

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SU POLİTİKASI

Dr. Abdulhamit DENİZ

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SU POLİTİKASI*

Dr. Abdulhamit DENİZ

* Bu kitap, yazarın doktora tezinden türetilmiştir.

Tek Parti Döneminde Su Politikası
Dr. Abdulhamit DENİZ

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design
Baskı: Aralık 2025
Yayıncı Sertifika No: 49837
ISBN: 978-625-8734-82-9

© Duvar Yayınları
853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir
Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com
duvarkitabevi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	1
A-Araştırmanın Kuram ve Kavramsal Çerçevesi	1
B-Araştırmanın Konusu	1
C-Araştırmanın Amacı.....	1
D-Araştırmanın Önemi	2
E-Araştırmanın Kaynakları	2
F-Araştırmanın Yöntemi.....	3
1. TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN SU POLİTİKASI.....	4
1.1. Su Alanında Anadolu'da Yapılan İlk Çalışmalar	4
1.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Su Politikası	6
1.2.1. Türkiye'nin Komşu Ülkeleri ile Su Politikası	7
1.2.1.1. Yunanistan ile İlişkiler.....	7
1.2.1.2. Suriye ile İlişkiler	10
1.2.1.3. Irak ile İlişkiler	11
1.2.1.4. İran ile İlişkiler	13
1.2.1.5. Sovyetler Birliği ile İlişkiler	14
1.2.2. Türkiye'nin Diğer Ülkeler ile Su Politikası.....	16
1.2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile İlişkiler	16
1.2.2.2. İngiltere ile İlişkiler	17
1.2.2.3. Fransa ile İlişkiler	18
1.2.2.4. İsveç ile İlişkiler	18
1.2.2.5. Mısır ile İlişkiler	19
1.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Su Politikası	19
1.3.1. Islah çalışmaları.....	28
1.3.1.1. Kaplıcalarda Islah Çalışması	32
1.3.1.2. Bataklıkların Kurutulması.....	33
1.3.1.3. Su Yoluyla Bulaşan Hastalıklarla Mücadele.....	35
1.3.1.4. Atık Suların Düzene Sokulması	38
1.3.2. Su Taşkınları.....	39
1.3.2.1. Asi Nehri Taşkını	41

1.3.2.2. Bakırçay Taşkını	42
1.3.2.3. Büyük Menderes ve Küçük Menderes Taşkını	43
1.3.2.4. Ceyhan Taşkını	44
1.1.2.5. Fırat ve Dicle Nehri Taşkını	45
1.1.2.6. Gediz Taşkını	46
1.1.2.7. Karacabey Taşkını	46
1.1.2.8. Kızılırmak Nehri Taşkını	46
1.1.2.9. Meriç Taşkını	47
1.1.2.10. Mudurnu Suyu Kanlıçay Taşkını	48
1.1.2.11. Porsuk Çayı Taşkını	48
1.1.2.12. Seyhan Taşkını	49
1.1.2.13. Susurluk Havzası'ndaki Nehir Taşkınları	52
1.1.2.14. Yeşilirmak Taşkını	57
1.3.3. Sulama Projeleri	57
1.3.3.1. 1929 Yılı Sulama Projeleri	58
1.3.3.2. 1937 Yılı Sulama Projeleri	59
1.3.3.3. 1941 Yılı Sulama Projeleri	63
1.3.3.4. 1948 Yılı Sulama Projeleri	64
1.3.3.5. 1950 Yılı Sulama Projeleri	64
1.3.4. Su İşlerine Ait Şubeler	65
1.3.4.1. Birinci Şube Susurluk	66
1.3.4.2. İkinci Şube Bakırçay	67
1.3.4.3. Üçüncü Şube Gediz	67
1.3.4.4. Dördüncü Şube Büyük ve Küçük Menderes	68
1.3.4.5. Beşinci Şube Malatya	68
1.3.4.6. Altıncı Şube Adana	68
1.3.4.7. Yedinci Şube Pınarbaşı	69
1.3.4.8. Sekizinci Şube Samsun	70
1.3.4.9. Dokuzuncu Şube	71
1.3.4.10. Onuncu Şube Iğdır	71
1.3.4.11. On Birinci Şube Van	71
1.3.4.12. On İkinci Şube Erzincan	71
1.3.5. Ulaşım ve Taşıma Faaliyetleri	72
1.3.5.1. Ulaşım ve Taşımanın Sağlandığı Nehirler	72
1.3.5.1.1. Bartın Irmağı	72
1.3.5.1.2. Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz Nehirleri	73
1.3.5.1.3. Çoruh Nehri	73
1.3.5.1.4. Fırat ve Dicle Nehirleri	73
1.3.5.1.5. Kızılırmak	75

1.3.5.1.6. Meriç Nehri	75
1.3.5.2. Ulaşım ve Taşımanın Sağlandığı Göller.....	76
1.3.5.2.1. Manyas ve Ulubat Gölleri.....	76
1.3.5.2.2. Van Gölü	76
Türkiye'nin, Cumhuriyet Dönemi Su Politikasına Genel Bir Bakış	82
2. SULAMA VE İÇME SUYU	84
2.1. Sulama	84
2.1.1. Akdeniz Bölgesi Sulama İşleri	88
2.1.1.1. Adana Sulama İşleri	89
2.1.1.2. Antalya Sulama İşleri	93
2.1.1.3. Mersin Sulama İşleri.....	94
2.1.2. Doğu Anadolu Bölgesi Sulama İşleri	96
2.1.2.1. Elâzığ Sulama İşleri.....	96
2.1.2.2. Erzincan Sulama İşleri.....	97
2.1.2.3. Kars Sulama İşleri	97
2.1.2.4. Malatya Sulama İşleri.....	98
2.1.2.5. Van Sulama İşleri	101
2.1.3. Ege Bölgesi Sulama İşleri	103
2.1.3.1. Aydın Sulama İşleri.....	105
2.1.3.2. Denizli Sulama İşleri	109
2.1.3.3. İzmir Sulama İşleri	110
2.1.3.4. Kütahya Sulama İşleri	112
2.1.3.5. Manisa Sulama İşleri	112
2.1.4. İç Anadolu Bölgesi Sulama İşleri.....	114
2.1.4.1. Aksaray Sulama İşleri.....	114
2.1.4.2. Ankara Sulama İşleri	115
2.1.4.3. Eskişehir Sulama İşleri.....	115
2.1.4.4. Kayseri Sulama İşleri.....	116
2.1.4.5. Konya Sulama İşleri	117
2.1.4.6. Niğde Sulama İşleri	130
2.1.5. Karadeniz Bölgesi Sulama İşleri	130
2.1.5.1. Amasya Sulama İşleri.....	131
2.1.5.2. Kastamonu Sulama İşleri.....	131
2.1.5.3. Samsun Sulama İşleri	132
2.1.5.4. Tokat Sulama İşleri.....	133
2.1.6. Marmara Bölgesi Sulama İşleri	134
2.1.6.1. Balıkesir Sulama İşleri.....	135
2.1.6.2. Bursa Sulama İşleri.....	136

2.1.6.3. Kocaeli Sulama İşleri.....	139
2.2. İçme Suyu	140
2.2.1. Akdeniz Bölgesi	158
2.2.1.1. Adana.....	158
2.2.1.2. Antalya.....	159
2.2.1.3. Aydın	160
2.2.1.4. Burdur	161
2.2.1.5. Maraş	162
2.2.1.6. Mersin	162
2.2.2. Doğu Anadolu Bölgesi	163
2.2.2.1. Erzurum	163
2.2.2.2. Kars.....	163
2.2.2.3. Malatya	165
2.2.2.4. Van.....	165
2.2.3. Ege Bölgesi.....	166
2.2.3.1. Afyonkarahisar	166
2.2.3.2. Denizli	167
2.2.3.3. İzmir.....	167
2.2.3.4. Kütahya.....	170
2.2.3.5. Manisa	171
2.2.3.6. Muğla.....	171
2.2.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi.....	172
2.2.4.1. Diyarbakır	172
2.2.4.2. Gaziantep	172
2.2.4.3. Mardin	173
2.2.4.4. Siirt	175
2.2.4.5. Urfa.....	176
2.2.5. İç Anadolu Bölgesi	176
2.2.5.1. Ankara	176
2.2.5.2. Eskişehir	180
2.2.5.3. Kayseri.....	181
2.2.5.4. Kırklareli.....	181
2.2.5.5. Kırşehir	181
2.2.5.6. Konya.....	182
2.2.5.7. Sivas.....	183
2.2.6. Karadeniz Bölgesi.....	183
2.2.6.1. Amasya	183
2.2.6.2. Bolu	184
2.2.6.3. Samsun.....	184

2.2.6.4. Sinop.....	185
2.2.6.5. Tokat.....	185
2.2.6.6. Trabzon.....	185
2.2.6.7. Zonguldak.....	186
2.2.7. Marmara Bölgesi	187
2.2.7.1. Balıkesir.....	187
2.2.7.2. Bursa.....	188
2.2.7.3. Çanakkale	189
2.2.7.4. Edirne	189
2.2.7.5. İstanbul	190
2.2.7.6. Kocaeli.....	201
2.2.7.7. Tekirdağ.....	202
Cumhuriyet Dönemi'nde Sulama ve İçme Suyu Politikasına Genel Bir Bakış	202

3. BARAJLAR VE HİDROLEKRİK SANTRALLER 204

3.1. Barajlar	204
3.1.1. İçme Suyu, Sulama ve Elektrik Üretiminin Amaçlandığı Barajlar	204
3.1.1.1. Aksaray Sulama Barajı	206
3.1.1.2. Çine Garaganlı Barajı	207
3.1.1.3. Porsuk Barajı	207
3.1.1.4. Serderabat Barajı	210
3.1.1.5. Seyhan Barajı ve Sulama Kanalları	212
3.1.1.6. Sivas Barajı.....	216
3.1.1.7. Yenişehir Barajı.....	216
3.1.2. İçme Suyu ve Sulamanın Amaçlandığı Barajlar.....	217
3.1.2.1. Beyşehir Göl Barajı	217
3.1.2.2. Bizeri Sulama Barajı.....	218
3.1.2.3. Cingören Barajı	218
3.1.2.4. Çivril Barajı	219
3.1.2.5. Çubuk Barajı.....	220
3.1.2.6. Gölbaşı Gölet Barajı	228
3.1.2.7. Gebere Barajı.....	229
3.1.2.8. Sille Barajı.....	230
3.1.2.9. Ürgüp Barajı	231
3.2. Hidroelektrik.....	231
3.2.1. Adala Elektrik Santrali	244
3.2.2. Akşehir Elektrik Santrali	246
3.2.3. Çağlayık Elektrik Santrali	248

3.2.4. Dinar Elektrik Santrali	250
3.2.5. Diyarbakır Elektrik Santrali.....	251
3.2.6. Gümüşhane Elektrik Santrali	251
3.2.7. İzmir Elektrik Santrali	251
3.2.8. Kadıncık Suyu Hidroelektrik.....	252
3.2.9. Keban Suyu Hidroelektrik.....	253
3.2.10. Salihli Elektrik Santrali.....	254
3.2.11. Tarsus Elektrik Santrali	255
3.2.12. Tokat İlindeki Hidroelektrik Santralleri	255
3.2.13. Van Elektrik Santrali	257
3.2.14. Zamanti Elektrik Santrali.....	258
3.2.15 Zonguldak ve Kütahya Elektrik Santralleri	259
Cumhuriyet Dönemi’nde Barajlar ve Hidroelektrik Santralleri Politikasına Genel Bir Bakış	260
SONUÇ	263
KAYNAKÇA.....	265
EKLER	281

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılan kısaltma ve açıklamalar dizini aşağıdaki gibidir.

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
A.Ş.	: Anonim Şirketi
B.	: Birleşim
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C.	: Cilt
°C	: Santigrat derece
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D.	: Dönem, Devre
DSİ	: Devlet Su İşleri
Ed.	: Editör
EİEİ	: Elektrik İşleri Etüt İdaresi
İ.	: İçtima, İnkat
km	: Kilometre
m	: Metre
m²	: Metrekare
m³	: Metreküp
MC	: Milletler Cemiyeti
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
RG	: Resmî Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDA	: Türk Diplomatik Arşivi
TL	: Türk lirası
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM TD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
YYÜ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ZB	: Ziraat Bankası

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. 1927-1944 Yılları arasında sıtma ile mücadele kapsamında, bütçeden ayrılan ödenek ve harcama miktarı.....	37
Tablo 2.1. 1942’de sulama ve ıslah çalışmasının yapıldığı alanlar ile keşif giderleri.....	85
Tablo 2.2. 1926-1933 yılları arasında Anadolu’nun farklı şehirlerinde, 52 gözlem istasyonunda ölçülen yağış miktarı.....	86
Tablo 2.3. Türkiye’de 1942’de sulama alanında yararlanılan kaynaklar ve arazilere ait veriler	87
Tablo 2.4. Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 mali yıl bütçe geliri, A cetvelindeki gelir kaynağı.....	121
Tablo 2.5. Konya Ovası sulama idaresinin 1927 mali yıl bütçe gideri, B cetvelindeki harcama kalemleri	121
Tablo 2.6. Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 mali yıl bütçe geliri, T cetvelindeki gelir kaynağı.....	122
Tablo 2.7. Belediyeler İmar Heyeti tarafından 1936’da su işleri ihaleye çıkarılan şehirler ve keşif bedelleri.....	143
Tablo 2.8. Projeleri İmar Fen Heyeti tarafından ihaleye çıkarılması düşünülen şehirler ve ihale keşif bedelleri	143
Tablo 2.9. Çevresinde tabii kaynakları bol olup su ihtiyacını karşılayacak kaynağa sahip kasaba ve şehirler.....	144
Tablo 2.10. 1937 yılı itibariyle çevresinde tabii kaynakları bol ve su ihtiyacını karşılayacak kaynağa sahip olmalarına rağmen, başka su kaynağına ihtiyaç duyan kasaba ve şehirler.....	144
Tablo 2.11. 1935 yılı itibariyle şehirlerin nüfusu, günlük su miktarı ve kaynaklar bakımından azami ihtiyaç duyulan su miktarı	145
Tablo 2.12. Şehirler ve ihtiyaç duyulan depo hacimleri	146
Tablo 2.13. 1940 yılı itibariyle su inşaatı devam eden şehirler ve ihale bedelleri	147
Tablo 2.14. Su projesi yapılan şehirler ve proje bedelleri.....	147
Tablo 2.15. Su inşaatı kabulü gerçekleşen şehirler ve ihale bedelleri.....	148
Tablo 2.16. Geçici kabulü yapılan şehirler ile tesisat bedelleri	148
Tablo 2.17. Tesisatı tamamlanmış, geçici kabulü yapılan şehirler ile ihale bedeli	149
Tablo 2.18. İçme suyu ihalesi yapılan şehirler ile tesisat bedelleri.....	149
Tablo 2.19. 1937 yılı itibariyle Türkiye’deki su tesisatları hakkında istatistiki veriler.....	149
Tablo 2.20. 1937 yılı itibariyle fenni tesisatı olan şehirler	150

Tablo 2.21. 1937 yılı itibariyle fenni tesisatı ve projesi bulunmayan il ve ilçeler	151
Tablo 2.22. 1937 yılı itibariyle tesisatları yapılmakta olup projesi ihaleye çıkan şehirler	151
Tablo 2.23. 1937’de şehir, kasabalara ait; harita, imar planları, içme suyu tesisatları için yapılan harcama tutarları	153
Tablo 2.24. İçme suyu tesislerinin çeşitli kısımlarına ait kabul görülen ömürleri ve bakım onarım süreleri	156
Tablo 2.25. İl ve ilçe belediyelerine ait içme suyu tesisatlarının malzeme, montaj ve genel keşif bedeli	156
Tablo 3.1. Türkiye’de, 1938, 1939 ve 1940 yıllarına ait şehir ve endüstri elektrik santrallerinde üretilen elektriğin üretim kaynakları.....	235
Tablo 3.2. Etüt çalışmaları yapılan nehir ve akarsulardan elde edilecek enerji miktarı	236
Tablo 3.3. Çeşitli ülkelere ait elektrik üretim kaynakları ve üretim miktarı... 237	
Tablo 3.4. Türkiye’de 1940 yılına itibariyle hidroelektrik santrallerinin bulunduğu şehirler ve bu şehirlerdeki elektrik üretim, tüketim miktarı	238
Tablo 3.5. Yıllar itibariyle hidroelektrik santral sayısı ve bu santrallerden elde edilen enerji miktarı.....	240
Tablo 3.6. Türkiye’de, 1946 yılı itibariyle yerleşim yerlerine göre; elektriğin bulunduğu il, ilçe, bucak merkezi ve köy sayıları	242
Tablo 3.7. Türkiye’de, enerjinin elde edildiği kaynaklar ve üretim miktarları	243
Tablo 3.8. Belediyelere ait tesisatın cinsi, malzeme, montaj ve keşif bedeli ile ilgili veriler	243
Tablo 3.9. Adana Ovası’nda enerjinin elde edildiği kaynaklar ve elde edilen enerji miktarı	253

ÖNSÖZ

Kurtuluş mücadelesinin zorlu safhasından sonra cumhuriyet ilan edilmiş, sosyal, siyasal, ekonomi, eğitim, sanat ve kültür alanlarında büyük yeniliklere imza atılmıştır. Bu yenilikler tarım ve bayındırlık alanında da etkisini göstermiştir. Dört mevsimin yaşandığı Anadolu'nun bereketli topraklarına hayat verebilmek gayesiyle sulama programları hazırlanmış, Türkiye'nin dört bir yanında ıslah faaliyetlerine girişilmiştir.

Akarsu, nehir, ırmak gibi birçok su kaynağına sahip olmasına rağmen, bu su kaynakları toprağa hayat vermek yerine; taşkın, bataklık ve salgın hastalıklarla can ve mal kayıplarına sebep olmuştur. Yapılan ıslah faaliyetleri ile bu afetlerin önüne geçilmiş; doğa, tarım ve insan için su; hayat veren bir unsur haline gelmiştir.

Yapılan bu faaliyetler, kitapta üç bölüm halinde sunulmuştur. İlk bölümde Türkiye'nin sınırdaş olduğu ülkeler ile ortak suların kullanımına ve su deneyimi olan ülkelerle siyasi ilişkilere değinilmiştir. Bu bölümde ayrıca kaplıca, taşkın, bataklık ıslahı ve sulama projelerine yer verilmiştir. Birinci bölümün son konusu olarak nehir, ırmak ve göllerde yük ve yolcu taşımacılığı amacıyla yapılan ulaşım faaliyetlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi tasnif edilerek sulama ve içme suyu ile ilgili veriler, resmi vesikalar ışığında tarih bilimi esas alınarak incelenmiş ve derlenmiştir. Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilen barajlar, hidroelektrik santraller, regülatörler ve su tesisatları üzerinde durulmuştur.

Bilgi ve deneyimleri desteğini esirgemeyen çok değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Abdulaziz KARDAS'a, ve her zaman moral kaynağım olan aileme teşekkür ederim.

Dr.Abdulhamit DENİZ

GİRİŞ

A-Araştırmanın Kuram ve Kavramsal Çerçevesi

Tarihi kaynaklar ışığında hazırlanan çalışmada, araştırma inceleme temeline dayanmakta olup Cumhuriyet Dönemi'nde, Türkiye'de izlenen su politikalarının esaslarını içermektedir. Konu alanları birbiriyle yakın ilişki içerisinde olduğundan, olayların neden ve sonuçları bütünlük içerisinde değerlendirilmiştir.

B-Araştırmanın Konusu

Araştırma konusu hakkında kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış çeşitli yazı, belgeler toplanarak incelenmiştir. Bu veriler doküman analizi yöntemi ile elde edilerek çalışmaya uygulanmıştır.

Kitap çalışması, 1923-1950 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde, su politikası alanında yapılan faaliyetleri içermektedir. Ele alınan konular ulusal ve uluslararası su politikası, Türkiye'de tarımsal sulama, içme suyu, ıslah çalışmaları, barajlar, hidroelektrik üretimi ile nehir ve göllerde yapılan ulaşım faaliyetlerini kapsamaktadır. Gerçekleştirilen bu faaliyetlerin sosyal, siyasal, iktisadi, zirai ve kamusal alanda hizmet boyutu ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar için ne kadar bütçe ayrıldığı, altyapı ve teknik bilginin nasıl edinildiği konularının yanı sıra; tarımsal verimlilik, bayındırlık ve ekonomi alanında Türkiye'nin elde ettiği kazanımlara da değinilmiştir.

C-Araştırmanın Amacı

Tarımsal üretim, ulaşım ve enerjinin, ulusal kalkınma için önem teşkil ettiği Cumhuriyet Dönemi'nde; birçok alanda yapılan inkılapların yanı sıra bayındırlık alanında da kalkınma hamlelerine girişilmiştir. Suyun daha etkili ve verimli kullanımı konusunda farkındalık gelişmiş, çalışmalar bilim ve fen ışığında yürütülmüştür. Bu dönemde yaşanan su taşkınları, kuraklık, salgın hastalıklarla baş edebilmenin yanı sıra; enerjinin doğru kullanımı ve hidroelektrik enerjisinden yararlanma konusunda da yeni bir bakış açısı sergilenmiştir.

Suyun yetersiz olduğu durumlarda baraj yapımına yönelim olmuş, sondaj faaliyetlerinin nerelerde yoğunlaştığı ile alakalı idari ve fenni bilgilere ulaşılmıştır. Elde edilen suyun, sağlık açısından uygunluğu, suyun tahlili, ıslahı için ne tür çalışmalar yapıldığına değinilmiştir. Su kirliliği konusunda alınan tedbirler, sudan kaynaklı ortaya çıkan hastalıklar, su yoluyla bulaşan salgınların türleri ve bu konuda iktidarın uygulamış olduğu politikalar üzerinde durulmuştur.

Bilhassa tarım arazilerinin muhafazası, yeni arazilerin tarıma kazandırılması için taşkınların etkisini azaltmak amacıyla dere yataklarının ıslahı ön görülmüş; bu arazilere taşkın seddeleri örülmüştür. Tarım arazisi iken vasfını yitirerek bataklığa

dönüşen arazilerin, üretime tekrar kazandırılması için bataklıklar kurutulmuş; hastalıkların da önüne geçilmiştir.

Ulaşım alanında göl ve akarsulardan yararlanılmış, Fırat Dilce, Kızılırmak nehirleri ile Van Gölü'ndeki yük ve yolcu taşımacılığına değinilmiştir. Ayrıca atık sular, su kirliliği, sulama kanalları, içme suyu alanında faaliyetler gerçekleştirilmiş; su projeleri ve kalkınma planları hazırlanmıştır. Tarihi belgeler ışığında bu faaliyetlerin amacına ulaşılabilirliği hakkında bilgilere yer verilmiştir.

D-Araştırmanın Önemi

Yapılan literatür taramalarında, farklı disiplinler arasında su konusu ele alınmış; özellikle canlılar bilimi, coğrafya alanında yapılan incelemeler, tezler, makaleler mevcut olup çoğunlukla insan vücudunda su, suyun önemi, suyun oluşumu, suyun döngüsü ile ilgili eserler mevcuttur. Yapılan çalışmada ise su politikası, barajlar, hidroelektrik santraller, sulama, içme suyu, nehir ve göllerde ulaşım faaliyetleri kapsamında tarihi vesikalardan faydalanılmıştır. Kitabın alt başlıklarında yer alan bataklıkların kurutulması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, ulaşım amaçlı su, tarımsal alanda sulama, içme suyu ile ilgili farklı alanlarda bilimsel çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışmalar, bir bütün halinde Cumhuriyet Dönemi'nde Anadolu coğrafyasına ait su politikasını konu edinmemektedir. Kitap çalışmamız, Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye sınırları içerisinde izlenen su politikası ve bu alanda yapılan çalışmaları ihtiva etmektedir. Çalışmanın gelecek nesillere ve bilim insanların çalışmalarına katkı sunacağını ümit ediyoruz.

E-Araştırmanın Kaynakları

"*Cumhuriyet Dönemi Su Politikası (1923-1950)*" adlı kitap çalışması araştırma, literatür tarama yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada ulusal ve uluslararası su politikaları ele alınmış ve suya ilişkin sulama, içme suyu temini, ulaşımında su kullanımı, taşkınlar, baraj inşası ve hidroelektrik üretimi gibi temel alanlar incelenmiştir. Ayrıca bataklıkların kurutulması ve su kaynaklı salgın hastalıklarla mücadele konuları değerlendirilmiştir.

Bu araştırmada yararlanılan başlıca kaynaklar şunlardır: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgeleri, TBMM Zabıt Cerideleri, TBMM Tutanak Dergileri, TBMM Arşivi, Düsturlar, Kavanin Mecmuası, Resmî Gazete, Milli Kütüphane Süreli Yayın Arşivi, Şehremaneti Mecmuası, Belediyeler Dergisi, İller ve Belediyeler Dergisi, Belleten Dergisi, İnşaat Mühendisleri Odası Mecmuası, ulusal ve yerel gazeteler, Nafia Vekâleti Dergileri, Hilal-i Ahmer Mecmuası, tez çalışmaları, makaleler ve diğer telif eserlerden yararlanılmıştır.

F-Araştırmanın Yöntemi

Döküman analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada, su politikasıyla doğrudan veya yakın ilişki içerisinde bulunan veriler amaca yönelik olarak toplanmıştır. Veriler okuma, not alma ve değerlendirme işleminden geçmiş; araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkındaki istatistiksel bilgiler çetele tablolarına dönüştürülmüştür. Mecmualar, Arşivler, TBMM tutanaklarına ait resmi ya da özel kayıtlar toplanarak sistematik olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Araştırma, inceleme, karşılaştırmalı doküman analiz yöntemi, literatür tarama çalışmaları objektif bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı çalışmada, tarih bilimine kaynaklık eden arşiv belgeleri, Resmî Gazete, TBMM Zabıt Cerideleri, bakanlık ve belediyelerin faaliyetlerini gösteren resmi yayın organları başta olmak üzere diğer tarihi vesikalardan yararlanılmıştır.

Kaynaklardan veri elde etme çalışması tamamlandıktan sonra, çalışma üç ana başlık altında tasniflenmiştir. Kapsam bakımından, yakın ilişki içerisinde olan konular arasında sınıflandırma yöntemi kullanılmıştır. İçerikler arasındaki bağlantılar, analiz edilerek neden sonuç yöntemi ile tahlil edilerek sentez yapılmıştır. Çalışmanın son aşamasında ise değerlendirme yapılmıştır.

Birinci bölümde, tarihte Türkiye coğrafyasında yapılan su yapıları ve sulama faaliyetleri ele alınmıştır. 1923- 1950 yılları arasında ulusal ve uluslararası alandaki su politikası, projeleri, ıslah çalışmaları, suyla bulaşan hastalıklar ve su taşkınları; nehir, ırmak ve göllerde yapılan ulaşım faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Kitabın ikinci bölümünde, Türkiye’de sulama ve içme suyu alanındaki faaliyetlere değinilmiştir. Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde, barajlar ve ülkenin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan hidroelektrik santralleri incelenmiştir.

Kitabın bölümlerinde istatistiksel verilere yer verilmiş, bu verilerdeki; şehir, yıl, miktar ve oranlar tablolastırılmıştır. Çalışmada, görsellerden yararlanılmış; ekler kısmına haritalar, resimler, tablolar ve resmi nitelikteki belgeler eklenmiştir.

1.TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN SU POLİTİKASI

1.1. Su Alanında Anadolu'da Yapılan İlk Çalışmalar

Yeryüzünde yapılan ilk tarımsal faaliyetler MÖ 10.500'e dayandırılmakta; ancak ilk sulama faaliyetleri hakkında kesin bir tarih bilinmemektedir. Bilinen ilk kuyu MÖ 7.000'de Kıbrıs'ta açılmış, Güney Mezopotamya ve Mısır'da su kuyuları ile sulama sistemi MÖ 4.500'de oluşturulmuştur. MÖ 594'te Salon, Atina'da su yönetimi yasalarını çıkarmıştır. İlk su kemeri ise MÖ 312'de Romalılar tarafından yapılmıştır¹.

Helenistik, Roma, dönemlerine gelindiğinde Batı Anadolu ve Trakya'da su yolları yapılmıştır. Bergama, Foça, Efes su yolları ise sulama amaçlı inşa edilen yapılar arasındadır². Bizanslılar Dönemi'nde ise su ihtiyacını karşılamak amacıyla su sarnıçları yapılmıştır. Cibali, Fethiye, Bosos, Aspara, Mosyus, Yerebatan, Binbirdirek, Teodosyus, Saraysar, Küçük Ayasofya, Fatih, Yalı, Butanyat bu dönemde yapılmış olan sarnıçlardır. Sarnıçların su ihtiyacını karşılayamadığı durumlarda kemerler kurulmuş, yollar açılmış, havuzlar yapılmış, teraziler tesis edilmiştir. Bu suretle şehirler bol suya kavuşmuştur. Bu su yolları içerisinde Sultanahmet, Bozdoğan, Eger, Asma, Uzun, Hasköy, Cebeci kemerleri önemli mimari eserlerdir. Havuz, kemer ve sarnıçların dışında büyük kanallar açılarak şehre su getirilmiştir. Eğrikapı'dan Ayasofya'ya ve Narlıkapı'ya giden kanallar bu yapılara örnektir. Türkler, İstanbul'un fethinden sonra su işlerine önem vermiş; mevcut yapılara kemer ve teraziler ilave etmişlerdir. Kırkçeşme ve Terkos Gölü, şehrin önemli su kaynakları arasında olup, bu dönemde çok sayıda çeşme yapılmıştır³.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde, su hizmetleri kentsel hizmet türü olarak değerlendirilmiş; bu hizmetin yapılmasında vakıflar tam yetkili olarak tayin edilmiştir. Su kaynaklarından şehirlere su akıtma, mevcut su sistemlerinin bakım, onarım ve temizliği vakıflar tarafından yürütülmüştür. Kent içindeki çeşmelerin bakım ve onarımı ise ücretsiz bir şekilde loncalar tarafından yerine getirilmiştir⁴. Suyun kaynağından kullanım yerlerine taşınması, kullanıma açılması, su yollarının inşası belirli bir sistem dahilinde yapılmıştır. Özel mülkiyete, kamusal alanlara ve kamu kullanımına açık alanlarda su yapılarının inşası bu su yönetim sistemi içerisinde sağlanmıştır⁵.

¹ Brian Fagan, (2011). *A History of Water and Humankind*. İstanbul: Bloom Publishing Plc, 14-15.

² Ünal Öziş, (Mayıs 1995). *Çağlar Boyunca Anadolu'da Su Mühendisliği*. İstanbul: Yapım Matbaacılık Yayınları, 16-23.

³ Tarihte Su İş. (5 Eylül 1941). Haber, s.2.

⁴ Dursun Yıldız, Özdemir Özbay. (2012). *Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku*, İstanbul: Truva Yayınları, 42-43.

⁵ Meltem Uçar. (2017). *Gaziantep Tarihi Su Sisteminin Osmanlı Dönemindeki Yönetimi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Megaron, 12(1),158.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde Anadolu'da, Sultan Mahmut Bendi 1731'de inşa edilmiş; 1784 senesinde Abdülhamid tarafından tamir edilmiştir. 88 metre uzunluğunda olan bentin topladığı su, Beyoğlu ve Boğaziçi köylerine akıttırılmıştır. Ayvaz Bendi ise 1766'da III. Sultan Mustafa tarafından Pırgos'un kuzeyindeki Ayvaz Dere Vadisi'nde inşa edilmiştir. Bu döneme ait diğer bent ise III. Sultan Selim'in annesi Mihrişah tarafından 1796'da sulama amaçlı yapılmıştır⁶.

Cumhuriyet Dönemi öncesinde İstanbul'da bent, çeşme ve sebil yapımına ağırlık verilmiştir. Osmanlı Devleti Döneminden, cumhuriyete intikal eden 311 tarihi çeşmenin çoğu bakımsızlık yüzünden yok olmuştur. Tarihi değerinin yanında sanatsal bir yapıya sahip olan sebillerin bir kısmı tütüncü ve çerezci dükkanlarına dönüştürülmüştür. Bu sebil ve çeşmeler arasında varlığını koruyabilen Bahçekapı'daki sebil ile I. Mahmut Meydan Çeşmesi ve 1732'de yapılmış olan tarihi Bereketzade Çeşmesi'dir. İstanbul'da şehir içinde 1000'den fazla bulunan çeşme sayısı Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde 639'a kadar düşmüştür. Geriye kalan çeşmelerin çoğunda ise su akmamıştır⁷.

1925'te Nafia Müdüriyeti Umumiyesine bağlı olarak Sular Fen Heyeti Müdürlüğü kurulmuştur. Ancak bu işler için ayrılan ödeneğin yetersiz olması sebebiyle istenilen verim sağlanamamıştır⁸. Aynı yıl Nafia Vekâletine bağlı bölgesel su daireleri kurulmuş, 1932'den itibaren su alanındaki çalışmalar hız kazanmıştır. 1935'te Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ), kurulmuş, elektrik enerjisi üretimine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde bataklıkların kurutulması, sıtma ile mücadele ve ıslah çalışmalarına ağırlık verilmiştir⁹.

TBMM'de demiryolu, liman ve su işleri için tahsis edilen 240.000.000 liralık talebin görüşüldüğü 11 Nisan 1929 tarihli kanun tasarısında Nafia Encümeni tarihte Anadolu'da yaşamış olan uygarlıkların sulama konusundaki hassasiyetlerine değinmiştir. Bursa, Susurluk, Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Gediz, Menderes ovalarında zeytin, pamuk yetiştirildiğini, bu ovaların Kütahya, Karahisar ve Sivas'a benzemediğini ifade etmiştir. Zengin kaynaklara ve önemli özelliklere sahip olan Anadolu yarımadasının tarihte Hititler'in elindeyken Kızılırmak, Yeşilirmak, Seyhan, Ceyhan, Bordan, Kedus, Menderes ve bilumum küçük sulardan muhtelif şekilde yararlandığına dair izlere tesadüf edildiğini belirtmiştir. Konya Ereğli'sinde eski bir tür ark ve kanalın varlığına rastlandığını, Konya Ovası'ndan, Çarşamba ve Meram çaylarının bir damlası boşa gitmeyecek şekilde sudan istifade edildiğini vurgulamıştır. Mecliste, sulamayla ilgili tarihsel

⁶ Su ve Hayat, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Ağustos 1941, Yıl 8, S.3, s. 24.

⁷ Çeşmelerimizin Acıklı Durumu (14 Eylül 1947). Akşam, s.5.

⁸ Abdullah Demir, *Su ve DSI Tarihi*, İstanbul: Devlet su işleri vakfı Yayınları, 59-60.

⁹ Ünal Öziş. (1984). *Su mühendisliği ve Tarihi Açısından Anadolu'daki Eski Su Yapıları*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Yayınları, 117.

bir eleştirisi getirilmiş; 1929 yılı itibariyle sulama konusunda gelinen noktanın gerisinde olduğuna değinilmiştir. Bunun için de ülkede su kaynaklarının daha verimli kullanılması nakliye, sulama gibi diğer alanlarda su kaynaklarının incelenmesi, değerlendirilmesi, çalışmalara başlanması gerektiği ifade edilmiştir¹⁰.

1932’de akarsulardan kapsamlı bir etüt çalışması başlatılmış, 1936’da Çubuk Barajı’nın yapımı tamamlanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi’nde Gölbaşı (1938), Gebere (1941), Van Sıhke (1948), Porsuk (1949) barajları inşa edilen önemli barajlardır. Van’da Keşiş, Doni ve Ermenis; Denizli’de Işıklı, Manisa’da Marmara ve Ankara’da Eymir Gölleri üzerinde çalışmalar yürütülmüştür¹¹.

1.2. Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Su Politikası

Cenevre Sözleşmesi, 1923’te imzalanan uluslararası bir anlaşma hükmünde olup, “*Hidrolik Gücün Geliştirilmesine Dair Sözleşme*” metniyle ulaşımda, öncelikli olarak su yollarının kullanılmasının gereğine vurgu yapmıştır. Hidrolik ve enerji konularını kapsayan sözleşme, tarımsal sulama sorunlarını kapsam dışı bırakmıştır. Sözleşme metni, kıyıdaş ülkelerin haklarını saklı tutmak kaydıyla hidroelektrik proje geliştirmek isteyen devletlerin, sınıraşan suya kıyısı olan diğer ülkelere zarar vermemeleri, zarar verilmesi halinde zarar verene sorumluluk yüklemiştir¹².

Türkiye ile komşu ülkeleri arasında uluslararası sular, sınır teşkil eden sular, bu sulardan yararlanma ve suların kullanım hakkıyla ilgili çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Barış Anlaşması’nın dördüncü kısmındaki 109. maddede sınırı aşan sulara ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında imzalan 1926 Türk Fransız anlaşılması ile 1930 sınır protokolü esaslarını belirleyen anlaşmalar ikili ve bölgesel anlaşma hükmündedir. Bu anlaşmaları Suriye adına mandater Fransa imzalamıştır. 1927’de Sovyetler Birliği ile Arpaçay hakkındaki anlaşma, 1934’te Yunanistan ile yapılan anlaşma, 1946’da Fırat, Dicle ve bunların kolları üzerinde yapılması hedeflenen çalışmalar ile ilgili Türkiye, Irak arasındaki dostluk ve iyi komşuluk anlaşmaları diğer bölgesel anlaşmalardır¹³.

Lozan Barış Anlaşması’yla Türkiye’nin sınırları belirlenirken Trakya’da bulunan Rezve Deresi ile Arda ve Meriç ırmakları esas alınmıştır. Doğu sınırları ise 1920 Gümrü ve 1921 Moskova Anlaşılması ile belirlenmiştir. Bu sınırlar belirlenirken Aras, Kura ve Arpaçay esas alınmıştır. Sovyetler Birliği ve Türkiye

¹⁰ TBMM ZC, D:3, C:12, İ.72, (29.04.1929), Sıra Sayısı:209, s.5-8.

¹¹ Su Politikaları Derneği. (2015). *Cumhuriyet ve Su*. Ankara: Su Politikaları Derneği, 7-8.

¹² Çağatay Akça, (2014). *Sınıraşan Sular ile İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 55.

¹³ Dursun Yıldız, Özdemir Özbay. (2008). *Su ve Toprak*, Ankara: Eylül Yayınları, 184-185.

sınırlarındaki suyun kullanım hakları ile Serdarabad Barajı'nın inşasına ise 1937'de karar verilmiştir. Güney sınırı da 1921 Ankara Anlaşması, Türk-Fransız ilişkileri neticesinde şekil almış; Kuveik Suyunun kuzey ve güney kısımları sınır belirlemede rol oynamıştır¹⁴.

1945 sonrasında bölgesel anlaşmazlıklar ve uluslararası siyasi gerginliklerin sonucu olarak görülen soğuk savaş döneminde, sınırı aşan su ilişkileri ve jeopolitik dinamikler birçok havzada etkisini göstermiştir¹⁵.

1.2.1. Türkiye'nin Komşu Ülkeleri ile Su Politikası

1.2.1.1. Yunanistan ile İlişkiler

Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ekim 1930'da "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmanın 23. maddesine göre Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, yargı makamlarının verdiği kararları devlet hukukuna aykırı bulursa; taraflar zarar gören tarafın kaybını gidereceğini divan kararı ile kabul etmiştir. Bu doğrultuda Türk-Yunan ilişkileri ve su politikası uluslararası hukuk çerçevesinde sürdürülmüştür¹⁶.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Meriç Nehri ile ilgili yapılan ilk anlaşma 20 Haziran 1934'te gerçekleşmiştir. Ankara'da düzenlenen metni, Türkiye adına Numan Bey; Yunanistan adına Sakellaropoulos imzalamıştır. Nehrin her iki tarafında hidrolik sistemlerin kurulmasını öngören anlaşma, başta erozyon kontrolü için altyapı inşa çalışmaları olmak üzere taşkın koruma hükümlerini içermiştir¹⁷.

Anlaşma metnine göre nehir üzerinden bulunan Maraş-Marassia köyünün yakınında bulunan Decaville Kazığı, Türkiye tarafında bulunan nehrin ağzındaki Gemici köyü yakınında inşa edilen Kuzguncu Adası sınır protokolü haritasının beş rakımlı paftası belirlenmiştir. Edeköyü, Türkiye tarafındaki Değirmen Barajı ile Yunanistan tarafındaki kaynak mahiyetindeki baraj sınırındaki Türk karakolu civarında bulunan kargir duvarının kaldırılması kararlaştırılmıştır. Taraflar üç ay öncesinden bildirmek kaydıyla nehir kenarlarına cephe müdafaa duvarları, bent ve kıyıda inşaat yapılmasında mutabık kalmışlardır. Her iki devlet nehre dökülen suları da göz önüne alarak nehrin ana yatak seyri üzerinde düzenleme yapılmasına, su kaynağı bölgesinden başlamak üzere Bulgaristan sınırından itibaren topoğrafya haritası alınmasına karar vermişlerdir. Ortak kararlar avan

¹⁴ Gün Kut, (1994). Türk Dış Politikasında Su Sorunu. Sönmezoğlu. F. (Editörler). Türk Dış Politikasının Analizi. İstanbul: *Der Yayınları*, 225.

¹⁵ Ahmet Conker, (2019). Sınır Aşan Su Sorunları İlişkisi ve Soğuk Savaşın Bıraktığı Miras, Bolu: *Alternatif Politika Yayınları*, 11(2), 327.

¹⁶ İsmail Soysal (Nisan 1983). "Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)". Ankara: Türk Tarih Kurumu, Yayınları, C.1, 38, s.394-396.

¹⁷ Murat Derin, (2020). Sınır Aşan Su Sorunu Meriç Örneği, Edirne: *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10)159.

projeleri (uygulama projelerinin ön hazırlık çalışması), Meriç-Ebros nehirlerinin genel ıslahı, büyük su tesisatının tetkiki, inşası, iki tarafa ait arazinin taşkınlardan korunması, yağmur ölçme istasyonlarının kurulması yönünde mutabık kalmışlardır¹⁸.

Meriç ile Evros Nehri'nin her iki tarafında hidrolik su tesisatlarının düzenlenmesine dair Türk- Yunanistan (Elen) Anlaşması'na taraf olan ülkelerden Türkiye ve Yunanistan, Meriç Nehri'nin her iki sahilinde ortaya çıkan su sorununu dostane şekilde çözmüşlerdir. Bu maksatla Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Kâtibi Büyükelçi Menemenli Numan Bey; Yunanistan Elçisi Müsyü Sakellaropoulos, nehir üzerinde bulunan ve aşağıda ismi geçen tesisatların kısa sürede kaldırılması konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bahsi geçen tesisatlar şunlardır:

- 1-Maraş- Marassia köyünün hemen gidiş yönünde bulunan eski bir Decauville Köprüsü'ne ait temel kazığı,
- 2- Türkiye yönünde nehrin ağzında Gemici köyü, Gemattı yakınında bulunan iki baraj ile inşa edilmekte olan Kuzguncu Adası sonrası
- 3- Dede köyü- Pactii kaynağında bulunan Türkiye'ye ait değirmen baraj ile Yunanistan tarafındaki barajın yukarısında bulunan yerler
- 4- Çayade Deltası'nın ikiye ayrıldığı noktada ve Türk karakolu civarında bulunan yerlerden ibarettir ¹⁹.

Görüşülen hususlar ve anlaşmanın maddeleri şu şekildedir: Elyevm Nehri üzerinde bulunan mevcut cephe duvarı bentlerin yerinde kalması kararlaştırılmıştır. Türk heyeti, 1925- 1926 tarihi hudut komisyonu haritası 23 rakımında sınır işareti noktasından başlayarak Kuleliiburgaz (Pythion) yönünden nehirle buluşan doğal kanal surlarının doldurduğu kanal bendinin kaldırılmasını teklif etmiştir. Yunan tarafı (B) projesinin 11. kısmını tabi olacak şekilde değerlendirilmesi şartına bağlamıştır. Türk heyeti (B) projesinin hazırlayıcısı niteliğinde olan 20 kilometrelik sahilin birinci kısmına dahil olan Kurtbucağı karşısında (Poros Kaldirkos'un güneyi) bulunan bentlerin yerinde bırakılması ve kaldırılması işinin Türkiye Cumhuriyeti yasalarına uygun şekilde olacağını belirtmiştir²⁰.

Bir ay öncesinden bildirilmek koşuluyla her iki tarafın yapmakta serbest olduğu işler ise şöyledir: Nehir kenarlarının cephe duvarıyla örülmesi, bent, beton muhafaza duvarları, beton kazı ayaklarından itibaren nehrin dibinde genişliği dört

¹⁸ “Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Arasında Meriç-Ebros Irmağının İki Yakasında Yapılacak Hidrolik Tesisat” Resmî Gazete, No:3011, 25 Mayıs 1935:39.

¹⁹ TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.1.

²⁰ TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.2.

metreden fazla tutmamak kaydıyla asgari su seviyesini 50 cm geçmemek koşuluyla cephe duvarları her türlü malzemeden yapılabilecektir. Ancak istinat duvarlarının kalınlığı kullanılan malzemenin cinsine ve duvara göre değişebilecektir. Ağaç dikme suretiyle tesisattan genişliği suyun debisinin en düşük olduğu mevsimde kıyıdan itibaren üç metreyi geçemeyecektir²¹. Setler su altında kalacak tarzda nehrin seviyesi göz önünde bulunarak yapılabilecektir. Setlerin yapılma gayesi çevre sakinlerini su taşkınlarına karşı korumaktır. Bunlar, dik kıyılarda; su tehlikesine maruz kalınan noktalarda inşa edilecektir. Su istilasından korunmak amacıyla köylerin etrafında yapılacak olan ihata setlerinin istenilen yükseklikte yapılmasına müsaade edilecektir²².

Arda Köprü'sü ile 23 rakımlı sınır işareti arasında her iki tarafı da Türkiye'ye ait olan bölgede, Türk makamlarının her türlü su tesisatı yapmaya yetkili olduğu ancak Yunan arazisine zarar vermeyecek şekilde tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir. Sahilde, dönüşüme sebep olan küçük yapılara belirli yerlerde izin verilmiştir. Dönüşümün yaşandığı alanda bu yapıların azami yüksekliği 7,5 metre olarak belirlenmiştir. Tabii yüksekliği doğal zemin seviyesini geçmeyerek su seviyesiyle aynı olmuştur²³.

Ortak bir inceleme ile ana yatağı sağlamlaştırma tesisatı (B. Projesi) ve nehre dökülen başlıca kollar ile tali derecedeki nehir kollarının ana yatak üzerine yaptığı etkinin hesaplanmasına karar verilmiştir. Nehrin ortak kısımlarındaki ana yatak sahil işleri ile kaynak yönünde nehrin ortak olan kısımlarındaki işlerin taksim edilerek sırayla yapılması kararlaştırılmıştır. Sulama ve kanal ıslah işlerinin taraflarca belirlenen sürede yapılması planlanmıştır. Kaynak yönünden başlamak suretiyle bu kısımların topoğrafya haritası sırasıyla çıkarılarak, Bulgar sınırından itibaren, haritanın birinci kısmının 1934 yazı itibariyle oluşturulması hedeflenmiştir. Taraflar topoğrafya haritasındaki detayları kendi aralarında anlaşılarak tespit etmişlerdir. Komisyon çalışmasında belirlenmiş sahalardaki yerler bu işe dahil edilmiştir. İki taraf arasındaki itilaf konusu olan kısma ait avan projelerinin üçüncü bir ulusa ait uzmanlarca derlenmesine karar verilmiştir. Nihai projelerin, iki hükümetin onayından geçtikten sonra uygulanmasına, taraflar arasında anlaşmazlık çıkması halinde hakem yoluna gidilmesine hükmedilmiştir²⁴.

Meriç- Ebro Vadisinin Genel Islah Planı (A Plânı) büyük su tesisatının inceleme ve inşa planıdır. Yani büyük taşkınları sonucu su altında kalan araziye, her iki ulusun da koruması amacıyla yapacağı planı ifade etmiştir. Bu plan ile

²¹ TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.3-4.

²² TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.4.

²³ TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.5.

²⁴ TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.5-6.

uzun setler inşa edilerek büyük tesisatların meydana getirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için yağmur gözlem ve su ölçme istasyonları kurulması kararlaştırılmıştır. Bu istasyonların işletilmesi, tarafların acil durumda birbirini uyarması hedeflenmiştir. Taraflar su süratini ölçme işi, ölçüm süresi için kullanılacak maddi araç ve gereçler hakkında birbirlerine 10 gün öncesinden bilgi vermek kaydıyla Meriç, Ebro Nehri sularında serbest olmuştur²⁵.

Ortak çalışma ile nehrin ana yatak sularında balıkçılığın tâbi olacağı koşullarını belirleyen anlaşma yapılabilecektir. Meriç, Ebro yatağında suyun akışını engelleyecek miktarda ağaç ve çalı biriktiğinden; B. Plânı ile gerekli görülen ağaç kesme işinin yapılması kararlaştırılmıştır. Özellikle Kuleliburgaz-Pythion civarındaki, şose köprüsünün olduğu kısımda ağaç kesme işlerinin yapılması uygun görülmüştür²⁶.

Projeleri Dairesince, proje ile ilgili çalışmalara, tekrar başlanabilecek veya yeniden tesisat kurabilecek. İşlerin durdurulması veya tesisatın yıkılması, tekrar inşa edilmesi yüzünden zararın gideri, durdurma veya yıkmaya keyfiyetine sebebiyet veren taraf üzerinden alınacaktı. Zarar ve ziyan miktarı hakem heyeti tarafından belirlenecekti. Yaşanacak krizler veya sorunlar uzlaşma ve hakem anlaşmasının 22. maddesi gereği Adalet Divanı'na halledilebilecekti²⁷.

Bütçe encümen üyelerinden bir kısmı, 1944'te yapılan müzakereler esnasında Meriç Nehri taşkınları ve yatağından ötürü Edirne ve Uzunköprü'de verimli arazinin su altında kaldığını beyan etmişlerdir. Encümenler, Talvek Hattı'nın sınır kabul edildiğini, Meriç Nehri'nin ıslahı ile ilgili Yunan hükümetiyle bir anlaşma yapılmışsa da herhangi bir icraata geçilmediğini inşaat veya yapı meydana getirilmediğini söylemişlerdir. Bu sebeple bölge insanın zarara uğradığını, hükümet tarafından harekete geçilerek ıslah çalışmalarını yapmalarını istemişlerdir²⁸.

İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile Nafia Müsteşarı Arif ile içme Su Mühendisi Eşref, 1935'te Yunanistan'da yapılan su bentleri, arazi ıslahı ve şehir su tesisatları hakkında inceleme yapmak üzere Atina'ya gönderilmiştir²⁹. 20 Haziran 1937'de Patrick Serweners, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan bu anlaşma metni hakkında, Türkiye'den bilgi talep etmiştir³⁰.

1.2.1.2. Suriye ile İlişkiler

²⁵ TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.6.

²⁶ TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.7.

²⁷ TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97, s.8.

²⁸ TBMM ZC, D7, C:13, İ.88, (08.07.1944), Sıra Sayısı:230, s.3.

²⁹ BCA. 30.18.1.2.53.21.10.

³⁰ TDA.534.37358.15062.2.

Türkiye ile Fransız mandası altındaki Suriye arasında 1926'da iki ülke ilişkilerini düzenleyen sözleşme imzalanmıştır. 1930'da ise taraflar arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır³¹. Fransa sömürgesi altında bulunan Suriye adına, Fransa ve Türkiye arasında 1939'da bir protokol daha imzalanmıştır. Protokolün 3. maddesinde Karasu ve Afrin çayları ile Asi Nehri'ne bağlı sınırları teşkil eden nehir ve çayların orta noktası hudut kabul edilmiştir. Ancak 1946'da özgürlüğünü ilan eden Suriye, anlaşmanın hükümlerini reddetmiştir³². Suriye, Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye katılmasını kabul etmemiş, Hatay'ı, ülkesinin sınırları dahilinde görmüştür³³. Bu sebeple Asi Nehri'nin, sınır aşan bir su olmadığını; bu nehrin ulusal bir su olduğunu iddia etmiştir. Suriye'nin, bu yaklaşımından ötürü, Türkiye ve Suriye ilişkileri uzun yıllar normalleşmemiştir³⁴.

Ayrıca Hudut muafiyetleri konusunda yapılan anlaşmanın 25. maddesi gereği, Türkiye- Suriye sınırının her iki tarafındaki beşer kilometrelik mınıtkada; sınırın diğer tarafında mülkleri ve hayvanları otlatma, sulama ve topraklarında ziraat hakları bulunan komşu devlet halklarının eskisi gibi haklarına devam etmesi kararlaştırılmıştır. Hudut sakinleri, topraklarını işletme ihtiyacı doğduğunda hudut vesikasını ibraz ederek serbestçe geçebilme ve mülklerine gidebilme haklarına sahip olmuştur³⁵.

1.2.1.3. Irak ile İlişkiler

Cumhuriyetin ilk döneminde sınıraşan sular ile ilgili Türkiye ve Irak arasında diplomatik görüşmeler olmuştur. Bu ikili ilişkiler kapsamında Türkiye, 1932'de, Dicle Nehri su seviyesinin yükselip alçalmasıyla ilgili inceleme yapmak üzere Mr. William Alard'ın Türkiye'ye gelmesine müsaade etmiştir. Alard, Diyarbakır'da yaptığı araştırmalar ile ilgili Bağdat'a bilgi vermiştir³⁶.

Irak hükümeti, Dicle ve Fırat nehirlerinde güvenliği sağlamak gayesiyle İngiltere'den 1933'te, gemi ve monitör siparişi vermiştir. Dicle ve Fırat üzerinde

³¹ İsmail Soysal (April 1990). Complémentarité des Intérêts de la Turquie et de la France Vue dans Une Perspective Historique, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Belleten Yayınları C.54, 38, s.477-492.

³² Kadriye Sınmaz, (Mayıs 2017). *Ortadoğu'da Su Krizi ve Türkiye*. İstanbul: İnsamer, 26.

³³ Ankara Anlaşması'nın imzasından sonra Suriye Meclis Başkanı Nasuhi Buhari ve Milletler Cemiyeti Konseyi'ne (MC) ve Fransız Hükümeti'ne telgraf göndermiştir. Yapılan anlaşmanın 1921 Ankara, 1923 Lozan 1926 Ankara Anlaşmasına, 1930 Son Sınır Protokolü ile 1937 kararlarına aykırı olduğunu belirtmiştir. Fransa'nın, "Mandaterlik" yetkisini aştığını ileri sürmüş; durumu protesto etmiştir. İtalyan Hükümeti ise Fransa'ya bir nota vermiş, yapılan bu Anlaşmanın mandanın amacı ile ilgili halkların isteğine ters düştüğünü bildirmiştir. Yanıt notasında, Fransa, Sancak'ın geri verilmesinin Türk-Suriye ilişkileri açısından yararlı olacağını bildirmiştir. İsmail Soysal, (Nisan 1985). *Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, Belleten Yayınları, C.49, S.193, s.100-105.

³⁴ Duygu Doğu Kırkıcı, (2014). *Sınıraşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye, Irak İlişkileri*, Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 73.

³⁵ TBMM ZC, D:6, C:12, İ.65, (10.06.1940), Sıra Sayısı:189, s.20.

³⁶ TDA.533.10625.66176.3.

karakol görevi görecek olan monitör vasıtasıyla ticaret güvenliğinin sağlanması ve gümrük kaçakçılığının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Türk Büyükelçiliği tarafından Hariciye Vekâletine 8 Temmuz 1933'te konu hakkında bilgi verilmiştir³⁷.

Bağdat elçisi, Hariciye Vekâletine 1939'da bir yazı yazarak, Beyazıt, Van, Hakkâri, Elâzığ, Erzurum, Muş, Siirt, Diyarbakır, Malatya, Gaziantep, Erzincan, Mardin, Urfa ve Maraş illerine ait yağış ölçüm sonuçlarını talep etmiştir. Bu veriler ışığında, yağışların Fırat ve Dicle nehirlerinin Irak'taki kısımları üzerinde meydana getirdiği etki ile su seviyesi tespit edilmek istenmiştir³⁸.

Irak hükümeti, ülkelerinin hemen her yıl maruz kaldığı taşkınları önlemek amacıyla Dicle üzerinde bulunan Batman, Garzan ve Botan'ın kolları üzerinde 20 Eylül 1945'te rasat istasyonu kurmuştur. Said Nuri Paşa, 17 Aralık 1945'te Türkiye Hariciye Vekâleti ile şifreli telefon görüşmesi yapmış; görüşmede 1937'den itibaren Dicle'nin Irak kolları üzerinde iki barajın inşa edildiğini bildirmiştir. Nuri Paşa, Türkiye topraklarındaki Dicle Nehri üzerinde taşkınların etkisini azaltmak amacıyla bir barajın yapılmasını talep etmiştir³⁹.

Su politikası ve baraj inşaatı ile ilgili Türk ve Irak yetkilileri arasında görüşmeler yapılmış, Irak heyeti, Dicle üzerindeki Türk topraklarında büyük bir baraj yapılmasını teklif etmiştir. Irak heyetiyle müzakereler samimi ve dostluk havası içerisinde devam etmiştir. Komisyonda, ağırlıklı olarak Fırat ve Dicle nehirlerinden istifade edilmesi gündeme gelmiştir⁴⁰.

Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde yapılması planlanan barajdan Türkiye, tarımsal sulamayı amaçlamış; Irak devleti ise elektrik üretimini hedeflemiştir⁴¹. Türkiye ve Irak arasında 6 Mart 1946'da yapılan görüşmeler neticesinde, Dicle ve Fırat kolları üzerinde Irak'ta meydana gelen taşkınları önlemek amacıyla masrafları Irak devletine ait olmak üzere Türk topraklarında bir baraj inşa edilmesine karar verilmiştir. Her iki taraf da barajdan tarımsal sulama ve elektrik üretiminden yararlanma konusunda mutabık kalmıştır. Türk tarafı, taşkın zamanlarında rasatlarda elde edilen günlük su seviye ölçümlerini Irak hükümetine telgrafla bildirmeyi kabul etmiştir⁴².

Heyetin çalışmaları neticesinde Türkiye ve Irak arasında iyi komşuluk, dostluk antlaşması çerçevesinde Fırat ve Dicle sularının düzenlenmesiyle ilgili yapılan anlaşma 29 Mart 1946'da yürürlüğe girmiştir⁴³. İmzalanan dostluk

³⁷ TDA.533.8314.57305.2.

³⁸ TDA.533.10625.66174.21.

³⁹ TDA.533.10625.66174.15.

⁴⁰ Türkiye-Irak. (14 Mart 1946). Tanin, s.1.

⁴¹ TDA.533.10625.66173.98.

⁴² TDA.533.10625.66173.98.

⁴³ TDA.533.10625.66173.93.

antlaşmasının ilk protokolünde yer alan “su baskını ve taşkınlar” dışında, su sorunu ile ilgili herhangi bir madde yer almamıştır⁴⁴.

Dışişleri Bakanı, Irak ve Türkiye arasında yapılması planlanan barajla ilgili 6 Eylül 1947’de açıklamada bulunmuştur. Bakan, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra protokolün bütün hükümlerini uygulamak üzere bir iktisat komisyonun oluşturulacağını dile getirmiştir. Komisyonun ticaret, posta, telgraf, baraj gibi her alandaki hükümleri değerlendireceğini ifade etmiştir. Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde yapılacak olan barajın sadece Irak’ın değil, Türkiye sınırındaki bütün toprakların su ve elektrik ihtiyacını karşılayacağını vurgulamıştır. Irak hükümeti, nehirlerin zaman zaman taşarak Irak topraklarına büyük zarar verdiğini açıklamış; bu sebeple baraj inşaat masrafının tamamını karşılamayı kabul etmiştir. Barajın tamamlanmasıyla denetim görevi hakkında müşterek hükümler konularak bu işlerin ekonomik giderleri iki ülke arasında paylaşılmıştır. Gerek enerji gerekse sulama açısından iki ülke barajlardan eşit şekilde istifade etme hakkına sahip olmuştur. Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Ataç, yapılacak olan bentlerden ötürü su altında kalacak olan arazinin istimlaki için ödenecek olan paranın kaynağı ile ilgili soru yöneltmiştir. Hükümet, anlaşma hükmü gereğince paranın Irak tarafından karşılanacağını açıklamıştır. Baraj yerinin ise iki hükümetin ortak kararı ile belirleneceği ifade edilmiştir Elektrik Etüt İşleri Dairesi hem Fırat hem de Dicle üzerinde jeolojik etütler yapmış; haritalar çıkarmıştır. Baraj alanında su ölçümleri yapılmış, sondajlara başlanmıştır. Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde yapılması planlanan santrallerden elde edilecek kazanımlar, bölgenin iklimi, doğal koşulları, nüfusu gibi özellikler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bütün bu etkenler göz önüne alınarak enerji santrallerinin yeri belirlenmiştir⁴⁵.

1.2.1.4. İran ile İlişkiler

Türkiye ve İran’ın kıyıdaş olduğu sular, Sarısu ile Karasu olup iki ülkeyi ilgilendiren akarsulardan yaralanma ile ilgili herhangi bir anlaşma yapılmamıştır. Ancak sınırların belirlenmesi konusunda akarsular ile ilgili bazı hükümler mevcuttur⁴⁶.

Türkiye ile İran arasındaki hudut hattını belirleyecek anlaşma için Hariciye Vekili Dr. Tevfık Rüştü Bey ile Hariciye Veziri Muhammed Ali Han arasında görüşme yapılmıştır. Görüşmeler neticesinde nehirlerin ülke sınırlarını belirlemesi noktasında mutabık kalınmıştır. Buna göre Türkiye ile İran arasındaki

⁴⁴ Yunus Eroğlu, (2014). Türkiye, Irak ve Suriye Arasında Yaşanan Su Sorununun Hukuksal Çerçevesi, 5.

⁴⁵ Türk- Irak Anlaşmaları. (6 Eylül 1947). Vakıf, s.3.

⁴⁶ Serkan Değirmenci, (2007). *Türkiye’de Sınır Aşan Sular ve Fırat, Dicle, Asi Nehirleri Bağlamında Ortadoğu’da Su Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 55.

hudut Aras Nehri ile Karasu Irmağı'nın kesiştiği noktada, İran arazisinde bulunan bir numaralı hudut taşından başlamıştır. Sınırlar Karasu Irmağı'nın Thalveg Hattından, Borolan Gölü'ne kadar devam etmiştir. Oradan da Karasu kaynağının 100 metre güneydoğusundaki tepeye kadar bir doğru şeklinde uzanmıştır⁴⁷.

1.2.1.5. Sovyetler Birliği ile İlişkiler

Ticari ilişkiler kapsamında, SSCB 1922'de Türkiye'de ticari temsilcilikler açmıştır. Temsilciliklerin, komünizm propagandası yapması iki ülke arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. Bu durum, ticari ilişkilere zarar vermiş; sorun, 1924'te Mecliste gündeme gelmiştir⁴⁸. Milletvekili Talat Bey, Meclis konuşmasında ticari anlaşmazlığa değinerek bunun olumsuz sonuçlarını dile getirmiştir. Talat Bey, Batum Limanı'nda yer alan Çoruh Nehri'nde binlerce kayık işletmesinin olduğunu, nehrin bu işletmelere ev sahipliği yaptığını belirtmiştir. Artvin'de elde edilen mahsulün Batum dışında başka bir yere sevk edilemediğini ifade etmiştir. Buradaki ulaşımın da sadece Çoruh Nehri üzerinde yapıldığına vurgu yapmıştır. Bu sebeple SSCB ve Gürcistan ile ticari ilişkilerin yeniden değerlendirilmesini istemiştir⁴⁹.

SSCB ve Türkiye arasında yaşanan sorun, Çiçerin ve Tevfik Rüştü'nün Kasım 1926'da Odesa'daki görüşmelerinin de gündem maddesi olmuştur. Yapılan müzakereler neticesine 11 Mart 1927'de "Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşma ile SSCB'nin, Türkiye'deki ticari temsilciliklerinin statüsü düzenlenmiş; taraflar, gümrüğe tabi olmadan üçüncü bir devlete gönderilecek malların ülkelerinden transit geçmesini kabul etmişlerdir. Böylece, Türkiye'ye ait ticari malların Batum'dan transit geçiş hakkı uluslararası anlaşma ile yasalaşmıştır⁵⁰.

Türkiye ve Ermenistan arasında yapılan su sözleşmesi neticesinde Aras Nehri'nin, Karakale'den geçen kısmındaki Serdarabad baraj inşasına başlanmıştır. Söz konusu ana kanal vasıtasıyla Kars'ın muhtelif bölgelerinin de sulanması kararlaştırılmıştır. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 25 Haziran 1927'de Serdarabad Barajı'nın inşasına yönelik yapılan anlaşmaya ilişkin olarak, 1928'de ek maddeler konulmuştur. Ek maddede tarafların sınır hukuku çerçevesinde nehir, çay ve dere sularında ne şekilde yararlanacağına dair hükümler yer almıştır⁵¹. Taraflardan birisinin su tüketimi konusunda başka

⁴⁷ TBMM ZC, D:4, C:9, İ.65, (09.06.1932), s.4.

⁴⁸ Erel Tellal, (2001). SSCB'yle İlişkiler, Baskın Oran. (Editörler). Türk Dış Politikası (1919-1980). İstanbul: *İletişim Yayınları*, 316.

⁴⁹ TBMM ZC, D:2, C:7, İ. 16, (19.03.1924), s.743.

⁵⁰ Erel Tellal, (2001). SSCB'yle İlişkiler, Baskın Oran. (Editörler). Türk Dış Politikası (1919-1980). İstanbul: *İletişim Yayınları*, 317.

⁵¹ TDA.571.34812.137277.3.

sonuçlar elde etmek istemesi durumunda, su tüketimi hususunda yeni hakların ortaya çıkacağı anlaşılmaya ilave edilmiştir. 60 km uzunluğundaki ana kanal 1930 itibariyle tamamlanmış, Kanal sayesinde Ermenistan dahilindeki 270.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur⁵². Baraj ve kanalın açılış merasimine Zakafkasya⁵³ ve Ermenistan Başvekilleri katılmıştır. Başvekilleri, Türkiye'ye samimi ve pozitif yaklaşımlarından dolayı teşekkür etmişlerdir⁵⁴.

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında Serdarabad Barajı'ndan, Aras Nehir suyunun taksimi ile ilgili 9 Mart 1938'de bir protokol imzalanmıştır. Protokole göre sulama döneminde suyun dağıtımı (1 hazirandan eylül ayının sonuna kadar) Serdarabad Baraj kapakları vasıtası ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin su hissesinin baraj üzerinden, Sovyetler Birliği'nin hissesinin ise Serdarabad Kanalı vasıtasıyla yapılmasına karar verilmiştir. Türkiye gerek gördüğü durumlarda kanal kapaklarını ve su paylaşımını gösteren ölçme tertibatını kontrol hakkına sahip olmuştur. Taşkın zamanlarında, baraj idaresi tarafından fazla suyun tahliye kapısı vasıtasıyla yatağa bırakılmasına karar verilmiştir⁵⁵. Yapımı devam eden kanal inşaatı tamamlanıncaya kadar Aras Nehri sularından köylülerin istifade edeceği yönündeki durum, 1941'de resmi bir yazı ile Moskova Büyükelçiliğine bildirmiştir⁵⁶.

Serdarabad Barajı, Sovyetler Birliği ile Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve bu dönemde beraberinde tartışmalara sebep olmuştur. Kars Milletvekili Hüsamettin Tugaç, 1950'deki meclis oturumunda, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'a, Aras Nehri üzerinde yapılan Serdarabad Baraj Anlaşması'nın içeriği ve Türkiye'nin borcu ile ilgili soru yöneltmiştir. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak açıklamasında, Sovyetler Birliği ile Türkiye sınırı arasında bulunan Aras Nehri üzerinde 1927'de Serdarabad Baraj inşasına başlandığını ve bu barajla ilgili iki hükümet arasında sular mukavelesi yapıldığını belirtmiştir. Anlaşma gereği inşa ve tamir masraflarının yarısını Türkiye'nin karşılayacağı, baraj suyundan ise iki ülkenin karşılıklı olarak istifade edeceğini belirtmiştir. 1937'de Sovyetler Birliği, barajın inşa ve tamiri için Türkiye'nin hissesine düşen miktarın 1.000.000 ruble olduğunu bildirmiştir. Yapılan görüşmelerde bu miktarın mal karşılığında ödenmesi önerilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile bu ödeme

⁵² “Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Şuralar Birliği Arasındaki Anlaşma” TBMM Kanunlar Dergisi, C. 6, TBMM Matbaası, Ankara, Mayıs 1928 s. 184.

⁵³ Kafkasya'nın sınırları hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. SSCB Dönemi'nde, Kafkasya; Zakafkasya ve Kuzey Kafkasya olmak üzere iki bölgeden oluşmaktaydı. Zakafkasya; Gürcistan, Çağdaş Azerbaycan ve Ermenistan'ın bulunduğu bölgeydi. Rusya Federasyonu içerisinde yer alan bölge ise Kuzey Kafkasya olarak bilinmekteydi. Agil Şahmuradov, (2018). *Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kafkasya Bölgesindeki Türk Halklarının Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 8, 29.

⁵⁴ TDA.571.34812.137277.3.

⁵⁵ TDA.571.35765.140811.20.

⁵⁶ TDA.571.68061.297624.111.

gerçekleşmemiştir. Savaş sonrası Sovyetler Birliği borcun 1.000.000 rubleden daha fazla olduğunu beyan etmiş, Türk hükümeti bu fiyatı fahiş bulduğundan ödeme yapmamıştır. Bakan konuşmasında, komşu iki ülke arasında ilişkilerin olumlu cereyan edebilmesi için görüşmelerin yapılacağını ve söz konusu borcun anlaşma gereği ödeneceğini ifade etmiştir⁵⁷.

1.2.2. Türkiye'nin Diğer Ülkeler ile Su Politikası

1.2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile İlişkiler

Su işleri alanında bilim ve fenden yararlanmak için Amerika'ya eğitim için öğrenciler gönderilmiştir. Bu hedef doğrultusunda Nafia Vekâleti, 1928'de su mühendisliği alanında ihtisas yapan Ödemişli Tefik Fikret Bey'i Amerika Birleşik Devletleri'ne göndermiştir. Fikret, Amerika'daki su işleri eğitimini; su gücünden yararlanarak elektrik üretme, nehirlerin kontrolü, sulama ve şehir içme suyu isalesi alanlarında yapmıştır. Amerika'nın Iowa Üniversitesinde su bentleri üzerine yazdığı tez sayesinde Amerika Yüksek İlim Cemiyetinin "Honorary National Scienlifie Society" (Onursal Ulusal Bilim Topluluğu) fahri üyesi ilan edilmiştir. Eğitimini 1933'te tamamlayarak Türkiye'ye dönen Fikret, Nafia Vekâleti su işleri alanında görevlendirilmiştir⁵⁸.

ABD Ekonomik Yardımlaşma Teşkilatı Avrupa temsilcisi M. Wortendyke De Forset, 9 Ekim 1948'de Atina'dan, Türkiye'ye gelmiş; Marshall Yardım Planı doğrultusunda Türkiye'de yapılan teknik tesisleri ve Bayındırlık Bakanlığınca hazırlanan projeleri incelemiştir. İncelemelerde bulunan Forset, Türkiye'nin dört bir tarafını elektriğe kavuşturmak maksadıyla projeler hazırlandığını, bu projelerin 1952 yılına kadar tamamlanacağını ifade etmiştir. Türkiye'nin hidroelektrik üretimi açısından büyük imkanlara sahip olduğunu, kuvvetli suların bulunduğu alanlarda santrallerin kurulmasıyla bütün Türkiye'nin elektriğe kavuşacağını belirtmiştir. Söz konusu tesislerin yapımı için talep edilen makinelerin ise 1950 yılına kadar Türkiye'ye gönderileceği yönünde teminat vermiştir⁵⁹.

Marshall Yardım Planı kapsamında Dünya Bankası temsilcileri, Milletler Arası Bankadan yapılacak yardım için Türkiye'ye 1949'da bir heyet göndermiştir. Heyet, Seyhan Barajı ve liman projeleri hakkında Bayındırlık Bakanlığı ile temaslarda bulunmuştur. Temsilciler, yapılan görüşmeler neticesinde baraj yapımı için borç vermeyi kabul etmişlerdir. Ancak hangi şartlar altında ne kadar borç verileceği konusunda açıklamada bulunmamışlardır⁶⁰.

⁵⁷ Serdarabat Barajı Anlaşmazlığı. (7 Ocak 1950). Son Posta, s.3.

⁵⁸ Bir Su Mühendisimiz. (5 Eylül 1933). Milliyet, s.3.

⁵⁹ Hidroelektrik Santral Binası. (15 Temmuz 1948). Ulus, s.6.

⁶⁰ Yapılacak Baraj ve Limanlar. (12 Aralık 1949). Ulus, s.3.

Milletlerarası Pamuk İstişare Komitesinin 1950’de Washington’da yapacağı 10. Toplantıya, Türkiye adına Çukurova Pamuk İslah İstasyon Müdürü Zeki Sayar’ın delege olarak katılmasına karar verilmiştir. Amerika’ya, sulama teknikleri konusunda incelemelerde bulunmak üzere görevlendirilen Sayar’ın kararnamesine; Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gerekli onayı vermiştir⁶¹.

1.2.2.2. İngiltere ile İlişkiler

Adana Milletvekili Zamir Bey, 1925’teki Meclis konuşmasında; birçok pamuk uzmanının yanı sıra İngiliz, Amerikalı ve Fransızların Adana’da inceleme yaptığını ifade ederek şu açıklamalarda bulunmuştur:

*Yapılan incelemelerde uzmanların görüşleri, Adana’daki araziden yıllık 2.000.000 balya pamuk yetiyeceği yönündedir. Mevcut üretim %10 bile değildir. 2.000.000 balya pamuk yaklaşık 400.000.000 lira etmektedir. Amerika, Mısır, Hindistan’da vasati olarak dönüm başına 12 kilo pamuk alınmaktadır. Oysaki Adana’da, dönüm başına sadece 25 kilogram alınabilmektedir. Bölgedeki iki önemli nehir olan Seyhan ve Ceyhan nehirleri hali hazırda faydadan ziyade taşkınlarla araziye zarar vermektedir. Arazide ve nehirlerde gerekli ıslah çalışmalarını yapılması durumunda memleket için önemli gelir kaynağı olacaktır.*⁶²

Cumhurbaşkanı kararnamesiyle 1940’ta İngiltere’den, İngiliz kredi esaslarına göre sulama teçhizatı ve su tankı 922 İngiliz sterlini karşılığında satın alınmıştır⁶³. Ayrıca Türkiye’de yapılan sulama şebekeleri için ihtiyaç duyulan tesisat kapak ve malzemeleri, 1943’te İngiltere’nin Ransom Rapier fabrikasından satın alınmıştır⁶⁴.

Batıdaki gelişmeleri takip etmek amacıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Genel Müdürlüğü bünyesinde görev yapan Su Uzmanı Mühendis Namık Sılay’ın, lağım ve içme suyu tesisatları üzerinde inceleme yapması için 28 Temmuz 1948 tarih ve 2/9390 sayılı kararname ile İngiltere’ye gönderilmesine karar verilmiştir⁶⁵. Türk Belediyecilik Derneği de 1949’da İngiliz Mahali idare teşkilatı üzerinde inceleme yapmak üzere İngiltere’ye seyahat etmiştir. Geziye katılan beş belediye çalışanı, İngiltere’nin mali idari teşkilatı bölgelerinden olan Cardiff’te, 14 gün boyunca şehir su kaynakları üzerine incelemelerde bulunmuşlardır⁶⁶.

⁶¹ BCA.30.18.1.2.122.44.12.

⁶² TBMM ZC, D:2, C:12, İ.34, (08.01.1925), s.65.

⁶³ BCA. 30.18.1.2.90.12.17.

⁶⁴ BCA. 30.18.1.2.101.8.5.

⁶⁵ BCA.30.18.1.2.117.51.12.

⁶⁶ “Belediyecilerimizin İngiltere Gezisi”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 45, Haziran 1949, s.33

1.2.2.3. Fransa ile İlişkiler

Kaynağını Türkiye’den alıp Suriye ve Irak topraklarından geçerek Orta Doğu’daki verimli arazilerin oluşmasını sağlayan Dicle ve Fırat nehirleri komşu ve mandater ülkeler için her zaman önem arz etmiştir⁶⁷. Suriye ve Lübnan adına davranan Fransa, Lozan Antlaşması’nın, üçüncü maddesine dayanarak 30 Mayıs 1926 günü Türkiye ile Ankara’da, “Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi” imzalamıştır. Anlaşma ile Türkiye, Suriye ilişkileri düzenlenmiş; Türkiye, Suriye sınırının işaretlenmesi ise dört yıl sonra gerçekleşmiştir⁶⁸.

Suriye’yi manda idaresi ile yöneten Fransa ile Türkiye arasında sınırı aşan akarsularla ilgili Tahdid-i Hudut Nihai Protokolü ise 3 Mayıs 1930’da imzalanmıştır. Protokole göre Dicle Havzası’ndaki suyun ortak olduğu, taraflar arasında sudan sebeplerle çıkacak sorunların” tam *eşitlik*” ilkesi doğrultusunda çözülmesi kararlaştırılmıştır⁶⁹.

1.2.2.4. İsveç ile İlişkiler

Uluslararası su politikası kapsamında, Washington’da 1936’da yapılan II. Su Araştırma Kongresinin üçüncüsü II. Dünya Savaşı’ndan ötürü ancak 1948’de yapılabilmektedir. 1948’de Stockholm’de yapılan III. Su Araştırma Kongresi’nden sonra Uluslararası III. Barajlar Kongresi de İsveç’te toplanmıştır. 12 yıl aradan sonra yapılan kongreye Türkiye, İngiltere, Birleşik Amerika, Avusturya, Belçika, Avustralya, Danimarka, Mısır, Finlandiya, Fransa, Endonezya, Hindistan, Norveç, İtalya, Polonya, Yeni Zelanda, İsveç, Portekiz, Çekoslovakya, Güney Afrika, İsviçre, Yugoslavya, olmak üzere 22 ülke katılmıştır.

Stockholm konser sarayındaki kongrede, Uluslararası Baraj Komisyonu İsveç Milli Komitesi Başkanı G. Wasterberg açılış konuşmasını yapmıştır. Fransa’nın tanınmış baraj uzmanlarından Uluslararası Baraj Komisyonunu Başkanı A. Coyne, kongrenin önemini vurgulamıştır. Konuşmanın ardından kongre, Baraj Betonlu Tahlil Komitesi Başkanı İsveçli Profesör Hellstrom açıklamada bulunmuştur. Birinci oturum Birleşik Amerika’nın tanınmış baraj uzmanlarından J.D. Justin’in başkanlığında yapılmış, barajlardaki alttan basınçlarının ölçülmesi gündem maddesi olmuştur. Öğleden sonraki oturum ise Fransız Profesör Anbert’in başkanlığında yapılmış, beton ve toprak barajlarda deformasyon ve ölçüm metotları konusu üzerinde durulmuştur. Üçüncü oturum Hintli A.N. Khoala’nın başkanlığında gerçekleşmiş barajlarda sızıntı ve önleme ile ilgili yeni teoriler görüşülmüştür. Dördüncü ve sonuncu oturumun konusu barajlarda özel

⁶⁷ Levent Yılmaz, Sencer Peker, (2013). Su kaynaklarının Türkiye açısından Ekono-Politik Önemi Ekseninde Olası Bir Tehlike: Su Savaşları, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,69.

⁶⁸ Soysal, a.g.m., s.83.

⁶⁹ Özkan Gökcan, (Mayıs 2020). Su kaynaklarının Türkiye-Suriye ilişkilerinde Su Sorunu: Teknik Ulaşmazlıktan Siyasal Meseleye, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (104).69.

çimentoların kullanılması, deneyler hakkında elde edilen sonuçlar olmuştur. Kongreden sonra Barajlar ve hidroelektrik santralleri gezilmiştir. Kuzeyde inşa edilen büyük bir toprak baraj ile her biri 100.000 kw santral gücünde olan Avrupa'nın en büyük barajı gezilmiştir⁷⁰.

1.2.2.5. Mısır ile İlişkiler

Nafia Vekâleti, nehir havzasında sulama işleri hakkında incelemeler yapmak üzere Su İşleri Genel Müdürü Selahattin ile su mühendislerinden Nedim'i, Mısır'a göndermeye karar vermiştir⁷¹. Sulama işlerini tetkik etmek amacıyla 1940'ta Mısır'a giden heyet, sulama işlerini tetik etmiştir. Heyette bulunan şeker fabrikaları Genel Müdür Yardımcısı Suphi Argun'a, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü onayıyla 1.300 lira ödeme yapılmıştır⁷².

Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan sulama işlerini yapan Çin, Hindistan, Mısır, Irak gibi ülkelerde akarsuların bir servet kaynağı olduğunu ancak Türkiye'deki taşkın, sıtma yataklarının hayat söndürücü bir unsur haline geldiğini ifade etmiştir.

Polatkan konuşmasında, sulamadan kaynaklı kuraklık yüzünden kıtlığın meydana geldiğini, komşu ülkelerin refahı haline gelen suların Türkiye'de sorun kaynağı olduğunu belirtmiştir. Nüfusun %80'inin çiftçi, ekilebilir arazinin büyük bir kısmının hububat olduğunu ancak Türkiye'nin dışarıdan buğday temin etme yoluna gittiğini söylemiştir. Polatkan, çöl vaziyetinde olan komşu ülkeler, deniz aşırı ülkeler ile Avrupa Ekonomik İş Birliği idaresine avuç açmanın Türkiye için utanç verici bir durum olduğunu ifade etmiştir⁷³.

1.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Su Politikası

Türkiye'nin kurulması ile ilk çeyrek yüzyılda nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine yönelik politikalar izlenmiştir. İkinci ve üçüncü çeyrek yüzyılda ise Devlet Su İşlerinin (DSİ) kurulmasıyla su mühendislik sistemlerine ağırlık verilmiştir⁷⁴. Ülkedeki su ve sulama sorunlarını çözmek gayesiyle 1928'de Nafia Vekâleti teşkilatı içerisinde su idaresi kurulmuştur. Büyük su proje ve etütlerinin tamamı bu idare tarafından yapılmıştır⁷⁵.

1933-1950 dönemi iktisadi açıdan yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiş, Türkiye'nin kalkınma programı esaslı olarak benimsenmiştir. Ülkenin

⁷⁰ Milletlerarası Üçüncü Barajlar Kongresi. (23 Ağustos 1948). Ulus, s.2.

⁷¹ Sulama İşlerini Tetkik. (19 Kasım 1939). Akşam, s.2.

⁷² BCA. 30.18.1.2.90.12.17.

⁷³ TBMM TD. VIII/21, B:8, (23.11.1949), s.140.

⁷⁴ Bilal Söğüt, Orhan Baykan. (2008, Nisan). Cumhuriyet Dönemi Su Yapıları. IV. Lisansüstü Öğrenci Araştırmaları Kongresi. Antalya: 873.

⁷⁵ Su Davası. (11 Ağustos 1936). Yeni Asır, s.4.

içinde bulunduğu şartlar dahilinde süratli ve dengeli gelişmeyi sağlamak amacıyla devlet eliyle bir kısım teşebbüsler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda sulama ve köy yolu yapımındaki giderler devlet tarafından karşılanmıştır⁷⁶. Meclis oturumunda, köylerin ihtiyaç ve talepleri görüşülmüş; köy tarla ve bahçelerini sulamak için köylerde ortak ark, hamam yapma, köy sınırları içinde münasip yerlerde ve tepelerde orman yetiştirme konusunda karar birliğine varılmıştır⁷⁷.

Nafia Vekili Recep Peker, 1929'daki meclis konuşmasında, hükümetin Su İşleri Umumi Heyeti'ne bütçe ayrıldığını 20 yıl içerisinde 25.000.000 dönüm araziye sulamayı hedeflediklerini vurgulamıştır. Peker, ülkenin topografik yapısına bağlı olarak sulamada; önceliğin verimin daha çok elde edileceği, denizlere yakın sahalara verildiğini ifade etmiştir⁷⁸.

Nafia Vekili Ali Çetinkaya, 1935'teki Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) kurultayında ülkenin su politikası hakkında genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Çetinkaya, ülke topraklarından yeteri kadar istifade edebilmek için suyun ve sulama politikasının önemini vurgulamıştır. Göl, dere, bataklık ve suya dair her ne varsa bunların haritasının çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Yaz ve kış mevsimlerinde barajlarda ne kadar suyun toplandığı, bu suların ne şekilde, nerelerde ve nasıl kullanıldığının önemine değinmiştir. Çalışmaların daha planlı yürütülebilmesi için ülkenin muhtelif 12 mıntıkaya ayrılarak ıslah ve sulama faaliyetlerinin yürütüldüğünü ifade etmiştir⁷⁹.

Cumhuriyet Dönemi'nde Nafia Vekâletinin önemli icraatlarından birisi Ankara Ovası'nı sulayacak ve şehrin içme suyu ihtiyacını karşılayacak olan Çubuk Barajı'nın yapımı olmuştur. Barajın tamamlanmasıyla 13.500.000 m³ su toplanmış, bütçeye maliyeti ise yaklaşık 4.000.000 lirayı bulmuştur. Bu dönemde ülkenin dört bir yanında sulama kanalı açılarak, bataklıklar kurtulmuştur. Menemen Ovası'nda 150.000 dönüm arazinin sulanması, 110.000 dönüm arazinin kurutulması sağlanmıştır. Alaşehir Ovası'nda 350.000 dönüm arazinin sulanması, Susurluk Havzası'nda 300.000 dönüm arazinin kurutulması, 600.000 dönüm arazinin sulanması hedefine ulaşılmıştır. Adana Ovası'ndaki su taşkınlarının önüne geçilmiş, Çukurova dahil olmak üzere 40.000.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur. Kızılırmak, Yeşilırmak Havzası ve Çarşamba Ovası'nda kurutma ve sulama faaliyetleri yapılarak Iğdır Ovası'nda sulama tesisatı düzene sokulmuştur. Büyük su politikasında ele alınan başlıca konular arasında toprağın

⁷⁶ Metin Kopar. (2009). *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 15-16.

⁷⁷ TBMM ZC, D:2, C:7, İ. 3, (04.03.1924), s.91.

⁷⁸ İmar Seferberliği. (31 Mayıs 1929). *Cumhuriyet*, s.4.

⁷⁹ Ali Çetinkaya'nın Verdiği İzahat. (19 Mayıs 1935). *Cumhuriyet*, s.12.

kıymetini artırmak, sıtmayı tamamen ortadan kaldırmak; nüfus artışı sonucu, içme suyu ihtiyacını karşılamak ve ıslah çalışmalarına devam etmek olmuştur. Bu çalışmalar için bütçeden tahmini 250.000.000 lira ayrılarak, sulanacak arazi için 9.000.000 dönüm, kurak alanlar için 2.900 ark ve artezyen kuyu açılması hedeflenmiştir⁸⁰.

Hükümet, yurt içindeki suların birer tahrip unsuru kalmalarının önüne geçmek amacıyla kanal, baraj ve diğer su işleri için 1936'da yedi senelik bir su programı hazırlayarak, bu işler için 50.000.000 lira bütçe ayırmıştır⁸¹. 1937'de hazırlanan Sular Kanunu ile umumi sular devletin mülkiyeti altına alınmıştır. Hazırlanan *Sular Kanunu Projesi* ile genel ve özel suların mülkiyeti, kullanımı, suların temiz halde tutulması, bataklıkların kurutulması, arazilerin sulanması, su birikintileri, balıkçılık ve su kütüğüne ait olmak üzere su işleri sekiz kısma ayrılmıştır. Projenin içeriğine göre yer yüzünde ve yer altında akan veya durgun halde bulunan sular genel ve özel olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Kanun hükümleri veya tapu senetleri ile kullanımı şahıslara ait olan sular özel; diğer sular genel olacak şekilde sınıflandırılmıştır. Genel sular devletin mülkiyetine olacak ve başkasına geçemeyen sulardır. Bu suların özelleştirilmesi kanun değişikliği ile mümkün kılınmıştır. Özel bir suyun genel bir hale konulması hükümetçe satın alınarak sahiplerine tazminat verilmesi şartına bağlanmıştır. Hükümetin gerekli gördüğü göl ve bataklıkların tamamen kurutulabilmesi, seviyesinin indirilip ve yükseltebilmesi de yasa ile belirlenmiştir⁸². Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM), vatandaşların mağdur olmaması adına göl veya nehirlerin tahrip veya istila ettiği arazi sahiplerine aynı şartlara haiz benzer arazinin ücretsiz verileceği kanunun dördüncü maddesiyle güvence altına alınmıştır⁸³.

Genel sularda, gemi veya salların gidiş gelişi serbest bırakılmış; bunun için talimatname yapılması şartı eklenmiştir. İçme suyu kaynaklarının kesinlikle kirletilmemesi, akar durgun sularda gösterilen yerlerin dışında hayvanların sulanması veya yıkanması yasaklanmıştır. Nehir ve kanalların iyi bir şekilde muhafaza edilmesi için bekçilik teşkilatı kurulmuştur. İzin almaksızın bir bent yapılması veya taş yığını ile suyun kapatılması, izinsiz kuyu açılması, izinsiz mecraya su akıtılması ya da kapatılması amacıyla zarar verenler hakkında ceza hükümleri uygulanmasına karar verilmiştir⁸⁴.

Nafia Vekâleti hazırlamış olduğu beş yıllık büyük sulama planında, sulama sahalarını dört ayrı mıntıkaya bölmüş; 1937 yılı için bütçeden 250.000 lira

⁸⁰ Su Davası. (11 Ağustos 1936). Yeni Asır, s.4.

⁸¹ Su Meselesinin Halli İçin Eli Milyon lira Sarf Edilecek. (17 Aralık 1936). Son Posta, s.1.

⁸² Su Meselesinin Halli İçin Eli Milyon lira Sarf Edilecek. (17 Aralık 1936). Son Posta, s.2.

⁸³ TBMM ZC, D:4, C:25, İ.20, (22.12.1934), s.244.

⁸⁴ Umumi Sular Devletin Mülkiyeti Altına Alınıyor. (4 Mart 1937). Ulus, s.6.

ayırıştır. Bu dört sulama mıntıkası şu şekildedir: Birinci sulama mıntıkasında Susurluk, Bakırçay, Gediz ve Büyük Menderes yer alırken; ikinci sulama mıntıkası Malatya ve Adana'dan oluşmuştur. Üçüncü mıntika Yeşilirmak, Kızılırmak ve Sakarya'dan ibaretken; son mıntıkada Van, Erzurum, Elâzığ ve çevresi yer almıştır⁸⁵.

1930'lu yıllarda şehirlerin toz ve hastalıklardan kısmen de olsa arınması için belediyeler vasıtasıyla yaz aylarında şehirlerin cadde ve sokakları düzenli olarak sulanmıştır. Sular İdaresi 1938'de yapmış olduğu yeni inşaatlar ile şehirlere akıtılacak suyun miktarını artırmıştır⁸⁶.

Bataklıkların kurutulması, sulama faaliyetleri; yapılan çalışmalar arasında önemli bir yer teşkil etmiştir. Nilüfer Çayı Barajı ile Bursa Ovası'nın sulanması için 3.000.000 TL, Küçük Menderes Nehri Havzası'ndaki bataklıklar ve Cellat Gölü'nün kurutulması için 3.500.000 lira harcanmıştır. Ankara Havzası'nı sulamak ve şehrin su ihtiyacını karşılamak için Çubuk Barajı'nın inşası için 4.000.000 TL, Ankara'da süzme havuzu için 600.000 lira bütçede gider kaydedilmiştir⁸⁷.

1938'de Mecliste yapılan bütçe müzakerelerinde büyük su işlerinin itina ile yapıldığı, bütçe yılı için 31.000.000 lira ödeneğin su ve sulama için ayrıldığı, ülkenin hemen her yerinde ihalelerin gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Hükümet tarafından halkın yapamayacağı set, köprü, sulama kanalı ve baraj çalışmalarının yapılmaya devam edeceği vurgulanmıştır⁸⁸.

Milli ekonominin önemli meselesi olan su işleri için 1938'de toplam gider 3.000.000'u aşmıştır. Adana'da Seyhan sol sahil sularının ana kanal inşaatı için 598.765 TL, Nazilli'de Çürüksu'dan, Sarayköy Ovası'nın sulanması için 400.000 TL, Mustafa Kemalpaşa Deresi'nden Karacabey Ovası'nın sulanması için 335.000 TL, Niğde'de Gebere Barajı inşaatı için 401.327 TL, Erzincan'da Kirlevik, şelale suyunun tahliye kanalı için 155.000 TL, İnegöl içme suyu için 6.500 lira harcanmıştır. Trabzon içme suyu tesisatı için 517.999 TL, Saray ilçesinin içme suyunun dört buçuk kilometreden çelik borularla getirilmesi için 25.649 TL, Karaman'da arkların tamiri için 4.500 TL, Akşehir'de açılacak kanalların projeleri için 3.500 lira ve civarındaki Meriç Nehri sağ sahilinde bulunan Bosna köyünün taşkınlardan kurtulması için yapılan sete 51.305 lira harcama yapılmıştır⁸⁹.

⁸⁵ Sulama Sahası Dört Mıntıkaya Ayrıldı. (27 Mart 1937). Yeni Asır, s. 1.

⁸⁶ Sokakları Sulamak. (10 Nisan 1938). Akşam, s.5.

⁸⁷ Su İşleri. (10 Şubat 1937). Ulus, s.5.

⁸⁸ Su İşlerimiz. (27 Mayıs 1938). Akşam, s. 13.

⁸⁹ Sular ve Köprüler. (18 Eylül 1938). Haber, s. 5.

Cumhuriyet Dönemi'nde, su ve sulama işlerine önem verilmiş; çalışmaların daha planlı bir şekilde yürütülmesi amacıyla 1938'de yurdun 12 mıntıkasında tesis edilen sulama projesi uygulamaya konulmuştur. Bu 12 mıntika şu şekildedir:

- 1-Bursa Ovası'nın sulanması
- 2-Yalova Deltası'nın ıslahı
- 3-Bergama Ovası'nın sulanması
- 4-Menemen, Kasaba ve Manisa ovalarının sulanması
- 5-Küçük ve Büyük Menderes nehir ıslahı ile Koçarlı, Yenipazar, Sarayköyü Ovası'nın sulanması
- 6-Derme ve Sultan Suyu ıslahı ile Malatya Ovası'nın sulanması
- 7- Adana Ovası'nın sulanması, Seyhan ve Ceyhan'ın ıslahı
- 8-Kayseri mıntıkası ile Zamanti Suyu üzerinde bulunan otlakların tarımsal alana kazandırılması
- 9-Samsun mıntıkasındaki bütün arazinin sulanması ve yatakların ıslahı
- 10-Iğdır Ovası'nın sulanması
- 11-Mersin, Tarsus, Silifke civarının sulanması
- 12 Erzincan Ovası'nın sulanması⁹⁰.

Nafia Vekâleti, Büyük Sulama Programı kapsamında Ege Bölgesi'nde 1938 yılı içerisinde yapılmakta olan su tesisleri hakkında açıklamada bulunmuştur. Nafia Vekili, ihaleleri yapılan Seyhan Nehri'nin sağ ve sol sahil sulama kanal inşaatının devam ettiğini, Susurluk Ovası'nı taşkınlardan kurtarmak ve sulamaya uygun bir hale getirmek gayesiyle yapılan çalışmalarda ilerlemeler kat edildiğini belirtmiştir. Ulubat Çayı'nın iki sahilinde set yapılarak taşkınlardan önüne geçildiğini ayrıca ovaya sulama tesisatı yapıldığını ifade etmiştir. Iğdır'ın Serderabad, Mehaz tünel ve kanal inşaatıyla, regülatör projesi devam etmiş; Yenişehir, Kazanık, Viranşehir, Yahyabey kanalları yapılmıştır. İçel'de Berdan Regülatörü sağ ve sol sulama kanalı ile Kaynar-Tahtaköprü kanal inşaatında ilerlemeler kaydedilmiştir. Projeleri onaylanan Silifke kanal ve regülatörü ile, Pınarbaşı, Altıkese, Karagözler kanal inşaatına da başlanmıştır. Tokat'ın Gömerek Regülatörü, sağ sahil sulama kanalının ihalesi yapılmış; Çarşamba Ovası'nda ıslah faaliyetleri devam etmiştir. Mustafa Kemalpaşa Deresi'ndeki Karacabey Ovası'nın sulanması, Koçarlı Ovası'nın sulanması, Aydın Bataklığının kurutulması, Malatya'nın Derme Sürgü kanal regülatörü, Fırat'ın sol sahilin kurutulması, Sultansuyu Kanal'ı ve regülatörü, Meriç Bosnaköy taşkınlardan koruma işlerine ait inşaat işleri ihaleye verilmiş; çalışmalara başlanmıştır⁹¹.

⁹⁰ Sulama İşleri. (29 Ekim 1938). Haber, s.16.

⁹¹ Büyük Sulama İşleri Faaliyetlerine Devam Ediliyor. (20 Kasım 1938). Son Posta, s.8.

Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, 1940'ta Türkiye'deki sulama programı hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Konya'daki sulama tesisatı işinin tamamlanacağı, Eskişehir Ovası'nı sulamak için Porsuk üzerinde yer alan Gökçekısıık mevkiiinde bir baraj inşasının yapılacağını belirtmiştir. Yapılan etüt çalışmalarında temel yapı sondaj çalışmasının olumlu sonuçlar verdiğini açıklamıştır. Drenaj kanalları vasıtasıyla kuruyan yerlerin sulanacağını, Çankırı ve Kızılırmak arasındaki alanın sulanması için incelemelerin yapıldığını belirtmiştir. Kızılırmak Havzası'ndaki 1.000.000 dekar genişliğindeki arazinin sulanması için gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Ege Bölgesi'nin güneyi ve Anadolu'ya doğru uzanan alandaki sulama işlerinin idaresi için Milas, Marmaris, Tarsus, Köyceğiz, Alanya, Anamur'da su şube mühendisliği kurulmuştur⁹².

1941'de devlet tarafından yapılmış sulama tesisatlarından alınacak ücretler ile ilgili hükümet Meclise kanun tasarısı vermiştir. Tasarıya göre sulamada önemli derecede su harcayan sanayi kuruluşlarından, Nafia ve Ziraat vekilliklerinin ortak belirleyecekleri, vekillerin de onaylayacağı tarifieden yıllık su ücreti alınmasına karar verilmiştir. Tarifeye şebekenin işletme masraflarının da eklenmesi uygun görülmüştür⁹³. İşletmeye açılan farklı bölgelerdeki sulama tesisatları için Maliye, Bayındırlık ve Tarım Bakanlıkları tarafından sulama ücretleri tespit edilmiş, karar 1950'de uygulanmak üzere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanmıştır⁹⁴.

Su işleri Başkan Yardımcısı Namık Kiper, 22 Temmuz 1941'de Ankara Radyosu aracılığıyla Türk vatandaşlarına, Cumhuriyet Dönemi su politikaları hakkında bir konferans vermiştir. Konferansta Cumhuriyet'in 1941 yılına kadar izlediği su siyaseti ve hükümetin su alanında yaptığı çalışmaları değerlendirmiştir.

Türkiye'de yaşanan sel baskınları, bataklıklar, kuraklık ülkede can ve mal kaybına sebebiyet veren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da yaz ve kış mevsimleri arasında sıcaklık farkı ve yağış miktarı göz önüne alındığında insan eliyle sulama yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sulama alanında akarsu yataklarından başlayarak açılan kanallar ile arazinin su ihtiyacı karşılanmaktadır. Anadolu'da 300.000 dönümden fazla arazi Türklerin daha Orta Asya'da iken atadan kalma eski usul ve metotlar ile sulama işine devam edilmektedir. Dik yamaçlardan delice akarak düzlüğe inen su, alanda büyük bataklıklara sebebiyet vermekte, verimli tarım arazilerini yok etmektedir. Bu durum aynı zamanda halkın buralardan göç etmesine de sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde su alanında yapılan nehir, ırmak ve göllerden istifade etme çalışmaları kâğıt üzerinden öteye gidememiştir. Cumhuriyete intikal eden eserlerden Konya sulama tesisatı ise bir Türk çiftçisinin fikri sayesinde meydana gelmiştir. Kurukafa olarak adlandırılan bu çiftçi Beyşehir Gölü suyunu, Çarşamba'ya

⁹² Sulama Programı. (26 Mart 1940). Vakit, s.4.

⁹³ Devletçe Sulama İşlerinde Alınacak Ücretlerin Belirlenmesi. (13 Mayıs 1941). Son Posta, s.3.

⁹⁴ BCA.30.18.1.22.43.13.

katmak suretiyle çare bulunacağını belirtmiştir. Daha sonra bu fikir değerlendirilerek burada sulama kanal tesisatı oluşturulmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra su işleri meselesi yurdun her tarafına yayılarak önemli bir gündem maddesi olarak görülmüş, Nafia teşkilâtı içerisinde su idaresi kurulmuştur. Nafia Vekâleti, Ankara’da Çubuk Çayı üzerinde bir baraj yapmış, Bursa Ovası ıslah edilmiş; Nazilli Ovası’nda sulama ve kurutma kanalları açılmıştır. Tarsus Bataklığı ve Cellat Gölü kurutulmuştur.

Çubuk Barajı, Ankara’da su derdini ortadan kaldırmış, Bursa Ovası’nda 30.000 dönüm bataklık arazi kurutulmuş; 80.000 ölüm arazide su baskınından kurtarılmıştır. Nazilli’de ise ilk etapta 50.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur. Tarsus’ta 45.000 dönüm bataklık arazi ile Menderes’te 60.000 dönüm bataklık arazi kurutulmuş, 70.000 dönüm arazi ise su baskınından kurtarılmıştır. Ancak ülkede su işlerinin çokluğu yüzünden yapılan çalışmalar yetersiz kalmıştır. Milli Şef İsmet İnönü, 1936’daki yurt seyahatinde toprak mahsullünün mevcut durumun üstüne çıkarılarak belirli bir program dahilinde sulama işlerinin yürütüleceğini ifade etmiştir. İsmet İnönü’nün talimatıyla 1937’de sulama programına başlanmış Bakırçay, Gediz, Büyük Menderes, Yeşilırmak, Adana, Iğdır, Malatya ovalarındaki su işlerine başlanmıştır. Tarsus Ovası’nın birinci kısmının sulanması ile Malatya’da Derme suyunun birinci kısmı bitirilmiş, Derme bol suya kavuşmuştur. Yıllarca Sürgü Suyu’nu, Sultan Suyu’na katılmasını bekleyen köylüler, açılan kanal sayesinde suya kavuşmuştur⁹⁵.

Yeniden yapılacak su işleri için bütçeden ayrılan 31.000.000 liraya ek olarak, Nafia Vekâleti su işlerinde kullanılmak üzere 51.000.000 lira ek bütçe ayırmıştır. Anadolu’nun batı ve güney sahillerini teşkil eden Akdeniz mıntıkası, Orta Anadolu, Kızılırmak, Sakarya ile Fırat, Dicle havzaları sulama işleri kapsamına alınmıştır⁹⁶.

1941’deki istatistiklere göre Türkiye’de toprak mahsulleri ile uğraşan kişi sayısı 6.500.000 olup, bu sayı ülke nüfusunun %81,8’ini oluşturmuştur. Bu orana bakıldığında tarımla uğraşan nüfusun çokluğu, ülkede tarımsal sulama alanındaki çalışmaları zorunlu kılmıştır. Köylüye, dayanağı olan toprağı işletme olanağı vermek gayesiyle modern su ve sulama tesisatlarını yapmak, tarımsal alanı taşkınlara karşı muhafaza etmek için projeler hazırlanmış; etüt çalışmaları yapılmıştır. Kuraklığın yoğun olarak yaşandığı 1927, 1928 ve 1932 yıllarında zirai ve iktisadi hayat büyük sarsıntıya uğramıştır. Yağışların bol olduğu 1941’de ise büyük taşkınlar meydana gelmiştir. Bu sebeplerden ötürü sulama ve kurutma faaliyetleri önem arz etmiştir. Şeker sanayisinin önemli merkezi olan Eskişehir Ovası’nın sulanması, Sakarya Havzası’ndaki bataklıkların kurutulması, Akdeniz Bölgesi, Konya Ovası,

⁹⁵ Su İşimiz Nedir Bilelim. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Teşrinisani 1941, Yıl 8, S.2, s. 8-11

⁹⁶ Sulama İşlerine Yeniden Verilecek Tahsisat. (8 Ağustos 1941). Vakıf, s. 2.

Kızılırmak, Fırat ve Dicle havzaları da sulama programı kapsamına alınmıştır. Menemen sulama şebekesini oluşturan Kesikköy, Seyrekköy, Ulucak şebekeleri ise tamamlamıştır⁹⁷.

Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, 1942'deki açıklamasında; 1936'da sulama için bütçeden ayrılan 30.000.000 liraya ek olarak, 8 Ağustos 1941'deki kanunla 51.000.000 lira daha ilave edildiğini belirtmiştir. Bakan, Türkiye arazisinin 760.000.000 dönüm olduğunu, bunun 30.500.000 dönümünün ova, ekilen arazinin ise sadece 64.350.000 dönüm olduğunu vurgulamıştır. Nehir ve akarsular vasıtasıyla sulanabilen arazinin 20.000.000 dönüme denk geldiğini ifade ederek yeni sulama programı ile ekilen arazinin %50 oranında suya kavuşacağını ifade etmiştir⁹⁸.

Başvekil Şükrü Saraçoğlu, yapılacak su işleri için sonraki yıllara geçici taahhüt verilmesine dair kanuna ek tasarı olarak 3132 sayılı bütçe encümenleri mazbatası hakkında Meclise bilgi sunmuştur. Saraçoğlu, konu ile ilgili açıklamada bulunarak 3132, 3483, 3906 ve 4100 sayılı kanunlar gereği Nafia Vekâletine 81.000.000 lira taahhüt olmak üzere hazine kefaleti ile Ziraat Bankasına bono yetkisi verildiğini dile getirmiştir. Ayrıca 1933'ten 1940'a kadar her yıl 7.000.000 lira, 1940'tan 1946'ya kadar ise yıllık 9.000.000 lira bono verilmiştir. Ancak etütlerin tamamlanamaması ve II. Dünya Savaşı Döneminde uygun çalışma koşullarının olmaması sebebiyle ödenekler zamanda kullanılamamıştır. Bataklıkları kurutma, taşkınları önleme, sulama faaliyetleri, ıslah çalışmaları için 50.000.000 lira ek ödeme verilmesi, ayrıca tespit edilen 1946 yılı programının 1950'ye kadar uzatılması zorunlu hale gelmiştir⁹⁹.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM'de su işleri ile ilgili açıklamalarda bulunarak; son defaya mahsus olmak üzere 40.000.000 liralık ek tahsisatla mevcut programın aksamadan devam ettiğini vurgulamıştır. 1944 yılı itibariyle Salihli, Menemen, Tarsus, Nazilli, Adana ve Tokat'ta sulamaya geçilmiş olup, 1944 yılına kadar devam eden yatırımlar bütçeye yük getirmiştir. Ancak bu tarihten sonra sulamaya bağlı üretim artacağından, söz konusu yatırımların ülke ekonomisine yansımalarının olumlu olacağını ifade etmiştir. Eskişehir, Samsun ve Bergama dolaylarında dereleri temizleme ve bataklık kurutma işleri etkisini göstermeye başlamıştır. Binlerce dekar arazi işlenmek üzere, bataklıktan ve taşkınlardan kurtulmuştur. Yaklaşık 20 yıl boyunca devam eden çalışmaların sonucunda taşkınlar, bataklık, sıtma ile mücadele meyvelerini vermiş, başarılı sonuçlar elde edilmiştir¹⁰⁰.

Başvekil Şükrü Saraçoğlu 17 Ocak 1945'te çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkındaki kanun tasarısı görüşmelerinde, sulama ve kuraklık üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Kuraklık ve su taşkınları gibi afetlerle

⁹⁷ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.131.

⁹⁸ Sulama Programı General Cebesoy İzahat Veriyor. (26 Mayıs 1942). Bugün, s.2.

⁹⁹ TBMM ZC, D7, C:13, İ.88, (26.06.1944), Sıra Sayısı:230, s.1-2.

¹⁰⁰ TBMM ZC, D7, C:14, İ.1, (01.11.1944), s.5.

esaslı bir mücadelede bulunmak için tedbirlerin alınarak, kitlesel halde hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Su işlerinin hükümet tarafından önemsendiğini, su sorunun yanı sıra kuraklık, taşkınlar, sıtma, sel gibi afetlerin de yıllardır Türk çiftçisinin belini büküğünü söylemiştir. Bu felaketlerin maliyeti, üretim açısından ağır olmuş, Eskişehir'in yıllık ortalama buğday üretimi 80.000- 100.000 ton arasında iken 1932'de bu oran 25.000 tona ve 1928'de ise 6.800 tona kadar düşmüştür. Konya'da ise yıllık buğday 400.000 tona kadar çıktığı halde 1928'de yaşanan kuraklık neticesinde 54.000 tona kadar düşmüştür¹⁰¹.

1947 bütçe görüşmelerinde, Bayındırlık Bakanlığına bütçeden (1937'de yürürlüğe giren 3132 sayılı kanunla) 31.000.000 lira ve (1941-1944 yıllarında çıkan 4100, 204, 4649 sayılı yasalarla) toplam 121.000.000 lira ödenek verilmiştir. Bu ödenekler yurdun değişik bölgelerinde sulama, kurutma ve taşkınlardan korunmak için tahsis edilmiştir. Susurluk, Berdan, Bakırçay, Yeşilırmak, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes, Seyhan, Ceyhan, Sakarya havzalarıyla; Niğde, Erzincan ve Malatya'da su işlerinde kullanılmak üzere bütçeden ödenek ayrılmıştır. Yapılan harcamalarda sulama işleri için 47.000.000 TL, su baskınlarından korunma 17.000.000 TL, bataklıkların kurutulması için 6.500.000 lira toplamda ise 70.500.000 lira olmak üzere gider kaydedilmiştir. Bakım ve onarım giderleri de dahil edildiğinde toplam gider 85.000.000 lirayı bulmuştur. Yapımına başlanan işlerin tamamlanması için 136.000.000 liraya ve sekiz yıllık bir süreye daha ihtiyaç duyulmuştur. 85.000.000 lira harcanmış olmasına rağmen yapılan çalışmalardan, istenilen düzeyde verim alınamamıştır. 1946 yılına kadar 600.000 dönüm arazinin sulanması sağlanmış, 300.000 dönüm arazi su baskınlarından korunmuş, 150.000 dönüm arazi ise kurutulmuştur. 130.000.000 lira harcama yapılarak 1.900.000 dönüm arazinin sulanması, 1.300.000 dönüm arazinin sel baskınlardan korunması, 360.000 dönüm arazinin ise bataklık iken kurutulması hedeflenmiştir. 1946 yılı bütçesine kıyasla 1947 yılı bütçesine fazladan 560.632 lira ödenek konulmuştur. 1947 yılı için bütçeden 13.367.632 lira ödenek ayrılmış, küçük su işleri ve diğer giderler için 1.000.000 lira ödenek konulmuştur. Bahse konu ödenek, büyük su işleri dışında kalan ufak giderler; köy, kasaba, şehirleri tahrip eden su giderleri, küçük bataklıklar ve sulama işleri için ayrılmıştır. 1947'de yapılması planlanan işler programa alınarak, etütlere başlanmıştır¹⁰².

1949'da yapılacak olan su işlerine ait bütçe görüşmelerinde, Bayındırlık ve Maliye Bakanlığı su işleriyle ilgili rapor hazırlamıştır. Raporda, önceki yıllara ait su işlerine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Isparta Milletvekili Sait Köksal 1937-1948 yılları arasında 109.000.000 liranın programsız bir şekilde harcandığını iddia etmiştir.

¹⁰¹ TBMM ZC, D7, C:17, İ.54, (17.01.1945), Sıra Sayısı:97, s.14.

¹⁰² TBMM TD. VIII/3, B:18, (26.11.1946), s.204.

Köksal, komisyonda iki farklı raporun hazırlandığını bunlardan bir tanesinin ihtisas adamlarından oluşmuş komisyon raporundan ibaret olduğunu, diğerinin ise bütçe komisyonunca hazırlanan rapor olduğunu dile getirmiştir. Bütçe Komisyonu raporunda Menderes, Seyhan, Gediz gibi büyük su havzalarında tam anlamıyla sonuç alınabilmesi için geniş kapsamda bütçe ve zamana ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır¹⁰³.

Cumhuriyet Dönemi'nde su politikası alanında temel ilkelerden bir tanesi de suların zararlarını bertaraf edip bu sulardan istifade etmek olmuştur. Bu amaçla Cumhuriyet Dönemi'nde ülkenin her tarafında sulama, içme suyu, taşkınlerden korunma, barajlar yapma, hidroelektrik üretimine yönelme, suyun olmadığı alanlarda artezyen kuyularına başvurma, bataklıkları kurutma, ıslah çalışmaları, baraj göl nehir sularında ulaşım imkanını değerlendirme faaliyetlerine girişilmiştir. Bu çerçevede 1947 yılı itibariyle beş senelik kalkınma planı hazırlanmıştır. Söz konusu plan meclis onayına sunulmuştur. Planlamada öncelik ekonomik değeri yüksek olan tarımsal araziler olmuştur¹⁰⁴.

1.3.1. Islah çalışmaları

Başvekil İsmet Bey, 1934'teki meclis konuşmasında Niğde Barajı, Tarsus Kanalı, Nilüfer Kanalı ve Akköprü Kanalı'nın temizleme işi ile Bursa Ovası'nın ıslah işleri için 56.348 lira harcadığını, izah etmiştir¹⁰⁵. Islah çalışmaları kapsamında Seyhan Havzası'nın %68'i ve Ceyhan'ın %53'ü üzerinde incelemeler yapılmış, Berdan sulama kanalı ile Berdan projeleri 1935'te tamamlanmıştır. Mersin'de Efrenğ Deresi ile Adana'da Seyhan Irmağı seddeleri tamir edilmiş, Silifke'de Göksu Nehri üzerinde su ölçeği yapılmıştır. Tarsus bataklıkları üzerinde kanallar açılarak, Karabucak Deniz Kanalı temizlenmiştir. Tarsus Ovası'na ait sulama işlerini tamamlanmıştır¹⁰⁶.

Nafia Vekili, 1935 yılı bütçesinin görüşüldüğü oturumda sulama, ıslah işleri için bütçeden ek gelir ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. 1935 yılı bütçesinden su işleri için 1.393.000 liranın ayrıldığını, bunun 1.206.578 lirasının bono karşılıklarına verildiği belirtilmiştir. İstimlak bedeli olarak Söke Setleri, Ankara Ovası bentleri, Silifke, Seyhan ve Ceyhan Irmağı, Karakosun Suyu, Ayrancı, Dikmen Deresi, Ankara Ovası küçük bentleri, Silifke su bölümü, Bursa Ovası işleri için 140.829 lira harcadığını vurgulamıştır. Nafia Vekili, sulama işleri ihtiyacı için bütçeden 600 lira daha talep etmiştir¹⁰⁷.

Nafia Vekili Ali Çetinkaya, 1936 yılı genel kanun bütçeye görüşmesinde su işleri hakkında bilgi vermiştir. Bütçede 120.000 lira para olduğunu su işlerinin sekiz

¹⁰³ TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1038-1044.

¹⁰⁴ TBMM TD. VIII/8, B:20, (22.12.1947), s.113-116

¹⁰⁵ TBMM ZC, D:4, C:25, İ.20, (15.12.1934), Sıra Sayısı:80, s.2.

¹⁰⁶ "Sulama ve Bataklıkları Kurutma İşleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkinciteşrin 1935, s.83-84.

¹⁰⁷ TBMM ZC, D:5, C:8, İ.43, (06.03.1936), Sıra Sayısı:111, s.18.

mıntıkaya ayrıldığıını açıklamıştır. Çetinkaya, sulama, ıslah, bataklık kurutma çalışmalarının yapılacağı alanları hakkında şu bilgileri vermiştir.

Nazilli tarafında Burhaniye Kanalı, Uzunyayla'da sulama kanalı çalışmaları devam etmektedir. İki önemli büyük su işi arasında Küçük Menderes Havzası'nın temizlenmesi, Cellat Gölü'nün kurutulması işi ile Nilüfer suyunun temizlenmesidir. Bu çalışmalara 1936'da kaldığı yerden devam edilecektir. Küçük Menderes suyu 3.500.000 liralık bir teşebbüstür. Küçük Menderes bölgede taşkınlarla sebep olarak büyük bir tahribat bırakmakta ve salgın hastalıklara sebep olmaktadır. İlk olarak Cellat Gölü kurutulurak 80.000 dönüm arazi, diğer bataklığın kurutulması, 120.000 dönüm ile 500.000 dönüm arazi de Menderes Ovası taşkınlarından kurtarılarak tarıma kazandırılmış olacaktır. Öyle ki bu arazilerden yüksek oranda verim elde edilmektedir. Bursa Ovası'nın ıslahı ile ilgili 2.700 liralık bütçe ayrılmıştır. Burada 25.000 dönümlük arazi tarıma kazandırılmıştır. Bataklıkların kurutulması suretiyle 200.000 dönümlük Bursa Ovası da bataklıktan kurtarılmıştır. Dere ıslahlarına başlanarak çeşitli projeler yapılmıştır. Van'da Şamran Suyu bakım onarımı için 300.000 TL, Malatya'da Derme kanalı için 170.000 TL, Sultan Suyu mecrası için 30.000 TL, Seyhan ve Ceyhan için 50.000 TL, Çarşamba ve Terme bataklıkları için 150.000 TL, Tarsus'ta Berdan Barajı için 130.000 TL, Büyük Menderes Biribey Ovası'nın sulanması için 27.500 TL, Menderes Atça Ovası'nın sulaması için 9.000 lira Horsunlu Kanalı için 65.000 lira Bursa'da Orhaneli'nin sulanması için 130.000 lira tutarında işler mevcuttur. Iğdır'da Serdarabad Barajı'ndan tünel vasıtasıyla su alması için ön hazırlık etütleri yapılmış Ruslar tarafından incelenmesi için bir tane Rus mühendis bent alanına gitmiştir¹⁰⁸.

Küçük Menderes Nehri Havzası'ndaki bataklıklar ile Cellat Gölü Bataklığı kurutulmuş, Menderes'in sularını ıslah etmek amacıyla 1935'te 3.500.000 lira harcanmıştır. Böylece 60.000 dönüm arazi su baskınından kurtarılmış, Ege Bölgesi'nin verimli arazisi tarıma kazandırılmıştır¹⁰⁹. Kara Menderes, Biga, Tuzla, Kösemeker, Lâpseki, Bayramiç, Karanlıkdere ve Ece Gölü mıntıkasında 2.390.950 dönümlük alanda inceleme yapılmıştır. Profesör Rehborn tarafından tespit edilen ıslah işlerine ait projeler hazırlanmıştır. Marmara Gölü çevresindeki araziye sulamak amacıyla yaptırılan kanal ve kanal üstü geçitler tamamlanmıştır¹¹⁰.

Afyonkarahisar Milletvekili Nafia Vekili Ali Çetinkaya, ülkede sulama işleri ile ilgili yapılan faaliyetler hakkında Mecliste açıklamada bulunmuştur. Çetinkaya, Erzincan'da sulama işi ve şehir suyu işi ile Van'da Şamran Kanalı işlerinin 1936'dan itibaren devam ettiğini, Şamran Kanalı'nın yarısının bittiğini, kalan yarısının da ihaleye çıkarılacağını belirtmiştir. Çarşamba bataklıkları ve burada kanal açma ile

¹⁰⁸ TBMM ZC, D:5, C:11, İ.69, (27.05.1936), s.254-257.

¹⁰⁹ Su Davası. (11 Ağustos 1936). Yeni Asır, s.4.

¹¹⁰ "Sulama ve Bataklıkları Kurutma İşleri", *Belediye Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkinciteşrin 1935, s.83.

ilgili çalışmaların devam ettiğini bütçeye maliyetinin 100.000 lira olduğunu açıklamıştır. Iğdır Kanalı, Serdarabad ve Aras Nehri üzerinde bulunduğundan bunun için Ruslarla iletişim halinde olduklarını izah etmiştir. Buranın toplam maliyetinin 500.000 lira olacağı ve Iğdır Ovası'nı sulama işinin halledebileceğini belirtmiştir. Çetinkaya Meclisteki konuşmasına şöyle devam etmiştir:

Kirmasti, Susurluk dereleriyle Manyas ve Apollon göllerinin taşınmasının önüne geçilerek 6.000.000 dönüm arazi su istilasından kurtarılacak, 430.000 dönüm arazi ise sulanacaktır. Bakırçay'ın zaman içerisinde kaybolan mecrası 500.000 lira gider ile yeniden açılacaktır. Alaşehir, Salihli, kasabaları ile Manisa, Menemen ovaları sulanacak, Gediz ve Kumçayı'nda ıslah yapılacaktır. Büyük Menderes, Sarayköy, Nazilli, Aydın, Söke ovaları sulanacaktır. Sulanacak arazi alanı 1067.000 dönümdür. Çine Çayı arka kısmında 350.000.000 m³ su tutma kapasitesine sahip baraj inşa edilecektir. Bütçeye tahmini maliyeti 6.300.000 lirayı bulacaktır. Silifke'de 225.000 lira maliyetle Göksu Nehri ıslah edilerek 150.000 dönüm arazi suya kavuşacaktır. Adana'da, Ceyhan, Seyhan ve Berdan nehir taşkınlarının önüne geçilerek bu alanda 1.500.000 dönüm arazi sulanabilecektir. Bütçeye maliyeti ise 12.000.000 lira olacaktır. Malatya'da Derme, Sultansuyu, Horata, Tohma suyundan yararlanarak 700.000 dönüm arazi 1.000.000 maliyetle sulanacaktır. Sakarya'nın Karakoy Boğazı'na kadar olan kısım boyunca Kütahya, Eskişehir, Yenişehir, İnegöl kaynak kısımları üzerine denk gelen yerlerde sulama yapılacaktır. Bu alanda 490.000 dönüm alan 1.588.000 lira sarf edilerek suya kavuşacaktır. Çarşamba ve Yeşilirmak Ovası kurutma işlerine devam edilecektir. Çekerek, Tersakan, Erbaa, Kaz ve Taş ovalarında 1.880.000 lira harcanarak 602.000 dönüm arazisi suya kavuşacaktır. Kızılırmak Nehri'nin ulaşım ve taşımaya müsait olma durumu araştırılmaktadır¹¹¹.

1941 yılı bütçe encümeni mazbatasında, bütçede fazlalıklardan önceki yıl kayıtlarındaki ödenek devretmiştir. Su İşleri Kanunu gereğince, yeni yıl içerisinde su poliçeleri ve emanet paralarının ödenmesine dair Ankara şehir kanalizasyonu için 650.000 TL, Amik Ovası için 300.000 lira ve Asi Nehri mecrası ıslah giderleri için 250.000 lira ödenek konulmuştur¹¹².

1941 yılı 3483 sayılı ek kanun tezkeresi gereği Nafia encümenleri bütçe tasarısında yeniden yapılacak su işleri için 31.000.000 liranın tahsisi hakkında karar verilmiştir. Türkiye'de tarımsal alanda uğraş veren 6.500.000 çiftçinin, üretimde daha fazla verim elde edebilmesi adına; zirai faaliyetlerde mevcut üretimi birkaç kat arttırma, milli refah seviyesini yükseltme Cumhuriyet'in başlıca hedefleri arasında olmuştur. Toprak mahsullün az, yıllık yağış miktarının ihtiyacın çok altında bulunduğu dönemlerde kuraklık yaşanmış; ülke ekonomisi büyük zarara uğramıştır.

¹¹¹ TBMM ZC, D:5, C:18, İ.65, (26.05.1937), s.267-268.

¹¹² TBMM ZC, D6, C:18, İ.56, (26.05.1941), s.34.

Türkiye’de mevsimlerin çok kurak geçtiği 1927, 1928 ve 1932’de Türk zira hayatı olumsuz etkilenmiştir. Mevsimlerin çok yağışlı geçtiği yıllarda ise nehir, akarsu, dere, çay rejimleri bozulmuş; bu sebeple taşkınlar (feyezanlar) meydana gelmiştir. Özellikle 1940 yılının ilkbaharında Türkiye’nin hemen her yerinde büyük taşkınlar meydana gelmiş, taşkınların neticesinde can ve mal kaybı yaşanmıştır. Zirai üretim ve ülke ekonomisi büyük darbe almıştır¹¹³.

Az ve bol su (kuraklık ve taşkınlar) diye tasnif edilen doğal afet tahribatlarını önlemek gayesiyle kurak mevsimlerde tarımsal mahsullerin ihtiyaç duyduğu suyu bulundurmak ve tarımsal üretimi yağmur sularından bağımsız kılmak için ıslah çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur. Rejimleri bozulmuş dere, nehir, çay ve ırmaklar bol yağış aldığı mevsimlerde taşarak tarımsal alanları istila etmiş ve geniş bataklıkların oluşmasına sebep olmuştur. Afetlerin önüne geçmek için sulama, kurutma ve ıslah işlerinin yapılması zorunluluk arz etmiştir. Bu faaliyetler doğrultusunda 12 Şubat 1937’de kabul edilen 3132 sayılı Kanun ile Ege Denizi, Marmara, Karadeniz havzaları, Niğde, Iğdır, Konya, Erzincan ve Orta Anadolu’nun bir kısmında sulama, kurutma, ıslah tesisatları ve inşaa faaliyetleri için 31.000.000 lira ödenek ayrılmıştır. Su programı için etütleri yapılmış, projeler tamamlanmış; inşaat safhasına geçilmiştir¹¹⁴.

Yapılan çalışmaların önemli kısmını su işleri teşkil etmiştir. Tarımsal ve ekonomik kalkınmanın temeli olan su işleri, Türkiye’nin dört bir yanında yürütülmüştür. Pancar üretiminin yoğun olarak yapılmakta olduğu Eskişehir Ovası’nın sulanması, Sakarya kaynağında bulunan mühim bataklıkların kurutulması ve bu ovaların sulanması, Akdeniz’in güney illerinin sulama kurutma çalışması, Konya Ovası’nın ihtiyaç duyduğu suyun temin edilmesi, Diyarbakır ve Elâzığ ovalarının sulanması ile ilgili tetkikler devam etmiştir. 3132 sayılı Kanunla verilen 31.000.000 liralık ödeneğin harcanmamış kısmı 3483 sayılı Kanunla 1938 bütçe yılından itibaren Ziraat Bankası tarafından açılan krediyle ödenmiştir. 1942’de inşaatına başlanması planlanan Menemen Ovası, Sarayköy Karacabey, Pirlibey sulama projelerinin bir kısmına 1941 yılı itibariyle girilmiştir. 1941 mali yılında beş yıllık sulama programına karar verilmiş bu maksatla kanunla 50.000.000 lira ek bütçe verilmiştir. Anadolu’nun güney sahillerini teşkil eden Akdeniz Bölgesi, Orta Anadolu, Fırat, Dicle havzaları, Kızılırmak 3132 sayılı Kanuna dahil edilmiştir. Bu kanun ile hazırlanan proje yürürlüğe girmiştir¹¹⁵.

Hatay’ın anavatana katılmasından sonra Amik Gölü’nün kurutulması ve Asi Nehri’nin ıslahı için mntıkada etüt çalışmalarına başlanmıştır. İlk etapta yapılacak

¹¹³ TBMM ZC, D6, C:20, İ.76, (02.07.1941), Sıra Sayısı:258, s.1.

¹¹⁴ TBMM ZC, D6, C:20, İ.76, (02.07.1941), Sıra Sayısı:258, s.2.

¹¹⁵ TBMM ZC, D6, C:20, İ.76, (02.07.1941), Sıra Sayısı:258, s.3.

olan çalışmalar için bütçeden 250.000 lira ayrılmıştır¹¹⁶. Tarsus mıntıkasında Annas Gölü, Cellâtgölü, İskenderun bataklıkları, Tokat'ta Kazova Bataklığı, Amik Gölü bataklıklarını kurutma işleriyle, Bursa su işleri, Kocaeli ıslah çalışmaları 1944 yılı itibarıyla devam etmiştir¹¹⁷.

Bayındırlık Bakanı Nihat Erim Meriç Seyhan, Sakarya, Menderes Yeşilırmak, Kızılırmak Nehirlerinin; ıslah, sulama, kurutma, taşkınlardan koruma, temizleme, set yapma, baraj yapma, kanal açma işlerinin 1948 yılına kadar tamamlanamama gerekçesini mali imkansızlıklara bağlamıştır. Erim, kendi bakanlık döneminde su işleri için 40.000.000 lira harcadığını sözü geçen nehir ıslah işleri için 1.000.000.000 liraya daha ihtiyaç olduğunu belirtmiştir¹¹⁸.

1.3.1.1. Kaplıcalarda Islah Çalışması

Cumhuriyet Dönemi'nde turizm amaçlı sıcak su kaynaklarından da istifade edilmeye çalışılmıştır. Ulukışla'da, Torosların arasında bulunan Çiftahanı istasyonu yakınındaki kaplıcanın restore edilebilmesi için 40.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur. Ortalama 56 °C (santigrat) sıcaklığa sahip kaplıcanın kükürtlü, çelikli, romatizma cilt ve vücut ağrılarına iyi geldiği bilinmektedir¹¹⁹.

Yalova'nın bakımsız ve harap durumda olan bu meşhur kaplıcaları, Cumhuriyet Dönemi'nde restore edilmiş; Türkiye'de rağbet gören önemli turistik yerleri arasında girmiştir¹²⁰. İktisat Bakanlığı, Yalova kaplıcalarının önemini değinmiş; buranın asri bir su şehri haline getirilmesi için proje hazırladığını ifade etmiştir. Avrupa'ya giden Müdür Cemil, önemli su şehirlerinden olan Vişi ve Karlabad'da incelemelerde bulunmuştur. Paris'te, Yalova kaplıcalarının imarı için buranın baş mimarı ile bir su şehri planı hazırlamıştır. Hazırlanan projeye göre kaplıcalarda yeni asri otellerin dışında, oyun yerleri, bar, konser alanlarını da kapsayacak konforlu asri su şehri projesi yapılmıştır.¹²¹ Ayrıca 56°C sıcaklığa sahip Havza'nın şifalı su kaynaklarından yararlanarak, buranın da modern bir su şehrine dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Havza ile Samsun arasında yer alan ve halk arasında kavak adı verilen su, turizm ve sağlık açısından oldukça önemlidir. Bunun için krokiler hazırlanarak, projeler çizilmiştir. Evkaf Genel Direktörü Fahri Kiper'in girişimleriyle istimlak işleriyle bakım ve onarım çalışmalarına 1936'da başlanmıştır¹²².

Bu dönemde sıcak su kaynakları üzerinde araştırma ve inceleme çalışmaları da başlatılmıştır. Gülhane Fizik Tedavi Profesörü Nusret Şakir Dirisu'nun

¹¹⁶ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.168.

¹¹⁷ TBMM ZC, D7, C:7, İ.17, (05.01.1944), s.16.

¹¹⁸ TBMM TD. VIII/13, B:4, (10.11.1948), s.57.

¹¹⁹ Ulukışla'da Kaplıca. (31 Mayıs 1933). Hakimiyet-i Milliye, s. 6.

¹²⁰ Yalova'da Kaplıca. (29 Ekim 1933). Hakimiyet-i Milliye, s.36.

¹²¹ Yalova'da Kaplıca. (15 Mayıs 1935). Cumhuriyet, s.2.

¹²² Havzanın Modern Bir Su Şehri Haline Dönüştürülmesi Düşünüyor. (2 Eylül 1935). Son Posta, s. 5.

başkanlığında 27 doktordan oluşan bir heyet Anadolu'da yaptıkları bir seyahat esnasında Balıkesir Bandırma tren hattı üzerinde bulunan Ilıca köyünde bir çamur kaynağına denk gelmişlerdir. 65°C sıcaklığa sahip olan bu suyun ılıca olduğu tespit edilmiştir. İnceleme neticesinde bataklık diye kurutulması planlanan suyun ılıca olduğunun anlaşılması üzerine kurutma işleminden vazgeçilmiştir¹²³.

Ankara'dan gelen beş kişilik bir heyet Kırşehir'in şifalı sularıyla meşhur Terme Kaplıcası üzerinde incelemeler yapmıştır. Kaplıcanın inşaat ve ıslahı için 50.000 lira ayrılmıştır. Bu iş için bakanlıktan bir mühendisin görevlendirilmesi uygun görülmüştür¹²⁴.

1.3.1.2. Bataklıkların Kurutulması

Cumhuriyet Dönemi'nde Seyhan, Ceyhan ve Berdan çaylarının ıslahı ile Adana Ovası'nın sulanması ve bazı bataklıkların kurutulması, Seyhan nehir ve mecrasının ıslahı, Menderes Çayı, Gediz Çayı, Bafra Ovası, Nilüfer Kanalı ıslahı, Kumkale Bataklığı, Ilgın Nane Bataklığının kurutma çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca Ilgın Gölü'nün çevresindeki sazlıkların imhası, Ereğli Bataklığını meydana getiren İvriz Çayı ıslahı, Trabzon Suyunun deltasında meydana gelen Limli Bataklığının kurutulması, Çarşamba'da Karaboğaz ve Kör Irmak bataklıklarının kurutulması, Karasuyun Erzurum Ovası'nda sazlık ve bataklıkların kurutulması 1924 yılına kadar yapılan başlıca çalışmalardır¹²⁵.

İstanbul Milletvekili Ali Fethi Bey ve arkadaşları Ilgın'daki Nane Bataklığının kurutulması maksadıyla Nafia bütçesine ek olarak 20.000 liranın arttırılması hakkında kanun teklifi sunmuşlardır¹²⁶. Menteşe Milletvekili Esat Bey de Torbalı nahiyesinde bulunan Cellât Gölü'nün kurutulması için teklifte bulunmuştur¹²⁷.

Bursa Ovası'nda bulunan Nilüfer ile Deli Çay mecralarının ıslahı, Serme Bataklığının kurutulması ve Nilüfer Irmağı üzerindeki bent inşası için sekiz yıl süreyle, yıllık gideri 300.000 lira olmak üzere toplam 2.240.000 liraya kadar harcama yapılmasına karar verilmiştir¹²⁸. Susurluk Havzası bölümünde sulama kurutma işleri, Bursa Nilüfer, Deliçay üzerinde bulunan Serme Bataklığının kurutulması ihaleleri 1929'da yapılmıştır¹²⁹.

Nafia Vekili Hilmi Uran, Bursa Ovası'nın ıslah çalışmasında, Nilüfer Çayı'nın ıslah edilip yatağının temizlenmesi, Deliçay ve Sürme Bataklığının kurutulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu çalışmalar için 2.700.000 liralık bütçeye ihtiyaç

¹²³ Bir Şifa Hazinesi Daha. (19 Temmuz 1935). Tan, s. 1.

¹²⁴ Kırşehir'in Şifalı Suları. (8 Ağustos 1949). Yeni Sabah, s.4.

¹²⁵ TBMM ZC, D:2, C:13, (30.03.1924), s.383.

¹²⁶ TBMM ZC, D:2, C:10, İ.9, (19.11.1924), s.307.

¹²⁷ TBMM ZC, D:2, C:19, İ.72, (30.11.1925), s.276.

¹²⁸ TBMM ZC, D:3, C:4, İ.82, (25.05.1928), s.353.

¹²⁹ Nafia Vekâletinden. (8 Eylül 1929). Milliyet, s.4.

duyulduğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmalar arasında Tarsus'ta büyük bir bataklık kurutulmuştur. Manisa il sınırlarındaki Marmara Gölü'nün takviyesi için 116.000 lira giderle, Gediz Nehri ve Marmara Gölü arasından bir kanal açılmıştır. Yapılacak su işleri için önceden esaslı etüt çalışmalarının yapılmasının gerekli olduğunu açıklamıştır. 1932'den itibaren Nafia Vekâleti bilhassa suların kaynağından, döküldüğü denizlere kadar etütler yapmıştır. Ceyhan ve Kızılırmak'ın oluşturduğu bataklık ile Çarşamba Bataklığı da önemli sorun teşkil etmiştir. Bakanlığın önemli hedeflerinden birisi de bu bataklıkların kurutulması olmuştur. Cellât Gölü'nün oluşturduğu bataklık ile beş ile altı önemli gölün daha kurutulması hedeflenmiştir¹³⁰.

Ege Bölgesinin bereketli toprakları olan Muğla, İzmir, Aydın şehirlerinden geçen nehirlerden kaynaklı taşkınlar oluşmuş; tarım arazileri bataklığa dönmüştür. Bataklıklardan kaynaklı sıtma hastalığı baş göstermiştir. Nehirlerin içerisinde kök salan ağaçların içinde sivrisinekler yuvalanmış, bunları yok etmek amacıyla yuvalarına gaz dökülmüştür. Sıhhiye Vekâleti, okaliptüs ağaçlarını çoğaltarak bir daha sivri sinek girmeyecek şekilde bataklıkları kurutmayı hedeflemiştir. Ayrıca bataklıkları kurutmak için kanalizasyon şebekeleri de inşa edilmiştir¹³¹. Sulama ıslah programı kapsamında 1937'de Küçük Menderes'te hafriyat çalışmaları tamamlanmıştır. Çırpı, Çavuşlar, Boğazi, Karagöl ile Tire bataklıklarındaki drenaj çalışmalarına devam edilmiştir¹³².

Sulama politikasının önem arz ettiği Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında, çalışmalara başlanmadan önce sulama sahalarında etüt, inceleme, keşif çalışmaları yürütülmüştür. 1934'te 5.936.600 dönüm alana sahip Bakırçay ve Büyük Menderes'in kaynak kısmında ölçüm işlemleri yapılmıştır. Aynı yıl Kara Menderes ve Tuzla çaylarının ölçümleri tamamlanmıştır. Gediz, Kocaçay dolayında sulamayla ilgili incelemeler yapılmıştır. Söğüt ve Manyas Havzası'nda incelemeler yapılarak Isparta içerisindeki derelerde, Atabey ve İncecik sularında keşifler tamamlanmıştır. Sakarya Havzası, Berdan Havzası, Ceyhan'ın %53'ü, Kızılırmak Havzası'nın 368.000 dönümlük alanı, Yeşilırmak Havzası'nın 2.235.000 dönüm ı üzerinde keşif ve inceleme faaliyeti gerçekleştirilmiştir¹³³.

Orta ve Batı Anadolu sularının tamamından yararlanmak amacıyla özellikle Marmara Havzası'nda (Susurluk), Ege Havzası'nda (Bakırçay, Kumçayı, Büyük Menderes, Gediz), Adana çevresinde (Berdan, Seyhan, Ceyhan, Göksu Nehri, Silifke), Malatya çevresinde (Tahma, Derme, Borata), Karadeniz Havzası'nda (Yeşilırmak, Tersakan, Çekerek, Kelkit ırmakları), Orta Anadolu bölümünde (Sakarya, Porsuk), Konya'da (Sille), Niğde'de (Gebere deresi) ve bunlarla bağlantısı

¹³⁰ TBMM ZC, D:4, C:15, İ.53, (18.05.1933), s.158.

¹³¹ TBMM ZC, D:4, C:15, İ.53, (17.05.1933), s.129.

¹³² Büyük Sulama Programı. (4 Ağustos 1937). Haber, s. 8.

¹³³ Sular Genel Müdürlüğünün Aylık İnceleme Raporu, Nafia İşleri Mecmuası (İdari Kısım), İkinci Kanun 1935, Yıl 1, S.8, s.85-87.

bulunan nehir, dere, göl, çaylar vasıtasıyla sulama yapılması, bataklıkların kurutulması, hasarların onarılması işleri ile Iğdır ve Erzincan Ovası'nın sulama işleri için 31.000.000 lira tahsis edilmiştir¹³⁴.

Elâzığ Milletvekili Maliye Vekili Fuat Ağralı Cumhuriyetin iş programında yer alan mevzulardan birisinin de su işleri olduğunu, 1938 yılı itibarıyla Menderes Havzası'nın tamamen biteceğini, Cellat Bataklığının ise kurutulmuş olacağını belirtmiştir. Nilüfer Nehri'nin, Bursa Ovası'na zarar verdiğini; bunun önüne geçilmesi için de Terme Bataklığının kurutulmasının önem arz ettiğini söylemiştir. 3031 numaralı Kanunla Adana, Iğdır, Tarsus, Mersin, Kermasti, Menemen su işlerinin ihaleye verildiğini, bir kısmının da projelerinin hazırlandığını izah etmiştir. Su işlerinin finansmanını Ziraat Bankasına devredilmesinin son derece fayda sağladığını, bu çalışmalar için her yıl genel bütçeden 2.500.000 lira takviye edildiğini vurgulamıştır¹³⁵.

Çukurova sulama tesisatı, 1941'de tamamlanmış; sulama, kuraklık, bataklıkların kurutulması, taşkınların önlenmesi gibi birçok çalışma da yürütülmüştür. Toros dağlarının güneyinde akan sular, Seyhan Ceyhan ve Berdan ırmakları 2.400.000 dönüm genişliğindeki ovayı üç parçaya bölmüştür. Öyle ki asırlar boyunca ova köylerini, taşkın tehdidi altında bırakmıştır. 120.000 dönüm genişliğindeki Cinci, 80.000 dönüm genişlikteki Yaramış-Baharlı ve 100.000 dönüm genişliğindeki Ağba bataklıklarını meydana getirmiştir. Bu bataklıkları kurutmak amacıyla bu alanlara 38.000 m³ hafriyat, 15.000 m³ beton, 3.560 m³ palplanş dökülmüştür¹³⁶.

Cumhuriyet Dönemi'nde, tarımsal sulamayı sağlamak ve sıtma ile mücadele etmek amacıyla bataklıkların kurutulmasına önem verilmiştir¹³⁷. Muğla Milletvekili İzzettin Çalışlar, meclis konuşmasında vaktiyle derebeylerinin ambarı olarak bilinen Milâs Ovası'nın bir bataklık haline dönüştüğünü, ovanın bir sıtma yuvası haline geldiğini dile getirmiştir. Çalışlar, Cellad Gölü nasıl bataklık halinden kurtarılmış, geniş bir alanla servet kaynağı haline getirilmişse aynı şekilde Milas ve Köyceğiz bataklıklarının da kurutulması gerektiğini belirtmiştir¹³⁸.

1.3.1.3. Su Yoluyla Bulaşan Hastalıklarla Mücadele

Cumhuriyet Dönemi'nde taşkınlar ve bataklıkların bir sonucu olarak ortaya çıkan sıtma hastalığı birçok insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Başvekil İsmet Bey, TBMM'de yaptığı konuşmasında; bu hastalık, ülkeye ve insanlara verdiği zararı gözler önüne sermiştir. Başvekil İsmet Bey, konuşmasında Türkiye'nin sıtma mücadelesine acilen başlaması gerektiğini, bu sıtma afetinin Türkiye'nin başına

¹³⁴ TBMM ZC, D:4, C:16, İ.37, (10.02.1937), Sıra Sayısı:101, s.3.

¹³⁵ TBMM ZC, D:5, C:25, İ.64, (23.05.1938), s.120.

¹³⁶ Çukurova Sulama. (13 Ocak 1941). Son Posta, s. 6.

¹³⁷ TBMM TD. VII/17, B:58, (08.04.1945), s.244.

¹³⁸ TBMM TD. 7/20, B:13, (25.12.1945), s.381.

büyük bir bela olduğunu ve bütün milletin bunu el birliğiyle başaracağını ifade etmiştir. Türkiye'nin kıymetli, çok mahsul veren ve yoğun nüfuslu yerlerinde sıtmanın bulunduğu, irili ufaklı bütün nehir ve ırmak kenarlarının sıtma mikrobu taşıdığını ifade etmiştir¹³⁹. Kırkkilise Milletvekili Doktor Fuat Bey, sıtma ile mücadele hakkında Meclise kanun teklifi vermiştir. Türkiye'nin önemli su kaynaklarından Meriç, Sakarya, Seyhan, Ceyhan gibi her memleketi refah ve saadete ulaştıran ve memleket için mühim birer kuvvet teşkil eden nehirlerle gereken önemin verilmediğini vurgulamıştır. Nehir yataklarının düzenlenmediğini, ölümlere sebep olan sıtma hastalığı mikrobunun bu alanlarda çoğaldığını ifade etmiştir¹⁴⁰.

1924'te Sıtma ile Mücadele Kanunu, Mecliste görüşülmüş; heyette yer alanlar su kanallarının temizlenmesi, bataklıkların kurutulması, bataklık olan sahalarda okaliptüs ormanların oluşturulmasını önermişlerdir. Her yıl üç günü aşmamak kaydıyla münasip görülen mevsimlerde halkın bedenlen çalıştırılmasına karar verilmiştir. Meclisi Umumiler Mücadele Heyetinin lüzum göstereceği mntıklarda sıtmanın yayılmasına vesile olan sivrisinekler için tedbirler alınmıştır¹⁴¹. Göl ve bataklıklarda sinek popülasyonunun artmasıyla insanlara bulaşan sıtma hastalığından korunmak için temizliğe önem verilmiş, bataklıkları kurutma girişimlerine başlanmıştır. Su yolu ile bulaşan hastalıklarla mücadele etmek gayesiyle 1926'da Sıtma ile Mücadele Kanunu, Sular Hakkındaki Kanun ile Sıcak ve Soğuk Maden Suları Kaplıcalar Kanunu çıkarılmıştır¹⁴². 1927'de tifo, kolera ve dizanteri hastalıklarına sebep olan sineklerin itilaf edilmesi istenilmiştir¹⁴³.

Samsun Milletvekili Hasan Ruşeni Barkın, vekili bulunduğu il hakkında malumata bulunarak, Samsun sınırları içerisinde yer alan Kızılırmak ve Yeşilirmak deltaları içerisinde 1.500.000 dekar bataklığın bulunduğunu vurgulamıştır. Samsun'da kurulan su işleri müdürlüğü Yeşilirmak Deltası üzerinde ıslah çalışmaları yapmış, kanallar açmış, sıtma ile mücadele çalışmaları yürütmüştür. Kanallar için 100.000 lira harcanmıştır. Ancak 20 metre genişliğinde ve üç metre derinliğinde açılan kanallardan izler kalmamıştır. Bafra Deltası için henüz etüt çalışması yapılmamıştır¹⁴⁴.

Sıtma ile ilgili mücadelede kapsamında yıllara göre bütçeden ayrılan ödenek miktarları belirtilmiş olup en fazla ödeme ve harcamanın yapıldığı yıl 1944'tür¹⁴⁵.

¹³⁹ TBMM ZC, D:2, C:24, (30.10.1924), Sıra Sayısı:149, s.16.

¹⁴⁰ TBMM ZC, D:2, C:10, İ.7, (15.11.1924), s.247.

¹⁴¹ TBMM ZC, D:2, C:10, İ.7, (15.11.1924), s.249.

¹⁴² Kürşat Karatorğut, (2019). *Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları ve Frengi ile Mücadele (1923-1950)*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 56.

¹⁴³ Sinekleri İtilaf Ediniz (2020), Hilal-i Ahmer Mecmuası, Ahmet İhsan matbaası. İstanbul. 15 Nisan 1927, Yıl 1, C.8, s.56-57.

¹⁴⁴ TBMM ZC, D6, C:20, İ.76, (08.08.1941), s.82-83.

¹⁴⁵ TBMM TD. VII/17, B:58, (08.04.1945), s.248.

Tablo 1.1. 1927-1944 Yılları arasında sıtma ile mücadele kapsamında, bütçeden ayrılan ödenek ve harcama miktarı

1927-1944 Yılları Arasında Sıtma ile Mücadele Kapsamında Bütçeden Ayrılan Ödenek ve Harcama Miktarı				
Yıl	Bütçeden Ayrılan Ödenek /TL	Aktarılan Miktar /TL	Toplam /TL	Harcama Miktarı /TL
1927	480.000	80.000	560.000	459.026
1928	520.000	0	520.000	503.631
1929	736.000	100.000	836.000	805.133
1930	916.000	0	916.000	885.182
1931	772.300	0	772.300	706.821
1932	696.230	0	696.230	679.078
1933	926.056	0	926.056	800.343
1934	926.056	0	926.056	795.382
1935	914.076	0	914.076	787.697
1936	934.076	45.750	979.826	809.211
1937	1.100.000	50.000	1.150.000	1.105.435
1938	1.217.000	81.000	1.298.000	1.110.862
1939	1.383.000	0	1.383.000	1.165.433
1940	494.000	300.000	794.000	1.326.766
1941	740.000	0	740.000	1.268.418
1942	740.000	0	740.000	1.015.115
1943	810.000	146.500	956.500	912.032
1944	1.545.000	0	1.545.000	1.513.538
TOPLAM	15.849.794	803.250	16.653.044	16.649.203

Küçük Menderes Havzası dahilinde bulunan 2.371.000 dönüm alan gerek sel tahribatı gerekse göl ve bataklık sahasının genişlemesiyle tarımsal arazi daralmış, sıtma tehlikesi sebebiyle halk buradan göç etmiştir. 1935 yılı itibariyle havzada ekilen arazi 966.000 dönüm olup, yapılan keşiflerde, ekili olmayan arazinin ıslah çalışması ile tarımsal alana kazandırılacağına vurgu yapılmıştır. Nafia Vekili Ali Çetinkaya, Küçük Menderes'te etüt ve projelerinin tamamlandığını ve çalışmalara başlandığını söylemiştir¹⁴⁶.

19 Kasım 1946'da Ankara Halkevinde, İzmit Belediye Başkanı Kemal Öz başkanlığında Doktor Cemal Kiper içme suları ile ilgili konferans vermiştir. Konferansta içme suları yer altı ve yer üstü olarak değerlendirilmiştir. Yer üstü sularının sağlık açısından uygun olmadığı, yer altı sularının ise gerekli tahliller neticesinde içmeye uygun olduğu belirtilmiştir. Tifo, dizanteri, kolera gibi

¹⁴⁶ Küçük Menderes Nehri Havzası Islahına Ait Esbabı Mucibe Raporu, Nafia İşleri Mecmuası (İdari Kısım), Mayıs 1935, Yıl 1, S.12, s.68-69.

hastalıkların içme sularından kaynaklandığını, bilhassa lağım sularının içme suyuna karışmasının bu hastalıklara sebep olduğu açıklanmıştır. Bu sebeplerle içme suları kullanılmadan önce klorlanmıştır. Ayrıca çevredeki lağım sularının bağ bahçelere akıtılmadan imha edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mezarlıklardan sızan sular da içme suyuna karışarak insan sağlığına zarar vermiş, bu sular için tedbir alınmasının önemli olduğuna değinilmiştir¹⁴⁷.

1.3.1.4. Atık Suların Düzene Sokulması

Trabzon Milletvekili Muhtar Bey, belediyelerin çağa uygun olarak memleketleri gözden geçirerek, kanalizasyon meselesini çözmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Meselenin zannedildiğinden daha kolay bir şey olmadığını, Ankara’da bile herhangi bir projenin uygulanmadığını dile getirmiştir. Kanalizasyon meselesinin küçük kasabalar için bile milyonlarca gerektirdiğini belirtmiştir. En küçük kasabaya kadar bütün lağım sularını ve diğer çirkef suları nakletmek için, şehirlerin kanalizasyon projelerinin tetkik edilerek bitirilmesinin zorunluluk arz ettiğini söylemiştir¹⁴⁸.

Muğla Milletvekili ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, dünyanın diğer ülkelerinde atık sular konusunda hassas davranılırken Türkiye’de, İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde bile atık su konusunda istenilen seviyeye gelinmediğini belirtmiştir. Halen birçok yerde atık suların vidanjörler ile çekildiği, ya da nehirlere akıtıldığı ifade edilmiştir. Gerek sağlık gerek çevre konusunda hassasiyetler artınca TBMM’de atık sular konusu gündemde yer almış ve yasalaşmıştır¹⁴⁹. 1929 yılı Seyrisefain İdaresi tarafından yapılan kanununun ilgili maddeleri gereği belediyelerce inşa edilecek veya ettirilecek lağım, kanalizasyon, arıtılmamış atık fabrika suları ve atık su gibi suların; göl, dere, çay ve nehirlere akıtılması yasaklanmıştır¹⁵⁰. Kanalizasyon şebekesi olmayan yerler için kirli su kuyularının belediyelerin fen dairelerince yapılması kararlaştırılmıştır. Lağım ve ahırlar su kuyularından 10 metre alçakta yapılarak, bu arazinin cinsine uygun kuyuların inşa edilip edilmediği ilgili dairece denetlenmesine karar verilmiştir¹⁵¹.

1941’de çıkan 4099 sayılı Yasa üzerine, 1942’de Ankara’nın kanalizasyon tesisatına başlanmış; 1946 yılı sonuna kadar 2.700.000 lira harcamıştır. Fiyat artışları sebebiyle 7.000.000 lira olarak tahmin edilen tesisat giderinin yaklaşık 30.000.000 liraya çıkacağı ifade edilmiştir¹⁵².

¹⁴⁷ Cemal Kiper. “Dr. Cemal Kiper’in Konferansı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, No: 15-16, Ocak 1947, s.650-653.

¹⁴⁸ TBMM ZC, D:2, C:24, İ.91, (26.04.1926), s.224.

¹⁴⁹ TBMM ZC, D:4, C:16, İ.68, (10.06.1933), s.157.

¹⁵⁰ TBMM ZC, D:3, C:18, İ.48, (17.04.1930), s.140.

¹⁵¹ TBMM ZC, D:4, C:16, İ.68, (10.06.1933), s.157.

¹⁵² TBMM TD. VIII/3, B:18, (26.11.1946), s.205.

Cumhuriyet Dönemi'nde sıtma salgını sebebiyle binlerce insan yaşamını yitirmiş ve milyonlarca liralık milli servet yok olmuştur. Mustafa Kemal'in 1931'deki "*Cellat Gölü sağlık ovası ve sağlık istasyonu olacak şekilde ıslah edilmelidir*" talimatları doğrultusunda, Başvekil İsmet Bey, buranın ıslah işini tamamlamıştır¹⁵³.

Türkiye'de sulama faaliyetleri II. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanmış, büyük sulama projeleri kamu yatırımı ile gerçekleştirilmiştir. 1945'ten itibaren hizmet veren İller Bankası Genel Müdürlüğü, arıtma tesislerinin planlanması, kanalizasyon ve atık su sistemleri hususunda belediyelere yardımcı olmuştur¹⁵⁴.

1.3.2. Su Taşkınları

Çin, Amerika ve Avrupa ile kıyaslandığında büyük yıkımlara sebep olan taşkınların boyutu Türkiye'de daha azdır. Bu ülkelerde çok büyük yıkımlara sebep olan taşkınlar çoğu zaman yüz binlerce dönüm araziye ve çok sayıda köy ve kasabayı yerle bir etmiştir. Türkiye'de meydana gelen taşkınları ortadan kaldırmak için bazı tedbirler alınmıştır. Dere yatağının uygun olmadığı alanlarda suni göllerle hazine oluşturma, kasaba ve köy etrafında seddeler yapma, yamaçlarda sızıntı hendekleri açma, olası taşkınları tespit etmek amacıyla su seviyesini ölçüm işlemleri yapılmıştır¹⁵⁵.

Mustafa Kemal Dönemi'nde, 1925'te İstanbul, 1929'da Sürmene, Zile, Rize, Adana, Kayseri, Bursa, İzmir ve Yozgat'ta; 1930'da İzmir ve Adana; 1931'de Uşak, Amasya ve Bursa'da; 1933'te Zonguldak, Erzurum, Amasya, Maraş, Tokat, Bursa ve Malatya'da; 1934'te Tokat, Elazığ ve Kastamonu'da; 1936'da Edirne, İzmir, Kırklareli, Gümüşhane, Kars ve Bayburt'ta; 1937'de Amasya'da; 1938'de Kayseri, Amasya, Sivas, Erzincan, Kastamonu, Samsun, Niğde, Erzurum, Karaman, Kayseri, Maraş, Akşehir, Urfa ve Yozgat'ta olmak üzere farklı büyüklüklerde 47 tane su ve sel taşkını meydana gelmiştir. Bu taşkınlarda yüzlerce can kaybı yaşanmış, ülke ekonomisi milyonlarca lira zarara uğramıştır¹⁵⁶. Sel felaketlerinin önüne geçebilmek amacıyla beş yıllık su projesi hazırlanmış, Projenin bütçeye maliyeti 50.000 lira olarak hesaplanmıştır¹⁵⁷.

Mecliste, Orman Kanunu tasarısının görüşüldüğü esnada Başvekil İsmet İnönü; tarihte Anadolu'nun maruz kaldığı taşkınlardan bahsetmiştir. İnönü,

¹⁵³ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 155-159.

¹⁵⁴ Lütfi Şehsuvaroğlu, (2001). *Türkiye sulama raporu*, Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, 27,85.

¹⁵⁵ Taşkınların Doğurduğu Zararlar ve Su Seviyesinin Önceden Tespiti, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci Kânun 1941, Yıl 7, S.8, s. 37-38.

¹⁵⁶ Yusuf Bahri Kapusuzoğlu, (2022). *Atatürk Döneminde Doğal Afetler (1923-1938)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 209.

¹⁵⁷ Beş Yıllık Su Projesi Hazırlandı. (5 Ocak 1941). Haber, s.2.

zamanında Türkiye'nin muhtelif mıntıkalarını, Menderes, Seyhan nehirleri ile Nilüfer Çayı'nın suladığına dikkat çekmiştir. Ancak zamanla bu nehirlerin toprak verimini arttıran bir vasıta olmaktan ziyade can ve mal varlığına zarar veren düşman haline geldiğini ifade etmiştir. Ormansız tepelerin altındaki tarlalar, köyler meydana gelen taşkınların büyüklüğüne göre felaketi yaşamışlardır. Bütün bu felaketlerin sebebi nehir ve çay mecralardaki ormansız alanlar olmuştur. Bu alanların ormansız bırakılmasının sebebi mevcut ağaçların insanlar tarafından bilinçsizce yok edilmesidir. Ormansız dağlarda akan sular ve seller, kayalıkları parçalamış; topraktan ayrılmış olan moloz parçalarını tarım alanlarına doğru sürüklemiştir. Zamanla kayalar ve toprak yıkanarak denizlere doğru akmıştır. Sel ve taşkın sebebiyle Anadolu'daki nehirler döküldükleri yerlerde bataklık, kumsal delta açıkları meydana getirmiştir. Tarsus eski çağlarda deniz kenarında ve gemilerin yanaşabileceği bir iskele halindeyken dere ve sel yataklarından akan sular, bu kumları toplayarak denize doğru sürüklemiştir. Zamanla taşıdığı malzemeyi biriktirerek, burasının denizden uzak bir hal almasına sebep olmuştur¹⁵⁸.

1941'de TBMM'de Taşkın ve Hücumlarına Karşı Korunma Kanunu tasarısı görüşülmüştür. Başvekil Dr. Refik Saydam yağışlara bağlı olarak zaman zaman akarsuların taşkınlara sebep olduğunu, büyük alanları su altında bırakarak maddi ve manevi büyük zarara uğrattığını ifade etmiştir. Saydam, 1931-1941 yılları arasında ülkede çok ciddi ve tehlikeli taşkınların meydana geldiğini, taşkınlara karşı büyük tesisatların yapılmasının zaruri olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple su baskınları ile ilgili tasarı düzenlenmiş, ilk etapta taşkın alanları belirlenmiştir. Suyun akışını engelleyecek her türlü tesisat, inşaat ve diğer yapıların inşası yasaklanmıştır. Akarsuların akışına engel teşkil eden ağaç ve binalar kaldırılmıştır. Setlerin taşkın sularıyla yıkılma tehlikesini fark eden vatandaşların, durumu ilgili karakollara bildirmesi zorunlu kılınmıştır. Tehlikenin sonraki alana tesir edeceğini fark eden vatandaşlar, durumu sonraki mıntıkadan sorumlu yöneticilere bildirmekle mükellef tutulmuştur. Tehlike esnasında 18-50 yaş arasındaki vatandaşlar kazma, kürek ve diğer aletlerle taşkına yardım etmekle sorumlu tutulmuştur. Taşkın mahalline gidecek olanların kamyon, kamyonet ve diğer nakil vasıtalarıyla gideceklerin nakliye ücretlerinin hükümetçe ödenmesine karar verilmiştir. Bu işlerde çalıştırılırken sakatlananlara, sakatlık derecelerine göre kendilerine; ölenlerin ise ailelerine tazminat verilmesi uygun görülmüştür. Taşkınları ve tehlikeli durumları ilgili makamlara bildirenler

¹⁵⁸ TBMM ZC, D:5, C:15, İ.29, (25.10.1935), Sıra Sayısı:70, s.2-3.

veya ulaştıran kişiler; telefon, PTT ve demiryolu istasyon ücretinden muaf tutulmuřlardır¹⁵⁹.

Afyonkarahisar Milletvekili Berç Türker, meclis konuşmasında su baskınlarının ürünlere feci şekilde zarar verdiğini belirterek, taşkınların insanların ölümlerine, hayvanların telef olmasına, evlerin yıkılmasına sebebiyet verdiğini belirtmiştir. 1940 yılının sonunda ve 1941'in başında taşkınlardan en fazla Ege Bölgesi, İzmir etrafı, Kemalpaşa, Balıkesir, Manisa, Akhisar, Bergama ve Edirne çevresinin zarar gördüğünü ifade etmiştir. Gediz, Menderes, Bakırçay, Meriç, Seyhan taşmış, taşkının ekili alanlara çok fazla zarar verdiğini belirtmiřtir¹⁶⁰.

1.3.2.1. Asi Nehri Taşkını

Mecliste su işlerinin yeniden düzelmesiyle ilgili 1941'de yapılan görüşmede, Antalya Milletvekili Rasih Kaplan: son yıllarda Türkiye'de su işleriyle ilgili ciddi çalışmaların yapıldığını, konu ile ilgili önemli gelişmelerin yaşandığını ifade etmiştir. Kaplan, su alanındaki çalışmalara ilave olarak Asi Nehri'nin oluşturduğu bataklıklar üzerinde de bir çalışmanın yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bataklığı meydana getiren Asi Nehri'nin oluşturduğu gölde yılan balığının olduğunu ifade ederek, Meşrutiyet'ten önce yılan balığını avlamak ve ticaretini yapmak isteyen bir kişi, nehrin kenarına bent yaparak su seviyesini yükseltmiştir. Burada oluşturduğu taşkın vasıtasıyla gölde balık avlamıştır. Bu taşkınlar zaman içerisinde çevrede bataklık oluşturmuş ve bu bataklıklar yüzünden bir sürü insan can vermiştir. Kaplan, Amik Ovası'ndaki sadece Bataklığın kurtulması fayda sağlamayacak, kesin çözüm için bendin de kaldırılması gerektiğine vurgu yapmıřtır¹⁶¹.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra, 1940'ta Eşrefiye ve Demirköprü arasında nehir taşmış, Saçaklı ve Reyhaniye arasındaki bölge su altında kalmıştır. 1941'de Asi Nehri taşarak Mirmiran köylerini su altında bırakmıştır. Aynı yıl meydana gelen diğer taşkında ekili alanlarda 1580 dönüm buğday, 500 dönüm arpa 550 dönüm yulaf su altında kalmıştır. Bu afetler sonrası Asi Nehri'nin ışlahı ve Amik Gölü'ndeki bataklıkların kurutulması gündeme gelmiştir. 1943'te Amik'te ışlah çalışmaları ilerlemiş göl seviyesi düşürülmüřtür¹⁶².

DSİ'nin 19. havzası olan Amik Havzası'nın büyük bir bölümünü meydana getiren ve bölgenin temel akarsuyu konumundaki Asi Nehri Havzası üzerinde

¹⁵⁹ TBMM ZC, D6, C:24, İ.76, (14.04.1941), Sıra Sayısı:93, s.1-3.

¹⁶⁰ TBMM ZC, D:6, C:25, İ.56, (25.05.1941), s.160.

¹⁶¹ TBMM ZC, D6, C:20, İ.76, (08.08.1941), s.82-83.

¹⁶² Mehmet Yıldırım. (2020). Amik Ovası ve Asi Havzasındaki Su Taşkınları Sorunu ve Sorunun Çözümü., Gündüz. A., Çoruh. H., Hatipoğlu. S. Ed. (Editörler). Hatay Araştırmaları-V. Hatay. İksad Publishing House. s.350-352.

kurulmuş ve kurulması planlanan su yapılarının işletme esaslarını belirlemek amacıyla ilk defa 1942’de havza içerisinde ölçümler yapılmıştır¹⁶³.

1.3.2.2. Bakırçay Taşkını

1937’de Bakırçay’ın zamanla dolması sonucu kaybolan akarsu yatağı temizlenmiş, bunun için bütçeden 500 lira ayrılmıştır¹⁶⁴. Bakır Çayı’nın ıslahı amacıyla denize döküldüğü ya da birleştiği noktadan, Soma Boğazı’na kadar olan kısım için enine kesitler alınmıştır¹⁶⁵. Ön proje ve keşif evrakları düzenlenmiş, uygun mevsim şartlarında projenin tamamlanması hedeflenmiştir¹⁶⁶. 1938’de meydana gelen yoğun yağış sebebiyle Bakırçay, Bergama Ovası’nı su altında bırakmış; Kınık Ovası göle dönmüştür¹⁶⁷. Bakırçay Ovası ve nehrin ıslahı 14 Temmuz 1938’de 1.564.000 lira karşılığında ihaleye verilmiştir¹⁶⁸.

Nafia Vekili, Bakırçay Ovası sulama projesini tetkik etmiş; proje hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Sahilden itibaren 75 kilometrelik Bakırçay mecrasının ıslahı ve tanzimi yapılarak, Bakırçay’ın, Kırkağaç ve Soma üzerinden geçen kısmında meydana gelen taşkınlar yüzünden halkın zararının her geçen yıl arttığını ifade etmiştir. Bu zararların önüne geçebilmek için gerekli tesisatın yapılacağını belirtmiştir¹⁶⁹.

Uzun yıllar bakımsız kalan çay yatağının neredeyse tamamı dolmuş, Çay bütün ova boyunca taşmış, bazı bölgelerde bataklıklar oluşturmuştur. Sel taşkınları ile bataklığa sebebiyet veren Bakırçay üzerinde ıslah çalışması yapılarak buradaki araziye ekilebilir bir hale getirmek için çalışmalar başlatılmıştır¹⁷⁰. Bakırçay’ın uzun yıllardan beri bakımsız olan yatağı dolmuş, bunun neticesinde taşkınlar ve bataklıklar meydana gelmiştir. Buradaki araziye su baskınlarından ve bataklıktan kurtarmak amacıyla Bakırçay’da, ıslahat işlerine girilerek çayın yatağı genişletilmiş; nehrin iki tarafına sedde yapılmıştır¹⁷¹.

Bakırçay ıslah işleri 1942 yılına kadar devam etmiş, denizden itibaren 38 kilometrelik kısım tamamlanmıştır. Taşkın zamanlarında geniş ovaları su altında bırakarak, köyleri istila eden bu çay, taşkın sularını taşıyacak şekilde genişletilmiş ve etrafı sedde ile kapatılmıştır. Ovanın taşkın sularını geçirecek ve boşaltacak yatak

¹⁶³ Ünal Öziş, Baran, T., Özdemir, Y. (Mayıs 2008). *Sınır Aşan Ası Havzası Su Potansiyeli ve Yararlanılması*. Ankara: TMMOB Su Politikaları Kongresi, TMMOB, 574.

¹⁶⁴ Bütçe Görüşmeleri. (27 Mayıs 1937). Ulus, s. 6.

¹⁶⁵ Su. (21 Kasım 1937). Ulus, s.1.

¹⁶⁶ Anadolu’da Sulama işi. (24 Kasım 1937). Akşam, s.6.

¹⁶⁷ Nehirler Son Yağmurlardan Sonra Kabarıyor. (8 Ocak 1938). Anadolu, s.2.

¹⁶⁸ Büyük Sulama ve Elektriklenme Davamız. (14 Temmuz 1938). Yeni Asır, s. 4.

¹⁶⁹ Nafia Vekilinin Açıklamaları. (25 Eylül 1938). Akşam, s.13.

¹⁷⁰ Yurda Beş Yıllık Büyük Sulama Programı. (28 Eylül 1940). Yeni Asır, s. 2.

¹⁷¹ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

açılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Arazinin en alçak noktasından Karadere istikameti esas alınarak yeni bir yatak güzergahı açılmıştır¹⁷².

1.3.2.3. Büyük Menderes ve Küçük Menderes Taşkını

Kaynağını Dinar kasabası civarından alan Menderes Nehri, Denizli ve Aydın illerinden geçerek, taşkınlarla bu yerleşim yerlerini milyonlarca zarara uğratmıştır. Birçok göl ve bataklığın oluşmasına zemin hazırlayan Büyük Menderes Nehri'nin oluşturduğu afetlere çözüm bulmak amacıyla 1924'te bir rapor hazırlanmıştır. Nafia Vekâleti raporunda, nehrin temizlenmesi ve düzene konulması durumunda 1.117.000 dönüm arazinin sulama kapasitesine sahip olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca 150.000 dönüm arazinin de bataklıktan kurtulacağına dikkat çekilmiştir. Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey, nehir konusunda yapılan çalışmalar hakkında Mecliste açıklamalarda bulunmuştur. Sırrı Bey, nehir surlarının yaptığı tahribatın ölçülemeyecek derecede büyük olduğunu ifade etmiştir. Mevsimsel yağışlara bağlı olarak debisinde büyük bir fark oluştuğunu ve dağlardaki orman tahribatından kaynaklı taşkınların boyutunun arttığını söylemiştir. Menderes Nehri'nin düzene sokulması için 6.000.000 liraya ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapmıştır. Taşkın ve sulama konusunda gerekli tedbirlerin alınması durumunda, bölgedeki uygun iklim koşullarından ötürü pamuk üretiminde önemli bir yol kat edileceğini açıklamıştır¹⁷³.

1937'de Büyük Menderes Nehri'nin taşması sonucu Manisa'da 60 ev yıkılmıştır. İzmir'de meydana gelen taşkın neticesinde ise şehrin birçok yerini su basmıştır. Kahramanlar mıntıkasında 1000'e yakın ev yıkılmış, 12 kişi yaşamını yitirmiştir. Bornova'da büyük yıkım yaşanmış, 110 ölü sel suları altında çıkarılmıştır¹⁷⁴. 1935'te yoğun yağış sebebiyle Küçük Menderes Nehri taşmış; Kırbaşı köyünde 35, Tulum köyünde 200, Burğaz köyünde 195, Subaşı köyünde 200 ve Naima köyünde 1.000 dönüm arazi su altında bırakılmıştır¹⁷⁵. 1937'de Küçük Menderes Nehri'nin suları 2,4 metre yükselerek çevredeki tarla ve bahçeleri su altında bırakmıştır. Küçük Menderes nehir yatağının ıslahı ve Cellat Gölü'nün kurutulması neticesinde büyük bir taşkın meydana gelmemiştir¹⁷⁶.

1939'daki Menderes taşkınında Çakalbükü ve Seyitahmetli bölgeleri taşkına maruz kalmıştır¹⁷⁷. Aynı yıl içerisinde Söke'de yoğun yağış sebebiyle nehir

¹⁷² Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.93.

¹⁷³ TBMM ZC, D:2, C:6, İ. 105, (18.02.1924), s.84.

¹⁷⁴ İzmir Felaketinin Son Günü. (29 Ekim 1930). Cumhuriyet, s.3.

¹⁷⁵ BCA.30.10.0.0.118.822.1.

¹⁷⁶ Küçük Menderes'in Suları 2,4 Yükseldi. (31 Aralık 1937). Anadolu, s.1.

¹⁷⁷ BCA.30.10.0.0.118.826.20.

taşarak Çatalazmak mevkiindeki setleri yıkmış; Bağarası nahiyesi civarında 10.000 dönüm, Doğanbey nahiyesi Bademli mevkiinde 6.000 dönüm tarım arazisi su altında kalmıştır. Turanlar köyü su altında kalmış, buradaki evler hasar görmüştür¹⁷⁸. Menderes Nehri'nin taşkına sebep olduğu 1941'de ise Aydın ve ilçelerinde hayvanlar telef olmuş, Germencik nahiyesinin Dağkaraağaç köyünde heyelanlar meydana gelmiştir. Heyelan sonucu birçok ev yıkılmıştır¹⁷⁹.

Büyük Menderes vadisinde sulamaya elverişli 1.120.000 dönüm tarım arazisi olmasına rağmen, sulama mevsiminde havzadaki su miktarı ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmıştır. Öte taraftan havzanın maruz kaldığı taşkınlar sebebiyle tarım alanlar zarar görmüştür. Tarımsal su ihtiyacını karşılamak amacıyla taşkın sularının depolanması, ihtiyaç duyulan dönemlerde ihtiyacın bu sudan karşılanması amaçlanmıştır. Bunun için Işıklı Gölü'nün bir hazne bendi şeklinde kullanılması planlanmıştır. Çürüksu üzerinde regülatör yapılması planlanmış, Sarıköy sulama şebekesinin 10 kilometrelik kısmı tamamlanmıştır¹⁸⁰.

1.3.2.4. Ceyhan Taşkını

1930'da Ceyhan Nehri'nin taşması sonucu Adana'da 15 kişi boğularak yaşamını yitirmiştir. Yağmurlar sebebiyle meydana gelen taşkında 25 ev de yıkılmıştır. Kozan'da, Deliçay'ın taşmasıyla ovaları su basmış; bazı köyler su altında kalmıştır. Taşkın suları Mersin'i de etkilemiş, şehirde muhtelif yerler su altında kalmıştır¹⁸¹. 1935'teki Seyhan ve Ceyhan su baskınında, Melik köyü ile Yüreğir Ovası su altında kalmış; 10 köy ile ulaşım bağlantısı kesilmiştir¹⁸². 1942'de Ceyhan Nehri 4 metre 10 cm yükselerek Kesik, Kelik, Tozlu, Mecidiye köylerini su altında bırakmıştır. Çevre köyler ile 6.000 dekarlık hububat zarar görmüştür¹⁸³. Adana'da Ceyhan, Seyhan ve Berdan nehirlerinin sebep olduğu taşkınların önüne geçmek amacıyla bütçeden 12.000.000 lira ayrılmıştır. Taşkınların ortadan kalkmasıyla 1.500.000 dönüm arazinin tarımsal alana kazandırılması amaçlanmıştır¹⁸⁴.

Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy 1940'ta yurdun değişik yerlerinde inceleme yaparak bir rapor hazırlamıştır. Adana'da yaptığı incelemelerde taşkınların önüne geçmek için yapılan etüt çalışmalarının tamamlandığını; burada etüt, baraj inşası, deşarj kanalı ve sedde yapılarak taşkınların önüne geçildiğini belirtmiştir¹⁸⁵.

¹⁷⁸ BCA.30.10.0.0.118.826.19.

¹⁷⁹ BCA.30.10.0.0.118.834.9.

¹⁸⁰ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 155-159.

¹⁸¹ Sel Kurbanı. (18 Aralık 1930). Milliyet, s.3.

¹⁸² BCA.30.10.0.0.117.821.17.

¹⁸³ BCA.30.10.0.0.118.836.7.

¹⁸⁴ Parlamentoda Bütçe Görüşmeleri. (27 Mayıs 1937). Ulus, s. 6.

¹⁸⁵ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

Adana bölümündeki tarımsal ve sulama alanına ait haritalar çıkarılmış, 22.000 dönüm arazinin çizimi yapılmış; 11.000 dönüm arazinin haritası çıkarılmıştır. Sedde etütleri yapılmış, sol kanal uzatılarak 22.000 m³ hafriyat dökülmüştür. Seyhan regülatörü inşaatı devam etmiş, buraya yaklaşık 49.200 lira harcama yapılmıştır. Berdan sulama şebekesinin ikinci kısmı için 48.500 lira ödenmiştir¹⁸⁶.

Seyhan Ovası'nın birinci kısımdaki deşarj sulama şebekesi inşaatı 4.945.777 lira harcanarak tamamlanmıştır. Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının meydana getirdiği taşkınları engellemek amacıyla kıyılarında sedde yapılmıştır. Ceyhan Irmağı'nın sağ kıyısında altı km uzunluğunda müdafaa seddeleri yapılmış, bu iki nehrin Adana Ovası'na yaptığı tahribatı önlemek amacıyla 45 km uzunluğunda düzgün müdafaa seddesinin etüt ve projeleri tamamlanmıştır. 1941 ve 1942'de 12 km uzunluğundaki seddelerin onarım çalışması yapılmıştır¹⁸⁷. 1943'te Çukurova'daki su bentlerinden biri çatlamış, ikiye bölünen bent 50.000 dönümlük ekilmiş araziye ve beş dönümlük okaliptüs ormanını su altında bırakmıştır. Eski bir yapı olduğu için çatlamış olabileceği düşünülen bendin verdiği zararın yaklaşık 2.000.000 lira olduğu ifade edilmiştir¹⁸⁸.

Su İşleri Müdürü Hikmet Turat, Adana'nın önemli dört sorunun nehir taşkınları, dağ selleri tahribatı, ovadaki bataklıkların kurutulması ve ovanın sulanması olduğunu ifade etmiştir. Turat, taşkınların önüne geçebilmek için Adana'nın beş km yukarısında Hazine Bendi yapıldığını, nehre tahliye kanalları açılarak suların denize akıtıldığını belirtmiştir. Nehrin iki tarafına büyük setler inşa edilip, çevreye zarar vermesinin önüne geçmek için beton vasıtasıyla taşkın sularının hapsedilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir¹⁸⁹.

1.1.2.5. Fırat ve Dicle Nehri Taşkını

1935'teki şiddetli yağmur sebebiyle Dicle Nehri taşarak Bismil nahiyesi ile Tepe ve Zivi köylerinde tahribata sebep olmuştur¹⁹⁰. 1938'de karların erimesi ve yağmurların tesiriyle Fırat Nehri taşmış; Cimin Mahallesi, Karakilise ve Kadağan köyleri ile nehre yakın diğer köylere ait araziler su altında kalmıştır¹⁹¹. Taşkın sonrası meydana gelen bataklıkların kurutulması için kanallara su doldurmak, kanallar ile ilgili düzenleme yapmak, toprak setler oluşturmak için çalışmalara başlanmıştır¹⁹².

¹⁸⁶ Mart ve Nisan 1941 Aylarında Su İşlerindeki Çalışmalar. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Haziran 1941, Yıl 8, S.1, s.111.

¹⁸⁷ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.115.

¹⁸⁸ Ziraat faaliyetleri. (29 Haziran 1943). Son Posta, s. 6.

¹⁸⁹ Türkiye'nin En Büyük Sulama Kanalı. (4 Ekim 1941), Bugün, s. 2.

¹⁹⁰ BCA. 30.10.0.0.117.821.16.

¹⁹¹ BCA. 30.10.0.0.118.824.18.

¹⁹² BCA. 30.10.0.0.118.824.25.

1.1.2.6. Gediz Taşkını

1936'da Manisa'daki şiddetli yağışlardan ötürü Gediz, Karapınar ve Alaşehir çayları taşarak Çökelek köyünde; Kurşunlu Çayı'nın taşmasıyla Kele, İslam ve Tatar köylerinde 800 dönüm arazi su altında kalmıştır¹⁹³. Menemen ve Manisa'da meydana gelen yağış neticesinde Gediz Nehri'nin yatağı dolmuş, nehir üç metre yükselerek buradaki ova arazisini su altında bırakmıştır¹⁹⁴.

1938'de Gediz Nehri taşarak Menemen arazisini su altında bırakmıştır. Armutalan mevkii, Masabeyi ile Kesik köyü taşkına maruz kalmıştır. 4000 dönüm arazi zarar görmüştür¹⁹⁵. Meydana gelen Gediz taşkınında can ve mal kaybı yaşanmıştır¹⁹⁶. Aynı yıl içerisinde Gediz Çayı İzmir'de de taşkına sebep olmuş nehir çevresindeki bütün ovalar su altında kalarak 25.000 liralık tohum zayıyatı olmuştur¹⁹⁷. 1941'deki Gediz taşkının da ise şiddetli yağmurlardan ötürü nehir seviyesi 25 cm yükselmiş, İzmir Bergama yolu hasar görmüştür¹⁹⁸.

1.1.2.7. Karacabey Taşkını

1941'de Karacabey ve Mustafa Kemalpaşa mıntıkasında meydana gelen su taşkını sebebiyle Hanife Deresi taşarak Çeltikçi köyü istikametinde bulunan Gönü, Dümbe, Esemem, Sultaniye, Akhisar, Beyköyü, Durumbey ve Yahya köylerini su altında bırakmıştır¹⁹⁹.

Nafia Vekâleti Su İşleri Genel Müdürü, 15 Mart 1941'de Mustafa Kemalpaşa, Manyas, Karacabey'de taşkınların sebep olduğu tahribatı incelemek üzere incelemelerde bulunmuştur. İncelemelerde Karacabey, Manyas ve Mustafa Kemalpaşa ovalarında bulunan su tesisatı gözden geçirilmiş, su taşkınların önüne geçebilmek amacıyla Hanife Deresi'nde yıl içerisinde inşaat yapılmasına karar verilmiştir. Karacabey'deki Karadere mıntıkasındaki 50.000 dönümlük arazi ile Bursa'da 30.000 dönümlük araziye sulayacak şebekenin ana kanal projeleri onay için Nafia Vekâlet'ine gönderilmiştir²⁰⁰.

1.1.2.8. Kızılırmak Nehri Taşkını

Samsun'da 1939'da meydana gelen yoğun yağış sebebiyle Kızılırmak üç metre yükselmiş, bölgede büyük bir su taşkını meydana gelmiştir. Yağış sebebiyle Kurt, Mert, Abdal ve Yeşilirmak nehirleri de taşmıştır. Bafra'da 20 metre uzunluğunda kargir köprü yıkılmıştır. Kızılırmak taşkınında iki kişi

¹⁹³ BCA.30.10.0.0.118.822.14.

¹⁹⁴ Gediz Nehri Taştı. (31 Aralık 1937). Anadolu, s.1.

¹⁹⁵ Nehirler Son Yağmurlardan Sonra Kabarıyor. (8 Ocak 1938). Anadolu, s.2.

¹⁹⁶ BCA.30.10.0.0.118.824.9.

¹⁹⁷ BCA.30.10.0.0.118.824.12.

¹⁹⁸ BCA.30.10.0.0.119.846.24.

¹⁹⁹ BCA.30.10.0.0.118.834.7.

²⁰⁰ Çukurova'da Su Kuvvetlerimiz ve Madenlerimiz Kuvvetlendiriyor. 16 Mart 1941). Son Posta,6.

yaşamını yitirmiş, Toskoyun'da yedi ev ile 2.000 dönümlük tütün tarlaları su altında kalmıştır²⁰¹. 1940'ta ise Kızılırmak Nehri taşarak 40.000 dekar mera ile 300 dekar tarım arazisini su altında bırakmıştır²⁰². Taşkın sonucunda Kumçeteği köyü tamamen su altında kalmış, altı ev yıkılmıştır²⁰³.

1941'de meydana gelen ikinci taşkın da ise Kızılırmak'ın Keskin kazası, köyleri harap olmuş; 726 dönüm arazi ile bağ, bahçe ve tarlalar su altında kalmıştır²⁰⁴. Su İşleri Daire Başkanı Selahaddin Buge, 1941'de Kızılırmak sahasında yapılacak olan su işlerini denetlemiş; taşkın vaziyetini değerlendirmiştir²⁰⁵.

1.1.2.9. Meriç Taşkını

1929'da Meriç Nehri'nin taşması neticesinde Türk ve Yunan tarafındaki bazı karakollar ile köyler su altında kalmış, buradaki yerleşim alanları boşaltılmıştır²⁰⁶. Bu taşkından iki yıl sonra Meriç ve Tunca nehirleri taşmış, Edirne'de 400 ev ile Edirne Ovası sular altında kalmış; şehirdeki tahta köprüler yıkılmıştır²⁰⁷. 1931'de Meriç, Arda ve Tunca nehirleri taşarak çevrede mal kaybına sebep olmuştur. 688 dükkân su altında kalmış, 94 ev ve bina hasar görmüş; 7.939 lira değerinde tahıl ile 23.290 lira değerinde sebze zarar görmüştür²⁰⁸. Aynı yıl içerisinde meydana gelen Meriç taşkınında ise İpsala ve Kavaklı kazalarındaki tarım arazileri zarar görmüştür²⁰⁹.

1935'te Meriç ve Tunca nehirlerinin taşmasıyla Edirne'de sel baskınları meydana gelmiştir²¹⁰. Bahsi geçen nehirler 1936 ve 1937 yıllarında Edirne'de tekrar taşkına sebebiyet vererek maddi hasara yol açmıştır²¹¹.

1936'daki Meriç taşkınında nehir suyu yüksekliği 4 metre 35 cm'yi bulmuştur. Taşkın neticesinde Edirne su altında kalmıştır. 23 saat süren taşkının sonunda birçok mahalle ve geniş oranda tarım arazisi su altında kalmıştır. Arda ve Tunca nehirlerinin de yükselmesiyle Meriç Nehri tamamen tıkanmıştır²¹². 1937'de Meriç Nehri'nin kabarması sonucu Bosna köyünde tahribat meydana gelmiş, nehir çevresindeki yerleşim alanları ile köprüler zarar görmüştür²¹³.

²⁰¹ Kızılırmak üç Metre Yükseldi. (20 Temmuz 1939). Cumhuriyet, s. 3.

²⁰² BCA. 30.10.0.0.118.828.14.

²⁰³ BCA. 30.10.0.0.118.829.2.

²⁰⁴ BCA. 30.10.0.0.118.829.3.

²⁰⁵ Kızılırmak'ta Yapılan Sulama Teşkilatı. (2 Eylül 1941). Vakit, s. 2.

²⁰⁶ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

²⁰⁷ Edirne'de Sellerden Sonra Kar Fırtınası Devam Ediyor. (13 Aralık 1931). Akşam, s.1.

²⁰⁸ BCA.30.10.0.0.117.818.40.

²⁰⁹ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

²¹⁰ BCA.30.10.0.0.117.821.13.

²¹¹ BCA.30.10.0.0.118.823.14.

²¹² Edirne'yi Su Bastı. (20 Mart 1936). Haber, s.2.

²¹³ BCA.30.10.0.0.73.478.5.

1946'da Ergene ve Meriç nehirlerinin su seviyesi yükselmiş, nehir suları İpsala Ovası'nı sular altında bırakmıştır²¹⁴.

1.1.2.10. Mudurnu Suyu Kanlıçay Taşkını

Kocaeli Milletvekili M. Baku, Kocaeli'nin Adapazarı ilçesinde Mudurnu Suyunun bölgede sürekli taşkınlara ve büyük tahribatlara sebep olduğunu belirtmiştir. Gerek ilkbahar gerekse sonbahar aylarında Adapazarı, Hendek mıntıkasında Mudurnu Suyu, Kanlıçay ile diğer derelerin Sakarya'ya yön bulamaması üzerine mıntıkada göl halini alarak bataklıklara sebebiyet verdiğini söylemiştir. Baku, bu suların senelerdir, bölgede yüzden fazla köy arazisinin zarar görmesine, bataklıkların meydana gelmesine ve sıtma hastalıklarının pek vahim şekilde zayıat vermesine sebep olduğunu söylemiştir²¹⁵.

1.1.2.11. Porsuk Çayı Taşkını

1933'te Eskişehir'de meydana gelen dolu yağışı sebebiyle Porsuk Çayı taşmış, taşkın neticesinde can ve mal kaybı olmuştur²¹⁶. 1938'de meydana gelen taşkın da ise Kütahya'daki ekili tarım alanları zarar görmüş, çok sayıda küçükbaş hayvan telef olmuştur²¹⁷. Meydana gelen taşkınlar neticesinde 1948'de Porsuk yatağının ıslahı için Eskişehir ve Ankara illeri arasında bulunan sahanın kamulaştırılması için kararname yayınlanmıştır²¹⁸.

1950'de Eskişehir'de büyük bir taşkına sebep olan Sarısu ve Porsuk'un taşkın suları çekilmiştir. Yaşanan felaket sonrası 700 ev hasar görmüştür. Şehirde ekonomik ve sosyal yaşamı etkileyen taşkınlar sebebiyle Sarısu'da baraj yapılmasına karar verilmiştir²¹⁹. İzmir Milletvekili ve Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, 5 Mart 1950'de Eskişehir'de meydana gelen taşkının birçok insanın zarar görmesine sebep olduğunu açıklamıştır. Havaaların aniden ısınması ve yoğun bir şekilde yağmurun bastırmasıyla dağlardaki kar, yağmur sularıyla birleşerek Porsuk Çayı'na gerekse bunun iki kolu olan Sarısu ve Kargın derelerine dökülerek büyük bir taşkına dönüşmüştür. Bu dereler birkaç saat içerisinde saniyede 150'şer m³ su taşımışlardır. Porsuk Çayı kendi yatağındaki taşkın sularını tutmuş olmasına karşın, diğer dereler Eskişehir civarında birleşerek taşkına sebep olmuşlardır. Bilhassa, Sarısu yatağından taşarak istasyon mıntıkasındaki mahalleleri istila etmiştir. Suların da tesiriyle 2.524 kerpiçli ev yıkılmıştır. Bunun neticesinde 18.128 vatandaş evsiz kalmış, dört kişi yaşamını

²¹⁴ BCA.30.10.0.0.118.828.16.

²¹⁵ TBMM ZC, D7, C:2, İ.28, (26.05.1943), s.266-267.

²¹⁶ BCA.30.10.0.0.117.820.9.

²¹⁷ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

²¹⁸ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

²¹⁹ Eskişehir'de Taşan Sular Çekildi. (12 Mart 1950). Akşam, s. 1.

yitirmiştir. Gözlem istasyonunda suların kabardığı bilgisi önceden haber alındığından şehirde gerekli tedbirler alınmış, vatandaşlar bilgilendirilmiş; büyük bir facia önlenmiştir. İhtiyati tedbir olarak 1200 ev boşaltılmıştır. Bu evlerden nakledilen kişi sayısı 28.000'dir. Afetten sonraki gün sular çekilmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda aynı bölgede meydana gelen taşkınlar, Porsuk Barajı felaketin boyutunun artmasına engel olmuş; suları kendi bünyesinde toplamıştır²²⁰.

1.1.2.12. Seyhan Taşkını

İstanbul Milletvekili Nafia Vekili Behiç Bey (Erkin), 1928'de yapılan bütçe görüşmelerinde Türkiye'de sulama, taşkınlar, göl, nehir ve ulaşım gibi konularda açıklamada bulunmuştur. Yapılan su işleri hakkında genel değerlendirmede bulunan Nafia Vekili, Bursa Ovası'nın kurutulması için 7900 metre uzunluğundaki Nilüfer Kanalı ile derenin sağ kısmındaki mecranın ıslahına ait projelerin yapıldığını ifade etmiştir. Nazilli, Söke ve Menemen mntkasında Menderes'in taşkınlarından korunmak gayesiyle setler oluşturulduğunu vurgulamıştır. Ankara Ovası'nın takeometre haritasının hazırlanarak, ovada ufak tefek ıslahatların yapıldığını belirtmiştir. Seyhan ve Ceyhan'da da tahribata engel olacak duvarlar inşa edilmiş, Tarsus'ta Aynaz bataklıklarının kurutma işinin müteahhide ihale edildiğini söylemiştir²²¹.

Adana'da yoğun yağış sebebiyle 1930'da Seyhan Nehri su seviyesi yükselmiş, Cumhuriyet, Yamaçlı, Güneşli mahalleleri ile birçok köy su altında kalmıştır. Taşkın neticesinde 15 kişi yaşamını yitirmiş, 25 ev yıkılmıştır²²². 1931'de karların erimesi ve yoğun yağış sebebiyle meydana gelen taşkında ise nehir taşarak Havutlubucağı, Hadırlı, Köprüsokağı, Yalmanlı, Midik, Adasokağı köylerini su altında bırakmıştır²²³.

1936'da Adana'da meydana gelen Seyhan taşkını sebebiyle 50 kişi yaşamını yitirmiş, binlerce vatandaş su altında kalmıştır. Su altında kalan vatandaşlara yeteri kadar yardım ulaştırılamamıştır. Zarar ve ziyanın çok fazla olduğu şehirde ova, köy evlerinin birçoğu yıkılmıştır²²⁴. Sıhhiye Vekili Dr. İbrahim Refik Saydam, 11 Aralık 1936 günü Seyhan Nehri'nin taşması sonucu Adana'da yaşanan felaketle ilgili Mecliste açıklamada bulunmuştur. Saydam, mahalleleri su bastığını, sahiller arasında bağlantılarının kesildiğini, bölgede 40 kişinin boğulduğunu birçok evin yıkıldığını söylemiştir. Yaşanan olay sonrasında Kızılay'ın yardıma koştuğunu, Sıtma ile Mücadele Heyeti Teşkilatının vali emrine verildiğini, bölgeye 300 çadır ve 1.000 kişiye yetecek kadar çamaşır

²²⁰ TBMM TD. VIII/25, B:61, (08.03.1950), s.222.

²²¹ TBMM ZC, D:3, C:3, İ.64, (22.04.1928), s.218.

²²² BCA.30.10.0.0.117.818.38.

²²³ BCA.30.10.0.0.117.819.1.

²²⁴ Adana Korkunç Bir Feyezan Felaketi Geçirdi. (8 Aralık 1936). Cumhuriyet, s.1.

malzemesinin gönderildiğini söylemiştir²²⁵. Taşkından bir yıl sonra Adana’da, beş gün boyunca fasılasız yağın yağmur sebebiyle Seyhan Nehri tekrar taşmış; çevre mahalleler su altında kalmıştır. Seyhan Nehri beş metre yükselmiş, seddin bir tarafını yıkarak büyük bir taşkına sebep olmuştur²²⁶. Seyhan Nehri 1941’de tekrar taşmış, Tarsus ve buraya bağlı köylerde maddi hasara sebep olmuştur²²⁷.

Seyhan Irmağı’nın taşması sonucu 9 Kasım 1947’de Hıdırlı mevkiinde büyük bir facia meydana gelmiş, birçok insan yaşamını yitirmiştir. Bunun üzerine Mecliste bu konuyla ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmanın konusu teknolojinin en az 24 saat öncesinden haber vermeye elverişli olduğunu; ancak rasatların gerekli bilgiyi önceden halka vermediği yönünde olmuştur. Bayındırlık Bakanı Kasım Gülek, 8 Kasım günü başlayan yağmurların normal mevsim şartlarında görülmedik şekilde şiddetli yağdığını, kesintisiz yağışların hasara sebep olduğunu belirtmiştir. Taşkın oluş şekli ve mevcut şartlar değerlendirildiğinde, yağmurlar 24 saat içinde 146 milimetreyi bulmuş, normal şartlarda ülkenin yağmur vaziyeti en fazla 61,7’dir. Hadise ani gelişmiş, şiddetli yağın yağmurlar dağlardan bol miktar suyla ovaya inmiştir. Sel suları Hıdırlı köyünü su altında bırakmıştır. Hıdırlı köyünün bulunduğu yer Seyhan Irmağı’nın tabanından daha alçakta olup bazı yerlerde ırmakla aynı seviyededir. Önünde koruma setleri vardır. Nehrin Hıdırlı’ya olan kısmının genişliği köyde daralmaktadır. Karşı taraftan söğüt ağaçları dikili iken, Hıdırlı tarafında ağaçlık alan bulunmamaktadır²²⁸.

Yapılan setlerin kapasitesi 500 m³’tür; ancak mevcut sular 1300 m³ kapasiteye sahiptir. Gerek setlerin kapasitesinin yetersiz oluşu gerekse köy yerinin nehir tabanından daha alçakta olması, selin beklenmedik zamanda şiddetli ve ani olarak bastırması büyük taşkına sebep olmuştur. Selden hemen sonra kurtarma ekipleri bölgeye giderek çadır, yiyecek ve battaniye dağıtmıştır. Asıl tedbir olarak da köyün yeri değiştirilmiştir²²⁹.

Seyhan’da etütler yapılmış, bunun neticesinde üç husus üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki sellerden korunmak için nehrin iki tarafına büyük ve geniş setler yapma projesidir. İkincisi, gelecek olan büyük selleri tahliye kanalları vasıtasıyla doğrudan denize akıtma fikri olmuştur. Son olarak Adana’nın beş km kuzeyinde büyük bir baraj inşa etme planı olmuştur. Burada sel sularını toplamak, nehrin kenarına tahliye kanalları yaparak bu suları peyderpey barajdan akıtmak hedeflenmiştir. İkinci yöntem olan tahliye kanallarında fikir birliğine varılamamıştır. Kuvvetle gelecek olan suları önlemede tahliye kanallarının

²²⁵ TBMM ZC, D:5, C:14, İ.12, (07.12.1936), s.28.

²²⁶ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.59-60.

²²⁷ BCA.30.10.0.0.118.834.4.

²²⁸ TBMM TD, VIII/8, B:20, (22.12.1947), s.113.

²²⁹ TBMM TD, VIII/8, B:20, (22.12.1947), s.113-114.

başarısız olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple ikinci seçenekten vazgeçilmiştir. Bunların yerine üçüncü yöntem olan şehrin kuzeyinde baraj yapma fikri tercih edilmiştir. Bu şekilde toplanacak olan sular, sulamada kullanılacak; fazla olan su ise denize akıtılmış olacaktır. Bunun için büyük bir baraj yapılması fikri doğmuştur. Dünyanın sayılı barajlarından olacak barajın, Adana’da yapılması planlanmıştır. Yapılacak olan Barajın güvenliğine önem verilmiş, bu sebeplerden ötürü hataya meydan verilmemesi, keza bir hatanın yapılması durumunda veyahut bir kazanın olması durumunda Adana ve Çukurova’nın yok olacağı tehlikesine dikkat çekilmiştir. Bunun için Türk ve dünya mühendislerinden yararlanılması önemli bir husus olarak görülmüştür. Seyhan Nehri hem Türkiye’de hem de dünyada sayılı servet kaynaklarından birisi olarak değerlendirilmiş, nehrin zararları yok edilerek nehirden yararlanma yoluna gidilmiştir. Nehri’nin her iki tarafına 1000-1.500 m³ su kapasitesine sahip setlerin yapılması planlanmıştır. Planlamada ülke genelinde su seviyesinin altında olan ve tehlike arz eden köylerin yerinin değiştirilmesi de hedeflenmiştir. Olası taşkınları önceden tespit etmek amacıyla nehir çevresinde gözlem istasyonlarının kurulmasının önemi vurgulanmıştır²³⁰.

Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar, Seyhan Irmağı’nın büyük bir felaketlere sebep olduğunu belirtmiştir. Ülkede zaman zaman büyük felaketlerin yaşandığını belirten Çınar, Adana’nın tarihine bakıldığında, Mısır’da, çıkan bir ansiklopedinin (A) formasındaki bir yazıya dikkat çekmiştir. Tahmini olarak 1.000 yıl önce Adana Ovası’nda büyük bir selin meydana geldiğini ve ovanın sel sularına teslim olduğunu belirtmiştir. Ansiklopedide, dağlık kısımların dışında kalan yerler hariç olmak üzere ovada oturan insan ve hayvanların tamamının boğulmuş veya ölmüş olduğu anlatılmıştır. Sel çekildikten sonra insan ve hayvan ölümlerini defnedecek hiç kimse kalmadığından bunlar bulundukları yerlerde kalmış, bozularak veba hastalığına neden olmuştur. Selden geriye kalan dağlık kısımdaki insanlar da vebadan ölmüşlerdir. Dönemin yönetimi selden sonra civardan insanlar getirerek bu ovaya onları yerleştirmiştir²³¹.

Devlet Bakanı ve Başvekil Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu, Seyhan’ın yapmış olduğu son su baskınından sonra Mecliste açıklamalarda bulunmuştur: Baskına karşı önlemler alınmış, ilk ve acil tedbir alınarak, yıkılan setlerin tamir ve ıslah işlerine derhal başlandığını söylemiştir. Baskınlara mâni olmak için nehrin esaslı bir şekilde ıslah edilmesi, normal baskınlara karşı nehrin her iki sahilini seddelemenin önemine değinmiştir. Belirli periyotlarla büyük taşkınlar için nehrin başında toplama barajı yapılmasının şart olduğunu ifade etmiştir²³².

²³⁰ TBMM TD. VIII/8, B:20, (22.12.1947), s.113-115

²³¹ TBMM TD. VIII/8, B:20, (22.12.1947), s.113-116.

²³² TBMM TD. VIII/10, B:39, (06.02.1948), s.49.

1948’de Seyhan Nehri’nin ıslah edilerek, nehrin verdiği zararlara son vermek amacıyla esaslı bir etüt programı hazırlanmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan ötürü uygulama safhasına geçilemeyen, teknik bakımdan önem arz eden Seyhan etüt ve proje çalışmasının uzman kişi ve kurumlar tarafından yaptırılması istenilmiştir. Bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri’nin tanınmış kurumu olan Knappen-Engineering Company ve Morisson Knudson Company ile ortak çalışan İnternational-Engineering Company Şirketleri düşünülmüştür. Yapılan değerlendirmeler neticesinde Seyhan Nehri üzerinde rasat istasyonları meydana getirmiş, topografik etütler ve hidroelektrik santral işini yapmış olan İnternational Morisson şirketine işin verilmesi uygun görülmüştür²³³.

1.1.2.13. Susurluk Havzası’ndaki Nehir Taşkınları

Ülkedeki dere yataklarının taşıma kapasiteleri yetersiz olduğundan süreç içerisinde verimli tarım arazileri sel taşkınlarına maruz kalmış, bilimsel incelemeler ile dere yataklarının kapasiteleri ölçülmüştür. Yapılan analizler rapor haline getirilerek konferanslar yoluyla Nafia Vekâlet’ine bilgi verilmiştir

Susurluk Deresi, M. Kemalpaşa Deresi, Uluabat Deresi, Kocaçay ve Mürüvetler Deresi ile Küçük ve Büyük Karadere, Manyas ve Apolyont Göllü Susurluk Havzası’nın mevcut başlıca dere ve göllerini oluşturmaktadır. Simav Gölü’nden başlayıp Ulus ve Demirci dağlarının bulundukları dar boğazdan devam ederek Simav Çayı adını alan Susurluk Deresi, Balıkesir Ovası’nın doğusundan devam edip Susurluk ilçesinden geçmekte ve bu bölgede Susurluk denilmektedir. Susurluk Deresi’nin Havzası yaklaşık 6.000 kilometre kadardır. 1939’da yapılan ölçümlere göre asgari 7 m² azami 650 m³ (metreküp) taşkın alanına sahip olmuştur. Küçük Karadere ile birleştikten sonra Hanife Deresi ismini almaktadır. Su taşıma kapasitesi ise 675 m³e çıkmaktadır. Hanife Dere’nin aşağı kısmında yer alan Uluabat ve Nilüfer Suyunu da aldıktan sonra Marmara Denizi’ne dökülmektedir. Taşkın zamanlarında ise 30.000 dönümlük araziye su altında bırakmıştır. Apolyont Gölü’nde tahliye görevini görmekte olan Uluabat Deresi yaklaşık 12 kilometre uzunluğunda olup eğimi oldukça azdır. Düzenli bir rejime sahip olmayıp taşkın zamanlarında ise takribi 10.000 dönüm tarım arazisini etkilemiştir. Karadere ise yaklaşık 150 kilometrelik bir uzunluğa sahip olup taşkın zamanlarında 5.000 dönüm araziye sular altında bırakmıştır. Bursa, Bergama ilçesinin kuzeyindeki dağların Susurluk Havzası yönüne doğru akmakta olan Kocaçay yaklaşık 100 kilometre sonra Manyas Ovası’na ulaşmaktadır. 250 m³ taşkın sarfiyatına sahip olmuştur. Havzası ise 200 m³tür. Taşkın zamanlarında 8.000 dönüm tarım arazisine zarar vermiştir. Susurluk

²³³ BCA.30.10.0.0.74.467.10.

Havzası'nın en büyük ovaları Karacabey, Kemalpaşa, Manyas ve Balıkesir ovalarıdır. Havzada ıslah yapılmasının amacı taşkın zamanlarında ortalama 110.000 dönüm arazinin su altında kalmasıdır. Bu da ovada tarıma elverişli olan arazinin 650.000 dönümü, tahmini arazinin %17'sidir. Taşkın zamanlarında su baskınlarına maruz kalan bu arazinin uzun bir süre su altında kalarak bataklıkla dönüşmesi sonucunda bu tarım arazilerini korumak amacıyla havza ıslahı önem arz etmiştir²³⁴.

Susurluk Deresi'nin ıslahı için dokuz km uzunluğunda sağ taraf seddesi ile burasının sulama faaliyetleri için 24 km uzunluğunda ana kanal inşaatı tamamlanmıştır²³⁵. 1947'de çıkarılan kararname ile Bursa, Karacabey, Susurluk ova ve dereleriyle, Yeşilirmak ve kollarının muhtelif yerleri su taşkınları sebebiyle “*su baskınlarına uğrayabilecek saha*” olarak kabul edilmiştir²³⁶.

Mürüvetler Deresi, Küçük Karadere'nin iki katı büyüklüğünde olup taşkın sarfiyatı 100 m³'ü bulmuştur. Taşkın zamanında 3000 dönümlük alanı sular altında bırakmıştır. Manyas Gölü'nün tarihini oluşturan Büyük Karadere 300 m³ taşkın sarfiyatına sahiptir. 70 kilometre uzunluğundaki Dere Karacabey önünde Hanife Dere'ye dökülmektedir. Dere yatağının ağaç ve çalılıklar ile kaplı olmasından kaynaklı taşkınlar meydana gelmiştir. Alçak su seviyesi ortalama 15,30 yüzey rakımı olan Manyas Gölü'nün su toplama hacmi Çubuk Barajı'na benzemektedir. Beyşehir Gölü'nün dörtte biri kadardır. Taşkın zamanlarında 17.5 rakımına kadar yükselmiştir. 22.500 dönüm arazi bu taşkınlarla su altında kalmıştır²³⁷.

1942'de Kocaçay Deresi'nin sağ ve sol sahil seddesi ile ıslah işleri tamamlanmış, Manyas Ovası bu dere taşkınlarından kurtarılmıştır. 1941'de saniyede 1.000 m³ su getiren taşkınının suları başarılı bir şekilde buradan akıttırılmıştır²³⁸. Mürüvetler Regülatörü tamamlanmış, 80.000 dekar arazi su baskınından kurtarılmıştır. Derenin ıslah işlerinin tamamlanmasıyla Manyas Ovası'nın su baskınlarından tamamen kurtarılması hedeflenmiştir. Kanalin baş kısmında yapılan regülatör ile son sedde işleri tamamlanmıştır²³⁹. 1945'te Mürüvetler Deresi ve Kocaçay ıslahı ile Manyas,

²³⁴ Susurluk Havzası Islahatı. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 6, S.11, s. 5-8.

²³⁵ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.90.

²³⁶ BCA.30.18.1.2.123.78.2.

²³⁷ Susurluk Havzası Islahatı. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 6, S.11, s. 5-8.

²³⁸ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.93.

²³⁹ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.85-86.

Değirmendere kanal yapım işleri Nafia Vekâletinin yazılı talebi, Bakanlar Kurulunun kararıyla ihaleye çıkarılmıştır²⁴⁰.

Nafia Vekili Kasım Gülek, Manyas Gölü seddelerinin 1939-1941 yıllarında inşa edildiğini, Kocaçay ve Mürüvetler Deresi taşkın sularını Manyas Gölü'nde toplayarak Karacabey Ovası'nda oluşacak tahribatları önlemek gayesiyle bir sedde yapıldığını belirtmiştir. Susurluk Deresi ve Büyük Karadere arasındaki 80.000 dönüm arazinin sulanması amacıyla harcanan para miktarı 700.645 TL'dir. 1944 Mart'ının ortalarında meydana gelen kuvvetli Lodos fırtınası sebebiyle, dolan gölden yükselen dalgalar, göl sedesini aşarak tahribata sebep olmuştur. Aksakal Regülatörü, Manyas Gölü'nde toplanacak suyun tanzimi; Karadere ve Susurluk Çayı arasında bulunan 80.000 dönümlük ovanın su ihtiyacını temin etmek amacıyla inşa edilmiştir. Kocaçay ve Mürüvetler etrafına yapılan seddelerle, buradaki verimli tarım arazileri muhafaza edilmiştir. Bu seddelerle 65.000 dönüm arazi korunmuştur²⁴¹.

Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, Meclisteki konuşmasında Manyas Gölü ve ayakları ile Karacabey Ovası sulama tesisleri hakkında bilgi vermiştir. Adalan, Susurluk dolaylarında, Manyas Gölü, Kocaçay, Karadere, Susurluk Çayı, Uluabat Deresi, Mürüvetler Deresi, Mustafa Kemalpaşa Çayı, Apolyont Gölü ve Karacabey Boğazı gibi birbirleriyle yakından ilgili olan dere, çay, göllerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Burada yapılacak bir çalışmanın sadece bu alanı değil diğer alanları da etkileyeceğini ifade etmiştir. Bu sebeple belirtilen yerlerle ilgili etüt çalışmaları başta olmak üzere bütünlük içinde belirli bir program dahilinde ele alınması gerektiğine değinmiştir. Aksakal regülâtöründen faydalanılarak Karacabey Ovası'nda bulunan 30.000 dekar köy arazisini suya kavuşturacak bir su şebekesi meydana getirilmiştir. Manyas Gölü'ndeki su seviyesini 15 yüzey rakımın altına düşürmeden buralara su verilmesi amaçlanmıştır²⁴².

Bursa, Mustafa Kemalpaşa, Karacabey ve Manyas ovalarını da kapsayacak geniş bir alanda ıslah işlerine girişilmiştir. Milyonlarca lira harcanarak yüz binlerce dönümlük arazi su baskınlarından kurtarılmış, sulama tesisatlarına başlanmıştır²⁴³. 10 km uzunluğundaki göl seddesi ile regülatör tamamlanmış, Manyas Ovası göl sularının ıstilasından kurtarılmıştır. Yapılan regülatör sayesinde Büyük Karadere'ye ihtiyacı kadar su verileceğinden bu suların Karacabey Ovası'na yayılması engellenmiştir²⁴⁴.

²⁴⁰ BCA.30.18.1.2.107.98.7.

²⁴¹ TBMM TD. VIII/11, B:63, (26.05.1948), s.400.

²⁴² TBMM TD. VIII/20, B:98, (01.06.1949), s.72.

²⁴³ Muazzam Bir Sulama Tesisatı. (10 Ocak 1938). Cumhuriyet, s.8.

²⁴⁴ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.92.

Manyas Gölü'nün ağzı olan Karadere'nin taşmasıyla Karacabey ilçesinde bulunan Akhisar ve İsmet Paşa köyleri taşkına maruz kalmıştır. Su seviyesinin yükselmesi sonucu köy halkının tahliyesi için Bandırma'dan sandal gönderilmiştir. Karadere'nin tehdidi altında bulunan Sultaniye köyü taşkından yoğun şekilde etkilenmiştir. Hanife Deresi'nin taşması sonucu Güney köyü ile Dümbe köyü su altında kalmıştır²⁴⁵. Manyas Gölü seddesi ile Karadere sulama tesisatı 24 Mayıs 1943'te tamamlanmıştır²⁴⁶.

Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa) Çayı ile Apolyont Gölü'nün ıslahı için yapılacak olan su tesisatına 1938'de başlanmış, Bursa Ovası'nın ıslahından sonra büyük su siyasetinin bir devamı olan bu iş için 500.000 lira ödenek ayrılmıştır. Tesisat yapım işi Müteahhit Hayri Kayadelen'e verilmiştir. Islah çalışmaları ile buradaki alan, su baskınından kurtararak boş yere akan suyun, depolanarak tarımsal alanda sulama amaçlı kullanılması amaçlanmıştır. Su akıntısının fazla kıvrımlı aktığı yerler düzeltilerek, dere kenarlarına set yapılması planlanmıştır. Setlerin toplam uzunluğu 16 kilometre olarak hesaplanmıştır. Diğer sularla beslenen Apolyont Gölü'nün kenarından itibaren Ulubat Köprüsü'ne kadar 10,5 kilometrelik toprak bent inşası düşünülmüştür. Çalışmanın iki yılda bitirilmesi tahmin edilmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa, Karacabey ve Manyas ovalarının da su baskınından korunması hedeflenmiştir. Bent, kanal inşaat projesi Susurluk Havzası'ndan itibaren Hanife Deresi'ne kadar geniş bir araziye kapsamıştır. Sulama işi için 20 kilometrelik bir ana kanal meydana getirilerek, büyük taşkınların önüne geçilmiştir²⁴⁷. Aynı yıl içerisinde Mustafa Kemalpaşa Kirmasti Çayı ile Apolyont Gölü'nün ıslahı için sulama tesisatına başlanmıştır. Bu su ve diğer kaynaklarla beslenen Apolyont Gölü'nün kenarından Ulubat Köprüsü'ne kadar uzanmak üzere 13 km uzunluğunda toprak bent inşa edilmiştir²⁴⁸.

Susurluk Havzası'nın önemli kolu olan Mustafa Kemalpaşa Deresi, Adranos ve Sincan çayları adında iki koldan oluşmaktadır. Belirli mevsimlerde su debisi azalmış, 1939'da gerçekleşen taşkında yaklaşık 15.000 dönüm tarım arazisini sular altında bırakmıştır. Su kaynağının çıkış noktasından Kemalpaşa ilçe sınırlarına kadar olan kısımlar dere yatağı olup taşkına müsait bir alandan ibarettir. Bu alanın ıslahı için dere üzerinden ovaya taşan, zarar veren suyun önüne baraj yapılması düşünülmüştür. Ancak baraj için uygun yer tespit edilemediğinden bu fikirden vazgeçilmiştir. Buna alternatif olarak derenin çevresine sedde yapılması veyahut dere yatağının genişletilmesi yoluna

²⁴⁵ BCA.30.10.0.0.118.828.12.

²⁴⁶ İşletmeye Yapılacak Yeni Kanal ve Barajlar. (24 Mayıs 1943). Vakit, s. 5.

²⁴⁷ Su Siyasetimiz Durmadan Tatbik Ediliyor. (31 Ocak 1938). Akşam, s.5

²⁴⁸ "Mustafa Kemalpaşa Çayı Apolyont Gölünün Islahı", Belediyeler Dergisi, Yıl 3, Sayı: 30, Şubat 1938, s.72.

gidilmiştir. Dere yatağının oluşumu uzun yıllardan sonra hasıl olmuştur. Dere yatağına köylüler tarafından ağaç dikildiğinden, yatağı bozmadan buraya takviye yapılması uygun görülmüştür. Dere suyu, 150 km²'lik alana ve 12 km uzunluğa sahip Apolyont Gölü'ne dökülmüş; taşkın zamanlarında ise 25.000 dönüm araziye su altında bırakmıştır²⁴⁹.

Bursa'da Kocaçay üzerinde bir regülatör ile sağ sahil sulama kanalları, hafriyat inşaatı, Mürüvetler Deresi ıslah işleri ihaleye konulmuştur²⁵⁰. Mustafa Kemalpaşa kasabası içindeki tahribatı önlemek gayesiyle kasabanın içinde sağ ve sol kısımlarına rıhtım duvarları inşa edilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemalpaşa Ovası'nın sulanması için bir de regülatör yapılmıştır²⁵¹.

1929'da Nilüfer Çayı'nın ıslahı ile ilgili kararname yayınlanmış, ıslah çalışması için Nafia Vekâleti, bütçeden 2.767.000 lira harcama yapılmasına dair İcra Vekilleri Heyetine görüş belirtmiştir²⁵².

1933'te yapımına başlanan Bursa Ovası kanal işleri ile 1935'te çalışmaya başlanılan Nilüfer Nehri'ne bağlı derelerin ıslah işleri ilerlemiştir. Islah çalışmasıyla Nilüfer Deresi'ne akan su taşkınlarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Taşkın kanallarının 1935'te bitirilmesi planlanmıştır²⁵³. Anadolu'nun verimli topraklarından olan Bursa Ovası'nı, Nilüfer ve bunun kolu olan Deliçayı taşkınlarından kurtarmak için düzenlemeler yapılmış; arazi ekilebilir bir hale getirmiştir. Çalışma, 3.000.000 liraya mal olmuştur²⁵⁴.

1937'de Bursa Ovası'nın ıslah işlerine devam edilmiş, Nilüfer taşkın yatağının iki km uzunluğundaki yatak hafriyatı tamamlanmıştır. Odunluk köyündeki muhafaza seddesi tamamlanmıştır. Reünyon Kanalı, Narlıdere taşkın kavuşutuna (yeniden birleşme) ait hafriyat, kalıp ve beton yapım işleri bitmiştir. Narlıdere'nin taşkın yatağı güzergahına denk gelen ağaçlar kesilmiştir²⁵⁵.

Bursa Ovası'nda 4.500.000 liralık su tesisi tamamlandıktan sonra her yıl ovoidan iki veya üç defa mahsul alınması hedeflenmiştir. Vali Refik Kuraltan, Karacabey, Hara, Mustafa Kemal Paşa'da tetkiklerde bulunarak Apolyond Gölü'nün batı sahili boyunca su bendinin de inşa edildiğini belirtmiştir. Burada yapılan yatırımla ovaların tamamının ıslah edilmesi, Mustafa Kemalpaşa ve Karacabey ovalarından akan çayların taşkınlara sebep olmaması için tedbirler alınmıştır. Taşkınlar sebebiyle su altında kalan arazinin çiftçiye yıllık zararı

²⁴⁹ Susurluk Havzası Islahatı. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 6, S.11, s. 5-8.

²⁵⁰ Kızılırmak'ta Yapılan Sulama Teşkilatı. (2 Eylül 1941). Vakıf, s. 2.

²⁵¹ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.131.

²⁵² BCA.30.18.1.2.6.55.11.

²⁵³ Bursa Ovasında Kanal Açma İşleri İlerledi. (11 Nisan 1935). Akşam, s.5.

²⁵⁴ Su Davası. (11 Ağustos 1936). Yeni Asır, s.4.

²⁵⁵ Büyük Sulama Programı Tatbikatı. (4 Ağustos 1937). Haber, s.8.

1.500.000 lirayı bulmuştur. 1939 yılına kadar Karacabey ve Manyas ovalarında su altında kalan arazi 140.000 dönümdür. Barajın tamamlanmasıyla bu arazi taşkından korunmuştur. Bu tesisatla yılda iki veya üç defa mahsul kaldırılması, 400.000 dönüm arazinin sulanması hedeflenmiştir. 1939 yılı itibarıyla bendin 12 kilometresi tamamlanmış, Apolyond Gölü'nün suları sağ sola taşmadan kendi alanında mahsur kalarak yükselmiştir. Bunun sonucunda Azadlı ve Yamanlı köy halkının sıtma hastalığından kurtulması planlanmıştır. Apolyond Gölü'nün, Marmara Denizi'ne akan ayağı üstünde bir regülatör yapılarak göl seviyesini yükseltilmesi hedeflenmiştir²⁵⁶. Susurluk Havzası'ndaki söz konusu Karadere, Manyas ve Mürüvetler regülatörlerinin yapımı 1945'te tamamlanmıştır²⁵⁷.

1.1.2.14. Yeşilirmak Taşkını

Milletvekili Cavit Paşa, 1924'te Canik Vilâyeti dahilinde akan Abdal Irmağı'nın bir kanal ile Yeşilirmak'a akıtılması için Meclise kanun teklifi vermiştir²⁵⁸. Yeşilirmak Nehri 1940'ta taşarak Niksar üzerindeki Gömenek Köprü'sü ile tarihi taş köprüye zarar vermiştir²⁵⁹. Aynı yıl içerisinde tekrar nehir taşmış Tokat, Turhal ve Erbaa'daki tarım alanları ile köprü ve binalara hasar vermiştir²⁶⁰. Ayrıca şiddetli yağmur sonrası Çarşamba'da sular kabarak Ayvacık nahiyesi, Ahmetli, Eğrikum ve Yenice köy arazileri ile Sivaslılar mahallesindeki evleri etkilemiştir²⁶¹. Kış sonrası eriyen karların tesiriyle nehir 3,75 metre yükselmiş, Dökmektepe mahallesinde bulunan Karaevli ve Ahur köyleri taşkın tehlikesi sebebiyle boşaltılmıştır²⁶².

1946'da meydana gelen taşkın neticesinde Yeşilirmak'ın suları çevrede su baskınına sebep olmuş, bazı evler yıkılmıştır. Kektik ile Havza istasyonu arasında yer alan kargir köprü zarar görmüş, burada ulaşım sağlanamamıştır²⁶³.

1.3.3. Sulama Projeleri

Türkiye'de 1926-1928 yıllarında art arda yaşanan kuraklık neticesinde ülke ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. 1929'da meydana gelen kuraklık ve kıtlık neticesinde suyun önemi daha iyi anlaşılmıştır. Bu sebeple Sular Umum Müdürlüğü kurularak baraj inşası ve sulama projelerine ağırlık verilmiştir²⁶⁴.

²⁵⁶ Bursa Ovasında Büyük Baraj. (27 Ağustos 1939). Ulus, s. 6.

²⁵⁷ Yeni Regülatörler ve Barajlar Kazandık. 31 Temmuz 1945) Ulus, s.4.

²⁵⁸ TBMM ZC, D:2, C:15, I.9, (03.12.1924), s.439.

²⁵⁹ BCA. 30.10.0.0.118.827.37.

²⁶⁰ BCA. 30.10.0.0.118.828.3.

²⁶¹ BCA. 30.10.0.0.118.828.4.

²⁶² BCA. 30.10.0.0.118.829.5.

²⁶³ Yeşilirmak Taştı. (30 Temmuz 1946). Vakıf, s.3.

²⁶⁴ Zeynep Müjde Sakar, (Mart 2019). *Tarımsal Sulama Politikalarının Ekonomiyeye Etkileri*, Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları, 23.

Ülke çapında su meselesini kökten halletmek gayesiyle Nafia Vekâleti 1936'da incelemelere başlamıştır. Su işleri alanında yedi yıllık bir program hazırlanmıştır. Ülkenin farklı yerlerinde kanal, baraj ve diğer su işleri için 50.000.000 lira bütçe ayrılmıştır²⁶⁵.

1937'de yapılan kanun tasarısı ile Nafia Vekâletince kullanılmak üzere Orta ve Batı Anadolu sularından yararlanmak üzere çalışma yapılan havzalar için kullanılmak üzere bütçeden beş yıllık süre için 31.000.000 lira tahsis edilmiştir. Marmara Havzası'nda Susurluk; Ege Denizi Havzası'nda Bakırçay, Gediz, Kumçayı ve Büyük Menderes Nehri; Adana Havzası'nda Seyhan, Ceyhan, Silifke, Göksu ve Berdan; Malatya Havzası'nda Horata, Tohma ve Derme; Karadeniz Havzası'nda Yeşilırmak, Çekerek, Tersakan, Kelkit ırmakları; Orta Anadolu'da Sakarya, Porsuk; Konya'da Sille, Niğde'de Gebere Deresi olmak üzere göl, nehir, dere ve çaylarda sulama yapılması, bataklıkların kurutulması ve bilhassa su işleri için bu ödenek ayrılmıştır²⁶⁶.

Nafia Vekâleti, Anadolu'daki "*Büyük Sulama Programı*" tatbikatı kapsamında 32.000.000 lira harcama yapmıştır. Hazırlık faaliyetleri kapsamında Yeşilırmak Havzası'nda 711 kilometre uzunluğunda nivelman inşa edilmiştir. 40 km uzunluğunda poligon ile 3.000 dönüm genişliğindeki arazinin haritası çıkarılmıştır²⁶⁷.

1.3.3.1. 1929 Yılı Sulama Projeleri

Nafia Vekâleti 1929'da birçok proje geliştirerek bunları ihaleye çıkarmıştır. Büyük Menderes ve Gediz Havzası'nın sulama, kurutma ve elektrik üretimi ile ilgili ihaleleri 20 Ekim 1929 – 24 Kasım 1929'da yapılmıştır. Ankara Çubuk Çayı üzerinde yer alan Abacı Hanı yanında inşa edilecek olan masif kargir baraj inşaat ihaleleri de bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl, Sakarya üzerinde bulunan Porsuk Çayı, Bursa'daki Nilüfer, Deliçay dolaylarında Serme Bataklığının kurutulması, Burhaniye ile Horsunlu arasındaki Büyük Menderes Nehri'nden su alma projeleri yapılmıştır²⁶⁸.

Nafia Vekili Recep Bey (Peker) 1930'da yapılacak olan projelerle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Demiryolu projeleri dahil olmak 100'e yakın su projesi için kanun çıkarıldığı belirtilmiştir. Projelerin yaklaşık maliyeti 200.000.000 lirayı bulmuştur. Vekiller Heyetinin onayıyla Hollandalı bir uzman su işleri için 1930'da Türkiye'ye davet edilmiştir. 1930'da Ankara civarında yıllık 10.000.000 m³ su toplayacak bir barajın inşasına başlanacağı ifade

²⁶⁵ Büyük Su Davası. (18 Aralık 1936). Yeni Asır, s.5.

²⁶⁶ BCA.30.10.0.0.156.96.12.

²⁶⁷ Büyük Sulama Programı Tatbikatı 4 Ağustos 1937). Haber, s. 8.

²⁶⁸ Nafia Büyük Su İşleri Başlıyor. (3 Eylül 1929). Hakimiyet-i Milliye, s.5.

edilmiştir. Ankara Ovası'nın sulanması, İzmir mıntıkası, Burhaniye ve çevresindeki bazı kanalların ıslahı, Simav ve Ergene ıslahı, Aksaray, Konya Çumra tesisat yapımı ile yeni kanalların açılma projeleri hazırlanmıştır²⁶⁹.

1.3.3.2. 1937 Yılı Sulama Projeleri

Su işlerinin belirli bir politika ve düzende devam edebilmesi için 1937'de sulama, bataklıkların kurutulması, göl ve nehirler üzerinde yapılan ulaşım faaliyetleri, balıkçılık alanlarında yasal düzenlemeler yapılmıştır. 225 maddelik tasarıya yeni maddeler ilave edilmiştir. İçme ve sulama sularının özenle kullanılması, bu suların kirletilmemesi maddeler arasında yer almıştır. Genel suların kullanımının devlete ait olacağı ne şekilde kullanılacağı ile ilgili hükümler de tasarıda yer bulmuştur. Projede içme ve yıkama alanında kullanılan suları kirletenlere yönelik caydırıcı hükümler konulmuştur. Köprü, bent, su ve sulama alanında yapılan tesisatlara zarar verenler içinde ağır cezalara yer almıştır²⁷⁰.

Cumhuriyet Dönemi'nde su ve sulama projelerine ağırlık verilmiş, 1937 programında su işleri için 31.000.000 lira bütçe ayrılmıştır. Bu bütçeye ek olarak Büyük Millet Meclisi su işleri için 51.000.000 ilave ödenek ayırmıştır. Bu ödeneğin 31.000.000 lirası Susurluk, Bakırçay Gediz, Büyük Menderes, Yeşilırmak Adana, Iğdır ve Malatya'daki su işlerinde kullanılmıştır. Belirtilen alanların dışında Iğdır ile Erzincan ovalarını sulama işleri için ayrılan ek bütçe kalan işlerin devamında da kullanılmıştır²⁷¹.

Orta ve Batı Anadolu ile Doğu Anadolu'nun sulama işlerinin düzenlenmesi ile ilgili genel hatlar 1937'de çizilmiştir. Anadolu'yu tarımsal alanda verimli kılacak plan, proje ve tetkikler yapılmıştır. Sulamanın yapılacağı sahalar ile sulama alanında yararlanılacak nehir ve suların tamamı önceden belirlenmiştir. Ege Havzası'nda Gediz, Bakırçay, Kumçayı, Büyük Menderes nehirleri; Adana bölümünde Ceyhan, Seyhan, Bürdan, Göksu; Malatya çevresinde Tahma, Derme, Horata; Akdeniz Havzası'nda Yeşilırmak, Kelkit; Orta Anadolu'da Sakarya, Porsuk, Seller, Gebere dereleri bilumum göl, dere, çay ve bunların kollarına ait sulama ıslahı yapılmıştır. Bu bölgelerde bataklıklar kurutulmuş, taşkınları önleyecek tedbirler alınmış ve su depoları oluşturulmuştur²⁷².

1937'de 30 elektrik tesisat projesinin bir kısmı tamamlanmış, kalan kısmı üzerinde tetkikler devam etmiştir. Bunlar içerisinde hatalı veya kusurlu olanlar tespit edilerek tekrar değerlendirilmiştir. Ayrılan bütçeden mühendis, fen memurları kadroları düzenlenmiş; Avrupa'dan İsviçreli Gruner yüksek su uzmanı

²⁶⁹ Recep Bey'in Çok Mühim Beyanatı 24 Nisan 1930). Milliyet, s.5

²⁷⁰ Sulama İşleri Projesi Hazırlandı. (3 Mart 1937). Akşam, s.2.

²⁷¹ Türkiye'nin En Büyük Sulama Kanalı. (4 Ekim 1941), Bugün, s. 2.

²⁷² Sulama Planı. (16 Mayıs 1937). Haber, s.6.

olarak getirilmiştir. Sakarya'dan Karaköy Boğazı'na kadar devam eden kısım ile Kütahya, Eskişehir, İnegöl, Yenişehir ovalarının kaynak kısımları üzerinde bulunan alanda sulama yapılması kararlaştırılmıştır. 1.588.000 lira harcanarak hayata geçirilen proje sayesinde, 490.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur²⁷³.

Nafia Vekâleti, Sular Kanunu Projesi hazırlayarak son defa gözden geçirilmek üzere ilgili Vekaletler Müesseselerinden oluşan komisyona sunmuştur. Türkiye'nin mevcut olan genel ve özel suların idaresini büyük su siyasetine uygun olarak düzenlemek maksadıyla hazırlanan proje, TBMM'de görüşülerek yasalaşmıştır²⁷⁴. Anadolu'nun bazı kesimlerinde kuraklıktan kaynaklı önemli sıkıntılar yaşanmış, yetersiz ve zamansız yağın yağışlar sebebiyle de mahsulde kıtlık, bozulma tehlikesi ortaya çıkmıştır. Yüksek kesimlerde eriyerek araziye su altında bırakan kar suyundan yararlanmak amacıyla projeler yapılmış, kanallar açılmıştır. Anadolu'da sulama işi 10 mıntıkeye ayrılarak büyük bir çalışma başlatılmıştır. Bu program için bütçeden 4.300.000 lira ayrılmıştır. Program kapsamında uygun görülen alanlarda baraj yapımı, sondaj işleri için su uzmanlarından oluşan bir komisyon kurulmuştur²⁷⁵.

Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşanan kuraklıktan kurtulmak gayesiyle hazırlanan büyük sulama projesi 1937'de uygulamaya konulmuştur. Yurdun çeşitli yerlerinde açılması planlanan kanalların bir kısmı müteahhitlere ihaleyle verilmiş, birçok alanda incelemelere devam edilmiştir. Kirmasti Sulama Kanalı, Seyhan Kanalı, Tarsus civarında Çukurova'yı sulayacak olan Berdan Kanalı ihaleye verilmiştir. Aydın Ovası'nın sulanması için yapılmasına karar verilen iki barajın etütleri tamamlanmıştır. Çine'de yapılması planlanan ve Aydın'dan sahile kadar olan 700.000 dönümlük araziye sulayacak Barajın uzunluğu 12 km olarak belirlenmiştir. Ayrıca Çal'da da bir barajın yapılmasına karar verilmiştir. Bursa ve Küçük Menderes ıslah işi ile Van, Erzincan, Çarşamba'da sulama ve kurutma faaliyetleri devam etmiştir. 1936'da TBMM tarafından su işlerinde kullanılmak üzere ayrılan 31.000.000 liralık ödenek 1937'de su işlerinde kullanılmıştır. Su işleri ile ilgili yapılan projelerden olumlu sonuçlar etmek gayesiyle bu alanda teşkilat kurulmuştur. Etüt ve projeleri yapmak üzere ülke geneli su işleri, 12 şube ve 50 kısma ayrılarak faaliyetler yürütülmüştür. Susurluk ve Karacabey ovalarının sulanması ve ıslahı, Menemen ve Manisa ovalarının sulanması, Bakırçay'ının ıslahı proje dahilinde çalışmaların ilk yürütüldüğü alanlardır. Adana Ovası, Tokat'ta bulunan Kazovası'nı sulanmak amacıyla kanalların

²⁷³ Kamutayda Bütçe Görüşmesi. (27 Mayıs 1937). Ulus, s. 6.

²⁷⁴ Sular Kanunu Projesi. (6 Ekim 1937). Akşam, s. 6.

²⁷⁵ Anadolu'da Sulama İşleri (24 Kasım 1937). Akşam, s.6.

açılması, Merzifon Ovası'nın sulanması için Lâdik'te regülatör yapılması proje dahilindeki yerlerdir²⁷⁶.

Başvekil Celal Bayar'ın başkanlığında Nafia Vekili Ali Çetinkaya ve Adana valisi, Adana'nın sulama sorununu görüşmek üzere toplantı yapmışlardır. Toplantının gündem maddesi cumhuriyetin başlıca konularından biri olan su ve sulama olmuştur. Toplantıda Türk köylüsünün kurtuluşunun su ile sağlanabileceği açıklanmıştır. Anadolu'da, su kaynaklarının yeterli olduğu ancak bu kaynakların doğru ve etkili kullanılmadığı belirtilmiştir. Bu sebeple kuraklık ve bataklık sorununun ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Susuzluğun beraberinde açlık, sağlık sorunlarını doğurduğu vurgulanmış; bu amaçla "*Kalkınma ve Yeni Hayat Büyük Su Programı*" hazırlanmıştır. Devletin su işlerine büyük bir programla başlaması 3132 sayılı Kanundan sonra olmuştur. Böylece 12 şube ve 50 kısma ayrılan Sular Teşkilatı ülkenin her yerinde faaliyet göstermiştir. Yapılması planlanan su işleri için 31.000.000 lira ödenek ayrılmıştır.²⁷⁷ Büyük su işleri için ayrılan bu ödeneği, Ziraat Bankasının yerine getirmesi için hazırlanan kanun yürürlüğe girmiştir. Bu ödeneklerin kullanılmayan kısmının 1938'de Ziraat Bankası tarafından açılacak olan kredi ile kullanılmasına karar verilmiştir²⁷⁸.

Büyük Sulama Programı tatbikatına 1938'de başlanmış, Karacabey Ovası'nın sulanması için büyük su tesisatı oluşturularak yeni kanalların açılmasına karar vermiştir. Bu tesisat için tahmini gider 337.000 lira olarak hesaplanmıştır. Marmara Gölü'ne akan sular için yeni bir tesis ve kanal inşa planı hazırlanmıştır. Tokat'taki Kazovası sulama işleri de plana dahil edilmiştir²⁷⁹.

Viranşehir, Kazancık, Yahyabey kanalları tamamlanmış; Kaynar, Tahtaköprü kanal inşaatı ile İçel'deki Berdan regülatörü sahil kanal inşaatı, Silifke regülatör ve kanal proje çalışmaları sürdürülmüştür. Pınarbaşı'ndaki Altıkesek-Karagözler ve Pınarbaşı kanallarına ait proje çalışmaları Nafia Vekâleti tarafından onaylanarak eksiltmeye konulmuştur. Tokat'taki Gömenek regülatörü ile sağ, sol sahil sulama kanalları da ihaleye çıkarılmıştır. Çarşamba Ovası'na ait ıslah faaliyetlerine devam edilmiştir. Marmara Gölü set inşaatı ile besleme boşaltma kanal projeleri tamamlanmış, eksiltmeye çıkarılmıştır. Koçarlı Ovası sulama projesi tamamlanmış, ihaleye çıkarılmıştır. Malatya Sürgü ve Derme kanal regülatör projeleri tamamlanmış, ihaleleri yapılmıştır. Sultan Suyu regülatör ve kanal proje hazırlıkları devam etmiş, Meriç ve Bosnaköy'ü taşkınlardan korumak için proje çalışmaları yapılmıştır. Fırat'ın sol sahil kurutma çalışmaları

²⁷⁶ Büyük Sulama Projesini Tatbikatına Başlanıyor. (10 Kasım 1937). Cumhuriyet, s.1.

²⁷⁷ Su, Su, Su. (21 Kasım 1937). Ulus, s.1.

²⁷⁸ Büyük Su İşlerini Ziraat Bankası Yapacak. (6 Temmuz 1938). Yeni Asır, s.4.

²⁷⁹ Ziraat Bankası Büyük Sulama Programı Tatbikatına Başladı. (19 Temmuz 1938). Son Posta, s. 4.

tamamlanmış, eksiltmeye konulmuştur. Bergama ıslah proje çalışması ihaleye çıkılmıştır²⁸⁰.

Horsunlu- Nazilli Sulama Kanalı, Büyük Menderes üzerinde yer alan Feslekde inşaat maliyeti 431.787 lira olarak hesaplanmıştır. Karadere sulama tesisatı için 361.395 TL, Kocaçay ile Mürüvetler Deresi sulama tesisatı için 433.639 TL, Adana tesisatı için 376.027 lira ödenek ayrılmıştır²⁸¹.

Nafia vekili 21 Aralık 1939'da su projesinin uygulama safhaları hakkında kamuoyuna bilgi sunmuştur. Ülkenin zirai ve iktisadi durumu üzerinde önemli rol oynayan su işleri ile ilgili faaliyetler için 31.000.000 lira harcanmıştır. Islah, sulama ve kurutma işleri Bakırçay Susurluk Gediz, Kumçayı, Seyhan, Berdan, Göksu, Malatya, Surgulu, Derme, Yeşilırmak Büyük Menderes, Çekerek, Kelkit Tersakan, Porsuk, Sakarya nehir, ırmak ve çaylarını kapsamıştır. İlk aşama olarak etüt faaliyetleri tamamlanmış, projeler hazırlanarak inşaat safhasına geçilmiştir. Yapımına devam edilen bu faaliyetler sonucunda, 6.000.000 dekar arazi kurutulurken su taşkınlarına karşı muhafaza edilmiş; 4.500.000 dekar arazi suya kavuşmuştur. Beş yıllık program kapsamında bilhassa Orta Anadolu başta olmak üzere Türkiye'nin farklı bölgelerindeki tarımsal alanlar suya kavuşmuştur. 1925-1938 yılları arasında 180.000 dekar arazi sulanabiliyorken 1936'da 230.000 dekar arazi sulanmıştır. Konya Ovası'nda mevcut obruklardan istifade etmek suretiyle ovanın sulanması fikri ortaya atılmıştır. Eskişehir Ovası'nın sulanma işi ele alınmış, Porsuk Çayı üzerinde Gökçekısık mevkiinde baraj inşası için sondajlar yapılmıştır.

Ereğli, Aksaray bataklıklarının kurutulması ve Ulurmak'ın kolları üzerinde sulama suyu ile bent yerlerinin araştırılması gibi incelemelerde bulunulmuştur. Çankırı, Terme Çayı ile Acısu vadilerindeki çayların birleştiği noktadan itibaren Kızılırmak'a kadar olan geniş arazinin sulanması, Hamzalı mevkiindeki Çorum hizasında bulunan Han mevkiine kadar Kızılırmak Havzası'yla bunun kolu olan Delice Irmak vadisinde ve Devres Suyunun Kastamonu'dan gelen Gökırmak'ın, Kızılırmak ile birleştiği noktalardaki 1.000.000 dekar ova arazisi sulanmıştır. Kendir ve pirinç üretiminin yoğun olduğu Devres ve Gökırmak vadilerinde; Davas, Tosya, Kastamonu, Taşköprü, Boyabat ovalarında sulama ıslahı ve sulama sahası için etüt çalışmaları yapılmıştır. Niğde'den itibaren Ereğli Sazlığı'na doğru olan arazinin sulanması için civardaki dere ve yer altı sularından istifade edilmiştir. Amasya bahçelerinin Yeşilırmak'tan su alabilmesi için gerekli çalışmalara başlanmıştır. Karadeniz Sahra Bataklığının kurutulması Erbaa, Amasya, Merzifon ovalarının sulanması; Sakarya, Akhisar'daki pamuk ovaları

²⁸⁰ Büyük Su Projesinin Tahakkuku Etrafındaki Çalışmalar. (25 Temmuz 1938). Ulus, s.2.

²⁸¹ Büyük Sulama Tesisatı. (23 Mayıs 1939). Haber, s. 2.

Adapazarı-Hendek arasındaki alanın sulanmasına devam edilmiştir. Akdeniz mintikasında portakal, limon ve muz yetiştirmek üzere Milas, Köyceğiz, Marmaris Antalya, Alanya, Anamur ve Manavgat ovalarının sulanması, bataklıkların kurutulması işleri gerçekleştirilmiştir. Elâzığ, Diyarbakır ovaları sulanarak buralarda şubeler açılmış; etütlere başlanmıştır. Amik Ovası'nın kurutulması ile sulanmasına ait projeler hazırlanmıştır²⁸².

1941'de su ihtiyacına bağlı olarak Terkos içme suyu sarfiyatı artmıştır. Suyu daha tasarruflu kullanmak adına gece 23'ten sonra şehirde sular tasarruf amaçlı kesilmiştir. İdare su ihtiyacını karşılamak amacıyla 11.500.000 lira değerinde proje hazırlamıştır. Projeye göre Terkos Gölü'ndeki ikinci su şebekesi şehre çekilecek ve muhtelif yerlere yeni çeşmeler yapılacaktır. Projeyi yürütmek için Karabük fabrikasında boru siparişi verilmiştir²⁸³.

Beş yıllık sulamanın uygulanmasına 1941'de devam edilmiş, programın 1942'de tamamlanması hedeflenmiştir. 1941'e kadar 31.000.000 liranın ayrıldığı program için bütçeden 23.000.000 lira harcanmıştır. Projeye 1937'de başlanmış, geçen süre zarfında milyonlarca dekar arazi suya kavuşmuştur. 60.000 dekar bataklık kurutulmuş, 460.000 dekarlık alan taşkınlardan kurtarılmıştır. Sonuç olarak sulama geliri yıllık 692.000 lira olarak hesaplanmıştır. Bu tesisatların tamamlaması durumunda yıllık gelirin 2.245.000 TL, kurutulan arazi satışından elde edilen gelirin ise 3.450.000 lira olacağı tahmin edilmiştir²⁸⁴.

1.3.3.3. 1941 Yılı Sulama Projeleri

Nafia Vekâletinin yapacağı “*Bütçe Tahsisi Hakkındaki Kanun*” 1941'de yürürlüğe girmiş, bütçeden su işleri için 50.000.000 lira ödenmesi yasalaşmıştır. Beş yıl boyunca yapılması planlanan su işleri için projeler hazırlanmış, Yapılması planlanan işler ihaleye verilmiştir. Bu süre zarfında Büyük Menderes, Sakarya, Adana, Porsuk, Akhisar ve Adapazarı ovalarındaki taşkınların önlenmesi; Adana, Silifke, Porsuk, Sultansuyu, Derme sulama şebekelerini tamamlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Niğde, Konya, Isparta, Aksaray, Ereğli ve Kayseri Silifke ovaları ile Büyük Menderes'in iki tarafındaki bataklıkların ortadan kaldırılması planlanmıştır. Iğdır Ovası'nda ana kanal ile kaynak arasındaki alanın düzenlenmesi, Meriç ve Gediz nehirlerinin ıslah işleri tanımlanarak yer altı sularından yararlanma imkanının araştırılması da proje kapsamına alınmıştır²⁸⁵.

²⁸² Topraklarımızın Sulanmasına Ait Çalışmalar İlerliyor. (22 Aralık 1939). Vakit, s. 5.

²⁸³ Terkos Suyu Sarfiyatı Arttı. (8 Şubat 1941). İkdâm (Sabah Postası), s. 3.

²⁸⁴ Sulama Programı. (28 Mayıs 1941). Anadolu, s.1.

²⁸⁵ Beş Yıllık Su İşleri Programı. (12 Ağustos 1941). Bugün, s. 2.

1.3.3.4. 1948 Yılı Sulama Projeleri

Sular idaresinin hazırlamış olduğu su tesisatlarına ait projeler 1946'da tamamlanmış, Bayındırlık Bakanlığınca onaylanmak üzere Sular İdaresi Müdür Yardımcısı İhsan Bey tarafından Ankara'ya gönderilmiştir. Proje esaslarını, Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarlığı tarafından oluşturulan heyet incelemiş; proje kabul edilmiştir. Hazırlanan projenin esaslarını Bakanlık da uygun görmüş, Sular İdaresi konuyla ilgili ihaleler için analizlere başlamıştır. Çırpıcı Çayırı'ndan itibaren açılması düşünülen yeni bir tesisat ile Terkos Gölü'nden başlanarak Kâğıthane'deki yüzme havuzuna kadar ikinci bir kanalın yapımı, projede yer almıştır. Sular İdaresi ihale hazırlıkları kapsamında, Fransa ve İngiltere'ye siparişler için tekliflerini sunmuşlardır. İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için öncelikli olarak su tesisatı yapılmasına karar verilmiştir. Yeni su tesisatının bir yıl sonra tamamlanacağı yönünde Sular İdaresinin Müdürü Ziya Bey, açıklamada bulunmuştur. Üsküdar ve Kadıköy'deki su sıkıntısını gidermek amacıyla Elmalı su bentlerinin yükseltisi arttırılmış; daha fazla su akıtılması amaçlanmıştır. Ancak yağışlı günlerde su seviyesinin yükselmesi, bent sularının taşacağı yönünde endişeleri artırmıştır. Bu sebeple Elmalı bentlerinin bulunduğu yerin sekiz km uzağında yeni bir baraj inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu alanın baraj inşaatına uygunluğunun, Jeolog Zimmerman tarafından tetkik edilmesi önerilmiştir²⁸⁶.

Uygulamasına 1948'de başlanması planlanan sulama projesi hazırlanmış, proje bir tasarı ile Meclise sunulmuştur. Yedi yılda tamamlanması planlanan proje için 120.000.000 lira ödenek talep edilmiştir. Programda Susurluk'ta yarım kalan işlerin tamamlanması, Gediz Ovası'ndaki ıslah ve sulama işlerinin bitirilmesi, Adana Barajı inşası ile zarar gören Manisa Ovası tali yollarının ıslahı yer almıştır. Büyük Menderes ve kolları ile Çukurova'da önemli tesisler meydana getirilerek, Seyhan sulama işleri ile Seyhan Nehri ıslahı, program kapsamına alınmıştır. Seyhan üzerinde bir de toprak baraj yapımına karar verilmiştir. Çarşamba Ovası'nın ıslah işleri tamamlanarak Sakarya Havzası'ndaki Eskişehir Ovası'na ait sulama işleri yürütülmüş, Konya Ovası'nın sulama tesisatı ve ıslah çalışmalarının kapsamı genişletilmiştir²⁸⁷.

1.3.3.5. 1950 Yılı Sulama Projeleri

“1950 Yılı Sulama Projesinin” uygulanmasında 625 kişi görev almış, ekskavatörler ve diğer arazi tesviye makineleri Marshall Planı doğrultusunda satın alınmıştır. Proje için Marshall Planı'ndan 3.920.000 Türk lirası tahsis edilmiştir. Malzeme ve işçi ücreti için bütçeden 12.730.000 TL'nin

²⁸⁶ Su Tesisleri Hakkındaki Proje Tamamlandı. (11 Temmuz 1946). Akşam, s.3.

²⁸⁷ Sulama İşlerine Nihayet Başlanıyor. (16 Mayıs 1947). Cumhuriyet, s.1.

karşılanmasına karar verilmiştir. Manisa'nın 75 kilometre doğusunda yer alan Gediz Nehri kıyılarında yapılacak olan sulama tesisatı ile 5000 dönümlük arazinin sulanması hedeflenmiştir. Böylece İzmir civarındaki 220.000 dönüm arazi, üzüm yetiştirilmek üzere tarımsal alana kazandırılmıştır. Nazilli ve Denizli'de Büyük Menderes Nehri üzerinde yapılan sulama tesisleriyle 190.000 dönüm arazide tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi planlanmıştır. Sulama için gerekli olan suyun, Nazilli'nin 10 km doğusunda yer alan fezleke regülatöründen karşılanması hedeflenmiştir. Eskişehir civarında yapılacak olan sulama tesisleri ve Porsuk Nehri boyunca 30 kilometreye varan kanallar temizlenerek 120.000 dönüm arazinin sulanması planlanmıştır. 1951'de sulama işlerine başlanarak, kanal inşaatının da 1953'te tamamlanması amaçlanmıştır²⁸⁸.

1.3.4. Su İşlerine Ait Şubeler

Su işlerinin iktisadi, sıhhi ve zirai alanda devlet programı olarak ele alınması Cumhuriyet Dönemi'yle başlamıştır. Bu dönemde, ülke çapında su işlerinin tetkiki ve gelişimi açısından çalışmalar sistemli bir şekilde yürütülmüştür. İcra Vekilleri Heyetinin 2245 sayılı kararıyla 1925'te su işlerini idare etmek üzere Nafia Vekâletine bağlı oluşturulan daireler ile faaliyetlerini yürütmek üzere Sular Umum Müdüriyeti kurulmuştur²⁸⁹. Belirli bir program dahilinde beş yıllık su işleri kalkınma programı hazırlanarak, çalışmalar ülke geneli 12 şube ve bu şubelere bağlı 50 kısma ayrılarak yürütülmüştür. Dokuzuncu ve onuncu şubeler için 1937 yılı içerisinde çalışmalar başlatılmamıştır²⁹⁰.

Ülke geneli su işlerini tanzim eden proje kapsamında, çalışmalar, yürütülmüştür. Seyhan Kanalı açılmış, Kirmasti'de yapılacak sulama kanalı ile Tarsus civarında Çukurova'yı sulayacak olan Bergama Kanalı ihaleye verilmiştir. Çine'de, Aydın'dan denize kadar olan Aydın Ovası'ndaki 700.000 dönüm arazinin sulanması için yapımına karar verilen iki büyük barajın etütleri tamamlanmıştır. Çal'da, bir barajın yapılmasına karar verilmiş; Bursa ve Küçük Menderes sularının ıslah işleri tamamlanmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Van ve Erzincan'ın sulama ve kurutma faaliyetlerine devam edilmiştir. Susurluk, Karacabey ovalarının ıslahı, sulanması; Adana Ovası'nın sulanması, ana kanallarının açılması; Tokat'ta Kaz Ovası'nın sulanması, ana kanalın açılması; Merzifon Ovası'nın sulanması için Lâdik'te regülatör yapılmasına ait projeler düzenlenmiştir. Bu çalışmalar için Mecliste 31.000.000 lira tutarındaki bütçe onaylanmıştır. Projenin verimli olabilmesi ve amacına ulaşabilmesi için gerekli

²⁸⁸ Bu Yılın Sulama ve Koruma Projeleri. (10 Ocak 1950). Son Posta, s.7.

²⁸⁹ Abdurrahman Yalçinkaya, (2024). *Cumhuriyet Döneminde Sağlık, Tarım ve İskan Politikası Olarak Göl ve Bataklık Kurutma Faaliyetleri (1923-1950)*, Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 209.

²⁹⁰ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.187-197.

teşkilatlar kurulmuştur. Etüt ve projeleri yapmak üzere bu şubeler faaliyete geçmiştir²⁹¹.

Tarım Bakanlığı'nın daveti üzerine Amerikan Johnston International Firması Başkan Yardımcısı Mr. George J. Morton, İstanbul'a gelerek zirai kalkınma bakımından sulama tesislerini teftiş etmiştir. Morton, yer altı sularından yararlanma hususlarını inceleyen California'daki firma merkezi ile temaslarda bulunduktan sonra hazırladığı raporu Ziraat Vekili Ali Cavit Oral'a sunmuştur. Oran, Türkiye'de sulama işlerini, sulama koşullarını tespit etmek ve bu hususta teknik bir rapor hazırlamak amacıyla Nisan 1940'ta dört Türk uzman eşliğinde incelemelerde bulunmuştur. Bu amaçla sulama bakımından Türkiye 13 bölgeye ayrılmış, beş bölgede sondaj çalışması yapılmıştır. Kalan diğer sekiz bölgede ise sondaj çalışması plan dahilinde sonraya bırakılmıştır. Bakan Oral, Türkiye'deki sulama sisteminden iyi sonuçlar alabilme adına California'dan istifade edilebileceğini ifade etmiştir²⁹².

1.3.4.1. Birinci Şube Susurluk

Susurluk Şubesi, 1.850.000 dönüm alana sahip olup Karadere, Mustafa Kemalpaşa, Nilüfer ve Susurluk derelerinden oluşmaktadır. Nilüfer Havzası'nda mevcut bulunan ve Uludağ'dan çıkarak ovaya zarar veren derelerin, taşkın tehditlerini yok etme amaçlanmıştır. Bunlar Uludağ'ın batı eteklerinden Bursa Ovası'na yayılan ve Uludağ'ın kuzey yamaçlarından ovaya doğru uzanan Gökdere, Kaplıkaya, Deliçay ve Aksu dereleridir. Nilüfer Çayı, Havzadaki Uludağ'ın güneydoğu ile güneybatısından büyük ve derin bir vadiyi aştıktan sonra Bursa Ovası içerisinde; küçük ve sularını taşıyamayacak bir yataktan akmaktadır. Taşkınlara sebep olan bu çay için ıslah etüt projeleri hazırlanmıştır. Proje kapsamında, taşkın kanalları yapılmış; keşif bedeli olarak 252.000 lira belirlenmiştir.

Bursa Ovası, 1929'da 270.000 lira masrafla ıslah edilmiş, 1933-1934 yılları arasında Simav Çayı'nın 158.000 dönümlük kısmı ile Ulurmak Havzası'nın 1.574.000 dönümlük kısmının ıslah işleri tamamlanmıştır. Hara merkezindeki içme suyu projesi, İsmet İnönü Çiftliği Sulama Projesi incelenmiş; Simav Çayı üzerinde etütler yapılmıştır. Nilüfer Kanalı, Deliçay, Kaplıkaya ve Balıklı derelerinin ıslah etüt projeleri yapılarak 50 kilometrelik ıslah işleri gerçekleştirilmiştir²⁹³. Cumhuriyet Dönemi'nde su işleri faaliyetleri başta olmak üzere etüt, hidrografik incelemeler; plan ve bütçe imkanları dahilinde belirli bir sırayla yapılmıştır²⁹⁴.

²⁹¹ Büyük Sulama Projesinin Tatbikatına Başlanıyor. (10 Kasım 1937). Cumhuriyet, s.1.

²⁹² Sulama Uzmanı Raporunu Getirdi. (9 Ağustos 1949). Ulus, s.2.

²⁹³ "Sulama ve Bataklıkları Kurutma İşleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkinciçeşrin 1935, s.82.

²⁹⁴ "Sulama ve bataklıkları kurutma işleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkinciçeşrin 1935, s.81.

Gökdere ve Kaplıkaya yataklarının ıslahı için etüt çalışmaları yapılmış Deliçay taşkınları önlemek amacıyla, 1937 mali yılı için 140.000 lira keşif bedeli belirlenmiştir. Narlıdere'nin suları için kanal açılmış, kanalın birleştiği noktalarda regülatörler yapılmıştır. Çalışmalar tamamlandıktan sonra Aksu Deresi'nin güney kanalı, Deliçay, Nilüfer kanalları ve Nilüfer Kanalı'ndaki regülatörün sulama işlerinde kullanılması hedeflenmiştir²⁹⁵.

Birinci Şube Müdürlüğü Bölgesi içerisinde yer alan Sultaniye ve Akhisar köy arazisi içinde yapılması planlanan sulama şebekesi 1944'te ihaleye çıkarılmıştır. Çalışma ile ilgili kararname, 1946'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayından geçmiştir²⁹⁶.

1.3.4.2. İkinci Şube Bakırçay

İkinci şubenin 6. ve 7. kısımları Bakırçay'ın ıslahından ibaret olup, Soma Boğazı'na kadar devam etmiştir. Bu şubede mevcut arazilerin planları yapılmış, zemin üzerinde etüt çalışmaları hazırlanmış; proje ve keşif işlerine başlanmıştır²⁹⁷.

1.3.4.3. Üçüncü Şube Gediz

Üçüncü şubenin sekizinci kısmında, Gediz'in taşkın sularının, Manisa civarında bulunan Marmara Gölü'nde toplanması amaçlanmıştır; Burada Marmara Gölü'ne bir baraj vazifesi verilmiştir. Ayrıca Marmara Gölü'nün su seviyesi düştüğünden göldeki balık sayısı oldukça azalmış; bu sebeple gölün su seviyesinin eski düzeyine ulaştırılması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Gediz Nehri'nden, göle su takviye edilmek suretiyle kanallar yapılmıştır. Tarım arazilerini sulamak amacıyla bu kanallardan istifade edilmiştir²⁹⁸. Bu şubede Adala'dan, Marmara Gölü'ne kadar uzanan kanal ile gölün ön kısmında yapılan sedde işinin etüt ve keşifleri yapılmıştır. Şubedeki dokuzuncu ve onuncu kısımlar, Menemen Ovası'nı Emiralem'deki regülatör çalışmasıyla ovayı sulama, ana kanal ve ikinci derecedeki kanalların güzergahların tespiti ile ilgilidir²⁹⁹.

Apollon Gölü ile Gediz Nehri arasındaki ıslahı işleri ile burasını ulaşımaya uygun hale getirme; Erzincan, Malatya, Sakarya ve Silifke Havzası'ndaki sulama faaliyetleri bu şubenin çalışma alanı içerisinde yer almıştır. Düdenlerin tıkanması sonucu Antalya-Isparta karayolunu su altında bırakan Kestel Gölü'nün ıslahı da bu şube vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir³⁰⁰.

²⁹⁵ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.187-197.

²⁹⁶ BCA. 30.18.1.2.111.59.19.

²⁹⁷ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.197-199.

²⁹⁸ Islah işleri. (29 Ekim 1933). Hâkimiyet-i Milliye, s.36.

²⁹⁹ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.199.

³⁰⁰ Cumhuriyet Nafiasının Su İşleri Politikası ve Bu Politikanın Gür Verimleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Teşrinisani 1940, Yıl 7, S.6, s. 18-19.

1.3.4.4. Dördüncü Şube Büyük ve Küçük Menderes

Dördüncü şubenin 13. kısmı; köprü inşaatı, kanal hafriyatı, Cellat Gölü'nün boşaltılması ve Küçük Menderes ile ilgili projeleri kapsamıştır. 14.kısım, Çine Çayı üzerinde yapılacak olan baraj alanının planı, Koçarlı Ovası'nın sulanması için açılacak olan kanal güzergahının belirlenmesini amaçlamıştır. 15. kısım Çalda Baraj inşası ile ilgili olup burada barajın tutabileceği su miktarı için etüt çalışmaları tamamlanmıştır. Çalışma sonucunda bu Barajın 250.000.000 m³ su tutacağı tespit edilmiştir. 16. kısım Çine'de yapılacak olan baraj ve su altında kalacak olan arazi planı içindir. Bu kısımda Yenipazar Ovası'nın sulanması için etüt faaliyetlerine başlanmıştır. Ayrıca Çine ve Çal barajlarının etütleri de yapılmıştır. Bu şubede Horsunlu Sulama Kanalı ile Küçük Menderes'teki Kavuşut inşaatı ihaleye çıkarılmıştır³⁰¹.

1.3.4.5.Beşinci Şube Malatya

Beşinci şube Malatya'daki 350.000 dönüm alana sahip Akçadağ Ovası'nın sulanmasıyla ilgili olup, burada 150.000 dönüm arazinin sulanması için 150 km uzunluğundaki Sultan Suyu arkının kabartılacağı regülatör projesi hazırlanmıştır. Sürgü Suyu üzerinde, 14 km uzunluğunda bir kanal etüdü yapılmış; bu amaçla Sürgü Kanalı Suyu, Sultan Suyuna dahil edilerek kurak aylarda Sultan Suyu seviyesinin artırılması hedeflenmiştir. 19. Kısımda, Sultan Suyunun 22 km uzunluğundaki sulama kanalı işi tamamlanmıştır. 220.000 dönümlük Malatya Ovası'nı sulayacak ana kanal, regülatör projeleri hazırlanmıştır. 20. kısım ise Sürgü Suyuna ait güzergahla ilgilidir. Burada Derme Regülatörü Projesi tamamlanmıştır³⁰².

1.3.4.6. Altıncı Şube Adana

Altıncı şubenin 23. kısmı, 27 km uzunluğunda bulunan Seyhan sağ sahil sulama kanalı projesi ile ilgilidir. 24. Kısım, Seyhan sağ ve sol sahil seddelerinin genişletilmesi ve yeni sedde yapımı ile ilgili olup buranın projeleri hazırlanmıştır. 25. Kısım, Berdan regülatörü ve Berdan sağ sahil sulama kanal haritaları ile ilgilidir. Bu kısımda Berdan Suyu üzerinde yapılacak olan regülatör projesi hazırlanmıştır³⁰³.

1885'ten itibaren Adana Ovası'nın sulanması ile ilgili keşif, etüt ve projeler yapılmışsa da sulama ile ilgili sorunlar çözülememiştir. Ancak ovanın sulanmasıyla ilgili alternatif fikirler geliştirilmiştir. Mersin'de yapılması düşünülen açık liman yerine 30.000.000 lira maliyetle Yumurtalık limanına dökülen Ceyhan Irmağı'nı, Seyhan'ın en yakın noktasına taşıma, Ceyhan Irmağı'nı bu noktada Seyhan'a bağlayacak bir kanal açma fikri ortaya atılmıştır.

³⁰¹ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.202.

³⁰² Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.203.

³⁰³ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.204.

Seyhan'ı, Adana'nın kuzeyinden geçen demiryolu köprüsüne kadar gemi işleyebilecek şekilde temizlemek suretiyle burada demiryollarının birleştirilmesi düşünülmüştür. Bu proje ile Yüreğir Ovası'nın güneyinin de sulanması hedeflenmiştir. Nafia Vekâleti, projeyi Seyhan Irmağı üzerinde liman tesisi ve Çukurova'nın sulanması, kurutulması başlıkları altında ele almış; incelemelerde bulunmuştur³⁰⁴. Liman tesisi için 10.000.000 lira bütçeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilerek şu açıklamalarda bulunulmuştur:

Demiryolunun Seyhan üzerindeki demir köprüden itibaren denize kadar 110 km uzunluğunda sayısız kıvrımların düzenlenip kanalize edilerek Seyhan Irmağı'nı gemilerin işlemesine güçlü hale getirilecektir. Seyhan Irmağı'nın, Yarbaşı mevkiinden Ceyhan'ın Avratmezarı köyü yakınına kadar bir kanal açılarak iki ırmak birleştirilip tabii bir liman olan yumurtalığa ulaşılabacaktır. Seyhan Irmağı'nı yaygın bir yerinden ayrılarak eski yataklarından da istifade etmek suretiyle düz bir şekilde Akdeniz'e bir kanal ile birleştirecektir³⁰⁵.

Nafia Vekâleti istasyon, liman tesisleri, kantar, köprü, sulama işine uygun setlerin yapılması ile sel sularına karşı tedbirlerin alınarak ırmakların gemi işleyebilecek hale gelmesinin en az iki yıl süreceğini ifade etmiştir. Bunun için Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının incelenerek araştırma sonucunu beklemenin bütçe vaziyeti için de uygun olacağını belirtmiştir³⁰⁶.

Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, TBMM'nin tasvibiyle 31.000.000 lira bütçenin su işleri teşkilatına ayrıldığını belirtmiş; beş yıllık program dahilinde çalışmaların hızla devam ettiğini ifade etmiştir. Program kapsamındaki Tarsus Ovası ile Berdan Regülatörü sağ ve sol sahil sulama ana kanallarının üç yıl içerisinde tamamlandığını belirtmiştir. Akdeniz mıntıkasının sahil kısmını teşkil eden Milas ve İçel Hattı boyunca incelemelerin yapıldığını, 1940 yılı itibarıyla tamamlanan tesisatlar sayesinde 180.000 dekar arazinin suya kavuştuğunu vurgulamıştır³⁰⁷.

1.3.4.7. Yedinci Şube Pınarbaşı

Yedinci şube Pınarbaşı'nda başlamış olan kanal hafriyatı ve Kazancık kanal hafriyatını kapsamakta olup burası için 12.000 liralık ihale bedeli çıkarılmıştır. Bu şubede bulunan Pınarbaşı kanal işleri 1936'da tamamlanmıştır³⁰⁸.

Sakarya Havzası kaynağı ile diğer havzalara ait incelemeler tamamlanmış,

³⁰⁴ Seyhan ve Ceyhan'ı Birleştirme Fikri 28 Mayıs 1935). Cumhuriyet, s.4.

³⁰⁵ Seyhan ve Ceyhan'ı Birleştirme Fikri 28 Mayıs 1935). Cumhuriyet, s.4-5.

³⁰⁶ Seyhan ve Ceyhan'ı Birleştirme Fikri 28 Mayıs 1935). Cumhuriyet, s.5.

³⁰⁷ "Tarsus Irmağı ve Regülatörü", Belediyeler Dergisi, Yıl 5, Sayı: 55, Mart 1940, s.5.

³⁰⁸ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.203.

etüt ve inşaat işlerine başlanmıştır. Ankara Havzası'ndaki bent ve kanallara takviye yapılarak sularının çoğaltılması için drenaj işleri yapılmıştır. Çubuk Barajı inşaatına devam edilmiş, ilkbahar ayları itibariyle burada sular toplanmaya başlamıştır. Ovanın sulanması, şehir suyunun temini için yaptırılan ancak tamamlamayan içme suyu ve sulama işi 650.766 liraya ihaleye verilmiştir³⁰⁹.

Manavgat Irmağı üzerinde incelemeler tamamlanmış, Eğirdir Gölü Havzası'nın güneyindeki Yılanlar Ovası, Yalvaç kasabası güneyinde bulunan Akşehir Bataklığı ve Uluborlu kasabasını tehdit eden çay üzerinde incelemeler yapılmıştır. Alanya Ovası'ndaki bahçeleri sulamak amacıyla 18,5 kilometre uzunluğundaki Alanya Kanalı'nın yapımına başlanmış, kanalın sekiz kilometrelik kısmı tamamlanmıştır. Krigözler, Uzunkuyu Kanalı tamamlanmıştır. Göros Gölü suları kanal vasıtası ile Aksu'ya akıtılmış, Aksu Kanalı temizlenmiştir³¹⁰.

1.3.4.8. Sekizinci Şube Samsun

Bu şubenin 12. kısmı Kazovası'nı sulamak için Tokat Çayı üzerinde yapılması planlanan regülatör ile ilgilidir. Burada regülatör mahallinden itibaren 15 kilometrelik kısmın planları tamamlanmıştır. Kalan 25 kilometrelik kısım proje kapsamına alınmıştır. Şubenin 13. kısmı Merzifon Ovası'nı sulayacak olan Tersakan Çayı'nın kaynağında baraj vazifesi görecektir olan Lâdik Gölü ve civarındaki regülatör ile ilgilidir. Merzifon Ovası'nda açılacak sulama kanal güzergahları tespit edilmiş, Erbaa Ovası'nın sulanmasını ait kanal güzergahları ve regülatör çalışmalarına başlanmıştır. Bu şubeye Abdal Irmağı ıslahı ile Hamzalı ve çevre bataklığın kurutulması da dahil edilmiştir³¹¹. Yeşilirmak sahasında 300.000 dönümlük alanın suları incelenmiş, Kızılırmak Deltası'nın 778.000 dönümlük kısmının suları incelenerek etüt çalışması yapılmıştır. Amasya Ovası'ndaki pancar tarlalarını sulamak amacıyla kanallar yapılmıştır. Terme Çayı üzerinde temizlik yapılarak Yeşilirmak üzerinde inşaat projeleri hazırlanmıştır³¹².

Büyük Sulama Programı'nın dördüncü ve sekizinci şubelerine ait keşif işlemleri 1939'da tamamlanmış olup program uygulamaya konulmuştur. Bunlardan ilki Küçük Menderes'in ayaklarında olan Çürüksu üzerinde yapılacak regülatörler ile Denizli-Sarayköy Ovası'nın sol sahil sulama kanalı hafriyat çalışmalarına aittir. Sarayköy Ovası'nın sulanması için ihtiyaç duyulan kanal güzergahı şubenin 15. kısmı olarak belirlenmiştir. Aynı şubede çay üzerinde 250.000.000 m³ su kapasitesine sahip baraj yapılmıştır. İkinci olarak Tokat

³⁰⁹ “Sulama ve Bataklıkları Kurutma İşleri”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkinciteşrin 1935, s.83.

³¹⁰ “Sulama ve Bataklıkları Kurutma İşleri”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkinciteşrin 1935, s.83.

³¹¹ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.205.

³¹² “Sulama ve Bataklıkları Kurutma İşleri”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkinciteşrin 1935, s.84.

kasabasının sulanması için Yeşilırmak üzerinde bulunan Gömenek mevkiinde yapılacak regülatör ile sağ sulama kanal hafriyatı ile ilgili olup bu kanalın uzunluğu 40 km olarak belirlenmiştir³¹³.

Nafia Vekâleti, Büyük Sulama Programı'nın süratle devam ettiğini 1941 yılına kadar 23.000.000 lira harcadığını, programın tamamlanmasıyla 4.620.000 dekar arazinin sulanacağını belirtmiştir. Sulama programı, Büyük Menderes'ten başlatılmış; Sarayköy İstasyonunun ilerisindeki Turhal mevkiine kadar devam etmiştir. Program, 1938'de uygulamaya konulmuş; 37 kilometrelik kanal kısmı tamamlanmıştır. Tamamlanan kanal vasıtasıyla Menderes'ten alınan su 70.000 dekar araziye sulamıştır³¹⁴.

1.3.4.9. Dokuzuncu Şube

Su İşleri Dokuzuncu Şube Müdürlüğü, Eskişehir'de Porsuk Çayı üzerinde Gökçekısık civarında Porsuk Barajı inşaatı için şartnamede değişiklik yaparak inşaatı ihaleye çıkarmıştır³¹⁵. Tahmin edilen ihale keşif bedeli 5.926.400 liradır³¹⁶. Dokuzuncu ve onuncu şubeler için 1937 yılı içerisinde çalışmalar başlatılmamıştır³¹⁷.

1.3.4.10. Onuncu Şube İğdir

Onuncu şube Serdarabad tünel ve kanal inşaatlarıyla ilgili olup, bu şube ile ilgili çalışmalara 1938'de başlanmıştır³¹⁸.

1.3.4.11. On Birinci Şube Van

On birinci şubede, Van ve Havasur ovalarının sulanması için Şamran Suyu etütleri tamamlanmış, projeleri hazırlanmıştır. Bu projeler kapsamında Edremit'e kadar olan kanal iki parça halinde 78.898 liraya ihaleye verilmiştir. Kanala ait inşaat çalışmaları başlamış, diğer kısımlar için bütçe dahilinde ihale yapılmasına karar verilmiştir³¹⁹.

1.3.4.12. On İkinci Şube Erzincan

On ikinci şubede Erzincan sağ sahil bataklığını kurutma işiyle ilgilidir. Bu iş 154.901 lira karşılığında ihaleye verilmiştir. Erzincan'daki sol sahil bataklık haritası

³¹³ Büyük Sulama Programı Haber, 24 Şubat 1939: 2.

³¹⁴ Büyük Sulama Programımız. (21 Haziran 1941). İkdâm, (Sabah Postası), s.3.

³¹⁵ Son Posta, 11 Ağustos 1943:7.

³¹⁶ Son Posta, 26 Ağustos 1943: 4.

³¹⁷ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.187-197.

³¹⁸ Sular Faaliyeti, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Temmuz 1938, Yıl 5, S.2, s.157.

³¹⁹ Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.206.

çıkartılmış, ovanın sulanması için ana kanal açılarak proje safhasına geçilmiştir. Burada baraj, regülatör, sondaj işleri ihaleye çıkarılmıştır³²⁰.

1.3.5. Ulaşım ve Taşıma Faaliyetleri

Cumhuriyetin Dönemi'nde açlık, kıtlık ve bataklıklar ülkeye zor günler yaşatmış; bunların mutlak suretle aşılması hedeflenmiştir. Bu amaçla Türkiye'de bataklıkların kurutulması, taşkın zararlarından korunma, su kuvvetlerinden yararlanma, arazilerin sulanması ve iç sularda gemi işletmesi maddelerini içeren su programı hazırlanmıştır. Söz konusu programın yürütülebilmesi için 1925'te Nafia Vekâletine bağlı daireler kurulmuştur³²¹.

Deniz Ticaret Kanunu, Kabotaj Kanunu'nun ikinci maddesi, Başvekillik tezkeresi ve ticaret bütçe görüşmeleri esas alınarak; nehirler, göller, Marmara Havzası, kara sularına dahil olan koy ve körfezler ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

Vapur, römorkör, sandal, kayık, yelken, kürek her türlü nakliye, sal gibi araç bulundurma; bunlarla gidiş geliş ve nakliyat gibi ticaret hakkın Türkiye vatandaşlarına münhasır olduğu kanunda belirtilmiştir³²².

Bakanlıkların kendi alanlarıyla ilgili Meclise sunmuş olduğu raporda Nafia Vekâleti, Türkiye'deki nehir ve göllerin taşıma yapmaya uygun olup olmadığı yönünde değerlendirmelerde bulunmuştur. Bakanlık, Türkiye'deki göl ve nehirlerin coğrafik yapısı, debileri ve maliyetinin yüksek olmasından ötürü ulaşım ile nakliyat alanında yararlanmaya elverişli olmadığını açıklamıştır. Buna karşın Türkiye'nin, üç tarafının denize kıyısının olması, iç kısımlarının limanlara kısa mesafede olması deniz ulaşımının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu sebeple deniz yoluyla ulaşım ve taşıma yapılmasının, uygun tercih olacağı ifade edilmiştir³²³.

1.3.5.1. Ulaşım ve Taşımanın Sağlandığı Nehirler

1.3.5.1.1. Bartın Irmağı

Zonguldak İl Meclisi, 1929'da Bartın Boğazı'nın temizlenerek boğazdan geçecek vapurlardan ücret alınması için karar almıştı. Alınan kararın uygun olup olmadığına dair bakanlıktan görüş talep edilmişti. Nafia ve Maliye Vekâleti boğaza girecek gemilerden ücret alınmasının uygun olacağı yönünde görüş belirtmiştir³²⁴.

³²⁰Su İşlerimiz, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Birinci Teşrin 1937, Yıl 4, S.5, s.207-208.

³²¹Savaş Uşkay, (Ocak 2001). *Tarımın Yeniden Yapılanmasında Toprak, Su, politika Toprak Muhafaza ve Sulama Politikaları Sempozyumu*, Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 80-81

³²²TBMM ZC, D:3, C:2, İ.47, (25.02.1928), s.208.

³²³TBMM TD, VII/20, B:12, (20.11.1945), s.187.

³²⁴BCA.30.10.0.0.168.170.12

Bartın Irmağı üzerinde bulunan Bartın Liman Tersanesi'nde 1939'da gemi yapımı devam etmiş olup ırmak üzerinde, çok sayıda gemi de mevcuttu³²⁵.

1.3.5.1.2. Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz Nehirleri

1945'te Nafia Vekili tarafından Avrupa'dan getirtilen Hollandalı Uzman Tivergen ile Nafia Vekâleti Heyeti, İzmir'de incelemelerde bulunmuştu. Söz konusu bilirkişi heyeti Gediz, Büyük Menderes ve Küçük Menderes mıntıkasında geniş kapsamlı incelemeler yaparak projeler hazırlamıştı. Yapılan projeler ile ulaşım hususunda nehirlerden ne şekilde faydalanılabileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Bursa'ya da gidilerek burada Nilüfer Nehri üzerinde tetkikler yapılmıştır³²⁶.

1.3.5.1.3. Çoruh Nehri

Ardahan Milletvekili Talat Bey Ermenistan, Gürcistan, Rusya, Türkiye ilişkileri ve ticareti kapsamında açıklamalarda bulunmuştur. Talat Bey, Batum Limanı'ndan transit veya ticaret suretiyle istifade edilmediğini, Elviye Selâsenin ise Batum'dan başka nefes alacak ticaret kapısının olmadığını belirtmiştir. Talat Bey, Batum Limanı'nda yer alan Çoruh Nehri'nin önemine vurgu yapmış; Çoruh Nehri'nin, Artvin'den itibaren binlerce kayık işletmesinin olduğu büyük bir mecra olduğuna dikkat çekmiştir. Dört mevsim boyunca Çoruh Nehri'nin bu işletmelere ev sahipliği yaptığını, Artvin'deki mahsulün sadece Batum'a gidebildiğini, bu ürünlerin başka hiçbir yere gidemeyeceğini ve ulaşımın da sadece Çoruh Nehri üzerinde yapıldığını ifade etmiştir. Farklı bir yol ile bu ürünlerin gönderilmesi durumunda meyve ve sebzelerin çürüyüp, mahvolacağını belirtmiştir. Bu sebeple Rusya ve Gürcistan ile ticari ilişkilerin düzeltilerek yeniden değerlendirilmesini talep etmiştir³²⁷. Talat Bey, bu nehir üzerinden pazar kayıkları ile Borçka'ya yaklaşık iki saatte tehlikesizce gidilebileceğini söylemiştir³²⁸.

1.3.5.1.4. Fırat ve Dicle Nehirleri

Asur ticaret kolonilerinin Kanneş'ten, doğuya doğru M.Ö 884-859'da mal götördükleri, Dicle Nehri üzerinde kelekle yolculuğun yapıldığı tarihi vesikalarda yazılmıştır. Asur Devleti Kralı II. Asur- Nasir Pal'ın bu seyahatlerinde keçi

³²⁵ Bartın'da Gemi İnşası İşine Hız Verilecek, Gerekirse Burası Bir Tersane Haline Dönüştürülecek (5 Mayıs 1939). Ulus, 6.

³²⁶ Sulama Mütchassısı Gediz ve Menderes'te Tetkikat Yapmaya Gitti. (3 Eylül 1929). Milliyet, s.1.

³²⁷ TBMM ZC, D:2, C:7, İ. 16, (19.03.1924), s.743.

³²⁸ TBMM ZC, D:2, C:15, İ.75, (11.03.1925), s.388.

derisinden yapılmış salları kullandığı belirtilmiştir³²⁹. İsin-Larsa Krallığı Dönemi'nde ise Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer alan İsin kentinde ticaret amaçlı taşımacılık faaliyetleri gerçekleştirilmişti. Mezopotamya ve Anadolu arasında yürütülen ticaret faaliyetlerinin bir kısmı Fırat Nehri üzerindeki sallar ile sağlanmıştı³³⁰.

17 yüzyılda Akdeniz ve Dicle-Fırat Havzası arasındaki ticareti yürütmek gayesiyle ulaşım üç ana rota üzerinden yürütülmüştü. Bunlar Çöl rotası, Fırat rotası ve Diyarbakır üzerindeki Dicle rotasıydı. Bu dönemde ulaşım, Dicle'nin ani ve keskin akıntılarında kelek adı verilen kereste ile şişirilmiş keçi, koyun derisi üzerine serpiştirilmiş eski sallar aracılığıyla sağlanmıştı. Bu sallar vasıtasıyla nehrin yukarı kısmından aşağıya doğru yıl boyunca seyahat edilmişti. Seyahatin sonunda kelekler parçalara ayrılarak kütük olarak satılmıştır. Ulaşım, ham madde, deri ihtiyacını gidermenin yanı sıra kelekler askeri amaçlar için de kullanılmıştı. Bu doğrultuda Bağdat'ı, Safevilerden geri almak gayesiyle 1637'de 300 kelek siparişi verilmişti³³¹.

Cumhuriyet Dönemi'nde ise Ergani bakır madenini işletmek üzere Diyarbakır Milletvekili Feyzi Bey ve arkadaşları kanun teklifinde bulunmuştur. Anadolu'nun maden mntıklarındaki muhtelif cins madenler bir arada ve pek yakın olarak bunları bir araya getiren mühim havzalardan birisi Ergani ve havalisiydi. Ergani'nin dünyaca bilinen pek zengin bakır yataklarından başka, simli kurşun cevheri, manganez de mevcuttu. Madenden istifade edebilmek için ham cevherin üretimi, ayrıştırılması, nakliyesi gibi üç mühim esasın temin edilmesi lâzımdı. Cevherin dışarıya nakli için 1924'te Fırat Nehir yolu teklif edilmişti. Bu hususta icra edilen incelemelerden anlaşılıyor ki Maden, Fırat, Cerablus istifade edilecek iktisadî bir yoldu. Güzergah olarak birincisi Ergani-Konayıl- Sallar- Kidan- Aşağı Bilâhor- Keskis- Çermik- Çermik Çayı'nı takiben Fırat kenarında Angaç'tır. Bu hat 80 kilometre uzunluğunda ve eğimi uygundu. İnşası ise ucuz ve kolaydı. Diğer Ergani- Konayıl- Sallar- Kidân- Aşağı Milâhor- Keskis- Yukarı Şihan- Yeniköy- Cunkuş – Aviş'tir. Nehir hattına gelince Cerablus'tan Samsat'a kadar harp senelerinde römorkörler işlemişti. Samsat'tan Adişe veya Angaç'a kadar sallar ve tulumlar görev yapmıştır. Bunların on tonluklara kadar olanları içinde gidiş gelişler mümkündür. Samsat ve Adiş arasındaki mesafeyi kelekler 24 saatte ve Samsat ile Cerablus arasını römorkörler

³²⁹ Ezgigül Doğan, (2015). *Eski Yakınoğu'da Nehirler*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 50.

³³⁰ Mehmet Hanifi Dinç, (2016). *Eski Yakınoğu'da Nehir Taşımacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 38-39.

³³¹ Faisal Husain, (Nisan 2023). *Sultan'ın Nehirleri Osmanlı İmparatorluğunda Dicle ve Fırat*, İstanbul: Timaş Yayınları, 62-66.

iki günde kat etmişlerdi. Başlangıç noktasına geri dönüş yedi gün sürmüştür. Madenden derhal istifade edebilmek için nehir yolu tercih etmek zorunluydu. Şimendiferin inşası büyük paraya ve zamana muhtaçtı. Halbuki Ergani ile Fırat arasında yapılacak bir demiryolu az masraflıydı. Nehir ve deniz yolları araç nakliyenin en uzun olduğuna göre Ergani madenin hızla temini için Fırat Nehri'nden istifade edilmesini ısrarla talep etmişlerdir³³².

1.3.5.1.5. Kızılırmak

TBMM'nin 12 Şubat 1937'de yapılan toplantısında yeniden yapılacak su işleri için 31.000.000 lira ödenek tahsis edilmişti. İlgili müzakerede Çorum Milletvekili İsmail Kemal, Nafia Vekili Ali Çetinkaya'ya Kızılırmak'ta taşımacılıkla ilgili soru yöneltmiştir. Bakan Çetinkaya, konuyla ilgili Kızılırmak'ta taşımacılık yapılması için incelemelerin yapıldığını ifade etmiştir³³³. 1942'de ise Kızılırmak üzerinde ve Sakarya su kaynağında gemi işletmesine dair çalışmalar yürütülmüştür³³⁴.

1.3.5.1.6. Meriç Nehri

Nafia Vekili Recep Peker, Mecliste yaptığı konuşmada, batı hududunda Meriç Nehri'nin düzenli olarak akışının sağlanması ve suların denize döküldüğü 20-30 kilometrelik alanlarda deniz ulaşımının yapılmasının hedeflendiğini belirtmiştir³³⁵.

Meriç Nehri üzerinden daha önce gidiş geliş şeklinde ulaşımın olduğu ancak demiryolu hattının yapılmasıyla buranın doldurulduğu ve ulaşım kabiliyetini yitirdiğini ifade etmiştir. Meriç Nehri çok yönlü istifade edilebilir bir nehir olduğundan, Türkiye ve Yunanistan arasında 1934'te diplomatik bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma 2 Mayıs 1937'de Yunanistan meclisi tarafından onaylanmıştır. Bu anlaşma iki tarafa bazı sorumluluklar yüklemiştir. Bunlar kısaca şöyledir: Meriç Nehri üzerinde mevcut olan tesisatlar kaldırılacak, nehir üzerinde mevcut olan bir kısım tesisatlarda aynen muhafaza edilecekti. Bir ay öncesinden birbirine bildirmek koşuluyla cephe müdafaa duvarları ve bentlerin ne şekilde yapılacağı ile Meriç Vadisi'nin ıslahı, burayla ilgili yapılacak projeleri kapsamıştır³³⁶.

³³² TBMM ZC, D:2, C:8, İ. 26, (01.04.1924), s.187-188.

³³³ Hangi Nehirlerden İstifade Edilecek. (13 Şubat 1937). Akşam, 2.

³³⁴ Adana Ovası Sulama Faaliyetleri İlerliyor. (4 Ağustos 1942) Tasviri Efkar, s. 3.

³³⁵ Nafia Vekili Recep Peker Mecliste Hükümetin İmar Programını Açıkladı. (31 Mayıs 1929). Cumhuriyet, s.4.

³³⁶ Meriç Nehrine Geline. (27 Mayıs 1937). Ulus, s.6.

1.3.5.2. Ulaşım ve Taşımanın Sağlandığı Göller

1.3.5.2.1. Manyas ve Ulubat Gölleri

Karesi Milletvekili Vehbi Bey, 1896'da gazetelerin de ismini yazdığı Dilaverzade Mehmet Bey adında bir şahsa, Manyas ve Ulubat göllerinin bataklık kurutma, sulama ve nehirlerde gemi işletilmesi için imtiyaz verildiğini belirtmiştir³³⁷.

1.3.5.2.2. Van Gölü

1879'de Van Gölü'nde kumpanya kurulmasının yanı sıra vapurla yolcu ve yük taşımacılığı için ruhsat verilmek üzere Artvin Sarrafyan ve Abraham Kafaffyan efendilere 16 Ağustos 1879'da imtiyaz hakkı verilmişti³³⁸.

8 Temmuz 1923'te hükümet bir toplantı düzenlemiş, Nafia Vekâletinin Van Gölü ulaşım ve taşımacılık işleri için faaliyete geçerek ihtiyaç duyulan ödeneği sağlanmasını talep etmişti. Ancak bir hafta sonra, Nafia Vekâleti bu talebe karşılık olarak genel bütçeden ödenek ayrılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Chester Sözleşmesi kapsamında, imtiyaz sahibi şirkete Van Gölü ulaşım ve taşımacılık işlerinin yürütülmesi için müsaade verildiğinden; farklı bir kuruma bu konuda imtiyaz vermenin mümkün olmadığını belirtmiştir³³⁹.

İdari yönden Nafia Vekâletine bağlı olan Van Gölü Seyrisefain İdaresi (Gemi İdaresi, Dolaşımı Yönetimi), 1928'de kanunla Van İl İdaresine devredilmiş; işletmenin gelir ve gider denetimlerini ise Nafia Vekâleti yapmıştır³⁴⁰.

Ulaşım ve taşımacılık alanında önemli bir yere sahip olan Van Gölü İşletme İdaresi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında farklı kurumlara bağlanarak faaliyetlerini sürdürmüştür. İşletmeye ait olan Yayla dubası ile Cumhuriyet, Ahtamar ve Tuğ motorlarının denetim ve yürütme yetkisi 19 Mart 1934'te Birinci Umumi Müfettişliğine verilmiştir³⁴¹.

Dahiliye Vekâletine bağlı bulunan Van Gölü Vapur İşletmesi, 1936'da ücretsiz bir şekilde Ekonomi Bakanlığı yönetimine devredilmiştir. Van Gölü'nün soda ve balık işletmesi hakları da bu bakanlığa geçmiştir. Yeni yönetim, üç yeni gemi alarak gölde yeni bina ve iskeleler yapmaya karar vermiştir. Bu araçları

³³⁷ TBMM ZC, D:2, C:15, İ.74, (10.03.1925), s.333.

³³⁸Fahrettin Tızlak, (Ağustos 2000). Van Gölü'nde Vapur İşletme Teşebbüsleri (1879-1907). Ankara: Belleten Türk Tarih Kurumu, Yayınları, C.64, 240, s.473-474.

³³⁹Abdulaziz Kardaş, (2012). *Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında (Van-Bitlis-Muş) Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum, 57.

³⁴⁰ TBMM Kavânin Mecmuası, C. VI, TBMM, Matbaası, Ankara, 1928, s. 413.

³⁴¹Abdulaziz Kardaş, (2022). Bayındırlık, İktisadi ve Sosyal Gelişmelerle Van (1923-1960). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8 (3), 27.

işleterek, yakıt ihtiyacını göl civarında bulunan bir ham petrol kuyusundan temin etmeyi tasarlamışlardı³⁴².

1933'te yapılan kanun değişikliği ile deniz yolları işletmeciliğinde özel sektörün faaliyet alanları sınırlandırılmış, bu sektöre devlet teşebbüsü hakim olmuştur. 1937'de Denizbank kurulmuş, bu kuruluş ile Devlet Deniz Yolları İşletmesi Umum Müdürlüğü idaresindeki katma bütçe sistemine son verilmiştir. Denizbank'ın faaliyeti alanına devlet tekelindeki yük, yolcu taşımacılığı nakliyesi dışında gemi bakım ve inşası yapan tersane, havuzlar, limanlar, şehir hatları ile Van Gölü taşımacılığı alınmıştır³⁴³.

Van Gölü İşletme İdaresinin gelirleri arasında gölde havyar ve soda üretimi de yer almıştır. Gölde ulaşımın yanı sıra balık ve havyar üretimine de ağırlık verilmiştir. Rusların Van Gölü'nde balık üretmek amacıyla Hazar Denizi'nde yaşayan ringa balığı ile sazan balığı tohumlarının birleştirilmesi sonucu elde edilen Van balığı, tuzlanarak Rusya'ya ihraç edilmiştir³⁴⁴. Van Gölü Havzası'nda yapılan faaliyetler sonucunda, göl ve çevresi gelişme göstermiş, milli ekonomiye katkı sağlamıştır³⁴⁵.

Van Milletvekili İbrahim Arvas, Van Gölü'nden doğal sodanın çıkarılarak soda fabrikasının kendi kaynağına yakın olan Van'da inşa edilmesini talep etmiştir. Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen, bahsedildiği şekilde yapılan etütler neticesinde Van Gölü'nden soda çıkarılabileceğini söylemiştir. Gölde temin edilecek olan sodanın büyük merkezlere nakledilmesinin mevcut şartlar itibarıyla uygun olmadığı belirtilmiştir³⁴⁶.

Soda oranının yüksek olmasından ötürü sulamaya elverişli olmayıp ancak yük ve yolcu taşımacılığına uygun olan Van Gölü'ne, bayındırlık alanında yapılan kamu harcamaları diğer illerin genel ortalamasının üzerindeydi³⁴⁷.

Mersin Milletvekili Niyazi Bey, Rus işgal kuvvetlerinin yaptığı Ernis tersanesi ile Van Gölü'ndeki vapur işletmeciliği ve diğer işler için 40.000 lira ödenek verildiğini ifade etmiştir³⁴⁸.

Van Gölü Gemi İşletme İdaresinin 1933 yılı bütçesi 1/1508 Kanun tasarısı ile aynı yıl kabul edilmişti³⁴⁹. Van Gölü'nde ulaşım amaçlı Sefain İşletme İdaresinin 1934 mali yılına ait bütçe gelir ve giderleri A ve B cetvellerinde gösterilmiş, A

³⁴² Van Gölü Müsmir (Verimli) Bir Hale Getirilecek. (25 Şubat 1936). Son Posta. s. 5.

³⁴³ Memduh Yaşa, (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, İstanbul: Akbank Kültür Yayınları, 281.

³⁴⁴ Balıkçılık Müşaviri ile Mülakat. (5 Temmuz 1937). Akşam, s.1.

³⁴⁵ Van Gölü Üzerinde Yeni Vapur İşlemeye Başladı. (9 Ekim 1937). Yeni Asır, s.7

³⁴⁶ TBMM TD. VII/21, B:29, (28.01.1946), s.135-136.

³⁴⁷ Sait Aşgın, (2000). *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 254.

³⁴⁸ TBMM ZC, D:2, C:15, İ.74, (10.03.1925), s.340.

³⁴⁹ TBMM ZC, D:4, C:14, İ.43, (19.04.1933), Sıra Sayısı:128, s.5.

cetvelinde devlet bütçesinden idareye ayrılan paranın 74.980 lira olduğu belirtilmiştir. İşletme tarafından bunun 60.281 lirasının kullanıldığı, B cetvelinde ise devlet tarafından 75.000 liranın idareye aktarıldığı, idarenin ayrılan paradan 47.742 lirasını kullandığı Resmî Gazete’ de yayınlanmıştır³⁵⁰. 15 Mayıs 1934’te, Vali Yardımcısı Ali Rıza Bey’in öncülüğünde bir komisyon toplanmıştır. Komisyonunda Van Gölü İşletme İdaresi için alınacak malzemelerin tespiti yapılmıştır³⁵¹.

6 Nisan 1935’te Mecliste yapılan bütçe görüşmelerinde Dahiliye Vekili, Van Gölü bütçesi için yapılan itirazlardan ötürü konu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bakan, Van Gölü İşletmesi vapurlarının göl ve çevresi için birer irtibat aracı olduğunu belirtmiştir. Van Gölü işletmesinde kullanılan vapurların, nakliye ya da yolcu taşımasında bir köprü vazifesi gördüğünü ifade etmiştir. Gölde mevcut olan ulaşım vasıtalarının, olması gerekenin çok gerisinde kaldığını; yapılan hizmetin bir kamu hizmeti olduğunu söylemiştir. Göldeki nakliye vasıtaları sayesinde asker ve mühimmat sevkiyatı yapılarak Ağrı olaylarının bastırıldığını izah etmiştir. Bakan, gölde üç motor ve iki yelkenliden oluşan vapurların mevcut olduğunu ancak bunların çürük ve kullanılamaz vaziyette olduğunu belirtmiştir. Gölde bir tersane mevcut olup burada motor ve yelken tamir edilmiştir. Van Gölü’nün çok kıymetli ve haiz bir öneme sahip olduğunu ancak burası için harcanan paranın çok cüzi bir miktar teşkil ettiğine vurgu yapılmıştır. Göldeki ulaşım faaliyetleri Van- Tatvan, Tatvan- Erciş arasında sürdürülmüştür. Van Gölü’ne ve deniz ulaşımına yapılan harcamaların genel harcamalara oranla yetersiz kaldığı yönünde Meclise bilgi verilmiştir³⁵².

Van Gölü Gemi İşletme İdaresinin 1935 yılı bütçesi hakkındaki 1/13 Numaralı Kanun tasarısı, Dahiliye Vekâletince hazırlanarak Meclise sunulmuştur. Başvekil İsmet İnönü Van Gölü İşletme İdaresinin, 1935’te genel bütçeden 50.000 TL, işletmenin gelirlerinin 22.030 TL; tamirat, imaret, kira gelirlerinin ise 1200 lira olduğunu açıklamıştır. Başvekil İnönü, 1933 yılına nazaran 1935’te Van Gölü Gemi İşletmesinin gelirinin arttığını; gemi işletmesinin göldeki ticari ve iktisadi gelişmeler için önemli olduğunu söylemiştir. 1934 yazında beş geminin daha gölde faaliyete başladığını, işlemenin yolcu ve yük taşımacılığının yanı sıra askeri sevkiyatta da hizmet sunduğunu ifade etmiştir³⁵³. 1935 yılı mali bütçesine göre A cetvelinde devlet bütçesinden ayrılan para tutarı 73.260 lira, işletme tarafından kullanılan tutar ise 58.688 liradır. B cetvelinde bütçeden ayrılan tutar

³⁵⁰ “Van Gölü Sefain İşletme İdaresinin 1934 Mali yılı Hesabı Kati Kanunu” Resmî Gazete, No:4245, 29 Haziran 1935:38.

³⁵¹ Van Gölü İçin İşletme Malzemesi Alınıyor. (16 Mayıs 1934). Milliyet, s. 6.

³⁵² Kamutayda Dün Mühim Müzakereler Oldu. (7 Nisan 1935). Cumhuriyet, s. 3.

³⁵³ TBMM ZC, D:5, C:2, İ.43, (18.05.1935), Sıra Sayısı:14, s.2-4.

73.230 lira, yapılan harcama ise 32.465 liradır³⁵⁴. Şükrü Kaya'nın açıklamaları sonrasında kanun oylamaya sunulmuş, 1935 yılı için işletmeye bütçeden 73.230 lira ayrılmıştır³⁵⁵.

Van Gölü İşletme İdaresi ile İstanbul ve İzmir Liman İşleri Genel Müdürlüklerinin 1936 mali yılı bütçe tasarısında, Van Gölü İşletmesi için 6.100 TL, İstanbul şehrine 64.850 TL, İzmir Liman İşleri Genel Müdürlüğüne ise 29.410 lira ödenek ayrılmıştır³⁵⁶. Van Gölü soda tesisatı için 1942'de, bütçeden 1.000.000 lira ayrılmıştır³⁵⁷.

Ekonomi Bakanlığı Deniz Taşıtı Genel Direktörü Ayet Altuğ, Van Gölü İşletmeleri hakkında incelemeler yapmak üzere 11 Eylül 1935'te Van'a gitmiştir³⁵⁸.

1935'te İktisat Vekâleti Deniz Ulaştırma Genel Müdürlüğü, Van Gölü ile ilgili tetkik raporu hazırlamıştır. Raporda Van Gölü'nün genel durumu, önemi, tabii halleri, göl idaresinin teşkilat yapısı, gölde bulunan atölyeler, mevcut iskeleler ve idarenin gelir durumu ele alınmıştır. Ayrıca Van Gölü'nde bulunan ve en büyüğü Adır Adası olan adayla Akdamar, Kuşadası ile Çarpanak adalarına da yer verilmiştir. Bu adalarda mevcut iskele bulunmaması sebebiyle gemi kazaları yaşanmıştı. Göl üzerinde mevcut bulunan iskeleler Van, Tatvan, Gevaş, Erciş ve Ernis iskeleleri olup bu iskelelerin onarılması gerektiği belirtilmiştir. Göl üzerinde çalıştırılması mümkün vasıtalar Cumhuriyet, Van ve Erciş yolcu yük motorları ile 200 ton yük taşıma kapasitesine sahip saç dubadır. Göl üzerinde faal bulunup tamir gerektirenler ise Ahlat, Cumhuriyet, Van, Erciş motorları ve 200 ton yük taşıma kabiliyetini sahip dubadır. Göl üzerinde mevcut bulunan tekneler ise Karataş, Yıldırım, sekiz tonluk yelkenli kayak, iki tonluk ahşap kayak, 15 tonluk ahşap yelkenli kayıktan ibarettir. Van Gölü'nün 12 kilometre kuzeyinde bulunan Kürzot ve Peşparmak arasında çıkan mazot (ham petrol) kuyuları İşletme hakkı ile soda üretim hakkının Van Gölü İşletme İdaresine gelir amaçlı verilmesi yönünde raporda görüş belirtilmiştir. Ayrıca Tatvan demiryolu ile Van -İran demiryolu arasındaki yük taşımacılığı Van Gölü üzerinde bulunan gemiler ile sağlanmıştır³⁵⁹.

1936'da Berlin ve Prag üniversitelerinden 34 kişilik bir grup, Doçent Ahmet Bey idaresinde Van Gölü çevresinde incelemelerde bulunmuşlardır³⁶⁰.

³⁵⁴ “Van Gölü Sefain İşletme İdaresinin 193 Mali yılı Hesabı Katı Kanunu” TBMM Kanunlar Dergisi, C. 21, TBMM Matbaası, Ankara, Nisan 1940: s. 204.

³⁵⁵ İçişler Bakanı Sorgulara Cevap Verdi. (7 Nisan 1935). Milliyet, s. 5

³⁵⁶ Van Gölü İstanbul ve İzmir Limanları İçin Tahsisat (3 Haziran 1936). Kurun, 2.

³⁵⁷ TBMM ZC, D:6, C:26, İ.74, (08.05.1942), Sıra Sayısı:211, s.3.

³⁵⁸ Van Gölü İşletmesi İnceleniyor. (10 Eylül 1935). Ulus, s.3.

³⁵⁹ BCA.30.10.0.0.170.179.2.

³⁶⁰ Van Gölünde Tetkikat. (25 Temmuz 1936). Ulusal Birlik, s. 4.

İktisat Vekili Celal Bayar, doğu illeri seyahatinde Van'a giderek incelemelerde bulunmuş ve önemli kararlar almıştır. Bayar, göl çevresinde plajların yapılacağı ve Deniz Sporları Teşkilatının kurulacağını belirtmiştir. Ernis'te bulunan tersanenin Tatvan'a taşınacağı, Erciş, Reşadiye, Gevaş, Ahlat ve Adilcevaz iskelelerinin ise modern bir şekilde dizayn edileceğini ifade etmiştir³⁶¹.

Deniz Yolları İdaresi, 1937'de Van Gölü'nde fenni inceleme yapmak üzere mühendisler göndermiştir. Mühendisler gölün su derinliğini, kıyı durumunu, göldeki akıntı ve göldeki rüzgâr vaziyetini incelemiştir. İncelemeler neticesinde gölde 150 tonluk vapurların işletilmesi kararlaştırılmıştır³⁶².

Van Gölü'nde seyrüsefer işleri için proje hazırlanmış, yeni gemiler alınarak göl üzerinde yük ve yolcu tarifeleri düzenlenmiştir³⁶³.

Haliç'te, Van Gölü işletmesi için 150'şer ton ağırlığında vapur yapımı ile gölde işletilecek olan irili ufaklı vapurların yapımına başlanmıştır³⁶⁴. Tatvan'da kurulan tersanede, siparişi verilen vapurların montaj işlerinin yapılması planlanmıştır. Vapurlar 80, 90 ve 150 ton hacminde olup bu vapurların içerisinde salonlar nakliyat ihtiyacını karşılayacak ambarlar mevcuttu. Göl çevresine iskele ve müdüriyet binası yapılmıştır³⁶⁵. Bitlis'e bağlı bir nahiye iken, Van Gölü iskelesi ve tersanesinin inşa edilmesiyle Tatvan, önemli bir gelişme kat ederek kaza merkezi olmuştur. Buraya yolcu taşınmasından ötürü 200 muhacir evi de inşa edilmiştir³⁶⁶.

Romanya ile komşu ülkelerin Türkiye'ye, bakım ve onarım için göndermiş olduğu savaş ve ticaret gemilerinin yanı sıra Van Gölü işletmesine ait yerli vapurlar da 1937'de Haliç'te yapılmıştır³⁶⁷. Yapımı tamamlanan gemilerin, montajı yapılmak üzere Van'a gönderilmiştir. Yeni vapurlarla birlikte Van Gölü üzerinde yolcu, yük taşıyan vapur sayısı 7'ye çıkmıştır³⁶⁸.

Göl üzerinde taşıma yapan gemilerin eskimiş olması ve sık aralıklarla tamir ihtiyacı duyması sebebiyle yeni ulaşım araçlarına da ihtiyaç duyulmuştur. 1945'te Van Gölü işletmesi için 300 tonluk bir duba ile bir yolcu gemisi Haliç Tersanesi'nde kızığa konulmuştur. 1945 yılı itibarıyla Van Gölü'nde, haftalık yük taşıma miktarı 700 ton, yıllık taşıma miktarı 35.000 tondur³⁶⁹.

³⁶¹ Van Gölü Çevresinde Yeni Bir Hayat Uyanıyor. (29 Ekim 1936). Cumhuriyet, s. 8.

³⁶² Kadri Kemal Kop. "Doğu İlleri Tetkiklerden Van", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.75-76.

³⁶³ Van Gölünün İşletmesi. (21 Ekim 1935). Tan. s. 3.

³⁶⁴ Van Gölü İçin Haliçte Vapur Yapılacak. (4 Temmuz 1936). Haber, s. 2.

³⁶⁵ Van Gölü Vapurları. (28 Ağustos 1936). Cumhuriyet, s. 2.

³⁶⁶ Van Gölü'nde Yeni Motorlar Yakında Sefere Başlayacak. (29 Temmuz 1937). Tan, s. 8.

³⁶⁷ Vapur Yapma Endüstrisi Bizde Çabuk İlerliyor. (20 Şubat 1937). Akşam, s. 8.

³⁶⁸ Van Gölünde Seyrüsefer. (20 Mayıs 1937). Akşam, s.10.

³⁶⁹ BCA.30.10.0.0.169.177.37.

Van gemisi, İstanbul'da, Fabrika ve Havuzlar İdaresindeki Türk işçileri tarafından imal edilmiş; parçalar halinde Van'a gönderilerek montajı burada yapılmıştır. Gemi, 8 Ekim 1937'de işletmeye sunulmuştur. 1947'de Van Gölü İşletmesindeki gemilere ilave olarak Haliç'te inşa edilen 45 ton ağırlığında yeni bir gemi daha imal edilerek, parça halinde göl işletmesi merkezine gönderilmiştir. 150 yolcu taşıma kapasitesine sahip olan gemi nakliye görevi de görmüştür³⁷⁰.

Başvekil Dr. Refik Saydam, Diyarbakır İstasyonu'ndan İran, Irak hudutlarına doğru yapılacak olan demiryollarıyla ilgili Nafia bütçe encümeni mazbata görüşmelerinde, Diyarbakır- Kurtalan İstasyonu'na varacak olan demiryolu inşaatının Van Gölü ile birleştirilmesi için teklif sunmuştur. Saydam, Diyarbakır'a kadar izlenmiş olan demiryolunun, Bitlis-Van Gölü güzergahını takip etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun için bütçeden 50.000.000 lira ayrılmış, ancak Van Gölü sahilini içine alacak tesisat için bu bütçenin yeterli gelmeyeceği söylemiştir. Kanun tasarısında, Van ile Van Gölü sahilini arasında belirlenecek noktalarda gemi yanaşma iskelelerinin de meydana getirileceğini vurgulamıştır. Trabzon Milletvekili Mithat Aydın, Van Gölü'nden feribot vasıtasıyla trenlerin yüklenip transit yolla gölün her iki tarafına nakliyatın yapılmasının doğru olmayacağını söylemiştir. Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, eskiden beri gölde gemilerle seferlerin düzenlendiğini belirtmiş; burada esas güzergahın Tuğdan (Tatvan noktası) başlanarak Van Gölü'nün güneyini aşağıdan ve yukarıdan takip ettiğini beyan etmiştir. Van Gölü'ne vapurların getirileceği, buradan işletileceği, Van Gölü'nü hiçbir şekilde bırakmayacaklarını; göl üzerinden batıdan doğuya, kuzeyden güneye bu vapurların işleyeceğini sözlerini ilâve etmiştir³⁷¹.

1940 yılının Eylül ayında gemiler ile gelen yüklerin taşınması, taşınan eşyaların tahliyesi ve yüklerin taşınması esnasında yaşanan sorunların giderilmesi amacıyla Erciş, Van iskelelerinde "Hamal Teşkilatları" kurulmuştur. Kurulan bu teşkilat ile işletmedeki mallar birikmemiş, işletmenin yıl sonundaki geliri 100.000 lirayı bulmuştur. Van Gölü işletme İdaresinin sonraki yıllarda geliştirilmesi ve ihtiyaca ve daha iyi cevap verebilmesi adına 1944'te Deniz Yolları Umum Müdürlüğünün başkanlığında Van'a bir heyet gönderilmiştir. Bu heyet işletmenin vasıta ve teçhizat eksiklerini tespit ederek işletme idaresine yeni gemilerin alınmasında rol oynamıştır³⁷².

Van, Hakkâri ve Ağrı illerine ait nakliyat işleri Van Gölü üzerinde yapılmıştır. Yük olarak inhisar (tekel) maddeleri; Ziraat Bankasının kışlık şeker stoku,

³⁷⁰ Van Gölü'nde Yeni Taşıtlar. (15 Haziran 1947). Ulus, s. 6.

³⁷¹ TBMM ZC, D:6, C:11, İ.47, (06.05.1940), s.8-9.

³⁷² Abdulaziz Kardaş, (2015). *Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlardır (1923-1950)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 289-290.

mülkiye ve askeriyeğe ait odun, kömür, zahire(tahıl) malzemesi taşınmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından doğu illerinden toplanan mahsullerin taşınması göl üzerinden olmuştur. Gölün batısı ve doğusunda, karayolları ile nakliyenin sağlanamadığı durumlarda, ulaşımın göl üzerinde yapılması planlanmıştı. 1944'te Van Gölü işletmesinin ıslahı ve gelişimi yönünde tedbirler alınarak göl için yeni nakil araçları ile nakliyat sayısının arttırılması düşünülmüştü. Göl üzerindeki vasıtalar, yılda 8.500 ton muhtelif eşya taşımakta olup bu gemiler yılda 12.000 tondan fazla yük taşıma kapasitesine sahipti. Nakliyatın düzenli yapılamaması sebebiyle taşımada sıkıntılar yaşanmıştır. 1945'te göl üzerinde ulaşım yapmak üzere yeni tekneler ile yük ve yolcu gemileri almak üzere çalışmalar başlatılmıştır³⁷³.

Türkiye'nin, Cumhuriyet Dönemi Su Politikasına Genel Bir Bakış

Türkiye, 1923-1950 yılları arasında uluslararası su politikasında genel anlamda ılımlı bir siyaset benimsemiş; ancak zaman zaman komşuları ile ilişkilerinde olumsuzluklar da yaşamıştır. Bu dönemde, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında Aras Nehri'nin sularından istifade edilebilmesi için giderleri ortak olmak üzere Serdarabad Barajı inşa edilmiş; ancak Türkiye payına düşen ödemeyi yapmadığından iki ülke arasında gerginlik yaşanmıştır. Bir diğer sorun da Hatay'ın, Türkiye toprağı olmadığını iddia eden Suriye ile yaşanmıştır. Suriye, Hatay'ın kendi toprağı olduğunu, bu sebeple Asi Nehri'nin sınır aşan bir su olmadığını belirtmiş, bu durum iki ülke ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur.

Sınır aşan sularda nehirler, sınırların belirlenmesinde etkili olmuş, ülkeler arası ilişkilerde çeşitli anlaşmaların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Yunanistan ile Meriç Nehri konusunda geniş ölçekte bir anlaşma yapılmışken, İran ile Sarısu ve Karasu için herhangi bir anlaşma yapılmamış sadece sınır suları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye'nin sınır aşan sular ile mutabık kaldığı bir diğer ülke Irak'tır. Irak'ta yaşanan taşkınlar sebebiyle Fırat ve Dicle nehirleri, Irak tarafından bir tehdit unsuru olarak görmüştü. Bu tehdidi bertaraf etmek için Irak hükümeti, Türkiye topraklarında Dicle Nehri üzerinde bir barajın yapılmasını talep etmiştir. Barajın inşa edilmesi sonucu barajdan hidroelektrik üretimi ve sulama amaçlı yararlanılmıştır.

Bu dönemde, Gürcistan ile de ilişkiler ise su üzerinde ulaşım ve taşıma konusu ile ilgili olmuştur. Artvin'de elde edilen mahsul, Batum dışında başka bir yere sevk edilemediğinden bu ürünler bozulmakta, Türk çiftçisi zarar uğramaktaydı. Ulaşımın da sadece Çoruh Nehri üzerinde yapılabilmesinden ötürü bu dönemde,

³⁷³ BCA.30.10.0.0.152.78.28.

Türkiye ve Gürcistan arasındaki ticari ilişkiler yeniden değerlendirilmiştir. Bütün bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası alandaki sular bazen tehdit unsuru olarak sayılmış; bazen de ülkeler için toprağa hayat veren, ekonominin, ulaşımın can damarı olarak görülmüştür.

Uluslararası politika kapsamında Türkiye sınırdaş olmadığı ülkeler ile ticari ilişkilerde bulunmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde sulama, içme suyu ve hidroelektrik üretimine yönelim artmış, Türkiye ve dış devletler ile ilişkilerin seyri de bu yönde gelişmiştir. Bu alanlarda ihtiyaç duyulan tesisat malzemelerin tedariki başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerinden ithal edilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tesisat malzemeleri ithal edilemediğinden Türkiye de ıslah, sulama, içme suyu, hidroelektrik üretimi, ulaşımında yapılan faaliyetler kısmen de olsa sekteye uğramıştır.

Türkiye'de, su alanında yapılan çalışmaların istenilen düzeye ulaşamamışında 1926-1930 yılları arasında yaşanan kuraklık, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, II. Dünya Savaşı'nın başlaması, 1941'de yaşanan taşkınlar başlıca etkenler arasındadır. Cumhuriyet Dönemi'nde bir taraftan bu sorunlar yaşanırken, öte taraftan birçok alanda ıslah çalışmalarına, bataklık kurutma faaliyetlerine, taşkınları engelleme ve sıtma ile mücadeleye devam edilmiştir. Bu çalışmalar, belirli bir plan dahilinde yürütülmüştür. Çalışmaların daha verimli ve sistemli yürüyebilmesi adına, Nafia Vekaleti, Türkiye topraklarını 12 ayrı şube olarak tasniflemiş; çalışmalara şubeler bazında devam etmiştir. Bu şubelerde, yapılan projeler incelenerek uygulamaya konulmuştur. Etüt çalışmaları ile su analizleri detaylı bir şekilde yapılmıştır.

XX. yüzyılın ikinci çeyreğinde suyun önemi anlaşılmış, suyun bir diğer kullanım alanı olan ulaşım ve taşımda da sudan yararlanılmıştır. Nehir ve göller üzerinde nakliye faaliyetleri yürütülmüş; ancak maliyetinin yüksek olduğu düşüncesiyle bu alandaki çalışmalar sınırlı kalmıştır.

2. SULAMA VE İÇME SUYU

2.1. Sulama

Anadolu coğrafyasında, yağışların yetersiz olduğu yıllarda yaşanan kuraklığa bağlı olarak farklı zamanlarda kıtlık hadiseleri yaşanmıştır. Osmanlı Devleti Dönemi'nde 1558, 1564, 1586, 1588, 1660 ve 1873 yıllarında kuraklık sebebiyle Anadolu'da kıtlık yaşanmış; Cumhuriyet Dönemi'nde 1925'te de aynı sebepten kaynaklı kıtlık sorunu baş göstermiştir³⁷⁴.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde, su alanında yapılan etüt çalışmaları, incelemeleri ve su analiz sonuçları yetersiz bulunduğundan Cumhuriyet Dönemi'nde Sular İdaresi tarafından bu çalışmalar tekrardan yapılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, başvekil olduğu dönemden itibaren tarımsal üretimi yağmurdan bağımsız kılmak için su ve sulama işleri için inşaat çalışmalarını başlatmıştır. Hükümet su çalışmalarını birkaç noktada ele alarak hedeflerini gerçekleştirmek için yola koyulmuştur. Zirai üretime elverişli toprakları sel baskınları ve taşkınlardan korumak, mevcut bataklıkları kurutarak sulak araziye ıslah etmek, akarsular ile sel sularını baraj ve bent vasıtasıyla bir yere toplama çalışmaları bunların başlıcalarıdır. 1936 yılı Türkiye'de su tarihinin mutlu yılı olarak değerlendirilmiş, su alanında değişim ve ilerlemenin yapıldığı bir dönem olarak ifade edilmiştir. Program dahilinde 1936'da inceleme ve etüt çalışmalarına önem verilmiş; 31.000.000 lira harcanarak yeni su tesisatları yapılmıştır. Türkiye arazisi mıntıkalara ayrılmış, etüt çalışmalarına başlanmıştır. 1940 yılına kadar Menderes, Bursa Ovası ve Tarsus'ta ıslah, etüt, sulama kanalı çalışmaları yapılmış; bu kanallar vasıtasıyla araziler sulanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'da su tesisat malzemeleri ithal edilemediğinden su alanındaki çalışmalar sekteye uğramıştır³⁷⁵.

Cumhuriyet Dönemi su politikasında zirai sulama, tarımsal kalkınma, içme suyu ve hidroelektrik üretime önem verilmiştir. Kirmasti Çayı ile Karacabey Ovası'nın sulanması sağlanmış; Yeşilirmak Havzası'ndaki Tokat Ovası ile Menemen, Adana, Tarsus, Mersin'de sulama faaliyetlerine 1940'ta ağırlık verilmiştir. Marmara Gölü, su haznesine çevrilerek Salihli, Manisa ovalarında sulama faaliyetleri yürütülmüştür³⁷⁶. Aynı yıl Hatay ve Amik ovalarının, kurutma işleri tamamlanmış; ovaların sulanmasına ait projeler hazırlanmıştır³⁷⁷.

³⁷⁴ Salih Coşkun, (2023). *Yukarı Fırat Bölgesinde Yaşanan Kıtlık Hadiseleri (19 ve 20. Yüzyıl)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 28.

³⁷⁵ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 131-133.

³⁷⁶ Cumhuriyet Nafiasının Su İşleri Politikası ve Bu Politikanın Gür Verimleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Teşrinisani 1940, Yıl 7, S.6, s. 18-19.

³⁷⁷ Sulama Programı. (26 Mart 1940). Vakıf, s.4.

Sulama programı kapsamında, 1942’de şeker pancarı ekim sahasında verimi artırmak için Kızılırmak, Dicle havzaları, Eskişehir, Konya Ovası’nın sulanması ile sulama kapsamına sonradan alınan havzaların etüt çalışmaları için 30.928.367 lira harcanmıştır. Ayrıca Kocaçay, Mustafa Kemalpaşa, Menemen Ovası sulama kanalları; Horsunlu-Nazilli sulama kanalı, Sürgü, Derme ve Seyhan regülatörleri de 1942’de tamamlanmıştır³⁷⁸.

1942 yılına ait sulama ve ıslah çalışmasının yapıldığı alanlar ile keşif giderleri tabloda gösterilmiştir. Tabloya göre 1942’de en fazla ödenek 8.000.000 lira ile Seyhan sol sahil sulama şebekesine, en az ödenek ise 68.925 lira ile Nazilli arazini sulayacak Horsunlu Kanalı şebekesine ayrılmıştır.

Tablo 2.1. 1942’de sulama ve ıslah çalışmasının yapıldığı alanlar ile keşif giderleri

	Yapılan İşin Adı	Keşif bedeli/ TL
1	Ceyhan seddelerinin birinci kısmı	69.149
2	Erzincan Vazgirt Deresi’nin ıslahı	583.168
3	Malatya’daki 40.000 dönüm arazinin sulama şebekesi	97.875
4	Tamamlanan Adala Regülatörü	834.131
5	Emiralem regülatörü için yapılan sulama kanalı işi	630.048
6	Nazilli arazini sulayacak Horsunlu Kanalı (250.000 dönüm)	68.925
7	Derme ana kanalım uzatılması	424.155
8	Seyhan sol sahil sulama şebekesi	8.000.000
9	Amasya bahçelerinin sulama işi	1.044.667
10	Silifke’de Göksu Nehri üzerinde yapılan regülatör kanal inşaatı	1.305.634
11	Seyhan sahil sulama ve şebeke işletme binalarının inşası	4.945.778
12	Manavgat Havzası sulamak kanalı	350.000
13	Kumçayı taşıma derivasyon kanalı	477.612
14	Alanya Ovası’nın sulanması	762.325
15	Kırkağaç Ovası’nı korumak için yapılan kanal	706.635
16	Tokat Ovası ikinci kısım ana kanalı sulama tesisatı	1.685.959
17	Pamuk Ovası ıslah ve sulama işi	1.534.839
18	Ceyhan sağ sahil sedde inşaatı	1.534.839
	Toplam Tutar	25.055.739

Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından 1926-1933 içerisinde Anadolu’nun farklı şehirlerinde 52 gözlem istasyonunda ölçülen yağış miktarı tabloda gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında Anadolu’da yaşanan kuraklığın iklime

³⁷⁸ Cumhuriyet’in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.85-86.

bağlı olarak yıl içerisinde düşen yağış miktarıyla doğrudan ilgili olduğu, Bilhassa yaz aylarında yağışın yetersiz olduğu anlaşılmaktadır³⁷⁹.

Tablo 2.2. 1926-1933 yılları arasında Anadolu’nun farklı şehirlerinde, 52 gözlem istasyonunda ölçülen yağış miktarı

	Rasat İstasyonları	Gözlem Yapılan Yıl	Aylara Göre Yağış Miktarı/mm										Yıllık Yağış Miktarı		
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
	Ankara	1926-1941	29	30	32	34	43	26	15	13	16	18	32	47	342
2	Eskişehir	1926-1941	34	31	26	30	49	28	15	3	18	26	36	48	337
3	Konya	1926-1941	33	28	26	29	45	29	7	3	16	25	30	46	318
4	Çankırı	1928-1934	25	33	41	44	53	46	14	12	12	5	24	41	348
5	Kayseri	1931-1934	28	47	30	66	62	46	6	8	10	15	27	40	386
6	Kayseri	1937-1941	56	29	33	57	44	11	13	32	20	28	42	37	400
7	Niğde	1935-1941	55	36	29	43	50	24	6	22	18	31	39	50	401
8	Kırşehir	1929-1941	41	40	28	38	42	10	6	6	7	21	37	59	362
9	Malatya	1929-1941	41	50	39	51	31	13	3	3	10	33	39	38	341
0	Erzincan	1926-1933	16	34	36	47	44	34	13	7	19	21	29	28	333
Toplam Miktarı		Yağış	358	358	320	439	463	267	98	109	146	223	335	434	3568

Yetersiz yağışlara rağmen ürün elde edebilmek amacıyla iki alternatif yol düşünülmüştür. Bunlardan ilki tarlaların bir yıl ekilip bir yıl dinlendirilmesi, ikinci olarak da akarsulardan yararlanmak suretiyle suyun bir yerden başka bir yere

³⁷⁹ Muhittin Kulin. Orta Anadolu’da Yeraltı Sularından İstifade ile Su Kuvvetlerinin Kullanılması, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci kanun, İkinci kanun 1942-1943, Yıl 9, S.7-8, s.59.

taşınmasıdır. Bu amaçla Silifke'den geçen Göksu Nehri, Karaman'a akıtılmak istenilmiş; fakat rakım farkından dolayı bu gerçekleştirilememiştir. Zamanti'nin, Pınarbaşı civarından alınıp Bünyan'a doğru akıtılması fikri de ortaya atılmış; ancak aradaki mesafenin fazla ve suyun az oluşu sebebiyle bu projeden de vazgeçilmiştir³⁸⁰.

Profesör Salamon Calvi, Orta Anadolu'daki ovaların bir kısmının Anadolu'nun yükselmesinden oluşan çukurlar ile bir kısmının ise teknik çöküntü sonucu meydana geldiğini vurgulamıştır. Bu çukurların dibe doğru çökmesi sonucu buralarda yer altı su birikmesinin oluştuğunu, artezyen kuyu açılması durumunda buralarda sulama için bol miktarda su bulunacağını belirtmiştir. Jeolog H. Kleinsorge ise çöküntü ovalarında artezyen suyunun olabileceğini ancak Batı ve Güney Anadolu vadilerindeki alüvyon alanlarda bu durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir. Zimmerman da Konya'da incelemeler yapmış, Konya bölümünde en az iki yer altı su kaynağının bulunduğunu ifade etmiştir. Konya'da Göksu Nehri, üzerinde bulunan Yerköprü mıntıkasındaki yer altı sularının 3-5 metre derinlikte, Konya-Çumra'daki kuyulardaki suyun da yer altı su seviyesinin 1,5-2 metre derinlikte olduğunu söylemiştir. Zimmerman, Anadolu yer altı su incelemeleriyle ilgili teşhislerde bulunarak, Elmason- İlisire yolu üzerinde bulunan ova köylerinde yer altı su seviyelerinin farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Yer altı su seviyesinin burada 10-25 metre arasında olduğunu ancak dağ eteklerinin kuzeyinde ve ova içinde bu derinliğin daha fazla olduğunu söylemiştir. Zimmerman derinlikte olmayan sulardan sulama amaçlı yararlanabileceğini, tulumba yöntemiyle 12 metre derinliğe kadar olan suyun, içeriye hava basıncı verilerek vakumlama yöntemiyle dışarı çıkarılabileceğini söylemiştir. Bu işlere başlamadan önce ovalarda jeoloji ve hidrolojik etütlerin yapılmasının gerekliliğine değinmiştir³⁸¹.

1942 yılı itibariyle, Türkiye'de sulama alanındaki yararlanılan kaynaklara ait veriler tablodaki gösterilmiş olup ağırlıklı olarak artezyen kaynaklarından faydalanıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2.3. Türkiye'de 1942'de sulama alanında yararlanılan kaynaklar ve arazilere ait veriler

	Suyun Kaynağı	Arazi/dönüm
1	Nehirlerden ve akarsulardan yapılan sulama	60.510.950
2	Kuyu ve yer altı sularından yapılan sulama	8.567.550
3	Nehir ve yer altı suyundan ortak yapılan sulama	8.304.750
Toplam		77.383.250

³⁸⁰ Muhittin Kulin. Orta Anadolu'da Yeraltı Sularından İstifade ile Su Kuvvetlerinin Kullanılması, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci kanun, İkinci kanun 1942-1943, Yıl 9, S.7-8, s.65.

³⁸¹ Kulin. a.g.m 66.

1930'da tulumbalarla sulanan alanların %53'ü kuyu, %47,7'si nehir ve %2'si göl sularıdır. Sulamada öncelikli olarak nehir sularından istifade edilmiştir.³⁸²

Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'deki suların genel durumuna bakıldığında, ülkenin zengin su kaynağına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu hidrografik açıdan analiz edildiğinde doğunun büyük nehirleri Çoruh, Kelkit, Aras, Fırat, Murat ve Dicle'dir. Karadeniz sahilini kapatan Zigana dağları ile Kop dağları arasında havzanın suyu doğuya doğru Çoruh ve batıya doğru Kelkit'e akmaktadır. Munzur ile Kop dağları arasında Fırat Vadisi bulunmaktadır. Erzurum'un doğusunda bulunan Pasinler ile Bingöl dağlarının arasındaki Hasankale Ovası'nda Aras bulunmaktadır. Malatya Muş dağları ile Van Gölü'nün kuzeyinde bulunan Doğu Torosları arasında Murat Nehri yer almaktadır. Bunun güneyinde ise Dicle Havzası ve doğusunda Van Gölü kapalı havzası yer alır³⁸³.

Karadeniz sahil uzantısı boyunca Aladağ Ilgaz arasında Filyos Çayı Havzası, onun arkasında Elmadağ hattının batısındaki Sakarya Havzası, doğusunda Kızılırmak Havzası yer alır. Sivas -Yozgat sahasında Yeşilirmak Havzası, Kayseri-Afyon dağ silsilesi ile Toroslar arasında Konya kapalı havzası bulunur. Kayseri'nin batısında yüksek yaylalar bulunmakta, bunun hemen doğusunda ise Adana Ovası ile Çukurova'da Seyhan ve Ceyhan bulunmaktadır. Orta Anadolu nehirleri buradaki yaylalardan geçtikten sonra Yeşilirmak, Kızılırmak, Filyos ve Sakarya nehirleri Karadeniz'e dökülmektedir. Seyhan, Ceyhan nehirleri, Dalaman, Düden, Manavgat, Eşen, Aksu, Göksu çayları da Akdeniz'e dökülmektedir. Marmara'ya dökülen nehirler Adranos, Balat, Kırmastı Çayı, Susurluk Irmağı'dır. Ege Denizi'ne dökülenler Küçük ve Büyük Menderes ile Gediz nehirleridir³⁸⁴.

2.1.1. Akdeniz Bölgesi Sulama İşleri

Akdeniz Bölgesi'nde yapılan sulama faaliyetlerinin daha anlaşılır olabilmesi adına, bölgedeki su kaynaklarının bilinmesi gerekmektedir. Doğu Toroslarının suları Seyhan'ın kolları Zamanti ve Göksu Nehri ile Ceyhan ve kollarından oluşmakta, bu nehirler Torosları geçtikten sonra Adana Havzası'na çıkmaktadır. Zamanti Suyu ise Habib Köprüsü ve Faraşa arasındaki dar boğaz içerisinde geçerek Faraşa ile Ergenusağı'na doğru akmakta, Göksu Nehri 75 km yol aldıktan sonra Zamanti Kavşağı'na ulaşmaktadır. Ceyhan Nehri, Torosları geçtikten sonra ovaya ulaşmakta, bu suların debisi mart ile mayıs ayları arasında artmaktadır. Akdeniz suları içerisinde yer alan Dalaman, Aksu, Eşen ve Manavgat'ın suyu Akdeniz'e dökülmektedir. Dalaman Çayı, Acıpayam Yaylası'ndan Akköprü'ye kadar 80 km yol almaktadır.

³⁸² Kulin. a.g.m 66.-67.

³⁸³ Su Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.12.

³⁸⁴ Su Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.12-13.

Eşen Çayı ise Göksu Nehri ve Torosların içine dökülmekte olup bu sular hidroelektrik ve üretimi açısından uygundur³⁸⁵.

2.1.1.1. Adana Sulama İşleri

Toros ve Anti-Toros dağlarının güneyinde akan suların taşıdığı toprakla meydana gelen Adana Ovası, 2.400.000 dönüm araziye sahiptir. Ova, Seyhan, Ceyhan ve Berdan ırmaklarıyla üç ayrı parçaya bölünmüştür. Asırlar boyu ıslah edilmemiş olan bu üç büyük ırmak, taşkın sularıyla ovayı tehdit etmiştir³⁸⁶. Çukurova'yı üç ayrı kısma bölen Seyhan, Ceyhan ve Berdan (Tarsus) çaylarının oluşturdukları alanlar sulama açısından ayrı mıntıklar şeklinde değerlendirilmiştir. Tarsus Çayı ile Seyhan Nehri arasında kalan kısım 600.000 dekar, Ceyhan ve Seyhan arasında kalan Yüreğir Ovası 1.000.000 dekar, Tarsus Mersin arasındaki ova ise 220.000 dekardır. Toplamda 1.820.000 dekar araziye sulamak için saniyede 85 m³ suya ihtiyaç duyulmuştur³⁸⁷.

İsmet İnönü 1935'te tamamladığı raporunda, Adana izlenimlerini şu şekilde anlatmıştır:

Halk kuraklıktan büyük bir zarar gördüğünü söylüyor, nehir kenarında oturup kuraklığın verdiği zararı dinlemek insana hüznün veren bir şeydir. Halkın anlattığına göre Adana'da nehirlerden yararlanmak beş yılda 10.000.000 lira masraftır. Avan projesi mahiyetindeki keşifnameler 30.000.000 lira gerektirmektedir. Dört, beş sene zarfında tek bir il için 30.000.000 lira takatimiz dahilinde değildir. Adana su işleri müteakip dönemlere ayırabilirse bir devresini tahakkuk etmeye başlayabiliriz. Sorunu bu noktada açık ve inanılır bir şekilde incelememiz gerekir³⁸⁸.

Nafia Vekâleti, 1941'de Adana Ovası'nın sulanması için 60.000.000 liraya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Söz konusu paranın hemen temin edilmesi mümkün olmadığından bu sorunların üstesinden gelmek gayesiyle Seyhan ve Ceyhan kıyılarında kurulacak olan sulama kooperatiflerinden yararlanılmıştır³⁸⁹. Vatandaşların teşebbüsü ile Ceyhan Irmağı'na dökülen suyu Osmaniye ilçesinde değerlendirmek amacıyla dağ eteklerinden derin yarıklarla 30 km uzunluğunda kanal açılmıştır. İlçede 30 köyün ve 130.000 dönüm arazinin sulanacağı kanallar 25.000 liraya mal olmuştur³⁹⁰.

³⁸⁵ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.17-18.

³⁸⁶ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 162.

³⁸⁷ Türkiye'nin En Büyük Sulama Kanalı. (4 Ekim 1941), Bugün, s. 2.

³⁸⁸ Saygı Öztürk, (Aralık 2007). *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 18.

³⁸⁹ Adana Ovası. (7 Ağustos 1935). Kurun, s.2.

³⁹⁰ Çukurova'da Başarılan Büyük Teşebbüs. (3 Mayıs 1935). Cumhuriyet, s.9.

Seyhan üzerinde 1937’de yapılacak olan inşaat çalışması için 1.500.000 lira ayrılmıştır. Sıklıkla meydana gelen taşkınlara karşı tedbirler alınarak ilk etapta bölgede 800.000 dönüm, sonraki süreçte ise 1.500.000 dönüm arazinin sulanması planlanmıştır. 1939’da Seyhan Suyundan yararlanılarak, Çukurova tarımının yağmurdan bağımsız hale getirilmesi amaçlanmıştır³⁹¹.

Seyhan sağ ve sol sahilinde mevcut setlerin genişletilmesi, yükseltilmesi ve yeni setlerin yapılması hususunda arazide ölçümler tamamlanarak projeler hazırlanmıştır. Sağ ve sol sahil ana kanallarının kazılması planlanmıştır. Berdan regülatörü planları yapılmış, sağ ve sol sahili sulama kanalı projeleri hazırlanmıştır. Berdan Suyu üzerinde yapılacak regülatörün projesi ise merkezce tasarlanmıştır³⁹². Etüt işleri tamamlanan Adana Sulama Kanalı inşaatına 1937’de başlanmış, kanal inşaatı Dilberler Sekisinden başlayarak Bağlar arasından geçip Zeytinli İstasyonunda son bulmuştur. Dilberler Sekisinde kurulan büyük barajın inşaatı ile Yüreğir Ovası’nı sulayacak büyük sulama kanalının inşaatına da aynı yıl içinde başlanmıştır. Kanal inşaatının üç yılda tamamlanması hedeflenmiştir³⁹³. Çukurova’yı sulama projesi kapsamında, Berdan regülatörü ile sağ ve sol sahil sulama kanalları inşaatına da başlanmıştır³⁹⁴. Berdan regülatörü ile Berdan sağ sol sahil sulama kanal inşaatı ve imalat sanayi işlerinde kullanılmak amacıyla geçici süreyle dışarıdan ekskavator alınmıştır³⁹⁵. Regülatör yapımı dahil bütçeye toplam maliyeti 6.000.000 lirayı bulmuştur³⁹⁶. Berdan regülatörü 1945 yılı itibariyle tamamlanmıştır³⁹⁷.

Adana Ovası’nda 1.600.000 dönümlük alanın sulanması için ovada kanal işlerine önem verilmiş, dokuz sondaj kuyusu ve Seyhan regülatörü kontrol binası inşa edilmiştir. 600.000 liraya sol kanal, 927.000 liraya sağ kanal ve 530.000 liraya Tarsus yerden kanalı olmak üzere toplamda üç kanal için 2.057.000 lira harcanmıştır. Taşkınları önlemek gayesiyle 1.500.000 dönümlük bir sahanın kanal güzergahları ve projeleri hazırlanmış, hazırlanan bu projelerin bir kısmına başlanmıştır. Bu iş için 10.250.000 lira gider kaydedilmiştir. Sağ taşkın kanalı için 1.500.000 TL, sol kanal için 6.000.000 lira, 38 km uzunluğundaki sağ sulama isale kanalı için 300.000 lira harcanmıştır. Seyhan üzerinde kurulacak olan regülatör suyunun 30 rakımına kadar yükseltilmesi kararlaştırılmıştır. Ovada kazı çalışmalarına başlanmışsa da ana kanalların baş kısımlarında bulunan kayalık alanlar kazı çalışmalarını zorlaştırmıştır. Bu kayalık alanların genişliği bazı

³⁹¹ Çukurova’da Yapılacak İşler İçin 1.000.000 lira Ayrıldı. (5 Mayıs 1937). Kurun, s.10.

³⁹² Anadolu’da Sulama İş. (24 Kasım 1937). Akşam, s. 6.

³⁹³ Çukurova Sulama İş. (23 Haziran 1938). Cumhuriyet, s. 3.

³⁹⁴ “Çukurova’nın sulanması”, Belediyeler Dergisi, Yıl 3, Sayı: 30, Şubat 1938, s.73.

³⁹⁵ BCA.30.18.1.2.83.31.2.

³⁹⁶ Çukurova Sulama İş. (23 Haziran 1938). Cumhuriyet, s. 3.

³⁹⁷ Berdan Regülatörü. (31 Temmuz 1945). Ulus, s.4.

yerlerde 24 metreyi bulmuştur. Gündüz 50 dereceyi bulan sıcaklık, çalışmaların yürütülmesini engellediğinden geceleri aydınlatma yapılarak çalışmalara devam etmiştir. Kanal çalışmalarında ekskavatörler görev almıştır. Baraj ve kanalların tamamlanmasıyla tarımsal üretimin yaklaşık yedi kat artacağı tahmin edilmiştir. Çukurova’da tamamlanacak olan büyük baraj sularının isale kanalları ile ayrılarak buradan kanallara sonra ark ve yedek kanallar vasıtasıyla sularını ovaya taşınması hedeflenmiştir³⁹⁸. Seyhan Suyunun, sulama kanalları vasıtasıyla taşınması planlanmış; Dilberler önünde büyük bir regülatör projesi ile ikinci ve üçüncü derece kanallarla tarımsal alana su akıtırılması amaçlanmıştır³⁹⁹. Çukurova’nın sulama işi 11 Ocak 1938’de Adana valisi ve CHP Başkanı Tevfik Hadi Boysan’ın katılımıyla merasimle açılmıştır⁴⁰⁰.

Büyük Seyhan Sulama Projesi ile 450.000 dönüm sahayı sulayacak kanal, bent, etüt ve baraj inşaatı 2.391.000 karşılığında Alman şirketine ihaleye verilmiştir. Seyhan Nehri’nin sağ tarafında başlanmış olan isale kanal hafriyatı tamamlanmış ve Tarsus’un Meliki köyüne kadar olan kısmın keşfi 500.000 lira karşılığında müteahhide ihaleye verilmiştir. Arazinin sağ tarafında bulunan Tarsus, Adana arasındaki 400.000 dönümlük kısımda kanal ve bentlerin etüt çalışması tamamlanmıştır. Seyhan’ın sol tarafında ihaleye verilen 1300 metrelik kayalık alanın hafriyat işleri bitmiştir. Sulama kanalının önemli kısmı olan baraj inşaatı ile Seyhan Barajı’nın deniz seviyesinden itibaren sularının 30 metreye kadar yükseltilmesi ve nehrin her iki tarafında 1.500.000 dönüm arazinin sulanması amaçlanmıştır. Proje kapsamında Çukurova’ya her yıl binlerce lira zarar veren taşkınların önüne geçmek için yapılan çalışmalarda ilerleme kaydedilmiştir⁴⁰¹.

Adana Ovası zirai üretime oldukça elverişli olup burada pamuk, arpa, yulaf, susam, mısır, narenciye gibi birçok ürün yetiştirilmiştir. Bu sebeple Adana’da su ihtiyacı ön plana çıkmış, burada sulama ve ıslah işlerine önem verilmiştir. Zamanti, Göksu, Çakit, Körkün suları Seyhan’ı beslemekte olup Adana Ovası için sulama ve baraj suyu ihtiyacı için önemli su kaynaklarıdır. Ovanın diğer önemli su kaynakları ise Berdan ve Ceyhan’dır. Zaman zaman taşkınlarla ovaya zarar veren bu nehirler ıslah edilerek, ova için verimli hale getirilmeye çalışılmıştır. Burada Tarsus seddeleri, Seyhan seddeleri yapılarak taşkınların etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bölgede regülatörler, sulama tesisatları, tahliye ve sulama kanalları da açılarak bu sular tarımsal alana ölçülü bir şekilde verilmiştir⁴⁰².

³⁹⁸ Cenupta Ovalar Nasıl Sulanacak. (1 Eylül 1938). Ulus, s. 6.

³⁹⁹ Çukurova’nın Sulama İş. (12 Ocak 1938). Cumhuriyet, s. 3.

⁴⁰⁰ Çukurova’nın Sulama İş. (12 Ocak 1938). Cumhuriyet, s. 3.

⁴⁰¹ Seyhan’da Büyük Sulama Tesisatı. (5 Şubat 1939). Son Posta, s. 4.

⁴⁰² Adana Ovasının Islahı ve Sulama İşlerine Toplu Bir Bakış, (Yönetmelik Kısım), Mayıs 1939, Yıl 5, S.12, s.5-22.

Çukurova’da sulu ziraat yapmak gayesiyle 1937’den itibaren çalışmalar yürütülmüş, 1939 yılı itibariyle su kanallarının büyük kısmı bitirilmiştir. Zeytinliğe kadar olan kanal inşaatının üçüncü bölümü olan 2.500 metrelik kısım tamamlanmıştır. Yüreğir Ovası’na giden son birinci kanalın 3000 metrelik kısmı tamamlanmış; kanalın genişliği 30 metre, boyu ise 16,5 kilometredir. Ovada açılan bütün kanalların iki tarafına 2.000.000 ağaç dikilmiştir. Kanal inşaatının 1940 yılı itibariyle tamamlanması ve sulu ziraatın yapılması planlanmıştır⁴⁰³.

1940 yılı itibariyle Adana Ovası’ndaki 40 kilometrelik sağ isale kanalı için 1.273.000 TL, 15 km uzunluğundaki sol isale kanalı için 869.000 TL, 25 kilometrelik Tarsus Berdan Kanalı için 250.000 lira harcama yapılmıştır. Adana şehir merkezinin 1,5 km kuzeyinde Türkiye’nin büyük sulama tesisatlarından biri olan Seyhan regülatörü kurulmuştur. Bu regülatör ile sağ ve sol isale kanallarına saniyede 75 m³ su verilmiştir. Ovanın taşkından kurtarılması için etüt, inceleme faaliyetlerine devam edilmiştir. Çukurova’nın sulama faaliyetinden önceki pamuk üretim miktarı dönüm başı 12-20 kilogram olup, sulu tarım ziraatından sonra bu miktar 50-70 kilogramı bulmuştur⁴⁰⁴.

1937’den itibaren sulama ve ıslah çalışmalarının yürütüldüğü Adana Ovası’nda, Seyhan regülatörünün inşaatına başlanmıştır. Bu regülatör ile Seyhan’ın suyu ana sulama kanallarına, oradan da sulama şebekelerine verilmiştir. Bu sular, 16,5 kilometre uzunluğundaki sol sahil ile 40,3 kilometre uzunluğundaki sağ sahile akıttırılmıştır. Islah çalışması ve regülatör sayesinde 100.000 dönümlük sağ ve sol sulama kanalları ile Tarsus Ovası’nın su ihtiyacı karşılanmıştır. Ayrıca Adana Ovası’nı taşkınlardan koruyacak olan 400.000.000 m³ su depolayacak büyük bir baraj projesi ile 50.000 dekarlık bir alanın etüt çalışması yapılarak projeleri hazırlanmıştır⁴⁰⁵.

Çukurova ve Mersin’e hayat veren Yüreğir ve Tarsus kanallarının merkezinde 1941’de beton regülatör yapılmıştır. Regülatörün bütün Çukurova’yı sulayacağı ifade edilmiştir. Suyu, ovaya alabilmek üzere Adana’nın bir km kuzeyinde inşa edilen Regülatörün bütçeye toplam maliyeti ise 2.500.000 lirayı bulmuştur. Bu regülatörden sağ ve sol ovayı sulamak üzere ayrılan iki kanal 1941 yılı itibariyle Türkiye’nin en büyük kanallardır. Birincisinin genişliği 30 metre diğerinin ise 24 metredir. Bu iki kanal yedek ark denilen ufak kanallara bölünmüştür. Bu ufak kanallar vasıtasıyla ovanın sulanması amaçlanmıştır. Sulama şebekesinden gelen

⁴⁰³ Çukurova’da Sulama İşi. (21 Haziran 1939). Son Posta, s.5.

⁴⁰⁴ Cumhuriyet Nafiasının Su İşleri Politikası ve Bu Politikanın Gür Verimleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Teşrinisani 1940, Yıl 7, S.6, s. 17.

⁴⁰⁵ Cumhuriyet’in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.154-155.

fazla kanal suları ile yağmur suları için tahliye şebeke kanalları görev yapmıştır. Bu tahliye kanalları ovadaki bataklıkların suyunu da azaltmıştır⁴⁰⁶.

Kocaeli Milletvekili İbrahim Dıblan, su işlerinin daha iyi yapılabilmesi için alanında uzman kişilerin getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dıblan, Çukurova Sulama Projesi ile Adana Ovası ve Seyhan Nehri ile ilgili çalışmaların yapıldığını ancak istenilen düzeyde sulamanın yapılamadığı yönünde eleştiride bulunmuştur⁴⁰⁷.

2.1.1.2. Antalya Sulama İşleri

Vakıf Murat Paşa arazisi ile baraj inşası, Antalya sulama işleri kapsamına alınmış; ancak ödeneğin yetersiz olması sebebiyle baraj yapılamamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayı ile 1938'de harcanan 42.866,50 liraya ek olarak, 1939'da 8.000 lira daha tahsis edilmiş; barajın yapılması kabul edilmiştir⁴⁰⁸. Kepez'den denize kadar olan Vakıf Murat Paşa arazisinin sulama işi için 1939'da 17.000 lira tahsis edilmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğünün tezkeresi ile gerekli onay alınmıştır⁴⁰⁹. Vakıflar Müdürlüğü tarafından yapılan baraj ve su kanalı ile Ziraat Vekâleti tarafından yapılan narenciye ve sıcak iklim bitki istasyonlarının açılışı 1939'da gerçekleştirilmiştir. Açılış töreninde Başvekil adına Ziraat Vekili Muhlis Erkmenle, Vakıf Müdürü Fahrettin Kiper, Milletvekili Arif Bayat, Kazım Duru, Haydar Ocalı, Rüştü Pekit ve Kemal Ünal katılmıştır⁴¹⁰.

1942'de Antalya'da yapımı tamamlanan Sürgü Suyu Kanalı ile 120.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur⁴¹¹. Dim Çayı'ndan, Alanya portakal bahçelerinin sulanması için 32 km uzunluğunda yapılması düşünülen kanalın etüt ve projeleri hazırlanmıştır. Bu kanal ile 10.000 dekar arazi, narenciye ve muz bahçesinin sulanması hedeflenmiştir. Antalya yakınında bulunan Düden Çayı'na ait kanalların düzgün olmayışı, çevrede bataklıkların oluşmasına sebep olmuştur. Düden Çayı taşkınlarını önlemek amacıyla çayda etüt çalışmaları yapılmıştır. 40.000 dekar araziye sulayacak olan Manavgat Kanal Projesi ihaleye çıkarılmıştır⁴¹².

⁴⁰⁶ Türkiye'nin En Büyük Sulama Kanalı. (4 Ekim 1941), Bugün, s. 2.

⁴⁰⁷ TBMM ZC, D6, C:20, İ.76, (08.08.1941), s.82-83.

⁴⁰⁸ BCA. 30.18.1.2.87.65.13.

⁴⁰⁹ BCA. 30.18.1.2.87.65.14.

⁴¹⁰ Antalya'da Su Kanala ve Baraj Merasimi Dün Törenle Açıldı. (20 Temmuz 1939). Son Posta, s.3.

⁴¹¹ Adana'da Sulama Tesisatı. (8 Temmuz 1942). Vakit, s.1.

⁴¹² Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s. 169.

2.1.1.3. Mersin Sulama İşleri

Türkiye ekonomisi açısından önemli bir yere sahip olan Mersin Limanı inşaat alanı belirlenirken, tarımsal sulamada bölgeye büyük katkı sunan Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin havzaya yakınlığı göz önüne alınmıştır⁴¹³.

1933'te Tarsus Ovası'nın sulanmak amacıyla Berdan Nehri'nden kanal açılmasına karar verilmiştir. Kanalin açılış törenine Vali Salim Bey, Belediye Başkanı ve üyeleri ile büyük bir halk kitlesi katılmıştır. Açılacak olan kanal ile 80.000 dönüm arazinin sulanması hedeflenmiştir⁴¹⁴. 300.000 dönüm araziye sulayacak kanalın, bütçeye maliyeti 70.000 lira olarak belirlenmiştir. Vali Salim Bey, kanal yapımı için Nafia ve Dahiliye Vekili ile temasta bulunmuştur. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Tarsus'a sulama işleri için iki mühendis göndererek, incelemelerde bulunmalarını istemiştir⁴¹⁵. Berdan Nehri üzerinde yapılacak regülatör ile sağ ve sol kanalların inşaat temel atma töreni 5 Şubat 1938'de Bolatlı köyünde yapılmıştır⁴¹⁶.

“Büyük Su İşleri Faaliyet Programı” kapsamında Tarsus'un sulanması 1939'da kısmen tamamlanmış, buradan olumlu neticeler elde edilmiştir⁴¹⁷. Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy Seyhan, Berdan, Büyük Menderes, Gediz Bakırçay, Susurluk, Küçük Menderes, Bursa ve Konya Ovası'nda incelemelerde bulunarak 1940'ta bir rapor hazırlamıştır. Raporda Mersin ve Tarsus arasında bulunan ovanın, sulanmasına Berdan Nehri vasıtasıyla devam edildiği belirtilmiştir⁴¹⁸. Berdan üzerinde inşasına başlanan sabit gövdeli beton regülatör aynı yıl tamamlanmıştır⁴¹⁹.

Tarsus-Berdan Nehri üzerinde yapılan Berdan Bendi 363.000 liraya, 30.000 dönümlük Tarsus sulama şebekesi ise 214.000 liraya mal olmuştur. Kalan 50.000 dönümlük şebekenin ikinci kısmı için 765.000 lira bütçe ayrılmıştır⁴²⁰. Tarsus ve Mersin ovalarının sulama kanal inşaatı 1942'de 5.380.000 lira karşılığında bir şirkete ihaleyle verilmiştir. Yapılacak olan tali kanallar vasıtasıyla 820.000 dekarlık bir tarımsal alanın sulanması amaçlanmıştır. Seyhan Nehri ile Tarsus Çayı arasında kalan 600.000 dekar arazi ile Tarsus, Mersin arasındaki 220.000 dekar arazi Aral İnşaat Şirketine 5.000.000 lira ile ihaleyle verilmiştir. Şirket aynı yıl içerisinde inşaat işine başlamıştır⁴²¹.

⁴¹³ TBMM ZC, D:2, C:8, İ. 37, (14.04.1924), s.654.

⁴¹⁴ Sulama İşleri. (15 Ağustos 1933). Hakimiyet-i Milliye, s.1.

⁴¹⁵ Tarsus Ovasının Sulanması İşi. (8 Aralık 1933). Vakit, s. 6.

⁴¹⁶ Tarsus Ovasında Sulama İşlerine Başlanıyor. (9 Şubat 1938). Kurun, s. 9.

⁴¹⁷ TBMM ZC, D:6, C:14, İ.1, (01.1.1940), s.7.

⁴¹⁸ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

⁴¹⁹ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

⁴²⁰ Cumhuriyet Nafiasının Su İşleri Politikası ve Bu Politikanın Gür Verimleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Teşrinisani 1940, Yıl 7, S.6, s. 15.

⁴²¹ Tarsus ve Mersin Ovalarının Sulama Kanalları İnşaatı. (17 Mayıs 1942). Bugün, s.1.

Mersin'in en büyük kazası ve önemli bir iskelesi olan Silifke'de, “*Göksu Regülatörü İnşaat Projesi*” hazırlanmıştır⁴²². Nafia Vekâleti, Silifke Ovası'nda sulama işinin yapılabilmesi için regülatör, sifon ve kanal tesisatı işini 17 Nisan 1942 tarihli tezkere kapsamında ihaleye çıkarmıştır⁴²³.

Tarsus ve Mersin Ovası'nı sulayacak olan Berdan Çayı üzerindeki Berdan regülatörü, sağ ve sol sahil sulama ana kanal inşaatı 1942'de tamamlanmıştır. Burada 150.000 dekar arazi suya kavuşmuştur. Yapılan kanallar vasıtasıyla sulama işlerine başlanmıştır. Sulama kanalının ikinci kısmında bulunan şebekenin 107 kilometrelik kısmının 71 kilometresi tamamlanmıştır. Ayrıca 40 km uzunluğunda deşarj kanalının toprak kazısı yapılmıştır. Çayın sağ kısmında yapılması düşünülen ikinci ana kanal ile Tarsus bahçeleri, Karabucak ve Aynaz'ın sol kıyı sulama şebeke projesi tamamlanmıştır. Projenin tamamlanmasıyla Mersin-Tarsus Ovası'nın 200.000 dekar arazisi sulanmıştır. Anamur Ovası'nın sulama şebeke projesi ile etüt çalışmaları yapılmış, projenin tamamlanmasıyla 40.000 dekar arazinin sulanması hedeflenmiştir. 100.000 dekar araziye sulayacak olan Mezitli, Tece, Kilindires, Delisu ve Alata çayları bir kuşaklama kanalı şeklindeki sulama şebekesiyle belirli bir düzene sokulmuştur⁴²⁴.

Kuraklık yüzünden bakımsız kalan Silifke Ovası, Göksu Nehri'nin suyundan istifade etmekte olup derenin ortaya çıkış noktasında büyük bir regülatör yapılmıştır. Şehrin üç km yakınında bulunan regülatörden Göksu Nehri'nin bulunduğu sağ sulama Kanalı'nın altındaki tepenin içerisinde bir tünel vasıtasıyla suyun akıtılması çalışmaları güçleştirmiştir. Sarıcalar mevkiine kadar devam eden Göksu Nehri buradan iki kola ayrılmakta bu mevkiinden ayrılan suyun bir kolu, sol kıyı sulama şebekesi Silifke Ovası'nın 100.000 dönüm arazisini sulamıştır⁴²⁵.

Silifke mıntıkasında 3.000.000 lira harcanarak Göksu Nehri üzerinde bir regülatör yapılmıştır. Regülatör ile 160.000 dönüm arazinin sulanması planlanmıştır. Ancak 1948 yılı itibarıyla arazinin 30.000 dönümü bataklık, 30.000 dönümü ise taşkınlar altındaydı. Diğer 100.000 dönümünü sulamak için herhangi bir kanal veya şebeke de inşa edilmemiştir. Bu sebeple regülatör tamamlanmasına rağmen, üretime katkı sağlamadan bekletilmişti. Tahsis edilecek 5.000.000 lira ödenek ile Regülatörün devreye sokulması düşünülmüştü. Bütçeden ayrılan 165.000.000 TL'nin, 1948-1952 yılları arasında kullanılacağı

⁴²² Adana Ovasında Sulama Faaliyetleri İlerliyor. (4 Ağustos 1942). Tasviri Efkar, s. 3.

⁴²³ BCA. 30.18.1.2.98.46.15.

⁴²⁴ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.85-86.

⁴²⁵ Silifke Sulama İşleri. (21 Mayıs 1943). Ulus, s. 3.

söylenmişse de tasarının ikinci maddesinde bu harcamanın 1958 yılına kadar uzatıldığı görülmektedir⁴²⁶.

Sarıcalar mıntıkasındaki arazinin fiziksel yapısından kaynaklı oluşan çağlayandan, 500 beygir gücünde bir elektrik santrali de yapılmıştır. Böylece ova suya kavuştuğu gibi elektrik enerjisi ihtiyacı da buradan karşılanmıştır⁴²⁷.

2.1.2. Doğu Anadolu Bölgesi Sulama İşleri

Anadolu'nun yüksek dağlarından akarak Torosların kuzey ve güneyindeki dar boğazlardan geçip Suriye sınırına oradan da Basra Körfezi'ne dökülen güney suları Fırat, Dicle, Murat ve Aras nehirleridir. Fırat'ın kolu olan Karasu 2000 rakımlı Erzurum ile 1200 rakımlı Erzincan'ın yüksek yaylalarından Keban'a, oradan da Murat kolu ile birleşmekte, Antep'ten geçerek Suriye-Irak ovalarına çıkmaktadır. Dicle-Murat havzaları arasındaki Van Kapalı Havzası'nın suyu da Van Gölü'ne akmaktadır. Kış aylarında yağışlar kar şeklinde olduğundan bu bölgedeki nehirlerin debisi düşüktür⁴²⁸.

2.1.2.1. Elâzığ Sulama İşleri

Elâzığ Ovası'nın sulanması için 1940'ta etüt çalışmalarına başlanmıştır⁴²⁹. Çalışmaları yakından takip etmek üzere incelemelerde bulunan İsmet İnönü bir inceleme raporu hazırlamıştır. İnönü, Elâzığ inceleme raporunda şu ifadeye yer vermiştir: *“Elâzığ mıntıkasından geçerken şahsıma söylenen muhtelif mesele arasında en önemlisi Elâzığ Ovası'nın kurutulmasıdır.”*

Öteden beri kehriz denilen yer altı suları ile sulanan ova, yerli kuyucuların çalışmaları ile idare edilmiş; sulama faaliyetleri gittikçe azalmış ve sulama alanları daralmıştır. Kuyucuların ifadesiyle sular azalıp çekilmiştir. İnönü, doğuda önemli bir Türk mıntıkasının tutunabilmesi ve gelecekte iskân mıntıkası olarak kullanabilmesi adına sulama işini, Elâzığ'da bir karara bağlamayı zorunluluk olarak değerlendirmiştir. Ovanın sulanma işinin Gölcük veya diğer büyük nehirlerden sağlanılarak, sulamanın nasıl ve ne şekilde yapılacağını; uzmanların görüşleri ile karara bağlanılmasını istemiştir. Jeologların zaman kaybetmeden keşif işlemlerine başlamasının önemini vurgulamıştır. Maarif ve Ziraat vekâletlerinin ise sulama işlerini yapabilecek birikime sahip olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁰

⁴²⁶ TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1038-1044.

⁴²⁷ Silifke Sulama İşleri. (21 Mayıs 1943). Ulus, s. 2.

⁴²⁸ Su Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.14-15.

⁴²⁹ Sulama Programı. (26 Mart 1940). Vakıf, S.4.

⁴³⁰ Saygı Öztürk, (Aralık 2007). *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 19.

2.1.2.2. Erzincan Sulama İşleri

Başvekil İnönü, Erzincan'ın sulama işleri projesini yapmak ve sulama sorununu çözmek amacıyla Milletvekili Abdülhak Fırat ve Trabzon Milletvekili Mühendis Mithat Bey'e 1935'te su komisyonu kurma görevi vermiştir. Kurulan komisyonda belediye başkanı, vali, CHP başkanı, Ticaret ve Ziraat Birliği Başkanı ile halktan bazı temsilciler yer almıştır. Komisyon üyeleri Küçük ve Büyük Aksu'ya giderek incelemelerde bulunmuşlardır. İncelemelerde mevcut suyun ilkbaharda iki katına çıktığı tespit edilmiş, suyun ovaya akıtılması için 200.000 lira ödeneğe ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Heyet şehirdeki diğer su kaynaklarını da incelemeye başlamıştır⁴³¹. Bütün ovanın haritası çıkarılmış, sulama kanalının güzergahı belirlenmiştir. Erzincan Ovası'nı sulamak maksadıyla açılacak ana kanala ait arazinin yüzölçümleri tamamlanmış, projeleri de hazırlanmıştır⁴³².

Fırat Nehri vasıtasıyla Erzincan Ovası'nın sulanması ve buradaki bataklıkların kurutulması için çalışmalar yapılmıştır⁴³³. 1937'de Erzincan mıntıkasındaki bataklıkları kurutma projesi tamamlanmış ve aynı yıl içerisinde Erzincan'daki sağ sahil Bataklığının kurutulması işi 154.901 lira karşılığında ihaleye verilmiştir. Sol sahil bataklığının üzerinde incelemeler devam etmiştir⁴³⁴. Fırat'ın sağ ve sol kısmındaki bataklıklar kurutulmuş, ancak meydana gelen deprem sebebiyle çalışmalar sekteye uğramıştır⁴³⁵.

Çulha Kanalı'nda 550 m uzunluğundaki alana 12.000 m³ toprak dökülmüş. 900 metre uzunluğundaki Şelale Kanalı alanında 12.900 m³ toprak kazılmış; ovada seddeler yapılmıştır⁴³⁶.

2.1.2.3. Kars Sulama İşleri

Cumhuriyet Dönemi'nde Kars'ın Iğdır ilçesinde yer alan Iğdır Ovası'nın sulanması ile ilgili yapılan önemli icraatlardan birisi de Serdarabad Barajı'nın yapılmasıdır. Aras Nehri'nin sınır olması ile Rusya hissesine düşen suyu yüksekte bulunan Serdarabad Ovası'na ulaştırmayı, Türkiye ise Iğdır Ovası'nı sulamayı amaçlamıştır. İki ülke 8 Ocak 1927'de Kars'ta anlaşma yapmışlardır. Anlaşma metnine göre Karakale Köprüsü ve Aras Nehri üzerinde, nehrin

⁴³¹ Erzincan Ovası. (10 Eylül 1935). Akşam, s. 5.

⁴³² Anadolu Sulama İşi. (24 Kasım 1937). Akşam, s. 6.

⁴³³ Son Bir Yılda Nafiamız. (29 Ekim 1936). Ulus, s.19.

⁴³⁴ Büyük Sulama Programı Tatbikatı. (4 Ağustos 1937). Haber, s. 8.

⁴³⁵ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 171.

⁴³⁶ Mart ve Nisan 1941 Aylarında Su İşlerindeki Çalışmalar. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Haziran 1941, Yıl 8, S.1, s.111.

kaynağına doğru 750 metre mesafede Serdarabad Barajı yapılmasına karar verilmiştir⁴³⁷.

İğdir Ovası'nı sulama programı kapsamında 19 km uzunluğundaki ana sulama kanal inşaatı projesi hazırlanmıştır⁴³⁸. Serdarabad Barajı'yla İğdir Ovası'nı sulamak amacıyla Aras Nehri'nin sularını İğdir pamuk tarlalarına götürecek olan kanalın ihalesi 1938'de yapılarak iş müteahhite verilmiştir⁴³⁹. Ovada sulama tesisatı ana kanalı yapılmıştır⁴⁴⁰. Kars'ta ise tarımsal alanda sulama ihtiyacı olduğu halde şehir içerisinde akan Kars Çayı'ndan yararlanılamamıştır⁴⁴¹.

2.1.2.4. Malatya Sulama İşleri

Abdülaziz Dönemi'nde, Osmanlı Devleti'ne yeni bir hayat ve güç verebilmek için imar ve bayındırlık işlerine girilmiştir. Bu dönemde küçük de olsa sulama alanında kalkınma işlerine girilmiştir. İlk olarak 1875'te Sürgü Suyu'nun, Sultan Suyu'na dönüştürülmesi işine başlamış, Erhaç Ovası'nın sulanması için tetkikler yapılmıştır. Tohma Suyu'nun bir kolu olan Sultan Suyu bilhassa yaz aylarında etrafındaki köylere yeteri kadar su taşıyamamıştır. Güneyindeki Sürgü Suyu ise dar boğazlar içinde dağlar arasında boş yere akmaktaydı. Erhaç Ovası'nda büyük bir çiftliğin müdürü, durumu fark ederek Sürgü Suyu'nun, Sultan Suyu'na çevrilmesi için durumu İstanbul'a bildirerek, Abdülaziz'in onayını almıştır. Ancak padişahın tahtan indirilmesi ve çiftlik müdürlüğünde değişiklik yapılması sebebiyle, oldukça ilerlemiş olan kanal işi yarıda kalmıştır. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde Nafia Vekâleti, yurdun birçok köşesinde olduğu gibi Malatya'da da su işleri çalışmasına girişmiştir. Malatya'da ilk iş olarak Tanzimat Dönemi'nde başlanılan, bir türlü tamamlanamayan Sürgü Suyu'nun, Sultan Suyu'na çevrilmesi işine el atılmıştır⁴⁴². Başvekilliğin, 1931'de çıkardığı kararname ile Sultan ve Sürgü suları üzerindeki bentten, Sultan Suyu'na kadar ark açılarak arazinin sulanması, belirli bir plan dahilinde hafriyat çalışmasının yapılması için Lehistan'dan Biyalobleski'nin ile iki yıllığına anlaşmaya varılmıştır. İcra Vekilleri Heyetinin tasvibi ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in onayı ile Biyalobleski'nin çalıştırılması için kararname yayınlanmıştır⁴⁴³.

Tohma Çayı üzerinde, sekiz adet gözlem merkezi kurulmuş; Derme Suyu etüdü yapılarak, Derme Kanalı'nın ıslah, proje ve inşaatına başlanmıştır. Çevre

⁴³⁷ İbrahim Özkal, (2022). *İğdir'da Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Hayat (1923-1970)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 184.

⁴³⁸ Yusuf Ayhan. Adana Ovası Sulama Faaliyeti İlerliyor. (4 Ağustos 1942). Tasviri Efkar, s. 3.

⁴³⁹ "İğdir'da Yeni Kanal", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 34, Haziran 1938, s.57.

⁴⁴⁰ Sulama Programı. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s. 3.

⁴⁴¹ "Kars Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 11, Mayıs 1936, s.52.

⁴⁴² Malatya Bölgesinde Sulama İş. (28 Nisan 1943). Ulus, s.5.

⁴⁴³ BCA.30.18.1.2.24.74.18.

köylere su vermek amacıyla sulama projeleri ile nehir ve kasabalardaki içme sularına ait 18 proje hazırlanmış ve onaylanmıştır⁴⁴⁴. Sürgü Suyu, Sultan Suyu'na akıtılmış; sulamada azami derecede yararlanmak amacıyla *Derme Kanal Projesi* yapılmıştır. 1936'da çalışmalar bir hayli ilerlemişse de müteahhidin iflas etmesi sebebiyle kanal işine ara verilmiştir. Kanalin ikinci kısmına ait proje ise 1936'da tamamlanmıştır⁴⁴⁵. Derme, Sultan Suyu, Horata ve Tahma sularından faydalanılmış; 700.000 dönümlük arazi suya kavuşmuştur. Bu iş için 1.000.000 lira harcanmıştır⁴⁴⁶.

Proje kapsamında Sürgü ve Derme sularının 2.500.000 dönüm Malatya Ovası ile 150.000 dönüm Hara Ovası'nın sulanması amaçlanmıştır. Doğanşehir'in 3.000 dönümlük ova arazisinde etüt çalışmaları yapılmıştır⁴⁴⁷. Boşa akan Sürgü Suyu'nun, Sultan Suyu'na akıtılması üzerine Doğanşehir nahiyesindeki tarlalar suya kavuşmuştur. Sultan Suyu ile 125.000 dekarlık Hara Ovası ve 25.000 dekarlık Doğanşehir'in sulanması amaçlanmıştır. Sürgü Suyundan faydalanılarak 14 km uzunluğunda bir de kanal yapılmıştır. Sürgü Suyu'na ait kanal inşaatı ise 1937 yılı itibarıyla son bulmuştur. Sürgü Kanalı üzerinde bir regülatör, iki açık tünel ve 80 tane köprü yapılmıştır. 1940 yılı içerisinde tamamlanan Derme regülatörü ile 5,5 kilometre uzunluğundaki kanal faaliyete geçmiştir. Bu kanal ile 10.000 dekarlık arazinin sulanması amaçlanmıştır⁴⁴⁸.

Malatya çevresinde 42 km uzunluğunda nivelman yapılmış ve 15.000 dönüm genişliğinde harita alınmıştır⁴⁴⁹. Malatya mıntıkasındaki çalışmalar sulama üzerine olup bütün çay ve dere yatakları gereğinden fazla derinleştirildiğinden burada taşkınlar çok nadir yaşanmıştır. Buna karşın dere yatağından yüksekte kalmış araziye, su akıttırılmıştır⁴⁵⁰. Malatya Ovası'nın haritası çıkarılmış, Sürgü Kanalı'na 5.000 m³ toprak, 30.000 kaya hafriyat dökülerek tamamlanmıştır. 1876'dan itibaren Sürgü Suyu'nun, Sultan Suyu'na akıtılması yönünde talepler ve çalışmalar olmuşsa da bu hayal Cumhuriyet Dönemi'nde gerçeğe dönüşmüştür. Yapılan bu çalışmanın bütçeye maliyeti ise 48.000 lira olmuştur⁴⁵¹.

1938'de İnşaat Türk Limitet Şirketi tarafından Malatya Ovası ile elektrik fabrikasının suyunu karşılayacak olan bir baraj inşa edilmesine karar verilmiştir. İnşa faaliyetlerine başlanılan Barajın yaklaşık maliyeti 360.000 lirayı bulmuştur.

⁴⁴⁴ "Sulama ve Bataklıkları Kurutma İşleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkinciteşrin 1935, s.84.

⁴⁴⁵ Son Bir Yılda Nafiamız. (29 Ekim 1936). Ulus, s.19.

⁴⁴⁶ Kamutayda Bütçe Görüşmeleri. (27 Mayıs 1937). Ulus, s. 6.

⁴⁴⁷ Cumhuriyet'in 17. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.113-115.

⁴⁴⁸ Malatya Bölgesinde Sulama İş. (28 Nisan 1943). Ulus, s.5.

⁴⁴⁹ Büyük Sulama Programı Tatbikatı. (4 Ağustos 1937). Haber, s. 8.

⁴⁵⁰ Cumhuriyet'in 17. Yılında Nafia İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 161.

⁴⁵¹ Mart ve Nisan 1941 Aylarında Su İşlerindeki Çalışmalar. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Haziran 1941, Yıl 8, S.1, s.111.

Barajın 29 Ekim 1939'da barajın tamamlanması planlanmıştır. Projeye göre barajın uzunluğu 35 metre, beton kanalın uzunluğu ise 5,5 kilometredir. Projenin tamamlanmasıyla elektrik fabrikası ve bez fabrikasına saniyede ikişer m³ su verilmesi hedeflenmiştir. Kalan su ile de Malatya Ovası'nın su ihtiyacının temin edilmesi düşünülmüştür⁴⁵².

Nafia Vekâletinin girişimleri sayesinde, 1942'de Sürgü Regülatörü açılarak 15 km uzunluğunda bir kanal vasıtası ile buradaki su, Sultan Suyu'na akıtılmıştır. Yaklaşık 70 yıl süren bu çalışma neticesinde Sürgü Deresi'nden çevrilen su sayesinde Erhaç Ovası suya kavuşmuştur. Sultan Suyu, Suçatı Demiryolu İstasyonu civarında yapılan regülatör ile sulama kanallarına dağıtılmış; 150.000 dönümlük arazi sulanmıştır⁴⁵³.

1943'te Malatya Ovası'nı sulayan Derme Suyu Havzası kireçli kayalıklar ve dağlık bir araziden geçtiği için sulama amaçlı birçok pınardan kullanılmıştır. Ayrıca içme suyu ve elektrik üretiminde de bu sudan istifade edilmiştir. Regülatör yapımından önce sulama suyunun yetersiz olduğu görülmüş, yapılan regülatör ile daha geniş araziler sulama imkânı bulmuştur. Dereden alınan su beton bir kanal vasıtasıyla vadi boyunca akıtıldıktan sonra ovaya ulaşmış; yol boyunca İsmet Paşa kasabasının tarla ve bahçelerini sulamıştır. Ayrıca 40 metre seviye farkından ötürü şehir için gerekli görülen elektriğin buradan temin edilmesi düşünülmüştür. Küçük sulama kanallarının yapımından sonra 300.000 dönüm genişliğinde arazinin sulanması ve pamuğun yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Yazıban Ovası'nın sulanması için üç farklı fikir ele alınmıştır. Bunlardan ilki Tohma Suyu üzerinde bir barajın inşa edilmesi olmuşsa da oldukça büyük bir yükseltiye sahip olan bendin inşasında karşılaşılabilecek güçlükler ve maliyetler göz önünde bulundurularak bu fikirden vazgeçilmiştir. İkinci olarak Tohma Suyu üzerinde bir regülatörün yapılması olmuştur. 50.000 dönüm genişliğinde dar bir şerit parçasına tekabül etmesinden dolayı bu fikirden de vazgeçilmiştir. Son olarak Kuruçay üzerinde bir barajın inşa edilmesi olmuş ancak demiryolu hattının yer değiştirmesi yüzünden bu fikir de uygulama alanı bulamamıştır⁴⁵⁴.

Akçadağ Havzası'nın 150.000 dönümünü sulamak amacıyla, 50 kilometre uzunluğa ve 350.000 dönüm genişliğe sahip Sultan Suyu'nun, genişletilmesine ve suyun kabartılacağı alanda regülatör inşa edilmesine karar verilmiştir. Malatya Ovası'nın sulanmasına ağırlık verilerek 200.000 dönüm araziye sulayacak olan ana kanal ile regülatör projeleri hazırlanmıştır. Su işleri müşaviri tarafından verilen direktifler neticesinde şube mühendisliği tarafından hazırlanan Derme

⁴⁵² Malatya Ovasında Su İhtiyacı Karşılıyor. (24 Aralık 1938). Cumhuriyet, s. 6.

⁴⁵³ Malatya Bölgesinde Sulama İşi. (28 Nisan 1943). Ulus, s.5.

⁴⁵⁴ Malatya Bölgesi Sulama İşi. (28 Nisan 1943). Ulus, s.5.

regülatörü tetkik edilmiştir⁴⁵⁵. Derme, Horata ve Sultan Suyunun modern bir şekilde sokularak sulama alanının genişletilmesi düşünülmüştür. Derme Suyu için kanallar tertip edilmiş, regülatörler yapılmıştır. Boşuna akmakta olan Sürgü Suyunun ise Sultan Suyu ile birleştirilerek Erhaç Ovası'nın sulanması amaçlanmıştır⁴⁵⁶. Regülatör inşaatı 1945'te tamamlanmıştır⁴⁵⁷. Malatya çevresinde önemli bir kısmı tamamlanmış olan Derme şebekesi ile 130.000 dönüm arazinin sulanmasını sağlamış, Sultan Suyu şebekesi kurularak 150.000 dönüm genişliğindeki arazi verimli bir ovaya dönüştürülmüştür⁴⁵⁸.

Bölge içerisindeki Doğanşehir mıntıkasında bulunan 25.000 dönümlük ova ile 150.000 dönümlük Erhaç Ovası'nın sulamasını sağlamak gayesiyle Sürgü regülatörü, kanalları ve yan derelerindeki ıslah çalışmaları 1946 yılı itibariyle tamamen bitirilmiş; vadideki ovanın sulama işlerine başlanmıştır. 25.000 dönümlük Doğanşehir Ovası'nın sulama şebekesinin önemli bir kısmı da aynı yıl içerisinde bitirilmiştir⁴⁵⁹.

2.1.2.5. Van Sulama İşleri

Sular Genel Müdürlüğü tarafından 1935'te bir rapor hazırlanmış, Havasor Ovası'nda Yukarı Kaymaz köyü civarındaki kalkerli arazide bulunan 1780 rakımındaki su kaynağından oluşan Şamran Suyunun iki ayrı ark ile Van Ovası ve Gevaş'a aktığı belirtilmiştir. Bu kanallar vasıtasıyla iki ovanın su ihtiyacı karşılanmış ancak zamanla kanalın dolması sonucu, su taşıma kapasitesi yetersiz kalmıştır. Gevaş ve Van Ovası'nın sulama ihtiyacının karşılanabilmesi için kanalların temizlenmesi gerektiği raporda belirtilmiştir. Sel yataklarının kat ettiği mahallelerde, sel sularından korunmak gayesiyle su alma tertibat inşaatı ile ana kanal üzerinde kapak inşası dahil olmak üzere 300.000 liraya ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir⁴⁶⁰.

Başvekil İsmet İnönü, Temmuz 1935'te Van'da incelemelerde bulunmuş; Gevaş ile Edremit-Van Ovası'nı sulayan Şamran suyunun onarılmasını istemiştir. İnönü, gerçekleştirdiği yurt seyahati sonrasında bir rapor hazırlayarak Atatürk'e sunmuştur. Hazırlamış olduğu raporda, şehir arazisinin sulak olduğunu, kanallar vasıtasıyla şehirde sulama düzeninin kurulduğunu vurgulamıştır. Ancak kanal ve sulama sisteminin, bakım onarıma ihtiyacının bulunduğunu belirtmiştir.

⁴⁵⁵ Anadolu'da Sulama İşi. (24 Kasım 1937). Akşam, s. 6.

⁴⁵⁶ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 161.

⁴⁵⁷ Yeni Regülatörler ve Barajlar Kazandık. 31 Temmuz 1945). Ulus, s. 4.

⁴⁵⁸ Sulama İşi. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s. 3.

⁴⁵⁹ Bayındırlık Alanında Her Gün Biraz Daha İleri. (29 Ekim 1946). Vakit, s. 4.

⁴⁶⁰ BCA. 30.10.0.0.157.106.16.

Bütçeden aktarılabilecek az bir ödenekle Van'ın sulama sorununun çözülebileceğini ifade etmiştir⁴⁶¹.

Van ve Havasur ovalarının, Şamran Suyu'yla sulanmasına ait etütlere başlanmış, projeler hazırlanmıştır. Bu projeler dahilinde Edremit'e kadar olan kanal, iki kısım halinde 78.989 lira ile ihaleye çıkarılmıştır. İnşaatı devam eden projenin diğer kısımları ise daha sonraki süreçte programa alınmıştır⁴⁶².

Erzincan'ın sulama, içme suyu ile Van Şamran Kanalı yapımına 1936'da başlanmıştır⁴⁶³. Van Şamran sulama kanalı hafriyat işleri 22 Ocak 1937'de ihaleye çıkılmış, keşif bedeli 35.500,04 lira olarak belirlenmiştir⁴⁶⁴. Şamran Kanalı'nın ilk 15 kilometresinin yapımına 1937 yılı itibarıyla başlanmış, diğer kısmını teşkil eden ikinci 15 kilometrelik bölüm ihaleye verilmiş; projesi hazırlanmıştır⁴⁶⁵.

15 Eylül 1943'teki bütçe encümeni mazbata görüşmelerinde, Van Şamran Kanalı'nın bakım onarımı için 150.000 lira harcanmak üzere, Nafia Vekâletinin bütçesinden ödenmesine karar verilmiştir⁴⁶⁶. Nafia Vekâletinin bütçe görüşmesinde, su işleri ile ilgili bilgiler sunulmuştur. 1946'da devam edilmesi planlanan büyük su işleri ve bataklıkların kurutulması işinin 4649 sayılı Kanunla 1946'da müteahhitlere verilen bonolarla mahsup edilmesine karar verilmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, Şamran Kanalı'nın tamamlanarak Van sınırları dahilindeki bataklık ve diğer suların ıslahı için çalışma yapılmasını istemiştir. Şamran Kanalı'nın yapım ve onarım gideri 300.000 liraya çıkarılmıştır⁴⁶⁷.

Şamran sulama kanalı yapım onarım gideri ile Van sınırları dahilinde bulunan bataklıklar ve suların ıslahı için 1946 yılı bütçesinden devreden paranın 200.000 lirası kullanılmıştır. Buna ek olarak Şamran Kanal ıslahı için 1948 mali yılı bütçesinden 150.000 lira ek ödenek alınmıştır. Van'daki Mecingirt kaynağından başlayan Şamran Kanalı için 1947'ye kadar 305.000 TL, 1948'de 150.000 lira harcanmıştır. Bakım ve onarımı yapılan kanalın tamamlanmasıyla 40.000 bir dekar bahçenin sulanması hedeflenmiştir⁴⁶⁸.

1947'de Van'da yapılmakta olan hükümet konağı, tek el baş müdürlük⁴⁶⁹ binası, gümrük binası, memur evleri, ortaokul, ilkokul binalarının yapımı gibi kamusal alanda hız kazanan faaliyetlerin yanı sıra Vali Nurettin Aynukan'ın da

⁴⁶¹ Abdulaziz Kardaş, (2023). Van Şamran Kanalı (1935-1970). *Bingöl Araştırmalar Dergisi*, (19), 87-88.

⁴⁶² Anadolu'da Sulama İşi. (24 Kasım 1937). Akşam, s. 6.

⁴⁶³ Şamran Kanalı. (27 Mayıs 1937). Ulus, s. 6.

⁴⁶⁴ Nafia Vekâletinden. (22 Ocak 1937). Ulus, s. 7.

⁴⁶⁵ Büyük Sulama Programı Tatbikatı. (4 Ağustos 1937). Haber, s. 8.

⁴⁶⁶ TBMM ZC, D7, C:5, İ.56, (15.09.1943), Sıra Sayısı:143, s.6.

⁴⁶⁷ TBMM TD. VII/20, B:12, (17.12.1945), s.71.

⁴⁶⁸ Abdulaziz Kardaş, (2015). *Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlardır (1923-1950)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 423-424.

⁴⁶⁹ Bkz. Abdulaziz Kardaş, "Tek Parti Döneminde Van'da Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları" Yol, bina, su.

girişimleriyle sulama alanındaki faaliyetlere de ağırlık verilmiştir. Sıhke Göl Bendi inşa edilerek şehrin su ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. Şamran Kanalı'nın yapım işleri de 1948 yılı programı kapsamına ilave edilmiştir. Kanal yapımı için büyük bir ödenek ayrılmış, yapım işinin tamamlanması ile büyük verimin elde edilmesi amaçlanmıştır. Yapılması planlanan Zernebat İçme Suyu tesisatı ile içme suyunun şehrin uygun bölgelerine dağıtılması planlanmıştır. Ayrıca şehrin birçok yerinde bulunan kehriz suları da ıslah edilmiştir⁴⁷⁰.

2.1.3. Ege Bölgesi Sulama İşleri

Nafia Vekâleti'nin mühendisleri, Başvekil İsmet İnönü'nün talimatı üzerine Gediz, Menderes, Bakırçay ile Niğde Çayı mecralarının temizlenmesi, kanalların açılması için çalışmalar yapmış, Gediz'de bir baraj projesi hazırlamışlardır. Çalışmaların 1937'ye kadar tamamlanması hedeflenmiştir. Ege Bölgesi'nin sulama işine önem veren hükümet, Gediz'de yeni baraj yapım projesini desteklemiştir. Başvekil, Nafia Vekâletine giderek projeleri incelemiş; projelerin bir yıl içerisinde bitirilmesi emrini vermiştir⁴⁷¹. Gediz mıntıkasının sulama işlerini inceleyen su mühendisleri, çalışmalarını tamamlamış; raporlarını Nafia Vekâleti Su İşleri Genel Müdürlüğüne göndermişlerdir. Raporda, Gediz mıntıkasının sulanması yatağının temizlenmesi, Menemen Ovası'nın sulanması ve Bakırçay'ının temizlenmesi yer almıştır. Gediz mıntıkasının sulanması için daha önce düşünülen baraj inşaatından vazgeçilmiştir. Bunun yerine araziye sulayacak regülatörlerin devreye sokulmasına karar verilmiştir. Salihli civarında göl sularından yararlanılarak yeni bir barajın planı hazırlanmıştır. Gediz sulama ve temizleme işlerinin yanı sıra 31.000.000 bütçe ile yeni bir proje hazırlanarak ihaleye sunulmuştur⁴⁷².

Hükümet, Türkiye'nin tamamını kapsayacak beş yıllık su ve sulama projesi hazırlamış, beş yıllık süre zarfında tamamlamayı hedeflediği kanallar için 31.000.000 lira ödenek ayırmıştır. Proje kapsamında arazilerin sulanması, bataklıkların kurutulması da amaçlanmıştır. Projede Büyük ve Küçük Menderes mıntıkası, Gediz, Bakırçay vadileri ve Koma Çayı'na özellikle yer verilmiştir⁴⁷³.

Nafia Vekâleti Su İşleri Genel Müdürü Salahattin Bey, Gediz ve Bakırçay mecralarını incelemiş, yapılması planlanan büyük sulama teşkilatı hakkında açıklamada bulunmuştur⁴⁷⁴. Yapılması düşünülen çalışmalar şu şekildedir:

Salihli yakınında bulunan Marmara Gölü, baraj olarak kullanılacak ve Manisa Ovası bu şekilde sulanacaktı. Gediz ve Bakırçay mecraları temizlenerek Cellad

⁴⁷⁰ Van'da Yeni Bir Elektrik Santrali. (9 Kasım 1947). Ulus, s.8.

⁴⁷¹ Gediz, Bakırçay ve Büyük Menderes Meselesi. (11 Kasım 1936). Anadolu, s.1.

⁴⁷² Gediz Sulama İşleri. (2 Ağustos 1937). Ulus, s. 2.

⁴⁷³ Ege Mıntıkası Pamuk ve Zahir Ambarı Olacak. (28 Aralık 1936). Akşam, s. 1.

⁴⁷⁴ 50 Dönümlük Çorak Arazi Mümbit (Bereketli) Bir Alan Haline Getirilecek. (26 Mayıs 1937). Akşam, s.1.

Gölü'nün kurutma işi ise tamamlanacaktı. Açılan yeni kanallar vasıtasıyla Cellad ve Belevi göllerinin suları denize akıtılacaktı. Söke Ovası'nın sulanması için Çine Çayı üzerinde bir baraj yapılması ve ovanın kanallarla sulanması sağlanacaktı. Böylece mıntıkada bulunan 500.000 dönüm bataklık arazi tarıma uygun hale getirilecekti. Ege mıntıkasında yer alan nehirlerin etrafındaki havzalar Türkiye'de pamuğun bol yetiştirildiği ambarlara dönüştürülerek, yeni tesisler için projeler hazırlanacaktı⁴⁷⁵.

Hükümetin yapmış olduğu 31.000.000 liralık “*Büyük Sulama Programı*” kapsamında Menderes ve Gediz havzalarında çalışmalar başlatılmıştır. Havzada, taşkınlar önlenerek arazinin sulanması ve elektrik elde edilmesi amacıyla projeler hazırlanmış; sulama işi ihaleye verilmiştir. Havzada yapılacak olan çalışmalar için 232.450 lira harcanmıştır. Bakırçay Ovası ve nehir ıslahı 1.564.000 lira ile ihaleye verilmiştir⁴⁷⁶.

1941'de Ege Havzası'nda başlanılan sulama faaliyet programının tamamlanması hedeflenmiş, Nafia Vekâleti, ülkenin muhtelif mıntıkalarında sulama tesisatlarının yapıldığını belirtmiştir⁴⁷⁷. Bunların arasında Gediz Havzası'ndaki Menemen Ovası'na ait tesisatla Büyük Menderes'teki Horsunlu, Kuyucak ve Nazilli'ye kadar olan kısımların tamamlandığını vurgulanmıştır. Gediz üzerinde Susurluk Havzası'ndaki Kemalpaşa, Manyas, Karadere ve Karacabey ovalarına da su verilmesi için çalışmaların yürütüldüğü ifade edilmiştir⁴⁷⁸.

Devletin geliştirdiği sulama tesislerinin tamamlanmasıyla Gediz Nehri'nden sulanan alanlarda onda bir oranında ürün elde edilmiştir. İzmir dahilindeki Küçük Menderes ve Gediz vadilerinde, sulama tesisleri kurulmuş; Emiralem bucağında regülatör ve sulama kanalları yapılmıştır. Alman Şirketi, işi bırakınca Türk mühendis ve sermayesi ile çalışmalar tamamlanmış; 400 km uzunluğunda su kanalı yapılmıştır. Nafia Vekâleti sulama politikası kapsamında Ege Bölgesi'nde yapılan tesislerin birer birer tamamlandığını, sulama işlerin tamamının ise 1942'de biteceğini ifade etmiştir. Her yıl 220.000 dönüm genişliğindeki araziye su altında bırakan ve 10.000 dönüm tarımsal alanı bataklığa çeviren Bakırçay Deresi'nin ıslahı devam etmiştir. Islah çalışmasının tamamlanmasıyla Bergama ve çevresinin taşkınlardan kurtarılması hedeflenmiştir. Gediz Havzası'nın önemli bir kısmı taşkın suyu ile dolduğundan yapılmış olan regülatör ve besleme kanalı aracılığıyla sular Marmara Gölü'ne sevk edilmiştir. Salihli, Turgutlu, Manisa ve Menemen Ovası'nı besleyecek olan sular ise burada depolanmıştır. Gediz

⁴⁷⁵ 50 Dönümlük Çorak Arazi Mümbit (Bereketli) Bir Alan Haline Getirilecek. (26 Mayıs 1937). Akşam, s. 2.

⁴⁷⁶ “Sulama İşleri”, Belediyeler Dergisi, Yıl 3, Sayı: 36, Ağustos 1938, s.65.

⁴⁷⁷ TBMM ZC, D:6, C:14, İ.1, (01.1.1940), s.7.

⁴⁷⁸ Gediz ve Menderesteki Su Tesisatı Tamamlandı. (11 Temmuz 1941). Son Posta, s.6.

üzerinde Ahmetli mevkiinde inşa edilen regülatör ile suların bir kısmı 240.000 dönüm genişliğindeki Salihli, Turgutlu ve Manisa ovalarına akıttırılmıştır. 180.000 dönüm genişliğindeki Menemen Ovası'na suyun dağıtım görevini Emiralem regülatörü üstlenmiş, bölgede sulama işleri devam etmiştir⁴⁷⁹.

Adala mevkiinden başlayıp Menemen Ovası'na kadar uzanan 150 kilometrelik çalışmanın tamamlanmasıyla 1.200.000 dekarlık araziye kapsayan Alaşehir, Adala, Salihli, Turgutlu, Manisa ve Menemen ovalarının sulanması sağlanmıştır. Aynı zamanda 250.000 dekarlık arazi taşkından kurtarılmıştır. Kış aylarında Gediz'in suyundan istifade edilmiş, Marmara Gölü'nde 350.000.000 ton su depolanmıştır. Gölde su depolamak üzere Adala'da yapılmakta olan regülatör sayesinde, Gediz'den su alınarak 20 km uzunluğunda besleme kanalı vasıtasıyla göle su sevk edilmiştir. Bu regülatör ile aynı zamanda Alaşehir Ovası'nın sulayacak olan sol sahil Adala ana kanalına su verilmiştir. Buradaki besleme kanalı tamamlanmış, Marmara Gölü'nde, suyu depolamak üzere yedi metre yüksekliğinde ve 5,5 kilometre uzunluğunda sedde yapılmıştır. Gölün suyunu Gediz'e sevk etmek üzere dokuz km uzunluğunda boşaltma kanalı ve iki köprü inşa edilmiştir. Sulama sahası 18.000 dekar olan Menemen sulama şebekesi ile Kesikköy, Seyrekköy havzalarına ait tahliye kanalları tamamlanmıştır. Açılan kanalların uzunluğu 350 kilometredir. Tahrip olan Menemen Seddesinin tamir işi ihaleye verilmiştir. Manisa Ovası'nı, Kumçayı baskınlarından kurtarmak amacıyla bu çay suyunun Marmara Gölü'ne akıtılması düşünülmüş ve çalışmaya başlanmıştır. Marmara Gölü'ne su akıtılması için 13 km uzunluğunda derivasyon kanalı (tünel veya açık kanal) açılmıştır. Menemen Sulama Kanalı'na su verecek olan regülatörün yapımına başlanmış, bu regülatörün 1943'te tamamlanması hedeflenmiştir⁴⁸⁰.

2.1.3.1. Aydın Sulama İşleri

Aydın'da sulama projesiyle Eskişehir civarındaki Kandilli Bent İnşaatı ve Nazilli sulama tahliye kanal çalışmalarının Türk grupları tarafından yapılmasına karar verilmiştir⁴⁸¹. Nazilli mıntıkasına yapılan sulama ve tahliye kanal inşaatını Mühendis Aziz Bey yürütmüştür⁴⁸².

Hükümet, 1932'de Nazilli'de fabrika yapılması için Ankara'ya heyet göndererek, görüşme yapmış ve olumlu neticeler almıştır. Gerek fabrikanın gerekse Nazilli'nin su ve sulama ihtiyacını karşılamak amacıyla bölgede sulama kanalları açılmasına karar verilmiştir. Nazilli'de 12 kilometre uzunluğunda tahliye kanalı açılmış, kanala beş km uzunluk daha ilave edilmesine karar

⁴⁷⁹ Sulama İşleri Yürüyor. (7 Kasım 1941). Yeni Asır, s.1.

⁴⁸⁰ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.94-103.

⁴⁸¹ Sulama Siyasetinin Büyük Eserleri. (24 Aralık 1929). Cumhuriyet, s.1.

⁴⁸² Bu Seneki Su İşleri. (24 Ekim 1929). Hakimiyet-i Milliye, s.1.

verilmiştir. Kanalin ikinci derecedeki beton ve demir kapaklarının açılmasıyla araziye su verilmiştir. Menderes Havzası'ndaki 35 kilometre sulama ve boşaltma kanalı faaliyette geçirilmiştir⁴⁸³.

Nazilli'nin Dalca Ovası'nda 2.500 lira sermaye karşılığında, 1933'te bir şirket tarafından yapılan Dalca Sulama Kanalı ile 3.000 dönüm arazinin su ihtiyacı karşılanmıştır⁴⁸⁴. Su ve sulama sorununu çözmek amacıyla geliştirilen alternatif fikirlerden birisi de halk arasında kooperatiflerin kurulması fikri olmuştur. Nazilli'nin Burhaniye köyünde bir sulama kooperatifi kurulmuş. Kooperatif, Menderes Nehri'nden bir kanal açarak kırsal arazinin sulanmasını sağlamıştır. Yapımına başlanan kanalın uzunluğu 22 km olup dört kilometresi Denizli sınırları içerisinde yer alırken, 18 km'lik kısmı ise Nazilli içerisinde yer almıştır. Kanalin tamamlanması ile 12.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur⁴⁸⁵. Kanalin açılışı 1935'te Nazilli kaymakamı ve birçok yetkilinin katılımıyla gerçekleşmiştir⁴⁸⁶.

Yenipazar'ın su sorununu çözmek amacıyla Donduran ve Birecik köylüleri, Öğretmen İsmail'in teşviki ile bir araya gelmiş; kooperatif kurmuşlardır. Kurulan kooperatif sayesinde, açılan kanallar vasıtasıyla Akçay'ın suyu köylere ulaştırılmış ve su sorunu çözülmüştür⁴⁸⁷. Nazilli, İsabeyli, Atça ve Dalca arazisini sulamak amacıyla 1.000 lira sermaye ve 30 yıl süre ile kurulmuş olan Nazilli Sulama Kooperatifinin sözleşme metni hazırlanmış, metin Bakanlar Kurulunca incelenmiştir. Söz konusu sözleşme 1936'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in onayı ile kabul edilmiştir⁴⁸⁸.

1937'de Büyük Menderes üzerinde yer alan Nazilli, Sarayköy, Söke ve Aydın ovalarında 1.067.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur. Çine Çayı'nda 350.000.000 m³ su tutacak bir baraj inşaatına karar verilmiştir. Bunun için yaklaşık 6.300.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur. 225.000 lira harcama ile Göksu Nehri ıslah edilmiş, 150.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur⁴⁸⁹.

Büyük Menderes alanında 18 kilometre uzunluğundaki yükseklik farkını ölçmek amacıyla nivelman yapılmıştır. Horsunlu ve Nazilli'nin etütleri tamamlanmış, uygulamaya konulmuştur. Horsunlu-Nazilli sulama kanalı ve sanayi inşaatı 127.841 lira bedel ile ihaleye çıkarılmıştır⁴⁹⁰. Nafia Vekâletince onaylanmış olan Küçük Menderes'in proje dahilindeki inşaatı başlatılmış, kanal kazı işleri tamamlanmış; 1937 yıl sonu itibarıyla Cellad Gölü'nün boşaltılması hedeflenmiştir. Çine Çayı üzerinde yapılması planlanan baraj mahallinin detaylı

⁴⁸³ Şeker İhtiyacımız Nasıl Karşılır. (15 Ağustos 1932). Vakıf, s.6.

⁴⁸⁴ Nazilli'de Belediye ve Sulama İşleri. (15 Temmuz 1934). Son Posta, s. 4.

⁴⁸⁵ Nazilli Sulama Kanalı. Akşam, 24 Haziran 1934: 6.

⁴⁸⁶ Nazilli'de Yeni Sulama Kanalı Açıldı. (26 Haziran 1935). Anadolu, s.4.

⁴⁸⁷ İki Köy Birleşti Sulama Kooperatifi Kurdu. (1 Ağustos 1935). Son Posta, s.4.

⁴⁸⁸ BCA. 30.18.1.2.64.40.5.

⁴⁸⁹ Bütçe Görüşmeleri. (27 Mayıs 1937). Ulus, s. 6.

⁴⁹⁰ Büyük Sulama Programı Tatbikatı. (4 Ağustos 1937). Haber, s. 8.

planı tamamlanarak, Koçarlı Ovası'nın sulanması için planlanan kanal keşif incelemeleri yapılmıştır. Çalda Barajı inşaatı için uygun görülen üç bölgenin planları ve burada yapılacak olan barajların yükselttiklerine göre tutabilecekleri su miktarları ile ilgili etütler oluşturulmuştur. Bu etütler neticesinde oldukça dar bir boğazda yapılacak olan barajın 250.000.000 m³'e kadar suyu tutabileceği anlaşılmıştır. Sarayköy Ovası'nın sulanması için ihtiyaç duyulan kanal incelemeleri üzerinde durulmuştur. Çine'de yapılacak barajdan ötürü su altında kalacak arazi planı ile baraj yükselti farkı tespiti üzerinde durulmuştur. Yenipazar Ovası'nın sulanmasına ait etütler de yapılmıştır. Aydın'dan geçen Tabakhane Deresi'nin meydana getirdiği büyük bataklığın kurutulmasına yönelik proje ve keşif işleri de yapılmıştır. Horsunlu Sulama Kanalı inşaatı ile Küçük Menderes'teki regülatör inşaatı ihaleye çıkarılmıştır⁴⁹¹.

Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, 1940'taki raporunda, Büyük Menderes Havzası'nda öncelikli olarak sulama işlerinin ele alındığını, 1.120.000 dönüm arazinin sulanması için baraj yapıldığını belirtmiştir. Işıklı Gölü'nün çevresi su toplama haznesine dönüştürülerek, burada 350.000.000 m³ su toplanmıştır. Büyük Menderes üzerinde Feslek civarında bir regülatör yapılarak nehrin sol sahilinde Perlibey sulama kanal inşaatına başlanmıştır. Sarayköy ile Burhaniye arasındaki kanallar ıslah edilmiş; Horsunlu'dan, Nazilli'ye kadar sulama kanalı açılarak Menderes Vadisi'ndeki sulama işleri regülatör ile düzene sokulmuştur⁴⁹².

Sarayköy'den başlayarak Burhaniye'ye kadar olan araziye sulayan eski kanalların ıslahı tamamlanmış, bu kanallar vasıtasıyla sulama takviyesi yapılmıştır. Horsunlu ve Nazilli kanalları da ıslah edilmiştir⁴⁹³.

Nazilli'de, devlet tarafından açılan Horsunlar Sulama Kanalı'nın dışında 104 çiftçi tarafından kurulmuş olan sulama kooperatifi aracılığıyla Menderes'te iki kanal açılmıştır. Kanalların uzunluğu 7,5 km olup bu kanallar birçok kola ayrılmıştır. Kooperatifin sulama sahası 10.000 dekar olup 5.000 dekarı için sulama tesisatı yapılmıştır. Sulama sonucunda yaklaşık verim on kat atmıştır⁴⁹⁴. Horsunlu ilave sulama kanal keşfi için 200.000 lira ödenek verilmiş, Nazilli'deki Dereköy Çayı'na kadar uzatılacak olan kanaldan Haziran 1938 itibariyle su akıtılmıştır. Büyük Menderes Nehri'nin güneyindeki ovaları sulamak üzere Sarayköy'ü yakınında Pirlibey, Yazırlı köylerin içinden bentler geçirilerek Akçayı suyuna dökülmek üzere açılması planlanan ikinci sulama kanalı projeleri de hazırlanmıştır. Büyük Menderes Nehri'nin taşkınlara sebep olduğu Nazilli

⁴⁹¹ Anadolu'da Sulama İşleri. (24 Kasım 1937). Akşam, s.1.

⁴⁹² BCA.30.10.0.0.199.361.7.

⁴⁹³ Bakırçay, Gediz ve Büyük Menderes Havzalarında Yapılan İşler. (28 Eylül 1940). Yeni Asır, s. 2.

⁴⁹⁴ Nazilli'de Belediyenin Çalışmaları. (7 Ağustos 1938). Ulus, s. 6.

Ovası'nda açılmış olan büyük tahliye ve sulama kanalı ile kapak köprü tertibatı ıslahı yapılmıştır⁴⁹⁵.

36 km uzunluğundaki Horsunlu-Nazilli Sulama Kanalı 1940'ta tamamlanarak 91.000 dönüm arazi sulanmıştır. 50 kilometrelik Pirlibey Sulama Kanalı'nın 30 kilometresi tamamlanmış, Aydın Bataklığı kurutma kanalı ile kurutulan arazi tarımsal alana dönüştürülmüştür⁴⁹⁶.

Çürüksu'nun üzerinde yer alan Feslek mevkiinde bir regülatör inşaatı yapılmış, sol sahilinde Pirlibey sulama kanalı açılmıştır⁴⁹⁷. Çürüksu üzerinde yapılmış olan regülatör ile 36 km uzunluğundaki Denizli-Sarayköy Sulama Kanalı inşaatı tamamlanmıştır. Nazilli Ovası sol sahil sulama kanalına su takviye edecek olan Feslek Regülatör Projesi değiştirilerek yeni bir proje hazırlanmıştır. Nazilli Ovası sol sahil sulama kanalı inşaatı tamamlanmış, sulama kanalı 36 kilometreye kadar uzatılmıştır. Kanalin tamamlanmasıyla 91.000 dekar arazi sulanmıştır⁴⁹⁸. Feslek Regülatöründen Nazilli Ovası'na açılan ve sağ sahil sulama kanalı olarak bilinen ikinci kanalın 15 kilometrelik kısmı 1946'da faaliyete geçmiş, 15.000 dekar arazi sulanmıştır. 1947 yılı itibariyle Arpaz köyüne kadar olan kısım uzatılarak bu mesafe 50 kilometreye çıkarılmıştır. Kanalin sulama kapasitesi ise 50.000 dekarı bulmuştur⁴⁹⁹.

1944'te inşaatı tamamlanarak işletmeye açılmış bulunan Aydın ve Tarsus Sulama Tesisatı ile yapılacak sulamalardan ücret alınmasına dair Nafia, Ziraat ve Maliye vekillikleri tarafından sulama tarife ücreti tespit edilmiştir. İnşaatı tamamlanarak hizmete açılan Aydın ve Tarsus Sulama Teşkilatı yapılacak sulamalardan alınacak ücretlere ait listeyi yayınlamıştır. Buna göre Aydın'daki hububat ve bakliyatlar için dönüm başına 1.000 kuruş, incir ve fidanlık dönümü için 2.000 kuruş, pamuk tarlaları için dönüm başına 1.500 kuruş bostan ve sebze bahçeleri için 3.000 kuruş belirlenmiştir⁵⁰⁰. Tarsus'ta sulama ücreti olarak hububat, bakliyat ve pamuk tarlanın dönümünden 750, çayır, bostan, bağ ve bahçelerin dönümünden 2.500 kuruş alınmasına karar verilmiştir⁵⁰¹.

Hükümet, zirai ve iktisadi kalkınmada önemli rolü bulunan su işleri programına karar verirken belirli hedefler koymuştur. Bakımsızlık sebebiyle dolan ve rejimleri değişen akarsuların zararsız bir hale getirilmesi, toprağın sel ve bataklıklarda kurtarılması, ekilebilir ve verimli araziler oluşturabilmesi için

⁴⁹⁵ Nazilli Ovasının Sulama İş. (27 Ağustos 1938). Son Posta, s.5.

⁴⁹⁶ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 155-159.

⁴⁹⁷ Bakırçay, Gediz ve Büyük Menderes Havzalarında Yapılan İşler. (28 Eylül 1940). Yeni Asır, s. 2.

⁴⁹⁸ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.153.

⁴⁹⁹ Nazilli Ovasında Açılan Kanal. (30 Haziran 1947). Ulus, s. 3.

⁵⁰⁰ BCA. 30.18.1.2.104.8.29.

⁵⁰¹ Aydın Tarsus Sulama Ücretleri. (8 Şubat 1944). Tanin, s.2.

sulama tesislerinde teknik esasların göz önünde bulundurulmasına önem vermiştir. Bu amaçla 1940'ta Gediz, Bakırçay ve Büyük Menderes Havzası'nda beş yıllık kalkınma programı uygulanmıştır⁵⁰². 50.000.000 liranın harcandığı ikinci beş yıllık sulama programı kapsamında, Menderes'in sağ ve sol kısımlarında yapılmakta olan tesis tamamlanmış; 24 Temmuz 1941'de Nazilli Ovası'na su verilmiştir⁵⁰³.

Söke Ovası dahil olmak üzere bütün Menderes Vadisini sulayacak olan Büyük Menderes üzerindeki Işıklı Gölü'nün toplama havuzu haline getirilerek burada yapılacak regülatör ile suların sevk ve idaresini tanzim edecek inşaat düşünülmüştür. Regülatör inşaatı, Kolektif Şirketine ihale edilmiştir. Ancak olağanüstü durumlar sebebiyle çalışmalar yarım kalmış, Danıştay kararıyla da sözleşme feshedilmiştir⁵⁰⁴.

Sözleşmenin feshedilmesine karşın 1942'de projeye kalındığı yerden devam edilmiştir. Balkan, Nazilli, Aydın ve Söke ovalarının su ihtiyacını karşılamak amacıyla 350.000.000 ton hacme sahip Işıklı Gölü toprak bendi inşaatına başlanmıştır. Bendin Menderes kısmı için regülatör projesi hazırlanmıştır. Gerek Kûfi Çayı gerekse Menderes üzerinde yıllık bütçe giderleri hesaplanmıştır. 7.200 dekarlık alanı sulayacak olan Böceli-Sarayköy sulama kanalının 10 kilometresine kadar inşaat çalışması tamamlanmış ve ihalesi gerçekleştirilmiştir. Çürüksu Regülatörü tamamlanarak burada ana kanal açılmıştır. Büyük Menderes üzerinde inşa edilen Feslek Regülatörü ile sağ sulama kanalları tamamlanmıştır. 70.000 dekarlık alanı sulayacak olan 50 km uzunluğundaki Nazilli Sol Sulama Kanalı'nın açılışı yapılmıştır. Nazilli, Baklan, Böceli-Sarayköy etüt çalışmaları tamamlanmıştır. Nazilli Havzası'nın sol ve sağ kıyılarında sulama çalışmaları devam etmiştir. Sağ kıyıda 50.000 dekar, sol kıyıda ise 15.000 dekar arazi sulanmıştır. Küçük Menderes Havzası'nda taşkınları engellemek amacıyla ıslah çalışmaları yapılmıştır⁵⁰⁵.

2.1.3.2. Denizli Sulama İşleri

Ege Bölgesi'nin önemli su kaynağı olan Büyük Menderes Nehri, Baklan Ovası'ndan itibaren Çal, Sarıkaya, Güney boğazları ve Nazilli Ovası'na ulaşmaktadır. Menderes Nehri başta Aydın, Denizli olmak üzere Ege Bölgesi'ndeki tarım arazileri için büyük bir önem teşkil etmiştir. *Büyük Sulama Programı* kapsamında Cumhuriyet Dönemi'nde bu nehrin sularından istifade edilmiştir⁵⁰⁶.

⁵⁰² Yeni Asır, 28 Eylül 1940: 2.

⁵⁰³ Nazilli Ovasına Dün Merasimle Su Verildi. (25 Temmuz 1941). Haber. s.2.

⁵⁰⁴ BCA. 31.11.1.0.176.20.19.

⁵⁰⁵ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.104-111.

⁵⁰⁶ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.19.

1939'da Pirlebeyli Sulama Kanalı'nın yapımına başlanmış; açılışa vali, milletvekilleri Nazilli ve Karacasu kazalarından birçok davetli katılmıştır. Akça, Burunköy ve Atça Morali sulama kanallarının etüt ve projeleri tamamlanmıştır. Yapımına başlanan kanallar 50 km uzunluğa sahip olup 60.000 dönüm araziye sulamıştır. Tatarlar-Söke Kanalı'nın da yapılmasıyla Menderes Havzası'nın bütün arazisi sulamaya elverişli hale getirilmiştir. Kurşunlu-Nazilli kanal inşaatında ise büyük ilerleme sağlanmıştır⁵⁰⁷.

Büyük Menderes Havzası'nda öncelik sulama işlerine verilmiştir. 1.120.000 dönüm büyüklüğündeki havzayı sulamak amacıyla bölgede baraj yeri için incelemeler başlatılmıştır. Baraj yeri olarak ilk etapta, Çine ve Çal'da sondaj çalışmaları yürütülmüş; fakat olumlu sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine nehrin kaynağına yakın Işıklı Gölü'nün etrafını seddelemek suretiyle toplanma bendi haline getirilmesine karar verilmiştir. Baraj alanında 350.000.000 ton suyun biriktirilmesi hedeflenmiştir⁵⁰⁸. Büyük Menderes Nehri'nin kollarından olan Çürüksu'nun, bünyesine kattığı Denizli mıntıkasındaki su ile Sarayköy Ovası'nı sulayan tesisin yapımına başlanmıştır⁵⁰⁹.

Büyük Menderes boyunca, nehrin Orta Anadolu'ya doğru olan kısmında yer alan Çal ve Çivril arasında bulunan Balkan Ovası'nda sulama şebekesi kurulmuştur. Nehir boyunca denize kadar uzanan ovanın bataklık ve sellerden temizlenmesi sonucu 700.000 dönüm araziden yararlanılmıştır⁵¹⁰.

II. Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye'de de iktisadi dengeler bozulduğundan Denizli Sarayköy Ovası sol sahil sulama kanalı inşaat sözleşmesinde değişiklik olmuştur. 1942'de sözleşmeye yeni bir madde ilave edilerek ihalede kararlaştırılan fiyatların %15'ten fazla artış veya azalma göstermesi durumunda fiyatların tekrar tespit edilmesine karar verilmiştir. Tezkere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayı ile resmîyet kazanmıştır⁵¹¹.

2.1.3.3. İzmir Sulama İşleri

Nafia Vekili Ali Çetinkaya, Menemen ve Bergama ovalarından istenilen verimi almak maksadıyla incelemelerde bulunarak buradaki toprağın verimli olduğunu bu sebeple sulama konusunda gerekli hassasiyetin gösterileceğini belirtmiştir. Çetinkaya, Emiralem nahiyesi civarında iki dağ arasında oldukça dar bir geçitten akan Gediz Nehri'nden istifade edilerek burada bir barajın inşa edileceğini vurgulamıştır. Vali Fazlı Güleç ise Gediz Suyunun haricinde Bergama

⁵⁰⁷ Menderes Havzasındaki Sulama Kanalları Büyük Bir Başarıyla Devam Ediyor. (29 Ağustos 1939). Anadolu, s. 3.

⁵⁰⁸ Büyük Menderes. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s.3.20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s. 3.

⁵⁰⁹ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

⁵¹⁰ Büyük Menderes. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s.3.20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s. 3.

⁵¹¹ BCA. 30.18.1.2.100.106.14.

Havzası'nın, Bakırçay Suyu ile de sulanması gerektiğini söylemiştir. Güleç, kanalların açılmasıyla suyun belirli bir merkezde toplanacağını, ihtiyaç durumunda kullanılarak Menemen ve Bergama ovalarının büyük bir ambara dönüştürüleceğini ifade etmiştir⁵¹².

Menemen Ovası'nı sulanmak amacıyla yapılacak olan Emiralem'deki regülatör mahallinin topografik yapısını gösteren haritalar 1937'de çıkartılmıştır. Boğazın enine kıyısından itibaren ovayı sulayacak olan kanalın uygulama ön projesi de hazırlanmıştır⁵¹³. Büyük Sulama Programının 9 ve 10. kısımlarında, Menemen Ovası'nı sulama ve taşkınları engellemek amacıyla 1938'de sulama tesisatına başlanmıştır. Program kapsamında, Emiralem regülatör inşaa faaliyetleri devam etmiş; çalışmalar için 552.000 lira sarf edilmiştir. ⁵¹⁴Menemen Ovası'nı sulamak amacıyla 1939'da 1.800.000 lira bütçeden ayrılmış, sulama işi iki ayrı müteahhite verilmiştir. Ovayı sulama tesisat işinin birinci kısmı 458.000 TL'ye bir müteahhite, ikinci kısmı ise 550.000 liraya başka bir müteahhite verilmiştir Kesikköy Sulama Kanalıyla başlayan çalışma Menemen Ovası'nın yarısını sulama kapasitesine sahip olmuştur⁵¹⁵. Menemen Ovası'nın sulama faaliyetleri için açılacak büyük kanal inşaatında kullanılmak üzere Amerika'dan büyük bir ekskavatör makinesi de getirilmiştir⁵¹⁶.

Nafia Vekâleti Su İşleri Kontrol Teşkilatı, Batı Anadolu ovalarının sulanması için yapılan su tesisatlarını sıkı kontrole tabi tutmuştur. Asırlarca su sorunu yaşayan Menemen çiftçisinin sıkıntısı, sulama tesisatların tamamlanmasıyla son bulmuştur. İsveçli su uzmanı Menemen Ovası sulama projesinin Ege'de pamuk üretiminin iki katına çıkaracağını ifade etmiştir. Sulama tesisatı gideri 1.100.000 lira olup Mühendis Basri, Cemal Cim ve Hamid tarafından proje yürütülmüştür. Tamamlanan sulama tesisatının açılış töreninin 29 Ekim 1940'ta yapılması planlanmıştır⁵¹⁷. Ancak 170.000 dekar araziye sulamaya başlayan Menemen Ovası sulama şebekesi, 26 Temmuz 1941 tarih itibarıyla törenle açılmıştır⁵¹⁸.

Şehirde Emiralem Boğazı'nda, bir regülatör de yapılarak su seviyesi üç metre yükseltilmiştir. Regülatörün temelinde kullanılmak üzere Amerika'dan getirilen palplanşlar 11 metre derinliğe takılmıştır⁵¹⁹. Menemen Ovası'nı sulamak maksadıyla inşa edilmiş olan Emiralem Regülatörünün kapladığı alan 180.000

⁵¹² Menemen Ovası Sulanacak. (16 Ekim 1936). Cumhuriyet, s. 6.

⁵¹³ Anadolu Sulama İşi. (24 Kasım 1937). Akşam, s.6.

⁵¹⁴ Büyük Sulama Programı Tatbikatı. (25 Kasım 1938). Haber, s.2.

⁵¹⁵ Gediz Ovası Sulanıyor. (12 Şubat 1939). Yeni Asır, s. 1.

⁵¹⁶ Menemen Ovası Sulama Hazırlıkları. (9 Nisan 1939), Akşam, s. 8.

⁵¹⁷ Menemen Ovasında Sulama İşleri. (2 Temmuz 1939). Son Posta, s. 5.

⁵¹⁸ Menemen Ovası Sulama Tesisatı Merasimle Açıldı. (27 Temmuz 1941). Yeni Asır, s.1.

⁵¹⁹ Menemen Ovasında Sulama İşleri. (2 Temmuz 1939). Son Posta, s. 5.

dönümdür. Regülatör, sulama şebekesi ve havza inşaatı 1946'da tamamlanmış; sulama faaliyetlerine başlanmıştır⁵²⁰.

Her yıl 220.000 dönüm araziye su altında bırakan Bakırçay çevresindeki derelerin ıslahı zaruri görülmüş, Bakırçay'a ait yatak genişletilmiş ve nehrin iki tarafına seddeler yapılmıştır⁵²¹. Taşkına sebep olan Gediz Çayı bol miktarda toprak taşımış, Menemen Ovası'nı oluşturan Gediz ve Kumçayı'nın suları Marmara Gölü'nde toplanmıştır. Gölde toplanan suyun bir kısmı Ahmetli sulama şebekesine bir kısmı da Menemen Ovası sulama şebekesini verilmiştir. Hazırlanan proje ile su altında kalan 250.000 dönüm arazinin kurtarılması amaçlanmış, 1.200.000 dönüm genişliğindeki Salihli Turgutlu, Menemen ve Alaşehir ovalarındaki araziye su akıtılmak istenilmiştir⁵²².

2.1.3.4. Kütahya Sulama İşleri

Porsuk Çayı üzerinde bulunan Kütahya Ovası'nın 40.000 dekarlık kısmının sulanması için 1941'de bir proje hazırlanmıştır. Porsuk taşkınlarını önlemek gayesiyle Eskişehir'e 40 km mesafede bulunan İncesu civarında 120.000.000 ton su toplama kapasitesine sahip baraj inşası için jeolojik incelemeler yapılmıştır. Baraj alanında etüt çalışmaları yapılarak, baraj projesi hazırlanmıştır. Baraj yüksekliği 38 metre, uzunluğu 196 metre olarak belirlenmiştir. Barajın 330.000 dekar araziye sahip Eskişehir ve Alpu ovalarının sulaması hedeflenmiştir. Bu ovaları sulayacak olan şebekelerinin etütleri tamamlanmıştır⁵²³.

Su seviyesinin üstünde kalan geniş ovalar için 1942'de yer altı su etütleri yapılmış, yapılan etütler neticesinde artezyen kuyuları açılmıştır. Bu kuyular sayesinde Çifteler, Kör Hasan, Azmak ve Aktaş köyleri suya kavuşmuştur. Kütahya içerisinde geçen Sarıdere ve Kapan derelerinde aynı yıl ıslah çalışması da yapılmıştır⁵²⁴.

2.1.3.5. Manisa Sulama İşleri

Sulama programı kapsamında Salihli, Alaşehir, Manisa ve Menemen ovaları 1937'de suya kavuşmuş, Gediz ve Kumçayı'nda ıslah çalışmaları yapılmıştır.

⁵²⁰ Bayındırlık Alanında Her Gün Biraz Daha İleri. (29 Ekim 1946). Vakıf, s. 4.

⁵²¹ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 146-147.

⁵²² Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 149-150.

⁵²³ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.168.

⁵²⁴ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.126

Burada 1.150.000 dönüm arazi suya kavuşmuş, çalışmaların bütçeye maliyeti 3.150.000 lira olmuştur⁵²⁵.

Gediz Ovası'na ait sulama etütleri yapılarak bölgesel ürünlerin koşullara uygunluğu değerlendirilmiştir. Muhtelif sulama mıntıkası belirlenerek hazırlanan projelerden üç tanesi Nafia Vekâleti tarafından tetkik edilmiştir. Manisa ve Menemen ovalarını sulamak amacıyla regülatörlerden yararlanılmıştır. İhtiyaç halinde kullanılmak üzere yağışların bol olduğu mevsimlerdeki sular depolanmıştır⁵²⁶.

Büyük su işleri programı dahilinde Gediz Ovası'nda ıslah çalışmaları yapılmıştır. Programda, Gediz Ovası'nın sulanması ve taşkınlardan korunması amaçlanmıştır. Sulanması hedeflenen arazi 1.400.000 dönüm olarak planlanmıştır⁵²⁷. Nafia Vekâleti beş yıllık sulama programı dahilinde 1939'da Gediz Ovası'ndaki faaliyetlerine devam etmiştir. Bakanlık Su İşleri Mühendisliği, faaliyet merkezleri olarak Manisa'da; Salihli ve Menemen'i belirlemiştir. Salihli'nin, Adala nahiyesinden başlayarak Menemen'e kadar olan Gediz Nehri'nin sağ ve sol tarafında, 1.200.000 dönüm genişliğinde ve 10 km derinliğindeki alan tarımsal sulama faaliyetlerine kazandırılmıştır. Kuraklık sebebiyle Gediz Ovası'nda yaz aylarında verim elde edilmezken, sulama faaliyetleri neticesinde tarımsal üretim artmıştır⁵²⁸.

Bölgede geniş bir alana sahip Gediz Vadisi'nde, sulama dönemlerinde Gediz Nehri'nin ihtiyacı karşılamada yetersiz kalması sebebiyle yağışların bol olduğu mevsimlerde suyu toplayacak alana ihtiyaç duyulmuştur. Salihli'nin karşısındaki Marmara Gölü'nün önünde set yapılarak burayı bir toplanma bendi haline getirme fikri oluşmuştur. Biriktirme vazifesi görececek olan Marmara Gölü'ne Gediz'in taşkın sularını aktarmak amacıyla Adolo'dan, Marmara Gölü'ne kadar uzanan kanalın zemin üzerindeki yüz ölçüm uygulamaları ile göl önündeki tesislerin keşif işlemleri tamamlanmıştır⁵²⁹. Sulama hazinesi görevi görececek olan Marmara Gölü'nün doldurulması durumunda 350.000.000 m³ suyun depolanması hedeflenmiştir. Burada toplanacak olan su ile 700.000 dönümlük Gediz Ovası'nın sulanması için bu su miktarı kâfi görülmüştür. Marmara Gölü'ne su taşıyacak olan besleme kanalı, Marmara Gölü seddesi ve boşaltma kanalları için ihale yapılmış, ihale bedeli 1.088.214 lira olarak gerçekleştirilmiştir⁵³⁰. Ayrıca Menemen

⁵²⁵ Kamutayda Bütçe Görüşmeleri. (27 Mayıs 1937). Ulus, s. 6.

⁵²⁶ Ovaların Sulanması İçin. (17 Eylül 1937). Yeni Asır, s. 2.

⁵²⁷ Gediz Ovasında Su İşleri, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Nisan 1938, Yıl 5, S.11, s.37-38.

⁵²⁸ Gediz Ovası Sulama Tesisatı Hızla İlerliyor. (19 Şubat 1939). Akşam, s. 6.

⁵²⁹ Su, Su, Su. (21 Kasım 1937). Ulus, s.1.

⁵³⁰ Gediz Ovasında Su İşleri, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Nisan 1938, Yıl 5, S.11, s.37-38.

Ovası sulama kanalı ile Emiralem regülatörü de ihaleye çıkarılmıştır. Ahmetli regülatörü ile Ahmetli sol sulama şebekesinin projeleri de hazırlanmıştır⁵³¹.

Adala nahiyesinde Marmara Gölü'ne su vermek için yapılan tahliye kanalı ile, Marmara Gölü seddesi ve Marmara Gölü'nden Gediz'de kadar olan tahliye kanalının ihale bedeli toplam 1.200.000 lirayı bulmuştur. Bu tesisat ile kış aylarından Marmara Gölü'ne akıtılması planlanan Gediz sularının, baraj vasıtasıyla burada depolanması hedeflenmiştir. Depolanan suyun, yaz aylarında tahliye kanalları vasıtasıyla diğer ana kanallarla bütün Gediz ve Menemen Ovası'na dağıtılması amaçlanmıştır. Ayrıca Ahmetli'den başlayarak Gediz'in sol sahilinden Menemen'e kadar uzayacak olan ana kanalın da ihalesi yapılmıştır⁵³². Kanaldan göle kadar bir besleme kanalı, gölden yatağa kadar bir boşaltma kanalının açılması için çalışmalara başlanmıştır. Ahmetli'den başlanarak Gediz'in sol sahil sulanma kanalları ile Menemen Ovası'nın sulama başlangıç noktasından Emiralem mevkiinde bir regülatör ve ana isale kanalları açılmıştır. Manisa önlerinde sürekli taşkına sebep olan Kumçay yatağının değiştirilmesi ve çay sularının Marmara Gölü'ne akıtılmasına başlanmıştır. Sulama suyunun en düşük seviyede olduğu yıllarda bile hem su ihtiyacının karşılanması hem de taşkın sularının bertaraf edilmesi düşünülmüştür. Projenin tamamlanması durumunda Marmara Gölü'nde 350.000.000 ton suyun toplanması ve 800.000 dekar arazinin suya kavuşması ön görülmüştür.⁵³³

1940 yılı itibariyle Gediz'de sularını toplamak amacıyla Salihli karşısındaki Marmara Gölü önüne sedde yapılarak buradaki kar suları toplanmıştır. Gediz'den, göle kadar olan besleme kanalı ve gölden yatağa kadar olan boşaltma kanallarına ait çalışmalar tamamlanmıştır. Emiralem'de regülatör inşaatına başlanmış, buradaki kanal inşaatı tamamlanmıştır⁵³⁴.

2.1.4. İç Anadolu Bölgesi Sulama İşleri

2.1.4.1. Aksaray Sulama İşleri

Aksaray'ın 10 km güneydoğusunda bulunan Hasan Dağı eteklerinde yer altı suyunun yeryüzüne çıkmasından dolayı 25.000 dekar arazi bataklığa dönüşmüştür. Bataklığa sebep olan suyu, sulamada kullanmak gayesiyle etüt çalışmaları yapılmış; projelere başlanmıştır. Burada 25.000 dekar arazi tarımsal alana kazandırılmış, yaklaşık 60.000 dekar arazinin yer altı suyuyla sulanması hedeflenmiştir⁵³⁵.

⁵³¹ Gediz Ovasında Su İşleri, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Nisan 1938, Yıl 5, S.11, s.37-38.

⁵³² Gediz Ovası Sulama Tesisatı Hızla İlerliyor. (19 Şubat 1939). Akşam, s. 6.

⁵³³ Yurtta Beş Yıllık Büyük Sulama Programı. (28 Eylül 1940). Yeni Asır, s. 2.

⁵³⁴ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

⁵³⁵ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin1941, Yıl 8, S.5, s.164.

2.1.4.2. Ankara Sulama İşleri

Cumhuriyet Döneminin ilk büyük barajı Çubuk Barajı olup Ankara'nın su ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sulama maksatlı küçük barajlar yapılmışsa da savaş sonrası baraj ve hidroelektrik santral inşaatı hız kazanmıştır. Dönemin önemli barajları arasında olan Çubuk Barajı 1930-1936 yılları arasında inşa edilmiştir. Baraj Çubuk Akarsuyundan beslenmiştir. Kaynağını Aksu Akarsuyundan alan Gölbaşı Barajı ise 1933-1938 senesinde Bursa'da yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin diğer önemli barajı Gebere Barajı, 1939-1941'de Uzandı Akarsuyu üzerinde Niğde'de inşa edilmiştir⁵³⁶.

Etimesgut arazisini sulamak gayesiyle yapılması planlanan kanal ve bent tesisatının tamamlanması amacıyla 1929'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından kararname yayınlanmıştır⁵³⁷. Ancak uygun olmayan hava koşulları sebebiyle 1929'da tamamlanamayan Etimesgut kanal ve bent inşaatı bir yıl ertelenmiştir⁵³⁸. 1930'da inşa edilen kanallar ile Güvercin Boğazı'nda yapılan yer altı bendindeki suların dağıtımını sağlayacak tesisat için bütçeden ek ödenek ayrılmıştır⁵³⁹. 1933'te devam eden Etimesgut su tesisatı inşaatında meydana gelen arızayı gidermek üzere motor ve tulumba tesisat uzmanı Macar kökenli M. Fişer Türkiye'ye getirilmiştir⁵⁴⁰.

2.1.4.3. Eskişehir Sulama İşleri

Eskişehir Ovası'nın sulanması amacıyla Porsuk'a tabi olan Sarısu üzerindeki Kandilli Boğazı'na ait *Sulama Bendi Projesi* 1929'da hazırlanmıştır. Büyük Menderes ve Gediz Havzası üzerinde sulama, kurutma, elektrik keşiflerine önem verilmiştir. Adana'da Berdan Havzası nahiyesindeki su işlerine ait keşif işlemleri ile Eskişehir civarında yapılması planlanan Kandilli Bendi Etüdü, Eskişehir Milletvekili Emin Bey tarafından hazırlanmıştır⁵⁴¹.

1937'den itibaren uygulanmakta olan *Yeni Beş Yıllık Büyük Sulama Programı'nın* tahakkuku için büyük adımlar atılmıştır. Bu vesile ile Eskişehir Ovası'nı sulamak maksadıyla barajın etütleri bitmiştir⁵⁴². İncesu Barajı'nın, Türkiye'nin en büyük barajı olacağı ve yıllık 120.000.000 ton su toplayacağı tahmin edilmiştir⁵⁴³. İncesu Barajı'nın, Ankara Çubuk Barajı'ndan 10 kat daha

⁵³⁶ Devlet Su İşleri Müdürlüğü. (1991). *Dams and Hydroelectric Power Plants In Turkey* (1991). Ankara: DSI Basım Evi, 3-7.

⁵³⁷ BCA. 30.18.1.2.2.17.22.

⁵³⁸ BCA. 30.18.1.2.2.18.4.

⁵³⁹ BCA. 30.18.1.2.8.8.20.

⁵⁴⁰ BCA. 30.18.1.2.33.2.18.

⁵⁴¹ Büyük Su İşleri Münakaşası. (27 Ağustos 1929). Milliyet, s. 4.

⁵⁴² Cumhuriyet, 7 Haziran 1941:3.

⁵⁴³ Eskişehir'de Yapılacak Baraj Çubuk Barajının On Misli Olacak. (7 Haziran 1941). Haber, s. 2.

büyük olacağı belirtilmiştir. Etütlerden sonra suların birikmiş olacağı kalkerli alanda, sondaj çalışmaları yapılmıştır⁵⁴⁴. Baraj yüksekliğinin 38 metre, yüzey genişliğinin 12.000 dekar, sulayacağı arazinin de 160.000 dekar olacağı tahmin edilmiştir⁵⁴⁵.

Porsuk taşkınlarını önlemek amacıyla Eskişehir'e 40 km uzaklıkta bulunan İncesu'da 120.000.000 m³ kapasiteye sahip baraj inşasının etüt, jeolojik tetkik ve sondajları yapılmıştır. Eskişehir'de jeolojik sondajları tamamlanmış, Porsukla birleşen Sarısu'nun etütleri de son bulmuştur⁵⁴⁶. Porsuk üzerinde yer alan 110.000 dönüm genişliğindeki Eskişehir Ovası'nın, İncesu Projesi ile 250.000.000 m³ suyu depolayacağı tahmin edilen baraj ile sulanması hedeflenmiştir⁵⁴⁷.

Eskişehir İncesu Barajı'ndan farklı olarak Son Posta gazetesinin yapmış olduğu haberde *"Yeni bir yapı olan, Ankara civarındaki İncesu Barajı 1943'te çatlamıştır. Baraj, dönemin modern yapı malzemesi kullanılarak uzman kişilerce bütün teknik bilgiler dahilinde yapılmıştır. İncesu Barajı, olası kötü ihtimaller dahi göz önünde bulundurularak inşa edilmiş bir tesistir. Barajın buna rağmen çatlamış olmasının sebepleri arasında eksik malzeme kullanılması veya teknik hesaplamaların yanlış yapılma olasılığı akla gelmektedir"* şeklinde açıklamaya yer verilmiştir⁵⁴⁸.

Ancak Ulus gazetesinin 16 Temmuz'da manşette yer alan haberinde, Nafia Vekâletinin açıklamaları neticesinde Ankara civarında İncesu Barajı adında bir baraj olmadığı Ankara'nın tek bir Barajı'nın olduğunu ve bu barajda da hiçbir çatlağın olmadığı bilgisine yer verilmiştir. Nafia Vekâleti, Dikmen sırtlarının gerisinde İncesu adında dere suyunun aktığı bir gölün olduğu belirtilmiştir. Bu gölün ağız kısmına köylüler tarafından set yapıldığı, yağışın olduğu yıllarda göldeki su seviyesinin yükselerek bu settin üzerinde taşıdığı ifade edilmiştir. Bunun da başında yanlış haber olarak sunulduğu kamuoyuna duyurulmuştur⁵⁴⁹.

2.1.4.4. Kayseri Sulama İşleri

Kayseri'de, yapımına başlanan kanal kazı işleri 1936'da tamamlanmış; Kazancık Kanalı kazısının son kısmı 12.000 lira karşılığında ihaleye verilmiştir⁵⁵⁰. Uzunyayla'da yapılmakta olan sulama kanallarının açılışı kısmen tamamlanmış, diğer kısımlarının yıl içinde bitirilmesi hedeflenmiştir. Geriye kalan sulama kanallarının projeleri hazırlanmış, onaylanan projeler uygulamaya

⁵⁴⁴ Eskişehir Barajı. (7 Haziran 1941). Tasviri Efkâr, s.5.

⁵⁴⁵ Eskişehir'de Muazzam Bir Baraj Yapılacak. (8 Haziran 1941). Yeni Asır, s.4.

⁵⁴⁶ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.126.

⁵⁴⁷ Adana Ovası Sulama Faaliyeti İlerliyor. (4 Ağustos 1942). Tasviri Efkâr, s. 3.

⁵⁴⁸ Niğde'de İmar Faaliyetleri. (29 Haziran 1943). Son Posta, s. 6.

⁵⁴⁹ Yurdun Hiçbir Yerinde Çatlamış Baraj Yoktur. (16 Temmuz 1943). Ulus, s.1.

⁵⁵⁰ Anadolu'da Sulama İşleri (24 Kasım 1937). Akşam, s.6.

konulmuştur. Uzunyayla'nın sulama etütleri ise aynı yıl içerisinde devam etmiştir⁵⁵¹.

Kayseri Ovası'nın yüksek kesimlerini sulamak için düşünülen Zamanti Suyu üzerinde bulunan Pınarbaşı mevkiinin 30 km yakınında bulunan, 45 km uzunluğunda bir ana düzenleme kanalı düşünülmüştür. Ovayı sulamada Zamanti Suyu uygun görülmüştür. Erciyes Dağı'nın güney eteklerinde bulunan Develi Sultan Sazlığı Bataklığı kurutulmuş, Buradan elde edilen su ile 150.000 dekarlık alan suya kavuşmuştur⁵⁵². Uzunyayla'nın sulanması amacıyla 1.000.000 lira ödenek tahsis edilmiş. Ancak ovanın sulanması için 250.000 lira yeterli görülmüş, kalan 750.000 lira hazineye devredilmiştir⁵⁵³.

Kayseri Milletvekili Kâmil Gündeş, 1936-1938 yılları arasında Uzunyayla sulama işleri için dönemin parasıyla 70.000 liranın harcadığını belirtmiştir. 50 km uzunluğunda ve 20.000 dönüm çayır alana sahip olan Uzunyayla'nın susuz olduğunu ifade etmiştir. Kaynağını Viranşehir'den alıp Uzunyayla'nın içinden geçen suyun etrafına fayda vermediğini, aksine bataklığa ve ölüme sebep olduğunu söylemiştir.

Pınarbaşı mıntikasında Zamanti adını alan bu su, Çukurova sınırına kadar 150 kilometre yol katetmesine rağmen çevresindeki on binlerce dönüm araziye fayda sağlayamamıştır. Nehrin biraz ötesinde bulunan Çukurova'da, on binlerce tarım arazisine felaket götürmüş ve ölümlere sebep olmuştur. Islah çalışmalarına başlanan Uzunyayla'da 1938'da ara verilmiş, 1950'ye kadar etüt çalışmaları yapılmamış; ıslah işleri ise 1951'e bırakılmıştır. Bu mıntıkada yer alan Doklar, Pazarviran, Bünyan ilçesinin Zamanti; Develi ilçesinin Tamakza ile Bakırdağ nahiyelerinin toprakları 1950 yılı itibariyle susuz ve kurak kalmıştır. Yaşanan kuraklıktan dolayı 1949'ta buralardan dışa doğru göçler yaşanmıştır⁵⁵⁴.

2.1.4.5. Konya Sulama İşleri

Ülkenin hububat kaynağı olarak bilinen Konya Ovası, Cumhuriyet Dönemi'nde ülke ekonomisi açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Ovada yağışların yetersiz olması, şiddetli rüzgâra maruz kalması ve deniz seviyesinden 1012 metre yükseltide bulunması sebebiyle burada bitkiler daha fazla suya ihtiyaç duymuştur. Ovadaki su ihtiyacı yöre halkı için her zaman hayati bir önem teşkil etmiştir. Ovanın çeşitli yerlerinde dağınık halde bulunan küçük derecikler sulamaya elverişli bir durumda olmayıp toprak üzerinde aktıktan bir müddet sonra kaybolmakta bataklık ve sazlıklara dönüşerek yöre halkının sağlığını tehdit

⁵⁵¹ Bir Sulama Programı Tatbikatı. (4 Ağustos 1937). Haber, s.8.

⁵⁵² Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin1941, Yıl 8, S.5, s.164-165.

⁵⁵³ TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1038-1044.

⁵⁵⁴ TBMM TD. VIII/24, B:39, (06.02.1950), s.102.

etmiştir. 1800’lü yıllardan süregelen derme çatma birtakım tesislerle Bozkır Dağlarından inen Çarşamba Deresi’nden istifade edilmiş; ancak su debisinin yıl içerisinde düşmesinden kaynaklı ovanın önemli zengin toprağı olan Çumra kaza arazisini sulanmak pek mümkün olmamıştır⁵⁵⁵. Konya Ovası’nda zaman zaman kuraklık yaşanmış, 1853’te Suğla Suyu tamamen çekilmiş; öyle ki gölün çekildiği alanda 200.000 dönümlük göl alanı, tarım arazisi olarak kullanılmıştır⁵⁵⁶.

19 yüzyılın başlarında Çelik Mehmet Paşa, ovanın mümkün olduğu kadar geniş bir sahada sulama imkânı bulması için dönemin fen adamlarına birtakım incelemeler yaptırmıştır. Araştırmalar neticesinde Çumra kazasını sulamanın mümkün olabileceği anlaşılmıştır. Gölün batı ucunu teşkil eden küçük körfezdeki bazı düdenlerin kapatılması durumunda, Beyşehir Gölü ile Sarısu Deresi’nden gelecek sularla göl seviyesinin yükselebileceği kanaatine varılmıştır. Bu düdenler arasında başta Arvana, Mahmut Hoca düdenleri kapatılmış, gölün ayağı temizlenerek açılmıştır. Ancak fenne uygun olmayan bu çalışma başarılı bir şekilde sonuçlanmamıştır.

Ovanın sulanması için III. Selim zamanında da inceleme ve girişimlerine devam edilmiş ancak olumlu sonuç alınamamıştır⁵⁵⁷. Konya Ovası sulama projesinin ilki 1819’da ikincisi ise 1907’de II. Abdülhamid zamanında hazırlanmış, 1913’te tamamlanmıştır. Dünyanın önde gelen sulama projelerinden biri olan bu proje, Anadolu’daki ilk modern projedir. Projenin maliyeti 850.000 Osmanlı altına tekabül etmiştir⁵⁵⁸.

19. yüzyılın sonlarına doğru Çumra kazasına bağlı Hayroğlu köyünde yaşayan zeki ve girişimci bir köylü, Konya Ovası’nı sulama konusunda fikir geliştirmiştir. Kurukafa diye adlandırılan Mehmet, pek uzakta bulunan Beyşehir Gölü sularından istifade edilerek ovanın sulanmasında yararlanabileceği fikrini ortaya atmıştır. Kurukafa, yağışın bol olduğu yıllarda Beyşehir Gölü seviyesinin kabardığını, bu suların Beyşehir Deresi’ne aktığını ve Balıklı Ova boğazını aşarak Çarşamba Deresi ile birleştiğini bu suretle 15-20 yılda bir, ovanın sulanabildiğini ifade etmiştir. Burada bir kanal açmak suretiyle göl suyunun ovaya getirilmesinin mümkün olabileceğini söylemiştir. Kurukafa, çevre köylerdeki vatandaşlarla iş birliği yaparak kanal açma çalışmalarını başlatmıştır. Köydeki 18-20 delikanlı ile yaklaşık iki yıl boyunca kanal açmışlardır. Kanalın tamamlanmasıyla göl suyunu Çarşamba Çayı’na akıtmayı başarmışlardır. Zaman içerisinde Karaviran Gölü suyu yetersiz kalmıştır. Kurukafa Mehmet, kesin çözüm olarak Beyşehir göl suyunun ovayı sulamada yeterli olabileceğini fark

⁵⁵⁵ Konya Ovasında Sulama İşleri. (18 Haziran 1943). Ulus, s.2.

⁵⁵⁶ Müjgan Muşmal, (2022). *Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre Konya Ovası Sulama Projesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 7.

⁵⁵⁷ Konya Ovasında Sulama İşleri. (18 Haziran 1943). Ulus, s.2.

⁵⁵⁸ Ömer Faruk Yılmaz, (2010). *Osmanlı’nın Konya Ovası Sulama Projesi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 7.

etmiştir. Mehmet, bu amaçla köylüyü toplayarak Konya Valisi Ferit Paşa'ya durumu izah etmiştir. Paşa, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlardan ötürü bu çalışmanın gerçekleştiremeyeceğini ifade etmiştir⁵⁵⁹.

Paşa, sadrazam olduktan sonra Anadolu-Bağdat Demiryolu İnşa ve İşletme imtiyazını bir Alman şirketine verirken, Konya Ovası'nın da sulanması için gerekli tesislerin yapılması şartını ortaya koymuştur. Bu hükümler neticesinde merkezi Çumra'da olmak üzere şirket kurulmuştur. Etüt işlerine girilmiş, 1907'de kanal açma çalışmasına başlanmıştır⁵⁶⁰. Anadolu-Bağdat Demiryolu Hattını yapan Almanların hububat ambarı olan Konya Ovası'na sıcak bakması ile dönemin önemli baraj ve kanalları inşa edilmiştir. Bu çalışma 1914'te başarılı bir şekilde tamamlanmıştır⁵⁶¹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Ziraat Encümeni, hükümete sulama ücreti kanun tasarısı sunmuş ve bazı açıklamalarda bulunmuştur. Yapılan açıklamada Konya sulama sahasındaki tesisatın Valdorp tarafından kurulduğu vurgulanmıştır. Keşfe 1901'de başlanan tesisatın 13 yılda tamamlandığı, 1914'te sulama faaliyetlerine başlandığı belirtilmiştir. Belçika ziraat profesörlerinden Lupla tarafından bu muhit hakkında inceleme raporu hazırlanarak Nafia Vekâletine verilmiştir. Tesisatın toplam gideri 980.000 Türk altınına denk gelmiştir. Kanallar, arklar uzmanlığın gereğine göre yapılmıştır. Kanalin toplam uzunluğu 164 kilometreyi bulmuştur. Çay boyu 179, esas ana kanal 142, yedek kanal 408, arklar 565 tahliye kanalından oluşmuştur. Arazi bire, beş vermekteyken, sulama neticesinde bu miktar bire, on ikiye çıkmıştır. Almanlar, Çumra İstasyonu civarındaki tecrübelerinde bire, on dört hububat hasılatı aldıkları gibi 962 gram ağırlığında patlıcan ve %21'i şekerli pancarı yetiştirmeye muvaffak olmuşlardır. Suğla (Karaviran) denilen göl arazisinde emsalsiz bereket vermekte bire, kırk derecesinde mahsul alınmıştır. Kanallar sayesinde Karaviran Gölü 1918'de kurutularak 100.000 dönüm arazinin üretimine imkân vermiştir⁵⁶².

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarında ovanın su sorununu gidermek amacıyla girişimler olmuştur. 1094 rakımındaki Karaviran Gölü seviyesini yükselterek Konya Ovası'nın sulanmasına dayanan girişimin ilki Çelik Mehmet Paşa teşebbüsüdür. İkinci girişim ise III. Selim zamanında yapılmış ancak süreklilik sağlanamamıştır. Ovanın sulanması için yapılan üçüncü teşebbüs ise 1898'da öncelikle Hazinei Has adına yapılan Nafia Vekâleti tarafından el konulan teşebbüstür. Bu girişim Holsman Şirketi tarafından 837.000 madeni altın harcanarak yapılmıştır. Bu yapı Cumhuriyet Dönemi'nde metruk,

⁵⁵⁹ Konya Ovasında Sulama İşleri. (18 Haziran 1943). Ulus, s.2.

⁵⁶⁰ Konya Ovasında Sulama İşleri. (18 Haziran 1943). Ulus, s.2-3.

⁵⁶¹ Konya Ovasında Kanal Tesisatını İlk Yapan Bu Mütevazı Köylüdür. (14 Ekim 1935). Son Posta, s.4.

⁵⁶² TBMM ZC, D:2, C:18, İ.109, (22.04.1925), s.450.

kanalları dolmuş, kullanılamaz haldedir. Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden bu şebeke için dördüncü teşebbüs ise 3583 sayılı kanunla olmuştur. Yapımına başlanan programın bütçeye maliyeti 668.000 lira olmuştur. Ancak yapım işini üstlenen firma yetkilisinin ölümü üzerine bu çalışma da sonuçsuz kalmıştır⁵⁶³.

İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, Konya Ovası'nda yaklaşık 900.000 lira maliyetle vücuda getirilen sulama sahasının bakımsız kaldığını ve büyük ana kanalının kapandığını belirtmiştir. Arazinin sulanabilmesi için daha zor yöntemlere müracaata mecbur kalındığına işaret etmiştir. Gereken ödeneğin verilmemesi durumunda Yenişehir Gölü'nde biriken milyarlarca m³ suyun, bendi yıkarak ani bir taşkınla tesisatı yok edeceği uyarısında bulunmuştur. Güzergâhtaki mahalleleri, ovalardaki köyleri hatta Konya'yı su altında bırakarak çok sayıda insan ve hayvanın telef olacağını bu sebeple bütçeden ödenek ayrılarak ovada ıslah çalışmalarının yapılmasının zorunluluğuna değinmiştir. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, Konya Ovası'ndaki sulama sahasının bakımsızlığına dair açıklamada bulunmuştur. Hasan Bey, Konya sulama kanalları için maliye kaydına göre sarf edilen paranın 1.300.000 liranın altında kaldığını belirtmiştir. Bu kanallardan Maliye Vekâletinin hesabına son beş yılda herhangi bir gelir elde edilmediğini ifade etmiştir⁵⁶⁴.

Süleyman Sırrı Bey, yağışların Anadolu'nun yayla kısmında yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Yağış mevsiminde ise Heyeti Umumiye'nin çalışmaları neticesinde Beyşehir Gölü'nün fazla suyu bünyesinde toplayarak bu suyun tamamına yakını kanallar vasıtasıyla ovaya akıttığını belirtmiştir. Ancak ana kanal bozulduğundan, su seviyesi çok yükselmiş, çevrede bataklığa sebep olmuştur. Oluşan bataklıklar sebebiyle hastalıklar artmış ve can kayıpları meydana gelmiştir. Daha önce kuruyan Karaviran Gölü, yapılan tesisat ile her yıl 1.000.000 nüfusu idare edebilecek tarımsal saha olarak kullanılmıştır. Ancak sulama kanallarının bozulmasından kaynaklı bu alan da bataklığa dönüşmüştür⁵⁶⁵.

1925'te Konya Ovası sulama tesisat işletmesi için sulama alanında bulunan bağ, bahçe ve bostanlardan sulama ücreti alınmasına karar verilmiştir. Beyşehir ve Karaviran gölleri ile bu gölleri birleştiren Beyşehir Çayı, Karaviran Tahliye Kanalı, Balıklıova kanalı ve Çarşamba Çayı'ndan sulanabilen alanların bu sahada yer alacağı kanunla belirtilmiştir. Sulama sahalarında alınacak ücretler ayrı kalemlerle belirtilmiş iken, meyve bahçeleri bu alanlarda ücrete tabi tutulmamıştır⁵⁶⁶.

⁵⁶³ TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1040-1041.

⁵⁶⁴ TBMM ZC, D:2, C:4, İ. 65, (10.12.1923), s.132.

⁵⁶⁵ TBMM ZC, D:2, C:4, İ. 65, (10.12.1923), s.133.

⁵⁶⁶ TBMM Kavânin Mecmuası, C. III, TBMM Matbaası, Ankara, 1341/1925, s. 278.

1927’de Konya Ovası Sulama İdaresine, bütçe giderlerinden 660 lira tahsisat konulması kanunla belirlenmiştir⁵⁶⁷. Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 kati bütçe kanuna göre ovanın sulama ihtiyaçları için A cetveline göre tahmini bütçesi 150.500 lira, tahsil edilen 149.116 liradır. B cetveline göre ise 150.500 lira ödenek verilmiş, bunun 35.091 lirası ödenmiştir⁵⁶⁸.

Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 mali yıl bütçe geliri A cetvelinde 150.500 lira olacağı tahmin edilmiş, B cetvelinde ise aynı ücret belirlenmiştir. Tabloda belirtilen A gelir cetveli, B gider cetveli ve T cetveli gösterilmiştir. A cetvelinde gösterildiği üzere, Konya Ovası’nın en büyük geliri sulama ücretlerinde elde edilmiştir. En fazla gider ise bakım ve onarım giderleri olmuştur⁵⁶⁹.

Tablo 2.4. Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 mali yıl bütçe geliri, A cetvelindeki gelir kaynağı

A-CETVELİ GELİR BÜTÇESİ		
	Yeni Gelir Kaynağı	Lira
1	Sulama ücreti	93.250
2	Değirmen ve fabrika su ücreti	250
3	Diğer masraflar	2.000
4	Arta kalan veya geciken gelirler	5.000
5	Bütçeden yardımlar	50.000
	Toplam	150.500

Tablo 2.5. Konya Ovası sulama idaresinin 1927 mali yıl bütçe gideri, B cetvelindeki harcama kalemleri

B-CETVELİ GİDER BÜTÇESİ		
	Gider Kaynağı	Lira
1	Personel maaş giderleri	53.100
2	Demirbaş, malzeme ve sigorta giderleri	20.315
3	Bakım ve onarım giderleri	77.085
	Toplam	150.500

⁵⁶⁷ TBMM Kavânin Mecmuası, C. VI, TBMM Matbaası, Ankara, 1928, s. 253.

⁵⁶⁸ “Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 Senesi Hesabı Kat’i Kanunu” (Resmî Gazete ile neşir ve ilânı: 25/111/1931- Sayı: 1757), Kanunlar Dergisi, C. IX, TBMM Matbaası, Ankara, 18 Mart 1931, s. 88.

⁵⁶⁹ “Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 Yılı Mali Bütçe Kanunu” (Resmî Ceride ile neşir ve ilânı: 15/V1/1927- Sayı: 608) No. 1067; TBMM Kavânin Mecmuası, C. V, TBMM Matbaası, Ankara, 1927, s. 295.

Tablo 2.6. Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 mali yıl bütçe geliri, T cetvelindeki gelir kaynağı

T-CETVELİ		
	Gelirler	Kuruş
1	Kanallardan istifade eden hububat tarlalarından dönüm başına	50
2	Suğlalardan (sulak alan) istifade eden hububat tarlalarından dönüm başına	25
3	Kanallardan istifade eden bostan, bağ ve bahçelerden dönüm basma	200
4	Değirmen ve fabrikalar su ücreti	
5	Meyveli, meyvsesiz ağaçlarla fidan ve meyve satış hasılatı	
6	Emvali(taşınır) gayrimenkule bedeli icaraları	
7	Emvali gayrimenkule satış ve icar bedelleri	

Konya Ovası Sulama Teşkilatının, Nafia Vekâletine bağlı olduğu, teşkilatın sulama sınırları içerisinde bulunan Beyşehir, Karaviran Gölleri ile Balıklıova Kanalı ve Çarşamba Çayı'ndan itibaren mevcut sulama kanallarını ihtiva ettiği 1927'de Resmî Gazete' de yayınlanan kanunla belirtilmiştir⁵⁷⁰.

Konya Ovası Sulama İdaresinin 1928 yılı bütçesi TBMM'de incelenmiş, ovanın sulama için genel maliye gideri 172.350 lira olarak belirlenmiştir⁵⁷¹. Ovanın 1928 yılı bütçesinde ise gelir cetvelinde sulama ücreti 139.100 lira, değirmen ve fabrikalar için su ücreti 250 lira ve diğer gelirlerle birlikte toplam gelir 172.350 liradır⁵⁷².

Malatya Milletvekili ve Başvekil İsmet Bey, 1928'de Nafia Vekâletinin yaptığı çalışmalar hakkında Meclise bilgi vermiştir. Başvekil İsmet Bey, Nafia Vekâletinin sulama bütçesinin yarısına yakınının Konya ve civarına harcandığını belirtmiştir. Konya'da İnevi (Cihanbeyli) Kanalı'nın 25.000 liraya ihaleye verildiğinin, bu ödenekle 10.000 dönüm arazinin sulanabileceğini ifade etmiştir. Aksaray Ulurmak Kanalı'na başladığını, 50.000 lira harcama yapılarak tahmini 75.000 dönüm arazinin sulanabileceğini söylemiştir. Konya civarındaki çiftlik kanalı Esmil için ödeme yapıldığını burada ise 8000 dönümün sulanabileceğini, Çumra'da 50.000 lira ile işe başladığını vurgulamıştır. Beyşehir Gölü'ndeki 130 km uzunluğundaki yer altı kanalın temizlendiğini açıklamıştır. Ereğli Bataklığı'nın kurutulması sonucunda 70.000 dönüm, Ilgın'da ise 40.000- 50.000 dönüm arazinin tarıma elverişli hale getirildiğini ifade etmiştir⁵⁷³. Ilgın'da, baraj yapımı için Nafia Vekâleti 240.000 lira ödenek ayırmış; bölgede inceleme yapmak amacıyla Konya'ya ayrıca bir uzman gönderilmiştir. Baraj yapımından

⁵⁷⁰ “Konya Ovası Sulama İdaresi Teşkilatının Görevleri Hakkında Kanun” Resmî Gazete, No:606, 09 Haziran 1927:38.

⁵⁷¹ TBMM ZC, D:3, C:4, İ. 73, (24.04.1928), Sıra Sayısı:143, s.21.

⁵⁷² TBMM Kavânin Mecmuası, C. VI, TBMM Matbaası, Ankara, 1928, s. 182-183.

⁵⁷³ TBMM ZC, D:3, C:5, İ.3, (08.11.1928), s.26.

sonra Ayrapçı Ovası'nın sulanması için bölgede sulama tesisatı keşifleri yapılmıştır⁵⁷⁴.

Konya'da 1.000.000 lira ile tesis edilen bir sulama idaresi bulunduğunu ifade eden Milletvekilli Kazım Bey, genel bütçeden ayrılan 80.000 liranın mıntukanın durumu ve tarımsal üretim için yetersiz olduğunu belirtmiştir. Tesisatın 500.000 dönüm araziye sulamak için yapıldığını oysa halihazırda sadece 120.000 dönüm arazinin sulandığını beyan etmiştir. Kanalların açılmamış veya dolmuş olması, dünya savaşından sonra kanalların temizlenmemiş olması, yeteri kadar su taşımaması, su mecralarının yükselmesi, bölgede sulamaya engel teşkil sebepler olarak sıralanmıştır. Bu kanalların temizlenmesi durumunda suyun mecrasının doğal hale geleceğini gölün azami kapasitesinin 300.000 dönüme yükselebileceğini iddia etmiştir. Bütçeden ayrılan 80.000 liranın ise mevcut arkların temizlenmesi ve düzenlenmesine bile yetmeyeceğini belirtmiştir⁵⁷⁵.

1928 yılı ve sonrasındaki sert kuraklık Konya Ovası'nda da baş göstermiştir⁵⁷⁶. Yine 1930'da yetersiz kar yağışı sebebiyle Konya ve çevresinde kuraklık baş göstermiştir. Çarşamba Çayı kurumuş ve Beyşehir Gölü'nden şehre su verilememiştir⁵⁷⁷. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, 1928'de Konya kuraklığı ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Raporda kanalların temizlenmemiş veya yapılmamış olması, su dağıtımının belli bir düzen dahilinde olmayışı ve ırmakların boş yere akmasının ovaya fayda yerine zarar verdiğini belirtmiştir⁵⁷⁸.

Konya Ovası'nın kuraklıktan kurtarılması için Ziraat Vekâleti Su İşleri Müdürü Şevket Bey, Uzman Baryola ile Çumra'ya giderek incelemelerde bulunmuşlardır. Vekalet, incelemeler neticesinde Ziraat Bankasından kredi alınan 90.000 liranın Beyşehir sulama kanallarının inşası ve temizlenmesi için kullanılmasına karar vermiştir⁵⁷⁹. Ovada yapılan sulama sahası tesisatı için Burhanettin Bey ve yüksek mühendis mektebi beşinci sınıf öğrencileri Konya'ya giderek fen heyetiyle birlikte Beyşehir ve Karaviran sahasını incelemişlerdir⁵⁸⁰.

Konya Ovası Sulama İdaresinin 1929 malî yılı için tahmin edilen bütçe miktarı 231.350 lira olarak belirlenmiştir⁵⁸¹. Konya Ovası Sulama İşletme İdaresinin 1930 yılı bütçe tasarısında Çarşamba Çayı üzerinde bulunan Kısıkyayla Barajı, Postalcık Barajı, Alemdar Barajı ve Karahüyük Barajı için

⁵⁷⁴ Sulama İşleri. (19 Eylül 1933). Cumhuriyet, s.1.

⁵⁷⁵ TBMM ZC, D:3, C:11, İ.64, (13.05.1928), s.39.

⁵⁷⁶ TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1038-1044.

⁵⁷⁷ Kuraklık İhtimali. (2 Mart 1930). Akşam, s. 3.

⁵⁷⁸ Muhammed Sarı, (Eylül 2022). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Beyşehir-Hüyük ve Çevresinin İmarında Sulamanın Islahı Meselesi, Uyanık. N. (Editörler). Göl Medeniyeti Çalışmaları, Konya: *Palet Yayınları*, 387.

⁵⁷⁹ Konya Ovası Sulanacak. (19 Temmuz 1933). Cumhuriyet, s.6.

⁵⁸⁰ Genç Mühendislerimiz Konya Ovasında Sulama Tatbikatı Yapıyor. (2 Şubat 1930). Vakit, s. 4.

⁵⁸¹ TBMM ZC, D:3, C:11, İ.64, (13.05.1929), s.39.

ödenek ayrılmıştır⁵⁸². 1931 mali yılı için Konya Ovası Sulama İdaresine B cetvelinde gösterilen sulama ücreti, değirmen ve fabrikalara ait su ücreti için bütçeden 69.321 lira 73 kuruş ödeme yapılmıştır⁵⁸³.

1932 yılı Konya Ovası Sulama İdaresi, bütçe encümeni mazbatası görüşmelerinde hâli hazırda sulama sahası dahilinde bulunan 10 köyün 259.274 dönüm arazisi bulunmaktadır. Sulama sahası dahilinde olup tali kanalların noksanlığından dolayı sulamadan istifade edemeyen 35 köy arazisi 270.861 dönümdür. Tali kanallarının yetersizliğinden kaynaklı birçok köy arazisi sudan istifade edememiştir. Bu sebeple tali kanalların açılabilmesi için bütçeden ödenek verilmesi istenilmiştir⁵⁸⁴.

Konya Ovası'nın 1932 yılı sulama bütçesi, bütçe encümeninden son şeklini almıştır. Sulama sahası içinde bulunan 6.811 nüfuslu köyün 259.274 dönüm arazisinden 36.518 dönümü ekim alanı olarak ayrılmıştır. Tali kanalların noksanlığı sebebiyle 13.049 kişi sudan yararlanmamıştır. Kanalların inşası için 1932 yılı bütçesinden pay ayrılmasına karar verilmiştir⁵⁸⁵. 1933 mali yılı için ise Konya Ovası Sulama İdaresine B cetvelinde gösterilen sulama ücreti 77.350 lira olarak belirlenmiştir⁵⁸⁶.

Konya Ovası, Ereğli, Karaman ve Bozkır çevresinde yağışların yetersiz olması sebebiyle 1932'de tarımdan yeteri kadar verim elde edilememiştir. Ovanın, kuraklıktan kurtarılarak tahıl ambarına dönüştürülmesi için bu mınıtkada sulama kanallarının açılması amaçlanmıştır⁵⁸⁷.

Ovanın sulama sorununa çözüm bulmak gayesiyle Nafia Vekâletine bağlı olan Konya Ovası Sulama İşleri İdaresi 1932 yılı mayıs ayı itibarıyla Ziraat Vekâletine devredilmiştir⁵⁸⁸. Büyük Millet Meclisi, yaz tatiline girmeden önce Konya Ovası'nın sulama işlerini doğrudan Ziraat Vekâletine devretmiş; Ziraat Vekâleti, sulama alanında çalışmalara başlamış; Konya'nın sulama işlerini Anadolu-Bağdat Demiryolları Şirketine vermiştir. Şirket, bölgedeki sulama tesislerini 10.000.000 lira karşılığında inşa etmiştir. İnşa edilen sulama kanal tesisatı, suyunu Beyşehir Gölü'nden alarak Orta Anadolu'daki kurak bölgelere, özellikle önemli tarım arazisine sahip olan Konya Ovasına, su taşımıştır. Bu kanal sistemiyle, Konya Ovası'ndaki yaklaşık 500.000 dönümlük arazi suya

⁵⁸² TBMM ZC, D:3, C:19, İ.62, (22.05.1930), Sıra Sayısı:169, s.57.

⁵⁸³ Konya Ovası'nı 1931 Mali Senesi Hesabı, Nafia İşleri Mecmuası (İdari Kısım), Mayıs 1935, Yıl 1, S.12, s.32-33.

⁵⁸⁴ TBMM ZC, D:4, C:8, İ.52, (21.05.1932), Sıra Sayısı:170, s.8.

⁵⁸⁵ Konya Ovası Sulama İdaresinin Bütçesi Son Halini Aldı. (24 Mayıs 1932). Akşam, s.5.

⁵⁸⁶ Konya Ovasının 1933 Mali Senesi Hesabı, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmel Kısım), İlk Kanun 1937, Yıl 4, S.7, s.7.

⁵⁸⁷ Sulama Teşkilatının Genişlemesi Lazım. (30 Haziran 1932). Son Posta, s.4.

⁵⁸⁸ Muhammed Sarı, (Eylül 2022). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Beyşehir-Hüyük ve Çevresinin İmarında Sulamanın Islahı Meselesi, Uyanık. N. (Editörler). Göl Medeniyeti Çalışmaları, Konya: *Palet Yayınları*, 388.

kavuşmuştur. Ova kurak ve çorak bir mıntıka iken, buraya inşa edilen su kanalları vasıtasıyla akan su, şehrin zirai hayatını canlandırmıştır. Ovanın sulanması ile dağlık köylerde yaşayan halk ovaya inmiş ve burada birçok yeni köy kurmuştur⁵⁸⁹.

Vali Cemal Bey, başmühendis ile 1933'te Ilgın'a giderek sulama işleriyle ilgili tetkiklerde bulunmuşlardır. Ilgın Çayı ile Nane Bataklığına sebep olan suyun mecrasının temizlenerek, bölgede yeni bir kanalın açılması kararlaştırılmıştır. Kanalın genişliği altı metre, derinliği 3,5 metre olarak planlanmıştır. Böylece Ilgın Suyundan azami düzeyde yararlanılması amaçlanmıştır⁵⁹⁰.

Beyşehir Gölü seviyesinin alçalmasından ötürü ova civarında bulunan sulardan istifade etmek amacıyla araştırmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple Konya Ovası Sulama İdaresinin, Almanlar tarafından idare edildiği yıllarda görev başında bulunan İsviçreli Uzman Baryola'nın tekrar bu göreve getirilmesi istenilmiştir. 1935'te Ziraat Vekilinin tezkeresi ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in onayı ile 500 lira verilmek üzere uzmanın Türkiye'de çalıştırılmasına karar verilmiştir⁵⁹¹.

Ziraat Vekâletince Yenişehir Gölü çevresinde 1935'te incelemeler yaptırılmıştır. İnceleme neticesinde, uzmanlardan bir kısmı baraj seviyesinin düşürülmesini tavsiye etmiş; bir kısmı ise suyun tükeneceği yönünde beyanlarda bulunmuştur. Bunun üzerine Uzman Kazi, gölün derinliğini az bulmuş; bunun üzerine Ziraat Vekâleti Sarısuyun, Yenişehir Gölü'ne akıtılmasına karar vermiştir. Yapılacak çalışmalar için Ziraat Bankasından 90.000 lira alınmıştır⁵⁹². Ovanın sulamasını sağlayacak olan göl seviyesini yükseltmek, taşkın zamanlarında gelen suyu kontrol altına almak maksadıyla Sarısu'yu'n, Beyşehir Gölü'ne akıtılmasını sağlayacak proje Nafia Vekâletince hükümetin onayına sunulmuştur⁵⁹³. Sarısu'yu'n, Beyşehir Gölü'ne akıtılması için yapılan proje, hükümet tarafından onaylanmış ve çalışmalar başlatılmıştır. Çalışmanın sonunda Beyşehir Gölü su seviyesinin 15 cm yükseltilmesi ve göldeki 96.500.000 ton sudan istifade edilmesi hedeflenmiştir. Sıcaklıktan ötürü Karaviran ve Hotamış bataklıkları da tamamen kurduğundan 50.000 dönüm arazi ekilir vaziyete gelmiştir⁵⁹⁴.

Kuraklık sebebiyle su seviyesi büyük sulama barajının altına düşen Konya Ovası'nda 1935'te yağın kar ve yağmur sularıyla 70 cm yükselmiştir. Yükselen

⁵⁸⁹ Konya Ovası Sulama İdaresinin Nafia'dan Ziraat Vekâletine Devri. (16 Eylül 1932). Milliyet, s.4.

⁵⁹⁰ Konya'da Sulama İşleri. (6 Ekim 1933). Akşam, s.6.

⁵⁹¹ BCA.30.18.1.2.51.5.4.

⁵⁹² Sarısu Beyşehir Gölü'ne Akıtılıyor. (13 Eylül 1935). Kurun, s.5.

⁵⁹³ BCA. 30.10.0.0.158.110.3.

⁵⁹⁴ Konya Ovasında Sulama İşleri. (6 Aralık 1935). Cumhuriyet, s.6.

su, yapılan kanallar vasıtasıyla ovaya taşınmıştır. Karaviran'a akan Sarısu iki kilometrelik kanal vasıtasıyla Beyşehir Gölü'ne akıtılmıştır⁵⁹⁵. Beyşehir göl suyunun kanallar vasıtasıyla tarım arazilerine akıtılmasından ötürü göldeki su seviyesi azalmıştır. Bu sebeple Konya Valisi Cemal Bardakçı ile su işlerinde görevli Biyelofski Beyşehir Gölü'nde incelemelerde bulunmuşlardır. İnceleme neticesinde sıcaklık, kuraklık ve sulama kanallarından suyun akıtılması sonucu göl seviyesinin azaldığı tespit edilmiştir. Hem tarım arazisini sulamak hem de göl seviyesini uygun değerler arasında tutmak gayesiyle alternatif fikirler geliştirilmiştir. Bunun için Kireli nahiyesi Köşk mevkiindeki Sarıköy Çayı adındaki su kaynağının Beyşehir Barajı'nın hemen altındaki kanala boş yere aktığı fark edilmiştir. Beyşehir Gölünü beslemesi düşünülen, Sarıköy Çayı su kaynağı için sekiz kilometrelik bir kanal açılması planlanmıştır⁵⁹⁶.

Konya milletvekilleri, Başvekil İsmet İnönü'ye sunmak üzere 1935'te Konya Ovası sulama şebekesine dair rapor hazırlamışlardır. Raporda, Çumra'da kurulan Konya Ovası sulama şebekesine dair incelemelerin yapıldığını mevcut tesisatın 10.500.000 altın franka mal olduğu belirtilmiştir. 1935'ten başlayıp 1950'ye kadar tamamlanması hedeflenen sulama projesine göre 580.000 dönüm arazinin sulanması amaçlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile proje tamamlanamamıştır. Şebeke tesisatına başlandığında kanal ile Beyşehir Gölü arasına üç metre seviye farkı bırakılmıştır. Sulama şebekesinin tamamlanarak faaliyete başlayabilmesi için kanal başlangıcından itibaren 10 kilometrelik kanal yatak seviyesinin 1,5 metre indirilmesi, tahliye kanallarının açılması, teklif edilmiştir⁵⁹⁷.

Orta Anadolu'da imkân dahilinde yaz ve kış sulamalarının yapılabilmesi için yer altı suları araştırılmıştır⁵⁹⁸. 1937'de yapımına devam edilen Konya Ovası'nın sulama işi çalışmalarında, Karaman'da bulunan iki tazyikli su yeryüzüne çıkarılmıştır. Sondaj kaynağında dakikada 220 litre su yeryüzüne akıtılmıştır. Sondaj derinliğinin artmasına paralel olarak çıkarılan su miktarı da artış göstermiştir. Yer altı su kaynağından alınacak su miktarı tam olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu su tespit edildikten sonra suyun geçtiği bütün yerlerde kuyuların açılması planlanmıştır. Artezyen kuyularından günlük 3200 ton su alınarak ilçe arazisinin kuraklıktan kurtarılması hedeflenmiştir. Sondaj vurulan yerlerde, suyun çıkmadığı alanlarda tazyikli su için 200-400 metre derinliğe kadar inilmiştir⁵⁹⁹.

⁵⁹⁵ Konya Ovasının Sulanması. (2 Mayıs 1935). Akşam, s.5.

⁵⁹⁶ Beyşehir Gölü Takviye Ediliyor. (11 Mayıs 1935). Cumhuriyet, s.7.

⁵⁹⁷ BCA.30.10.0.0.158.109.13.

⁵⁹⁸ Sulama Programı. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkâr, s.3.

⁵⁹⁹ Kurak Mevsimlerde Su Remini İçin Çare Aranıyor. (4 Şubat 1937). Yeni Asır, s. 5.

1936'da kurulmuş olan Vilayet Su İşleri Bürosu'nun yanı sıra Konya Ovası'nın sulama işini yeniden düzenlemek maksadıyla hükümet yeni bir karar almıştır. Çıkarılan yasa ile daha önce Ziraat Vekâleti tarafından idare edilen Konya Ovası Sulama İdaresi, 1938'de tekrar Nafia Vekâletine devredilmiştir. Konya Ovası sulama işinin merkezi Çumra olarak belirlenmiştir. Çumra'daki ana baraj teşkilatı Nafia Vekâletince genişletilmiştir. Beyşehir, Karaviran Gölleri, teşkilatın sulama sınırları dahilinde olup tahliye kanalı, Bağra bağlantı kanalı, Balıklıova Kanalı ve Çarşamba Çayı ile bütün arazinin sulanması amaçlanmıştır. Vali Cemal Bardakçı, bozkırın Mavi Boğaz'daki su miktarı inceleme işlerine bizzat katılmıştır⁶⁰⁰.

Yağışlı geçen mevsimlerde Beyşehir Gölü'nün su seviyesi yükselmiş, su kanallara akıtılmıştır. Kanalların da bu suyu taşıyamaması üzerine Arapçayı, Karaviran, Hotamış mıntıkasında biriken sular bataklığa sebep olmuştur. Benzer bir durumun California'da da yaşandığı, burada su etüdü yapılarak sıkı bir düzenin uygulandığı ve sulama işlerinin düzenlenerek sorunun önüne geçildiği belirtilmiştir. Konya Ovası'nda da bu çalışmaların yapılması halinde sorunun çözüleceğine işaret edilmiştir. Kanalların temizlenmesi, Hotamış etrafında yapılması planlanan seddenin inşa edilmesiyle bölgedeki taşkın felaketinin bertaraf edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Hatip, Tutlu, Boyalı, Gödene mıntıklarına yeni bir kanal ilave edilerek Kırı, Hocacihan, Sille, Pınarbaşı ovalarının sulanmasıyla tarımsal üretimin artacağına işaret edilmiştir⁶⁰¹.

Karaman'a 50 km uzaklıkta bulunan Yerköprü mevkiindeki Göksu Şelalesi, kayalıkların üç ayrı yerinden 60 metre yükseklikten aşağıya dökülmektedir. Bol suya sahip olan şelalenin hem elektrik üretimi hem de sulamaya elverişli olduğu tespit edilmiştir. 60 değirmeni çevirme kapasitesine sahip şelalenin sularıyla, yüz binlerce dönüm arazinin sunabileceği tespit edilmiştir. Karamanlı bazı girişimciler, şelale suyundan elektrik üretmek için girişimlerde bulunmuş; yabancı bir uzman tarafından projesi hazırlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu proje de uygulanamamıştır. Daha sonra bu proje belediye tarafından değerlendirilmiştir. Projenin uygulanmasıyla Orta Anadolu'da birçok şehir, kasaba, imalathane ve fabrikanın elektrik ihtiyacının karşılanması düşünülmüştür. Silifke'den geçerek Akdeniz'e dökülen bu suyun çevresinde bulunan Bozkır, Hadım, Karaman, Çumra kazaları ile Konya yararlanmıştır. Burada inşa edilecek bir baraj ile Karaman ve Karapınar kazalarının tarım arazisinin sulanması hedeflenmiştir⁶⁰².

⁶⁰⁰ Konya Ovasında Sulama İşleri. (14 Temmuz 1938). Kurun, s. 2.

⁶⁰¹ TBMM TD. VIII/20, B:102, (06.06.1949), s.315.

⁶⁰² Göksu Şelalesinden İstifade Etmek Kabildir. (10 Temmuz 1939). Akşam, s. 6.

Konya Ovası'nda su bulmak amacıyla artezyen kuyuları kazılmış, yaklaşık dört ay boyunca yapılan çalışmanın sonunda Karaman'da 184 metrede su bulunmuştur. Bulunan suyun tazyik oranı oldukça fazladır. Yöre halkı, kuraklıktan kurtulmanın sevinci ile ovaya gidip artezyen kuyusunu ziyaret etmiştir⁶⁰³. Konya'da sulama işlerine girilmiş, sulamanın yapıldığı tarımsal arazi 1940 yılına kadar 220.000 dekar çıkarılmıştır. Burada yapılacak diğer çalışmalar ile 400.000 dekar arazinin sulanması hedeflenmiştir. Oadaki obruklardan sulama yapılması için incelemeler başlatılmıştır⁶⁰⁴.

Konya Ovası'nda ihtiyaç duyulan suyu karşılamak amacıyla sulama tesisatları yapılmış, Simi-Alkaran Kanalı temizlenmiş; Çarşamba Kanalı üzerinde ıslah çalışması yapılmıştır. Yer altı suları ile yer altı gölleri olan obruklardan su temin etmek gayesiyle incelemeler yapılmış, Apasaraycığı Obruğu'nda çalışmalara başlanmıştır⁶⁰⁵. Sulama İdaresi 1941'de Çumra'nın sadece 14 köyünü sulayabilmektedir. Bunun dışındaki köyler sudan istifade edememiştir. Sulama İdaresi, ana kanalların suyunu kollara ayırdıktan sonra bu suyu tahliye kanallarına boşaltmıştır. Kayışhanı, Çarıklar, İçeri Çumra, Dedemoğlu, Fethiye Abdikulu, Alemdar, Karahöyük, Üçöyük, Taşağıl ve Camili köylerindeki geniş ovaların bulunduğu kısımlarda biriken su bataklıklara sebep olmuştur⁶⁰⁶. Ovada sulama, tesisat genişletme ve temizleme işine devam edilmiştir. İki km uzunluğundaki kanala 32.000 m³ hafriyat dökülmüştür. Bu işler için 14.000 lira ödenmiştir⁶⁰⁷.

1942 yıl içerisinde Konya Ovası'nda 153.986 dekar tarla, 8.448 dekar bostan sulanmış ve 40.000.000 kilo buğday elde edilmiştir. Sulama şebekesinin genişlemesi ile ıslah işlerine başlanmıştır. Alkaran, Simi, Balçıkhisar ova ve köylerinde 43 km uzunluğunda temizlik ıslah çalışması yapılmıştır. 200.000 dekarlık alanın sulanması için sağ Çarşamba şebekesinde 45 kilometrelik ana kanal, 25 kilometrelik yedek kanal ile 19 kilometrelik ark yapılmıştır⁶⁰⁸. Almanların yapmış olduğu Çumra sulama şebekesi de büyük su işlerine dahil edilerek kanal temizliğine başlanmıştır. Çarşamba Deresi ile yanındaki derenin taşması sonucu zirai araziler zarar görmüş, burada da ıslah çalışmalarına başlanmıştır⁶⁰⁹.

⁶⁰³ Su Bulma Teşebbüsü İyi Netice Verdi. (31 Aralık 1936). Yeni Asır, s.5.

⁶⁰⁴ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

⁶⁰⁵ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 172-174.

⁶⁰⁶ Konya Ovasının Yeni ve Güzel Bir Kasabası Çumra. (6 Nisan 1941). Son Posta, s.6.

⁶⁰⁷ Mart ve Nisan 1941 Aylarında Su İşlerindeki Çalışmalar. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Haziran 1941, Yıl 8, S.1, s.111.

⁶⁰⁸ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.126.

⁶⁰⁹ TBMM TD. VII/20, B:18, (25.12.1945), s.402.

Kısıkyayla mevkiindeki regülatör sayesinde, Çarşamba Deresi'nin sağ kıyısındaki birinci ana kanaldan alınan su, Alibey köyü yakınlarında tünel ile karşıya geçirilerek Konya'nın kuzey doğusuna kadar ulaştırılmıştır. Bu kanaldan ayrılan 19 yedek sulama kanalı vasıtasıyla ovanın büyük bir parçası sulama imkânı bulmuştur. Kanal iki büyük kola ayrılmakta kolların uzununa Karaaslan adı verilmiştir. Çumra kazasının Postalcık köyünde, Çarşamba Deresi üzerinde kurulan bir regülatör sayesinde ikinci kanala alınan su, bu mevki ile Ürünler köyü arasını beslemiştir. Aynı zamanda ana sulama kanalı ve kurutma kanalı görevi görerek Karahöyük köyünün önünden, Hotamış sazlığına dönerek fazla sularını buraya boşaltmıştır. Postalcık Regülatörün 60 metre kadar yukarısında Çarşamba Deresi'nden diğer bir sulama kanalı vasıtasıyla üçüncü ana kanala ayrılmıştır. Bu ana kanalın suladığı topraktaki su, sızıntı yoluyla kaybolmuştur. Yer altına sızan bu su, yapısı itibarıyla farklı özelliğe sahip olup (Potasyum nitrat) toprak altında bulunan suya karışmıştır. Yer altına sızan bu suyun tarımda kullanılmasından kaynaklı bitkiler zarar görmüştür. Konya Ovası'nın sulama şebekesinin dördüncü büyük parçasını Ovaköyü Kanalı'nın suladığı topraklar teşkil etmiştir. Bu arazinin sulanmasını sağlayan Alemdar Regülatöründen sonra Çarşamba Deresi, Sağ Çarşamba, Orta Çarşamba ve Sol Çarşamba olmak üzere üç büyük kola ayrılmıştır. Bu kollardan sulama amaçlı istifade edilmiştir. Sulamanın tam anlamıyla gerçekleşmesi durumunda Konya Ovası sulama şebekesinin 565.440 dönüm arazinin ihtiyacını karşılaması planlanmıştır. Ancak şebeke sulama kanallarının uzun müddet bakımsız kalmasından ötürü ancak 180.000 dönüm arazi sulanabilmiştir⁶¹⁰.

Bütün bu sebeplerden ötürü Beyşehir Gölü'nden taşan sular çevre için bir felakete dönüşmüştür.1947'de yağışın fazla olması sebebiyle felaketin boyutu oldukça fazla olmuştur. Bölgede ıslah ve kurutma çalışmaları kapsamında Akşehir, Ilgın, Ereğli, Totamış, Seydişehir'in Karaviran göllerindeki bataklıklar kurutulmuştur. Ova için diğer bir felaket ise düzene konulmamış olan su taşkını sebebiyle Beyşehir göl suyunun ovayı su altında bırakması olmuştur⁶¹¹.

Cumhuriyet Dönemi'nde bayındırlık faaliyetlerine önem verilmiş, bilhassa sulama ve ıslah çalışmaları için büyük ödenek ayrılmıştır. Sulama alanında faaliyetlerin yoğunlaştığı ve en fazla ödeneğin ayrıldığı ova, Konya Ovası olmuştur. Konya Ovası'nın ıslahı için bütçeden 2.000.000 lira ayrılmış, daha sonra bu tutarın 4.000.000 liraya çıkarılması gerektiği belirtilmiştir⁶¹².

550.000 dönüm araziye sulamak gayesiyle yapılan Konya sulama şebekesi 1949 yılı itibarıyla tamamlanmış ancak hedeflenenin çok gerisinde kalınarak

⁶¹⁰ Konya Ovasında Sulama İşleri. (18 Haziran 1943). Ulus, s. 2.

⁶¹¹ TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1042-1044.

⁶¹² TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1038-1039.

sadece 150.000 dönüm arazi sulanabilmiştir. Ovanın sulama sorununa çözüm bulmak amacıyla yer üstü sularının yanı sıra yer altı sularından da yararlanılma yoluna gidilmiştir⁶¹³.

2.1.4.6. Niğde Sulama İşleri

Uzunyayla'da suni çayırliklar ve yoncaların sulanması için 1940'ta toplamda 60 km uzunluğunda sulama kanalları yapılmıştır. Yapılan bu sulama kanalları sayesinde 50.000 dönüm çayırlik alan suya kavuşmuştur⁶¹⁴.

Niğde'de, Gebere Barajı ile elma bahçelerinin sulanması hedeflenmiş, Aydın çevresindeki Horsunlu Kanalı, Nazilli'ye kadar uzatılmıştır. Sulanan saha 100.000 dönüme çıkarılmıştır. Menemen'in sulanması ile binlerce dönüm arazi su ile buluşmuştur. Anadolu'da zirai üretim için sadece yeryüzündeki sular değil yer altında bulunan sular da program kapsamına alınmıştır. Orta Anadolu'da bulunan ve obruk denilen yer altı suları da ikinci programa alınarak tarımsal üretimde bu sulardan yararlanılması hedeflenmiştir⁶¹⁵.

Etrafı Toros ile Melendiz dağlarıyla çevrili bulunan Bor Ovası'nın dağ eteklerinde çok sayıda su kaynağı bulunduğundan bu alanda etüt ve sondaj çalışmalarına 1941'de, başlanmıştır. Osmancık Ovası'nın etüdü tamamlanmış, Avanos ve Arapson (Gülşehir) ovaların etüdüne başlanmıştır⁶¹⁶. Buradaki yer altı su kaynaklarının bir kısmı alüvyal topraklarda kaybolduğundan, yeni su kaynakları elde etmek amacıyla sondaj çalışmalarına devam edilmiştir⁶¹⁷.

2.1.5. Karadeniz Bölgesi Sulama İşleri

Karadeniz Bölgesi'ndeki suların başlıcaları Kelkit, Tortum, Filyos, Sakarya, Kızılırmak ve Yeşilırmak'tır. Bunların içerisinde en doğuda olan Tortum ve Çoruh suyu Kop ve Pasinler dağlarının kuzeyindeki yaylaları aşarak Zigana'yı geçmektedir. Kelkit Suyu, Karaçam dağlarını aştıktan sonra Yeşilırmak ile birleşip çağlayanlarla denize dökülmektedir. Kızılırmak ise Yeşilırmak Havzası'nın arkasındaki havzada iki kol halinde doğuya ve batıya doğru akmaktadır. Ankara'nın kuzeyinde kavis çizerek Karadeniz sahilinden boğazlar arasında denize dökülmektedir. Sakarya Nehri Kızılırmak Havzası'nın batısında iki kol halinden doğu ve batıya doğru yaylalardan akarak Ankara'nın güneyinden, Adapazarı Ovası'na orada denize doğru akmaktadır.

⁶¹³ TBMM TD. VIII/20, B:102, (06.06.1949), s.315.

⁶¹⁴ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 174.

⁶¹⁵ Su İsimiz Nedir Bilelim. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Teşrinisani 1941, Yıl 8, S.2, s. 8-11.

⁶¹⁶ Mart ve Nisan 1941 Aylarında Su İşlerindeki Çalışmalar. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Haziran 1941, Yıl 8, S.1, s.111.

⁶¹⁷ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.164.

Filyos Çayı ise Sakarya ve Kızılırmak havzaları arasında Karadeniz sahil silsilesinden akıp denize dökülmektedir. Bu nehirlerin suları özellikle mart ve mayıs ayları arasında yükselmektedir⁶¹⁸.

2.1.5.1. Amasya Sulama İşleri

Cumhuriyet Dönemi'nde 1923-1950 yılları arasında Amasya'da 14 defa sel ve su taşkını yaşanmıştır. Amasya bahçelerinin sulanması ile un değirmenlerinin çalışması için yapılan su depolarının taş ve ahşap bentleri taşkınların yaşanmasına sebep olmuştur. 1942'de bu bentlerin kaldırılması için girişimlerde bulunulmuştur⁶¹⁹.

Yeşilirmak boyunca sulama ve taşkınları önleme gayesiyle nehir üzerinde baraj inşa edilmesine karar verilmiştir. Amasya Gedingen ovaları ile Kazovası'nın sol sahilinin sulanması amaçlanmıştır. Bölgede Niksar, Erbaa ve Merzifon'da 40.000 dönümlük sulama şebekeleri inşa edilmiştir. Çarşamba, Kerrme ve Mansabda ovalarının fazla suyunu, drenajla başka bir alana akıtan sistem inşa edilmiştir⁶²⁰.

Amasya'da sulanacak 20.000 dekar bahçe arazisinin etüt ve projeleri tamamlanmıştır. Yeşilirmak'a paralel olarak devam eden Amasya elma bahçelerinin sulama suyu, dönme dolapları ile temin edilmiştir. Gömelek Regülatörün açılması ile Yeşilirmak'ın su miktarı azalmış ve bu dolapların dönmesi güçleşmiştir. Böylece Amasya'daki eski şebeke sulama sistemi kurulmuştur⁶²¹.

Kazovası sulama tesisatın yapılmasıyla su miktarı azalmış ve dönme dolapları çalışmayacak hale gelmiştir. Bahçelerin sulanması için burada etüt çalışması yapılarak fenni sulama sisteminin projeleri hazırlanmıştır⁶²².

2.1.5.2. Kastamonu Sulama İşleri

İstanbul Milletvekili Ali Fethi Bey ile Çankırı Milletvekili Ziya Bey 1924'teki meclis konuşmasında, Nane Bataklığı'nın kurulması için Nafia Vekâleti bütçesine 20.000 lira ek ödenek konulmasını talep etmişlerdir. Çankırı kasabası su yollarının harap olmasından kaynaklı suyun zarar gördüğünü, su yüzünden memlekette müthiş bir tifo hastalığının baş gösterdiğini vurgulamışlardır.

⁶¹⁸ Su Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.15-16.

⁶¹⁹ Mehmet Dümen, (2024). *Amasya'da Sel ve Su Taşkınlarının Ulusal Basındaki Yansımaları (1930-1960)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 38.

⁶²⁰ Sulama Programı. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s.3.

⁶²¹ Yeşilirmak Havzası Bol Su ve Elektriğe Kavuşuyor. (15 Nisan 1943). Ulus, s. 2.

⁶²² Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.128.

Kasabadaki bozuk su yolları sebebiyle yılda 2000 kişinin tifodan vefat ettiğini gündeme getirmişlerdir⁶²³. Kastamonu Ağlı Kalesi'nde yer altından sızan sulardan içme suyu ihtiyacı karşılanmış, 1949'da iki çeşmede toplanan içme suyunun fenni projeleri hazırlanmıştır⁶²⁴.

2.1.5.3. Samsun Sulama İşleri

Terme Irmağı'nın, taşkın zamanlarında şehri basmasına engel olmak maksadıyla ırmağın her iki tarafına uzunlamasına setler yapılmış; şehirde bataklık yapan suları akıtmak üzere şehir içinde bir km uzunluğunda iki kanal açılmıştır. Nafia Vekâleti, *Beş Yıllık Sulama Programı* dahilinde projeler hazırlayarak çalışmalara başlamıştır. Lâdik Gölü'nün seviyesinin yükseltilerek burada toplanacak sulardan Havza, Merzifon ve Amasya arasındaki 200.000 dönümlük alanı kaplayan büyük ovanın sulanması sağlanmıştır. Projeler kapsamında Amasya'nın Gedingen Ovası, Suşehri kazası önünde yer alan Endires Ovası'nın sulanması ile Bafra ve Terme bataklıklarının kurutulması planlanmıştır. Ayrıca Kızılırmak'ın ulaşımına uygun bir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Merzifon Ovası'nı sulamak için Lâdik Gölü'nden alınan suyun gücünden yararlanmak amacıyla 100 metre yüksekliği bulunan bir alanda elektrik üretim tesisatı düşünülmüştür. Bu enerjiden Samsun, Lâdik, Bafra, Havza, Merzifon, Vezirköprü ve Amasya yerleşim alanlarının yararlanması hedeflenmiştir⁶²⁵.

Kazovası'nı sulamak amacıyla Tokat Çayı üzerinde yapılacak regülatör mahallinin 15 kilometrelik kısmı 1937'de tamamlanmıştır. Toplam uzunluğunun 40 kilometreye kadar çıkarılması hedeflenmiştir. Merzifon Ovası'nı sulayacak olan Tersakan Çayı'nın başlangıç noktasında baraj vazifesi görececek olan Lâdik Gölü ve civarının regülatör alanında, zemin üzerindeki yüzölçümleri de tamamlanmıştır. Merzifon Ovası'nda açılacak sulama kanalının güzergahı belirlenmiş, Erbaa Ovası'nın sulanmasına ait regülatör mahalli tespit edilmiştir. Abdal Irmağı'nın yatak değiştirmesiyle Hamzalı Bataklığı'nın kurutulması işi ihaleye çıkarılmıştır⁶²⁶.

Kızılırmak boyunca Arapsun ve Çıkın ovalarının sulanması göz önünde bulundurularak, Hirfanlı da yapılması planlanan Hazine Bendinde 200.000 dönümlük Salur- Hamzalı ve 100.000 dönümlük Osmancık Ovası sulanmıştır.

⁶²³ TBMM ZC, D:2, C:5, İ. 91, (28.01.1924), s.410.

⁶²⁴ “Yurt Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 41, Şubat 1949, s.28.

⁶²⁵ Samsun'da Mühim Nafia İşlerine Başlandı. (4 Ekim 1937). Akşam, s. 6.

⁶²⁶ Anadolu'da Sulama İş. (24 Kasım 1937). Akşam, s. 6.

Bafra Ovası'ndaki su, bu ovalara akıttırılmıştır⁶²⁷. 1941'de Acı ve Terme çayları üzerinden ıslah işleri yapılmıştır⁶²⁸.

2.1.5.4. Tokat Sulama İşleri

Yıllar önce Ödenek yetersizliği sebebiyle Erbaa ve Niksar ovaları için askıya alınan sulama projesi tekrar uygulanmaya konulmuştur. Erbaa ve Niksar ovalarının sulanması için girişimlere başlanmış, işin kısa bir süre içerisinde tamamlanması hedeflenmiştir⁶²⁹. Erbaa ve Niksar arasındaki Kelkit Çayı'nın suyundan istifade edilerek 90.000 dönümlük Erbaa Ovası'nın sulanması amaçlanmıştır. Samsun Su İşleri Müdürlüğünce yapılan projelere göre Tokat ve Turhal arasında yer alan 200.000 dönümlük Kazovası sulamasının 1937'de tamamlanması planlanmıştır⁶³⁰.

Yeşilirmak üzerinde yer alan Çarşamba Ovası'nın bataklık kısımlarını kurutma işine devam edilmiş; Çekerek, Tersakan, Kaz, Taş, Erbaa ovalarının sulama işleri yapılmıştır. Sulama sahası 1.607.000 dönüm olup 1.880.000 lira sarf edilmiştir⁶³¹. 110.000 dekar araziye sahip olan Erbaa Ovası'na ait sulama ve etüt projeleri tamamlamış, Kelkit Suyu ile bereketli toprağa sahip ovanın sulanması sağlanmıştır. Bu amaçla Erbaa kasabasına 15 km uzaklıkta yapılan regülatör ile sular kabartılarak 36 km uzunluktaki ana kanal ile ovanın tamamı sulanmıştır⁶³². Erbaa sulama şebekesiyle ovanın bütün haritası alınarak Kelkit ırmak yatağı içerisindeki bataklıkların kurutulmasıyla ırmağın sağ kıyısındaki Karakaya Ovası pompaj usulüyle sulanmıştır⁶³³.

Erbaa Ovası'nı sulamak için 1948'de İmbat Deresi'nde yapılan sondajlar olumlu sonuç vermiştir. Cemil Sucu (Su ustası Sucu Cemil), verimli Erbaa topraklarının sulanmasını sağlayan İnbad Deresi'ndeki suyu arttırmak amacıyla Erbaa'ya gelmiştir. Erbaa'da, dere yatağı dışındaki birçok yerde sondaj yapılmıştır. Tespit edilen kuyularda bol miktarda su çıkarılmıştır. Su kaynaklarını artırma konusunda çalışmalar genişletilmiş, Erbaa Ovası'nın önemli bir kısmını sulayacak ve çiftçinin yüzünü güldürecek mahiyette su bulunmuştur⁶³⁴.

⁶²⁷ Sulama Programı. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s. 3.

⁶²⁸ Mart ve Nisan 1941 Aylarında Su İşlerindeki Çalışmalar. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Haziran 1941, Yıl 8, S.1, s.111.

⁶²⁹ Erbaa ve Niksar Ovalarının Sulanması. (29 Eylül 1935). Tan, s.4.

⁶³⁰ Samsun'da Mühim Nafia İşlerine Başlandı. (4 Ekim 1937). Akşam, s. 6.

⁶³¹ Kamutayda (Parlamento) Bütçe Görüşmeleri. (27 Mayıs 1937). Ulus, s.6.

⁶³² Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci Teşrin1941, Yıl 8, S.5, s.168.

⁶³³ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.126.

⁶³⁴ Erbaa Ovasının Sulama İşi. (15 Temmuz 1948). Yeni Sabah, s.4.

Samsun mıntıkasından sorumlu Mühendis Sabri Bey diğer mühendisler ile 100.000 dönümlük alana sahip Kazovası'nın sulama projesinin hazırlamak için 1937'de Tokat'a gitmişlerdir⁶³⁵.

Kazova Sulama Kanalı'nın başlangıç noktası olan Gümenek Köprüsü'nde 23 Haziran 1930'da temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. Burada inşa edilecek baraj ile Yeşilirmak suyunun depolanarak ırmağın sağ sahilindeki Kumana harabelerinin eteklerinden başlanarak kanala su verilmesi hedeflenmiştir⁶³⁶. Nafia Vekâleti Sular Genel Müdürlüğü Salahattin Büke, 1941'de Erbaa'da, belediyeyi ziyarette bulunmuştur. Projesi tamamlanan İnönü Barajı ve kanalında incelemelerde bulunmuştur. İnönü mevkiinde yapılması planlanan regülatör, kanal yerlerinde tetkiklerde bulunan Büke, Tokat kazasında inşaatı devam eden baraj kanal üzerinde inceleme ve denetimde bulunmuştur⁶³⁷. Baraj ile ana kanalın 40 kilometrelik kısmı 24 Mayıs 1943'te tamamlanmıştır⁶³⁸.

Kazova'nın sulanmasını sağlayacak olan inşaatın sulama şebekesi, ana kanal ile yedek arklardan oluşmuştur. Ana kanalın uzunluğu 45 km olup yedek kanal 26 km uzunluğundadır. Arkların toplam uzunlukları 94 kilometredir. Gömenek mevkiinde yapılan regülatör ise sabit bir bentten oluşmuştur⁶³⁹. 1942 yılının mayıs ayında regülatör ile ana kanalın birinci kısmı tamamlanmıştır. Şeker pancarı ve hububat yetiştirilen Kazova'da 100.000 dekar arazinin sulanması sağlanmıştır. Kazovası'nın sağ kıyı sulama kanalı ile ana sulama şebeke projeleri tamamlanmıştır⁶⁴⁰. Tokat Kazova'ya ait ikinci kısım ana kanal sulama şebekesi 1.685.985 liraya, Kırkağaç Ovası sulama işi 706.634 liraya ihaleye verilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ekonomik güçlükler ortaya çıkmış, fiyatlarda değişiklikler meydana gelmiştir. Bu sebeple 1942'de ihale keşif bedellerinin %15 arttığına dair kararname yayınlanmıştır⁶⁴¹.

2.1.6. Marmara Bölgesi Sulama İşleri

Ege ve Marmara bölgelerine ait sular Batı ve Orta Anadolu yaylalarından vadi boyunca akan, denize doğru uzanan tektonik ovalara dökülen nehirlerden ibarettir. Bu sular enerji bakımından önemli bir yer tutar. Egedeki sular Gediz, Büyük Menderes, Küçük Menderes ile kollarıdır. Kirmasti'nin kolları olan Adranos ve Balat; Marmara'ya ait sulardır. Marmara sularından Kirmasti, Adranos ve Balat dar

⁶³⁵ Kazovası'nı Sulama İş. (16 Mayıs 1937). Akşam, s. 6.

⁶³⁶ Kazova Sulama Kanalı Temeli Atıldı. (23 Haziran 1939). Son Posta, s. 5.

⁶³⁷ İnönü Barajı. (15 Eylül 1941). Tasviri Efkar, s.3.

⁶³⁸ İşletmeye Açılacak Yeni Baraj ve Kanallar. (24 Mayıs 1943). Vakit, s. 5.

⁶³⁹ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.166.

⁶⁴⁰ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.125-128.

⁶⁴¹ BCA. 30.18.1.2.99.77.13.

boğazlardan geçerek Kirmasti Ovası'na inmektedir. Ege suları ile kıyaslandığında, Marmara'nın suları kısa meyilli ve suyu boldur⁶⁴².

Balıkesir, Kocaeli ve Bursa'da sulama alanında önemli çalışmalar yapılmış; tarımsal alanda verimi arttırarak köylünün refaha kavuşmasını sağlayan projeler yapılmıştır. Sulama ve ıslah gibi çalışmalarla yurttan 10.000.000 dönüm arazi sulamaya elverişli hale getirilmiştir. Susurluk, Büyük Menderes, Yeşilirmak, Seyhan, Porsuk havzalarıyla; Erzincan, Antalya, Hatay, Kocaeli mntıkasında çalışmalara devam edilmiştir. Sular İdaresi, bu çalışmalar için beş yıllık bir plan hazırlanmış; 31.000.000 lira ödenek ayırmış ve 1937'de faaliyetlere başlamıştır. 1940 ve 1941 mali yılında ise 50.000.000 liralık bir ödenek daha ilave edilmiştir⁶⁴³.

2.1.6.1. Balıkesir Sulama İşleri

1927-1928 yıllarında, Türkiye'de ciddi kuraklık söz konusu olmuş; ancak bu kuraklık Balıkesir'de 1926'da başlamıştır. Tarımsal üretimin doğrudan iklim ve doğa koşullarına bağlı olması, mahsulde ciddi sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur⁶⁴⁴.

Büyük Menderes, Horsunlu Kanalı'nın ıslah işlerine 1933'te başlanmıştır. Bu kanal vasıtasıyla Burhaniye civarına su akıtılmış, 40.000 dönüm arazi sulanmıştır. Sulama sonucunda zirai üretim beş kat artmıştır⁶⁴⁵. Burhaniye'de bulunan Ortakçı, Kızıldere ve Savcılı köy arazilerini sulamak amacıyla 30 yıl süre ve 1.000 lira sermaye ile Burhaniye Sulama Kooperatifi kurulmuştur. Burhaniye Sulama Kooperatifi sözleşme metni 10 Aralık 1934'te İcra Vekilleri Heyetince tetkik edilmiş, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından onaylanmıştır⁶⁴⁶.

Apolyond'a suyunu akıtan Manyas Gölü'nden, Ergili Köprüsü'ne kadar bir proje hazırlanmış, 586.000 liraya ihaleye verilmiştir. Ergili Köprüsü'nden; Karadere Şimendifer Köprüsü'ne kadar olan kısım ise 387.000 lira karşılığında ihaleye verilerek çalışmalara başlanmıştır. Manyas'ın Dümbe Ovası'ndan akan Mürüvetler Çayı üzerindeki Karadere Köprüsü civarındaki arazinin ıslah işlerine 1939'da başlanmıştır⁶⁴⁷. Karadere'de sulamaya ait sol kanal tamamlanmış, 40.000 dekar arazinin su ihtiyacı karşılanmıştır. Sulama amacıyla regülatör de yapılmıştır⁶⁴⁸.

⁶⁴² Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.19.

⁶⁴³ Yeni Baraj ve Regülatörler Kazandık. (31 Temmuz 1945). Ulus, s. 4.

⁶⁴⁴ Ezgi Aydoğmuş, (2017). *Atatürk Dönemi Tarım Politikalarının Balıkesir'deki Uygulamaları (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 114.

⁶⁴⁵ Gazi Su İşlerine Büyük İlgi Gösteriyor. (29 Ekim 1933). Hakimiyet-i Milliye, s.36.

⁶⁴⁶ BCA. 30.18.1.2.50.85.2.

⁶⁴⁷ Balıkesir'de Sulama İş. (20 Temmuz 1939). Son Posta, s.5.

⁶⁴⁸ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.90.

2.1.6.2. Bursa Sulama İşleri

Nafia Vekâleti, 1929'da Bursa Ovası'nın ıslah işi için 2.700.000 TL, Çubuk Bendi için 2.200.000 lira ödenek ayırmıştır⁶⁴⁹. Bursa Ovası'nın ıslah işi Bakkal Paşazade Nuri Grubuna verilmiştir. Islah işinin beş senede tamamlanması kararlaştırılmıştır⁶⁵⁰. Ovanın ıslah işlerine 1934'te başlanmış, Nilüfer Kanalı'nın 1935 yılına kadar bitirilmesi hedeflenmiştir. Sürekli taşkınlara sebep olan Nilüfer Çayı'nın hızlı bir şekilde bitirilmesi, Nilüfer Kanalı'nın bitirilemeyen kısımlarında ise beton köprüler ve barajların yapılması düşünülmüştür. 1934 yılı itibarıyla Bursa Ovası'nın doğu ve kuzey kısımlarındaki ıslah işleri tamamlanmıştır. Gölbaşı başta olmak üzere açılan kanallar sayesinde ova, büyük bir sulama sahasına dönüşmüştür⁶⁵¹.

1936'da Bursa Ovası'nın ıslah işlerine giren hükümet, ovayı su baskınından kurtarmak için 500.000 lira daha bütçeden ödenek ayırmıştır. 1800'li yıllarda ağaçlarla kaplı ormanlık bir alana sahip olan Bursa Ovası ve çevresindeki dağlarda, tahribat yapılmasından kaynaklı sürekli taşkınlar meydana gelmiştir. Gerek taşkınlardan koruma gerekse tarımsal sulama faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla ovada, ıslah işlerine başlanmış; çok sayıda kanal yapılmıştır. Ovanın doğu kısmında ıslah işleri tamamlanmış, çevre köylerdeki yüz binlerce dönümlük arazi su baskınından kurtarılmıştır. Bunun neticesinde şehirde görülen sıtma hastalığı vakaları azalmıştır. Ovanın kurutulmuş ve su baskınlarından kurtarılmış mıntıkalarında üç yeni köy kurulmuştur. Ovanın batı kısmında su kanalları açılmış, ancak taşkın tehlikesine tam bir çözüm bulunamamıştır. Nafia Vekili Ali Çetinkaya, Bursa'ya heyet göndererek projenin tamamlanması için gerekli incelemelerin yapılmasını istemiştir. Proje dahilinde Orta Nilüfer Kanalı'nın eksik kısımlarının tamamlanması, regülatör yapılması ve su kapaklarının takılması yer almıştır. Gölbaşı Bendi'nin içinde toplanan 14.000.000 mikap su için bende kapak konulması uygun görülmüştür⁶⁵².

Bursa, Susurluk ve İzmir çevresi tetkik edilmiş, raporlar hazırlanmıştır. Kirmasti ve Susurluk derelerinin sularıya dolan Manyas ve Apollon göllerindeki taşkınların önüne geçmek amacıyla 600.000 dönüm arazi kurutulmuş, 430.000 dönüm arazi ise suya kavuşmuştur. Bu işler için 2.500.000 lira harcanmıştır⁶⁵³. Susurluk Ovası'nın taşkından kurtarmak, sulamayı uygun hale getirmek için 1938'de tetkikler bitirilmiştir. Uluabat Çayı'nın iki sahiline taşkınları önleyen setler yapılmış, sulama tesisatı yapmak için set inşaatı ihaleye çıkmıştır⁶⁵⁴.

⁶⁴⁹ Sulama Siyasetinin Büyük Eserleri. (24 Aralık 1929). Cumhuriyet, s.1.

⁶⁵⁰ Bu Seneki Su İşleri. (24 Ekim 1929). Hakimiyet-i Milliye, s.1.

⁶⁵¹ Bursa Ovasının Islahı. (22 Mayıs 1934). Cumhuriyet, s.4.

⁶⁵² Bursa Ovasında Yapılan Muazzam Su Tesisatı. (7 Nisan 1936). Cumhuriyet, s.5.

⁶⁵³ Kamutayda Bütçe Görüşmeleri Devam Ediyor. (27 Mayıs 1937). Ulus, s.6.

⁶⁵⁴ Büyük Su Projesinin Tahakkuku Etrafındaki Çalışmalar. (25 Temmuz 1938) Ulus, s. 2.

Susurluk Havzası'nda Karadere, Kirmasti, Susurluk, Mürüvetler ve Küçükdere yer almakta olup bunlar birleşerek Karacabey Boğazı'ndan; Marmara Denizi'ne dökülürler. Söz konusu bu dereler bölgede taşkınlara sebep olmuşlardır. Bu taşkınları önlemek amacıyla burada sel suları bir depoda toplanmış, seddeler yapılmış; ıslah işlerine girilmiştir. Çalışmaların tamamlanmasıyla 140.000 dekar arazi tarımsal alana kazandırılmıştır. Nilüfer ve Deliçay ıslahı yapılarak bataklıklar kurutulmuştur. Bu çalışmaların yanı sıra 1940 senesi itibariyle Gölbaşında bir toprak baraj inşa edilmiştir⁶⁵⁵.

Bursa Ovası'ndaki taşkınları engellemek gayesiyle 2.800.000 lira harcama yapılarak Nilüfer üzerinde ıslah çalışmaları tamamlanmıştır. Yapılan tesisat sayesinde 80.000 dönüm arazi su baskınından ve 30.000 dönüm arazi bataklıktan kurtarılmıştır. Gölbaşı toprak bendinde 14.000.000 m³ su biriktirilmiş, toplanan su sayesinde verimli toprak arazileri sulanmıştır. Susurluk Havzası'nın ıslah amacı, tarihin tanık olduğu büyük taşkınları durdurmak ve taşkın sularını toplayarak sulama alanlarına aktarmaktır. Bu amaçla Manyas ve Apollon göllerine, akan suyun yatağına sedde yapılmış; göller birer toplama hazinesine çevrilmiştir. Biriktirilen bu sularla Karacabey ve Manyas Ovası'nın sulanması planlanmıştır⁶⁵⁶.

1.850.000 dönüm genişliğindeki su havzası üzerindeki çalışmalar 1937'de de devam etmiştir. Buradaki su havzası Simav'dan gelen Susurluk Deresi, Manyas'ta dan gelen Karadere, Mustafa Kemalpaşa Deresi ve Bursa Ovası'ndan gelen Nilüfer Çayı'nın birleşmesinden meydana gelmiştir. Bütün bu dereler Uludağ'ın kuzey yamacındaki boğazdan ayrılarak ovaya yayıldıkları vakit sürükledikleri tortular ile büyük koniler oluşturmuştur. Bu konilerin büyüklükleri birbirine eşit olduğundan kuzeydeki dağ yamacına sıkışarak büyük bataklıklar meydana getirmiştir. Bu sebeple ıslah çalışmalarında ilk düşünülen bu derelerden taşan suların akıtılarak bataklık kurutulması olmuştur. Derelerin rejimleri ve ovanın sulama işleri için hazırlanan projenin büyük bir kısmı tamamlanmış; Nilüfer Çayı, Kaplıkaya, Gökdere, Aksu, Deliçay ve Narlıdere çayları ıslah edilerek bir düzene konulmuştur⁶⁵⁷. Mustafa Kemalpaşa Deresi'ndeki temizlik ve ıslah işleri ihaleye verilmiş, çalışmalara 1938'de başlanmıştır. Dere güzergahında yapılan temizlik ile taşkınların önüne geçilmeye çalışılmıştır⁶⁵⁸.

Bursa Mustafa Kemalpaşa, Karacabey ve Manyas ovalarında büyük su faaliyetleri kapsamındaki çalışmalar 1938'de, oldukça ilerlemiştir. Mustafa Kemalpaşa Ovası'nın sulama işi 330.000 lira karşılığında müteahhide verilmiştir.

⁶⁵⁵ BCA.30.10.0.0.199.361.7.

⁶⁵⁶ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 143-145.

⁶⁵⁷ Anadolu'da Sulama İş. (24 Kasım 1937). Akşam, s. 6.

⁶⁵⁸ Mustafa Kemal Paşa Deresi Temizleniyor. (30 Ocak 1938). Son Posta, s. 5.

Karacabey'deki Hanifedere ile Karadere'nin Karacabey Ovası'nda yaptığı tahribatı önlemek için ıslah ve etüt işleri devam etmiştir. Manyas Ovası'nda yapılması planlanan setin etüt işleri tamamlanarak ihaleye verilmiştir. Bursa Ovası'nın ıslahı bitmiş olsa da bu dönemde bazı eksiklikler mevcuttur. 1939 itibarıyla eksik olan kısımların tamamlanması planlanmıştır.⁶⁵⁹

1929'den itibaren Bursa Ovası'nda devam eden sulama kurutma işleri 1939 yılı itibarıyla tamamlanmıştır. 10 yıllık süre zarfında milyonlarca lira harcanmıştır. Toplam 80 km uzunluğunda kanallar açılmış, bir toprak baraj, 24 betonarme köprü ve iki regülatör yapılmıştır. 25.000 dönüm genişliğindeki Serme Bataklığı tamamen kurutulmuş, zirai faaliyetlere uygun hale getirilmiştir. 80.000 dönüm arazi su baskınlarından kurtarılmıştır. Gölbaşı mevkiinde 14.000.000 m³ su toplanarak 30.000 dönüm arazi sulanmıştır. Mustafa Kemalpaşa, Karacabey ve Manyas ovaların ıslah işi devam etmiştir. Kemalpaşa Ovası'nda su baskınlarına uğrayan arazi güvenli bir alana dönüşmüştür. Yapılan çalışmalar neticesinde Uludağ'dan inen sular, ovayı tahrip etmemiş ve bataklık oluşturmamıştır Karacabey ve Manyas ovalarının ıslah faaliyetlerine devam edilmiş, buraya 4.500.000 lira harcanmıştır. İki yıl içerisinde tamamlanması planlanan ıslah işleri sonucunda 140.000 dönüm arazi su baskınından kurtarılmış, 400.000 dönüm arazide sulanmıştır⁶⁶⁰.

Bursa Ovası'ndaki sulama tesisi, Mihraplı regülatörü, Abdal köprü regülatörü, Deli Çayı ıslahı ve Gölbaşı Bendi'nden oluşmuştur. Ovada mevcut kanalların durumu şu şekildedir: Nilüfer Kanalı'nın yapılma gayesi, Nilüfer Deresi'nin yüksek suyunu araziye taşırmadan 2.000 dönümlük araziye su baskınından kurtarma amacına yöneliktir. Kanalin taban genişliği 60 metre, uzunluğu 10,5 kilometredir. Toplam maliyeti 105.000 liradır. Biladiyunus Kanalı, Nilüfer Deresi'nin orta sularını taşımakta taban genişliği 27 metre, uzunluğu sekiz km olup tesisatın bütçeye toplam maliyeti 400.000 liradır. Kelesan Kanalı, suyunu Nilüfer'e vererek 6.000 dönümlük araziye su taşkınlarından kurtarmıştır. Taban genişliği 12,5 metre, uzunluğu ise dört kilometredir. Bu kanal 47.700 liraya mal olmuştur. Ana kanal, ovanın genel tahliyesini yapmış, 30.000 dönümlük araziye su taşımıştır. Taban genişliği 8,5 metre, uzunluğu 26,5 kilometredir. Bu kanal 348.260 liraya mal olmuştur. Güney kanalı, ovanın sulanması için yapılmış olup 30.000 dönümlük araziye sulamıştır. Tesisatın taban genişliği yedi metre, uzunluğu 16 kilometredir. Toplam maliyeti 223.142 liradır. Deliçay Kanalı, Deliçay'ın fazla suyunu alarak 15.000 dönümlük araziye su baskınından muhafaza etmiştir. Bu kanalın taban genişliği 27,5 metre,

⁶⁵⁹ Bursa Ovasının Sulama İş. (31 Ağustos 1938). Cumhuriyet, s. 4.

⁶⁶⁰ Bursa Ovasının Sulama ve Kurutma İşleri Bitti. (26 Ekim 1939). Cumhuriyet, s.5

uzunluğu 11 kilometredir. Yapımı ise 346.700 liraya mal olmuştur. Deliçay yatak ıslahı ise yatağa sabit bir rejim vermiş, 20.000 dönümlük araziye taşkınlardan kurtarmıştır. Maliyeti 160.000 liradır. Narlıdere Kanalı, suyunu ana kanala vermek maksadıyla inşa edilmiştir. 9.000 dönümlük araziye su baskınına karşı korumuştur. Sulama tesisatının en küçüğü ve maliyeti en az olanıdır. 7.000 liraya mal olan bu tesisatın taban genişliği 1,5 metre, uzunluğu 1,2 kilometredir⁶⁶¹.

Aksu açık kanalı, Aksu Deresi'ni Gölbaşı'na yöneltmiştir. 124.980 liraya mal olan bu tesisat 10.000 dönümlük araziye taşkınlardan korumuştur. Gölbaşı Bendi 14.000.000 m³ hacminde olup su depolamıştır. Maliyeti 975.800 liradır. Gölbaşı Bendi, ovanın doğusundaki taşkın sularını durdurmuş; aynı zamanda ovanın ihtiyacı olan su buradan karşılanmıştır. Burada yapılan iki adet regülatör, ovadaki suları belirli bir sıraya ve düzene koymak için yapılmıştır. Bütçeye maliyeti 85.567 liradır. Ayrıca sulama kanallarının engel teşkil etmemesi için burada 24 adet köprü yapılmıştır. Bursa Ovası için bütçeden gider olarak kaydedilen toplam para 2.985.766 liradır. Bu çalışmalar neticesinde 140.000 dönüm arazi tarımsal alana kazandırılmıştır. Yapılan çalışmalarda eğimi azaltma, toprak veya kaya parçalarının taşınmasını engelleme, kanal inşa etme, suyu belirli alana depolama hedeflemiştir. Yapılan kanallar ovayı baştan sona kat etmiştir⁶⁶².

2.1.6.3. Kocaeli Sulama İşleri

Eskişehir Milletvekili Abdullah Efendi, Porsuk Nehri'nin her iki tarafında ovayı sulamak hususunda 1924'te beyanat verdiği halde; bu talebinin dikkate alınmadığını ifade etmiştir. Sakarya ve Porsuk gibi iki mühim nehrin ihmal edildiğini, buradaki sulama, ıslah çalışmaları için 1925 yılı bütçesinden ödenek ayrılmadığını ifade etmiştir⁶⁶³.

Sulama ve kurutma projeleri kapsamında, Adapazarı ilçesindeki bataklık alan kurutulmuş, küçük vadilere su verilmiştir. Akhisar Ovası'ndaki 200.000 dönümlük bir sulama şebekesi kurulmuş, Adapazarı'nın 150.000 dönümlük arazisini su altında bırakan Sakarya Nehri'nin suları belirli bir düzene konulmuştur⁶⁶⁴.

Sapanca Gölü'nden, Adapazarı'na akan Çark Suyu mecrasının gölden itibaren Söğütlü yakınındaki Sakarya Nehri'ne katıldığı yere kadar ağaç ve kütüklerin temizlenmesi için rapor hazırlanmıştır. Raporda, küçük nehirlerin temizlenmesi için kasaba, şehir ve köy halkı dört gün boyunca çalışmakla mükellef tutulmuştur.

⁶⁶¹ Büyük Dava Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Eylül 1941, Yıl 8, S.4, s.64.

⁶⁶² Büyük Dava Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Eylül 1941, Yıl 8, S.4, s.65.

⁶⁶³ TBMM ZC, D:2, C:15, İ.75, (11.03.1925), s.390.

⁶⁶⁴ Sulama Programı. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s. 3.

Kocaeli sınırlarından başlanmak üzere Karadeniz suyu mecrasına kadar Sakarya Nehri'nin temizlenmesine karar verilmiştir. İhtiyaç halinde akarsu yatağının değiştirilebileceği belirtilmiştir. Böylece nehirden hem sulama işi yapılmış hem de taşkınlardan korunmuştur. Mudurnu Çayı, Akyazı civarında ovayı basarak, Adapazarı, Hendek ve Bolu kara yollarını etkisi altında bırakmıştır. Çayın mevcut kolları ile düzenli bir akarsu yatağı boyunca, Nafia Vekâletince Sakarya üzerinden yapılan köprü civarına suyun akıtılacağı belirtilmiştir. Bu vesile ile 100.000 dekarlık bir sahanın su istilası ve sıtma hastalığından kurtarılması planlanmıştır. Sakarya boyunca arazideki taşkın alanın haritası çıkarılmıştır. Pamukova'nın sulanması, Sakarya Nehri'nin taşkınlara sebep vermemesi için proje hazırlanarak Nafia Vekâletine sunulmuştur. Sapanca Gölü'ne otomatik eşel (su seviyesi ölçer) konularak gölün su seviyesinin ne kadar yükselip alçaldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Gökçeören Bataklığının 1940'ta kurutulması hedeflenmiştir⁶⁶⁵.

148.800 dönüm genişliğindeki Sakarya Havzası ve Saye su kaynağı, 225.000 dönüm genişliğindeki Ağapınar ve Alpu ovaları ile 85.000 dönüm genişliğindeki Kütahya Ovası etütleri 1941'de tamamlanmıştır⁶⁶⁶. 120.000 dekarlık arazinin sulanması için Sakarya Nehri'nin kaynağı civarında etüt faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Su kaynağından yüksekte kalan ovaların yer altı suları ile sulanması için araştırma inceleme çalışmaları yapılmıştır⁶⁶⁷. Adapazarı'nda yer alan 120.000 dönüm genişliğindeki tarımsal alanın sulanması ile 20.000 dönüm genişliğindeki kurutma sahası proje kapsamına alınmıştır⁶⁶⁸.

2.2. İçme Suyu

Cumhuriyet Dönemi'nde içme suyunu elde etme, su kaynaklarını doğru ve verimli kullanma amacıyla 2443 sayılı ve 1934 tarihli köy, kasaba, şehirler için içme suyu talimatnamesi yayınlanmıştır. Talimatnamede su ihtiyacı olan belediyelerin öncelikle mevcut kaynaklardan, yer altı sularından, akarsu ve göllerden son olarak da bent arkasında toplanan sulardan yararlanması gerektiği belirtilmiştir. Şehir içme suyu için öncelikle kaynak suyu tercih edilerek doğrudan şehre akıtılması, kimyevi ve bakteriyolojik tahlillerinin yaptırılması şart koşulmuştur. Hazırlanan projelerde kişi başı günlük su miktarı nüfusu 5000'e kadar olan yerlerde 60 litre, 5000'den 50.000'e kadar olan yerlerde 80 litre, 50.000'den fazla olan yerleşim alanlarında 120 litre olmasına karar verilmiştir.

⁶⁶⁵ Kocaeli Vilayeti Su İşleri. (17 Şubat 1940). Vakıf, s. 4.

⁶⁶⁶ Mart ve Nisan 1941 Aylarında Su İşlerindeki Çalışmalar. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Haziran 1941, Yıl 8, S.1, s.111.

⁶⁶⁷ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.168.

⁶⁶⁸ Adana Ovası Sulama Faaliyeti İlerliyor. (4 Ağustos 1942). Tasviri Efkar, s. 3.

Talimatnamede ihale öncesi etüt çalışmalarının tamamlanarak, ihalelerin belediyelerce yapılması istenilmiştir⁶⁶⁹.

Hükümetin ele aldığı büyük içme suyu projesiyle büyük şehirlerden başlanarak bütün kasabalara temiz ve sağlıklı su götürülmesi hedeflenmiştir. Bu işle görevlendirilen Belediyeler İmar Heyeti, ilk iş olarak içme suyu şebekesi olan ve olmayan şehirleri tespit ederek çalışmalara başlamıştır. 1937 yılı verilerine göre fenni su tesisatı olan şehirlerin sayısı 24'tür. Su ihtiyacı olan Mersin Tarsus, Adana, Gaziantep'in içme suyuna kavuşması için Belediyeler İmar Heyeti faaliyete geçmiştir. Merzifon, Tekirdağ, Uşak, Elâzığ ve Erzurum'un içme suyu ihaleleri yapılmıştır. Muğla, Kütahya ve Eskişehir'in su tesisatları ihaleye çıkarılmıştır. Su tesisat ihalesi yapılmış ve yapılması planlanan 12 şehir için 3.000.000 lira harcanmıştır. Öte taraftan Isparta, Mustafa Kemalpaşa, Siirt, Muş, Çorlu, Zonguldak, Urfa ve Edremit belediyeleri tesisat projelerini kendileri yapmışlardır. Bandırma, Akhisar, Bergama, Turgutlu'nun projeleri kısmen mevcuttur. Kars, Söke, Aydın, Tokat, Malatya şehirleri su tesisatlarının kendileri yaptırmıştır. Geriye kalan 25 şehrin ise su tesisatı ve projesi bulunmamaktadır⁶⁷⁰.

Adana Milletvekili Zamir Bey, köylerde yaşayan vatandaşların yaklaşık %50'sinin kuyu suyu içtiğini, öyle ki başka su içmelerinin mümkün görülmediğini ifade etmiştir. İçme suyu kuyularının etrafında, hayvanlar için suni göllerin yapıldığını bu sebeple buralarda pislik hâsıl olduğunu ve bataklıkların meydana geldiğini söylemiştir. Kuyu çevrelerini sağlıklı bir ortama kavuşturmak amacıyla köylerdeki kuyu ağızlarına 68cm yüksekliğinde bilezik yapılmasını teklif etmiştir⁶⁷¹.

Cumhuriyet Dönemi'nde, yer altı su kullanımlarına yönelim arttığından bu dönemde jeolojik harita çıkarma, yer altı hidrolojik çalışmalarının yapılması ön plana çıkmıştır. Yer altı sularının durgunluk, akıntı durumu ve miktarı konusunda gerekli bilgileri edinmek amacıyla hidrolojik etüt çalışmaları yapılmıştır. Sondaj ve artezyen faaliyetleri öncesi bu çalışmalar yapılarak gereksiz harcamaların önüne geçilmiştir⁶⁷².

Cumhuriyet Dönemi'nde, içme suyu ile ilgili tartışmalar yaşanmış; farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bunlar arasında artezyen kuyusu açma üzerine fikirler de beyan edilmiştir. Şehirlerin içme suyu ihtiyacını karşılamada artezyen kuyuları ile su temin etme, ekonomik bir yol olarak görülmüştür. Kilometrelerce uzaklıkta su getirme maliyetinin yüksek oluşu, suyun açık alanda mikroplara maruz

⁶⁶⁹ “İçme Su Projelerinin Ne Suretle Hazırlanacağına Dair Talimatname”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 4-5, Eylül İlkteşrin 1935, s.55.

⁶⁷⁰ Şehirlerimiz Temiz Suya Kavuşuyor. (29 Ocak 1937). Haber, s.3.

⁶⁷¹ TBMM ZC, D:2, C:6, İ. 110, (24.02.1924), s.309.

⁶⁷² Namık Kiper. “Yeraltı Su Araştırmalarında Hidrolojik Etütlerden Yararlanmalıyız”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 17, Birinci kanun 1936, s.33-34.

kalması gibi sebeplerle artezyen fikri benimsenmiştir. Artezyen kuyularının açılmasıyla bilhassa salgın hastalıkların bertaraf edileceği savunulmuştur. Bu vesileyle dinlenme havuzlarına da ihtiyaç duyulmadan toprağın doğal bir süzgeç görevi göreceği düşünülmüştür. Gerek sondaj çalışmalarında gerekse bir noktadan başka bir noktaya su taşıma durumunda öncelikle inceleme, etüt, tahlil ve projelerin yapılması önemsenmiştir⁶⁷³. Daha önce açılmış ancak yok olmuş kuyuların yerine yeni sondaj kuyuları açılmıştır. Sondaj neticesinde yer üstü ne çıkarılan suyun tahlilleri yapılmıştır⁶⁷⁴.

Cumhuriyet Dönemi'nde kuraklıkla mücadele edilmiş, yer üstü sularının yetersiz olduğu veya bu sulardan yeterince yararlanılamadığı durumlarda farklı alternatifler aranmıştır. Bu dönemde içme ve sulama suyu bulmak gayesiyle artezyen kuyuları açılmıştır. Bu faaliyetler yurdun dört bir tarafındaki belediyeler, valilikler, vatandaşlar, girişimciler ve hükümet tarafından desteklenmiştir. Başta İstanbul, Adana ve Konya olmak üzere birçok şehirde artezyen kuyuları açılmıştır.

Lüleburgaz suları 1939'da Ankara'da tahlil edilmiş, elde edilen suyun sağlıklı olduğu anlaşılmıştır. Muratlı, Marmaracık, Kızılcıkdere köylerinde sondaj faaliyetleri devam etmiştir. Uzunköprü ve Kırklareli merkezlerindeki artezyen sondajları ile 140 metreye varan Meriç artezyeni, Ustabaşı Edip Bey tarafından yapılmıştır. Çanakkale artezyen projesi hazırlanmış, son eksikleri de tamamlanarak proje ziraat müdürüne gönderilmiştir. Hayrabolu ve Keşan'da, yıl içerisinde artezyen kuyu çalışmalarına başlanmış; Seyman taraflarında Hüsnü Usta'nın başlattığı artezyen 140 metre derinliğe ulaşmıştır. Muratlı'daki artezyen kuyusu 140 metreye varmış, taş tabakasını dahi geçmiştir. Bütün bu artezyen çalışmaları valilerin ve fen heyetlerin kontrolü altında sürdürülmüştür. Özel idare, belediye ve köylerin kolektif olarak artezyen makineleri satın almasına ve her şehrin elinde iki veya üç takım bulundurulmasına karar verilmiştir. Devlet Demiryolları İdaresi de artezyen kuyuları açmaya karar vermiş, işe Seyitler İstasyonu'nda başlamıştır. 1939 yılı bütçesine bütün artezyen kuyu çalışmaları gündeme alınmıştır. Kuyuların açılmasıyla şehir, köy ve suya ihtiyaç duyulan ovalarda; artezyen kaynaklarının bereket kaynağı olacağı düşünülmüştür⁶⁷⁵.

23 Aralık 1936'da Belediyeler İmar Heyeti tarafından su işleri ihaleye çıkarılan şehirler ve keşif bedelleri belirlenmiş olup, keşif bedeli en yüksek olan şehir Kütahya'dı⁶⁷⁶.

⁶⁷³ "Kentsel ve Finansal Meseleler", Belediyeler Dergisi, Yıl 2, Sayı: 15, İlkteşrin 1936, s.17-21.

⁶⁷⁴ Süter Fikret. Yeraltı Sularının Şehir İçme Suyu ve Sulamada Kullanımı, Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım), Nisan 1938, Yıl 4, S.1, s.21.

⁶⁷⁵ Trakya'da Artezyen Faaliyeti. (20 Mart 1939). Yeni Sabah, s. 3.

⁶⁷⁶ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", Belediyeler Dergisi, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.48.

Tablo 2.7. Belediyeler İmar Heyeti tarafından 1936’da su işleri ihaleye çıkarılan şehirler ve keşif bedelleri

	Şehirler	Keşif Bedeli/1936
1	Muğla	59.977,32
2	Kütahya	91.443,25
3	Eskişehir	71.670,00
	Toplam	223.091,07

Projeleri İmar Fen Heyeti tarafından ihaleye çıkarılması düşünülen şehirler tabloda gösterilmiş. İhale keşif bedeli en yüksek Erzurum olup en az keşif bedeli ise Elazığ’a aittir⁶⁷⁷.

Tablo 2.8. Projeleri İmar Fen Heyeti tarafından ihaleye çıkarılması düşünülen şehirler ve ihale keşif bedelleri

	Şehirler	Keşif Bedeli/1936
1	Merzifon	716.000
2	Tekirdağ	128.887
3	Uşak	230.013
4	Elâzığ	83.507
6	Erzurum	220.000
	Toplam	1.378.407

Projesi belediyeler tarafından yapılmış ancak Nafia Vekâletine sunulmamış olan şehir ve kasabalar şunlardır: Isparta, Mustafa Kemalpaşa, Urfa, Siirt, Muş, Çorlu, Zonguldak ve Edremit’tir. Kastamonu ve Adapazarı’na ait proje çalışmaları devam etmiştir. Bütçe için tahmini olarak 200.000 lira ödenek ayrılmıştır⁶⁷⁸. Kars, Aydın, Söke, Malatya ve Tokat belediyeleri kendi bütçelerini hazırlamıştır. Bandırma, Bergama, Akhisar ve Turgutlu projeleri belediyeler tarafından hazırlanmış, bir kısmı isale ve bir kısmı da su şebekesine ibarettir⁶⁷⁹.

⁶⁷⁷ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.49.

⁶⁷⁸ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.51-52.

⁶⁷⁹ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.57.

Tablo 2.9. Çevresinde tabii kaynakları bol olup su ihtiyacını karşılayacak kaynağa sahip kasaba ve şehirler

	Çevresinde Tabii Kaynakları Bol ve Su İhtiyacını Karşılayacak Kaynağa Sahip Kasaba ve Şehirler /1937
1	Kayseri
2	Nevşehir
3	Maraş
4	Tosya
5	Amasya
6	Niğde
7	Bayburt
8	Bitlis
9	Erzincan

1937 yılı itibariyle çevresinde tabii kaynakları bol ve su ihtiyacını karşılayacak kaynağa sahip olmalarına rağmen başka su kaynağına ihtiyaç duyan kasaba ve şehirler tabloda belirtilmiştir⁶⁸⁰.

Tablo 2.10. 1937 yılı itibariyle çevresinde tabii kaynakları bol ve su ihtiyacını karşılayacak kaynağa sahip olmalarına rağmen, başka su kaynağına ihtiyaç duyan kasaba ve şehirler

	Çevresinde Tabii Kaynakları Bol ve Su İhtiyacını Karşılayacak Kaynağa Sahip Olmalarına Rağmen Başka Su Kaynağına İhtiyaç Duyan Kasaba ve Şehirler /1937
1	Kırklareli
2	Trabzon
3	Burdur
4	Yozgat
5	Bafra
6	Gelibolu
7	İskilip
8	Rize
9	Ayvalık
10	Antalya
11	Zile
12	Adıyaman
13	Kilis
14	Mardin
15	Siverek
16	Kırşehir

⁶⁸⁰ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.57.

1935 yılı itibariyle şehirlerin nüfusu, günlük su miktarı ve kaynaklar bakımından azami ihtiyaç duyulan su miktarı tabloda belirtilmiştir. Nüfusu ve günlük su miktarı en fazla olan şehir Trabzon’dur⁶⁸¹.

Tablo 2.11. 1935 yılı itibariyle şehirlerin nüfusu, günlük su miktarı ve kaynaklar bakımından azami ihtiyaç duyulan su miktarı

	Şehir Adı	1935 Yılı Nüfusu	Günlük Ortalama Su Miktarı/ m ³	Günlük azami ortalama su Miktarı / 1.5 Q.mm ³	Kaynak suyu azami Risalesi gereken su miktarı Saniye /litre
1	Maraş	33.000	1.980	2.970	35
2	Nevşehir	15.480	930	1395	16
3	Kayseri	63.100	5.048	7.572	87
4	Amasya	13.360	800	1.200	14
5	Niğde	19.810	1.200	1800	21
6	Tosya	10.870	652	978	11
7	Bayburt	17.800	1.068	1.602	17,5
8	Erzincan	20.126	1208	1.912	22
9	Bitlis	12.370	142	1.113	13
10	Trabzon	37.713	2.250	3.400	40
11	Kırklareli	29.750	1.785	2.678	31
12	Yozgat	19.620	1.180	1.770	15,5
13	Burdur	14.626	880	1.320	15,5
14	Gelibolu	18.050	1.083	1625	18,5
15	Bafra	15.060	784	1.176	13,5
16	Rize	14.910	895	1.342	15,5
17	İskilip	11.350	681	1022	12
18	Ayvalık	14000	840	1260	15
19	Antalya	31000	1860	2790	33
20	Kilis	28.650	1.720	2.580	30
21	Zile	16.300	980	1470	17
22	Adıyaman	13.900	834	1.251	14,5
23	Kırşehir	15.850	951	1.426	16,5
24	Mardin	22.500	1.350	2.025	23,5
25	Siverek	16.060	980	1.470	17
	Toplam	525.255	32.081	49.147	564,5

⁶⁸¹ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.57-58.

Şehirler için gerekli olan depo hacimleri tabloda belirtilmiş olup 1937 yılı itibariyle depo hacmi en geniş olan şehir Kayseri'dir⁶⁸².

Tablo 2.12. Şehirler ve ihtiyaç duyulan depo hacimleri

	Şehirler	İhtiyaç Bulunan Depo Hacmi m ³ /1937
1	Maraş	991
2	Nevşehir	520
3	Kayseri	2.370
4	Amasya	460
5	Niğde	640
6	Tosya	394
7	Bayburt	580
8	Erzincan	674
9	Bitlis	434
10	Trabzon	1.120
11	Kırklareli	903
12	Yozgat	631
13	Burdur	496
14	Gelibolu	587
15	Bafra	453
16	Rize	502
17	İskilip	407
18	Ayvalık	480
19	Antalya	927
20	Kilis	874
21	Zile	540
22	Adıyaman	476
23	Kırşehir	528
24	Mardin	710
25	Siverek	534

1940 yılı itibariyle su inşaatı devam eden şehirler tabloda gösterilmiştir. İhale bedeli en düşük olan şehir Kırklareli, ihale bedeli en fazla olan ilçe ise Adapazarı'dır⁶⁸³.

⁶⁸² Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.59-60.

⁶⁸³ Akyüz Faruk "Tokat İçme Suyu", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 57, Mayıs 1940, s.35.

Tablo 2.13. 1940 yılı itibariyle su inşaatı devam eden şehirler ve ihale bedelleri

Su İnşaatı Devam Eden Şehirler		
Sıra	Şehir İsmi	İhale Bedeli/TL
1	Aydın	106.374,02
2	Muğla	98.089,56
3	Seferihisar	56.271,28
4	Elâzığ	98.685,05
5	Urfa	155.575
6	Uşak	112.875,53
7	Adapazarı	267.436,37
8	Bergama	74.560
9	Zonguldak	104.220
10	Edremit	56.529
11	Maraş	156.119,49
12	Tekirdağ	141.405
13	Adana	36.786,90
14	Tarsus	178.561,26
15	Kırklareli	13.020,07
Toplam		2.223.267,54

Tablo su projesi şehirlerini göstermekte olup, proje bedeli en fazla olan şehir Mardin en düşük olan şehir ise Nevşehir'dir.

Tablo 2.14. Su projesi yapılan şehirler ve proje bedelleri

Su Projesi Yapılan Şehirler		
Sıra	Şehir İsmi	Proje Bedeli/TL
1	Nevşehir	1.485
2	Bafra	3.240
3	Mardin	4.000
4	Adıyaman	2.295
5	Develi	2.604
6	Zile	1.660
7	Niğde	2.100
8	Kırşehir	2.484
9	Yozgat	1.578
Toplam		19.961

Tablo su inşaatı kabulü gerçekleşen şehirleri göstermekte olup ihale bedeli en fazla olan şehir Mersin, en düşük olan ilçe ise Bornova'dır.

Tablo 2.15. Su inşaatı kabulü gerçekleşen şehirler ve ihale bedelleri

Su İnşaatı Kabulü Yapılan Şehirler		
Sıra	Şehir İsmi	İhale Bedeli/TL
1	Eskişehir	67.928
2	Gaziantep	241.583
3	Mersin	250.000
4	Kütahya	88.448
5	Malatya	124.550
6	Tokat	147.000
7	Isparta	58.307
8	Bandırma	71.806
9	Buca	29.177
10	Zara	34.965
11	Kalecik	18.000
12	Merzifon	82.336,29
13	Menemen	98.329,13
14	Bornova	5.500,3
Toplam		1.317.929,72

Geçici kabulü yapılan şehirler ile tesisat bedelini gösteren veriler tabloda gösterilmiştir. Geçici kabulü yapılan şehirler arasında tesisat bedeli en yüksek olan şehir Mersin, en düşük olan şehir ise Buca’dır⁶⁸⁴.

Tablo 2.16. Geçici kabulü yapılan şehirler ile tesisat bedelleri

Geçici Kabulü Yapılan Şehirler		
Sıra	Şehir İsmi	Tesisat Bedeli/TL
1	Malatya	117.710,10
2	Gaziantep	251.889,39
3	Mersin	250.587,59
4	Tokat	158.522,87
5	Bornova	59.413,09
6	Merzifon	83.867,25
7	Bandırma	75.649,43
8	Buca	23.968,41
9	Menemen	97.282,50
Toplam		1.128.910,63

Tesisatı tamamlanmış geçici kabulü yapılan şehirler ile ihale bedeline ilişkin verilere göre, ihale bedeli en yüksek olan şehir Tekirdağ, en düşük olan ilçe ise Zara’dır

⁶⁸⁴ “1940 Yılında Su İşleri”, Belediyeler Dergisi, Yıl 6, Sayı: 70, Haziran 1941, s.4-5.

Tablo 2.17. Tesisatı tamamlanmış, geçici kabulü yapılan şehirler ile ihale bedeli

Tesisatı Tamamlanmış Geçici Kabulü Yapılan Şehirler		
Sıra	Şehir İsmi	İhale Bedeli/TL
1	Edremit	62.027,64
2	Tekirdağ	182.605,21
3	Bergama	74.560
4	Zara	34.798,89
Toplam		353.991,74

İçme suyu ihalesi yapılan şehirler ile tesisat bedeline ilişkin verilerde, Tesisat bedeli en yüksek olan şehir Mardin, en düşük olan ilçe ise Nevşehir'dir.

Tablo 2.18. İçme suyu ihalesi yapılan şehirler ile tesisat bedelleri

İçme Suyu İhalesi Yapılan Şehirler		
Sıra	Şehir İsmi	Tesisat Bedeli/TL
1	Mardin	4.800
2	Niğde	2.100
3	Nevşehir	1.485
4	Balıkesir	5.723
5	Kırşehir	2.484
6	Kastamonu	4.455
7	Yozgat	1.580
Toplam		22.627

1937 yılı itibariyle Türkiye'de nüfusu 10.00'den fazla olan şehir sayısı 30'dur.⁶⁸⁵:

Tablo 2.19. 1937 yılı itibariyle Türkiye'deki su tesisatları hakkında istatistiki veriler

	Su Tesisatı Hakkında Açıklama/1937	Sayı
1	Fenni su tesisatı olan şehirler	24
2	Tesisatları belediye imar komisyonu tarafından yapılmakta olan şehirler	4
3	Belediyeler imar komisyonu tarafından su işleri tarafından ihaleye çıkarılan şehirler	3
4	Projeleri imar komisyonunca ihaleye çıkarılması muhtemel olan şehirler	3
5	Projeleri belediyede olup imar heyetine gitmemiş olan şehirler	5
6	Projeleri mevcut olup tesisatı olup tamamlanması gereken şehirler	8
7	Projeleri yapım aşamasında olan şehirler	2
8	Tesisatlarını kendilerinin yapmakta olduğu şehirler	5
9	Fenni tesisatı olmayıp projesi bulunmayan şehirler	25
Toplam		80

⁶⁸⁵ Özand Eşref "Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.47.

1937 yılı itibariyle fenni tesisatı olan şehir sayısı 24'tür. Fenni tesisatı olmayıp projesi bulunmayan şehir sayısı 25'tir. Projeleri yapım aşamasında olan şehir sayısı ise iki ile sınırlı kalmıştır.

Tablo 2.20. 1937 yılı itibariyle fenni tesisatı olan şehirler

	Fenni Tesisatı Olan Şehirler/1937
1	Ankara
2	İstanbul
3	İzmir
4	Bursa
5	Konya
6	Afyon
7	Manisa
8	Çorum
9	Samsun
10	Edirne
11	Diyarbakır
12	Tire
13	İzmit
14	Ödemiş
15	Akşehir
16	Nazilli
17	Lüleburgaz
18	Denizli
19	Giresun
20	Çanakkale
21	İnegöl
22	Menemen
23	Balıkesir
24	Bursa

Menemen, Balıkesir ve Sivas'ta yeterli su bulunmasına rağmen şehir şebekesi yetersiz kalmıştır. Menemen ve Balıkesir'de başka su kaynaklarından yararlanılarak isale çalışması yapılmıştır⁶⁸⁶.

1937 yılı itibariyle fenni tesisatı ve projesi bulunmayan il ve ilçeler tabloda belirtilmiştir⁶⁸⁷.

⁶⁸⁶ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.47.

⁶⁸⁷ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.56.

Tablo 2.21. 1937 yılı itibariyle fenni tesisatı ve projesi bulunmayan il ve ilçeler

Sıra	Fenni Tesisatı ve Projesi Bulunmayan Şehirler /1937
1	Trabzon
2	Kilis
3	Mardin
4	Antalya
5	Kırklareli
6	Zile
7	Kayseri
8	Maraş
9	Siverek
10	Nevşehir
11	Yozgat
12	Amasya
13	Gelibolu
14	Burdur
15	Niğde
16	Adıyaman
17	Bafra
18	Tosya
19	Bitlis
20	Bayburt
21	Kırşehir
22	İskilip
23	Erzincan
24	Rize
25	Ayvalık

1937 yılı itibariyle tesisatları yapılmakta olup projesi ihaleye çıkan şehir sayısı 7’dir. 1937’de fenni tesisatı ve projesi bulunmayan şehir sayısı 27’dir.

Tablo 2.22. 1937 yılı itibariyle tesisatları yapılmakta olup projesi ihaleye çıkan şehirler

Sıra	Tesisatları Yapılmakta ve Projesi Olup İhaleye Çıkan Şehirler/ 1937
1	İstanbul
2	İzmir
3	Bursa
4	Konya
5	Afyon
6	Manisa
7	Çorum

Su projelerinde dikkat edilmesi gereken hususlar konusunda, Başmühendis Eşref Özand fikirlerini beyan etmiştir. Özand, projeler yapılırken su miktarı, şehir nüfusu, su tahlillerinin yapılması, su kaynağının yükseltisi, projenin yaptırılma şekli ve projelerde belediyelere düşen görevler üzerinde durulması gerektiğini söylemiştir⁶⁸⁸.

Hükümet, İller Bankası ve belediyeler aracılığıyla herhangi bir yerde elektrik ve su ile ilgili tesisat, sondaj, santral yapmadan önce teknik bakımdan inceleme ve etütler yapmıştır. Kaynaktan elde edilecek üretim, işin maliyeti, kâr oranı gibi veriler çıkarılarak rapor haline dönüştürülmüştür. Bu faaliyetler, çalışma öncesi girdi ve çıktıları görmeye yarayan etütlerdir. Cumhuriyet Dönemi'nde çalışma öncesi yapılan proje ve etütlere önem verilmiştir. Etütler bir mühendis tarafından hazırlanarak rapor halinde belediyelere sunulmaktaydı. Bu raporlar daha sonra Bayındırlık Bakanlığının oluşturduğu komisyon tarafından incelenerek, karara bağlanmaktaydı. Çalışmalar için gerekli olan bütçe ilgili bakanlık veya banka tarafından verilen kredilerle karşılanmaktaydı⁶⁸⁹.

İçme suyu işletme tesisleri beş kısma ayrılmıştır. Bunlar: Kaptaj (su alma ve toplama tesisi), pompaj ve su temizleme tesisi, isale (su getirme tesisi), su deposu, tevzi şebekesinden (su dağıtma tesisi) oluşmuştur⁶⁹⁰.

Kaptajlarda, kapı ve bacaların haftalık kontrolleri yapılarak, suyun çevresel atıklar ile kirletilmesi durumunda, gerekli bakım yapılarak içme suyu steril bir hale getirilmekteydi. Yer üstü su sızıntıları ile dışarıya doğru akan su sızıntıları engellenerek depo içerisindeki su, mikroplardan muhafaza edilmekteydi. Kaptajlardan alınan su pompajlar vasıtasıyla su deposuna yükseltilerek buradaki su, dezenfekte edilmekteydi. Su getirme tesislerinde ise borularda boşaltma işlemleri yapılmakta, su sızıntılarına karşı borular kontrol edilmekte ve su analizleri yapılmaktaydı. Suyun toplandığı depolarda ise düzenli olarak bakım ve onarım çalışmaları yapılmakta, süreç içerisinde depoların kontrolleri yapılarak boşaltma ve temizleme işlemleri yapılmaktaydı. Su dağıtma tesisleri boruların uzunlukları ve çaplarına bağlı olarak boşaltma vanaları, musluklar vasıtasıyla çeşmelere akıtılmaktaydı. Su tesisleri, sağlık açısından klorla temizleme, kireç kaymağı ile temizleme, bakır sülfatın ile temizleme, potasyum permanganatla temizleme, kloritlik asit (tuz ruhu) ile temizleme, sıcak su buharı ile temizleme ve suların kimyasal ve bakteriyolojik muayeneleri işlemlerinden geçirilmekteydi.

⁶⁸⁸ Özand Eşref “Belediyeler su projelerini nasıl yapmalıdır”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 4, Sayı: 41, İkinci kanun 1939, s.6.

⁶⁸⁹ Mehmet Gökbudak, “Elektrik ve Su”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 48, Eylül 1949, s.35.

⁶⁹⁰ Niyazi Soyer. “Şehir, Kasaba ve Köylerdeki Su Tesislerinin Bakım ve Onarım hakkında genel bilgi”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 54, Mart 1950, s.21-22.

Bu alışmalar hükümet doktorlarının numuneleri incelemeleriyle gerekleřtirilmekteydi⁶⁹¹.

2763 Sayılı Kanun'un yayınlanmasıyla Belediyeler İmar Kurulu 1937'de şehir ve kasabalara ait harita, imar planları, içme suyu tasarısı ve tesisatlarını yapmıştır. Dokuz il ve kasabaya ait su tesisatları 35.358 liraya mal olmuştur.

Tablo 2.23. 1937'de şehir ve kasabalara ait harita, imar planları, içme suyu tesisatları için yapılan harcama tutarları

Sıra	şehir/ İlçe Adı	Tutar/ lira
1	Ayvalık	6.965
2	Giresun	7.640
3	Kilis	4.450
4	Konya	4.270,50
5	Tosya	2.625,75
6	İskilip	1.708,75
7	Siverek	4.398
8	Bolu	Fen Kurulu Müdürlüğü
9	Bursa	3.300
Toplam tutar		35.358

Bu şehirlerin dışında Kırklareli, Babaeski, Lüleburgaz, Gelibolu, Çanakkale, Mustafa Kemalpaşa, Kızılcabölük, Bodrum, Amasya ve Kayseri şehir ve kasabalarına ait içme suyu tetkik edilerek rapor hazırlanmıřtır⁶⁹².

Belediyeler, nüfusu 10.000'den az olan yerleşim yerleri için Sıhhiye Vekâleti ve Nafia Vekâleti ile görüşmeler yaparak buralarda içme suyu tesisatı yapmaya karar vermişlerdir. İller Bankası ülkenin içme suları ile ilgili proje hazırlamış, suyu olmayan kırsal yerleşim yerleri için yer altısı su aramalarına başlamak için sondaj makineleri almıřtır⁶⁹³.

Türkiye'nin bazı bölgelerinde kaynak sularının bulunmayışı ya da mevcut suların tesisat kurmaya elverişli olmaması sebebiyle İller Bankası, yer altısı sularından faydalanmak amacıyla İlbank ve Temel Artezyen Sondaj Limited şirketi adında bir kurum kurmuştur. İl Temel adıyla anılan bu şirket il özel idareleri, belediye ve köylerin hesabına yer altısı su etütleri yapmaya yetkili kılınmıştır. Sondaj ve diğer yöntemler aracılığıyla tespit edilen içme suları kullanıma uygun hale getirilerek zemin üzerinde depolanıp halkın kullanımına

⁶⁹¹ Niyazi Soyer. "şehir, Kasaba ve Köylerdeki Su Tesislerinin Bakım ve Onarım hakkında genel bilgi", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 54, Mart 1950, s.23-26.

⁶⁹² Mithat Yenen. "Memleketimizde İmar Hareketleri", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, No: 1, Ekim 1945, s. 13-18.

⁶⁹³ "Kısa Haberler", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, No: 9, Haziran 1946, s.350

sunulmuştur. İl Temel Şubat 1948’de faaliyetlere başlamıştır. İlk etapta 14 kasabada, 3.500 metre derinliğinde, 50 artezyen kuyusu açılmıştır. Kuyu açılan yerlerden bazıları şunlardır:

1. Uzunköprü Belediyesi
2. Lüleburgaz Fidanlığı
3. Babaeski Belediyesi
4. Bafra Belediyesi
5. Nazilli Sanat Enstitüsü
6. Sümerbank Kütahya Seramik Fabrikası
7. Keşan Belediyesi
8. Çivril Kiroan Köyü
9. Zonguldak Yeni Liman Sondajları
10. Çerkezköy Belediyesi
11. Kula Belediyesi
12. Nazilli Belediyesi
13. Arifiye Köy Enstitüsü
14. Lüleburgaz Belediyesi

Sondaj işleri dışında Çarşamba, Terme, Siverek, Kozlu, Torbalı, Kaymakçı bucaklarıyla; Çıtak, Meler, Çalkebir köyleri, Bursa Ziraat Okulu, Edirne Oğulpaşa Koruluğu, Ankara Jandarma Subay Okulu sahalarında yer altı etüt çalışmaları yapılmıştır. Açılan kuyularda suyun bulunmaması veya suyun derinlikte olması sebebiyle Kralın Köyü, Çerkezköy ve Keşan’da yer altı suyundan yararlanılamamıştır. Sondajlarla yer altı su araştırmalarının uygun olduğu alanlarda yapılan çalışmalarda banka, ortak idarelere kredi imkânı sağlamıştır⁶⁹⁴.

İller Bankasının kurmuş olduğu İl Temel Su Şirketi beton borular üretmiş, bu boruların maliyeti demir borulara nazaran daha az olup daha çok kullanışlıydı. Ayrıca il Temel Şirketi tarafından banka ortak giderleri hesabına açılan kuyulardan günlük 11.232.000 litre su elde edilmiştir⁶⁹⁵.

Türkiye’de Mayıs 1949’da 66 kasabada içme suyu tesisleri bulunmakta, 44 kasabanın içme suyu tesisleri ise yapım aşamasındaydı. 101 kasabanın içme suyu projesi tamamlanmış, 160 kasabanın içme suyu projesi ise yapım aşamasındaydı⁶⁹⁶. İller Bankası Temmuz 1949’daki çalışma programına 388 su projesi, 149 içme suyu tesisi yapmayı planlamış; bunların bir kısmı için

⁶⁹⁴ “İlbank ve Temel Artezyen Sondaj Limited Ortaklığı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 42, Mart 1949, s.21-22.

⁶⁹⁵ “İller Bankası”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 44, Mayıs 1949, s.60.

⁶⁹⁶ “İller Bankası”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 44, Mayıs 1949, s.58-59.

çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar arasında Siverek'te su projesi, Davide ve Pamukova'da su tesisleri, Divriği ve Ağrı'da hidroelektrik tesisi, Yalvaç ve Suçıktı'da hidroelektrik santral projesi program kapsamına alınmıştır⁶⁹⁷. Ağustos 1949'da İller Bankası Atabey, Sultanhisar, Kınık, Yeşilova, Doğanhisar, Çaycuma, Manastır, Mihaliççık, Mengen, Zara, Çarşamba, Payas, Sivrihisar, Pınarhisar, Ulus ve Demirköy'e ait su proje ihalesi ile Ardahan'daki su inşaatı ihalesi yapmıştır⁶⁹⁸.

İller Bankası 1949 yılının Eylül ve Ekim aylarında Çubuk, Kemerhisar, Demirci, Doğanbey, Çamardı, Şarköy, Babaeski, Akviran, Seben, Pehlivan köy, Sütçüler, Bolvadin, Pazarcık, Afşin ve Sücüllü su projeleri hazırlamıştır. Kandıra ve Düzce'ye ait su tesisatı ihalesi yapmıştır. Gölcük, Hacıbektaş, Ayaş ve Değirmendere'ye ait elektrik projeleri hazırlayarak Birgi, Dikili ve Mudurnu elektrik tesisatı ile Dikili, Şarki, Karaağaç ve Ardahan'a ait elektrik santral tesisatı ihalelerini yapmıştır⁶⁹⁹.

Ankara'da yapılan kongre sebebiyle işleri bakanı açıklamalarda bulunarak 1949 yılı aralık ayı itibarıyla banka fon ve kredilerinden Ankara Belediyesi'ne 7.950.000 lira, il özel idareye 2.000.000 lira ilçe belediyelerine ise 1.018.866 lira aktarıldığını ifade etmiştir. Nüfusu 50000'den az olan kasabaların 1949'da su tesis ihtiyaçları için 23.617.949 lira, diğer işler de dahil olmak üzere toplamda 50.000.000 lira harcadığını belirtmiştir. Aralık 1949'ta Karapınar, Üsküp (Kırklareli'nin beldesi), Keşap, Gönen, Gazipaşa, İvrindi, Edincik, Hisarcık ve Uluborlu su projeleri hazırlanmıştır. İzmit, Şavşat ve Aksaray'a ait su tesisatı ihaleye verilmiştir. Kaman, Şavşat, Birgi, Mucur Yıldızeli, Uluborlu, Derinkuyu, Çine, Sürmene, Hopa, Kargı Bozöyük elektrik proje ve tesisler ile Kaman, Mucur, Eşme ve Demirci'ye ait elektrik santrali ihaleleri yapılmıştır⁷⁰⁰.

İller Bankasının Ocak 1950'deki çalışmaları neticesinde Gönen, Edincik, Hisarcık, Gazipaşa, İvrindi ve Uluborlu su projeleri hazırlanmış, Daday su tesisatı ihaleye verilmiştir. Divriği, Uluborlu, Birgi hidroelektrik inşaat kısmı ile Hopa hidroelektrik su ve inşaat kısmının ihaleleri yapılmıştır⁷⁰¹.

Yapılan içme suyu tesislerinin çeşitli kısımlarında tahmin edilen süre ve bakım onarım süreleri cetvelde gösterilmiştir. Buna göre tesis ömrü en uzun olan su tesisatları, bent, tüneller ile kaynak kaptajlarıdır⁷⁰².

⁶⁹⁷ Ali Enver Toksoy. "İller Bankasının Çalışmaları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 46, Temmuz 1949, s.42-43.

⁶⁹⁸ "İller Bankası'nın Çalışmaları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 47, Ağustos 1949, s.46.

⁶⁹⁹ "İller Bankası'nın Çalışmaları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 49, Ekim 1949, s.61.

⁷⁰⁰ "İller Bankası'nın Çalışmaları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 51, Aralık 1949, s.19.

⁷⁰¹ "İller Bankası'nın Çalışmaları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 52, Ocak 1950, s.18-19.

⁷⁰² "İçme Suyu Dağıtma Tesislerin Yapılmasına ve Su Satışına Ait Tarifelerin Düzenlenmesinde Göz Önünde Bulundurulacak Esaslar", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 55, Nisan 1950, s.34-35.

Tablo 2.24. İçme suyu tesislerinin çeşitli kısımlarına ait tahmin edilen süre ve bakım onarım süreleri

	Tesisin Cinsi	Tesisin ömrü	
		Minimum/Yıl	Maksimum/Yıl
1	Bentler ve tüneller	50	100
2	Kaynak kaptajları	60	100
3	Kuyular	20	50
4	Filtreler	20	50
5	Su getirme tesisleri	40	100
6	Su depoları	60	70
7	Tulumba daireleri ve binalar	50	70
8	Basınçlı boru	20	30
9	Su dağıtma ağı, boru ve teçhizatı	40	70
10	Tulumba ve tasfiye cihazları	10	15
11	Motorlar	10	15
12	Su türbinleri jeneratörler ve elektrik teçhizatı	20	30
13	Demir Boru	-	10
14	Vanturimetre	-	8
15	Su sayacı	-	12
16	Arazi	Sonsuz	Sonsuz
17	Servis yolu	20	30

İller Bankası, Türkiye geneli içme suyu ihtiyacını karşılamak gayesiyle ihtiyaç bulunan il ve ilçelerde belediyelere ait içme suyu tesislerin ihalesini yapmıştır. Verilere göre genel keşif bedeli en yüksek olan Soma ilçesidir⁷⁰³.

Tablo 2.25. İl ve ilçe belediyelerine ait içme suyu tesislerin malzeme, montaj ve genel keşif bedeli

	Belediyenin Adı	Malzeme Montaj Keşfi/TL	Genel Keşif Bedeli /TL
1	Karaköse	210.000	479.660
2	Alaca	68.139	132.847
3	Alaşehir	164.781	421.798
4	Alanya	93.502	204.746
5	Amasya	341.633	633.973
6	Antakya	165.877	314.959
7	Antalya	222.751	502.430
8	Arapkir	112.954	261.581
9	Artvin	48.933	168.701
10	Aydın	89.875	163.758

⁷⁰³ “İller Bankası Su ve Elektrik Tesisatı Yapıracaklar”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 47, Ağustos 1949, s.49-50.

11	Ayvalık	412.733	628.963
12	Bayburt	129.331	230.203
13	Bayındır	172.937	420.171
14	Bekilli	73.324	186.484
15	Bor	120.145	237.779
16	Bulancak	60.461	181.065
17	Ceyhan	48.062	210.925
18	Çal	50.726	120.840
19	Çemişgezek	32.280	68.288
20	Denizli	281.756	578.651
21	Develi	139.064	301.188
22	Devrekani	29.537	88.342
23	Düzce	254.818	544.522
24	Dınar	77.739	197.969
25	Elmalı	168.078	353.346
26	Emet	312.882	658.498
27	Erzincan	103.867	239.720
28	Ereğli	253.790	596.135
29	Ermenek	80.299	205.074
30	Gelibolu	175.145	428.087
31	Germencik	71.416	158.252
32	Gönen	219.077	484.092
33	Gümüşhacıköy	188.908	349.588
34	Gümüşhane	28.712	77.117
35	Hendek	103.641	270.819
36	Iğdır	79.042	326.304
37	İnegöl	304.157	694.606
38	Kadınhanı	67.361	148.152
39	Kastamonu	267.607	530.159
40	Kilis	131.537	269.692
41	Kurşunlu	74.998	184.405
42	Kula	116.124	308.688
43	Kütahya	85.450	180.548
44	Maçka	35.208	100.577
45	Manyas	69.712	151.457
46	Mecitözü	40.236	1.345
47	Merzifon	154.757	327.966
48	Nallıhan	95.937	230.377
49	Nazilli	140.655	296.181
50	Niğde	248.572	539.757
51	Niksar	202.297	481.965
52	Of	220.610	527.214
53	Osmancık	10.126	27.432
54	Rize	155.404	333.403
55	Siirt	247.928	585.784

56	Soma	422.146	890.441
57	Sürmene	49.345	157.511
58	Şavşat	39.908	84.546
59	Ş. Karahisar	3.145	40.411
60	Tavas	145.697	302.555
61	Tavşanlı	22.220	50.902
62	Tirebolu	279.667	635.085
63	Tosya	48.752	145.192
64	Maraş	46.463	91.772
65	Umurlu	154.524	278.243
66	Vize	148.095	323.522
67	Van	44.298	93.452
68	Yerköy	24.610	176.788
69	Yozgat	158.131	398.837
70	Zile	259.721	594.850
TOPLAM		9.701.613	21.610.690

İçişleri Bakanı Emin Erişgil 1949'da elektrik ve su işleri hakkında basın toplantısı yapmıştır. Bakan, belediyelere aktarılan 20.000.000 lira karşılığında, 76 belediyeye ait su tesisatına başlanmıştır; 23 belediyenin yardımıyla da elektrik tesislerinin yapıldığını belirtmiştir. 12 belediyenin su işi ihaleye çıkarılmış, 257 kasabaya ait içme suyu isale işlerine başlandığını ifade etmiştir⁷⁰⁴.

Erişgil, şehir ve kasabalardaki su ve elektrik tesisleri hakkında 20 Mart 1950'deki demecinde, İller Bankasının 71 şehir ve kasabaya ait içme suyu tesisinin 8 Mart 1950'de ihaleye çıkarıldığını belirtmiştir. Nüfusu 50000'den az olan belediyelerin su ihtiyacı için 207 belediyeye 56.500.000 lira; elektrik için 190 belediyeye 44.000.000 lira ödenek tahsis edildiğini ifade etmiştir⁷⁰⁵.

2.2.1. Akdeniz Bölgesi

2.2.1.1. Adana

Adana'da yaşanan içme suyu sıkıntısını gidermek amacıyla belediye tarafından şehir içme suyu tesisatı için ihale yapılmıştır. Ancak tesisatı yapan Adana, Mersin, Tarsus İçme Su Tesisatı Şirketiyle; Adana Belediyesi arasından çıkan anlaşmazlık üzerine durum mahkemeye intikal etmiştir. Dava sonuçlanmadığından su tesisat işi yarım kalmıştır. Bu durum içme suyuyla ilgili yaşanan sıkıntının giderilmesine engel olmuştur. Adana'da şiddetli sıcaklık, su seviyesinin düşmesi ve su fiyatlarının yüksek olmasından ötürü kaynak sulardan vatandaşların sadece %20'si yararlanabilmiştir. Kalan %80'lik kısım ise kuyu

⁷⁰⁴ “İçişleri Bakanımızın Demeci”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 42, Mart 1949, s.3.

⁷⁰⁵ “Şehir, Kasaba Su ve Elektrik Tesisleri Hakkında İçişleri Bakanı'nın Demeci”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 53, Şubat 1950, s.36-37.

suyu kullanmıştır. Şehirde üç kaynak suyu mevcut olup bu kaynak suları şirketler tarafından işletilmiştir. Bu durum şehirde su fiyatlarını tetiklemiştir⁷⁰⁶.

Demirköprü civarında temin edilmesi düşünülen içme suyunu şehrin her yerine dağıtmak amacıyla Dilberler Sekisi'nde inşaat çalışmalarına başlanmıştır. Şehir içerisine su tesisat boruları döşenmiş, ana deponun inşaatı tamamlanmıştır. İhtiyaca göre Demirköprü civarında beş kuyunun açılması planlanmıştır. Açılacak olan artezyen kuyu sularının tahlil edildikten sonra kullanılmasına karar verilmiştir. Kuyulardan elde edilecek suyun Dilberler Sekisi'nde depolanması tasarlanmıştır⁷⁰⁷.

İçme suyu sorununa çözüm bulmak amacıyla belediye, şehre beş artezyen kuyusu açtırmaya karar vermiştir. Bu işi ise İstanbul Türk Sondaj Limitet Şirketine ihale etmiştir. Sözleşme gereği işin altı ayda tamamlanması karara bağlanmıştır⁷⁰⁸. Adana Belediyesi şehrin içme suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla halk çeşmeleri açmış, yeni içme suyu tesisleri inşa etmiştir. Bu tesisler için 300.000 lira harcama yapılmıştır⁷⁰⁹. 1940'ta sondaj kuyuları açılmış, ihtiyaç duyulan içme suyu buradan temin edilmiştir. Su tesisatının toplam maliyeti 367.000 lirayı bulmuştur⁷¹⁰.

Zirai ve iktisadi bakımdan özel bir konuma sahip olan Ceyhan'da, içme suyu sıkıntısını gidermek amacıyla belediye başkanı, Ankara ile temasta bulunmuştur. Başkana eşlik eden heyet içme suyuna ait projenin tamamlanması için Nafia Vekâletinden içme suyu ihalesinin yapılmasını talep etmiştir. Bu iş için İller Bankasına verilen 300.000 liranın yetmediği bakanlığa bildirilmiştir⁷¹¹.

2.2.1.2. Antalya

Alanya Belediyesi, ilçenin içme suyu ihtiyacını karşılamak için 1934'te çarşı merkezinde çeşmeler yaptırmıştır. Bu çeşmeler arasında iskele civarındaki bir kayanın dibinde soğuk su kaynağından çıkan ve Lifozy Suyu olarak bilinen çeşme suyundan bütün halk istifade etmiştir. Ancak yapılan tahliller neticesinde suyun içmeye uygun olmadığı belirtilmiştir. Belediye süzme yöntemiyle suyu temizleyerek çeşmeyi halkın kullanımına tekrar açmıştır⁷¹².

Antalya'ya 42 km uzaklıktaki ve 1.440 rakımlı Tekirova'da içme suyu kaynağı bulunmuştur. Bu kaynaktan şehre saniyede 175 litre su verilmesi planlanmıştır. Ancak Antalya Belediyesinin gelirleri yıldan yıla artmasına

⁷⁰⁶ Adanalılar İçme Suyu Sıkıntısı Çekiyor. (30 Ağustos 1939). Akşam, s. 12.

⁷⁰⁷ Adana Çok Yakında İçme Suyuna Kavuşuyor. (17 Mayıs 1938). Ulus. s.6.

⁷⁰⁸ Adana İçme Suyu. (17 Temmuz 1939). Akşam, s.7.

⁷⁰⁹ "Menemen Kasabası İmar İşleri Programı", Belediyeler Dergisi, Yıl 4, Sayı: 47, Temmuz 1939, s.29.

⁷¹⁰ "1940 Yılında Su İşleri", Belediyeler Dergisi, Yıl 6, Sayı: 70, Haziran 1941, s.5.

⁷¹¹ Ceyhan'a İçme Suyu Getiriliyor. (1 Ekim 1947). Ulus, s.3.

⁷¹² Belediye Şehir Dahilinde İyi İçme Su Çeşmeleri Yaptırdı. (13 Temmuz 1934). Son Posta, s.4.

rağmen su tesisatını yapmak için bütçesi yetersiz kalmıştır. Bu sebeple suyun buraya getirilmesi için hükümet desteğine ihtiyaç duyulmuştur⁷¹³. Belediye 345.160 lira bedelle şehir içme suyunu ihaleye vermiştir⁷¹⁴.

Antalya’da mevcut su kaynakları ve şelaleler bulunmasına rağmen içme suyu sorunu yaşanmaya devam etmiştir. İl Su Şirketi tarafından betonarme boruları yapılan Antalya su isale işi tamamen bitmiştir. Bu su şehrin Konyaaltı mevkiine kadar ulaştırılmıştır. Türkiye’de ilk defa burada, betonarme borularla sekiz km uzunluğunda içme suyu tesisatı yapılmıştır⁷¹⁵.

Kaş halkı, eski yapılardan kalma su kuyuları ile ihtiyacını karşılamaya çalışmış; 1938’de demir borularla Pınarbaşı köyünden ilçeye su getirtilmiştir. Su tesisatında önemli sorunlar bulunan ilçede, su ihtiyacı sorunu çözülmüş, ilçe suya kavuşmuştur⁷¹⁶.

2.2.1.3. Aydın

Şehir Deresi olarak bilinen Aydın’ın içme suyu şebekesi, kuzeyden güneye akarak şehrin muhtelif noktalarındaki evlere akıtılmıştır. Şehrin altı km ilerisindeki bentten ayrılan suyun mecrası açık olduğundan sağlık sorunları baş göstermiştir. Bu suyun dışında, Pınarbaşı su kaynağı da mevcut olup suyun miktarı pek az ve kireçlidir. Şehirde içme suyu sorunu halletmek amacıyla belediye meclisi ile valilik konuyla yakından ilgilenmiştir. Su sorunu çözmek gayesiyle Avrupa’dan bir uzman getirilmiştir. Almanya’dan gelen su uzmanı şehir kaynak suyunun sağlık açısından uygunluğunu incelemiş; açılması planlanan artezyen kuyularının uygunluğu hakkında rapor hazırlamıştır⁷¹⁷.

Aydın’ın içme suyu ihtiyacını modern yöntemlerle elde etmek amacıyla su uzmanına, su projesi hazırlatılmış, proje Sıhhiye ve Nafia Vekâletinin onayına sunulmuştur. İhaleye verilmek üzere proje keşifnameleri, Ankara Belediyeler İmar Heyetine ulaştırılmıştır. Proje incelenmiş, su tesisatı yapılan şehir ihaleleri arasında, Aydın ilk sırada yer almıştır⁷¹⁸. Söke içme suyu tesisatı için bütçeden ayrılan 56.000 lira ile tesisatın bir kısmı 30.000 liraya tamamlanmıştır⁷¹⁹. Demiryolu idaresi tarafından borular tedarik edilerek şehirde isale hattı çalışmalarına başlanmış; projede yer alan filtre ve dezenfeksiyon tesisatı tamamlanmıştır⁷²⁰. Nazilli yakınında bulunan Kuyucak Belediyesi’nin bütçesi

⁷¹³ Antalya’lılar Nihayet İyi Su Kaynağı Buldu. (30 Ocak 1938). Son Posta, s.5.

⁷¹⁴ “Belediye ihaleleri”, Belediyeler Dergisi, Yıl 5, Sayı: 54, Şubat 1940, s.55.

⁷¹⁵ “Aydın Belediyelere Mütteallik Önemli Olayları”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 44, Mayıs 1949, s.64.

⁷¹⁶ Kaş Kasabasının İmarı. (5 Ekim 1938). Anadolu, s 9.

⁷¹⁷ Aydın’ın İki Derdi. (9 Eylül 1932). Vakıf, s. 6.

⁷¹⁸ “Aydın Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 21, Nisan 1937, s.46.

⁷¹⁹ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

⁷²⁰ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.53.

8.000 liradan 13.000 liraya çıkarılarak kasabanın çevresine dört su deposu yapılmıştır⁷²¹.

Doğanbey Belediyesi, kasabaya altı km uzaklıkta bulunan Bereket Suyu, yedi km uzaklıktaki Kükürt Suyu, iki km yakınındaki Mezarlık, üç km mesafedeki Deli Halil Deresi ile yarım kilometre yakınında bulunan Köyaltı su kaynaklarından künk borularla şehre su akıtmıştır⁷²². 1940'ta Aydın'ın bütün su tesisatı yapılmış, ihale bedeli olarak 106.374 lira gider kaydedilmiştir⁷²³.

Şehrin rağbet gören iskele içme suyu küçük limanın içerisindeki bir çeşmeden çıkmaktaydı. Sağlık açısından uygun görülmeyen bu su; tifo, dizanteri, baş ağrısı, nezle gibi sağlık sorunlarına sebep olmuştur. Şehrin 40 km uzağında bulunan Beydağı'ndan, şehre içme suyu getirilmek istenmiş; fakat maliyetinin yüksek olması (3.500.000 lira) sebebiyle bu fikirden vazgeçilmiştir. Bu suyun yerine yedi km uzaklıkta bulunan Soğukpınar Suyu şehre akıtılmıştır⁷²⁴.

2.2.1.4. Burdur

İçme suyu sıkıntısı yaşanan Burdur'da, Mandırna denilen uzak bir kaynaktan getirilen suyun sağlık açısından uygun olmadığı tespit edilmiştir. Şehre 17 km uzaklıkta bulunan Büdüz Yaylasında, tatlı bir su kaynağı bulunmuş; bu suyun 50.000-60.000 bir maliyet ile şehre getirilmesi planlanmıştır. Kaynağı bol olan suyun beton borularla şehre getirilmesi için proje hazırlanmıştır⁷²⁵.

Burdur şehir merkezinde Kocapınar adında bir su kaynağı mevcut olup, 1936 yılı itibarıyla şehirde çeşmelere akıtılan düzenli bir su tesisatı bulunmamaktaydı. İçme suyu, şehrin beş km dışında bulunan su kaynağından kalk tarafından tenekelerle taşınmıştır⁷²⁶. Burdur'da mevcut çeşmeler ihtiyaca cevap veremediği gibi künkler (toprak ve betondan yapılmış su borusu) için de akan su, künk çatlaklarından lağım sularına karışmıştır. Belirli bir plan dahilinde yapılamayan su yollarının tamir edilmesi pek mümkün görülmemiştir. Bu sebeple vali ve belediye başkanı kasabaya demir borularla temiz ve sağlıklı su getirmeye karar vermişlerdir. Belediye bütçesi yetersiz olduğundan içme suyu tesisatı için bankadan kredi alınmasına karar verilmiştir⁷²⁷. Bucak kasabasında ise öteden beri akmakta olan çeşmeler tamir edilmiş, ayrıca halkın su ihtiyacı kuyu ve sarnıçlardan da elde edilmiştir⁷²⁸.

⁷²¹ Kuyucak Belediyesinin Çalışmaları", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 31, Mart 1938, s.58.

⁷²² "Doğanbey Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 49, Eylül 1939, s.50.

⁷²³ "1940 Yılında Su İşleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 6, Sayı: 70, Haziran 1941, s.5.

⁷²⁴ Kulin Muhittin "Antalya İçme Suyu Tesisatı", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 45, Haziran 1949, s.16-20

⁷²⁵ Burdur'da 20.000 Hektar Arazi Sulanacak. (14 Kasım 1934). Akşam, s.7.

⁷²⁶ "Burdur Belediyesi Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 11, Mayıs 1936, s.31-32.

⁷²⁷ Burdur'a İçme Suyu Gelecek. (12 Nisan 1937). Tan, s. 8

⁷²⁸ "Bucak Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 30, Şubat 1938, s.69.

2.2.1.5. Maraş

Maraş'ın içme suyu sorunu için Ankara ile görüşme yapan Belediye Başkanı Hasan Süküti Tükel, Maraş'ta Kırkgöz ve Büyükgözün adında iki içme suyu kaynağının bulunduğunu vurgulamıştır. Kaynağında temiz olan bu suların, şehre ulaştırıldığında lağım sularıyla karışarak dizanteri ve tifo hastalıklarına sebep olduğunu ifade etmiştir. Her iki kaynaktaki suyu fenni ve sıhhi şekilde akıtmak için hazırlanan projenin Nafia Vekâleti tarafından onaylandığını, projenin imar heyetine sunulduğunu izah etmiştir. Suyun keşif bedeli 174.000 lira olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu iki kaynak suyundan elektrik üretimi için istifade edileceğine dikkat çekmiştir⁷²⁹.

Afşin'in suya kavuşması için kasabanın 1,5 km batısında yer alan kaynaktan su getirmek amacıyla İstanbul'dan mühendisler getirilerek proje ve keşif çalışması yapılmıştır. Bakanlığın onayıyla 20.000 lira maliyetle kasabaya su akıtılması hedeflenmiştir⁷³⁰.

2.2.1.6. Mersin

Mersin'de, 1939 yılı öncesi ciddi içme suyu sorunu yaşanmış; halkın su ihtiyacı 40 dereceyi aşan kuyu suları ve Toroslardaki akarsulardan karşılanmıştır. Temiz içme suyu bulmak için etütler yapılmış, içmeye uygun artezyen kuyu suları tespit edilmiştir. Ancak ciddi bir para kaynağı gerektiren bu çalışma olumlu sonuçlanamamıştır. Öyle ki müteşebbisler zarara bile uğramıştır. Dâhiliye Vekâleti, Belediyeler Bankasına mali destekte bulunacağına dair karara binaen; Mersin, Tarsus, Adana ve Gaziantep için içme suyu ihalesi yapmıştır. İhaleyi alan müteahhitler ilk olarak Mersin içme suyu tesisatına başlamışlardır. Şehrin üç km kuzeyinde bulunan modern filtre ve dinlenme havuzlarının bulunduğu bir tesis inşa edilmiştir. Yeni tesisin yapılmasıyla eski su tesisatı 1939 yılı itibariyle iptal edilmiştir. Yeni tesisatla birlikte abone sayısı hızla artmış, abone yapamayan fakir halk için ise umumi çeşmeler yaptırılmıştır⁷³¹. Silifke Belediye Başkanı Sadık Levend, 1947 yılı itibariyle Silifke'de su tesisatının tamamlandığını tesisata ilave olarak 23.800 lira karşılığında depo inşaatı yapımına başladığını belirtmiştir⁷³².

1936'da Tarsus içme suyu temel atma töreni, Tarsus Belediyesi tarafından yapılmıştır⁷³³. Tarsus'ta içme suyu tesisatı için depo inşa edilmiş, yapılan projeler Nafia Vekâletinin onayına gönderilmiştir⁷³⁴. Tarsus'ta 1940'ta sondaj kuyuları açılmış ancak buradan istenilen kalitede su elde edilemediğinden şehir

⁷²⁹ Maraş Yakında Temiz Suya Kavuşuyor. (7 Nisan 1937). Akşam, s.6.

⁷³⁰ "Afşin Belediyesi", Belediyeler Dergisi, Yıl 6, Sayı: 61, Eylül 1940, s.38.

⁷³¹ Mersin Temiz Suya Kavuştu. (4 Ocak 1939). Cumhuriyet, s. 6.

⁷³² "Yurt Haberleri", İller ve Belediyeler Dergisi, Yıl 5, No: 41, Şubat 1949, s.26.

⁷³³ "Tarsus İçme Suyu", Belediyeler Dergisi, Yıl 2, Sayı: 14, Eylül 1936, s.56.

⁷³⁴ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", Belediyeler Dergisi, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

civarındaki fabrikaların kullandığı yer altı suyundan yararlanılması uygun görülmüştür⁷³⁵. Mersin’de, yeni su havuzunda tesisat yapılmış; öteden beri beklenen filtre tesisatı Almanya’dan getirilmiştir. Montajı yapılan makine, havuzun bulunduğu alandaki şehir suyunu elektrik vasıtasıyla temizlemiştir⁷³⁶.

2.2.2. Doğu Anadolu Bölgesi

2.2.2.1. Erzurum

Erzurum Belediyesi tarafından 1930’da su mühendislerine, 6.000 lira karşılığında proje yaptırılmış; proje Sıhhiye Vekâletinin onayından geçmiştir. Bakanlığın onayı ile hazırlanan su projesi 1935’te, uygulanmıştır. İçme suyu tesisatı Pont Amosun Şirketi’ne yaptırılmıştır. Kaynak suyu bakımından zengin olan Erzurum’da, içme suyu olarak yalnızca iki çeşmeden yararlanılmıştır. Kapukaya ve Şehler kaynağından su getirilmesi için uygulanan proje, daha sonra geliştirilmiştir. Bu iki kaynak arasında öncelikli olarak Şehler Suyu şehre getirilmiştir. Tesisat isale bedeli olarak Kapukaya mecrası için 99.000 TL, Şehler mecrası için 180.000 lira ödenmesine karar verilmiştir. Şehrin 6,5 ve 4,5 kilometre yakınında bulunan su kaynaklarından kişi başı düşen günlük su miktarı sırasıyla 20 ve 35 litredir. 60.000 nüfusun ihtiyacını karşılayacağı düşünülen tesisattan, kişi başına günlük 50 litre su elde edilmesi hedeflenmiştir. Bahsi geçen su tesisatı borularının, 150.000 lira karşılığında Rusya’dan alınmasına karar verilmiştir⁷³⁷.

Keşif bedeli 750.000 lira olan proje üzerinde değişiklikler yapılarak ikinci bir proje daha hazırlanmıştır. İkinci projenin keşif bedeli 270.000 lira olarak belirlenmiştir. Proje, bakanlık mühendisleri tarafından incelenmiş; ancak belediye bütçesinin yetersiz olmasından kaynaklı uygulanamamıştır⁷³⁸.

1937’de keşif bedeli 220.000 lira olarak belirlenen su projesi Nafia ve Sıhhiye vekâletleri tarafından onaylanmış, Tesisatın birinci kısmı 154.000 lira maliyet ile tamamlanmış, kalan kısımlar ihaleye çıkarılmıştır⁷³⁹.

2.2.2.2. Kars

Kars’ın sorunlarından bir tanesi de içme suyu olup, sağlık açısından içilebilir suyun olmayışı hastalıklara ve ölümlere sebep olmuştur. Şehir içme suyu Kars Çayı ve Çakmak Suyundan tedarik edilmiştir. Su kaynakları arasındaki Kars Deresi içme suyu fabrika filtrelerinden geçirildikten sonra demir borularla şehirde bulunan 10 çeşmeye akıtılmıştır. Ancak uygun metotlarla ve yeteri kadar

⁷³⁵ “1940 Yılında Su İşleri”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 6, Sayı: 70, Haziran 1941, s.5.

⁷³⁶ “Mersin’de İyi Su”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 30, Şubat 1938, s.76.

⁷³⁷ BCA. 30.1.0.0.157.106.14.

⁷³⁸ “Erzurum Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 13, Ağustos 1936, s.60.

⁷³⁹ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.51.

süzme işlemi gerçekleştirilemediğinden ölümcül hastalıklara sebebiyet vermiştir. Kireç oranının çok yüksek olduğu Çakmak Suyu, şehir civarındaki çeşmelere akıtıldıktan sonra, su fiçileriyle halka ulaştırılmıştır. Bu su, kireç oranından ötürü mide, bağırsak, böbrek hastalıkları gibi ölümcül hastalıklara sebebiyet vermiştir. Kars Çayı'ndan alınan su ise çevrede taşıdığı mikroplar, hayvan yumurtaları sebebiyle mide sorunlarına neden olmuştur. Şehrin 17 km dışında bulunan Borluk Suyunun sağlık açısından uygunluğu tespit edilmiş, ancak Kars Belediyesinin yaşadığı ekonomik sorunlar sebebiyle bu su şehre ulaştırılamamıştır. Nafia Vekili Ali Çetinkaya, şehri ziyaretinde Borluk Suyunun keşiflerini yaptırmış; hükümet desteğiyle bu suyu şehre getirtmiştir⁷⁴⁰. Bu su, Topçuoğlu Mustafa ve ortaklarına 122.000 lira karşılığı ihaleyle verilmiştir⁷⁴¹.

1935'te Kars içme suyu hakkında incelemelerde bulunan Sular Genel Müdürlüğü bir rapor hazırlamıştır. Raporda, Kars'ta içme suyunun yetersiz olduğu mevcut sularla yapılan tahliller neticesinde, bu suların hastalıklara sebebiyet verdiği vurgulanmıştır. Halihazırda bulunan içme suyu tesisatının eski olup ihtiyaca cevap vermediği kanaatine varılmıştır. Borluk su kaynağı üzerinde yapılacak olan kaptajlar vasıtasıyla suların toplanmasının mümkün bulunduğu bu suretle su ihtiyacının karşılanabileceği raporda yazılmıştır. Ancak suyun bakteriyolojik tahlillerinin yapılması zaruri görülmüştür. Şehir şebekesi ile ilgili projelerin yapılarak tesisat borularının Rusya'dan alınması gerektiği, tesisatın ortalama maliyetinin 100.000 lirayı bulacağı raporda vurgulanmıştır. Ayrıca Kağızman'da yapılan tetkikler neticesinde kasabanın yaklaşık beş km yakınındaki yüksek kısımlarda, sızıntı şeklinde birkaç su kaynağı tespit edilmiştir⁷⁴².

Sular Genel Müdürlüğü, Iğdır kazası içme sularıyla ilgili 1935'te hazırlattığı raporda, Iğdır'da içme suyu sorununun bulunduğu dikkat çekmiştir. Halkın içme suyunu Aras Nehri'nden gelen arklarla karşıladığı ve bu suyun sağlık açısından içmeye elverişli olmadığı belirtilmiştir. Kasabada içme suyu kaynakları ile ilgili araştırmalar yapılmış, kasabanın yakınında bulunan Orkof su kaynağından numuneler alınmıştır. Kimyevi açıdan uygun olan suyun, isale borularıyla şehre akıtılması için proje hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışmalar Nafia Vekâletine rapor olarak sunulmuştur⁷⁴³. Iğdır kazası su tesisat projesi hazırlanarak Ankara İller Bankasına gönderilmiştir. Buradaki içme suyu tahlilleri 1941'de yapılmıştır. Iğdır genelinde bulunan 60 çeşmenin suyu, kaynağından künkler vasıtasıyla ilçeye getirilmiştir⁷⁴⁴.

⁷⁴⁰ “Kars Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 11, Mayıs 1936, s.53-54.

⁷⁴¹ “Kars Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 20, mart1937, s.50-51.

⁷⁴² BCA. 30.1.0.0.157.106.15.

⁷⁴³ BCA. 30.1.0.0.157.106.13.

⁷⁴⁴ “Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 4, No: 30, Mart 1948, s.991.

Çıldır ilçe merkezinde üç çeşme vardı. Halk, içme suyu ihtiyacını kasaba içerisinde akan Gökdağ Suyundan temin etmeye çalışmıştır. Ancak bu su kaynakları talebi karşılamada yetersiz kalmıştır.⁷⁴⁵ Bu içme suyu tesisatı işi için proje hazırlanmış ancak ihale yapılamamıştır⁷⁴⁶.

2.2.2.3. Malatya

Malatya valisi, Nafia Vekâletine 1933'te resmi bir yazı yazarak, yapılan keşifler neticesinde Derme'den getirilecek içme suyunun 180.000 lira ile şehrin 25 yıllık içme suyu ihtiyacını karşılayacağını belirtmiştir⁷⁴⁷. Yapılan çalışmalar neticesinde Nafia Vekâleti, Belediyeler Bankasından alınan para ile şehre 17 km mesafede bulunan Derme su kaynağını 1938'de şehre getirmiş; Malatya'nın içme suyu sorununu gidermiştir⁷⁴⁸. Devlet Demiryolları vasıtasıyla borular temin edilerek isale hattı ve su deposu da yapılmıştır⁷⁴⁹.

Darende kasabasında yapılan tesisat vasıtasıyla Tohma ve Aşudu çaylarının geçtiği bütün evlere su dağıtılmıştır. Kasabanın beş km uzağında bulunan Uçpınar Suyunun bakteriyolojik ve kimyevi tahlilleri yapılarak projesi Nafia ve Sıhhiye vekâletlerine sunulmuştur. Proje bedeli toplam 30.000 lira olup 16 çeşme planlanmıştı⁷⁵⁰. Darende Belediyesi İller Bankasından aldığı kredi ile su ihalesi işini de yapmıştır⁷⁵¹.

2.2.2.4. Van

Sular genel müdür yardımcısı ve inşaat başmühendisi 1935'te Van içme suyu hakkında bir rapor hazırlayarak Nafia Vekâletine sunmuştur. Raporda su işleri kapsamında Van'da sulama, hidroelektrik ve içme suyu olmak üzere üç ayrı konuya değinilmiştir⁷⁵².

Van şehir içme suyu, şehre 2,5 km mesafede bulunan altı adet kuyudan temin edilmiştir. Şehrin 12 km uzağında bulunan Zernebad kaynak suyu hayvanlar vasıtasıyla şehre getirilmiştir. Mevcut kehrizlerin onarılması düşünülmüş ancak maliyetinin çok yüksek olması sebebiyle bu fikirden vazgeçilmiştir. Van'daki iskân faaliyeti ve 1935 yılı sonrası mevcut nüfus da gözetilerek içme suyu faaliyetlerine girişilmiştir. 20.000 kişinin ihtiyacı göz önüne alınarak kişi başı günlük 50 litre ve 1.000 m³ yani saniyede yaklaşık 12 litre içme suyunun elde edilmesi amaçlanmıştır. Zernebad Suyu ile ilgili yapılan araştırmalarda sadece

⁷⁴⁵ Yılmaz, Taşolan. "Çıldır Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı:8, İkinci kanun -Şubat 1936, s.39.

⁷⁴⁶ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

⁷⁴⁷ BCA. 30.10.0.0.81.533.7.

⁷⁴⁸ Öğüt Ziya "Belediye Haberleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 6, Sayı: 63, İkinciteşrin 1940, s.45.

⁷⁴⁹ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.53.

⁷⁵⁰ . "Darende su işi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 16, İkinciteşrin 1936, s.60.

⁷⁵¹ "Memleket Notları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 43, Nisan 1949, s.27.

⁷⁵² BCA. 30.10.0.0.157.106.16.

Zernebad'dan yaklaşık iki litre su temin edebileceği tespit edilmiş, diğer kaynak sularının da ilave edilmesiyle bunun 12 litreye tekabül edeceği hesaplanmıştır. Kaynak suyunun rakımın 2100 metre, şehir rakımının ise 1740 metre olmasından ötürü, suyun şehre akıtılmasının mümkün olduğu kanaatine varılmıştır. 12 km boyunca 150 milimetrelik borular vasıtasıyla suyun akıtılarak, şehrin girişinde bulunan kışla civarındaki depoda biriktirilmesi düşünülmüştür. Şehir şebekesi hariç olmak üzere bu iş için 65.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur. Yeni Van'ın kurulacağı mevkiinin henüz belirlenmemiş olması sebebiyle gerek elektrik gerekse içme suyu çalışmaları için yeni şehir yerleşkesinin tespiti önem arz etmiştir⁷⁵³. Şehir yerleşkesinin belirlenmesi sonucu Van Belediyesi 1939'da 77.104 lira 70 kuruş bedel ile şehrin 12 km uzağında bulunan Zernebad içme suyuna ait tesisatının ihalesini yapmıştır⁷⁵⁴.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer şehirlerindeki içme suyu faaliyetlerine bakıldığında, 1936'da ihaleye çıkarılan Elâzığ su işleri için keşif bedeli 83.507 lira olup Sıhhiye ve Nafia Vekâleti tarafından projeleri onaylanmıştır⁷⁵⁵. Elâzığ Belediyesi 1940'ta şehrin elektrik, kanalizasyon ve su şebekelerinin toprakaltı tesisatını tamamlamış; içme suyu sorununu çözmüştür⁷⁵⁶.

Muş'a ait içme suyu projesi 1937'de hazırlanarak Sıhhat ve Nafia vekâletlerine sunulmuştur⁷⁵⁷. Mazgirt kasabasında dört çeşme olup bunlar Çobanbaba, İslam, Hükümet ve Karapınar çeşmeleridir. Kasabaya ait bu içme sularıyla ilgili tahliller yapılmış, içmeye elverişli olduğu anlaşılmıştır⁷⁵⁸.

Ağrı Eleşkirt Belediye Başkanı Ahmet Tekin, halkın içme suyu sorununu çözmek amacıyla şehrin üç km yakınında bulunan alanda, şehre su getirileceğini açıklamıştır. Su sorununu çözmek amacıyla 1948'de şehrin farklı noktalarında çeşmeler yapılmıştır⁷⁵⁹.

2.2.3. Ege Bölgesi

2.2.3.1. Afyonkarahisar

1930'daki yaşanan kuraklık sebebiyle Afyonkarahisar'da, içme suyu sıkıntısı yaşanmıştır. Önceden süregelen su sıkıntısı 1930'da iyice baş göstermiştir. Yaz aylarında yaşanan içme ve sulama suyu sıkıntısı sonbahar aylarında bir nebze de olsa yağışlar sebebiyle hafiflemiştir. Halkın hükümetten başlıca talebi, şehrin su sıkıntısının giderilmesi için gerekli çalışmaların

⁷⁵³ BCA. 30.10.0.0.157.106.16.

⁷⁵⁴ İçme Suyu Tesisatı Yapıtılacak. (13 Ağustos 1939). Ulus, s. 9.

⁷⁵⁵ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.51.

⁷⁵⁶ "Elâzığ Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 6, Sayı: 64, Birinci kanun 1940, s.57.

⁷⁵⁷ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.51.

⁷⁵⁸ "Mazgirt Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 30, Şubat 1938, s.57.

⁷⁵⁹ "Yurt Haberleri", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 41, Şubat 1949, s.22.

yürütülmesi olmuştur⁷⁶⁰.

Şuhut Belediyesi tarafından kasabaya, 1.200 metre mesafede bulunan kaynaktan, su getirilmesi planlanmıştır. İçme suyu tesisatı için 6.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur. 6933/400 Sayılı Kararname İcra Vekilleri Heyetinin onayıyla belediyeye, su işleri için bütçeden ödeme yapılmıştır⁷⁶¹.

1932’de bir hayırsever tarafından 4.000 lira masraf ile Dinar’ın 800 metre yakınındaki Tanrıverdi su kaynağından demir borularla şehre içme suyu getirilmiştir. Tesisat projesinin olmaması ve Sıhhiye Vekâleti tarafından uygunluğu test edilmediğinden ödenek ayrılamamıştır. Ancak 1938 yılı içerisinde bütçeye ödenek konulmuş, yeni su proje tesisatının yapılmasına karar verilmiştir⁷⁶².

Belediye tarafından Emirdağ’da 1946’da içme suyu tesisatı yapılmış, burada büyük bir su deposu inşa edilmiştir⁷⁶³. 1947’de Dinar’ın içme suyu isale projesi yapılarak proje, Bayındırlık ve Sağlık Sosyal Yardım Bakanlıkları tarafından onaylanmış ve içme suyu inşaatına başlanmıştır⁷⁶⁴.

2.2.3.2. Denizli

Denizli ve ilçelerindeki içme suyu sıkıntısını gidermek amacıyla Yeşilyuva’ya 10 km uzaklıkta bulunan kaynaktan, 35 çeşmeye içme suyu akıtılarak halkın su ihtiyacı giderilmiştir. Suyunun sağlık açısından uygunluğu için tahliller yapılmıştır⁷⁶⁵. Ayrıca Ulubey’e, beş km mesafede bulunan kaynaktan künkler vasıtasıyla içme suyu akıtılmıştır⁷⁶⁶. Çivril’in de üç km ilerisindeki kaynaktan demir borularla içme suyu getirilmiştir. Şehirde zarar gören demir borular program dahilinde tamir edilmiş, eski su tesisatı kullanılmaya elverişli hale getirilmiştir⁷⁶⁷.

2.2.3.3. İzmir

Cumhuriyet Dönemi’nde İzmir’in içme suyu ihtiyacı Vezir, Osmanağa suları, Halkapınar Suyu ve Karşıyaka Yamanlar Suyundan karşılanmıştır. Çıkarılan “*Sular Hakkında Kanun*” gereği, belediyenin eline geçen Vakıf suları ıslah edilmiş; ıslah işleri için 20.000 lira harcama yapılmıştır⁷⁶⁸.

⁷⁶⁰ Afyonlular Su İstiyor. (10 Kasım 1931). Son Posta, s.4.

⁷⁶¹ BCA. 30.18.1.2.21.41.16.

⁷⁶² “Dinar Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 32, Nisan 1938, s.49.

⁷⁶³ “Memleket Notları”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 43, Nisan 1949, s.31-32.

⁷⁶⁴ “Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, No: 20-21, Mayıs- Haziran 1947, s.854.

⁷⁶⁵ “Yeşilyuva Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 20, mart1937, s.44.

⁷⁶⁶ “Kadınhan Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 29, İkinci kanun 1937, s.51.

⁷⁶⁷ “Çivril Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 30, Şubat 1938, s.68.

⁷⁶⁸ Mehmet Karayamam, (Şubat 2005). *İzmir’de Sağlık (1920-1938)*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 195,200.

Menemen kasabasına, Ali Ağa adında bir kişi tarafından 1908’de kasabaya 10 km mesafede bulunan Yamanlar Dağı’ndaki kaynak sudan künk borular vasıtasıyla şehre su getirilmiştir. Bu tesisat zaman içerisinde kullanılamayacak duruma gelmiş, 1927 ve 1928 yıllarında su idaresinin vakıftan belediyeye devri üzerine 40.000 lira ile font borularla şebeke yenilenmiştir. Bu şebeke suyunun zaman içerisinde ihtiyacı karşılayamaması neticesinde, Belediye teşebbüste bulunarak kasabanın 20 km uzağındaki Karagöl su kaynağından şehre su getirmeyi planlamıştır. Bunun için Dahiliye Vekâleti’nin de onayıyla, Belediyeler Bankasından 10 yıllık süre için 98.000 lira alınmıştır. Baker Şirketine ihale edilen tesisata başlanmış, 18 kaynaktan şehirdeki su deposunda günlük 1.800.000 litre su toplanmıştır. Şehre suyun getirildiği Şappınar, Koyundamı, Çınarlıpınar, Karıncalıpınar, Karlıpınar, Cezayirlişpınar ve Gökkaya su kaynaklarının tahlilleri yapılmıştır. Menemen’e akıtılan diğer su kaynakları ise Çınarlıpınar, Akpınar, Yamankızı, Tokpınar, Özgürpınar, Çınardibi, Hüsnüpınar, Maslakpınar, Fikretpınar, Söğütözü, Yamanoğlu ve Tınazpınardır⁷⁶⁹.

İzmir Milletvekili Mustafa Necati ve Kâmil beyler, “İzmir dahilindeki Ödemiş ve Menemen Kasabaları Sularının İdare ve Temini, İsalesinin Mahallî Belediyelere Terki” hakkındaki mazbatalarında kasabalara su gelmediğini beyan etmişlerdir. Suyun akan kısmının da pek az olduğu, bilhassa önceki yılın kışında yağışların yetersiz olması sebebiyle su sıkıntısının arttığını beyan etmişlerdir. Bundan ötürü bazı mıntıklarda ekseri suların çekildiğini, içmek için bile su bulamadıklarını söylemişlerdir. 30.000 nüfuslu Ödemiş kasabasında 50-60 çeşme mevcut iken, bunlardan sadece iki veya üç tanesinde su aktığını ifade etmişlerdir. Menemen kasabasında da vaziyetin aynı olduğu vurgulanmışlardır. Bu sebeple çeşme başlarında halkın izdiham halinde olduğunu birtakım kimsesiz kadın ve çocukların bir katre su almak için sabahlara kadar beklemek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir⁷⁷⁰.

1931’de kurulan Su Şubesi, belediye yönetimindeki Osmanağa, Vezir ve Karşıyaka suyunun inşaat, bakım ve onarım işleri ve özel mahiyette bulunan su işleriyle ilgilenmiştir. Belediyeye ait olan Vezir ve Osmanağa suları ile şehrin park, bahçe ve yolları sulanmıştır. Ayrıca sayısı 1000’i bulan özel mülkiyete ait bahçeler de bu suyla sulanmıştır. Belediye tarafından şehrin farklı noktalarına 142 genel çeşme konularak halkın su ihtiyacının burada karşılanması sağlamıştır. Şehirde içme suyu bulunmayan Turan, Mersinli ve Bayraklı’da artezyen kuyular açılmıştır. Belediyenin önem verdiği çalışmalardan bir tanesi olan Yamanlar Suyu, Karşıyaka’ya akıtılmıştır. 209.308 liraya taşıma işleminin gerçekleştirildiği bu su Karşıyaka arkasındaki

⁷⁶⁹ “Menemen Kasabası İmar İşleri Programı”, Belediyeler Dergisi, Yıl 4, Sayı: 45, Mayıs 1939, s.50.

⁷⁷⁰ TBMM ZC, D:2, C:24, İ.91, (26.04.1926), s.216.

Değirmen Dağına getirilmiştir. Şehir şebekesini teşkil eden 24 km uzunluğundaki tesisatla sokaklara su dağıtılmıştır. 20.000 vatandaşın su ihtiyacı karşılanmış kişi başına günlük 20 litre su düşmüştür⁷⁷¹.

İzmir Valisi Kazım Dirik, şehrin su ihtiyacını karşılamak ve su sorununu çözmek amacıyla su komisyonları kurmuştur. Dirik, Vezir ve Osmanağa su tesisatlarını modern bir görüntüye kavuşturmuştur. Servili, Mescit ile Sülüklü, Bahçe arasındaki 400 yıllık su tesisatlarını demir borularla değiştirmiştir⁷⁷².

Vezir ve Osmanağa sularına tapu senediyle sahip olan bazı şahısların suyu diğer vatandaşlara sattıkları tespit edilmiştir. Su kaynağı bol olmasına rağmen şehir su tesisatında ince boruların kullanılmış olması sebebiyle bu tesisat, şehrin su ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu sebeple Belediye Başkanlığı, Avrupa'dan döviz karşılığı daha geniş borular getirerek su sıkıntısını gidermeye çalışmıştır⁷⁷³.

Vezir, Osmanağa suyu şehrin muhtelif yerlerine 263 metre çelik boru ile akıtılmış; şehre 130 çeşme yapılmıştır. Şehirde 1350 aboneye şebeke tesisat suyu verilmiştir. Karşıyaka Yamanlar Suyuna, Soğukpınar kaynak suyu da dahil edilmiş; içme suyu ıslah işleri tamamlanmıştır⁷⁷⁴.

İzmir'in yukarı ve dağlık mahallelerindeki kesimlerde yaşanan içme suyu sıkıntısını gidermek amacıyla mahalle halkının yararlanacağı umumi çeşmeler ve kanalizasyon inşaatları yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında, 1932'de inşa edilen Kadiriye mahallesindeki çeşme, önemli bir yere sahip olmuştur⁷⁷⁵.

İnhisarlar (Tekel) İdaresinin 1933'teki bütçe tasarısı görüşmesinde, İzmir Çamaltı Tuzlası'nın tatlı veya acı olmak üzere herhangi bir suya sahip olmadığı belirtilmiştir. Tuzla civarında bulunan dağ eteklerinde ise yaklaşık yedi veya sekiz metre derinlikte suyun olduğu kuyulara rastlanmıştır. Tuzlanın bulunduğu alanda sondaj vurulması durumunda tahmini 200 metre derinlikte su çıkacağı hesaplanmıştır. Uzmanlar tarafından yapılan hesaplama neticesinde sekiz km öteden getirilen suyun yaklaşık maliyetinin 42.000 TL, 200 metre derinlikte sondaj vurulan suyun maliyetinin ise 20.000 lira olacağı hesaplanmıştır. Her iki durum karşılaştırıldığında tuzla çevresinde sondaj vurulmasının maliyet açısından daha uygun olacağı değerlendirilmiştir. Suyun olmadığı alanlarda kaynak olarak artezyen kuyularına da başvurulmuştur⁷⁷⁶.

Çamaltı Tuzlasının tatlı su ihtiyacını karşılamak için Ziraat Vekâleti uzmanlarından Jeolog Profesör Salamon Kalvin'in 1937'da ilçede inceleme yapması

⁷⁷¹ “İzmir Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 6, İkciteşrin 1935, s.56-58.

⁷⁷² Fatih Mustafa. Aygüneş, (2024). *Vali Kazım Dirik Dönemi İzmir'de İmar Faaliyetleri (1926-1935)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 658.

⁷⁷³ Su İş. (31 Temmuz 1936). *Yeni Asır*, s. 2.

⁷⁷⁴ “İzmir Belediyesinin 1939 Yılı Çalışma Raporu”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 51, İkciteşrin 1939, s.34-35.

⁷⁷⁵ İzmir'de Su ve İnşaat İşleri. (11 Haziran 1932). *Vakit*, s.3.

⁷⁷⁶ TBMM ZC, D:4, C:14, İ.43, (27.02.1933), Sıra Sayısı:131, s.25.

için bir kararname çıkarılmıştır⁷⁷⁷.

İzmir için hazırlanan yıl sonu çalışma raporunda, Menemen içme suyu tesisatı için Dahiliye Vekâletince tespit edilen 139.000 lira Belediyeler Bankasından alınmıştır. Belediyeler Bankasından Baker İnşaat Şirketine ihale edilen tesisat için 1938’de çalışmalara başlanmıştır. Çalışmalar arasında font boruların sipariş edilerek Menemen’e getirilmesi, 1939’a kadar su deposu, isale mecrası ve şehir şebekesinin bitirilmesi yer almıştır. Çalışmalar Yamankızı, Emiralem, Değirmenderesi, Çınarlı ve Akpınar da yürütülmüştür⁷⁷⁸. Menemen Belediyesinin büyük uğraşları sonucu 1939’da içme suyu sorunu hal edilerek şehre su getirilmiştir. Şehir içme suyunun maliyeti 103.000 lira olarak hesaplanmıştır⁷⁷⁹.

Bergama’da içme suyu tesisatı bulunmakta olup eski bir kanaldan istifade edilmiştir. İçme suyu kanal ve künkler vasıtasıyla sağlanmış, bu sebeple isale çalışmalarına başlanmıştır⁷⁸⁰. Foça’nın su ihtiyacını karşılamak maksadıyla muhtelif altı alanda kaynak suyu belirlenmiş, burada proje ve etüt çalışmaları yapılmıştır. Alandaki su 3.500 metre uzunluğundaki borularla Foça’ya akıtılmıştır. Günlük 40 ton suyun elde edildiği tesisin suları altı çeşmede toplanmıştır⁷⁸¹.

İzmir Belediyesi 1949’da Yamanlar Dağı’ndan şehre içme suyu getirmek amacıyla bir proje ve harita hazırlamıştır. Haritada belirtilen alanın orman arazi olması sebebiyle Tarım Bakanlığının görüş yazısı ve Bakanlar Kurulunun kararı ile söz konusu alanda içme suyu tesisatıyla alakalı çalışmaların yapılmasına onay verilmiştir⁷⁸².

2.2.3.4. Kütahya

Nafia ve Sıhhiye vekâletleri tarafından 1937’de içme suyu projeleri onaylanan Uşak kazasında, içme suyu proje bedeli 230.000 lira olarak belirlenmiştir. Bu işler iki kısma ayrılmış, birinci kısım 175.000 liraya mal olmuştur⁷⁸³.

1937’de Emet ilçesinde 20 çeşme mevcut olup bu çeşmelerden 19 tanesi kaynak suyuna aitti⁷⁸⁴. Kütahya’da ise şehrin içme suyu ve çeşmeleri için 1.158 lira harcanmış; içme suyunun ikinci kısmına ait projelere 1949’da başlanmıştır⁷⁸⁵.

⁷⁷⁷ BCA. 30.18.1.2.80.100.18.

⁷⁷⁸ “Menemen Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 52, Birinci kanun 1939, s.43-44.

⁷⁷⁹ Menemen İçme Suyuna Kavuştu. (25 Kasım 1939). *Yeni Asır*, s. 2.

⁷⁸⁰ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

⁷⁸¹ “Yurt İçinden”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 48, Eylül 1949, s.46.

⁷⁸² 30.18.1.2.93.118.102.5.

⁷⁸³ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.51.

⁷⁸⁴ “Emet Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 30, Şubat 1938, s.59.

⁷⁸⁵ “Yurt Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 41, Şubat 1949, s.26.

2.2.3.5. Manisa

Akhisar'da su tesisat şebekesi 1928'de kısmen mevcut olup içme suyu eski bir kanaldan tedarik edilmiştir. Yapılan dahili su tesisatındaki sular, ilçedeki bir depoda toplanmıştır.⁷⁸⁶ 1934'te içme suyu tesisat ihalesi yapılmış, ihaleyi alan firma, yıl içerisinde tesisatı tamamlamıştır. Tesisatın tamamlanmasıyla Manisa'nın içme suyu sorunu giderilmiştir. Manisa Belediye Başkanı Rıza Bey ve arkadaşlarının girişimleriyle su sorunu çözüme kavuşturulmuş; bu durum halk arasında belediyenin bir başarısı olarak görülmüş, büyük sevinçle karşılanmıştır⁷⁸⁷.

1937'de Turgutlu İsale Hattı'na birkaç kilometre uzunlukta borular döşenerek hattın ikmali ve depo inşası için projeler hazırlanmış, şebeke tesisatına başlanmıştır⁷⁸⁸. Eski şebeke için de aynı yıl ıslah çalışmaları başlatılmıştır⁷⁸⁹. 1938'de yapımına başlanılan su tesisatı ile şehrin 13 km kuzeyinde bulunan Geriz Kanalı'ndan içme suyu getirilmiştir. Belediye, sağlık açısından içmeye elverişli su arama çabalarına girişmiş; ancak olumlu sonuç alamamıştır⁷⁹⁰.

1946'da Salihli, Manisa, Turgutlu, Menemen ovalarının taşkından korunması ve sulanması için Gediz Nehri üzerinde bulunan muhtelif alanlarda regülatör ve biriktirme havuzları yapılmıştır. Gediz üzerinde bulunan Adala Regülatörü inşası tamamlanmıştır. Buradan sulama suyu ihtiyacı karşılanmış, Marmara Gölü'nde biriktirilen sular ihtiyaç halinde kullanılmıştır. Havzada, Gediz'e tabii olan Kumçayı'nda da ıslah çalışması yapılmıştır. Manisa ile Akhisar ovalarını basan taşkın sularının bir kısmını Marmara Gölü'ne depolamak maksadıyla Çömlekçi Regülatörü yapılmıştır⁷⁹¹.

Manisa Belediyesi, artan su ihtiyacını gidermek amacıyla 1947'de Akpınar Suyunu şehre getirmeye karar vermiş; Belediye Başkanı Avni Gemicioğlu, Akpınar su tesisatı için Ankara ile temasta bulunmuştur. Manisa Valisi Lütü Kırdar da içme suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla 135 metre derinlikte artezyen kuyusu için sondaj işini gerçekleştirmiştir⁷⁹².

2.2.3.6. Muğla

Muğla Belediyesi, 1933'te ilin büyük sıkıntısı olan su meselesini çözmek için girişimlerde bulunmuştur. Evden eve akıtılan içme suyu, hastalıklara sebep olmuş, yaz aylarında şehrin kenar mahallelerinden su getirilmiştir. Şehre

⁷⁸⁶ "Akhisar Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 34, Haziran 1938, s.49.

⁷⁸⁷ Manisa'da Su Derdi Halledildi. (5 Ağustos 1933). *Cumhuriyet*, s. 2.

⁷⁸⁸ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

⁷⁸⁹ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

⁷⁹⁰ "Akhisar Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 34, Haziran 1938, s.49-50.

⁷⁹¹ Bayındırlık Alanında her gün Biraz Daha İleri. (29 Ekim 1946). *Vakit*, s. 4.

⁷⁹² "Manisa'da Su Meselesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 6, Sayı: 71, Temmuz 1941, s.41-42.

getirilmiş olan içme suyunun kimyevi ve bakteriyolojik tahlilleri yaptırılmış, raporları çıkarılmış ve sağlık açısından uygun olduğu tasdik edilmiştir. Raporlar neticesinde su akıtma projesi Nafia Vekâleti tarafından onaylanmıştır. Ziraat Bankasının vadettiği 10.000 liralık kredi için girişimlerde bulunulmuştur. Belediye tarafından kredi alınması durumunda, şehirde yükseltisi en fazla olan mahallede 500 tonluk su depoları yaptırılarak şehre, borular döşenmesi amaçlanmıştır. Şehrin su ihtiyacını karşılayacak kaynaklar yeterli olmasına rağmen, bu sular bahçe ve tarlaları sulama amaçlı da kullanılmış; bu durum içme suyu sorununun devam etmesine sebep olmuştur.⁷⁹³

Marmaris'te, vakıflardan alınan sular beton ve demir borularla ilçeye akıtılmıştır. Salıbeyler ve Alpagutbey köylerinden, ilçeye akıtılan suyun kaynak noktasının üstü kapatılmış; Gelgeç, Küstürme ve Maslak gibi üstü açık olan su kaynakları da kapatılmıştır. İçme suyu şebekesine, suyun basınç uygulaması için su tulumbaları kullanılmıştır.⁷⁹⁴

2.2.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

2.2.4.1. Diyarbakır

Nafia Vekâleti Sular Umum Müdürlüğü, 1935'te Diyarbakır su işleri hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Raporda, şehrin içme suyu tesisatının Pont Amosun Şirketi tarafından düzenlenen bir projeye göre yapıldığı yazılmıştır. Şehir içme suyunun, şehre 16 kilometre mesafede bulunan Hamravat su kaynağından akıtıldığı belirtmiştir. Bu içme suyu şebekesinin Kanuni Dönemi'nde, Mimar Kasım tarafından yapıldığı; ancak zamanla boruların eskidiği ve sonradan inşa edilen deponun kullanılamaz hale geldiği ifade edilmiştir. Raporda 200.000 lira maliyet ile depo ve demir boruların yenilenmesi teklif edilmiştir.⁷⁹⁵

Diyarbakır'a 45 km uzaklıkta bulunan Karacadağ'da, oldukça iyi bir su kaynağı bulunmasına rağmen bu sudan istifade edilememiş; ilçede içme suyu sıkıntısı devam etmiştir. Bu su ancak 1935'te nahiyeye getirilerek halkın içme suyu sıkıntısı giderilmiştir.⁷⁹⁶

2.2.4.2. Gaziantep

Gaziantep'in içme suyu ihtiyacı şehrin 15 km yakınında bulunan kaynak sudan temin edilmiştir. Bu kaynak suyu, fenni bir şekilde borulardan akıtılarak şehre dağıtılmıştır. CHP'nin desteği ile Belediyeler Bankasından 250.000 lira kredi alınarak şehir içme suyu tesisatı ihaleye konulmuştur. Ayrıca Karpuzatan

⁷⁹³ Muğla'da İmar Faaliyeti. (5 Ağustos 1933). Cumhuriyet, s.2.

⁷⁹⁴ "Marmaris Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı:9, Mart 1936, s.54.

⁷⁹⁵ BCA. 30.10.0.0.157.106.16.

⁷⁹⁶ Diyarbakır Karacadağ Nahiyesi Suyu Kavuştu. (23 Ağustos 1935). Son Posta, s.4.

Suyunun Nizip’e getirilebilmesi amacıyla Özel İdarenin 1936 yılı bütçesine 3.000 lira ödenek konulmuştur⁷⁹⁷.

Gaziantep’te yeni su tesisatı projesi hazırlanarak Nafia Vekâletine sunulmuştur. Tesisatın bütçeye toplam maliyeti 250.000 lira olarak hesaplanmıştır⁷⁹⁸. İçme suyu tesisatı için müteahhit ile anlaşmaya varılmış, projeler üzerinde tadilat ve düzenlemeler yapılmıştır. Bütçeye maliyeti keşif bedeli 1.143.089 lira, ihale bedeli 1.007.400 lira olarak belirlenmiştir⁷⁹⁹.

1937 yılına kadar Gaziantep’te şehir fenni su tesisatı ihalesi yapılamamış, şehrin içme suyu ihtiyacı künkler vasıtasıyla karşılanmıştır. Gaziantep Belediyesi Pont Amosun Su Şirketine fenni tesisatı yaptırarak, projeyi Sıhhiye ve Nafia vekâletlerinin onayını sunmuştur. Belediyeler Bankasından yapılan 200.000 liralık ödemeyle tesisat, adı geçen şirkete ihaleyle verilmiştir⁸⁰⁰.

Gaziantep’in içme suyu sorununu çözmek amacıyla yapılan girişimler neticesinde içme suyu inşaatı 1938’de tamamlanmıştır. İçme suyu kaynağı civarında 500 metre uzunluğa ve yedi metre derinliğe sahip hendeğin som kaya çıkması sonucu buradaki yüzlerce işçinin, aylarca daha fazla çalışmasına sebep olmuştur. Hendeğin tamamlanmasıyla şehre temiz içme suyu getirilmiştir⁸⁰¹. 1944’te Nizip ve Osmaniye ilçelerinin içme suyu tesisatlarında kullanılmak üzere, çıkarılan bir kararname ile Amerika’dan su tesisat malzemesi alınmasına karar verilmiştir⁸⁰².

2.2.4.3. Mardin

Nafia Vekâleti Sular İdaresi Müdürlüğü Birinci Müfettişliği, Başvekillik, Milli Müdafaa, Nafia ve Dahiliye vekilliklerine sunulmak üzere 1935’te Midyat kasabasının içme suyu ile ilgili rapor hazırlamıştır. Raporda Midyat kasabasının önemli sorunlarından birisinin içme suyu olduğu, yağmursuz geçen yıllarda kasabanın tamamen susuz kaldığı belirtilmiştir. Kasabanın su ihtiyacını karşılamak için halkın Gercüş ilçesine göç ettiği ifade edilmiştir. Başvekil, güney gezisinden kasabaya giderek yerinde incelemelerde bulunmuş; su sorununun çözülmesi için talimat vermiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde, kasabaya 19,5 kilometre uzaklıkta bulunan Babüş mevkiinde su bulunmuş; suyun demir borularla getirilebilmesi için 90.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur. Bu paranın 20.000 lirası mahali idare ve halk tarafından temin edilmiş, 70.000 lirası için

⁷⁹⁷ Ferit Yücebaş. (Şubat 2018). *Cumhuriyet Döneminde Güneydoğu Anadolu (Gaziantep, Mardin, Urfa) ’ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Doktora Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis, 128.

⁷⁹⁸ “Gaziantep Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 13, Ağustos 1936, s.57.

⁷⁹⁹ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.48.

⁸⁰⁰ “Gaziantep Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 21, Nisan1937, s.46.

⁸⁰¹ Gaziantep İçme Suyu. (29 Kasım 1938). Ulus, s.6.

⁸⁰² BCA. 30.18.1.2.106.79.3.

hükümetten yardım talebinde bulunulmuştur. Bu durum ilgili müfettişlik tarafından üst makamlara bildirilmiştir⁸⁰³.

Müfettişlik raporuna istinaden Sular Genel Müdürlüğü, Midyat'ta incelemelerde bulunarak Midyat'ın kalkerli bir arazi yapısına sahip olması sebebiyle halkın avlulara akan yağmur suları ile sarnıçlardaki suları üstü açık gölde birleştirmek suretiyle içme suyu ihtiyacını karşıladığı belirtmiştir. Ancak bu suların sağlık açısından içmeye elverişli olmadığı kanaatine varılmıştır. Civardaki su kaynakları ile ilgili araştırmalar yapılmış ancak projede belirtilen Babüş su kaynağının tamamen kuruduğu anlaşılmıştır. Civarda bulunan diğer su kaynakları da araştırılmış, ancak bunların da kullanım açısından yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Merk ve Benat su kaynakları üzerinde yapılan tetkikler neticesinde bu iki kaynağın bulunduğu alanda yapılacak hafriyat ile suların toplanabileceği anlaşılmıştır. Burada yapılacak olan depolar vasıtasıyla ihtiyacın giderilebileceği ifade edilmiştir. Şehir şebekesi hariç olmak üzere yapılacak olan depo ve içme suyu şebekesi için 175.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur⁸⁰⁴.

Genelkurmay Başkanlığı, 1938'de Dâhiliye Vekâletine bir tezkere yazısı göndererek yapılan askeri hareketlerde askerin su ihtiyacını karşılamak için Mardin-Cizre yolu üzerinde bulunan Epşi, Midyat ve Hazak bölgelerinde içme suyu tesisatı yapılmasını istemiştir. Birinci Umumi Müfettişliği tarafından bölgede gerekli tetkikat yapılarak bir rapor hazırlanmıştır. Raporda, yapılacak tesisatın sadece askeri ihtiyacı değil, aynı zamanda bölge halkının da su ihtiyacının karşılayacağı belirtilmiştir. 225.000 liraya mal olacak tesisatın yapılması için Midyat Belediye bütçesinin yetersiz olacağı ve halk tarafından tesisatın yapılmasının mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Bu sebeple çalışmanın devlet tarafından yapılmasının uygun olacağı ifade edilmiştir. Rapora istinaden Nafia Vekâleti, Genelkurmay Başkanlığına mevcut durumu resmi yazı ile izah etmiştir. 1935'te yapılan su arama çalışmasıyla ilgili müfettişlik raporunu da resmi yazıya ekleyerek, söz konusu bölgelerde içme suyu kaynağının bulunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bölge arazisinin jeolojik yapısının artezyen kuyularını açmaya elverişli olmadığı ifade edilmiştir⁸⁰⁵.

Mardin'deki susuzluk sorununun yanı sıra, fahiş su fiyatlarından ötürü halkın bir kısmı, kuyulardan elde ettikleri kurtlu ve pis suyu içmek zorunda kalmıştır. Mardin Valisi Ömer Cevat Ökmen, şehirde yaşanan susuzluk sorununu halletmek gayesiyle Su Mühendisi Ragıp Burak'a rapor hazırlatmıştır. Vali Ökmen, hazırlanan raporu incelemiş; özel idare ve belediye bütçesinden ayrılacak fon ile

⁸⁰³ BCA. 30.10.0.0.157.106.16.S.2.

⁸⁰⁴ BCA. 30.10.0.0.157.106.16.S.11.

⁸⁰⁵ BCA. 30.10.0.0.46.295.2.

1940 yılına kadar su sorunun çözüleceğini belirtmiştir. Belediyeler Bankasından alınan 170.000 lira ile su tesisatının yapılacağını söylemiştir⁸⁰⁶.

2.2.4.4. Siirt

Siirt içme suyu tesisatının yapımında mahalli belediye gelirinin yetersiz kalması sebebiyle Adile Hanım Vakfı tarafından, Siirt su yollarına 7.000 lira yardım yapılması teklif edilmiştir. Söz konusu bağışta bulunma talebi Evkaf Umum Müdürlüğünün tezkeresi, İcra Vekilleri Heyetinin 16 Ocak 1929 tarihli toplantısında kabul edilmiştir⁸⁰⁷. Siirt su tesisat projesi hazırlanarak 1937’de Nafia ve Sıhhiye vekâletlerinin onayına sunulmuştur⁸⁰⁸. Siirt Valisi İzzetin Çağpar’ın, belediye encümeni ve komisyonunun girişimleri neticesinde 120.000 lira harcama yapılarak 1939’da Siirt’e içme suyu getirilmiştir⁸⁰⁹.

1945 sayımına göre Siirt’in nüfusu 16.210 kişi olup kişi başına düşen günlük su ihtiyacı 80 litredir. Şırnak ilçesinin sınırdaki olması sebebiyle kasabadaki asker sayısı sivil vatandaştan fazla olan Siirt’in, günlük su ihtiyacı öngörülenin üstünde olmuştur. Siirt’in içerisinde mevcut su kaynağı bulunmayıp burada elektrik ve su ihtiyacını için Nivin Suyu ile Botan Suyu düşünülmüştür. Elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla Botan Suyunun üzerinde hidroelektrik santrali yapılması planlanmıştır. İçme suyu için kuyu açılması, süzülüp klorlandıktan sonra şehre dağıtılması önerilmiştir. Ekonomik ve teknik sebeplerden ötürü Botan suyundan hidroelektrik tesisi kurulması uygun görülmüş, hidroelektrik tesisleri için 1.243.950 TL, içme suyu tesisleri için 451.350 lira gider hesaplanmıştır⁸¹⁰.

Siirt merkezine üç km uzaklıkta bulunan Ubeydullah içme suyu gayretli bir çalışma neticesinde 13 Aralık 1946’da isale edilmiştir. Merkeze akıtılan bu su, şehrin önemli bir noktası olan Cumhuriyet Alanı civarında dört musluklu bir çeşme haline getirilmiştir. Şehir halkının büyük bir sorunu olan içme suyu temin edilmiştir. Ayrıca şehrin 30 km uzağından bulunan Nivin Suyu ile Siirt’in temel su ihtiyacını karşılayacak projeler hazırlanarak bu suyun Siirt’e getirilmesi planlanmıştır. Nivin Suyunu incelemek üzere buraya bir heyet gönderilmiş, yapılan incelemeler neticesinde ilin su ihtiyacını karşılayacak suyun 1947’de Siirt’e getirilmesi hedeflenmiştir. Şehrin içme suyu ihtiyacını karşılayan Sor Çeşmesi’nin yolu temizlenerek demir borular ilave edilmiş, su miktarının artırılması sağlanmıştır⁸¹¹.

⁸⁰⁶ Bu Yıl Mardin Birçok Esere Kavuşacak. (29 Mart 1939). Akşam, s.7.

⁸⁰⁷ BCA. 30.18.1.2.1.13.15.

⁸⁰⁸ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.51.

⁸⁰⁹ “Siirt’te içme suyu getirilmesi” *Belediyeler Dergisi*, Yıl 4, Sayı: 47, Temmuz 1939, s.61.

⁸¹⁰ Niyazi Soyer. “Siirt Şehrinin Elektrik ve Su İhtiyacı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 46, Haziran 1949, s.28-35.

⁸¹¹ “Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, No: 20-21, Mayıs- Haziran 1947, s.851-852

2.2.4.5. Urfa

Şiddetli kuraklığın yaşandığı Urfa’da, su sorununu çözmek amacıyla şehre su uzmanları gelerek incelemelerde bulunmuş; su raporu hazırlamışlardır. Uzman raporuna göre Urfa’da artezyen kuyularının açılması için arazinin uygun olmadığı, burada beygir veya pervanelerle işleyen kuyuların yapılmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Yapılacak olan bu kuyulardan günlük 400 ton su alınabileceği ifade edilmiştir⁸¹².

Urfa’ya atanan Vali Atıf Bey, şehrin imarı için çalışmalar başlatmış ve şehirde yaşanan su sorunları ile yakından ilgilenmiştir. Atıf Bey, şehirdeki kehriz suyunu içilebilecek vaziyete getirmek için çalışma başlatmıştır. İçme suyunu demir borularla akıtma çalışmalarını yaptırmış, mevcut tesisatları temizleme, suyu depolama ve süzme görevi görececek havuzlar inşa ettirmiştir. Urfa’da yağışların yetersiz olması sebebiyle çay ve kuyulardaki su seviyesi azalmıştır. Şehrin su ihtiyacını karşılayan Karakoyun, Kehriz ve Cavsaktan suları da çekilmiştir. Halk saatlerce süren, uzak mesafelerden içme suyu taşımıştır. Vali Atıf Bey, şehirdeki kehriz suyunun da içilebilecek bir hale getirilmesi için ıslah ve temizleme çalışması yapılacağını ifade etmiştir⁸¹³.

1937’de Urfa içme suyu tesisat projesi hazırlanarak Nafia ve Sıhhiye vekâletlerinin onayına sunulmuştur⁸¹⁴. İçme suyu getirilmesi için hazırlanan proje, ile ilgili çalışmalar tamamlanmış; 175.000 lira bütçeyle su tesisatı yapılmasına karar verilmiştir⁸¹⁵.

2.2.5. İç Anadolu Bölgesi

2.2.5.1. Ankara

Trabzon Milletvekili Muhtar Bey, Ankara’daki susuzluk belâsının memleketin önemli meselesi olduğunu susuzluk sebebiyle Ankara’da suyun tenekesinin beş kuruşa alındığını ifade etmiştir. Muhtar, Ankara’nın dışında yedi kilometrelik bir mesafeden şehre akıtılan içme suyu seviyesinin Koyun Pazarı ile aynı yükseklikte olduğunu vurgulamıştır. Hiçbir kuvvete ihtiyaç duyulmadan Koyun Pazarı’na kadar suyun rahatlıkla şehre ulaştırılabileceğini ifade etmiştir. Bu suyun bir kilometre uzağında mevcut olan Hanımpınarı ve onun da bir kilometre ilerisinde Şahnâpınar su kaynağının bulunduğunu söylemiştir. Birkaç yüz bin liralık harcamayla şehrin su ihtiyacının karşılanabileceğini belirtmiştir⁸¹⁶. Muhtar Bey, Ankara’nın imarı için 1926’da yapılan meclis görüşmelerinde Ankara nüfusunun 80.000’e çıktığını sonraki yıllarda 120.000’e ulaşabileceğini

⁸¹² Urfa’da Su İşİ Nasıl Halledilecek. (8 Nisan 1934). Vakit, s. 6.

⁸¹³ Urfa’da Şehircilik Faaliyeti. (6 Ekim 1936). Son Posta, s. 5.

⁸¹⁴ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

⁸¹⁵ “Urfa’ya Temiz Su Getiriliyor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 31, Mart 1938, s.58.

⁸¹⁶ TBMM ZC, D:2, C:15, İ.72, (08.03.1925), s.233.

hatta daha fazla da artabileceğini belirtmiştir. Ancak Ankaralının hâlâ su sıkıntısı çektiğini belirtmiştir. Ankara’da, çeşmeye en yakın olan evin bir teneke suyu beş kuruşa; 1 m³ suyu 350 kuruşa satın aldığını iddia etmiştir⁸¹⁷.

1931’de çıkarılan kararname ile Ankara’nın su ihtiyacını karşılayacak olan inşaat ve tesisatın Nafia Vekâletinin gözetimi ve kontrolü altında yapılmasına karar verilmiştir⁸¹⁸. İcra Vekilleri Heyeti, Ankara içme suyu için Viyana Darülfünun profesörlerinden M. Schafermak’ın Türkiye’ye getirilmesi için karar almıştır. Karar 11095 sayılı kararname ile 20 Mayıs 1931’de yürürlüğe girmiştir. Schafermak’ın, Türkiye’ye gelerek Ankara şehir içme suyu projesi üzerinde inceleme yapması istenilmiştir⁸¹⁹. Ancak söz konusu çalışmaları yürütecek olan profesörün talep ettiği 42.000 lira fazla bulunmuş, İcra Vekilleri Heyetinin onayı ile Schafermak yerine iki yabancı mühendisin çalıştırılması kararlaştırılmıştır⁸²⁰. “*Şehir Suyu Dağıtma Kolları Projesi*” kapsamında çalışmakta olan Mühendis M. Lieftrinokibin ve M. Arnist’in 1933’te projede çalışmaya devam edebilmeleri için süre uzatımı yapılmıştır⁸²¹.

Ankara içme suyu komisyonunun, Hisarda inşa etmiş olduğu Cebeci Kosunlar borusu ile şehir borularını yabancı ülkelerden satın almak amacıyla bakanlıktan talep ettiği 300.000 liranın ödenmesine dair ortak kararname 1932’de onaylanmıştır⁸²². Şehir içme suyu işleri müteahhidi Mösyö Karantze’nin içme suyu tesisatı malzemesinin Belçika’dan getirilmesi ile ilgili talebi, İcra Vekilleri Heyeti tarafından uygun görülmüştür⁸²³. 1932’de Ankara içme suyu komisyonu program dahilindeki Kosunlar yer altı bendi inşaatı tamamlanmış, su tulumbaları doldurularak şehre su verilmeye başlanmıştır⁸²⁴. Ayrıca şehir içme suyu komisyonu, tarafından yüksek yerlere su çıkarmak amacıyla iki makinenin yurtdışından pazarlık usulüyle alınmasına karar verilmiştir⁸²⁵. Cebeci semt içme suyu için iki adet su deposu da yaptırılmıştır⁸²⁶. Ankara’da Kosunlar, Hisar, Kocatepe, Cebeci, Kale, Çankaya, Bedestan ve Elmadağ içme suyu depoları ile Hanımpınar Tulumba İstasyonu, Elmadağ, Kale Cebeci, Mamak, Hisar, Kocatepe içme suyu boru tesisatları 1933’te yapılmıştır⁸²⁷.

1934’te Nafia Vekâletinin isteği üzerine su uzmanı Mösyö Tübergen’e Ankara şehir içme suyu ile ilgili bir rapor hazırlatılmıştır. Raporda Kosunlar kaptajının

⁸¹⁷ TBMM ZC, D:2, C:23, İ., (03.03.1926), s.25.

⁸¹⁸ BCA. 30.18.1.2.19.22.16.

⁸¹⁹ BCA. 30.18.1.2.22.55.5.

⁸²⁰ BCA. 30.18.1.2.25.3.20.

⁸²¹ BCA. 30.18.1.2.34.16.17.

⁸²² BCA. 30.18.1.2.25.9.2.

⁸²³ BCA. 30.18.1.2.47.59.17.

⁸²⁴ BCA.30.10.0.0.157.106.10.

⁸²⁵ BCA. 30.18.1.2.33.7.10.

⁸²⁶ BCA. 30.18.1.2.35.21.12.

⁸²⁷ BCA. 30.10.0.0.122.868.9.

(sularının toplandığı kapalı alan) tamamlanması, şehirde su deposu inşası, şehir için şebeke projesinin yapılması ile yeni su kaynaklarının tespit edilerek kaptajların yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Hanımpınar tulumba istasyonuna yeni bir tulumba tesisatının yapıldığı Eskişehir’de 2.400 m³ lük su deposunun da yapıldığı belirtilmiştir. Elmadag’da yapılan araştırma neticesinde bir kanal vasıtasıyla Kehriz, Seki, Elma, Kayaizi, Kaya, Altın ve Karapınar kaynaklarından tespit edilen su şehre getirilmiştir⁸²⁸.

Ankara’nın su ihtiyacını karşılamak amacıyla Çubuk Bendi inşaatına başlamış, 1935 yılı itibariyle Çubuk Bendi’nin bir kısmı tamamlanmıştır. Yapımı tamamlanan Çubuk Barajı, Ankara’nın 12 km kuzeyinde olup 1.650 dönümlük bir alan üzerine kurulmuştur. Vadinin genişliği 250 metre, yüksekliği ise 25 metredir⁸²⁹. Yağışlar sebebiyle bentteki su miktarının artması sonucu çevrede zaman zaman taşkınlar yaşanmıştır. Yapılması planlanan bent vasıtasıyla gerek şehrin içme suyu ihtiyacı gerekse tarımsal sulamadaki ihtiyacın karşılanması amaçlanmıştır. Benden su taşıma kapasitesi 18.000.000 m³ olup bu suyun 250.000 nüfuslu Ankara’nın içme suyu ihtiyacına cevap vereceği tahmin edilmiştir. Benden tamamlanarak, Ankara’da su sıkıntısının tamamen giderilmesi hedeflenmiştir⁸³⁰.

Yaklaşık 157.000 kişinin su ihtiyacını karşılayacak olan “*Yansenin Şehir Projesi*” kapsamında ihtiyaç duyulan su depoları yapılmıştır. Suyun şehre dağıtılması için şehir: Kale şebekesi, Cebeci şebekesi, Şengül Hamam Musiki Muallim Mektebi hattı, Çankaya ana mıntıkası olmak üzere dört ayrı bölgeye ayrılmıştır⁸³¹. Ankara şehir içme suyu komisyonu Kavaklıdere Harbiye Mektebi su yolu, Hisar ve Kocatepe su depoları arasındaki su borusu döşeme işini ihale yoluyla müteahhit Hüseyin Münir’e vermiştir⁸³². 1937’de Ankara içme suyu tesisatı tamamlanarak Etlik ve Keçiören’e su verilmiştir⁸³³.

Ankara başkent olduktan sonra diğer ihtiyaçları gibi içme suyu ihtiyacı da artmış, belediyenin yetersiz bütçesi sebebiyle bu ihtiyaçlar karşılanamamıştır. Öyle ki hazinenin su tesisleri işini devralması kaçınılmaz olmuştur⁸³⁴. Belediyenin su tesislerinden hazineden aldığı borçlarına karşılık, bu tesislerin mülkiyeti hazineye devredilmiştir. 1779 sayılı kanunun üçüncü maddesi gereği

⁸²⁸ BCA. 30.1.0.0.122.774.1.

⁸²⁹ Pınar Tuna, (2024). *Barajının Açılışı ve Sonrasındaki Gelişmeler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 77,88.

⁸³⁰ Su Siyasetinde Muaffak Olmuş Bir Bent, Nafia İşleri Mecmuası (İdari Kısım), Mart 1935, Yıl 1, S.10, s.47-49.

⁸³¹ BCA. 30.1.0.0.122.774.1.

⁸³² BCA. 30.18.1.2.56.56.6.

⁸³³ BCA. 30.18.1.2.59.88.1.

⁸³⁴ Muzaffer Akalın. “Ankara Su Tesislerinin Belediyeye Devri”, İller ve Belediyeler Dergisi, Yıl 5, No: 43, Nisan 1949, s.18.

tesislerin işletilmesi belediye bırakılmıştır. 1937 yılı itibariyle bu gelirler belediye ve hazine arasında yarı yarıya paylaşılmıştır. 3106 kanun gereği Çubuk Barajı yapılmış, 1938’de Bakanlar Kurulunun kararı gereği baraj su tesisleri belediyeye devredilmiştir⁸³⁵.

Ankara’nın muhtelif semtlerinde yapılan inşaat kazılarında bodrum ve temellerde su çıktığı görülmüş, bunun üzerine Nafia Vekâleti Sular Genel Müdürlüğü bir komisyon kurarak inceleme yapmış ve bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre Ankara nüfusunun artışıyla birlikte yer altı su seviyesinin arttığı gözlemlenmiştir. Yer altı su artışının sebebi olarak lağım sularının yer altı sularına karışarak su seviyesini yükselttiği, bu sebepten Ankara’daki binalarda çatlakların olduğu belirtilmiştir. Komisyon çözüm olarak drenaj kanalları vasıtasıyla bu suları derelere akıtmayı düşünmüşse de sağlık açısından sakıncalı bulmuş ve bu fikirden vazgeçmiştir. Komisyon, bu kanallar yerine şehirde kanalizasyon şebekesinin yapılmasını uygun görmüştür⁸³⁶.

Ankara’nın su ihtiyacına büyük ölçüde cevap verecek olan Kavacık kaynak suyu, kaynağından itibaren 22 kilometrelik bir yol olarak Ziraat Enstitüleri arkasındaki doldurma noktasına kadar yapılmıştır. Tesisatın bütçeye olan maliyeti ise 446.000 lira olmuştur⁸³⁷.

Ankara’da, nüfus artışının beklenen sayının çok üzerinde olmasından ötürü yapılmış olan şehir su tesisatı ihtiyaca cevap vermenin çok gerisinde kalmış; bu sebeple şehrin yüksek noktalarında su sıkıntısı yaşanmıştır. Küçükevler, Tasarrufevleri, Bahçelievler, İmalat, Harbiye, Maltepe, Saraçoğlu, Yenışehir, Güvenevleri, Ayrancı, Küçükesat, Keçiören, Etlik, Kavaklıdere, Deliler Tepesi ve İsmetpaşa’da su sıkıntısı yaşanmıştır. 1947’de şehre giren su miktarı günlük 33.000 m³ olarak ölçülmüştür. 1948’de bu sayı 43.000 m³’e ulaşmasına rağmen ihtiyaca cevap verememiştir. 150.000 lira harcama ile yapılan Yenidoğan su tesisatı Altundağ, Atıfbey, Hıdırlık ve Aktaş mıntukasının su ihtiyacını kısmen karşılamıştır. Su sıkıntısını gidermek amacıyla Üreğil’de 5.000 m³’lük su deposunun 1,250 m³’lük kısmı tamamlanmış, ayrıca sekiz yeni kuyu açılmıştır. Şehirde yeni ana boruların döşenmesi ve tulumba istasyonlarının yapılması gündeme gelmiştir⁸³⁸.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra şehirde artan nüfusa bağlı olarak Ankara’nın su ihtiyacı karşılanamamıştır. Bilhassa 1945’te su darlığı iyice kendini hissettirmiş, ihtiyacı karşılamak amacıyla Üreğil’de kuyular açılmaya başlanmıştır. Açılan

835 Muzaffer Akalın. “Ankara Su Tesislerinin Belediyeye Devri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 43, Nisan 1949, s.18-20.

836 “Ankara Yeraltı Suları Hakkında Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 60, Ağustos 1940, s.56-57

837 Kavacık Suyu Şehrin Yakınına Kadar Getirildi. (17 Kasım 1944). *Ulus*, s.2.

838 “Ankara Belediyesinin 1948 Yılı Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 4, No: 37, Ekim 1948, s.20.

kuyuların Yapımı 1949'da tamamlanmış ancak bu kuyular da içme suyunu karşılamada yetersiz kalmıştır⁸³⁹.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) girişimiyle Kırıkkale ilçesi için temin edilen 200.000 lira karşılığında belediye kasabaya içme suyunu getirmek için uğraşmış ve buna muvaffak olmuştur⁸⁴⁰.

2.2.5.2. Eskişehir

Eskişehir'de su kaynakları bulunmasına rağmen bu suların hiçbiri içme suyu olarak kullanılamamıştır. Ancak halk, içme suyu ihtiyacını yer altından çıkan kaplıca olarak adlandırılan kaynak sudan temin etmiştir. Diş çürükleri ve böbrek rahatsızlıklarına sebep olan suyun sıcaklık derecesi yüksek olduğundan halk tarafından bu su soğutularak içmeye uygun hale getirilmiştir⁸⁴¹.

Mühendisler içme suyu için bir rapor hazırlayarak, Kalabak Suyunun şehre getirilmesi için 300.000 liralık ödeneye ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapmışlardır. Eskişehir Belediyesi, içme suyu sorununa çözüm bulmak için mali kurumlarla temasta bulunmuştur⁸⁴².

Mustafa Kemal Paşa, 1933'te Eskişehir'e bir gezi gerçekleştirmiş; burada içme suyu sıkıntısı olduğunu tespit etmiştir. Vatandaşlar içme suyu sorununu gündeme getirmiş, sorunun çözümü için Mustafa Kemal: *"öyleyse her şeyi durdurunuz, su getiriniz, çünkü su, her şeydir"* sözleriyle içme suyu sıkıntısının giderilmesi için talimat vermiştir. Bu talimat neticesinde Eskişehir'e 45 km uzaklıkta bulunan Kaplanlı Suyunun şehre akıtılması için çalışma başlatılmıştır⁸⁴³. İhtiyaç duyulan paranın tedarik edilmesiyle ihale yapılmış, şehir merkezine 45 km mesafede bulunan kaynaktan üç yıllık bir çalışma neticesinde 250.000 lira ihale bedeliyle içme suyu getirilmiştir. Böylece şehrin su sorunu çözülmüştür.⁸⁴⁴

Saniyede 18 litre akan su, günlük 1.552 tona denk gelmiştir. 50.000 nüfusa sahip Eskişehir'de günlük kişi başı düşen su miktarı 30 litre olmuştur. Bu miktar halkın içme suyu sorununu ortadan kaldırmaya kâfi gelmiştir. Dört kaynaktan elde edilen su şehirde yapılan depoda toplanmıştır⁸⁴⁵.

⁸³⁹ Pınar Tuna, (2024). *Barajının Açılışı ve Sonrasındaki Gelişmeler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 77,88.

⁸⁴⁰ Kırıkkale'ye Su Getiriliyor. (22 Ağustos 1948). Ulus, s.5.

⁸⁴¹ Melis Birgün, (2013). *Atatürk Döneminde Eskişehir (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 59.

⁸⁴² Eskişehir'de su Derdi. (22 Kasım 1933). Vakit, s.6.

⁸⁴³ Eskişehir Kaplanlı Suyuna Kavuştu", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı:1, Nisan 1936, s.62-63.

⁸⁴⁴ "Eskişehir Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 7, Birinci kanun 1935, s.45.

⁸⁴⁵ "Eskişehir Kaplanlı Suyuna Kavuştu", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı:1, Nisan 1936, s.64.

2.2.5.3. Kayseri

Kayseri'nin Develi ilçesine bağlı Sarıcaköy mevkiinde içme suyunun bulunmaması üzerine iskân kanunun üçüncü maddesi gereği köy halkı aynı kazaya bağlı Karacaviran köyüne nakledilmiştir. Dahiliye Vekâletinin 15 Temmuz 1931 tarih ve 10199/1378 sayılı teklifi ile İcra Vekilleri Heyeti tarafından iskân için gerekli onay verilmiştir⁸⁴⁶.

1938'de Kayseri'nin Hacılar nahiyesi mıntıkasında bulunan kaynak suyu, demir borularla Hacılar'a akıtılmak istenmiştir. Belediye tarafından gerekli keşif ve incelemeler yapıldıktan sonra proje hazırlanarak Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine gönderilmiştir⁸⁴⁷.

2.2.5.4. Kırklareli

1939'da Kırklareli'nde Belediye İmar Heyeti ve Fen Şefliği tarafından su araştırmaları için bir artezyen sondaj kuyusu açılması kararlaştırılmıştır. Keşif bedeli olarak 13.186 lira belirlenmiş, kuyu yapım çalışmasına başlanmıştır⁸⁴⁸.

Lüleburgaz'da yapılmak üzere şehirdeki artezyenlere ilave olarak üç artezyen kuyusu daha açılmıştır. Bunlar Mezbaha, Kocasınan ve Turgutbey mahalleleridir⁸⁴⁹. Trakya'da şehir kasaba ve köylerin su ihtiyacını kısa yoldan karşılayan artezyen açma faaliyetleri devam etmiştir. Lüleburgaz'da daha önce açılmış olan artezyenlere ilave olarak 1940'ta yeni artezyen kuyuları açılmıştır. Bu kuyudan 120 metre derinlikten su fişkırmış, böylece Lüleburgaz'ın içme suyu sorunu tamamen çözülmüştür⁸⁵⁰.

2.2.5.5. Kırşehir

Kırşehir'in, Mucur kasabasında birkaç kaynak suyundan tesisat ile getirilmiş olan çeşme suları, sağlıklı olmadığı gibi halkın ihtiyaçlarını da karşılayamamıştır. Kasabanın içme suyunu incelemek üzere Su Mühendisi Kadir Varğı, Belediye tarafından görevlendirilmiştir. 20'ye yakın kaynak suyun incelenmesi neticesinde içme suyu olarak uygun suyun Ulusu olduğu kanaatine varılmıştır. Kasabaya dört km uzaklıkta bulunan Ulusu'nun, Kireçlitepe'de inşa edilen bir depoya akıtıldıktan sonra bütün kasabaya dağıtılması planlanmıştır. Tesisin kurulabilmesi için 170.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur. 1950'deki fondan yardım alabilmek için başvuruda bulunulmuştur⁸⁵¹.

⁸⁴⁶ BCA. 30.18.1.2.22.52.16.

⁸⁴⁷ "Kayseri Belediyesi", Belediyeler Dergisi, Yıl 3, Sayı: 35 Temmuz 1938, s.65.

⁸⁴⁸ Kırıkkale'de Artezyen Kuyusu. (30 Mart 1939). Ulus, s.10.

⁸⁴⁹ Lüleburgaz'da Üç Artezyen Daha Açılıyor. (10 Ağustos 1940). Son Posta, s.6.

⁸⁵⁰ Lüleburgaz'a Yeni Bir Artezyen Kuyusu. (26 Eylül 1940). Vakit, s.5.

⁸⁵¹ Mucura İçme Suyu. (8 Ağustos 1949). Yeni Sabah, s. 4.

2.2.5.6. Konya

Karaman ilçesinin içme suyu, 1926'da şehrin 15 km yakınında bulunan Kökçü köyü su kaynağından demir borular ile şehre getirilmiştir. Su tesisatına ait harcama, Karaman Belediyesi tarafından karşılanmıştır⁸⁵². Su ve sulama işlerini incelemek üzere Karaman'a gelen Vali Cemal Bardakçı, burada artezyen kuyu açma işinin devam ettiğini; ancak 324 metre derinliğe gidilmiş olmasına rağmen alanda su bulunamadığını ifade etmiştir. Frengen civarındaki artezyen kuyusu sondajından olumlu netice alınamamış olmasına rağmen, çalışmaya devam edilmiştir. İkinci kuyu ise Karaman'a iki saat uzaklıkta bulunan Göztepe civarındaki köyde açılmıştır. Derinliği 350 metreyi bulan kuyuda su arama faaliyetleri sürdürülmüştür⁸⁵³.

Gerek sulama gerekse içme suyu sıkıntısının yaşandığı Konya'nın Akşehir kazasında, içme suyu sorununu gidermek amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Su ihtiyacının kuyulardan karşılandığı Karahüyük köyünde, halkın teşebbüsü ve hükümetin de desteğiyle 1932'de, köye demir borularla sağlıklı su getirilmiştir. Özellikle köy eşrafından Hacı Musa Efendi, girişimlerde bulunmuş; su getirmek için 3.000 lira bağışta bulunmuştur⁸⁵⁴.

İçme suyu sorunu olan Konya'da, belediye şehrin 12 km yakınında bulunan Dutlu Suyunu çelik borular ile Alaattin Tepesi'nde bulunan su depolarına akıtmış; oradan da mahalle çeşmelerine dağıtmıştır. Belediyeler Bankasından alınan 90.000 lira destekle akıtılan Dutlu Suyu sayesinde, günlük kişi başına 100 litre su düşmüştür⁸⁵⁵. Daha önce birkaç defa tamir edilen Alaattin tepesindeki betonarme su depoları, 1932'de tekrar tamir ve ıslah edilmiştir. Bu işi Macar halkından yabancı bir mimar üstlenmiştir. Meşhur Çayırbağı Suyunun kaynağındaki inşaat faaliyeti ise bir mimar eşliğinde yapılmıştır.⁸⁵⁶

Sille Belediyesi tarafından kasabaya üç km yakınlıkta bulunan Bardakçı içme suyu, kasabaya getirilerek modern musluklu ve depoya sahip çeşme yaptırılmıştır⁸⁵⁷. Kadınhan kasabasının 23 km uzağında bulunan Kumlupınar ve Softalar suyu kasabaya getirilerek içme suyu sorunu çözülmüştür⁸⁵⁸. Beyşehir kasabasının üç km yakınında bulunan Sarıözü içme suyu tesisatı onarılmış, sel suları ile zarar gören borular yenilenerek kasabanın içme suyu sorunu giderilmiştir⁸⁵⁹.

⁸⁵² "Karaman su işi", Belediyeler Dergisi, Yıl 2, Sayı: 16, İkinciteşrin 1936, s.65-66.

⁸⁵³ Karaman'da Artezyen Kuyuları. (2 Mayıs 1937). Akşam, s. 6.

⁸⁵⁴ Akşehir'de Köylere İyi Su Temin Ediliyor. (29 Ağustos 1932). Son Posta, s.4.

⁸⁵⁵ "Dutlu Suyunun Açılış Merasimi", Belediyeler Dergisi, Yıl 3, Sayı: 26-27, Eylül-İlkteşrin 1937, s.79.

⁸⁵⁶ Konya Günden Güne İlerliyor. (29 Ekim 1932). Vakit, s.11.

⁸⁵⁷ "Sille Belediyesi", Belediyeler Dergisi, Yıl 1, Sayı: 7, Birinci kanun 1935, s.45.

⁸⁵⁸ "Kadınhan Belediyesi", Belediyeler Dergisi, Yıl 3, Sayı: 28, İkinciteşrin-İlkanun 1937, s.49.

⁸⁵⁹ "Beyşehir Belediyesi", Belediyeler Dergisi, Yıl 6, Sayı: 64, Birinci kanun 1940, s.51.

2.2.5.7. Sivas

Sivas'taki içme suyu şebekesi, ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmış, sadece şehrin bir bölümünün içme suyu ihtiyacı karşılanabilmiştir. Şehrin diğer kesimlerinde içme suyu sorunu devam etmiştir. Sorunu çözmek için yeni bir proje hazırlanarak içme suyu tesisatı ihaleye konulmuştur⁸⁶⁰.

Gürün Belediyesi sınırları dahilindeki içme suları ve diğer sulara ait tahliller yaptırılmış, tahliller neticesinde sağlık açısından uygun bulunan su muhtelif noktalara dağıtılmıştır⁸⁶¹. Suşehri'nde içme suyu tahlillerinde amonyak tespit edilmiş, ilçeye üç km mesafede bulunan kaynaktan yeni bir su hattı çekilmiştir⁸⁶². Ayrıca Divriği kasabasına 20 km uzaklıkta bulunan kaynaktan da yeni içme suyu tesisatı çekilmiştir. Tesisat gideri 200.000 lira olup, bu para Naci Demirağ tarafından karşılanmıştır⁸⁶³.

İç Anadolu Bölgesi'nin diğer şehirlerindeki içme suyu faaliyetlerine bakıldığında, Nevşehir kazasındaki Üçhisar Belediyesi, 1939'da 18.922 lira bedelle kasaba içme suyu tesisatını ihaleye vermiştir⁸⁶⁴.

Kurşunlu içme suyu projesi ve ihalesi 1947'de yapılmış, ihale bedeli 153.000 lira olarak belirlenmiştir. İhale işinin birinci kısmı için 69.000 lira ödenek ayrılmış, kalan ikinci kısmın ihalesi ise daha sonra yapılmıştır⁸⁶⁵.

2.2.6. Karadeniz Bölgesi

2.2.6.1. Amasya

Merzifon Belediyesi, 1935'te yapılması planlanan içme suyu tesisatı için bir proje hazırlamıştır. Tesisat için bütçeden 6.000 lira ödenek ayrılmıştır⁸⁶⁶. Su tesisat projesi, Nafia ve Sıhhiye vekâletleri tarafından onaylanmış; projenin keşif bedeli 706.000 lira olarak tespit edilmiştir. Proje farklı kısımlara ayrılarak onaylanmış, ancak 1930'daki fiyat artışları sebebiyle keşif bedeli yeniden belirlenmiştir. Cebel ve Mehmet Paşa kaynaklarının ise ihalesi yapılarak kişi başı günlük 40 litre su düşecek şekilde, şehirde 500 m³ büyüklüğünde bir depo inşa edilmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından kargir kanallarla genişletilmiş olan tesisat ise zamanla bozulmuş; 40.000 lira harcanarak tesisatın kanal isalesi yapılmıştır⁸⁶⁷.

⁸⁶⁰ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.47.

⁸⁶¹ "Gürün Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 26-27, Eylül-İlkteşrin 1937, s.72

⁸⁶² "Suşehri'nde Elektrik ve İçilecek Su", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 31, Mart 1938, s.58.

⁸⁶³ "Divriği içme suyuna kavuştu", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 51, İkinciteşrin 1939, s.47.

⁸⁶⁴ "Belediye İhaleleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 51, İkinciteşrin 1939, s.52.

⁸⁶⁵ "Yurt Haberleri", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 40, Ocak 1949, s.23.

⁸⁶⁶ "Merzifon Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 4-5, Eylül İlkteşrin 1935, s.43.

⁸⁶⁷ Su İşleri Hakkında Genel Rapor", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.50.

2.2.6.2. Bolu

Gerede Belediyesi, 1935'te kent içerisinde bulunan su yollarının ıslah çalışmasını yapmış; belediye yeni çeşmeler ve 76 m³ hacme sahip dört yangın su deposu inşa etmiştir⁸⁶⁸.

Ekolojik dengenin değişmesi sonucunda Düzce'de su kaynakları bozulmuş; şehir nüfusunun artması sonucu, mevcut su kaynakları da yetersiz kalmıştır. Bu sebeple 1947'de “*Düzce'yi İçme Suyuna Kavuşturma ve Güzelleştirme Cemiyeti*” adında bir dernek kurulmuştur. Su sorunu çözmek amacıyla Ankara'dan mühendisler getirilerek içme suyu tahlilleri yaptırılmıştır. Tahliller neticesinde ilçedeki içme suyu inşaat tesisatına, 1949'da başlamıştır⁸⁶⁹.

2.2.6.3. Samsun

Asırlarca susuz kalan Samsun'da, şehrin beş km uzağında artezyen kuyuları açılmıştır. Makineler vasıtasıyla sular iki yüksek noktadan depolara sevk edilmiş, şehir baştan sona suya kavuşmuştur. Şehir suyu ile ilgili yapılan tahlillerde, ilk etapta suyun kireçli olduğu tespit edilmiştir. Ancak kuyuların işlemeye devam etmesi üzerine kirecin azaldığı, suyun tat ve görüntüsünün daha iyi hale geldiği fark edilmiştir⁸⁷⁰.

1929'da Samsun'da yapılmış olan içme suyu tesisatı ile ilgili inceleme başlatılmıştır. İnceleme neticesinde düzenlenen rapora göre iş ile ilgili planların bazı noktalarda uygun şekilde yapılmadığı, bu sebeple su ve elektrik komiserliği tarafından projelerin yeniden düzenlenmesi istenilmiştir⁸⁷¹.

1933'te Samsun Belediyesi tarafından 40.000 lira harcanarak içme suyu tesisatı yapılmıştır. Belediye içme suyu tesisatında görev yapmak üzere Macar uyruklu Kazar'ın ülkede çalıştırılması için girişimlerde bulunmuştur. İcra Vekilleri Heyetinin 4988/169 sayılı kararı ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in onayı ile Kazar'ın ülkede çalıştırılmasına onay verilmiştir⁸⁷².

Yeşilirmak, Çarşamba kasabasının içinden akmasına rağmen kasaba halkı, bu sudan yeteri kadar yararlanamamıştır. Bu sudan istifade etmek amacıyla ovanın baş tarafında, birkaç koldan kanal açılması düşünülmüştür. Ancak maliyetin yüksek oluşu, halkın da maddi imkânlarının elverişsiz olması sebebiyle söz konusu kanal açılamamıştır. Kasabaya üç saat mesafede bulunan Emirler suyu, büyük bir içme suyu kaynağı olmasına rağmen bu sudan da istifade

⁸⁶⁸ “Gerede Belediyesi Haberleri”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 11, Mayıs 1936, s.38.

⁸⁶⁹ Fatih Özçelik, (2013). *Cumhuriyet Döneminde Düzce (1923-1960)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 71-73.

⁸⁷⁰ Asırlarca Susuz Kalan Samsun Nihayet Suyu Kavuştu. (1 Aralık 1931). Milliyet, s.6.

⁸⁷¹ BCA.230.0.0.0.143.25.2.

⁸⁷² BCA. 30.18.1.2.35.23.15.

edilememiştir. Ancak sonraki süreçte hayırsever vatandaşların katkılarıyla inşa edilen tesisat vasıtasıyla bu su, kasabadaki çeşmelere akıtılabilmektedir. 6.400 nüfuslu kasabadaki bu çeşmelerin suyu, belediye tarafından kesilmiş; ince musluklara su veren bir çeşme tek bırakılmıştır. Bu çeşmenin suyu da vatandaşlara tenekesi bir kuruştan satılmıştır. Çeşmeden su almak vatandaşlar için büyük bir dert olmuş, çeşme başında para bozdurma işi ise izdihama sebep olmuştur⁸⁷³.

İlbank ve Temel Artezyen ve Sondaj Limited Ortaklığı, yer altı suları etüt, sondaj faaliyetleri ve araştırmalarını 1949'da devam ettirmiş; Bafra'daki sondaj çalışmaları neticesinde halk, temiz içme suyuna kavuşmuştur⁸⁷⁴.

2.2.6.4. Sinop

Sinop'un su ihtiyacını karşılamak amacıyla özel bütçeden ödenek alınmış, Kanj elektrik şirketiyle görüşme yapılarak su mühendisi Tahsin Ölçken, Sinop'a giderek incelemelerde bulunmuştur. Şehirde içme suyu sıkıntısını gidermek maksadıyla kaynak su arama çalışmalarına başlanmış, su tesisatı projesi tamamlanmıştır. Nafia Vekâletinin onayı ile tesisat inşaatına başlanmıştır⁸⁷⁵.

2.2.6.5. Tokat

Tokat'ta, içme suyu işi 1937'de 142.000 lira bedelle ihaleye verilmiş; ancak müteahhitin kefalet göstermemesi üzerine tesisat işine başlanamamıştır⁸⁷⁶. Tokat'ta şehrin 25 km güneyinde yer alan Tahtaobaköy kaynak suyunun, doğu ve batısındaki su kaynakları ile şehrin 11,7 km yakınındaki Çürdük dere suyu üzerinde etüt çalışmaları yapılmıştır⁸⁷⁷.

Erbaa'ya bağlı Alinek köyünde, temiz içme suyu kaynağı bulunmuş; gerekli tahlilleri yapılan suyun sağlık açısından son derece uygun olduğu raporlarda belirtilmiştir. İçme suyu olarak Erbaa'da, bu sudan istifade edilmiştir⁸⁷⁸.

2.2.6.6. Trabzon

Değirmendere, İmaretdere, Zülmera, İskenderpaşa, Kırzade, Tekfur Çayırı ve Arafilboyu Trabzon'un önemli içme suları olup Trabzon Belediyesi, 1922-1932 yılları arasında su işleri için 15.000 lira harcama yapmıştır. 1933'te şehre su uzmanı getirilerek içme suyu avan projesi yaptırılmasına karar verilmiştir.

⁸⁷³ Çarşambalılar Su Bolluğu İçerisinde Susuzluk Çekiyorlar. (31 Temmuz 1932). Akşam, s.10.

⁸⁷⁴ "İl-Temel Ortaklığının Müsbet ve Faydalı Çalışmaları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 46, Temmuz 1949, s.44-45.

⁸⁷⁵ "Sinop Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 13, Ağustos 1936, s.56.

⁸⁷⁶ *Su İşleri Hakkında Genel Rapor*", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.53.

⁸⁷⁷ Akyüz Faruk "Tokat İçme Suyu", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 57, Mayıs 1940, s.31.

⁸⁷⁸ Erbaa'da Yeni Su Bulundu. (27 Ekim 1935). Tan, s.3.

1937’de Atatürk’ün emirleri doğrultusunda mühendis Walter tarafından içme suyu projesi hazırlanmıştır⁸⁷⁹. 1937’de Trabzon’un içme suyu ihtiyacını karşılayacak olan tesisatın keşif bedeli 518.403 lira olarak belirlenmiştir. Nafia Vekâleti tarafından şehir içme suyu projesi hazırlanarak Maliye Vekâletine sunulmuş, proje ilgi kararname çıkarılmıştır⁸⁸⁰. Alman Hochtief Şirketi 16 Ekim 1938’de Atası Projesinin ihalesini kazanmış, proje 1942’de tamamlanmıştır⁸⁸¹.

2.2.6.7. Zonguldak

Zonguldak’ta, içme suyu ile temizlik amaçlı su sıkıntısı yaşanmış; Şehirden iki km uzaklıkta bulunan Bağlık suyu şehre getirilerek Hazineyi çeşme yaptırılmıştır. Bağlık belediyesi tarafından içme suyu, vatandaşlara damacana başı 25 kuruştan satılmıştır. İçme ve temizlik suyu para karşılığı çeşmelerden tedarik edilmiştir⁸⁸².

Zonguldak içme suyu projesi Pont Amosun tarafından hazırlanmış, Nafia ve Sıhhiye vekâletlerinin onayına sunulmuştur⁸⁸³. Zonguldak Belediyesi şehrin su ihtiyacını karşılamak amacıyla toplam 120.000 lira borç alarak şehrin su tesisatının yapmaya karar vermiştir⁸⁸⁴.

Bartın kazası Orduyeri mahallesinde, inşa edilmesi planlanan su hazinesi için 54.405 lira keşif bedeliyle Kavşak suyu kaynağındaki içme suyu projesi ihaleye çıkarılmıştır⁸⁸⁵. Bartın’ın Gafar köyünden gelen iki su yolu bulunmasına rağmen ilçede ıslah işleri ancak 1936’da yapılabilmektedir. Bartın’a dört km uzaklıkta bulunan su yolu temizletilmiş, Amasra mıntıkasında bulunan Asker suyu şehre getirilerek evlere su tesisatı döşenmiştir⁸⁸⁶.

Ereğli Belediyesi, yerleşim yerine 17 km uzaklıkta bulunan Nevren köyü civarındaki Gölcük ve Bağırğan su kaynaklarını isale etmek amacıyla 1940’ta proje hazırlamıştır⁸⁸⁷.

Karadeniz Bölgesi’nin diğer şehirlerindeki içme suyu faaliyetlerine bakıldığında, Çorum’da bulunan Mursal isminde tatlı ve şifalı içme suyu künklerle şehre akıtılmıştır. Çorum Belediyesi, 1931’de fenni borular döşeyerek eskimiş künkleri değiştirmiştir. Böylece şehre, musluklar yoluyla temiz ve sağlıklı su, ulaştırılmıştır⁸⁸⁸.

⁸⁷⁹ Murat Küçükkuşurlu, (Aralık 2015). *Cumhuriyet Döneminde Trabzon’un Su Meselesi ve Atası Projesi. Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi sosyal medya enstitüsü dergisi*, (1),7,12,21.

⁸⁸⁰ BCA. 30.18.1.2.81.101.15

⁸⁸¹ Küçükkuşurlu, a.g.m., s.24-26.

⁸⁸² Zonguldak Suyu Fenni Tesisatla Şehre Alındı. (1Nisan 1937). Tan, s. 8.

⁸⁸³ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

⁸⁸⁴ “Zonguldak’ın Su İhtiyacı”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 32, Nisan 1938, s.62.

⁸⁸⁵ Bartın Belediyesinden. (19 Haziran 1933). Akşam, s.11.

⁸⁸⁶ “Bartın su işi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 15, İlkteşrin 1936, s.17-21.

⁸⁸⁷ “Belediye ihaleleri”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 54, Şubat 1940, s.55.

⁸⁸⁸ Su İşi Halledildi Şimdi Çorumlular Temiz Su İçiyor. (2 Ağustos 1932). Son Posta, s. 4.

Küre merkezinde 1928’de büyük bir su deposu ile çeşme inşa edilmiştir. Belediye, 1946’da bir hidroelektrik projesi hazırlayarak projeyi Bayındırlık Bakanlığına sunmuştur⁸⁸⁹.

Şehre akıtılan Nazif Bey içme suyu şehir şebekesi, 16 kilometre uzunluğundaki borular 1933’te döşenerek şebeke tamamlanmıştır. Tesisata ait borular Almanya’dan getirilmiş, içme suyu tesisatının açılışı 29 Ekim 1938’de planlanmıştır⁸⁹⁰.

2.2.7. Marmara Bölgesi

2.2.7.1. Balıkesir

Cumhuriyet öncesi döneme ait Balıkesir’deki su yapılarına, gerekli suyun tedarik edilebilmesi amacıyla uzun su yolları ve depoları inşa edilmiştir. Çeşme, hamam, şadırvan ve evlere su dağıtımının sağlanabilmesi için basıncı ölçen su terazileri yapılmıştır⁸⁹¹.

Cumhuriyet Dönemi’nde ise şehirde, içme suyu sıkıntısı yaşanmaya devam etmiş; yaz aylarında sıcağın kaynaklı içme suyu ihtiyacı Balıkesir’de, daha da artmıştır. Şehrin önemli çeşmelerinden olan Kurtuluş Çeşmesi’nin başında su alabilmek için uzun kuyruklar oluşmuştur. Çeşme başında gün boyu süren bu bekleyiş zaman zaman vatandaşlar arasında kavgaya dönüşmüştür. Su sorununun çözülmesi için Balıkesir Belediyesine çok sayıda şikâyet ve talep olmuştur⁸⁹².

Ayvalık Belediye Başkanı şehre temiz ve içilebilir su getirmek amacıyla ilçeye bir uzman getirmiştir. Uzmanın yaptığı incelemeler neticesinde, Sarıkayalar mevkiinde içmeye elverişli su kaynağı bulunmuştur⁸⁹³.

1935’te Erdek’in beş km uzağında bulunan kestanelik içme suyu tahlilleri yapılmış, bakteriyolojik tahlil sonucu suyun içilebilir olduğu anlaşılmıştır. Projesi hazırlanan içme suyu bakanlık onayına sunulmuştur. Bu su kaynağının dışında Erdek’e 10 kilometre uzaklıkta bulunan Kaynarca kaynak suyunun da ilçeye akıtılmasına karar verilmiştir⁸⁹⁴.

Bandırma’da birçok çeşme bulunmasına rağmen suları kireçli ve içmeye elverişli değildir. İçme suyu tesisatına yönelik ilk girişimler 1931’de gerçekleşmiş, bu çalışmalar neticesinde 290.000 lira harcanmıştır. İsale hattının mevcut olduğu ilçede şehir şebekesi bulunmadığından, su tesisat projesi 1937’de hazırlanabilmiştir⁸⁹⁵. İçme suyuna ait şehir dağıtım şebekesi, Yukarı İstasyon

⁸⁸⁹ “Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 4, No: 30, Mart 1948, s.989.

⁸⁹⁰ “Ordu Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 32, Nisan 1938, s.61.

⁸⁹¹ Murat Öntuğ, (Aralık 2023). Osmanlı Döneminde Balıkesir Şehrinin Su Kaynakları ve Su Yapıları, Yörük. D., Muşmal. H. (Editörler). Prof. Dr. Bayram Ürekli’ye Armağan, Konya: *Palet Yayınları*, 443.

⁸⁹² Balıkesir’de Su Az. (14 Ağustos 1935). Akşam, s. 6.

⁸⁹³ Ayvalık’a İyi Su Getirilecek. (24 Haziran 1935). Son Posta, s. 4.

⁸⁹⁴ “Erdek Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 13, Ağustos 1936, s.56.

⁸⁹⁵ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

mevkiine kadar getirilmiş; ancak su deposu bulunmadığından Belediye İmar Heyeti tarafından 1937’de 71.806 lira karşılığında depo, Türk İnşaat Limited Şirketine ihale edilmiştir. Bandırma’ya ait depo ve tesisat ücreti Belediyeler Bankasından karşılanmıştır. 13 km uzunluğundaki şebekeye ait suyun tazyiki azami 75 metredir. Şebekede 62 yangın musluğu, 18 çeşme mevcuttur.⁸⁹⁶ İlçeye 15 km uzaklıkta bulunan Kapıdağ’ın eteklerindeki kaynak suyu, 120.000 lira harcama yapılarak birkaç koldan depolanmış ve şehre taşınmıştır⁸⁹⁷.

Balıkesir’in diğer ilçesi olan Edremit’te su tesisat projesi, 1937’de hazırlanmış; Proje, Nafia ve Sıhhiye vekâletleri tarafından onaylanmıştır. İlçeye su tesisatı için aynı yıl borular döşenmiştir⁸⁹⁸. 1939’daki imar planı kapsamında, Gönen’e Kedipınar içme suyu için 10.000 lira harcanmış; ilçeye içme suyu getirilmiştir. Ayrıca mahallelere beton çeşmeler yapılarak ilçenin su ihtiyacı karşılanmıştır⁸⁹⁹.

33.000 nüfusa sahip Balıkesir’in içme suyu ihtiyacını kökten halletmek amacıyla şehre dört km mesafede bulunan su kaynakları incelenmiştir. 1946 yılı için bütçeden 220.000 lira, 1947 -1948 yıllar için toplam 100.000 lira ve 1949-1950 yılları için 50.000 lira ödenek ayrılmıştır⁹⁰⁰. Belediye Başkanı Doktor Muammer Yasa’nın çalışmaları neticesinde, şehir merkezine beş km uzakta bulunan alanda yer altı su araştırmaları yapılmıştır. İncelemeler sonucunda Balıkesir’in içme suyu ihtiyacını karşılayacak olan kaynak 1947’de bulunmuştur. Kaynak üzerinde gerekli incelemeler yapıldıktan sonra, içme suyunun projesi hazırlanmış; ihalesi yapılmıştır. Şehre saniyede 60 litre su akıtacak olan projenin drenaj çalışmaları ise tamamlanmıştır⁹⁰¹.

2.2.7.2. Bursa

Bursa’da, sivil su dağıtım tesisatı uygun şekilde kullanılmadığından şebeke suyu çeşitli hastalıklara sebep olmuştur. Şebeke dağıtım tesisatı üzerinde çamaşır yıkanması, abdest alınması gibi nedenler suyun kirlenmesine sebep olmuştur. Şehirdeki suyun sıhhi tesisat vasıtasıyla çeşmelere ve evlere dağıtılması fikrini Sarayı Hümayun Baş Kimyageri ve Sıhhiye Müfettişliği görevinde bulunmuş olan Bonkowski Bey ortaya sürmüştür⁹⁰².

⁸⁹⁶ Faruk Akyürek. “Bandırma İçme Suyunu Nasıl Temin Etti”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, Sayı: 51, İkinciteşrin 1939, s.13-14.

⁸⁹⁷ “Bandırma Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 22, Mayıs 1937, s.72.

⁸⁹⁸ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

⁸⁹⁹ Gönen’de Belediye Çalışmaları. (3 Haziran 1940). Son Posta, 6.

⁹⁰⁰ Hakkı Varnalı. “Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, No: 7, Nisan1946, s.241-242.

⁹⁰¹ “Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, No: 22-27, Aralık 1947, s.912-913.

⁹⁰² İsmail Yaşayanlar, (2023). *Modernleşme Sürecinde Bursa Kentinin Suyunu Sıhhiileştirmek*. İstanbul: Toplumsal Tarih Akademi, (2), 79.

Bursa'ya bağlı ilçelerde de içme suyu sorununa çareler aranmıştır. Beş yıllık su planı kapsamında, 1935'te Gemlik kasabasına içme suyu getirilmiştir⁹⁰³. İznik ilçesinin içme suyunun, kireçli olması halk sağlığını tehdit etmiş; Başkan Uray'ın katkıları ve kasaba halkının beden yardımı sayesinde şehre sağlıklı içme suyu getirilmiştir. Şehrin farklı mahallelerinde ise asri çeşmeler, fiskiyeler ve şadırvanlar yapılmıştır⁹⁰⁴. Şehre, sağlık açısından pek de uygun olmayan Dolapsuyu yerine, Yenişehir'in yedi km kuzeyindeki Kerim Suyu getirilmiştir. Bu su sayesinde Yenişehir'in yıllardan beri giderilemeyen su sorunu 1938'de çözülmüştür⁹⁰⁵. 58 farklı çeşmeye akıtılan bu su, şehrin içme suyu ihtiyacını karşılamıştır⁹⁰⁶.

2.2.7.3. Çanakkale

Biga Belediyesi, içme suyu sıkıntısını gidermek için Çanakkale'nin merkezine bir depo inşa etmiştir. Şehrin muhtelif yerlerine çeşmeler yapılarak şehrin su ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca şehrin ortasına bir de şadırvan inşa edilerek içme suyu alanı oluşturulmuştur⁹⁰⁷. Ayvacık'ın içme suyu sorunu ise İller Bankasının kurmuş olduğu İl Temel vasıtasıyla 7 Mayıs 1949'da çözülmüştür⁹⁰⁸.

2.2.7.4. Edirne

Edirne'ye 80 km uzaklıkta bulunan Meriç ilçesinde, kuyu suyundan başka içilecek su bulunmadığından Kaymakam Vekili Enver Bey, ilkokul civarında artezyen kuyusu açtırmıştır. Açılan kuyu sayesinde Meriç suya kavuşmuştur⁹⁰⁹.

Edirne'de yapılan artezyen kuyularını Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yakından görmüş, bu işin bir memleket işi olarak ele alınması gerektiğini söylemiştir. Belediye tarafından 2.500 lira değerinde sondaj makineleri tedarik edilmiştir. 1939'da 90 ile 100 metre derinliğinde artezyen kuyular açılmış, bu kuyularda içme suyuna ulaşılmıştır. Suyu ulaşıldıktan sonra ilk iş olarak şehre çeşmeler yaptırılmıştır⁹¹⁰. Edirne'de, artezyen işleri üzerine çalışmalar yoğunlaşmış; Lüleburgaz'da 127 metre, Uzunköprü de 138 metre derinliğinde iki artezyen kuyusu daha açılmıştır⁹¹¹.

⁹⁰³ Gemlik Güzelleşiyor. (28 Haziran 1935). Akşam, s. 6.

⁹⁰⁴ İznik'te İçme suyu. (15 Şubat 1937). Tan, s. 14.

⁹⁰⁵ "Yenişehir Belediyesi", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, Sayı: 35 Temmuz 1938, s.69.

⁹⁰⁶ "Yurt Haberleri", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 41, Şubat 1949, s.21.

⁹⁰⁷ Biga Bol Suyu kavuştu. (12 Mayıs 1935). Son Posta. s.3.

⁹⁰⁸ "Ayın Belediyelere Mütteallik Önemli Olayları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 44, Mayıs 1949, s.64.

⁹⁰⁹ Nafia Vekâletinden. (6 Ağustos 1937). Cumhuriyet, s. 9.

⁹¹⁰ Trakya'da Artezyen Faaliyeti Artıyor. (10 Eylül 1939). Akşam, s.10.

⁹¹¹ "Trakya'da Artezyen İşleri", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 4, Sayı: 57, Ağustos 1939, s.29.

Edirne Uzunköprü’de de susuzluk derdi çekilmiş; belediye, İller Bankası vasıtasıyla artezyen kuyuları açtırmak için Ankara’dan teçhizat istemiştir. Burada sekiz adet kuyu açılmış, açılan kuyularda bol miktarda su çıkarılmıştır. Suyun sağlık açısından uygunluğunu test etmek için tahlil yapmak üzere teknik personel görevlendirilmiştir. Uzunköprü Belediyesi, tahlil işlemleri için 250.000 lira ödeme yapmıştır⁹¹². Önceki yıllarda Uzunköprü içme suyu ihtiyacı kısmen halledilmiş olmasına rağmen bu su kasabanın ihtiyacını tamamen karşılayamamıştır. Alpullu şeker fabrikasından temin edilen sondaj aletleriyle belediye bahçesinde artezyen kuyusu açılmıştır. 170 metre derinliğe sahip kuyuda, suya denk gelinmiştir. Belediye yapılan bu çalışmalar için 23.000 lira harcama yapmıştır. Ayrıca Ergene civarında yedi artezyen kuyusu daha açılmıştır. 90 metre derinliği olan bu kuyulardan Uzunköprü’nün su ihtiyacını karşılayacak miktarda su bulunmuştur⁹¹³.

2.2.7.5. İstanbul

İstanbul’da içme suyunun tarihteki kullanım alanları, kaynakları ve tüketim miktarına bakıldığında Bizanslılar Dönemi’nde, İstanbul’da sokakların temizlenmesi, sulanması gibi genel işlerde şehir içme suyu kullanılmamıştır. Bu dönemde daha çok evlerde, havuzlarda ve hamamlarda su kullanılmıştır. Bizanslıların en parlak döneminde, şehirde günlük 12.000 m³ su tüketilmiştir. Şehrin nüfusu 400.000 iken kişi başına düşen su miktarı 30 litreye denk gelmiştir. Şehrin su ihtiyacı kemerler vasıtasıyla giderilmekteydi. İstanbul’un el değiştirip Türk yönetimine geçmesiyle su ihtiyacı çeşme ve bentler vasıtasıyla karşılanmıştır. Ancak Bizanslılardan kalma su yapıları, kullanılmaya devam etmiştir.

İstanbul’un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmet’in emirleri doğrultusunda su yolları tamir edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde, 1555-1564 yılları arasında Mimar Sinan tarafından Haliç yakınlarında Kırkçeşme denilen çeşmeler inşa edilmiştir⁹¹⁴. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa zamanında, Köprülü Su Yolları Haritası çıkarılarak Çemberlitaş’taki hayrata su temin edilmesi sağlanmıştır⁹¹⁵.

Türk kaynaklarına göre, suyun kullanımı ile ilgili istatistiklere 1817’de karşılaşmaktayız. Bu tarihte İstanbul Beyoğlu’nda kişi başına düşen su miktarı 25 litredir. 1870’li yıllara gelindiğinde İstanbul’da kişi başına düşen su miktarı 25 litre iken Beyoğlu’nda kişi başına düşen su miktarı 5 ile 10 litre arasında

⁹¹² Uzunköprü Suyunun Şehre İsalei. (20 Mayıs 1949). Yeni Sabah, s.4.

⁹¹³ “Uzunköprü Bol ve İyi Suyu Kavuşuyor”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 42, Mart 1949, s.33

⁹¹⁴ Nezih Aysel, (Haziran 2008). İstanbul’da Tarihi Su Sistemleri: Kırkçeşme Tesisleri, İstanbul: *Beşinci Dünya Su Forumu Hazırlık Süreci Bölgesel Toplantısı DSİ*, 8.

⁹¹⁵ Arzu Ulaş, (2023). İstanbul Yeraltı Yapıları, Ankara: *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, 33.

değişmiştir. Genel olarak İstanbul'da kişi başına düşen su miktarının 15 litre nin altına düşmesi şehirde, büyük sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim 1870'li yıllarda İstanbul'da büyük bir su buhranı hüküm sürmüştür. Su darlığının sebepleri ile ilgili incelemeler yapılmış, şehir suları hakkında projeler hazırlamıştır. 1874'te Terkos Şirketinin projesi uygun görülmüş, şartname Nafia Nezaretince kabul edilmiştir. Şirket, burada tesisata başlamış; yapılan tesisat ile şehre 27.000 m³ su verilmiştir⁹¹⁶. İstanbul'da, suyun özelleştirilmesi 1880'li yıllarda meydana gelmiş; bu dönemde abonelik sistemi ile su dağıtımı gerçekleşmiştir⁹¹⁷. 1875'te Osmanlı Devleti Nafia Nazırı Zihni Paşa ile İstanbul su şirketi yöneticisi Mösyö Pol Lital arasında sözleşme yapılmıştır. Yapılan sözleşmede İstanbul içme suyunun kullanımı, şirket tarafından tesisatın yapımı, koşulları ve sözleşmenin geçerlilik süresi yer almıştır⁹¹⁸.

İstanbul'da Kırkçeşme sularının dışında kalan Galata ve Beyoğlu taraflarına isale edilen sular ise Bizans Dönemi'ne ait Halkalı sularıdır. Bu sular künkler ve kurşun borular içerisinde 17 koldan şehre dağıtılmıştır⁹¹⁹. 1950 yılına kadar kullanılan bu çeşmelerin bakım ve onarımının yapılmaması üzerine, bu tarihten sonra atıl duruma düşmüşlerdir⁹²⁰.

Belediyeçilik ve şehirleşme çalışmaları, 1923 sonrasında hızlı bir şekilde ilerlemiş; Osmanlının son dönemleri dahil olmak üzere bu dönemde Batı'nın etkisi oldukça fazla olmuştur. Batı'daki su yapıları tetkik edilmiş, yeni su hatları çekilerek, çeşmeler yapılmıştır. Eski su hatları, teraziler, çeşmeler, tamir edilerek modern ve işlevsel bir hale getirilmiştir. Aynı tarihte Bizans'tan kalma sarnıçlar da temizlenmiştir⁹²¹.

İstanbul şehir sularının idaresi, TBMM'nin tensibi ile 1926'da Evkaftan, Şehremanetine devredilmiştir. Bu tarihten itibaren şehir suları Şehremaneti Umûr-ı Miyâhiye Müdüriyeti tarafından idare edilmiş, su yolları ve sebiller tamir edilmiş; su boruları değiştirilmiştir⁹²². 10 Mayıs 1926'da 831 sayılı *Sular Hakkında Kanun* yayınlanarak devredilen sular merkezileştirilmiştir⁹²³.

⁹¹⁶ Su Dermimiz Nedir. (23 Kasım 1930). Vakıf, s.1.

⁹¹⁷ https://www.instagram.com/reel/DJTzQ_uoic3/

⁹¹⁸ "Dersaadet (İstanbul) Sularının temdid (vadesi) Hakkında Sözleşme" Düstur, C.5, TBMM Kütüphanesi Başvekalet Matbaası, Ankara, Mayıs 1937 s.905.

⁹¹⁹ İlhami Yurdakul, (2010). İstanbul'da Suyun Hikayesi, Emecen. F. (Editörler). İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul, İstanbul: *Kitapevi Yayınları*, 357.

⁹²⁰ Atilla Karataş, (2017). Hidrografik Açından Kırkçeşme Suları, Yılmaz. C. (Editörler). Mimar Sinan ve Su. İstanbul: *Sultangazi Belediye Yayınları*, 366.

⁹²¹ Dilek Başar, "1924-1928 Yılları Arası İstanbul Şehremaneti Mecmuasında Şehircilik Açısından Su Konusu", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (Journal of Eurasian Inquiries)*, (2020), İstanbul University Press, S 9-1. S. 4.

⁹²² "İstanbul Suları", Şehremaneti Mecmuası, Yer No: 1956 SB 273, Şubat 1925, İstanbul Belediyesi Yayınları, S.19. s.281.

⁹²³ Mustafa İnce, (2004). İstanbul Su Külliyesi, İstanbul: *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Yayınları*, 2(4), 672.

1929'da alınan karar gereği, belediyeler şehir içindeki çeşmeleri caddelerden sokak içlerine taşımışlardır. Bu suların sürekli olarak kontrole tabi tutulmasına ve su kaplarının kurşun mühürle mühürlenmesine karar verilmiştir. Çeşmelerin yanına bir kulübe bırakılarak memurlar görevlendirilmiştir. Su memurları İhlamur, Kızıltoprak, Valideçeşme, Kozyatağı, Nişantaşı ve Galatasaray Lisesinin arkasında bulunan çeşmelerde görev almış; buraların kontrolünü sağlamışlardır⁹²⁴.

İstanbul'daki suların tasfiyesi, içilebilecek dereceye gelmesi, şehrin ihtiyacını karşılaması ile ilgili durumlar 1931'de belediye tarafından ele alınmıştır. Eski zamanlarda ince kum tabakasından geçirilmek suretiyle temizlenen sulardan, yeteri kadar iyi sonuç alınmadığı için bu yöntemden vazgeçilmiştir. Alternatif çözümler bulmak amacıyla suyun arıtılması konusunda yetkin olan Fransız ve Alman ulusların çalışmaları takip edilmiştir⁹²⁵.

Yaz aylarında İstanbul'daki çeşmelerin çoğu kurumakta, yalıkları mikrop yuvasına dönmekte, çeşme başlarında uzun kuyruklu oluşmaktaydı. Çeşme sularının mikrop ve içlerinde sülüklerin bulunmasından kaynaklı halk sağlığı ile ilgili şikayetler olmaktadır. Yaşanan sıkıntılara çözüm bulmak gayesiyle belediye Halkalı ve Kırkçeşme su bentlerini tamir ettirmiştir⁹²⁶. İstanbul'da içme suyu dağıtımında, sakalar toptancı; seyyar satıcılar ise perakendeci görevi üstlenmişlerdir. İçme suyu şebekeleri arasında kalite farkı ön plana çıkmıştır. Kırkçeşme, Halkalı ve Taksim suları kalite bakımından zayıf olarak değerlendirilmiştir. Taşdelen, Göztepe, Çamlıca ve Karakulak suları İstanbul'un bakir ve uzak mntıklarından getirildiğinden iki kat fiyata satılmıştır⁹²⁷.

İcra Vekilleri Heyetinin 1932 tarihli kararnamesiyle İstanbul, Terkos su tesisatının incelenmesi ve işletilmesinin belediye tarafından yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca şehir tesisatı için 400 lira ücretle, bir yıllığına yabancı ülkeden uzman getirilmesi yönünde onay verilmiştir⁹²⁸. Yapılan araştırmalar neticesinde, yurt dışından Su Uzmanı M. Martenin ile Terkos su tesisatı idaresinde çalışması hususunda anlaşmaya varılmıştır⁹²⁹. Terkos Şirketinin ismi İstanbul Türk Anonim Su Şirketi şeklinde değiştirilmiştir⁹³⁰. 1932'de Fransız şirketinden Terkos Suyunun imtiyazı alınmış, işletme yetkisi 1933'te 2226 sayılı Kanun ile İstanbul Sular İdaresine devredilmiştir. Bu dönem zarfında su ihtiyacı için yapılan

⁹²⁴ Çeşmeler Caddelerden Sokak İçlerine Alınacak. (24 Mart 1929). Akşam, s.2.

⁹²⁵ İstanbul Suları. (14 Nisan 1931). Akşam, s.3.

⁹²⁶ Susuz Çeşmeler. (18 Mart 1932). Akşam, s. 3.

⁹²⁷ Sermet Muhtar Alus, (2021). *İstanbul'un Geçmiş Günlerinde Yeme İçme*, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 18.

⁹²⁸ BCA. 30.18.1.2.25.4.8.

⁹²⁹ BCA. 30.18.1.2.35.23.12.

⁹³⁰ BCA. 30.18.1.2.77.63.9.

faaliyetler devlet eliyle yürütülmüştür⁹³¹. 20 Mayıs 1933'te 2198 sayılı Kanun ile İstanbul Türk Anonim Şirketi (A.Ş) İmtiyazı ve Tesisatın Satın Alınmasına Dair Kanun çıkarılmıştır. Yasa ile şirketin satın alınmasında, ortaya çıkan sorunlara çözüm aranmıştır. 1.300.000 Fransız frangı karşılığında şirket satın alınarak İstanbul Belediyesi'ne devredilmiştir⁹³². Terkos Su Şirketine devredildiğinde günlük 10.000 m³ su verilmiştir. İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan ana kaynak Terkos Gölü olup, buradan İstanbul'a 1932'de gelen su miktarı, 28.000 m³'tür. Diğer kaynaklarla şehre verilen su miktarı 10.000.000 m³'tür. 1938'de bu miktar 15.000.000 m³, 1940'ta ise 20.000.000 m³'tür⁹³³.

Suyu kapatılan Galata'daki Kara Mustafa Paşa Çeşmesi ile Karaköy ve Galata civarındaki Çeşme Meydanı'ndan Tophane'ye kadar olan geniş alanda Terkos Çeşmesi bulunmamaktaydı. Ayrıca burada bulunan diğer tarihi çeşmeler ile Taksim'in suyu da kesilmiştir. Bu durum sakalar ile halkın karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur⁹³⁴.

Belediye Fen Heyeti Müdürü Ziya Bey, mühendisleriyle birlikte Terkos Gölü'ne giderek su borularını gözden geçirmiştir. İstanbul'un muhtelif semtlerine döşenen borular tamamladıktan sonra şehre günde 35.000 ton su verilmesi planlanmıştır. Ayrıca şehrin muhtelif semtlerinde 500 yangın musluğunun yaptırılmasına karar verilmiştir⁹³⁵. Belediye Sular İdaresi, İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak maksadıyla Topkapı ile Koca Mustafapaşa arasında 1.900 metre uzunluğunda Terkos borusu döşenmiştir. Ayrıca Nur Osmaniye civarındaki bazı yerlerde üst katlara su çıkmadığından bir metrelik tazyik 28 metreye çıkarılmıştır. Kumkapı civarındaki çeşmelerin suları kesilmiş, şikayetler yoğunlaşmıştır. Buradaki çeşmelere de su verilmesi program kapsamına alınmıştır⁹³⁶. Topkapı'daki kuyuların kuruması, çeşmelerin belediyeye devre olunduktan sonra akmaması, halkın susuzluktan kıvrınmasına sebep olmuştur. Belediyenin Ahmet Paşa Camii önünde yaptırdığı Terkos musluğunun sadece gece akıtılması da sorunu giderememiştir⁹³⁷.

İstanbul suyunu temin eden Terkos Şirketi, 1933'te hükümet tarafından bütün tesisleri satın alınarak belediyeye devredilmiştir. Şirketin devri alındığında Terkos terfi istasyonu ile Terkos-Kağıthane arasındaki 40 kilometrelik su şebekesi harap ve ihtiyacı karşılayamayacak haldeydi. Terkos'ta günlük

⁹³¹ Metin Yerebakan. (1999). *Türkiye'de İçme Suyu Sektörü Sorunları ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İTO Yayınları, 78.

⁹³² Özhan Uluatam, (2001). *Geçmiş Bakmak Cumhuriyet Dönemi İktisadi, Mali, Siyasi Olaylar Kronolojisi (1920-1960)*, Ankara: İmaj Yayınları, 58,107.

⁹³³ TBMM TD. VII/23, B:56, (17.06.1946), s.86.

⁹³⁴ Çeşmesi Bol, Suyu Kıt Bir Semt. (18 Eylül 1933). Cumhuriyet, s.2.

⁹³⁵ Terkos Şebekesi İslah Ediliyor. (5 Temmuz 1934). Vakıf, s.5.

⁹³⁶ Su Meselesi Hal Edilecek mi. (31 Temmuz 1934). Vakıf, s. 7.

⁹³⁷ Topkapılılar Su Sıkıntısı Çekiyor. (20 Eylül 1935). Son Posta, s.7.

depolanan su miktarı ortalama 28.825 m³'tü. İstanbul Sular İdaresi, bir program hazırlamış; şehrin suyunu arttırmak için çalışmalara başlamıştır. Program üç kısma ayrılmış, birinci kısmına 1933'te başlanmış; 1948'de tamamlanmıştır. 2.000.000 liraya yakın bir harcama yapılan ıslah işleri sonucunda, şehre 41.521 m³ su verilmiştir. Programın ikinci kısmına 1939'da başlanmış, 1945'te tamamlanmış; şehre verilen günlük su miktarı 59.000 m³'e çıkmıştır. Bu miktar Terkos Şirketi zamanında verilen sudan %136 fazladır. Islah işine harcanan para ise 1.700.000 liradır. Bu tarihte şehrin nüfusu artmış, küçük ve büyük çapta sanayi kuruluşları çoğalmış; su tüketimi ise artmıştır. Öyle ki %136'dan fazla depolanan su bile ihtiyacı karşılayamamıştır. II. Dünya Savaşı'nın bittiği 1945'te, İstanbul'da su sorununu halletmek amacıyla programın üçüncü kısmı uygulamaya konulmuştur⁹³⁸.

Konya Milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ, Mecliste İstanbul içme sularıyla ilgili konuşma yapılırken sadece Terkos Suyundan söz edilmesinin eksik olduğunu belirtmiştir. İstanbul'un tarihiyle başlayan Kırkçeşme sularından bahsedilmediğini, oysaki bu suların Türk tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır. Türklerin, TBMM'nin ilk bütçe esası olan Muvazeneti Mayiat Yasası'nı uygulayarak şehirlerde su terazileri yaptıklarına değinmiştir. Fakat İstanbul Belediyesinin, Kırkçeşme sularını ortadan kaldırdığını gerekçe olarak da Sağlık Bakanlığının yaptırdığı tahlillerin neticesinde, suların içinde fazla kolibasil bulunması gösterilmiştir. İstanbul Belediyesinin, 1933'te yayınladığı istatistiklere oranla Kırkçeşme sularının veriminin yılda 6.000.000 ton olduğu, buna mukabil aynı veriler Terkos sularını 5.000.000 ton göstermiştir. Bu verilere bakıldığında İstanbul sularının, yarı yarıya azaldığını söylemiştir. Terkos sularında ise herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Yani Terkos Gölü, 1938 yılı itibarıyla yağmur ve sular vasıtasıyla yıllık ne kadar su almakta, bu suyun ne kadarını denize dökmekte? Bunların tespit edilmediğini vurgulamıştır⁹³⁹. Dr. Osman Şevki Uludağ, konuşmasında şu cümlelere yer vermiştir.

93 Harbinde Ayastefanos'a, Yeşilköy'e gelen Ruslar İstanbul surları hakkında incelemelerde bulunmuşlar, nüfusu 1.500.000'i bulan İstanbul için Kırkçeşme Suyunun yetersiz kalacağını hatta Terkos Suyunun bile zaman içerisinde yetmeyeceğini bunun için başka çareler aranması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sebeple İstanbul çevresinde incelemelerde bulunmuş, Ergene veya Meriç'ten su getirmeyi düşünmüşlerdir. Amerikalı Vods isminde bir mühendisin "Less richesses naturelles et economique de l'Asie mineure" kitabında bahsettiği, İstanbul'a uzak olan yerlerden su getirilmesi ile ilgili çareler düşünüldüğü yazılmıştır. İstanbul için su sorunun önemli mesele olduğu bir

⁹³⁸ Kırdar Lütü, İstanbul'un Su Meselesi. (12 Temmuz 1949). Akşam, s.7.

⁹³⁹ TBMM ZC, D:5, C:25, İ.65, (24.05.1938), s.158.

*durumda, Kırkçeşme sularından, İstanbul'un fedakârlık etmesini beklemek fazla bir fedakârlık olur. Bu suyun içinde, kolibasil olduğu iddia edilmekte, öyle ki daha kirli sular bile temizlenmektedir. Örneğin, Paris'teki Sen Nehri ile Tuna Nehri; çevrelerindeki şehirlerin su ihtiyacını karşılamaktadır. Bunlar bu suları temizlemektedirler. Bu sebeple İstanbul'un mevcut suyunun daha fazlasını veren Kırkçeşme sularından tamamen vazgeçip bütün kuvvetinin Terkos'a verilmesi ve sadece buranın ıslah edilmesi doğru değildir*⁹⁴⁰.

Uludağ, konuşmasında Kırkçeşme sularının aynı zamanda tarihî birer eser olduğunu ifade etmiştir. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Kırkçeşme suları meselesinin tıbbi bir mesele olduğunu öncelikle doktorların bu konuda gerekli onayı vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu sorunlar tamamen bittikten sonra belediyenin üzerine düşen tetkikleri yapabileceğini beyan etmiştir⁹⁴¹.

Hıfzıssıhha Meclisi ile Sıhhiye Vekili Refik Saydam'ın başkanlığında yapılan toplantıda Genel Müdür Asım Arar, şehirde bulaşıcı bir su hastalığının olmadığını ancak Kırkçeşme şebeke suyuna bağlı bulunan 150 adet çeşmenin kapatılmasına karar verildiğini açıklamıştır. Karar gereği, Kırkçeşme Suyu yerine Terkos çeşme suyu şebekeler vasıtasıyla halkın kullanımına açılmıştır⁹⁴².

Mikroplu olduğu gerekçesiyle şehrin bir bölümünde Kırkçeşme suları kapatılmış, ancak halk bazı semtlerde Kırkçeşme suları içerisinde yer alan Tahtakale ve Eğrikapı çeşmelerinden su olmaya devam etmiştir⁹⁴³.

Tifo salgınından sonra İstanbul'da susuzluk, halk için büyük bir sorun olmuş; suyun tenekesi 20 kuruşa satılmıştır. Bunun sebepleri arasında tifodan kaynaklı Kırkçeşme ile iki çeşme sularının kesilmesidir. İstanbul'daki bazı mahalleler ile kamu kurum kuruluşları, Kırkçeşme Suyunun kesilmesinden ötürü susuz kalmıştır. Terkos çeşmelerin de ihtiyacı karşılayamaması üzerine su sıkıntısı daha da artmış, vatandaşların bir kısmı durumu fırsata çevirip suyu satmaya başlamıştır. Terkos çeşmelerinin başında bekleyen bu kişiler halka su sırası gelmesini engellemişlerdir. Hamidiye sularının da çekilmesiyle Beyoğlu ve Sucularda da su sorunu baş göstermiştir. Eşekle su taşıma yasaklanmış, sakalar eşekle su taşıyan nakil aracı bulamadığından diğer bölgelere su ulaştıramamıştır. Susuzluktan ötürü sıkıntı yaşanan çevrelerde sağlık sorunları baş göstermiştir. Hamidiye'de su fiyatı ani artış göstererek 20 kuruşun da üzerine çıkmıştır. Terkos sularının bulunmadığı bölgelerde ise bu sorun kendisini daha fazla hissettirmiştir.

944

⁹⁴⁰ TBMM ZC, D:5, C:25, İ.65, (24.05.1938), s.158-159.

⁹⁴¹ TBMM ZC, D:5, C:25, İ.65, (24.05.1938), s.159.

⁹⁴² Umumi Çeşmeler. (29 Temmuz 1937). Cumhuriyet, s.6.

⁹⁴³ Su Sıkıntısından Sebep Bizim Acayip Kararlarımızdır. (13 Eylül 1945). Cumhuriyet, s.1.

⁹⁴⁴ Susuzluk Belası Halka Istırap Oluyor. (5 Ağustos 1937). Son Telgraf, s.2.

Kırkçeşme sularının kesilmesiyle zor durumda kalan halkın şikayetleri artmıştır. Gelen şikayetlerin temel sebebinin ise Terkos çeşmelerin uzak oluşu ile ilgilidir. Bu amaçla belediye, bu bölgelere yakın alanlarda da Terkos su tesisatı döşemeyi planlamıştır. Bu suyun kesilmesiyle bütün mahallerde Terkos çeşmeleri açılmıştır. Kırkçeşme Suyunun miktarı günlük 1.200 m³ iken Terkos çeşmeleriyle bu miktar 2.500 m³'e yükselmiştir. Tifonun tamamen ortadan kalkması durumunda bile Kırkçeşme Suyunun şehirde kullanılmasına izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Kapatılan Kırkçeşme sularının ise Terkos bekleme havuzlarından geçirilerek, tasnif edilip ilaçlandıktan sonra Terkos borularıyla şehre dağıtılması planlanmıştır. Ancak belediye bütçesinin yetersiz olmasından kaynaklı bu çalışma gerçekleştirilememiştir⁹⁴⁵.

İstanbul'da yaşanan susuzluk sorununa çözüm bulmak amacıyla Terkos tesisat suyunun, bütün şehre ulaştırılması için çalışma başlatılmıştır. Belediye Başkanlığı, proje hazırlaması için Sular İdaresine konuyla ilgili bir talimat vermiştir. Su işleri Müdürlüğünün mühendisleri, şehrin bütün mahallelerine su verilmesi amacıyla incelemeler yapmıştır. Müdürlük, çeşmelerin vaziyetini tespit ederek proje hazırlamaya başlamıştır. Yapılması planlanan tesisatla şehrin tamamına örümcek ağı metodu ile Terkos şebekesi döşemeyi amaçlamışlardır.⁹⁴⁶ Sular İdaresi, Terkos şebekesinin ıslahı için çalışmalar başlatmış, İngiltere'den son sistem makineler sipariş edilmiştir. Yeni makinelerin montajı ile şehre günlük 60.000 mikap su verilmiştir⁹⁴⁷. Proje kapsamında, şehrin birçok yerinde çeşme yapılmıştır

Kırkçeşme Suyunun kapatılması üzerine Sular İdaresi, İstanbul'da ilk etapta 88 çeşme yapmış; daha sonra çeşme sayısı 125'e çıkarılmıştır. Bu çeşmeler 250'şer metre aralıklar ile yapılmıştır⁹⁴⁸. İstanbul'daki çeşme sayısı 1939'da 179; aynı tarihte Beyoğlu'nda 76, Üsküdar'da 98 çeşme mevcuttur. İstanbul'da akmayan çeşme sayısı 116'dır. Beyoğlu'nda 70, Üsküdar'da da ise 13'tür. Akan ve akmayan çeşmeler arasında, tarihi değere sahip çeşme sayısı 200 kadardır. Müzeler Müdürlüğü, tarihi değeri olan şadırvan, havuz, kuyu, mahzen, sebil ve tulumbalara ait istatistiklere de yer vermiştir. Buna göre İstanbul'da 31, Beyoğlu'nda 7, Üsküdar'da 4 sebil bulunmaktaydı. İstanbul'da beş, Beyoğlu'nda yedi, Üsküdar'da yedi kuyu ve mahzen mevcuttu. İstanbul'da yedi, Beyoğlu'nda beş, Üsküdar'da ise üç havuz yer almaktaydı⁹⁴⁹.

İstanbul'da, bilhassa Kırkçeşme Suyunun kesilmesinden sonra Sular İdaresi, ihtiyacı karşılamak amacıyla Kırkçeşme Suyundan kalan çeşmeleri tamir ederek,

⁹⁴⁵ Kırkçeşme Suyu Terkos Teşhir Havuzlarında Tasviye Edilecek. (14 Ağustos 1937). Son Posta, s. 4.

⁹⁴⁶ Terkos Tesisatı Bütün Şehre Teşmil (yayımla) Ediliyor. (11 Ekim 1937). Son Telgraf, s. 3.

⁹⁴⁷ Terkos Şebekesinin Tevsii. (16 Şubat 1938). Cumhuriyet, s. 2.

⁹⁴⁸ Yeniden Terkos Çeşmelere Açılıyor. (3 Eylül 1937). Tan, s. 2.

⁹⁴⁹ Şehirde Mevcut Çeşmeler Tespit Edildi. Son Posta, s. 4.

bazı semtlerde Terkos Suyunu bu çeşmelere akıtmıştır. Terkos Suyu verilen çeşmelerin, bir kısmının kullanılamaz ve harap halde olduğu görülmüş; bu sebeple bazı çeşmelerin tamir edilmesine gerek bile duyulmamıştır. Onarılamayan bu çeşmeler, mimari ve tarihi açıdan değer teşkil ettiğinden Müzeler İdaresine devredilmiştir. Müzeler İdaresi de bu çeşmelerin 1943 yılına kadar restore edilmesine karar vermiştir⁹⁵⁰.

İstanbul'da yaşanan su sıkıntısına rağmen çeşmelerde Taşdelen Suyunun aktığı ancak sağlık açısından son derece riskli ve kirli olmasından ötürü bu sudan yararlanılamamıştır. Öte taraftan Suyun kum sancıları, bağırsak ve böbrek hastalıklarına faydalı olduğu iddia edilmiştir. Taşdelen Suyu'nun, Üsküdar'a getirilmesi için belediye fen heyeti tarafından güzergâh haritası belirlenmiş; suyun kimyevi açıdan uygunluğunu incelemek üzere Darülfünundan bir heyet oluşturulmuştur. Heyet altı aylık bir çalışma yürütmüş, incelemeleri tamamladıktan sonra rapor hazırlayarak fen heyetine sunmuştur⁹⁵¹.

Zor şartlar altında kalan vatandaşlar suyu satın alma yoluna gitmişlerdir. Belediyenin içme suyu ile ilgili olarak yaptığı incelemelerde bazı su satıcılarının, Hamidiye Suyu yerine kuyu suyu sattıkları tespit edilmiş; bunlara ceza yazılmıştır⁹⁵². Sakalar ile halk arasında sürekli çıkan çeşme ve su kavgaları sebebiyle belediye tarafından, Fındıklı'daki cami içinde yer alan çeşme ile Ayazpaşa'da Hamidiye Çeşmesi'nden halkın su alması yasaklanmıştır. Sakalar kendilerine ayrılan bu çeşmelerin dışında halk çeşmelerinden su alamamıştır⁹⁵³.

Vatandaşlar suyu damacana ve şişeler yoluyla doğrudan çeşmelerde temin etme yoluna gitmişlerdir. Çeşme suyu, belediye yetkilileri tarafından damacanalara veya şişelere doldurularak halka satılmıştır. Küçük şişelerde satılan su ücretinin fazla olması ve halkın alım gücünün düşük olmasından kaynaklı sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için alternatif çareler düşünülmüştür. Bu amaçla Taşdelen Suyunun kaynağında yeni bir tesisat oluşturulması fikri gelişmiştir. 1935'te Taşdelen kaynağı ıslah edilmiş, Avrupa'daki sisteme benzer kaynak su tesisatı oluşturulmuştur⁹⁵⁴. İçme suyu ihtiyacını asgari düzeye çekmek için Taşdelen ve Defneli sularını da işler hale getirmek için çalışma yapılmıştır. Bu amaçla 1937'de Taşdelen ve Defneli tesisatı yapılmış, 122.600 liralık tesisat gideri pazarlık usulü ile yapılmıştır⁹⁵⁵.

İstanbul Milletvekili Süreyya Paşa, Kurbağalı Dere'ye kadar getirilen Kayışdağı Suyunun Kadıköy'e kadar ulaştırılması için belediyeye müracaatta

⁹⁵⁰ Kıymetli Çeşmelerin Hepsini Beş Senede Tamir Edilecek. (3 Ocak 1938). Akşam, s.1.

⁹⁵¹ Taşdelen Suyu Tahlil Raporu. (1 Mayıs 1933). Akşam, s. 3.

⁹⁵² Hamidiye Suyu Diye Kuyu Suyu Satanlar Var. (25 Temmuz 1934). Akşam, s. 3.

⁹⁵³ Sakalara Hususi Çeşme. (26 Temmuz 1934). Vakıf, s.3.

⁹⁵⁴ Taşdelen Suyunu Daha Ucuz İçebileceğiniz. (7 Temmuz 1937). Akşam, s.6.

⁹⁵⁵ BCA. 30.18.1.2.77.63.9.

bulunmuştur. Kadıköy'e getirilmesi planlanan su için şehrin muhtelif bölgelerinde 12 çeşme yapılmasını talep etmiştir⁹⁵⁶.

Kadıköy su şirketine el koyan belediye abone sayısı, abonelerin kullandığı su, idarenin verebileceği en fazla su miktarıyla idarenin gelir ve giderleri hususunda incelemeler yapmıştır. Belediye suların artırılması, suyun kaç m³ verilebileceği hususunda tetkikler yapmıştır. Tetkiklerin tamamlanmasıyla suyun ne şekilde temizleneceği hususları değerlendirilmiştir. Etüt çalışmalarının tamamlanmasıyla üç kısma ayrılan Belediye Su İdaresi, elde edeceği sonuçlara göre çalışma programı yapmıştır. Programa göre 1937 mali yılı içerisinde yapılacak işler ile 1938 mali yılı başından itibaren beş yılda yapacağı işler, birlikte ele alınmıştır. Ancak ilk iş olarak Elmalı Suyu'nun, mikrop ve temizlik bakımından Terkos standartlarına getirilerek içilebilir bir vaziyette sokulması olmuştur⁹⁵⁷.

İstanbul'da, Terkos tesisatının zaman zaman bozulması, şehrin susuz kalması ile ilgili şikayetler çoğalmış; bilhassa Boğaziçi'nde, Büyükdere ve çevresine günlük en fazla üç saat su verilmiştir. Mevcut şikayetlerin son bulması için Sular İdaresi, durumu Nafia Vekâletine iletmiştir. Nafia Vekâleti ve Dahiliye Vekâleti şehrin su ihtiyacını gidermek maksadıyla su projesini kabul etmiş, tesisat giderleri için 5.000.000 lira ödenek ayrılacağını beyan etmişlerdir. Öte taraftan Bakırköy'de açılacak artezyen kuyuları için de 3.000.000 lira ödeneğe ihtiyaç duyulmuştur⁹⁵⁸.

Bakırköy'de yaşanan içme suyu sıkıntısını gidermek amacıyla Belediye Sular İdaresi, Terkos su tesisatına Bakırköy'e kadar uzatmak istemiş; ancak imkansızlıklar yüzünden bu gerçekleştirilememiştir. Sular İdaresi, 1937'de Çırpıcı Çayırı'nda geniş bir arazi satın alarak arazide açılacak artezyen kuyuları vasıtasıyla Bakırköy'ün su ihtiyacını gidermeye karar vermiştir. Açılmış olan artezyen kuyularından elde edilen su, abonelerin evlerine kadar borular ile döşenmiştir⁹⁵⁹.

İstanbul'da, 1945'te de su sıkıntısı yaşanmış; Üsküdar ve Kadıköy kazaları dahilindeki Elmalı Suyunu kullanan nüfus, büyük bir riskle karşı karşıya kalmıştır. Bunun sebepleri olarak nüfus artışı, artışa bağlı olarak su kirliliği, suyun yetersiz kalmasının yanı sıra ve Anadolu'da devam eden kuraklık gösterilmiştir. 1945 yılı itibarıyla başlıca dört dereye düşen yağmur ve kar suları Elmalı Barajını beslemiştir. Bunlar Arnavutköy Deresi, Çavuşbaşı Deresi, Kavaklı Deresi ve Budak Deresi kaynak sularıdır. Elmalı'nın (Üsküdar-Kadıköy su şebekesinin) 25 yıllık meteorolojik verilerine göre yağmur ve kar suyu en çok

⁹⁵⁶ Kadıköy'e Su Getirmek İçin Bir Teşebbüs. (10 Ağustos 1930). Son Posta, s.4.

⁹⁵⁷ Kadıköy Temiz Suya Kavuşacak. (12 Temmuz 1937). Tan, s.2

⁹⁵⁸ İstanbul'un Derdi Hallediliyor. (16 Temmuz 1945). Vakıf, s.3.

⁹⁵⁹ Bakırköy'e Çırpıcı Çayırından Su Verilecek. (1 Ağustos 1938). Akşam, s.3.

1.400 mm en az 600 mm düşmüştür. Bu veriler en çok 140.000.000 m³ en az 60.000.000 m³'e tekabül etmiştir. Günlük sarf edilen su miktarı ise 11.000 tondur. Elmalı Barajı'nın yıllarca temizlenmemiş olması, baraj tabanının yaklaşık beş metre dolmasına sebep olmuş; hacmini küçülmüştür. Göksu Deresi'nin, barajdan itibaren vadinin sağ kısmında 300 ile 700 metre genişliğinde yüzlerce dönüm alana sahip sebze bahçeleri mevcutken, kuraklık sebebiyle yok olmuştur⁹⁶⁰.

İstanbul'da su çözümüne yönelik girişimler devam etmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Almanya'dan, İstanbul'a; Defneli, Taşdelen suları için doldurma, boşaltma ve temizleme için alınan makineler getirilmiştir. 30 ve 55 santimetre boyutunda şişelere konulan sular, 100 lira ile satışa sunulmuştur⁹⁶¹.

İstanbul'da, su abone sayısının gün geçtikçe çoğalması su tüketimini arttırmış; buna bağlı olarak Şişli ve Nişantaşı gibi yükseltinin fazla olduğu semtlerde su sıkıntısı yaşanmıştır. Mevcut su tesisatı ve makineler yüksek yerlere su vermeye pek müsait olmadığından İngiltere'den büyük makineler sipariş edilmiştir. Montajı yapılan makineler sayesinde su kesintisinin önüne geçilmek istenilmiştir. Su sıkıntısının yaşandığı bir diğer semt olan Bakırköy civarında ise artezyen kuyuları açılarak, ihtiyaç dahilinde buraya su verilmiştir⁹⁶².

Bakırköy Halkevi'nde toplanan vatandaşlar, milletvekilleri ile bir araya gelmiş; burada yaşayan vatandaşlar bilhassa susuzlukla ilgili şikayetlerini dile getirmişlerdir. Vatandaşlar, Bakırköy'de artezyen kuyularının açılarak su sorunun giderilmesini talep etmişlerdir. Milletvekili Fikret Atlı ise maden mühendislerinin yaptıkları incelemeler neticesinde, 90 metre derinlikte bol miktarda su bulunduğunu ifade etmiştir. İlçede, suyun pek az olduğunu mevcut kuyu ve çeşme sularının ise sağlık açısından uygun olmadığını tifüs gibi kötü hastalıkların burada mevcut olduğunu ifade ederek Sular İdaresinin bu amaçla çalışmalara başlaması gerektiğini belirtmiştir⁹⁶³.

İstanbul'da sularının ıslahı ve artırılması yönündeki planlamada ilk olarak şehre, Bakırköy artezyen kuyularından 10.000 ton su akıtılmıştır. Borular kuyulara bağlanarak Edirnekapı ve Topkapı'daki havuzlara sevk edildikten sonra İstanbul şebekesine eklenmiştir. Yükseltisi fazla olan Topkapı ve Edirnekapı gibi semtlerde bilhassa yaz aylarında yüksek sıcaklık ve su seviyesinin düşmesinden kaynaklı içme suyundan yararlanılamamıştır. Yapılan çalışma ile bu semtlere düzenli olarak içme suyu akıttırılmıştır. Planlama dahilinde, beş artezyen kuyusu daha açılarak elde edilen su miktarı 20 tona çıkarılmış; Bakırköy'ün suyu da buradan temin edilmiştir. Öte taraftan 1948 yılı içerisinde bentlerden,

⁹⁶⁰ Anadolu Yakası Neden Susuz Kaldı. (10 Kasım 1945). Vakit, s. 2.

⁹⁶¹ Taşdelen ve Defneli Suyunun Şişesi 100 Paraya Satılacak. (17 Nisan 1938). Son Posta, s. 4.

⁹⁶² Eylülde Şehrin Su İhtiyacı Tamamen Karşılancak. (28 Nisan 1938). Son Posta, s.4.

⁹⁶³ Bakırköy Halkı Susuzluktan Şikayetçi. (24 Ekim 1944) Vakit, s. 3.

Kâğıthane'deki Terkos fabrikasına kadar içme suyu boruları döşenmesi hedeflenmiştir⁹⁶⁴.

Adalarda, su sorununu çözmek amacıyla belediye tarafından inceleme yapılmıştır. Buna göre Adalar'a artezyen kuyuları vasıtasıyla Pendik sahilinden borularla su temin edilmesinden vazgeçilmiştir. Bunun yerine her adada büyük bir su deposu yapılarak, su depolarına İstanbul Anadolu sahilinden, vapurlarla suyun taşınarak depolara doldurulması hedeflenmiştir. Çalışmanın yapılabilmesi için hükümetin desteğine ihtiyaç duyulmuştur⁹⁶⁵.

Adalara su verilmesi için 1939'da iskele yapımına başlanmış; burada bir havuz inşa edilerek tanklarla getirilen suyun havuzdan makine ile Kazoğlu deposuna çıkartılması amaçlanmıştır. Adalar için boru döşenmesine başlanmış, ev içi tesisatlar ise vatandaşlar tarafından yapılmıştır. Maltepe'de, denizaltına döşenecek borular vasıtasıyla Elmalı Suyunun akıtılması düşünülmüştür. Bu iş için keşif bedeli 250.000 lira olarak belirlenmiştir. Suyun m³ fiyatı burada 35 kuruş olarak belirlenmiştir⁹⁶⁶.

Başvekil Şükrü Saraçoğlu, İstanbul'un su darlığının bütçeden ayrılacak olan 10.000.000 lira ve yakın zamanda yapılacak yeni bir su şebekesinin kurulmasıyla giderileceğini beyan etmiştir. Saraçoğlu, program kapsamında İstanbul'un sürekli artan su ihtiyacını karşılama ve gelecekteki 10 yılın su sorununa çözüm bulmak amacıyla çalışmaların yakında başlatılacağını ifade etmiştir. Program kapsamında 1945'te şehre verilen 56.000 m³ suyun bir kat daha artırılabilceğini, ikinci hedef olarak 30 yıllık ihtiyacı giderecek yeni bir program ile su miktarının 200.000 m³'e çıkarılacağını ifade etmiştir⁹⁶⁷.

Yalova ilçesini, Avrupa'daki su şehirlerinden daha bayındır hale getirmek için belediye, içme suyu konusunda çalışmalar başlatmıştır. 1942 yılı için 32.000, 1943'te 55.000, 1944 yılı için 67.000, 1945'te 47.000, ve 1946'da 70.000 lira bütçe ayırmıştır⁹⁶⁸. Anadolu yakasının su ihtiyacını karşılamak amacıyla Elmalı Bendi baraj inşaat etütleri de 1946'da yapılmıştır⁹⁶⁹. Çerkezköy'de sağlık şartlarına uygun içme suyunun olmaması sebebiyle belediye, İller Bankasıyla iletişime geçerek banka tarafından kurulan İl Tem Şirketince sondaj yapılmasını sağlamıştır. Sondaj çalışmalarında derinliğe inildiği halde neticede su bulunamamıştır⁹⁷⁰.

⁹⁶⁴ Artezyen Kuyularının Suyu Şehre Verildi. (6 Temmuz 1947). Son Posta, s. 2.

⁹⁶⁵ Adalarda Su Depoları Yaptırılacak. (19 Eylül 1934). Vakit, s. 4.

⁹⁶⁶ Ada Suyu. (18 Mayıs 1939). Akşam, s. 3.

⁹⁶⁷ İstanbul'un Su Darlığı Gideriliyor. (15 Eylül 1945). Vakit, s.3.

⁹⁶⁸ Safa Tüzünaç. "Belediye Haberleri", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, No: 7, Nisan 1946, s.240.

⁹⁶⁹ Fuat Şentürk, (1957) "Türkiye Mühendislik Haberleri", *İnşaat Mühendisleri Odası Mecmuası*, Sayı:35, Ekim 1957, s.36.

⁹⁷⁰ "Mahalli İdarelerin Çalışmaları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 45, Haziran 1949, s.41.

Sular İdaresi, şehre bol su vermek için bir proje hazırlamıştır. Projeye göre Terkos Gölü'nden, Kâğıthane'ye kadar boru döşemek suretiyle bir kat fazla su verilmesi kararlaştırılmıştır. Projenin toplam maliyeti 13.000.000 lira olarak belirlenmiştir. Sular İdaresi müdürü, Ankara'ya giderek projeyi bakanlık onayına sunmuştur. Gerekli onay alındıktan sonra İngiltere ve Almanya'da bu işlerle ilgilenen firmalara malzeme siparişi verilmesi planlanmıştır⁹⁷¹.

Selçuk'tan, Kağıthane yeni bir isale hattı meydana getirmek için en az dört yıla daha ihtiyaç duyulmuştur. 1948 yılının sonuna kadar açılan kuyulardan şehrin suyuna 7.000 m³ su ilave edilmiştir. Bunun için 20.000.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur. 42 km uzunluğunda boruya ihtiyaç duyulmuş, ancak Dünya Savaşı sonrasında bu boruları imal edecek pek az fabrika kalmıştır. Bu sebeple boruların Fransa, İngiltere, Belçika ve Polonya'dan; gerekli makinelerin ise Amerika'dan sipariş edilmesi gerekmektedir. Ancak bu siparişler için gerekli para olsa bile boru ve makine teslimi için en az üç veya dört yıl gerekmektedir. İhtiyaç duyulan 20.000.000 lira ise hükümetin çıkardığı kanunlar neticesinde temin edilmişti⁹⁷².

1946 yılının başından, 1947 yılının sonuna kadar yapılan ıslah ve takviyelerle şehre verilen günlük su miktarı 89.000 m³'e çıkarılmıştır. Bu yıllar arasında büyük isale hattı için dört memleketin fabrikasından sipariş edilen boruların bedeli için harcanan para 11.800.000 TL'dir. Borular 1948 yılı içerisinde gelmiş, aynı yıl içerisinde boruların döşenmesine başlanmıştır. 1949'da 20 km'lik alana boru döşenmiş; 1950 yılı içerisinde projenin tamamlanıp şehre 140.000 m³ su verilmesi planlanmıştır. Kişi başına günlük 220 litreden fazla su düşeceği hesaplanmıştır. Yeni isale hattının tamamlanarak İstanbul'un su davasının sonraki 40 yıl için çözülmesi (1990 yılına kadar) planlanmıştır. 1948'de su işleri için harcanan para miktarı 4.646.000 liradır. 1949 yılı itibarıyla İstanbul'un her iki yakası için harcanan para ise 11.800.000 liradır. Yapılması planlanan su işleri için 9.000.000 liranın daha ilave edilmesiyle toplam gider 20.008.000 lirayı bulmuştur⁹⁷³.

2.2.7.6. Kocaeli

Kocaeli Belediyesi, içme suyu ihtiyacı için yaptırmayı planladığı Paşasuyu tesisatı için ihtiyaç duyulan inşaat malzemesinin ithal edilmesi kararlaştırılmış; İcra Vekilleri Heyetinin onayı ile 21.06.1932'de konu ile ilgili kararname yayınlanmıştır⁹⁷⁴.

⁹⁷¹ İstanbul'un Su Derdi. (25 Haziran 1946). Vakit, s. 2.

⁹⁷² Kırdar Lütfi, İstanbul'un Su Meselesi. (12 Temmuz 1949). Akşam, s.7-8.

⁹⁷³ Kırdar Lütfi, İstanbul'un Su Meselesi. (12 Temmuz 1949). Akşam, s.7.

⁹⁷⁴ BCA. 30.18.1.2.22.55.5.

Sümerbank su mühendisleri, Sapanca Gölü'nün bir karar vasıtasıyla İzmit Körfezi'ne bağlanması hususunda incelemeler yapmıştır. İncelemeler neticesinde mühendisler olumlu sonuç almış, bu kanal projesinin uygulanmasıyla İzmit Kağıt Fabrikası ile İzmit içme suyu ihtiyacının giderileceği belirtilmiştir⁹⁷⁵. Adapazarı Belediyesi tarafından şehir su tesisatı için 1935'te 1380 metre boru döşenmiştir⁹⁷⁶.

2.2.7.7. Tekirdağ

Sağlıklı ve temiz içme suyunun bulunmadığı Tekirdağ'da, içme suyu olarak kullanılabilecek en yakın kaynak, şehrin beş km uzağında bulunan Aynalı çeşmeleridir. Harap olan ve suyu azalan bu çeşmeler tekrar yaptırılmış, içme suyuna uygun hale getirilmiştir. Şehir halkının sağlığına oldukça önem veren Vali Haşim Bey, içme suyu sorunu ile yakından ilgilenmiştir⁹⁷⁷.

Tekirdağ'ın içme suyu projesi, 1928'de hazırlanmış; ancak keşif bedeli fazla bulunarak ihalenin tekrar yapılması önerilmiştir. 1928'de belirlenen ihale bedeli 272.000 lira olup, 1935'te yapılan ikinci keşfin bedeli 128.787 lira olarak belirlenmiş; tesisat ihalesi yapılmıştır⁹⁷⁸. Çorlu içme suyu projesi 1937'de hazırlanmış, Sıhhiye ve Nafia Vekâletinin onayına sunulmuştur⁹⁷⁹.

Cumhuriyet Dönemi'nde Sulama ve İçme Suyu Politikasına Genel Bir Bakış

Cumhuriyet Dönemi'nde sulama faaliyetlerinin daha sağlıklı ilerleyebilmesi adına ilk etapta komisyonlar kurulmuş, etüt ve keşif çalışmalarına başlanmıştır. Anadolu'daki su kaynakları tespit edilerek, bu kaynaklardan ne şekilde yararlanılabileceği üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Komisyon su kaynaklarına yakın, verimli toprak arazilerini tespit ederek suyu tarım arazisine ulaştırmayı amaçlamıştır. Su kaynağının bulunmadığı alanlarda artezyen kuyularından yararlanma yoluna gidilmiştir. Obruk suları, başı boş akan sular, bataklığa sebebiyet veren sular; sulama amaçlı kullanılmıştır. Herhangi bir alanda toplanarak bataklık oluşturan sular, baraj yapılmak suretiyle biriktirilmiş; bu sular tarım arazisinde kullanılmıştır. Aynı zamanda bu bataklıklar kurutulduğundan verimli tarım arazilerine dönüştürülmüştür.

Ekonomik sebeplerden kaynaklı barajların yapılamadığı durumlarda, kırsal alanlarda sulama göletleri yapılmıştır. Ekonomik sıkıntıların yaşandığı bu dönemde öncelikli olarak verimli ovalara yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

⁹⁷⁵ Sapanca Gölü Bir Kanalla İzmit Körfezi'ne Dökülecek. (28 Aralık 1936). Haber, s.3.

⁹⁷⁶ “Adapazarı Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 3, Ağustos 1935, s.36.

⁹⁷⁷ İçme Suyu İşleri Halledildi. (9 Ekim 1934). Vakıf, s. 8.

⁹⁷⁸ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.50.

⁹⁷⁹ Su İşleri Hakkında Genel Rapor”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkinci kanun 1937, s.52.

Buradaki amaç az kaynakla çok verim elde etmek olmuştur. Bu sebeple Cumhuriyet Dönemi'nde çalışmalar Adana, Konya ve Bursa ovalarında yoğunlaşmıştır. Ancak Konya Ovası'nda yerüstü su kaynaklarından yeterince istifade edilemediğinden yeraltında bulunan sulardan istifade edilmiştir.

Bu dönemde sağlıklı içme suyu elde etmek amacıyla su analizleri yapılmış, şehir ve kasabalara içilebilir sağlıklı su akıtmak amacıyla şehir içme su tesisatları yapılmıştır. Hastalıklara sebebiyet veren su kaynaklarının kullanılması yasaklanmıştır. Yeraltı kanalizasyon şebekeleri yenilenerek atık suların, içme suyuna karışması engellenmiştir. Sular İdaresi kurularak çalışmaların belirli bir plan dahilinde yürütülmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı'nın son döneminden kalma sebil ve çeşmeler tamir edilmiştir. Ekonomik sebeplerle içme suyunun sağlanamadığı şehir ve kasabalarda, halkın desteği ve imkanları doğrultusunda su kooperatifleri kurularak içme suyu şebekeleri yapılmıştır. Nüfus artışı sonucu yapılan tesisatlar içme suyu ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmıştır. Nüfus artışının yoğun olduğu İstanbul'da, içme suyuna yönelik faaliyetler her ne kadar artmış olsa bile yapılan çalışmalar ihtiyacı karşılayanın çok gerisinde kalmıştır. İçme suyu tesisat faaliyetlerinin yoğun olduğu bir dönemde çalışmalar ekonomik sebepler ile diğer sebeplerden ötürü sekteye uğramıştır. Bilhassa II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile tesisat malzemesi ithal edilememiş çalışmalar aksamıştır.

Hem sulama hem de içme suyu elde etmek amacıyla birçok şehirde barajlar inşa edilmiştir. Yoğun bir nüfusa sahip olan Ankara ve çevresinin, içme suyu başta olmak üzere su ihtiyacını karşılamak için Türkiye'nin en büyük barajı olan Çubuk Barajı inşa edilmiştir. Öyle ki bu baraj bile hızla artan nüfusun ihtiyacını tam anlamıyla giderememiştir.

Cumhuriyet döneminde içme suyu ve sulama alanında bir farkındalık oluşmuş, ülkedeki zengin su kaynaklarını doğru kullanmak için projeler geliştirilerek çalışmalara başlanmıştır. Ekonomik sıkıntılara rağmen geniş bir coğrafyada çalışmaların yürütülmesi halk tarafından takdir edilmiştir. Nitekim asırlar boyunca Anadolu'da, içme suyu ve sulamaya yönelik modern tesisat ve barajların yapılmayışı; Cumhuriyet Dönemi'nde Nafia Vekâlet'ine büyük yük ve sorumluluk yüklemiştir. Öyle ki Nafia Vekâleti'nin yoğun çalışma temposu, ülkenin sulama ve içme suyu ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmıştır.

3. BARAJLAR VE HİDROLEKRİK SANTRALLER

Cumhuriyet Dönemi'nde, 1930'da Ankara'nın içme suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan ilk baraj Çubuk Barajı'dır. Baraj inşaatı 1936'da tamamlanmış, II. Dünya Savaşı'na kadar sulama amaçlı birkaç baraj daha inşa edilmiştir. Savaş sonrası gerek nüfus artışı gerekse endüstri alanındaki su ve enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla dünyada olduğu gibi Türkiye'de de baraj ve hidroelektrik santrallerin yapımı hız kazanmıştır⁹⁸⁰.

Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan barajların nehir yatağından yüksekliğine bakıldığında Çubuk Barajı 25 metre, Gölbaşı 14 metre, Gebere 13 metre, Sıhke Barajı ise 11,2 metredir. Sakarya Havzası'ndaki Porsuk Nehri üzerinde beton ağırlıklı olarak inşa edilen Porsuk Barajı'nın yüksekliği ise 50 metredir⁹⁸¹.

3.1. Barajlar

3.1.1. İçme Suyu, Sulama ve Elektrik Üretiminin Amaçlandığı Barajlar

Anadolu'da eski su yapıları, Hititlere ait olup MÖ 12.000'e dayanmaktadır. Hitit Uygarlığı'nın, Uzunyayla'yı sulamak için inşa ettikleri Karakuyu Barajı, Anadolu topraklarında bulunmuş en eski yapıdır. Ayrıca Alacahöyük, Boğazköy ve Beyşehir çevresinde de Hitit uygarlığına ait su yapı izleri de mevcuttur⁹⁸².

Anadolu'da inşa edilen ilk küçük baraj Urartu Dönemi'ne aittir. Urartular ilk önemli su sistemlerini Van'da oluşturmuşlardır. Rusa (Keşiş) Gölü'nün hacmini arttırmak maksadıyla Urartuların ikinci başkenti olan Rusahinili'de (Toprakkale) iki baraj kalıntısına rastlanmıştır. Doni Gölü ile Engizer Deresi'nin kaynağında yapılan üç barajdan iki tanesi Tuşba'nın (Van Kale) su ihtiyacını karşılamak maksadıyla yapılmıştır.

Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde, Anadolu'da üç önemli baraj yapılmıştır. Kütahya'da yapılan Çavdarhisar Barajı, Çorum yakınlarında Örukaya Barajı ve Niğde civarında inşa edilen Böget Barajı'dır. Roma Dönemi'nde, Mardin çevresinde inşa edilen Dara Barajı dünyanın en eski kemer barajlarından. Selçuklular Döneminde, baraj türü yapılarda gelişme kaydedilmemiş; bu dönemde Konya'da sulama sistemleri kurulmuştur. Osmanlı Devleti Dönemi'nde, Anadolu'da Samlar Barajı'nın yanı sıra 1883'te İstanbul'da

⁹⁸⁰ Hakan Yiğitbaşoğlu, (2015). *Türkiye'de Barajlar*. Ankara: Türkiye coğrafyası araştırma ve Uygulama Merkezi, 172.

⁹⁸¹ Hasan Tosun. (2021, February). Safety Evaluation for Older Large Dams in Turkey. ICOLD Symposium on Sustainable Development of Dams and River Basins, New Delhi: 6.

⁹⁸² Özhan Uluatam, (Nisan 1998). *Damlaya Damlaya... Orta Doğu'nun Su Sorunu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 25.

Elmalı Barajı inşa edilmiştir. 1926'da Elmalı Barajı'nın yüksekliği 20 metreye çıkarılarak kargir baraja dönüştürülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile 28 Mayıs 1930'da yapımına başlanılan Çubuk Barajı, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk büyük barajıdır. 1939'da Niğde'de yapılan Gebere Barajı, 1948'de yapımına başlanan Van Sihke Barajı, 1948'de inşa edilen Eskişehir Porsuk Barajı diğer önemli barajlardır⁹⁸³.

Türkiye'de, baraj yapımı cumhuriyetin ilan edilmesiyle devlet politikası haline gelmiş; bu politika hükümetler tarafından desteklenmiştir. XX. asırda hızlı nüfus artışı, kentleşme ve sanayide artan enerji ve su ihtiyacına bağlı olarak baraj yapımı da hız kazanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında baraj yapımı konusunda yetişmiş insan kaynağının eksikliği sebebiyle baraj planlaması ve tasarımı noktasında yabancı firma ve teknik elemanlara ihtiyaç duyulmuştur⁹⁸⁴. Barajlar Vilayeti, Iğın'daki Nanekolu Bataklığının kurutulması amacıyla Iğın Ovası'nı sulamak için baraj izni almıştır. Barajın, Hindistan ve Amerika'daki barajlar örnek alınarak toprak ve taş setlerle yapılması planlanmıştır⁹⁸⁵.

Su işleri için 12 yıl boyunca kullanılmak üzere 1929'da bütçeden 100.000.000 lira ödenek ayrılmıştır. Ayrılan ödenekle Ankara ve Bursa Ovası'nın sulanması; Çubuk Barajı, Tarsus Bataklığı ile Cellad Gölü'nün kurutulması hedeflenmiştir. Ancak dünya ekonomik krizi nedeniyle bu ödeneğin sadece 12.000.000 lirası kullanılabilmiştir. Bu dönemde su politikalarında devletçi model yaklaşımı benimsenmiştir. 1932'de akarsular üzerinde kapsamlı etüt çalışması başlatılmıştır⁹⁸⁶.

Ünlü su mühendisi Omodeo, 1933'te Ziraat Enstitüsünde suni göller hakkında konferans düzenlemiştir. Konferansta, suyun insanlar için hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamış; suni göllerin yapılmasıyla verimin 2-3 kat artacağını ifade etmiştir. Omodeo konferansta şu hususlara değinmiştir:

Elektrik üretimi ve sanayinin diğer kollarında mühim bir kaynak olan suni göller içme suyu ve sulama alanında ülkelerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Akarsu ve nehirlerin rejimleri, yağışlara ve iklim koşullarına bağlı olduğundan taşkınlara sebep olabildiği gibi sıcak mevsimlerde şiddetli kuraklığa da yol açmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelebilmek adına barajlar ve büyük su hazneleri gibi yapay göllerin yapılması zorunluluk arz etmektedir. Baraj meselesi ve yapılışı en eski medeniyetlere, gelişimi ise XX. yüzyıla dayanmaktadır. 1933 yılı itibari ile dünya genelinde binlerce suni göl

⁹⁸³ TRCOLD DSİ. (2014). *Dams of Turkey (Türkiye'de Barajlar)*, Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu Türk Milli Komitesi, Ankara: DSİ Vakfı Yayınları, 58,107.

⁹⁸⁴ Aslı Yönten. (2014). *Türkiye'de Baraj Yönetimi ve Stratejik Yaklaşımlar*, İzmir: Birleşik Yayınları, 1,5,41.

⁹⁸⁵ Iğında Bir Baraj Yapılıyor. (18 Eylül 1933). *Hakimiyet-i Milliye*, s.3.

⁹⁸⁶ Su Politikaları Derneği. (2015). *Cumhuriyet ve Su*. Ankara: Su Politikaları Derneği, 7-8.

bulunmaktadır. Kurak memleketlerde, suni göllerin yapımı önemli bir husustur. Türkiye’de inşa edilecek yapay göller, Batı Anadolu kesiminde, büyük bir fayda sağlayacaktır. 1933 yılı itibariyle Türkiye’de, mevcut bir su barajı bulunmamakta ancak 1933’te Çubuk Çayı üzerinde bir baraj inşa edilmektedir. Yapımı devam eden Çubuk Barajı, İtalya’da elektrik üretiminin yapıldığı barajlara örnektir.⁹⁸⁷

Bir su barajı (suni göl) oluşturabilmek için herhangi bir nehrin kayalık, dağlık ve dar bir boğazdan geçmesi; bu yerden önce veya sonra geniş bir vadinin bulunması gerekmektedir. Boğazın yüksek bir duvarla kapatılarak kaynaktan gelen suyun alanda biriktirilmesiyle suni göl oluşturulmaktadır. Gölde biriken sular, açılan kapaklar vasıtasıyla istenildiği miktarda aktarılabilmektedir.⁹⁸⁸

3.1.1.1. Aksaray Sulama Barajı

Akşehir kasabasının üst kısmında geçen Ulurmak Nehri’nin sularıyla hem arazi sulanmış hem de elektrik elde edilmiştir. Sulama sonucu elde edilen hububatın (buğday, arpa, çavdar, fasulye) bir kısmı İstanbul ve Mersin limanlarından diğer şehirlere sevk edilmiştir.⁹⁸⁹

Melendiz dağlarından çıkan Ulurmak vasıtasıyla yaz aylarında Aksaray Ovası’nın su ihtiyacı karşılanmıştır. Ancak ilkbahar ve kış aylarında, ırmakta yaşanan taşkınlar neticesinde ova su altında kalmış; bataklıklar oluşmuştur. Taşkınları önlemek, bataklıkları kurutmak ve su depolamak amacıyla Orta Anadolu’nun buğday ambarı olan Aksaray çevresinde baraj yapılması düşünülmüştür.

Nafia Vekâleti, 1939’da incelemelerde bulunmak üzere bir su mühendisi görevlendirmiştir. Ulurmak’ın geçtiği yerlerde gerekli incelemeler yapılmış, bir rapor hazırlanmıştır. Raporda, temel kısımda 20 metre, üst kısımda 125 metre uzunluğunda ve 30 metre yüksekliğinde bir set inşa edilerek 92.000.000 m³ su barındırabilecek önemli bir barajın meydana gelebileceği yazılmıştır. Setin, 300.000 lira maliyet ile inşa edilebileceği ve 200.000 dönüm bataklığın tarımsal alana kazandırılacağı belirtilmiştir.⁹⁹⁰

Sular Genel Müdürlüğü, baraj yeri için Mamasun köyü ile Kızılkaya arasındaki alanı uygun görmüştür. Bu sebeple şehrin imar planı yeniden düzenlenmiştir. Plan kapsamında tarihi eserlerin korunmasına özen gösterilmiştir.⁹⁹¹

Ulurmak üzerinde Karasu ve Melendiz derelerinin birleştiği alanın altı km aşağısında bulunan Mamason köyünde baraj yapımı için hazırlık yapılmış, alanda

⁹⁸⁷ Suni Göller. (23 Mayıs 1933). *Hakimiyet-i Milliye*, s.9.

⁹⁸⁸ Suni Göller. (23 Mayıs 1933). *Hakimiyet-i Milliye*, s.10.

⁹⁸⁹ Türkiye Salnamesi. (1927). Akşehir, İstanbul: Anadolu Matbaası, İmtiyaz No:189. s.458.

⁹⁹⁰ Aksaray’da Bir Baraj Yapılacak. (25 Mayıs 1939). Tan, s. 5.

⁹⁹¹ Aksaray’da Yapılacak Baraj. (7 Ağustos 1939). Tan, s. 8,

sondaj çalışmalarına başlanmıştır. 250.000.000 m³ su depolaması hedeflenen baraj ile 500.000 dekar genişliğindeki Aksaray Ovası'nın sulanması hedeflenmiştir⁹⁹².

Genel müdür ve mühendislerden oluşan heyet, 1940'ta Aksaray'a giderek baraj inşaatını incelemişlerdir. Heyet, barajın tamamlanması halinde Aksaray'ın sulama sorununun ortadan kalkacağını, tarımsal üretimin 5-10 kat artacağını ifade etmiştir⁹⁹³.

3.1.1.2. Çine Garaganlı Barajı

Bakanlar ile Atatürk, 14 Ekim 1937'de Aydın'a giderek belediyeyi ziyaret etmiş; ardından Çine Çayı'nda inşa edilen barajdaki sondaj çalışmalarını incelemiştir. Yapılan incelemeler neticesinde baraj işleri tekrar gözden geçirilmiştir. Çetinkaya, baraj gezisinden sonra su işleri heyetine direktifler vermiş; oradan Aydın'a geçmiştir. Atatürk'e baraj hakkında bilgi vermiş, değerlendirmede bulunarak Germencik İstasyonu'na hareket etmiştir⁹⁹⁴.

Değerlendirme neticesinde, Çine'de, Garaganlı Burnu'nda yapılması karara bağlanan büyük Garaganlı Barajı'nın; Muğla'nın Kayırlı mevkiine taşınması kararlaştırılmıştır. Bu şekilde hem Çine Ovası kurutulmuş hem de su ihtiyacı karşılanmıştır. Çiftlik burnunda yapılan ikinci bir baraj sayesinde Koçarlı ve Söke ovaları da suya kavuşmuştur. Ayrıca Çine'nin su tesisatı da tamir edilmiştir⁹⁹⁵.

Koçarlı ve Söke ovalarının sulanma işi için Sular İdaresi mühendisleri, Çine Çayı ve Işıklar Gölü üzerinde sondaj çalışmaları yapmış, olumlu netice elde etmişlerdir. Işıklar Gölü üzerinde inşa edilecek barajın çevresinde geniş setler yapılmasına karar verilmiştir. Menderes Nehri ile Akçay üzerinde bentler yapılarak Aydın, Koçarlı ve Söke ovalarının tamamının sulanması amaçlanmıştır⁹⁹⁶. Nafia Vekâleti, Ulubat Regülatörü, Çine Çayı Barajı Regülatörü, Menderes Regülatörü, Çal Kazası Depolama Havuzu, Adala Regülatörü, Marmara Gölü Seddesi Regülatörü işini 1937'da ihaleye çıkarmıştır⁹⁹⁷.

3.1.1.3. Porsuk Barajı

1941'de Porsuk- İncesu mevkiinde, 120.000.000 m³ su toplama kapasitesine sahip kargir barajın yapılmasına karar verilmiştir. Yapılması planlanan barajla

⁹⁹² Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.124.

⁹⁹³ Aksaray'da Baraj İnşa Edilecek. (Son 26 Temmuz 1940). Posta, s. 4.

⁹⁹⁴ Çine Çayında Yapılacak Baraj. (14 Ekim 1937). Cumhuriyet, s. 3.

⁹⁹⁵ Çine Kazası Baştanbaşa Değişiyor. (6 Eylül 1938). Haber, s.6.

⁹⁹⁶ Türkiye'de Elektriğe Kavuşan Şehir. (30 Kasım 1938). Kurun, s.9.

⁹⁹⁷ Nafia Vekâletinden. (27 Temmuz 1937). Son Telgraf, s.7.

Porsuk taşkınının önüne geçilerek, tarımsal sulamanın yapılması hedeflenmiştir. Ayrıca kış suları ile beslenen Eskişehir Ovası'nın 460.000 dönümlük kısmına sulama tesisinin kurulması düşünülmüştür⁹⁹⁸. Beyşehir Ovası'nı sulamak amacıyla Porsuk Çayı üzerinde, Gökçekısıık mevkiinde yapılmasına karar verilen baraj inşaatına ait ihale yapılmış; ihaleye fiyat artışları ile ilgili ek madde ilave edilmiştir⁹⁹⁹.

Eskişehir'deki Porsuk Çayı'nın ıslahı ve Eskişehir Ovası'nın su altında kalmasını engelleyecek olan Porsuk Barajı'nın proje çalışmaları, II. Dünya Savaşı öncesinde yapılmış; baraj inşaatına ise 1943'te başlanmıştır. Barajın baş uzunluğu 160 metre, genişliği dipte 30 metre; en derin kısmında temel üstünden itibaren yüksekliği ise 26 metredir. Barajın tamamlanması ile 3.000.000 dönüm genişliğindeki Alpu ve Eskişehir ovaları sel baskınlarından kurtarılacak, kurak mevsimlerde bu iki ovanın su ihtiyacı karşılamış olacaktı. Barajın su toplama kapasitesinin 133.000.000 m³ olacağı tahmin edilmiştir. İnşaat, 22 bloka ayrılmış; sağ sahildeki dört blok hariç, diğer blokların beton parçaları dökülmüştür. Sol sahildeki bloklardan dördü, barajın yüksekliğine ulaşmıştır. Diğer kısımlarda beton inşaatına devam edilmiş, bloklar kademeli olarak yükseltmiştir¹⁰⁰⁰.

Porsuk Barajı, Eskişehir'in 25 km güneybatısında, Sakarya Nehri'nin bir kolu olan Porsuk Çayı üzerinde yer almıştır. Baraj, taşkın kontrolü ve sulama amacıyla inşa edilmiştir¹⁰⁰¹. Baraj inşaatının, 1947'de tamamlanması hedeflenmiştir. İnşaat 10 gün boyunca, günlük ortalama 70 ton çimento yapılarak yaklaşık 300 m³ beton dökülmüştür¹⁰⁰².

Porsuk Baraj inşaatı müteahhidi ile Bayındırlık Bakanlığı arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden baraj inşaatı, dokuz ay boyunca durdurulmuştur. İnşaatı yapan firmanın çabalarına rağmen, aralarındaki ihtilaf giderilememiştir. Müteahhit tarafından, 28 Mayıs 1948'de Bayındırlık Bakanlığına protesto gönderilmiş; ancak sorun çözülemediğinden inşaatın yapımı sekteye uğramıştır. Türkiye'ye barajları tetkik etmek amacıyla gelen Amerikalı baraj uzmanı Mr. Growden, Bayındırlık Bakanlığının su işleri ile ilgilenen müdürleri, mühendisleri başta olmak üzere bütün heyetle birlikte barajda tetkiklerde bulunulmuş; baraj etütleri incelemiştir. İnceleme sonucunda hazırlanan raporlar bakanlığa sunulmuştur. Raporda, Sakarya üzerinde yapımı devam eden Çağlayık Barajı inşaatından vazgeçilmesi; Porsuk Barajı'nın inşaatının ise bir an önce bitirilmesi gerektiği belirtmiştir. Barajın, masraflarını üç yıl içinde amorti edebileceği ifade

⁹⁹⁸ Sulama Programı. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkâr, s. 3

⁹⁹⁹ BCA.30.18.1.2.100.111.8.

¹⁰⁰⁰ Porsuk Baraj İnşaatı Kasım Ayında Başlayacak. (30 Temmuz 1947). Ulus, s.2.

¹⁰⁰¹ Orhan Ural, Ünver Urgan, (August 1967). *Large Dams in Turkey*, CIGB ICOLD, 27-28.

¹⁰⁰² Porsuk Barajı. (30 Temmuz 1947). Akşam, s.1.

edilmiştir. Türk mühendis ve işçilerinin bu alanda uzman olduklarını, teknik elemanlar arasında çok iyi mühendislerin olduğu dışarıdan mühendis getirilmesine gerek olmadığı vurgulanmıştır. Raporda, 1944'te Eskişehir ilini su altında bırakan ve milyonlarca lira zarara uğratan sel baskınının bir daha tekrar etmemesi için baraj inşaatının, bir an önce bitirilmesi gerektiği de ifade edilmiştir¹⁰⁰³.

Bayındırlık Bakanı Nihat Erim, 1948'de Eskişehir'deki Porsuk Barajı'na gitmiştir. Baraj inşaatını yerinde inceleyen Erim, hazırda inşaatın durduğunu, müteahhite 500.000 lira avans verilerek inşaatın devamının sağlandığını dile getirmiştir. Barajın ikmali için 7.000 m³ betonun dökülmesi gerektiğini söylemiştir. Müteahhidin tekrar işi yavaşlattığını ifade etmiş, Aralık 1948'e kadar barajda su toplanabileceğini, betonun %95'inin döküldüğünü açıklamıştır. Baraj bitirildikten sonra Porsuk'u temizleme ve Eskişehir Ovası'nı sulama işleri ile ilgili etüt çalışmalarına başlanacağına vurgu yapmıştır¹⁰⁰⁴.

Barajın inşaatı sürecinde yolsuzluk iddiaları gündeme gelmiş, Porsuk Barajı yolsuzluğu hakkında soruşturma başlatılmıştır. Dava evrakları, sanıkların duruşmalarını yapmak üzere Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmiştir. Baraj Kontrolü Yüksek Mühendis Faruk Benler, resmi evrakta sahtecilik yaparak baraja ait bazı alanlarda inşaat yapılmış gibi göstererek kazanç elde etmiştir. Faruk Benler ile aynı inşaatda çalışan Yüksek Mühendis Şuayıp İnal, Yüksek Mühendis Tevfik Madakhas da görevi ihmalden dolayı ACM'ye sevk edilmiştir¹⁰⁰⁵.

Kocaeli Milletvekili ve Bayındırlık Bakanı Nihat Erim, Eskişehir'deki Porsuk Baraj inşaatı hakkında Meclise bilgi sunmuştur. Erim, yapımına başlanan Porsuk Barajı'nın 1947'de müteahhite, 2.000.000 lira fazla ödenmesinden dolayı barajın inşaatının durdurulduğunu belirtmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde müteahhite ödenmesi gereken tutar ile mevcut aldığı tutar denkleştirilmiştir. Porsuk Barajı'nın yapılmasıyla bölgenin elektrik üretimi, sulama ve içme suyu gibi birçok ihtiyacını karşılayacağına değinmiştir. Sel zamanında taşkın altında kalan arazinin, barajın tamamlanmasıyla afetlerden kurtarılması hedeflenmiştir. 1948 yılı itibarıyla barajın %90'ı tamamlanmıştır. Porsuk Barajı'nın ilk vazifesi sel baskınlarını önlemek olacaktı. TBMM'ye sunulmuş olan 161.000.000 liralık bütçenin onaylanması durumunda Porsuk Barajı'nın sulama tesisatı da planlamaya dahil edilmiştir. 1948 itibarıyla baraj inşaatına 10.000.000 lira harcanmıştır. Barajın tamamlanabilmesi için 1.500.000 liraya daha ihtiyaç duyulmuştur. Meydana gelen Seyhan ve Amasya su baskınlarından sonra, aynı

¹⁰⁰³ Eskişehir Porsuk Baraj İnşaatı. (15 Temmuz 1948). Yeni Sabah, s.4.

¹⁰⁰⁴ Porsuk Davası Başladı. (3 Ekim 1948). Ulus, s.1.

¹⁰⁰⁵ Porsuk Barajı Soruşturması Sona Eriyor. (18 Eylül 1948). Ulus, s.2.

olumsuzlukların Eskişehir’de de yaşanmaması adına; Porsuk Barajı’nın da tamamlanarak olası felaketlerin önüne kısa sürede geçilmesi hedeflenmiştir¹⁰⁰⁶.

Sakarya Nehri’nin ana kolu olan Porsuk Çayına, Eskişehir yakınında bulunan Sarısu ile İncesu civarındaki Kargın derelerinin katılması sonucu, hemen her yıl taşkınlar yaşanmıştır. İncesu’dan, Sazılar’a kadar olan arazi suya teslim olmuştur. Özellikle ilkbahar, yaz ve sonbahardan sonra; Uluçayır, Karacaşehir, Gökçekısıık, Kızıllar, Seviş Köyü, Yassıhöyük, Ağapmar, Şefkatiye, Uzunburun, Gökdere, Farsıbey, Karahöyük, Alpu, Yalınlı, Emircik Beylikahır köylerinin neredeyse arazilerinin tamamına yakını olan 300.000 dönüm arazi su altında kalmıştır. Porsuk Barajı’nın tamamlanması ile yüzyıllardır devam eden doğal felaketler son bulmuş, bölge suya ve feraha kavuşmuştur. Gölün altında kalan 12 km uzunluğa sahip 11.000 dönüm arazi sudan istifade etmiştir. Buradan 100.000 ton pancar üretilerek, barajın kendi masraflarını kısa sürede amorti etmesi amaçlanmıştır. Sulama kanalları ve yatak temizliği işlerinin de 1950 yılına kadar bitirilmesi planlanmıştır. Böylece taşkınlara son verilerek 150.000.000 m³ kapasiteye sahip barajın suyundan istifade edilmiştir.¹⁰⁰⁷

Barajın tamamlanması sonucu taşkın tehdidi ihtimali tartışılmış, bu sebeple Porsuk Barajı’nın kapanması gündeme gelmiştir. Ankara’ya giden bir heyet, bu hususta inceleme yapmak üzere görevlendirilmiş; baraj hakkında incelemelerde bulunmuştu. Aynı ekip, müteahhit Hozakal İnşaat Limitet Şirketi tarafından Porsuk Barajı’nın geçici kabul ve muayenesini yapmak üzere Bayındırlık Bakanlığı tarafından görevlendirilmiştir. Yedi kişilik uzman ekip, bir fen heyetiyle birlikte Eskişehir’e gitmişlerdi. Fen heyetinin inşaat alanında yaptığı inceleme neticesinde, yapılan işin sözleşme şartnamesi ile projeye göre tamamlandığı tespit edilmiştir. Teslim komisyonu, bir rapor hazırlayarak işletmenin açılmasında bir engel olmadığı yönünde bakanlığa raporunu sunmuştur¹⁰⁰⁸.

1949’da Porsuk Çayı üzerinde yapılan baraj nedeniyle Eskişehir ve Kütahya’da su altında kalan yerlerin kamulaştırılması gerektiğine ve bu arazilerin kamulaştırılmasında kamu menfaati bulunduğu yönünde karar verilmiştir¹⁰⁰⁹.

3.1.1.4. Serderabat Barajı

Türk ve Rus temsilciler, Kars’ta Serdarabad Barajı’nın yapılmasına ilişkin 8 Ocak 1927’de protokol imzalamıştır. Protokolü Türkiye adına Vehbi, Fahri,

¹⁰⁰⁶ Porsuk Barajı Soruşturması Sona Eriyor. (18 Eylül 1948). Ulus, s.2-3.

¹⁰⁰⁷ TBMM TD. VIII/12, B:77, (28.06.1948), s.387-391.

¹⁰⁰⁸ Porsuk Barajı Açılıyor. (18 Mart 1949). Yeni Sabah, s. 2.

¹⁰⁰⁹ BCA.30.18.1.2.120.72.4.

Hasan beyler imzalarken; Sovyetler Birliği adına Kalandatse, Şadunts ve Karklin imza atmıştır¹⁰¹⁰.

Dış ilişkiler kapsamında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan sular anlaşmasıyla Serderabat Barajı'nın inşasına dair protokolün tasdiki hakkında kanun tasarısı Mecliste görüşülmüştür¹⁰¹¹. 8 Ocak 1927'de Kars'ta imzalanan *Sular Anlaşması*'yla Serderabat Barajı'nın İnşasına İlişkin Tezkere Protokolü kanunlaşmıştır¹⁰¹².

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yapılan anlaşma ve iki tarafın sınırlarını belirleyen nehir, çay ve dere birleşik sularından istifade etmek maksadıyla Serdarabad Barajı'nın inşasına ilişkin adı geçen protokolün onayı hakkındaki kanun Mecliste kabul edilmiştir. 25 Haziran 1927 Tarih ve 1168 Numaralı Kanun ile onaylanan anlaşmanın 11. maddesinin dördüncü fıkrasında belirtildiği üzere; Aras, Arpaçayı, Poshop Çayı, Kura ve Çoruh nehir ve dereleri ile ilgisi bulunmamaktadır. Bu Kanun 3 Ağustos 1927 itibarıyla yürürlüğe konulmuştur¹⁰¹³.

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer Bey, Mareşal Fevzi Çakmak, iktisat ve maliye vekilleri 1936'da Doğu Anadolu Bölgesi'ne bir gezi düzenlemiş; Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer Bey, gezi hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Hazırladığı raporda, Iğdır'da yapılacak Serdarabad Barajı ile ilgili gözlemlerini kaleme almışlardır¹⁰¹⁴.

Ruslar ile Iğdır kanalı yapımı için de görüşmeler yapılmış, olumlu cevap alınmıştır. Program gereği 1937'de kanal yapımına başlanması kararlaştırılmıştır. Daha önce yapılan kanalda, Türkiye'nin payına 500.000 lira düşmüştür. Bu kanalın tamamlanmasıyla Iğdır Ovası'nın suya kavuşturulması amaçlanmıştır¹⁰¹⁵. Iğdır'ın Serderabat Kanal İnşaatı 1938'de ihaleye çıkarılmıştır¹⁰¹⁶.

Serdarabad Barajı'nda, Aras nehir suyunun Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında taksim edilmesi ve kontrolünün sağlanmasıyla ilgili protokol 30 Mayıs 1938'de yürürlüğe girmiştir¹⁰¹⁷. 1938'de Atatürk'ün onayı ile Iğdır Barajı'nda

¹⁰¹⁰ Burcu Akgül Gönültaş, (2014). *Iğdır Kazası (1934-1960)*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 74.

¹⁰¹¹ TBMM ZC, D:2, C:30, İ.42, (12.03.1927), s.93.

¹⁰¹² TBMM ZC, D:2, C:33, İ.4, (08.06.1927), s.8.

¹⁰¹³ TBMM ZC, D:3, C:4, İ.71, (05.05.1928), s.43-44.

¹⁰¹⁴ BCA. 30.10.0.0.71.465.6.

¹⁰¹⁵ Elektrik ve Su İşleri. (27 Mayıs 1937). Ulus, s. 6.

¹⁰¹⁶ Büyük Su Projesinin Tahakkuku. (25 Temmuz 1938). Ulus, s. 2.

¹⁰¹⁷ BCA.30.18.1.2.83.47.19.

çalışacak olan Macar Montör Parizsi ile Madaraki'nin, Kars'ta belirtilen mevkiye girmesine izin verilmiştir¹⁰¹⁸.

1939 yılı itibarıyla Aras Nehri üzerindeki Serderabat Barajı'nda yapılmış olan su tesisatının, 50.000 liralık kısmının inşaatı tamamlanmıştır. Iğdır Belediye Meclisi, yaklaşık 15 km uzaklıkta bulunan Ağrı Dağı eteklerindeki Arkof Suyu'nun, Iğdır'a akıtılması için Belediyeler Bankasından 100.000 lira kredi alınmasına karar vermiştir¹⁰¹⁹.

Türkiye'nin önemli pamuk yetiştirme alanlarından birisi olan Iğdır Ovası'nın sulanması için Sovyetler Birliği ile sınır teşkil eden Aras Nehri üzerinde, Serdarabad Barajı su alma tesisatı inşaat işleri 1940'ta devam etmiştir. Burada tünel kanal ve su toplama havuzu inşa edilmiştir. İkinci kısım olarak ana kanal inşaatları yapılmıştır¹⁰²⁰.

Kars Milletvekili Hüsametdin Tugay, Meclis toplantısında Aras Nehri üzerinde bulunan Kars'ın, Iğdır ilçesindeki Serdarabad Barajı hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Tugay, 1927'de yapılan anlaşma gereği Türkiye'nin barajdan istifade edip etmediği sorusunu hükümete yöneltmiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekili Necmettin Sadak konuyla ilgili açıklamada bulunmuştur. Sadak,

*“Sovyetler Birliği ve Türkiye sınırını teşkil eden Aras Nehri üzerinde 1927'de yapımına başlanan Serdarabad Barajı hakkında anlaşma yapılmış; ancak Türkiye, topraklarında bu barajdan yararlanma imkânı bulmamıştır. Bakan Sadak, Sovyetler Birliği ile Türkiye Hükümeti arasında imzalanan sulama anlaşmasına göre, barajın inşa ve tamir masraflarını Sovyet Rusya hükümetinin ödeyeceğini belirtmiştir. Türk Hükümeti ise payına düşen baraj giderlerinin yarısını ödemeyi kabul etmiştir. Ancak gerek II. Dünya Savaşı gerekse diğer sebeplerden ötürü, Türkiye baraj için ödemesi gereken tutarı ödeyememiş; bu sebeple baraj suyundan istifade edilememiştir.”*¹⁰²¹.

3.1.1.5. Seyhan Barajı ve Sulama Kanalları

Adana'da şehrin içme ve sulama suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla şehrin batısında bir baraj yapılması planlanmıştır. Sulama ve elektrik üretimi amaçlı yapılacak barajın inşa edilebilmesi için Seyhan Nehri'nin 10 metre derinliğe kadar ıslah edilmesi amaçlanmıştır¹⁰²². Adana ve Kayseri çevresindeki enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla uygun yer arayışı da sürdürülmüş, tespit edilen

¹⁰¹⁸ BCA.30.18.1.2.84.90.6.

¹⁰¹⁹ Aras Nehri Üzerinde Büyük Baraj. (11 Temmuz 1939). Ulus, s. 6.

¹⁰²⁰ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 167-168.

¹⁰²¹ TBMM TD. VIII/23, B:16, (06.01.1950), s.140.

¹⁰²² Şehrin Garp Yatağına Baraj Yapılacak. (3 Ocak 1937). Tan, s.12.

alanlarda etüt çalışması yürütülmüştür. İncelemeler neticesinde, bu bölümde su gücünden yararlanılabileceği kanaatine varılmıştır. Bu sular içerisinde en uygunu, Seyhan'ın Zamnak kolu olarak görülmüştür.¹⁰²³

Proje kapsamında, taşkınların önüne geçmek için için Seyhan Nehri üzerinde toprak baraj inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu barajdan sulama suyu temin edilerek aynı zamanda enerji üretiminin de gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Sulama şebekesinin kurulmasıyla Adana Ovası'ndaki 1.440.000 dönüm araziden, her türlü mahsulün yetiştirilmesi amaçlanmıştır.¹⁰²⁴

Büyük su projesinin tahakkuku çerçevesinde, Seyhan Nehri sağ sahil sulama kanal projesi tamamlanmış; proje ihaleye çıkarılmıştır. Seyhan inşaatı 1938'de devam etmiş, sol sahil kanal çevresi ve regülatör projesi de ihaleye verilmiştir.¹⁰²⁵. Nehrin üzerinde yapılması planlanan sulama kanalı için Ankara'dan, su işlerine mensup bir heyet gelmiştir. Barajın yapım işleri Alman Hohtif Şirketine ihale ile verilmiştir.¹⁰²⁶

Cumhuriyet Dönemi'nde taşkınlardan kaynaklanan felaketleri önlemek ve suyu kontrol altına almak için Seyhan Nehri'nin kenarları setlerle çevrilmiştir. 1938'de burada bir de regülatör yapılmıştır.¹⁰²⁷

Güneydeki ovaların sulanması amacıyla büyük su tesisleri, baraj ve kanallar inşa edilerek; su baskını ve kuraklığın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Adana Ovası'nda, sulu ziraatın yapılarak ovanın selden ve bataklıkların kurutulması amacıyla Tarsus, Mersin, Silifke'de faaliyetler yürütülmüştür. Bu amaçla Su İşleri Teşkilatı tarafından proje hazırlanmıştır. 1.600.000 dönümlük Adana Ovası'nın sulanması ile kanal işleri süratle yapılmış, dokuz sondaj kuyusu açılmıştır. Seyhan Regülatörü kontrol binası da inşa edilmiştir.

Kanal inşaatları için sol kanala 600.000 TL, sağ kanala 927.000 TL, Tarsus yerden kanalına 530.000 lira olmak üzere toplam 2.057.000 lira harcanmıştır. Taşkınları önlemek için 1.500.000 dönümlük bir alanda inceleme yapılmış, deşarj kanalları için projeler hazırlanmıştır. Sağ taşkın deşarjı için 1.500.000 lira, sol taşkın deşarjı için 6.000.000 TL; 36 km uzunluğundaki sağ sulama kanalı için de 500.000 lira harcanmıştır. Adana'ya yakın geçen, Seyhan Nehri'nde muazzam bir baraj yapılmasına karar verilmiştir. Yapılması planlanan barajın 1938 yılı itibarıyla Türkiye'nin en büyük barajı olacağı belirtilmiştir. Ankara Barajı'nın

¹⁰²³ Memleketimizin Elektriklendirilmesi. (6 Ağustos 1940). Son Posta, s. 3.

¹⁰²⁴ Sulama Programı. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkar, s. 3.

¹⁰²⁵ Büyük Su Projesinin Tahakkuku. (25 Temmuz 1938). Ulus, s.2.

¹⁰²⁶ Özlem Yaktı, (2014). *Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 209.

¹⁰²⁷ Erdem Çanak, (2013). *Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956)*, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 7.

birkaç katı büyüklüğünde inşa edilmesi planlanan baraj suyunun, 10 metre kabartılarak ana kanala akıtılması düşünülmüştür. Barajın toplam maliyeti 3.500.000 lira olarak hesaplanmıştır. Seyhan üzerinde kurulacak olan regülatör suyu, 30 rakımına kadar çıkarılarak ovanın demiryolundan aşağı kısmı, belirtilen rakımdan daha az olduğundan demiryolu ile Akdeniz sahili arasındaki alanın sulanması hedeflenmiştir. Burada yapılan sondaj çalışmasında olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Baraj ve kanalların tamamlanmasıyla Çukurova bölümünde sulama neticesinde asgari 600.000, azami 900.000 balya pamuk elde edilmesi amaçlanmıştır. Çukurova çiftçisinin sulamadan önceki duruma nazaran 40.000.000 ile 50.000.000 lira fazla kazanca sahip olacağı belirtilmiştir¹⁰²⁸. Çukurova'nın sulanması için açılan büyük kanallara su verecek olan büyük Seyhan Barajı'nın inşası için 2.400.000 lira ihale bedeli belirlenmiştir¹⁰²⁹.

Çukurova'nın bataklıktan ve kuraklıktan kurtarılması için Seyhan üzerindeki büyük barajın inşaatını alan müteahhitler, baraj inşaatı için gerekli olan malzemeyi vapur ile Mersin'e göndermiştir. Kanal inşaatında kullanılmak üzere iki büyük ekskavatörle Şubat 1939'da çalışmalara başlanmıştır¹⁰³⁰. Çukurova'yı sulayacak olan kanalın sağ tarafı tamamlanmış, üçüncü kısmı da ihaleye verilerek inşaatla başlanmıştır. Diğer kısımların etüdü de tamamlanmıştır¹⁰³¹.

Baraj inşaatında çalışacak iki yabancı mühendis Semplon Ekspresiyle Almanya'dan, Türkiye'ye gelmişlerdir. Mühendisler yaklaşık üç yıl içerisinde işin tamamlanacağını taahhüt etmişlerdir. Barajda depolanacak suyun, belirli istikametlere açılacak kanallar vasıtasıyla araziye akıtılması planlanmıştır¹⁰³².

Seyhan Nehri'ndeki büyük barajın inşasına başlanmış, ikiye bölünen nehrin son kısmındaki sular boşaltılmış; kanallar açılmıştır. “*Seyhan'ı, Nil gibi faydalı; Çukurova'yı Mısır kadar bereketli kılacak proje*” sloganıyla büyük su santrali inşaatına başlanmış, İnşaatla gözle görülebilecek şekilde ilerleme sağlanmıştır. İki dağ arasındaki vadi; bent ile örülmüş, bu vadiyi dolduran su, bir göl halini almıştır. Sol kısım bendi yapıldıktan sonra su verilmiş, sağ tarafın suyu tahliye edilmiş; ikinci kısmın inşaatına başlanmıştır. Aralık 1939'a kadar sol kısmın tamamlanması hedeflenmiştir. Kanallar üzerindeki köprü inşaatı da tamamlanmıştır. Büyük su kanallarının yanındaki duvarların, üst kısımları da yola dönüştürülmüştür. Adana'dan baraja kadar olan mesafede, geniş bir yol yapılmış; baraj çevresi halkın gezinti ve eğlence amaçlı kullanabileceği bir mekân

¹⁰²⁸ 1 Eylül Cenupta Ovalar Nasıl Sulanacak. (1938). Ulus, s. 6.

¹⁰²⁹ Büyük Seyhan Barajı Yapılıyor. (12 Şubat 1939). Haber, s.2.

¹⁰³⁰ Seyhan Sol Kanal İnşaatı. (20 Şubat 1939). Ulus, s. 6.

¹⁰³¹ Seyhan Barajı İnşaatına Başlanıyor. (28 Mart 1939). Son Posta, s.5.

¹⁰³² Adana'da Yapılan Büyük Baraj. (9 Mayıs 1939). Vakit, s.3.

haline dönüştürülmüştür. Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, baraja giderek incelemelerde bulunmuştur¹⁰³³.

Seyhan Nehri'nin sağ ve sol kısımlarındaki toprağa su verecek olan kanal inşaatı, 1941'de tamamen bitirilmiştir. Seyhan Baraj inşaatı hayli ilerlemiş, betonlar yükselmeye başlamıştır. 1942 yılının mayıs ayında, barajın sulu ziraat için hizmeti açılması hedeflenmiştir¹⁰³⁴.

Çukurova'nın sağ ve solunu sulamak amacıyla yapılan Seyhan Barajı ve sulama kanalları 24 Mayıs 1943'te tamamlanmıştır. Sağ ve solda bulunan kanallar Türkiye'nin en büyük kanallarıdır. Bunlardan ilkinin derinliği 30, diğerinin ise 24 metredir. Sulanabilecek alan ise 1.820.000 dekadır¹⁰³⁵.

Yazın en kurak zamanlarında, Adana Ovası'na su verecek olan Seyhan Barajı 30 Haziran 1943'te tamamlanmıştı. Yapımı yaklaşık 2,5 yıl süren baraj 1.440.000 dönüm arazi sulama kapasitesine sahipti. Barajın genişliği 24 metre olup kapaklar kapatıldığında Regülatörün arka kısmında altı metre su kalmaktaydı. Sulama yapılacak alanda, pamuk üretimi öncelikli olarak düşünülmüştü. 30 Haziran itibariyle Çukurova'da sulu ziraat devri başlanmış, Seyhan Nehri'nin sağında ve solunda yüz binlerce dekar toprağı sulayacak olan ana kanallara su verilmiştir. Türkiye'nin en büyük su tesislerinden biri olan regülatörün maliyetinin 10.000.000 lirayı bulmuştur. Sulama işleri arasında önemli bir yer teşkil eden husus regülatör yapım işleri olmuştur. 1945 yılına kadar yapılmış olan en büyük regülatör Seyhan regülatörüdür. Bu regülatör sayesinde 1.500.000 dönüm arazi sulanabilmiştir¹⁰³⁶.

Milyonlarca liraya mal olan Seyhan regülatör ve kanal açılışını, Nafia Vekili Sırrı Day'ın katılacağı bir törenle yapılması planlanmıştır. 7.000.000 liraya mal olan barajın açılışında su şenliklerinin de düzenlenmesine karar verilmiştir¹⁰³⁷.

Seyhan Havzası'nın 180.000 dönüm arazisini sulayacak tesisat tamamlanmış olmasına rağmen, bu arazinin sadece üçte birini sulayabilmiştir. 10.000.000 lira bütçenin ayrılması durumunda, 300.000 dönüm arazinin daha sulanması planlanmıştır. Seyhan Barajı'nın regülatör kapakları, seddeler, sulama şebekesi için bütçeden ayrılan ödenekten 22.000.000 lira tasarruf edilmiştir¹⁰³⁸.

Seyhan Nehri'ndeki toprak baraj inşaatı için hazırlanan proje ile ilgili incelemelerde bulunmak üzere, uluslararası şöhrete sahip olan Amerikalı

¹⁰³³ Seyhan Nehrinde Büyük Baraj. (22 Ağustos 1939). Akşam, s. 4.

¹⁰³⁴ Çukurova'yı İhya Edecek Kanal ve Baraj. (14 Şubat 1941). Son Posta, s.1.

¹⁰³⁵ İşletmeye Alınacak Yeni Kanal ve Baraj. (24 Mayıs 1943). Vakit, s.5.

¹⁰³⁶ Yeni Baraj ve Regülatörler Kazandık. (31 Temmuz 1945). Ulus, s. 4.

¹⁰³⁷ Seyhan Barajı Nutukla Açılacak. (30 Haziran 1943). Son Posta, s.1.

¹⁰³⁸ TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1038-1044.

Profesör Terzag, Adana'ya giderek tetkiklerde bulunmuştur. Terzag, toprak baraj konusunda hazırladığı projeyi, bakanlığa sunmuştur¹⁰³⁹.

3.1.1.6. Sivas Barajı

Sivas Belediyesi tarafından inşa edilen Sivas Barajı, 14 Eylül 1935'te törenle hizmete açılmıştır. Törende Belediye Başkanı Hüseyin Veli Gürlebük, açıklamada bulunarak barajın 24 saatte boşalabildiğini, Mındar Irmağı'nın bıraktığı atıkları sürükleyerek Kızılırmak'a kadar ulaştırabilme gücüne sahip olduğunu belirtmiştir¹⁰⁴⁰.

Divriği kasabasının su ve yapı kısmı inşaatı için 6 Ocak 1950'de hidroelektrik tesisatı ihaleye çıkarılmıştır. Keşif bedeli 221.909 lira olarak belirlenmiş, ihale 10 Ocak 1950'de gerçekleşmiştir¹⁰⁴¹.

3.1.1.7. Yenişehir Barajı

Konya Valisi Cemal Bardakçı ile beraberindeki başmühendis Adli Pelin Bey ve Su Mühendisi Şmit Bey, su tetkikleri ile baraj yapımı için Karaman'a gitmişlerdir. Yapılan incelemeler neticesinde kasabada 30.000.000 m³ su toplayacak ve yaklaşık 100.000 dönüm araziye sulayacak bir barajın yapılması planlanmıştır. Barajın toplam maliyeti 50.000 lira olarak hesaplanmıştır¹⁰⁴².

Karaman yakınında yapılacak bu büyük bir baraj ile Karaman Ovası'nın tamamı sulanacak ve kuraklık derdi son bulacaktı. Konya Genel Meclisinin aldığı karar ile Karaman'a üç saat uzaklıkta bulunan alanda baraj inşasına karar verilmiş, Bunun için de 70.000 lira maliyet çıkarılmıştır. Karaman Ovası'nı kuraklıktan kurtaracak olan bu baraj için Göded Çayı'ndan istifade edilecekti. Baraj yapımı için Avrupa'dan uzman getirilecek ve getirilecek uzman aynı zamanda Yerköprü Şelalesi ile Göksu Deresinde de inceleme yapacaktı. Karaman su kaynakları açısından, suyu bol olan yaklaşık 70- 80 çeşmeye sahipti. İki gözlü bu çeşmelerin birinden iyi su akmakta bu sular düden adını verdikleri yer altındaki tabii depolara dökülmekteydi. Bu düdenler doğal kanalizasyon işlevi görmektedir. Bu içme suları çok kireçli ve nitritliydi. Kaynağını ise kasabaya üç saat uzaklıkta bulunan Gökçe Suyundan almaktaydı. Açık tarlalardan geçtiği için suyun yapısını da değiştirmişti. Açık alanın kapatılması ise sağlık açısından son derece önemli görülmekteydi. Bölge halkının bir kısmı ise yakınlardaki Burhan köyü suyunu kullanmışlardı¹⁰⁴³.

¹⁰³⁹ Seyhan Barajında Amerikalı Profesörün Tetkikleri. (24 Eylül 1949). Akşam, s.6.

¹⁰⁴⁰ Sivas Barajı Dün Açıldı. (15 Eylül 1935). Tan, s.8.

¹⁰⁴¹ Hidroelektrik ve Su Yapı Tesisatı. (6 Ocak 1950). Son Posta, s.8.

¹⁰⁴² Karaman Barajı. (29 Nisan 1935). Akşam, s.5.

¹⁰⁴³ Karaman'da Büyük Baraj Yapılacak. (26 Haziran 1935). Akşam, s.8.

Valisi Bardaçı'nın, Konya'da susuzluğa karşı uzmanlarla yaptığı görüşme neticesinde yüksek tarım enstitü hocaları Jeoloji Profesörü Salamon Bey ve Laboratuvar Şefi Şevket Ahmed ile Konya Ovası'nda gezi yapmış; birtakım incelemelerde bulunmuşlardır¹⁰⁴⁴.

İncelemelerde, obrukların Beyşehir Gölü ile bağlantısının olmadığı tespit edilmiş; göl ve obruklarda bulunan balık türlerinin de farklı olduğu tespit edilmiştir. Obrukların, kayaların yıkılması ile meydana gelen derin kuyular olduğu saptanmış; bu suların ne şekilde yararlanacağı hususu gündeme gelmiştir. Ayrıca Beşgöz Suyundan yararlanılarak elektrik üretilebileceği fikri de ortaya atılmıştır. Baraj yapımı ile ilgili alternatif fikirler üretilmiş, bunlar arasında İn Suyundan yararlanılarak baraj yapımının imkânsız olduğu kanaatine varılmıştır. Profesör Salamon, Sarısu'nun Beyşehir Gölü'ne akıtılması sonucu su potansiyelinin artacağını belirtmiştir. Profesör, Sille'de baraj yapılması fikrine katılmış; Karaman'da baraj yapılmasına ise sıcak bakmamıştır. Salamon, baraj yapılacak alan üzerinde araştırma yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Yapılacak araştırma ve incelemeler için Almanya'dan, su uzmanının getirilmesi planlanmıştır¹⁰⁴⁵.

Ziraat Vekâleti, Sarısu'nun, Beyşehir Gölü'ne akıtılması için hazırlıklara başlamış; çalışmanın tamamlanmasıyla Yenişehir Barajı'nın faaliyete geçeceği ifade edilmiştir. Kurak mevsimlerde, Beyşehir civarındaki 250.000 dönüm arazinin sulanacağı belirtmiştir. 12.000.000 lira bütçeyle uygulanan proje sonucunda, gölün su seviyesinin artırılması amaçlanmıştır.¹⁰⁴⁶

Jeolog Profesör Salamon Kalzi, yaptığı son incelemesindeki raporunda göl derinliğinin az olduğunu belirtmiştir. Kalzi, Ziraat Vekâletine; gölü yardımcı sularla beslemenin uygun olacağını dile getirmiştir. Çalışmanın yapılabilmesi için Ziraat Bankasından 90.000 lira alınmıştır. Böylelikle Sarısu'nun mecrası değiştirilmiş, göl seviyesinin önceki yıla nazaran arttığı gözlenmiştir¹⁰⁴⁷.

3.1.2. İçme Suyu ve Sulamanın Amaçlandığı Barajlar

3.1.2.1. Beyşehir Göl Barajı

Konya Ovası Sulama İdaresi, 1932 malî bütçe tasarısı görüşmesinde genel sulama tesisatının onarımı ve Beyşehir Göl Barajı'nda yapılacak tadilat için 90.000 lira ödenmesini talep etmiştir. Başvekil İsmet Bey, Meclisteki

¹⁰⁴⁴ Konya'da Yapılacak Büyük Baraj Hazırlıkları. (31 Temmuz 1935). Yeni Asır, s.3.

¹⁰⁴⁵ Sarısu Tomruk Gölüne Aktarılıyor. (20 Temmuz 1935). Kurun, s.5.

¹⁰⁴⁶ Sarısu Tomruk Gölüne Aktarılıyor. (31 Temmuz 1935). Kurun, s.1.

¹⁰⁴⁷ Beyşehir Gölünün Suyu Takviye Edilecek. (11 Eylül 1935). Cumhuriyet, s.3.

konusmasında Konya Ovası'nı sulamakta olan Beyşehir Gölü su seviyesinin geçmiş yıllara nazaran oldukça düştüğünü söylemiştir.

Nafia Vekâleti su uzmanlarının raporlarında, gölü besleyen ırmakların getirdiği ve gölde biriktirdiği suyun; gölde harcanan su miktarına denk gelmediğine vurgu yapılmıştır. Gölün, kış aylarında yeteri kadar kar ve yağmur suları ile beslenememesi halinde; Kuraklığın, Konya Ovası ve çevresi için endişe verici bir hal alacağına dikkat çekmişlerdir. Öyle ki 1932 yılı itibarıyla Beyşehir Gölü'ndeki su, barajdan akamayacak bir seviyeye düşmüştür. Bu sebeple kış aylarında barajı dolduran suyun, yaz aylarında tasarruflu bir şekilde kullanılması uyarısında bulunulmuştur. Raporda, değinilen bir diğer husus ise az bir gider karşılığında, barajda ufak bir tadilat yapılarak gölün yatağındaki sudan, bir miktar daha fazla su elde edilebileceği yönünde olmuştur¹⁰⁴⁸.

Konya Ovası'nın sulanması için yapılan sulama tesisatından, göl seviyesinin düşmesinden kaynaklı yararlanılamamıştır. Bu sebeple ikinci bir baraj inşası düşünülmüş, 1935 bütçe kanununa istinaden Ziraat Bankasından 90.000 lira kredi alınmıştır. Ancak uzmanlarca yapılan yeni etütler neticesinde, baraj açmak yerine; Sarısu Çayı'nın, Beyşehir Gölü'ne akıtılması düşünülmüştür. Köylere mevcut kanallar vasıtasıyla daha fazla su sevk edebilmek amacıyla uzun süredir temizlenmemiş, yıkılmış olan kanalların ıslahı da gerekli görülmüştür¹⁰⁴⁹. Sarısu'yun, Beyşehir Gölü'ne akıtılması amacıyla açılan kanal güzergâhında istimlak edilecek olan arazi bedeli de 200 lira olarak belirlenmiştir¹⁰⁵⁰.

3.1.2.2. Bizeri Sulama Barajı

Tokat ve çevre köylerin kalkınmasına önem verilmiş, bu kapsamda Vali Sadri Aka bu konunun üzerinde önemle durmuştur. Bizeri köyüne ait sulama barajı açılış töreni yapılarak işletmeye açılan Bizeri Barajı, 170 metre uzunluğunda beş metre yüksekliğinde bir duvarla örülmüştür. 300.000 m³ su alma kapasitesine sahip baraj, köyün sulama ihtiyacının %50 sini karşılamıştır. Barajın açılış törenine Tokat milletvekilleri, vali ve çevre köylerden birçok köylü katılmıştır¹⁰⁵¹.

3.1.2.3. Cingören Barajı

Uzunyayla Ovası'nı sulamak amacıyla uzunlukları 64 kilometreyi bulan yedi kanal açılmıştır. Niğde'de, elmalıkların sulanması amacıyla Niğde'nin 14 km kuzey

¹⁰⁴⁸ TBMM ZC, D:4, C:12, İ.22, (09.01.1933), Sıra Sayısı:48, s.41.

¹⁰⁴⁹ TBMM ZC, D:5, C:7, İ.11, (05.11.1935), Sıra Sayısı:14, s.1.

¹⁰⁵⁰ TBMM ZC, D:6, C:16, İ.64, (10.03.1941), Sıra Sayısı:78, s.49.

¹⁰⁵¹ Bizeri Barajı Törenle Açıldı. (1 Temmuz 1949). Yeni Sabah, s. 4.

batisındaki Cingören mevkiinde, 2.500.000 m³ hacme sahip ve 150 metre uzunluğunda baraj yapılmasına karar verilmiştir. Kar suları ile beslenecek olan barajın etüt çalışmaları yapılarak projeleri hazırlanmıştır¹⁰⁵².

3.1.2.4. Çivril Barajı

Denizli’de, su incelemeleri 14 Şubat 1938 itibariyle yapılan sona ermiş; Nazilli ve Burhaniye arazisinin sulanması amacıyla 300.000.000 m³’lük suyu barındıracak baraj yapılmasına karar verilmiştir. Hükümetin izlemiş olduğu su siyaseti kapsamında, Denizli sınırları içerisinde kalan arazinin sulama işlerine ayrı bir önem verilmiştir. Su Uzmanı Adnan Sancar’ın başkanlık ettiği fen işleri heyeti, burada faaliyete başlamış; Küçük ve Büyük Menderes havzalarında inceleme yapmışlardır. İncelemelerin birinci safhası tamamlanmış, rapor hazırlanarak bakanlığa gönderilmiştir. Bakanlığın uygun görüşleri ile su işi tesisatı ilkbaharda tamamlanmış, ilk projenin yaklaşık bedeli 400.000 lira olmuştur. Denizli’de yapılan çalışmalar, Çal mevkii ile Boceli mevkii olmak üzere iki başlık etrafında ele alınmıştır.

Çal’da, Çivril kazasının Işıklar nahiyesinde çıkan Kara Menderes ile Büyük Menderes’in suları üzerinde inceleme yapılmıştır. Çal’da, Değirmen Deresi’nde inşa edilmesi planlanan baraj marifetiyle Nazilli, Burhaniye arazisinin sulanması hedeflenmiştir. Yaz aylarında, Menderes’in suyu bu bölgeyi sulamakta yetersiz kalmış; bu sebeple kış aylarındaki suyun Çal’daki barajda toplanması uygun görülmüştür. Yaklaşık 300.000.000 m³ suyu toplayacak olan barajın, boğaz kısmının su basıncına uygun olup olmadığı konusunda jeolojik incelemeler yapılmıştır. Büyük Menderes Havzası’ndaki Buldan kazası, Yenice mevkiinde tesisat yapımı planlanmıştır. Açılacak kanallar vasıtasıyla Çeşmebaşı, Ada, Karahayit ve yöredeki arazinin suya kavuşturulması amaçlanmıştır.

İkinci aşamada Bocelli mevkiinde; Acısu, Menderes mecrasında yapılması planlanan tesisat ile 45 km uzunluğunda bir kanal açılarak Sarayköy ve Denizli ovalarında 280.000 dönümlük arazinin sulanması hedeflenmiştir. Bocelli’de açılması planlanan ikinci bir kanalla; Çömleksaz, Irlıganlı, Pamukkale ve bölge arazisinin sulanması planlanmıştır. Denizli’nin verimli topraklarında, başı boş akan akarsular kontrol altına alınmış; civardaki bataklıklar kurutulmuştur. Öyle ki bu sular belirli bir alanda biriktirilerek tarımda, bu sulardan istifade edilmiştir. Gireniz köyünden başlayarak Menderes’in kuzey kısımlarından, Nazilli’nin Dereköyü Çayı’na kadar açılan sulama kanalı 130.000 lira karşılığında ihaleye

¹⁰⁵² Cumhuriyet’in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin1941, Yıl 8, S.5, s.163.

verilmiştir. Açılan kanalda 600 işçi çalışmış, kanal nisan ayında tamamlanmış; haziran ayı itibariyle arazi suya kavuşmuştur¹⁰⁵³. Sarayköy Ovası'nın, su ihtiyacını karşılamak için Denizli'nin Böceli Mevkiinde açılmasına karar verilen kanalın maliyeti 500.000 lira olarak hesaplanmıştır¹⁰⁵⁴.

Büyük sulama tesisatı projesinin uygulandığı beş muntıkada, Haziran 1938'de işe başlanacağı bildirmiştir. Köylüleri, kuraklık tehlikesinden kurtarmayı amaçlayan projenin; uygulanmasına yönelik büyük hazırlıklar yapılmıştır. Batı Anadolu'da yer alan beş bölgenin sulama işi müteahhite verilmek üzere ihaleye çıkarılmıştır. Bu beş bölge için yaklaşık 10.000.000 liradan fazla maliyet çıkarılmıştır. Büyük Menderes'e bağlı Çürüksu inşaatı ile Sarayköy Ovası sulama tesisatı için keşif bedeli 446.579 lirayı bulmuştur¹⁰⁵⁵.

Denizli Milletvekili Emin Aslan Tokat, Denizli Havzası'nda sulamayla ilgili işlerin yavaş yürüdüğünü, müteahhite verilen sürenin de bitmek üzere olduğunu belirtmiştir. Çivril'de, büyük bir barajın yapılmakta olduğunu, Çivril Barajı'nın fazla suyu tutarak taşkın riskini bertaraf edeceğini ifade etmiştir. Aydın ve Denizli ovalarının her yıl taşkınlara maruz kalmasından ötürü, ülkenin milyonlarca zarara uğradığını vurgulamıştır. Ayrıca Menderes işinin ivedilikle ıslah edilmesini talep etmiştir¹⁰⁵⁶.

15 km uzunluğunda bir kanala sahip olan Nazilli Ovası sol sahil sulama kanalı 1946'da tamamlanmıştır. Bu sayede 50.000 dönümlük arazi ile Denizli ve Sarayköy Ovası sol sahil sulaması tamamlanmış, 40.000 dönümlük arazi suya kavuşmuştur¹⁰⁵⁷.

3.1.2.5. Çubuk Barajı

Çubuk Barajı, Ankara'nın 12 km kuzeyinde bulunan Çubuk Deresi üzerinde beton ağırlıklı yapılan bir barajdır. Barajın yapım amacı, halkın su ihtiyacını burada temin etmektir. Baraj zemin seviyesinden itibaren üç metre derinlik ve 20 metre genişlikte yapılmış, inşaat sürecinde büyük bir taş zeminle karşılaşılması; bu durum barajın yapımını geciktirmiştir¹⁰⁵⁸.

1923'te başkent olan Ankara'nın nüfusu aniden artmış ve eski su tesisatı ihtiyacı karşılayamamıştır. Ankara Belediyesi bu ihtiyacı göz önünde bulundurarak şehrin su ihtiyacını gidermek amacıyla 1925'te şehrin su tesisatını bir müteahhitte vermiştir. 1928 yılına kadar devam eden inşaat, bazı ekonomik

¹⁰⁵³ Denizli Vilayeti Dahilinde Su İşi İstikşafatı Bitti. (14 Şubat 1938). Son Posta, s. 5.

¹⁰⁵⁴ Sarayköy Ovası Sulama İşleri Bir Yıla Kadar Bitecek. (29 Ekim 1940). Akşam, s. 6.

¹⁰⁵⁵ Büyük Sulama Tesisatı. (23 Mayıs 1939). Haber, s. 2.

¹⁰⁵⁶ TBMM ZC, D:18, C:25, İ.58, (28.05.1941), s.234.

¹⁰⁵⁷ Bayındırlık Alanında Her gün Biraz Daha İleri 29 Ekim 1946). Vakit, s. 4.

¹⁰⁵⁸ Orhan Ural, Ünver Urgan, (August 1967). *Large Dams in Turkey*, CIGB ICOLD, 23-24.

sebeplerden ötürü durdurulmuştu. Bu üç senelik süre zarfında su ihtiyacı karşılanamamıştır. Bunun için Dahiliye Vekâleti, şehirdeki uzmanlara incelemeler yaptırmıştır¹⁰⁵⁹.

Uzmanlar, içme ve sulama suyu için ilk araştırmaları yapmış; şehrin kuzey doğusundan geçen Çubuk Çayı üzerinde bir bent yapılmasını uygun görmüşlerdir¹⁰⁶⁰. Nafia Vekâlet, büyük su işleri projesi kapsamında 1929'da Çubuk Çayı sahasında 40 metre yüksekliğinde bir bent inşa planı yapmayı tasarlamıştır. Bentin 700.000 liraya mal olacağı, bent inşasından sonra Ankara ve çevresinin Çubuk Çayı'ndan istifade edeceği belirtilmiştir¹⁰⁶¹. Çubuk Çayı üzerinde, Ankara- Çankırı arasındaki 12. kilometrede, Abacı Hanı yanında inşa edilmesi planlanan “*Masif Kargir Baraj İnşaatı Projesi*” 1929'da Nafia Vekâleti tarafından ihaleye çıkarılmıştır. Yapımına başlanacak Çubuk Barajı'nın tamamlanmasıyla barajdan, kişi başı günlük 200 litre su verebilecekti. Böylece Ankara hem suyu bol şehirlerden biri olacak, hem de cumhuriyetin büyük eserlerden biri olarak tarihte yerini alacaktı¹⁰⁶². Temmuz 1929'da baraj ve sular için Türkiye'ye getirilen İtalyalı Uzman Kambo, barajın mevcut yerinde sondajlar yapılması gerektiğini ifade eden ilk kişi olmuştur. İstanbul ve Dijon üniversiteleri Jeoloji Profesörü Bay Şato da getirilmiş, baraj alanında jeolojik araştırmalar yaptırılmıştır. Uzmanların ortak görüşleriyle seçilen yerin uygun olduğu kanaatine varılmıştı. Böylece ilk proje gerekçeleri hazırlanarak İcra Vekilleri Heyetine sunulmuştur.¹⁰⁶³

Nafia Vekâleti, İncelemeler neticesinde, elde edilen raporlara dayanarak yapılacak olan işin ekonomik boyutuna yoğunlaşmıştır. Bu amaçla 1712 numaralı Kanunla şehrin su işleri için 2,500.000 liralık bir ödenek çıkarılmıştır. Nafia Vekâleti, bir taraftan işin ekonomik boyutu ile ilgilenilirken öte taraftan teknik incelemelere devam etmiştir¹⁰⁶⁴. Çubuk Çayı üzerinde yapılması planlanan ve 17.000.000 m³ su toplayacak olan barajın ihalesi 1 Aralık 1929'da yapılmıştır. Baraj 2.324.299 lira karşılığında müteahhite verilmiştir¹⁰⁶⁵. Ankara mıntkasında yapılan Çubuk Bendi Mühendis Tahsin Grubuna verilmiştir. Bent inşaatının üç yıl içinde tamamlanması kararlaştırılmıştır¹⁰⁶⁶.

20 Mayıs 1931'de 11095 numaralı kararname ile şehrin su işlerinin bir komisyon marifetiyle yapılmasına karar verilmiştir. Bu kararnameye göre Nafia

¹⁰⁵⁹ Çubuk Barajı ve Filtre istasyonu Neden Nasıl Yapıldı. (3 Kasım 1936). Ulus, s.6

¹⁰⁶⁰ Çubuk Barajı Yakında Bitiyor. (28 Şubat 1935). Ulus, s.1.

¹⁰⁶¹ Sullardan İstifade Edilecek. (14 Eylül 1929). Akşam, s.2.

¹⁰⁶² Büyük Su İşleri Münakaşası. (31 Ağustos 1929). Milliyet, s.6.

¹⁰⁶³ Yeni Ankara Barajı. (19 Mart 1935). Zaman, s.5.

¹⁰⁶⁴ Çubuk Barajı ve Filtre istasyonu Neden Nasıl Yapıldı. (3 Kasım 1936). Ulus, s.6

¹⁰⁶⁵ BCA.30.10.0.0.158.109.9.

¹⁰⁶⁶ Su İşleri Müteahhitlere İhale Edildi. (24 Ekim 1929). Hakimiyet-i Milliye, s.1.

Vekâletinin emri altında Sıhhiye Vekâleti Hıfzıssıhha Umum Müdürlüğü ile Dahiliye Vekâleti adına Ankara Belediye Reisliği olmak üzere; Nafia Vekâleti Sular Müdürlüğü ile Maliye Vekâleti Mesul Muhasibinden bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon 1931'den barajın bitimine kadar geçen süre içerisinde şehrin içme suyu ihtiyacını gidermek amacıyla teknik mali konularda yetkilendirilmiştir¹⁰⁶⁷. Komisyon, Çubuk ve Nilüfer barajlarının yapımı için Türkiye'ye getirilmesi planlanan Uzman M. Kunze ile sözleşme yapmış, sözleşme maddelerini 1931'de güncellemiştir¹⁰⁶⁸.

Çubuk Barajı inşaatı ve Bursa Ovası ıslah işleri, 1482 Numaralı Kanun ile ihaleye verilmiş; çalışmalara devam edilmiştir. Mukavelede, Çubuk Barajı'nın 1933'te, Bursa Ovası'nın ıslah işlerinin de 1934'te tamamlanması kararlaştırılmıştır. Bu iki inşaatın tamamlanabilmesi için bütçeden gerekli ödemelerin yapılması, taşkın tehlikesine karşın inşaat yapım aşamasının uzamaması gerektiği, meclis bütçe düzenlemesinde görüşülmüştür¹⁰⁶⁹. Ankara civarındaki Çubuk Barajı inşası ile Bursa Ovası'nın ıslah işleri 2027 Numaralı Kanun ile yasalaşmıştır. Çubuk Barajı'nın yapım işi ile Bursa Ovası ıslah işlerinin zamanında tamamlanabilmesi için ihtiyaç duyulan 900.000 lira bono; meclis üyeleri tarafından kabul edilmiştir¹⁰⁷⁰. Ankara Çubuk Barajı inşaatının son kısmı, 800.000 lira bedelle Ontrim Türk Şirketine ihale edilmiştir. Anlaşmanın yapıldığı tarihten 45 gün sonra inşaatla başlanması ve inşaatın bir yıl içinde tamamlanması kararlaştırılmıştır. Bir sonraki yıl ise barajdan sulama amaçlı faydalanılması hedeflenmiştir¹⁰⁷¹.

Divan-ı Muhasebat, 20 Aralık 1932'de Çubuk Barajı'nın taş inşaatının; beton inşaatla dönüştürülmesini kabul etmiştir. Bu sebeple baraj inşaatının yapım süreci bir yıl uzatılmıştır. Uzman Kuntze, değerlendirmede bulunarak Türkiye Cumhuriyeti Döneminde yapılan ilk beton bendin Çubuk Barajı'na ait olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁷².

Çubuk Barajı inşaatında kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan malzemenin yurtdışından satın alınmasına dair, Nafia Vekâleti tezkere hazırlamış; İcra Vekilleri Heyetinden gerekli onayı almıştır¹⁰⁷³. Çubuk Barajı inşasının tamamlanması ve Ankara içme suyu ihtiyacının bu barajdan karşılanması

¹⁰⁶⁷ Çubuk Barajı ve Filtre istasyonu Neden Nasıl Yapıldı. (3 Kasım 1936). Ulus, s.6

¹⁰⁶⁸ BCA. 30.18.1.2.23.67.14.

¹⁰⁶⁹ TBMM ZC, D:4, C:11, İ.17, (21.12.1932), Sıra Sayısı:36, s.1,4.

¹⁰⁷⁰ TBMM ZC, D:4, C:16, İ.70, (10.06.1933), Sıra Sayısı:309, s.3.

¹⁰⁷¹ Çubuk Barajı İnşaatı. (6 Ağustos 1934). Vakıf s. 2.

¹⁰⁷² Serkan Tuna, (2024). *Tek Parti Dönemi Ankara'sında Bir Kalkınma ve Modernleşme Simgesi: Çubuk Barajı (1929-1950)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 41.

¹⁰⁷³ BCA.30.10.1.2.140.72.3.

hakkında, kanun hazırlanmıştır¹⁰⁷⁴. Nafia Vekâleti, Ankara'nın içme suyu ihtiyacını karşılayacak olan Çubuk Barajı için font çelik boru getirilmesine karar vermiştir¹⁰⁷⁵.

Adana Milletvekili ve Nafia Vekili Hilmi Bey, TBMM'yi su işleri hakkında bilgilendirirken Ankara'da yapılmakta olan Çubuk Barajı'nın 2.300.000 liralık bir taahhülle yapıldığını izah etmiştir. Hilmi Bey, sistematik bir şekilde çalışıldığını, barajın Ankara'ya çok yakın bir alanda yapıldığını beyan etmiştir. Çubuk'tan, Sincan köyüne kadar olan araziye sulamak ve Ankara'nın su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan barajın, 103 rakımında olduğunu söylemiştir. İnşaat yapımının 1933 yılı itibarıyla hali hazırda devam ettiğini, 1.000.000 lira giderinin olduğunu, barajın 1934'te bitirilmesinin hedeflendiğini beyan etmiştir¹⁰⁷⁶.

Havzaya düşecek yağmur suları ile taşkın sularından yararlanmak maksadıyla Ankara'ya, 12 kilometre uzaklıkta bulunan Abacılar Hanı civarında, Çubuk Çayı üzerinde bir bent inşası kararlaştırılmıştır. Başvekil İsmet Bey, şehrin ve civardaki ovaların su ihtiyacını karşılayacak olan Ankara'nın kuzeydoğusundaki Çubuk Çayı'nda inceleme yapmıştır.

Çubuk Çayı üzerinde yapılan Çubuk Barajı ile Ankara şehir suyunun bu barajdan karşılanması hakkındaki 1/944 Numaralı Kanun tasarısı, Nafia Vekâleti ve bütçe encümenleri mazbatalarıyla uygun görülmüştür. İnşaat işi ise müteahhide ihale edilmiştir. Temel kazılırken bazı kaolin tabakalarının ve kayalıkların bulunması sebebiyle 34 metre derinliğe kadar inilmesi gerekmiş, bu sebeple ihale oranı %20 arttırılmıştır¹⁰⁷⁷. İhale bedeline %20 si ilâve edilmesi kanun ile belirlenmiş, toplam gider 2.789.000 lirayı bulmuştur. Ancak eldeki ödenek de tükendiğinden inşaat durdurulmuştur. Oldukça büyük bir emek ve fedakarlıkla yapılan inşaatın bir an önce bitirilmesi için 1.500.000 liraya daha ihtiyaç duyulmuştur. Ankara'nın, içme ve sulama suyu ihtiyacı için yararlanılan kaynaklar arasında Çubuk Barajı büyük önem arz etmiştir. Kurak mevsimlerde şehirde ihtiyaç duyulan su kıtlığının önüne geçebilmek için Kızılırmak, Sakarya ve Çubuk barajlarından su getirilmesi hedeflenmiştir. Yapılan incelemelerde Kızılırmak ve Sakarya'dan su getirilmesinin masraflı olacağı anlaşılmıştır. Barajın tamamlanması halinde şehir suyunun Çubuk Çayı'ndan teminin daha ekonomik olacağı sonucuna varılmıştır. Baraj inşaatında satın alınacak borular ile filtre havuz giderleri için 863.000 liraya ihtiyaç duyulmuştur.

¹⁰⁷⁴ BCA.30.18.1.2.44.22.15.

¹⁰⁷⁵ BCA.30.18.1.2.50.82.9.

¹⁰⁷⁶ TBMM ZC, D:4, C:15, İ.53, (18.05.1933), s.158.

¹⁰⁷⁷ Yeni Ankara Barajı. (19 Mart 1935). Zaman, s.5.

Daha önce tahmin edilemeyen birçok sebepten ötürü baraj inşaat kütlesi çok fazla artmıştır. Temelin zemin seviyesine oranla 34 metre alçaktan atılması sonucu, baraj irtifalı bulunması gereken 104 rakımına oranla 11,5 metre daha alçakta kalmıştır¹⁰⁷⁸.

Başvekil, Mart 1935'te Çubuk Barajı'nda incelemeler yapmış; barajda suların biriktiğini, suyun barajın gerisindeki alanı bile tamamen doldurduğunu, suyun taşarak seddin üzerinden aştığını belirtmiştir¹⁰⁷⁹. Yeni Ankara Barajı'nın 18.000.000 m³ su toplayarak şehrin bütün su ihtiyacını karşılayacağı ifade edilmiştir. Barajın engin sularının dibine hafif bir kum tabakası serilmiş, onun hemen altında kirli tabaka ile suların toprak içine sızması engellenmiştir. Yapımı yaklaşık altı yıl süren Çubuk Barajı, su toplamaya başlamış; 1935'te neredeyse tamamlanmıştır. Baraj, Genç cumhuriyetin, memlekete armağan etiği büyük eserlerinden birisi olarak nitelendirilmiştir. Barajın yapımı için milyonlarca lira harcanmıştır. Ankara'nın, susuzluktan kurtulmuş, sulak ve yeşil şehirlerden biri olarak yerini alacağı ifade edilmiştir. Barajın tamamen bitirilmesi halinde 13.500.000 m³ su tutacağı ifade edilmiştir. Barajın verimli bir halde bulunabileceği su miktarı ise 18.000.000 m³ olarak hesaplanmıştır. Bentte toplanacak suyun 6.000.000 m³'ü şehrin içme suyu ihtiyacı için, kalan 12.000.000 m³'ünün ise tarımda kullanılması planlanmıştır. Belediyelerin park, bahçe sulama konusundaki sıkıntısının da giderilmesi amaçlanmıştır. Susuzluk derdinin son bulacağı şehirde kişi başına günlük 200 litre su verilmesi planlanmıştır. Bu miktarın 250.000 nüfusa sahip Ankara şehrinin içme suyu konusundaki sıkıntısını bertaraf edeceği düşünülmüştür.

İnşaatın ikinci kısmındaki yapının da aynı müteahhite elinde bırakılmamasına kanaat getirildiğinden mevcut tesisat hükümet tarafından satın alınmıştır. Geri kalan kısım ise 5 Ağustos 1934'te 648.000 liraya Osmin Şirketine verilmiştir. Bu ikinci müteahhit, barajı kış aylarından önce suyu tutabilecek seviyeye çıkarmıştır. İçme sularını süzmek amacıyla sarı kışla yakınında bir istasyon yapılmasına karar verilmiştir¹⁰⁸⁰.

Çubuk Barajı'ndan duru suyu verecek süzgecin temeli, 11 Haziran 1935'te İsmet İnönü ile Ali Çetinkaya tarafından atılmıştır¹⁰⁸¹. Kemalizm'in bir eseri olarak nitelendirilen Çubuk Barajı, 1935'te Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'da, tamamlanmak üzeredir. Şehirdeki susuzluk son 10 yılda büyük bir mesele olarak görülmüş, barajın tamamlanmasıyla hızla büyüyen şehrin modern

¹⁰⁷⁸ TBMM ZC, D:4, C:23, İ.68, (17.04.1934), Sıra Sayısı:224, s.1.

¹⁰⁷⁹ Çubuk Barajında Toplanan Sular. (4 Mart 1935). Ulus, s.3.

¹⁰⁸⁰ Yeni Ankara Barajı. (19 Mart 1935). Zaman, s.5.

¹⁰⁸¹ Çubuk Barajına Su Verilecek. (12 Haziran 1935). Türk Dili, s.1.

bir görüntüye kavuşacağı düşünülmüştür. İtalyan su uzmanının raporuyla kurulan baraj, Hollandalı su uzmanının direktifleriyle barajın nehir yatağından yüksekliği 10 metreden 20 metreye çıkarılmıştır. İnşaat gideri ise 4.775.000 lira olarak gerçekleşmiştir. Baraj kapasitesi 13.500.000-18.000.000 m³ aralığında olup bunun 6.000.000 m³'ünün şehir merkezinde içme suyu olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Geriye kalan 12.000.000 m³ suyun ise sulama işlerinde kullanılması amaçlanmıştır¹⁰⁸².

Ankara'nın su ihtiyacını karşılamak gayesiyle, şehrin içme suyu ihtiyacını temin edecek tedbirler alınmıştır. Ankara ve Keçiören'in içme suyu ile ovanın sulama su ihtiyacının kökünden çözülmesi hedeflenmiştir. Ancak fidanlıklar, kurumlar, okullar, orman çiftliği içme ve sulama suyu ihtiyaçlarını temin etme noktasında sorunlar yaşanmıştır. Barajla su ihtiyacı olan mahallerin birbirine olan irtifa farkı gibi sebeplerle maliyetin artacağı anlaşılmıştır. Bu sebeple bahsi geçen yerlerin su ihtiyacının orman çiftliğine yaklaşık 15 km mesafedeki Kırkgözler kaynağından temin edilmesinin daha ekonomik ve fennî olacağı kanaatine varılmıştır. Kırkgözler kaynak suyunun yüksek irtifalı bölgeye isalesi ve baraj ve civarının halkın yararlanabileceği hale getirilmesi çalışmalar yürütülmüştür. Bunun için yapılacak inşaat, tesisat, istimlak bedel ve masrafları 2511 Numaralı Kanun tasarısıyla onaylanmıştır. 1935 yılı son baharına kadar, baraj çevresinin de mesire haline dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Çubuk Barajı çevresinin ağaçlandırılması, düzeltilmesi ve Kırkgözler kaynağından getirilecek suya ait giderlerin nasıl karşılanacağına yönelik kanun Mecliste görüşülmüş ve onaylanmıştır.¹⁰⁸³ Baraja renk katmak amacıyla bir şelale ile etrafına mesire yerleri de yaptırılmıştır. Ayrıca Barajda kullanılmak üzere İstanbul'dan, deniz motoru ve kayık da getirilmiştir.¹⁰⁸⁴

Afyon Milletvekili ve Nafia Vekili Ali Çetinkaya, 1935'te Mecliste barajlar ve Çubuk Barajı hakkında bilgi vermiştir. Çetinkaya, su işleri için Nafia Vekâleti başkanlığında bir komisyonun kurulduğunu ifade etmiştir. Komisyonun 2.000.000 lira ile Elmadağ'dan, Kusunlardan şehre su taşındığını; 300 000 liranın İncesu Deresi ıslahı için harcandığını söylemiştir. 863.000 liranın ise Çubuk Barajı'ndan getirilecek su ve filtresi için kullanıldığını ifade edilmiştir. Bu paranın 300 000 lirası İncesuyun ıslahı için ayrılmıştır. Kızılırmak üzerinde, elektrik üretimi için yeni bir baraj yapımı düşünülmüş; ancak daha sonra bu fikirden vazgeçilmiştir. Bunun yerine Çubuk Deresi üzerinde baraj yapılmasına karar verilmiştir. Su İşleri Genel Müdürlüğüne, Hollanda'dan yabancı bir uzman

¹⁰⁸² Türkiye'de Kamalizmin Yeni Bir Eseri Çubuk Barajı. (5 Eylül 1935). Tan, s.8.

¹⁰⁸³ TBMM ZC, D:5, C:4, İ.43, (27.05.1935), Sıra Sayısı:197, s.1-2.

¹⁰⁸⁴ Yeni Ankara Barajı. (19 Mart 1935). Zaman, s.5.

ile baraj keşfi için ise başka bir yabancı uzmanın getirildiğini söylemiştir. Baraj 1.700.000 liraya ihaleye verilmiştir. Yaklaşık 18-20 metre kazı yapıldığı halde, sağlam taş tabakaya denk gelinmediğinden, baraja %20 beton ilave edilmesine karar verilmiştir. Bu sebeple 1.500.000 liraya daha ihtiyaç duyulmuştur. Baraj, 1935 yılının sonunda bitme noktasına gelmiş; barajda su tutulmaya başlanmıştır. Dış çevrede ufak tefek düzenlenme gerektiren alanlar mevcut olup, Halihazırda filtre tesisi inşa edilmiştir. Bunun için 400.000 lira gider hesaplanmıştır. Ankara nüfusunun 150.000'i geçmesi halinde bile Çubuk Barajı sayesinde bu nüfusun su ihtiyacının buradan rahatlıkla karşılanabileceği vurgusu yapılmıştır¹⁰⁸⁵. Başvekil İsmet İnönü ile Çubuk Barajı'nda bir araya gelen Nafia Vekili Çetinkaya, Çubuk Barajı yapımının 13 Aralık 1935 itibariyle tamamlandığını açıklamıştır¹⁰⁸⁶.

Barajın suyu Çubuk Çayı'ndan, yıllık 30.000.000 m³ su almış; bu su miktarı bazı yıllarda 8.000.000 m³'e kadar düşmüştür. Barajdan Ankara'nın içme suyu şebekesine yıllık 3.000.000 m³ su akıtılmıştır. Geriye kalan kısmı ise tarım arazilerini sulama amaçlı kullanılmıştır¹⁰⁸⁷. 10 Mart 1936 itibariyle baraj 11.000.000 m³ su toplamıştır. Su seviyesi ise 101 metreyi bulmuştur. Barajın demir kapaklarından saniyede 15 litre su akıtılmıştır. Barajın önünde yapılması planlanan havuzun da yıl içerisinde tamamlanması amaçlanmıştı. Toplanan su sayesinde, şehrin içme suyu başta olmak üzere Malı köyüne kadar olan tarım arazisinin sulanması düşünülmüştür¹⁰⁸⁸. 250.000 nüfuslu şehirde, 19 Mart 1936 itibariyle barajda toplanan su ile kişi başına günlük 150 litre su düşmüştür. Barajla şehir merkezi arasında 12 metrelik geniş bir yol yapımına başlanmış, barajın etrafında gençlik parkı yapılması planlanmıştır¹⁰⁸⁹.

Tesiatı, asfalt yolu tamamlanmış, filtre istasyonu da kurulmuş olan Çubuk Barajı'nın, 3 Kasım 1936'da Başvekil İnönü tarafından açılması planlanmıştır¹⁰⁹⁰. Açılış için 600 kişilik davet listesi hazırlanarak büyük bir tören yapılması tasarlanmıştır. Törene vekiller, Ankara'daki yüksek devlet memurları, yabancı devlet temsilcileri davet edilmiştir. Açılış günü baraj suyunu içme suyuna dönüştüren filtre istasyonu gezilerek şehre ilk defa su verilmesi planlanmıştır¹⁰⁹¹.

Ankara'nın yüzme ve park havuzlarını doldurduktan sonra, Çubuk Ovası'nın büyük bir kısmı da bu sayede sulanabilecekti. İsmet İnönü, heyetle

¹⁰⁸⁵ TBMM ZC, D:5, C:7, İ.16, (13.12.1935), s.79-81.

¹⁰⁸⁶ Ankara Suyu En Bol Şehir. (14 Aralık 1935). Ulus, s.1.

¹⁰⁸⁷ Yüksel Özgen, Recep Büyüktolu, (2016). *Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (59),95.

¹⁰⁸⁸ Çubuk Barajı. (10 Mart 1936). Ulus, s.6.

¹⁰⁸⁹ Çubuk Barajı. (19 Mart 1936). Servetifunun (Uyanış), s.13.

¹⁰⁹⁰ Çubuk Barajı Önümüzdeki Ay Açılıyor. (22Ekim 1936). Cumhuriyet, s 3.

¹⁰⁹¹ 26 Ankara'da Muazzam Çubuk Barajı. (Ekim 1936). Halkın Sesi, s. 2.

gerçekleştirdiği Atina gezisinde, Venizelos: Atina’da su ihtiyacı tartışmalarının bir asır önce yapıldığını Ankara’nın su meselesinin ise şu an halledilebildiğini ifade etmiştir¹⁰⁹².

Denizden 1040 metre yükseklikte, boğaziçi görünümde olan barajın; kıyıya yakın yerlerinde tümsekler mevcuttur. Baraj yapılmadan önce burada Abacılar Hanı bulunmaktaydı. Barajın tamamlanmasıyla bu han yanındaki değirmeni ile gömülmüştür. İki büyük kaya sütununu birbirine bağlayan 35 metre derinliğindeki koca bendin üstüne rastlayan yerde, sarp ve insan eli değmemiş kayalıklar da bulunmaktaydı. Baraj yapımıyla beraber bu koca kaya parçaları da buradan kaldırılmıştır. Gün içerisinde, sıcaklığın en fazla olduğu saatlerde, kuvvetli rüzgârın da etkisiyle baraj yüzeyinde su damlacıkları oluşmuştur. Oluşan nemli hava, bitkiler üzerinde olumlu etki yaratmış; bölge ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. Sadece şehrin su ihtiyacını değil, ovanın sulama ihtiyacını da karşılayacak olan baraj suyu; civar köylerden, orman çiftliğine kadar olan alanın da su ihtiyacını karşılamıştır. 4 Ağustos 1936 yılı itibariyle baraj da 13.500.000 m³ su toplanmıştır¹⁰⁹³. Vadinin dar yerinde 250 metre uzunluğunda inşa edilen baraj temelinin en derin noktasından itibaren yüksekliği 57 metredir. 13.500.000 m³ su toplama kapasitesine sahip olup göl uzunluğu 6,5 km’dir¹⁰⁹⁴.

Barajın içme suyu odasında 600 milimetrelik bir isale borusu ile bağlanan filtre istasyonu vanturimetre evi, sülfat alüminyum evi, havalandırma filtre havuzları ve klor istasyonu yapılmıştır. Ayrıca laboratuvar, makine, elektrik santralleri, atölye, ambar ve depolar da yapılara ilave edilmiştir. Çubuk Barajı’ndan boru vasıtasıyla filtrelili istasyonuna sevk edilen su, vanturimetre evine ulaşmaktaydı. Buradan 400 milimetrelik çelik borular ile sülfat alüminyum evine, oradan da esas bina içindeki havalandırma havuzuna girmektedir. Havalandırma havuzlarına giren su, burada ince borulara dağılmaktaydı. Bu borular üzerinde bulunan fiskiyeler aracılığıyla temiz hava ile temas ederek kokusunu kaybetmekteydi. Havalanan su, havuzların tabanında bulunan sülfat alüminyum evi içinden geçen kanala akıtılmıştır. Kanalin sülfat alüminyum evini girdiği noktada suya sülfat alüminyum dahil edilmiştir. Buradan kanal üzerinde bulunan 12 kapak vasıtasıyla süzme havuzlarına akıttırılmıştır. Sular, burada yaklaşık iki saat bekletildikten sonra tertip havuzlarından üç boru vasıtasıyla büyük kanala dökülmüştür. Oradan da filtre havuzlarına akıttırılmış ve kumlarda süzölmüştür. Filtre havuzları üç tane olup her birinin alanı 54 m²’dir. Kumdan süzölerek geçen su, berrak bir şekilde ana boruda toplanmıştır. Ana boruda suyun

¹⁰⁹² Başkentte Baraj. (26 Ekim 1936). Ulus, s.1.

¹⁰⁹³ Ankara’yı Bol Suyu Kavuşturan Büyük Eser. (4 Ağustos 1936). Ulus, s. 6.

¹⁰⁹⁴ “Çubuk Barajı ve Filtre istasyonu Açılışı”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 17, Birinci kanun 1936, s.61.

içinde kalan mikroplu kısmı için klor gazı enjekte edilerek su mikroplardan arındırılmıştır. Makine santralinde, şehrin belirli bölgelerinde bulunan depolara suyu aktarmak için tulumbalar inşa edilmiştir. Tulumbalar aracılığıyla su depodan alınarak akıtılmıştır. Filtre ve tulumba istasyonu, saniyede 216 litre su verebilecek kapasiteye sahipti. 1935'te 600.000 lira maliyet ile yapımına başlanılan filtre istasyonu inşası 1936'da tamamlanmıştır¹⁰⁹⁵. Beş yıllık süre içerisinde Kosunlar yer altı kaptajı, Elmadağı Suyunun isalesi, üç büyük ve iki küçük depo, Kosunlar isale akarsuyu yatağı takviyesi tamamlanmıştır. Ayrıca şehir içinde yapılan 28 km şebeke, Hanımpınarı tulumba istasyonu tesisi, Kaleiçi ve Cebeci yüksek kısımlarına su veren iki su istasyonu, filtre istasyonu ve isale mecrası, klor istasyonları da inşa edilmiştir¹⁰⁹⁶.

Barajın tamamlanmasıyla ortaya suni göl silueti çıkmıştır. Baraj görevinin yanı sıra göl işlevi gören Çubuk Barajı'nda, halk sandal gezintileri düzenlemiş; yüzme alanı olarak da buradan istifade etmişlerdir. Derinliği yer yer 30 metreyi bulan barajda, yüzme bilmeyenlerin suya girmesi yasaklanmıştır. Ayrıca barajda, su sporlarının da yapılması planlanmıştır. Dağlar arasında sıkışmış küçük koyları ile uzun bir gölden farksız olan barajın, her iki tarafından ağaçlar dikilmiş; su üzerinde gezintiler düzenlenmiştir. Ankara'ya 12 km uzaklıkta bulunan alanda insanlar, araçlarla buraya akın etmiş, gezi ve piknik yapmışlardır. Kısa sürede göl çevresinde küçük işletmeler de kurulmuştur¹⁰⁹⁷.

Ankara'nın su ihtiyacını karşılamak amacıyla 1929-1936 yılları arasında yapılan Çubuk Barajı'nın açılışı, Başvekil İsmet Bey, tarafından yapılmıştır¹⁰⁹⁸. Tamamlanan Çubuk Barajı sayesinde, şehirde güzel bir manzara oluşmuş; sosyal yaşam aktivitelerinin yanı sıra tarımsal alanda önemli gelişmeler kat edilmiştir. Bu durum yöre ekonomisine büyük katkı sağlamıştır¹⁰⁹⁹.

3.1.2.6. Gölbaşı Gölet Barajı

Kestel ve Gürsu'ya doğru uzanan bataklıkta sular, 1932'de kanallar vasıtasıyla akıtılmış; burada, bataklık kurutma faaliyetlerine başlanmıştır. Bursa Ovası'nın ıslah programı kapsamında, ovanın doğusundaki Dimboz köyünde bulunan Gölbaşı Göleti, Gölbaşı Bendi, Gölbaşı Deresi ve Gölbaşı ana kanal proje çalışması 1938'de tamamlanmıştır¹¹⁰⁰.

¹⁰⁹⁵ Çubuk Barajı ve Filtre istasyonu Neden Nasıl Yapıldı. (3 Kasım 1936). Ulus, s. 6.

¹⁰⁹⁶ Çubuk Barajı ve Filtre istasyonu Neden Nasıl Yapıldı. (3 Kasım 1936). Ulus, s.6

¹⁰⁹⁷ Suni Bir Göl. (27 Nisan 1935). Akşam, s.7.

¹⁰⁹⁸ "Çubuk Barajı ve Filtre istasyonu Açılışı", *Belediye Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 17, Birinci kanun 1936, s.61.

¹⁰⁹⁹ Çubuk. (7 Ağustos 1938). Ulus, s.7.

¹¹⁰⁰ Özcan Karacan, (2005). *Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 80.

Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, 1 Nisan 1940'ta Gölbaşı'nda yapılan su tesisatı ile barajın açılışını yapmıştır. Açılışa vali, komutan, CHP üyeleri, daire müdürleri ve birçok vatandaş katılmıştır. Vali Refik Koraltan, açılışa şükranlarını belirten konuşma yapmıştır¹¹⁰¹.

3.1.2.7. Gebere Barajı

Niğde Gebere Barajı inşaatı, 16 Temmuz 1938'de ihaleye çıkılmış; keşif bedeli 401.324 lira olarak belirlenmiştir¹¹⁰². Uzun yıllar susuzluk çeken Niğde'nin, proje sayesinde bol suya kavuşması hedeflenmiştir¹¹⁰³. Nafia Vekâletinin 500.000 lira maliyet ile yapmayı hedeflediği büyük barajın 1941'de tamamlanması amaçlanmıştır. Gebere Barajı sayesinde, Niğde ve çevresinin su ihtiyacının karşılanması planlanmıştır¹¹⁰⁴.

Niğde'nin gelişiminde önemli bir rol oynayacak olan Gebere Barajı'nın tamamlanmasıyla yaklaşık 3.500.000 m³ suyun depolanması düşünülmüştür. Baraj suyu ile mevcut elma bahçelerinin tamamının sulanması amaçlanmıştır. İnşa edilen baraj Niğde'de, elma yetiştiriciliği ve meyve fidanlığı için büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir¹¹⁰⁵. Niğde'de bulunan Gebere toprak Barajı'nın inşaatı, 1940 yılı itibarıyla oldukça ilerlemiştir¹¹⁰⁶. Aynı tarihte Aksaray saz bataklığının etüdü bitirilmiş, Niğde-Bor arasında yer altı su araştırmalarına başlanmıştır. Gebere Barajı'nda su tutulmaya başlamış, barajın eksik kaplamaları tamamlanmıştır. Barajın kaplama işleri için 30.000 lira ödenmiştir¹¹⁰⁷. 1940'ta Niğde, Bor, Merzifon, Amasya, Erbaa, Adapazarı, Akhisar ve Hendek mintikalarının sulanmasına da başlanmıştır¹¹⁰⁸.

Gebere Barajı inşaatı, 1941'de tamamlanmış, baraj su ile doldurulmuştur. Tarımsal alana su akıtılarak depolanan 2.500.000 m³ su ile 50.000 dekar arazi sulanmıştır¹¹⁰⁹. Gebere Barajı'nın dışında, Niğde'de yapılan diğer baraj ise Melendiz Barajı'dır. Melendiz Deresinin yakınındaki Çardak köyünde yapılan, 150 metre

¹¹⁰¹ Gölbaşı Su Tesisatı ve Barajı. (1 Nisan 1940). Son Posta, s.1.

¹¹⁰² Baraj İnşa Ettirilecek. (16 Temmuz 1938). Ulus, s. 6.

¹¹⁰³ Niğde'de Baraj Yapılacak. (8 Temmuz 1938). Ulus, s.6.

¹¹⁰⁴ Niğde'yi Sulayacak Büyük Baraj Yapılıyor. (24 Şubat 1939). Haber, s.10.

¹¹⁰⁵ Nurettin Artam, "Elmayı Şiirleştiren Memleket Niğde". (21 Ağustos 1939). Ulus, s.6.

¹¹⁰⁶ Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 174.

¹¹⁰⁷ Mart ve Nisan 1941 Aylarında Su İşlerindeki Çalışmalar. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Haziran 1941, Yıl 8, S.1, s.111.

¹¹⁰⁸ Sulama Programı. (26 Mart 1940). Vakıf, s. 4.

¹¹⁰⁹ Cumhuriyet'in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.122.

uzunluğundaki baraj sayesinde Niğde'deki Misli ve Bud ovalarının su ihtiyacı karşılanmıştır¹¹¹⁰.

3.1.2.8. Sille Barajı

Konya Ovası'nın su ihtiyacını karşılamak gayesiyle birtakım projeler hazırlanmıştır. Su tedariki için üç seçenek alternatif olarak görülmüştür. Bunlardan ilki mevcut bataklıkların kurutulması ve buraya akan sudan istifade edilmesiydi. İkinci olarak baraj inşa ederek suyun depolanması, son olarak da artezyen kuyularını açılması çözüm olarak görülmüştür.¹¹¹¹

Konya'nın su ihtiyacını karşılamak amacıyla Karaman ilçesinde bir barajın inşa edilmesine karar verilmiştir. Vali Cemal Bey, kar ve yağmur sularının burada depolanarak ihtiyaç halinde kullanılacağını belirtmiştir¹¹¹².

Bu amaçla yapımına başlanan Sille Barajı, yılda üç defa doldur boşalt olacak şekilde tasarlanmıştır. Barajın, her defasında 2.900.000 m³ su toplama kapasitesine sahip olacağı ifade edilmiştir. Böylece hiç suya kavuşamamış 10.400 dönüm arazinin sulanması planlanmıştır. Meram, Canik sularından istifade edilerek 40.000 dönüm arazinin sulanması amaçlanmıştır. Barajın, Büyükdere Boğazı'na kadar uzatılacağı ifade edilmiştir. Sille'de susuzluk sebebi ile 10.000 dönüme yakın bağ bahçe kurumuş bu sebeple bölgeden dışarıya göç yaşanmıştır. Susuzluk sorunu yaşayan halk, baraj yapımını büyük bir sevinçle karşılamıştır¹¹¹³. Altınapa'da da sondaj ve Karaman'da artezyen su tesisatı projeleri de hazırlanmıştır. Projeler valilik makamlarınca, İsviçre'den getirilen baraj uzmanı Gruner'e verilmiştir.¹¹¹⁴

Konya Valiliği, Konya'ya 10 km uzaklıkta bulunan Sille Barajı'nın yanı sıra 20 km uzaklıkta bulunan Altınapa mevkiinde baraj yapılmasına karar vermiştir. 80.000.000 ton su kapasitesine sahip Altın Barajı'nın da yapımına başlanmıştır. Baraj suyunu temin etmek amacıyla 150 metre derinliğe kadar açılacak sondajın ihalesi yapılmıştır¹¹¹⁵. Karaman Zengen'de, yapılan artezyen sonucu dakikada 777 litre tazyikli su elde edilmiştir. Konya Valisi Cemal Bardakçı, Zengen'de su sıkıntısının giderildiğini söylemiştir¹¹¹⁶.

¹¹¹⁰ Cumhuriyet'in 18. Yılında Su İşleri, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinci Teşrin 1941, Yıl 8, S.5, s.164.

¹¹¹¹ Konya ve Civarı Yakında Suya Kavuşacak. (17 Mayıs, 1936). Tan, s.6.

¹¹¹² Konya Ovası'nı Kuraklıktan Kurtaracak Baraj. (30 Nisan 1935). Cumhuriyet, s.8.

¹¹¹³ Sille'de Yeni Barajın İnşasına Başlanıyor. (19 Nisan 1936). Tan, s. 4.

¹¹¹⁴ Konya'da Büyük Baraj Yapılacak. (11 Ağustos 1935). Akşam, s.2.

¹¹¹⁵ Konya İlbaylığından. (22 Nisan 1936). Cumhuriyet, s. 9.

¹¹¹⁶ Karaman Susuzluktan Kurtarıldı. (26 Haziran 1937). Son Posta, s.5.

3.1.2.9. Ürgüp Barajı

Tarım arazisi olan Ürgüp'te yeteri miktarda suyun olmayışı sulamada büyük sıkıntılara sebep olmuştur. Halkın su ihtiyacını temin etmek maksadıyla Ürgüp'te bir baraj tesisi yapılmasına karar verilmiştir. Ürgüp'ün Mustafa Paşa köyünde yapılması planlanan barajın, Niğde Barajı'ndan daha büyük olacağı ifade edilmiştir¹¹¹⁷.

3.2. Hidroelektrik

Cumhuriyet Dönemi'nde sulama, içme suyu, ıslah faaliyetlerinin yanı sıra baraj ve hidroelektrik üretimine de yönelim başlamıştır. Sosyal hayat, iktisadi faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda refah seviyesinin yakalanabilmesi adına endüstri ve enerji alanındaki atılımlar zaruri görülmüştür. Enerji, sosyal yaşamın bir parçası ve endüstrinin bir gereği olmuştur. Milli ekonominin bir parçası olan enerji işleri, ulusal kalkınmanın da vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple Cumhuriyet Dönemi'nde mevcut su kaynaklarından hidroelektrik enerji üretimine önem verilmiştir. Öyle ki su kuvvetinden yararlanılmadığı takdirde, bu kuvvet akıp giden tabii bir enerji şeklinde nitelendirilmiştir. Kalkınmada hidroelektrik santraller vasıtasıyla şehirlerin elektrik ihtiyacının karşılanması, Cumhuriyetin önceliklerinden olmuştur. Su kaynaklarının bol olduğu Türkiye'de, hidroelektrik üretimi ülke için büyük bir fırsat olmuştur. Tükenebilir enerji kaynakları arasındaki linyit ve taş kömürü ihtiyaçları karşılamada sınırlı iken hidroelektrikten elde edilen enerji, yaşamın her alanında kullanılabildiği gibi doğa koşullarına bağlı bir kaynaktır. Bu sebeplerle Cumhuriyet Dönemi'nde, su gücünden yararlanarak elektrik elde etme girişimleri bu dönemde ivme kazanmıştır. Fiziki koşullar ile santral tesisat maliyetlerinin uygun oluşu, su kaynaklarının yeterli olmasından ötürü hidroelektrik üretimi cazip hale gelmiştir. Su kaynaklarından elde edilen elektrik enerjisinin, şehir aydınlatması ve demiryolları alanında da kullanılması hedeflenmiştir. Ayrıca tarımsal sulama, ulaşım, sanayi gibi birçok alanda da hidroelektrikten yararlanma yoluna gidilmiştir. Nehir akım gücünden hareketle barajlar inşa edilip su depolama yoluyla sulamanın sağlanması, taşkınların önlenmesi ve bataklıkların kurutulması da amaçlanmıştır¹¹¹⁸.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, hidroelektrik üretimi konusunda, bazı girişimler olmuş; ancak ekonomik sebepler ile bunların bir kısmı gerçekleştirilememiştir. Fransız bir mühendis, Afyonkarahisar'da inceleme yapmak üzere Vali Ethem Bey vasıtasıyla 1927'de İstanbul'dan getirtilmiştir.

¹¹¹⁷ Ürgüp'te Bir Baraj Teşkil Ediliyor. (12 Ağustos 1939). Ulus, s. 6.

¹¹¹⁸ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.27-31.

Ancak hidroelektrik santral ve elektrik taşıma maliyetinin yüksek olmasından ötürü bu fıkirden vazgeçilmiştir. Bu santral yerine mazot ile çalışan elektrik santrali kurulmasına karar verilmiştir.¹¹¹⁹

Cumhuriyet Dönemi'nde Sudan elektrik üretimi, üretilen elektrikten nasıl fayda sağlanabileceği üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Kadro Dergisinin 1 Şubat 1933'te kaleme almış olduğu "Türkiye'de Elektrik Sanayisi Nasıl Olmalıdır?" adlı makalede köşe yazarı M. Şevki Bey, Türkiye'de elektrik sanayisinin gelişimine ve genişlemesine gerek var mıdır? Belirli şehirlerimizde ve sanayi bölgelerinde tesis edilen santraller ihtiyaç için yeterli değil midir? Bu gelişmeler için gerekli unsurlar ve koşullar var mıdır? Sorularıyla elektrik üretimi konusunda tartışmalar başlatmıştır. Yazar aynı zamanda Türkiye'nin öncelikli ihtiyacı olan elektriği, üretmedeki zorunluluğu dile getirmiştir.¹¹²⁰

Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında, Türkiye'nin modern bir sanayi sisteminde, elektrik üretmesi kaçınılmaz olmuştur. Geniş ölçekte ülkenin sahip olduğu madenlerin işletilmesi, ormanlardan kereste üretimi, sulama işleri; yol, liman inşaatı, tahliye, nakliyat işleri ile bütün Anadolu'nun köy ve kasabalarının ihtiyacı için elektrik üretimi, Türkiye için mutlak bir hedef olarak değerlendirilmiştir. 1933 yılı itibariyle Türkiye nüfusunun %2,7'si elektrikten yararlanabiliyorken, nüfusunun %97,3'ü elektrik ihtiyacını karşılamaktan yoksundur. Elektrik ihtiyacını karşılayacak unsurlara ve potansiyele sahip olmanın yanı sıra ihtiyacın bir sonucu olarak Türkiye'de elektrik üretimine ağırlık verilmesi ülkenin kalkınması için önemli bir hedef olarak görülmüştür.¹¹²¹

1930'da 1580 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere elektrik santrali kurma yetkisi verilmiştir. Kanun ile 1933'te belediyelere elektrik tesisi yapımı için finansman sağlanmıştır. 1935'te Etibank Kanunu ile Etibank'a elektrik işletmeciliği görevi verilerek Elektrik Etüt İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur.¹¹²²

Elektrik İşleri Etüt İdaresi, hazırladığı yıllık raporunda, enerji kaynaklarının tespit edilmesinde su kuvvetinden yararlanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu maksatla muhtelif nehirlerin topografik etütleri, harita işleri, jeolojik etütleri, kesit ve sondaj işleri yapılmıştır. Hidrografik etütler ile ülkenin su rejimleri incelenmiş, gözlem istasyonları tesis edilerek, su akımı, miktarı ile ilgili ölçümler yapılmıştır. Enerji üretme imkanları araştırılmış; enerji ekonomisi alanında ise enerji üretimi, takibi santrallerin sarf ettiği enerji miktarı ve bunlarla ilgili istatistiksel verilere yer

¹¹¹⁹ Sadık Sarısan, (2019). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Afyonkarahisar'a Elektriğini Getirilmesi. Akademik Bakış, 24(12), 196.

¹¹²⁰ Mehmet Şevki Yazman, Elektrikli Türkiye, Ankara, Kadro Aylık Fikir Mecmuası, 1 Şubat 1933, S.14, s.45-48.

¹¹²¹ Mehmet Şevki Yazman, Elektrikli Türkiye, Ankara: Kadro Aylık Fikir Mecmuası, 1 Şubat 1933, S.14, s.49-52.

¹¹²² Murat Yaman. (2018). *Türkiye'deki Hidroelektrik Santrali Uygulamalarına Çevre Açısından Bakış*. İstanbul: Uluslararası Afro -Avrasya Araştırmaları Dergisi, (5), 148.

verilmiştir. Raporun son kısmında, “*Nafia Vekâletinin Teşkilat ve Görevlerine Dair 3611 Sayılı Yasa*” ile Nafia Vekâletine, elektrik işletme üzerine oldukça geniş yetkiler verilmiştir. Eylül 1930’da yürürlüğe giren 1580 sayılı Kanun ile belediyelere elektrik ile alakalı birtakım görevler ve yetkiler de verilmiştir¹¹²³.

Nafia Vekili Recep Bey, Mecliste su işlerle ilgili yaptığı konuşmasında, ülke sanayisi için sulardan yararlanma ve bu sulardan elektrik elde etmenin önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca 20-30 kilometre uzunluktaki mesafelerde nehirlerden ulaşım yapılmasını arzu ettiğini söylemiştir. Seyhan gibi bir nehrin varlığına rağmen Adana, Mersin mıntıkasında suya kavuşmamış arazilerin bulunduğu dikkat çekmiştir¹¹²⁴.

Başvekil Mahmut Celâl Bayar, Nafia’nın büyük su işleri dışında küçük sulama işleriyle de uğraşarak bunu bir hak ve vazife olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bütün çiftçilerin, mümkün olduğu kadar sudan yararlanması gerektiğinin önemine değinmiştir. Sularla ilgili tasarıların hazırlandığını, Elektriklendirme Dairesinin su kuvvetlerinden beyaz kömür (su gücünden elde edilen elektrik) için incelemeler yaptığına dikkat çekmiştir. Bu etütlerin ilk olarak Adana, Kayseri mıntıkasındaki sular ile Sakarya Nehri, Ege suları; Kızılırmak, Fırat Nehri ve kolları üzerinde devam ettiğine vurgu yapmıştır¹¹²⁵.

Beş yıllık iktisadi kalkınma programı kapsamında, Ege Bölgesi’nde tesis edilecek olan hidroelektrik santrali için incelemeler yapılmıştır. Bu amaçla Büyük ve Küçük Menderes ile Gediz mıntıkasındaki sular incelenmiştir. Çal ilçesindeki büyük bir şelalenin yakınında elektrik santrali kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat yaz aylarında şelale suyunun debisi azaldığından, elektrik üretiminin mümkün olup olmadığı yönünde inceleme yapılmasına karar verilmiştir. Raporda Çal ilçesindeki şelaleden yararlanıldığı takdirde bir baraj inşasına gerek kalmadan elektrik üretilebileceğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca hidroelektrik santralleri ile Ege mıntıkasının tamamının elektriğe kavuşabileceği belirtilmiştir¹¹²⁶.

Hidroelektrik üretimi ile ilgili etüt çalışmaları yapılmış olup 1937 yılı itibarıyla Sakarya Nehri, Adana, Kayseri suları, Ege suları, Fırat Nehri kolları ile Kızılırmak üzerinde bu çalışmalara devam edilmiştir¹¹²⁷. Elektrik İşleri Etüt İdaresi, etüt çalışmalarına devam etmiş; İktisat Vekilliği, baraj yerlerinin tespiti için Lausanne Üniversitesi profesörlerinden Dr.M. Lugeon’a, bütçeden 35.000 İsviçre frangı verilmesi için 19 Ocak 1938’de tezkere vermiş; Bakanlar Kurulunca gerekli onay alınmıştır¹¹²⁸.

¹¹²³ TBMM TD. VIII/8, B:17, (28.11.1947), s.228-229.

¹¹²⁴ TBMM ZC, D:3, C:11, İ.72, (25.05.1929), s.141.

¹¹²⁵ TBMM ZC, D:5, C:20, İ.3, (08.11.1937), s.30.

¹¹²⁶ Elektrik Santralleri. (17 Haziran 1937). Akşam. s.5.

¹¹²⁷ Su İşleri. (9 Kasım 1937). Cumhuriyet, s. 8.

¹¹²⁸ BCA. 30.18.1.2.82.15.19.

Ülkenin elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak amacıyla Elektrik İşleri Etüt İdaresi tarafından, ülkenin hemen her yerinde incelemeler yapılmıştır. Zonguldak, Kütahya mıntıkasında kurulacak santrallerin şartnameleri hazırlanmış; bunun için birçok firma müracaatta bulunmuştur. Zonguldak santralinden elde edilecek elektrik üretimi 50 kilometrelik bir hava hattı ile Ereğli Limanı'na kadar götürülmüştür. Kütahya santralinden hava hattı ile İstanbul'a kadar elektrik verilmiştir. Sakarya Nehri, İznik Gölü, Adana, Kayseri mıntika suları ile Fırat'ın kolları üzerinde de incelemeler devam etmiştir. Fırat Nehri üzerindeki önemli boğazlarda, baraj inşaatı için etütler hazırlanmıştır. Keban, Kemaliye, Kadıköy, Bakırhan, Karakilise, Palu ve Pertek barajlarından elde edilecek su miktarı ve su enerjisini hesaplamak gayesiyle istasyonlar kurulmuştur. Sadece Keban Boğazı'nda kurulacak santralin 300.000 beygir kuvvetine sahip olacağı hesaplanmıştır. Barajların sadece su enerjisi alanında değil aynı zamanda zirai ve sıhhi alanda da önemli katkı sunacağı ön görülmüştür¹¹²⁹.

Bergama, Manisa, Menemen ovalarının sulanması ile Çalda ve Salihli'de baraj yapılmasına dair projeler hazırlanmıştır¹¹³⁰. Bergama, Menemen ve Manisa ovalarının sulanması için Çal ve Salihli'de yapılması planlanan barajlar için projeler hazırlanmıştır. Çal'da yapılacak olan barajdan elektrik üretilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda burada bir elektrik santrali kurularak bölgeye elektrik verilmesi planlanmıştır¹¹³¹.

1938 yılı itibariyle elektrik işleri için ayrılan bütçe gideri 200.000 lirayı bulmuştur. Rize Belediyesi tarafından şehir elektrik santrali ve şebeke tesisatı 72.530 lirayı bulmuştur. Borçka'da yaptırılacak hidroelektrik tesisatı için 800 metre uzunluğunda kanal ile 200 metre uzunluğundaki şebekenin plan ve projeleri hazırlanmıştır. Kırşehir elektrik tesisatının birinci kısmı için 39.906 TL, Ezine kazası elektrik işi için 37.379 TL, Bolu elektrik tesisatı için 42.271 TL, Aydın elektrik santrali genişletmesi için 26.355 lira bütçeden gider kaydedilmiştir¹¹³².

İstanbul'daki ilk elektrik tesisi 1910'da yabancı bir şirket tarafından kurulmuştur. İlk defa 1914'te şehre elektrik verilmiş, bu tesis 1938'de hükümet tarafından satın alınarak belediyeye devredilmiştir. Belediyeye devredilen bu tesisat 7.775.000 liraya mal olmuş ve kapasitesi arttırılmıştır¹¹³³.

Antalya'da Düden Nehri, bölgedeki su değirmenlerini ve elektrik fabrikalarını çalışır hale getirmiştir¹¹³⁴. Denizli Belediyesi, 14 Mayıs 1949'da yeni bir elektrik

¹¹²⁹ Elektrik Enerjisi Temini. (18 Nisan 1938). Kurun, s.4.

¹¹³⁰ Büyük Sulama Elektrikleme Davamız. (14 Temmuz 1938). Yeni Asır, s. 4.

¹¹³¹ "Sulama İşleri", Belediyeler Dergisi, Yıl 3, Sayı: 36 Ağustos 1938, s.65.

¹¹³² Sular ve Köprüler. (18 Eylül 1938). Haber, s.5.

¹¹³³ "Aydın Belediyelere Mütteallik Önemli Olayları", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 44, Mayıs 1949, s.64.

¹¹³⁴ TBMM ZC, D:6, C:2, İ.16, (24.05.1939), s.230.

tesisi açmıştır¹¹³⁵. Nafia Vekâleti, Muğla kasabası hidroelektrik tesisatı kurmak için Belediyeler Bankasından 55.000 lira almıştır¹¹³⁶.

Türkiye’de şehir ve endüstri elektrik santrallerinde üretilen elektriğin 1938, 1939 ve 1940 yıllarına ait üretim kaynakları tabloda gösterilmiştir. Buna göre Türkiye’deki hidroelektrik üretim oranı %3.50 ile istenilen düzeyin çok altında kalmıştır¹¹³⁷.

Tablo 3.1. Türkiye’de, 1938, 1939 ve 1940 yıllarına ait şehir ve endüstri elektrik santrallerinde üretilen elektriğin üretim kaynakları

	Üretim Kaynağı	1938		1939		1940	
		Üretim Miktarı	Üretim Oranı	Üretim Miktarı	Üretim Oranı	Üretim Miktarı	Üretim Oranı
		kwh	%	kwh	%	kwh	%
1	Taşkömürü	257.692.000	82,60	292.500.000	82,80	114.656.000	79,30
2	Linyit	9.282.000	3	12.710.000	3,60	22.465.000	5,70
3	Akaryakıt	30.272.000	9,70	28.195.000	8	23.867.000	6
4	Havagazı	-	-	4.432.000	1,20	15.635.000	3,90
5	Hidroelektrik	9.807.000	3,10	11.236.000	3,20	13.894.000	3,50
6	Diğer Kaynaklar	4.969.000	1,60	4.340.000	1,20	6.316.000	1,60
TOPLAM		312.022.000	100	353.313.000	100	396.833.000	100

Elektrik sorununu halletmek amacıyla şehir belediyelerinin de girişimleri olmuştur. Güney bölgeleri ile Anadolu’nun birçok kaza ve nahiyesinde elektrik ve aydınlatma tesisatı olduğu halde 70 yıllık şehir geçmişi olan Bitlis’te, elektrik aydınlatma tesislerinin bulunmaması; Bitlis’te halkın tepkisine yol açmıştır. Üstelik her biri yüzlerce beygir gücünde olan ve şehir merkezinden geçen dört büyük su kanalının geçiyor olması, tepkileri daha da arttırmıştır. Bitlis Belediyesi, şehre elektrik getirmek gayesiyle 1938’de bir teşebbüste bulunmuş; 1.300 lira ücret karşılığında bilir kişiye keşif yaptırmıştır. Bu iş için Belediyeler Bankasından 40.000 lira kredi alınmış ve işe başlanmıştır. Belediye Başkanı uzman kişi ile defalarca görüşmüş olmasına rağmen İstanbul’dan, Bitlis’e bir türlü malzeme getirilememiştir. Malzemelerin Bitlis’e getirilmeme gerekçesi olarak, uzman kişinin belediyeye karşı sorumluluğunu yerine getirememesi olarak değerlendirilmiştir¹¹³⁸.

1940 yılı itibarıyla Orta ve Doğu Anadolu’nun gelişimi için müsait olan Kızılırmak, Kelkit, Yeşilırmak, Murat, Tortum, Fırat gibi nehirler üzerinde de etüt

¹¹³⁵ “Aydın Belediyelere Mütteallik Önemli Olayları”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 44, Mayıs 1949, s.64.

¹¹³⁶ “Muğla’da Hidroelektrik”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 4, Sayı: 42, Şubat 1939, s.63.

¹¹³⁷ Türkiye’nin Elektrik Ekonomisinin 1940 Yılı Durumu, Nafia Vekâleti Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.10, s.86.

¹¹³⁸ Bitlis’in Elektrik İşleri Henüz Halledilemedi. (8 Mart 1940). Son Posta, s. 10.

çalışmaları yapılmıştır¹¹³⁹. 10 Ocak 1941’de Kaynarca hidroelektrik tesisatı ve elektrik santrali için bir plan hazırlanmıştır¹¹⁴⁰. Doğu illerini elektriğe kavuşturacak Murat Nehri ve Kömürhan mıntıkasında yapılacak devasa elektrik santral tesisatına ait proje 1941’de bakanlıklarca onaylanmıştır¹¹⁴¹.

Etüt çalışmaları yapılan nehir ve akarsulardan elde edilecek enerji ve kuvvet tabloda belirtilmiştir. Buna göre en fazla üretim gücüne sahip Fırat Nehri’dir¹¹⁴².

Tablo 3.2. Etüt çalışmaları yapılan nehir ve akarsulardan elde edilecek enerji miktarı

	Suyun Adı	Kilovat	Kilovatsaat
1	Fırat	1.100.000	4.500.000.000
2	Tortum	25.000-30.000	300.000.000
3	Zamanti	110.000-130.000	550.000.000-800.000.000
4	Sakarya	175.000	700.000.000
5	Kadıncık	20.000-45.000	50.000.000-150.000.000
6	Dalaman	90.000	300.000.000
7	Gediz	30.000	100.000.000
	Toplam	1.650.000-1.600.000	6.500.000.000-6.850.000.000

Türkiye’nin ilk Hidroelektrik santrali Tarsus’ta kurulmuş, ancak ilk su kuvvetinden yararlanma girişimi Amasya’daki un değirmenidir. 1943 yılı itibariyle elektrik üretiminin %60’ı kömür, %29,5’i mangal kömürü, %6’sı mazot, %4,5’i sudan karşılanmıştır. Aynı yıl itibariyle 32 adet su türbinli belediye elektrik santrali mevcuttur. Mevcut akarsular ve bunların boş yere aktığı göz önüne alınacak olursa hidroelektrik üretimi ve santrallerin çok yetersiz kaldığı görülmektedir. Belediye elektrik santralleri içerisinde en büyük enerji gücüne sahip olan Trabzon santralidir. Bu santral Trabzon’un 32 km güneybatısındaki Visera köyünde kurulmuştur. Bunun dışında belediyeye ait diğer önemli hidroelektrik santralleri Diyarbakır, Kayseri Bünyan, Konya Meram, Sivas Paşadeğirmeni, Antalya, Akşehir, Tokat hidroelektrik santralleridir¹¹⁴³.

1945’te Türkiye’de, elektrik tüketimi kişi başı 20,3 kWh, 1950’de ise 32,6 kWh’dir. 1950 yılı itibariyle termik santrallerden elde edilen elektrik miktarı 759,4

¹¹³⁹ Memleketimizin Elektriklendirilmesi. (6 Ağustos 1940). Son Posta, s.3.

¹¹⁴⁰ BCA. 230.0.0.0.33.40.1.

¹¹⁴¹ Yurdun Her Köşesi Elektriğe Kavuşuyor. (12 Ocak 1941). Son Posta, s.1.

¹¹⁴² Su ve Hayat, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Ağustos 1941, Yıl 8, S.3, s. 28.

¹¹⁴³ Hasan Işıkpınar. Hidroelektrik Santrallerimiz, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Nisan-Mayıs 1943, Yıl 9, S.11-12, s.76-80.

GWh (Gigawatt saat) olup hidroelektrik üretimi ise 30,1 GWh seviyesinde kalmıştır¹¹⁴⁴. Hidroelektrik santrallerden elektrik üretimi miktarı Amerika ve Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında, Türkiye'nin hidroelektrik kullanımı açısından bu ülkelerin çok gerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra kömür buhranının baş göstermesiyle başta Amerika olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde 1925'ten itibaren hidroelektrik santrallerine yönelim olmuştur. Bu tarihten itibaren elektrik üretim alanında teknoloji ilerlemiş, üretim alanı hızla genişlemiş; kullanım alanı metalurji, demiryolu olmak üzere birçok alana yayılmıştır. Tabloda Türkiye'nin, dünya ülkeleri arasında elektrik üretim kaynakları ve üretim miktarı verilmiştir. Tabloya göre İsviçre'de, hidroelektrik üretim oranı %100 iken; Türkiye'de bu oran, %3,5 ile dünya ülkelerinin çok gerisinde kalmıştır¹¹⁴⁵.

Tablo 3.3. Çeşitli ülkelere ait elektrik üretim kaynakları ve üretim miktarı

	Ülke Adı	Taşkömürü	Linyit	Petrol	Petrol Gazı	Jeotermal	Hidroelektrik
		%	%	%	%	%	%
1	Almanya	36	42	-	3	8	14
2	Amerika	61	-	3	-	-	33
3	Bulgaristan	3	30	7	-	-	60
4	Fransa	44	-	-	-	-	60
5	İngiltere	95	-	-	-	-	5
6	İsveç	10	-	-	-	-	90
7	İsviçre	-	-	-	-	-	100
8	İtalya	6	-	-	-	-	84
9	Kanada	2	-	-	-	-	98
10	Norveç	-	-	-	-	-	100
11	Romanya	-	14	50	21	-	15
12	Rusya	50	23	10	4	2	11
13	Türkiye	79	6	6	-	5,5	3,5
	Dünya Toplamı	50	6	3	1	1	2

Eİİ 1942'de enerji ekonomisinin tetkiki, tahlili, kaynakların incelenmesi, proje ve etüt alanında çalışmalar yapmıştır. Bilhassa bu çalışmalar Adana ve Ege

¹¹⁴⁴ Erol, E. (2007). *Türkiye'de Elektrik Enerjisini Tarihi (1902-2000)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 82.

¹¹⁴⁵ Dünya Elektrik Ekonomisinin Gidişatı ve Türkiye ile Mukayesesi, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Haziran-Temmuz 1942, Yıl 9, S.1-2, s.7-11.

Bölgesi’nde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde elektrik enerji miktarı %11 oranında azalmış olmasına karşın, su ile üretilen elektrik oranında %47 artış sağlanmıştır. Çatalağzı-Karabük elektrik hattı ile Ege muntikası elektrik hattı üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Gediz üzerinde Adala Santrali, Zamanti üzerinde Faraşa Santrali ve Kadıncık Suyu Santrali için sondaj çalışmaları yapılmıştır¹¹⁴⁶.

Orta Anadolu’ya ait nehir suları, ovalara doğru indikçe yağış alanları genişlemiş, denize doğru vadiler içine akmıştır. Özellikle Karadeniz Havzası, Toros Akdeniz sularının eğimi Ege nehirlerini oranla fazladır. Yağış ve sıcaklığa bağlı olarak mevsimlere göre rejimleri ve taşıdıkları su miktarı değişmiştir. Bu dönemde suları depolama fikri ile baraj yapımı önem kazanmıştır. Ayrıca bu sulardan hidroelektrik enerjisi üretimine yönelim olmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde, bu sulardan istifade edilmeden önce hidrografik, topografik ve jeolojik etütler yapılmıştır.

1940 yılına kadar Türkiye’deki 34 hidroelektrik santrali mevcut olup, bu şehirlerdeki elektrik üretim, tüketim miktarı tabloda verilmiştir. Tabloya göre en fazla hidroelektrik üretimin yapıldığı şehir Kayseri iken, tüketimin en fazla olduğu ilçe Tarsus’tur¹¹⁴⁷.

Tablo 3.4. Türkiye’de 1940 yılı itibariyle hidroelektrik santrallerinin bulunduğu şehirler ve bu şehirlerdeki elektrik üretim, tüketim miktarı

	Santralin Yeri	Sahası	Kuruluş Yılı	Birim Başına Maliyeti	Üretim Miktarı	Tüketim Miktarı
1	Ağrı	Şehir	1937	32	65.000	2.000
2	Aksaray	Şehir	1926	216	8.000	3.700
3	Akşehir	Şehir	1936	320	400.000	1.300
4	Antalya	Şehir	1927	296	412.000	1.400
5	Araç	Şehir	1935	10	14.300	1.400
6	Artvin	Şehir	1937	108	70.000	700
7	Çay	Şehir	1936	100	87.900	900
8	Bozüyük	Orman	1931	120	150.000	1.300
9	Dinar	Şehir	1930	70	70.000	1.000
10	Diyarbakır	Şehir	1936	720	786.800	1.100
11	Elmalı	Şehir	1934	48	56.600	1.200
12	Ereğli	Şehir	1934	40	120.000	3.000
13	Ereğli (İvriz)	Fabrika	1940	2.080	2.217.800	1.100
14	Ermenek	Şehir	1935	40	40.000	1.000
15	Gürün	Şehir	1934	18	30.000	1.800

¹¹⁴⁶ Cumhuriyet’in 19. Yılında Nafia Çalışmaları, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Birinciteşrin, İkinciteşrin 1942, Yıl 9, S.5-6, s.18-19.

¹¹⁴⁷ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.20-32

16	Hendek	Şehir	1937	52	90.900	1.900
17	İnebolu	Şehir	1925	30	28.000	900
18	Karaman	Şehir	1935	64	112.800	1.800
19	Kayseri	Şehir	1931	640	2.597.300	4.000
20	Kemal Paşa	Şehir	1929	22	30.000	1.400
21	Konya	Şehir	1939	632	1.300.000	2.000
22	Malatya	Şehir	1928	416	457.200	1.100
23	Maraş	Şehir	1940	160	172.000	1.100
24	Mudurnu	Şehir	1938	30	41.000	1.400
25	Muş	Şehir	1939	40	40.000	1.000
26	Niksar	Şehir	1939	48	50.800	1.100
27	Ödemiş	Şehir	1932	310	765.800	2.500
28	Sivas	Şehir	1934	536	1.000.000	1.900
29	Tarsus	Şehir	1902	60	133.000	2.200
30	Tarsus (Çukurova Çırçır Fabrikası)	Fabrika	1935	448	2.000.000	4.500
31	Taşköprü	Şehir	1936	48	61.000	1.200
32	Tokat	Şehir	1935	256	286.100	1.100
33	Tosya	Şehir	1937	80	73.000	1.100
34	Trabzon	Şehir	1929	1.100	1.209.500	1.100
	Toplam	34		9.190	15.769.200	56.200

Hidroelektrik santrali bulunan şehirlerde elektrik tüketim bedeli 10-15 kuruş iken İstanbul ve İzmit hariç kömür, linyit ve mazot ile elektriğin elde edildiği şehirlerde tüketim bedeli 15-25 kuruş arasındadır. Hidroelektrik santrallerinin yıllar itibariyle sayıları ve bu santrallerden elde edilen enerji miktarı tabloda belirtilmiştir. Tabloya göre Cumhuriyet öncesinde bir tane hidroelektrik santrali (Tarsus) bulunmasına karşın, 1940 yılı itibariyle hidroelektrik santral sayısı 34'tür. Cumhuriyetin ilanı ile hidroelektrik üretimine yönelim artmış, 17 yılda Toplam 33 hidroelektrik santrali kurulmuştur¹¹⁴⁸.

¹¹⁴⁸ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.33-34

Tablo 3.5. Yıllar itibariyle hidroelektrik santral sayısı ve bu santrallerden elde edilen enerji miktarı

	Santralin Kuruluşu	Santral Sayısı	Yıl İçinde Yapılan Santralin Sayısı / Oranı		Yıl İçinde Genel Santral Sayısı Oranı		Hidrolik Oran
	Yıl		kw	%	kw	%	%
1	1902	1	60	-	60	-	100
2	1925	2	90	50	30.821	-	0,3
3	1926	3	306	24	50.058	62,4	0,6
4	1927	4	602	100	51.777	3,4	1,1
5	1928	5	1.018	70	63.307	22	16
6	1929	7	2.140	110	67.888	7,2	3,1
7	1930	8	2.210	3,5	74.500	9,7	3,0
8	1931	10	2.970	30	98.155	31,7	2,9
9	1932	11	3.280	10	100.126	2,0	3,1
10	1933	11	3.280	0	103.858	3,7	3,0
11	1934	15	3.922	20	112.378	8,2	3,4
12	1935	20	4.700	20	119.024	5,9	3,9
13	1936	24	5.888	25	136.624	14,8	4,2
14	1937	28	6.160	7	155.295	13,7	4,0
15	1938	29	6.190	0,5	163.455	5,2	3,8
16	1939	32	6.950	12	202.382	23,8	3,4
17	1940	34	9.190	32	205.300	1,5	4,6
	Toplam	34	58956	%100	1.735.008	%100	%100

Türkiye’de hidroelektrik santralleri 1928’de birim başına %1-2 iken bu oran 1929’da %3-4, 1940 senesinde %4,6’dır. 1940 yılı itibariyle elde edilen elektriğin ancak %4’ü hidroelektrik santrallerinden elde edilmiştir. Mevcut su kaynaklarının ulusal ekonomideki katkısı değerlendirildiğinde hidroelektrik enerjisinin, ülke ekonomisindeki payı yetersiz kalmıştır. Bu dönemde sudan enerji elde edilirken genelde, küçük su kaynaklarından yararlanılmış; büyük su kaynaklarına yönelim pek az olmuştur¹¹⁴⁹.

1942 mali yılında da büyük su işleriyle ilgili faaliyetler devam etmiş; yıl içerisinde 20.000.000 liralık bütçeden ek ödenek alınmıştır. İnşaat tesisleri için 47.000.000 lira harcanmış, tesislerin geriye kalan kısmının ise 1943’te, 6.000.000 lira ödenek ile tamamlanması hedeflenmiştir. Su ve elektrik ile ilgili etüt çalışmalarına başlanmış, elektrik ve hidrografik alanlardaki etütlere önem verilmiştir. Yapılan etütler sonucunda, Sakarya Nehri dört ayrı kademeye

¹¹⁴⁹ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.35.

ayrılmıştır. Bilhassa bunlardan ilk üç kademesi Ankara mıntikasını, dördüncü kademesi ise İstanbul enerjisini karşılayacak şekilde planlanmıştır. İdare ve gözlem etütlerinin yanı sıra topografik ve jeolojik etütler de proje kapsamına alınmıştır. 1943 mali yılı içerisinde Çağlayık- Eskişehir hava hattı projesiyle Ege Bölgesi elektrik taşıma projelerinin yapılması hedeflenmiştir¹¹⁵⁰.

Business Vik, adındaki ticaret gazetesi Türkiye'nin beş büyük sanayi bölgesinde 27 hidroelektrik istasyonunun kurulacağına dair 1945'te haber yayınlamıştır. Habere göre, geniş kapsamlı elektrik üretimine yönelik büyük miktarda teçhizata ihtiyaç duyulacak ve bu ihtiyaç malzemesi ise Amerika ve İngiltere'den sipariş edilecektir¹¹⁵¹.

II. Dünya Savaşı yıllarında tarımsal üretim azalmış, ancak artan stratejik madenler talebi sonucunda elektrik ve su hasıllarında artış yaşanmıştır¹¹⁵². Türkiye'de, II. Dünya Savaşı sonrasında belirgin bir şekilde hidroelektrik santrali ve baraj inşaatlarında artış olmuştur¹¹⁵³.

1945'te Nafia Vekâleti bütçesinin görüşülmesi esnasında, su işleri ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Ülkede yapılması düşünülen hidroelektrik tesisleri için özel yasalar hazırlanmış, bu yasalar Meclise sunulmuştur¹¹⁵⁴. TBMM'de elektrik işlerinin hangi vekillikler tarafından yürütüleceğine dair yapılan müzakerelerde Kayseri Milletvekili Taner Bey, İktisat Vekâletinden ziyade Nafia Vekâletinin bu işi yürütmesinin doğru olacağını belirtmiştir. Ayrıca elektriğin sadece linyit ve taş kömüründen üretilmesi fikrine de eleştiriler getirilmiştir. Kurulacak termik santrallerin bir ömürlerinin olacağı, taş kömürünün sadece yakılıp küle dönüştürülmesinin israftan başka bir şey olmayacağı ortadaydı. Bu itibarla termik santrallerinden ziyade su kuvvetinden faydalanmalı hidroelektrik santrallerine yönelim olmalıydı. Su kuvveti nihayetsiz birer enerji kaynağı olup modern teknikte elektrik üretimi denildiğinde akla ilk gelen suydur. Bir derenin veya bir nehrin kaynağından aktığı yere kadar yataklarında etüt çalışması yapılırken regülatör, baraj, inşaat yapımı ve bununla ilişkili diğer çalışmaların yapılması zaruri görülmüştür¹¹⁵⁵.

Nafia Vekâleti, etüt çalışmalarını yaparken elektrik üretiminin uygun olup olmayacağı konusunda jeolojik araştırmalar, tetkikler yaparak sürece karar vermiştir. Elektrik ve su işleri birbirinden bağımsız olmadığından, su işleriyle

¹¹⁵⁰ TBMM ZC, D7, C:2, İ.26, (25.05.1943), s.160.

¹¹⁵¹ Yurdumuzda Hidroelektrik Tesisleri. (2 Ağustos 1945). Vakıf, s.1.

¹¹⁵² Semih Yalçın, (2009). *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1960-1980)*., Ankara: Berikan Yayınları, 134.

¹¹⁵³ TES-İŞ. *Barajlarımız, Hidroelektrik Santrallerimiz ve Termik Santrallerimiz*, Ankara: TES-İŞ Eğitim Yayınları, 89.

¹¹⁵⁴ TBMM TD. VII/20, B:12, (17.12.1945), s.71.

¹¹⁵⁵ TBMM TD. 7/21, B:30, (30.01.1946), s.149.

meşgul olan idare elektrik işini de yürütmekle sorumluydu. Bu ikisi birbirini tamamlayan madde ve enerji sistemlerinin bütünleyicisiydi. Ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 80- 85'ini teşkil eden köylü ve kasabalı, medeniyetin müstesna nimeti olan elektriğe nasıl kavuşturulabilirdi? Köy ve kasabalıdan oluşan yaklaşık 40.000 nüfusun, köy değirmenleri mevcuttu. Bunlar küçük suların enerjisinden nasıl yararlanmaktaydı, bu su kaynaklarından daha ziyade nasıl yararlandırılabilirdi? Bununla ilgili alternatifler üretilmeliydi. Dünyanın diğer ülkeleriyle Türkiye'nin elektrik üretim ve tüketimi kıyaslanarak hidroelektrik üretimi alanında Türkiye'nin geride olduğu ve bunun için Bayındırlık Bakanlığının bu alana yönelmesi gerektiği yönünde eleştiri getirilmiştir.1938 yılı istatistiksel verilerine göre muhtelif ülkelerde nüfus başına tüketilen enerji miktarı yıllık kWh (kilowatt saat) olarak şu şekildedir¹¹⁵⁶:

Norveç 3410 kWh, İsveç 1290 kWh, Amerika 1130 kWh, Kanada 2320 kWh, İsviçre 1680 kWh, İngiltere 550 kWh, Fransa 450 kWh, Almanya 810 kWh, Belçika 620 kWh'dir. Balkan ülkelerinde ise Romanya 63 kWh, Yunanistan 39 kWh, Bulgaristan 42 kWh'dir. Dünya ülkeleri arasında Türkiye'deki enerji üretimi ise 22 kWh'dir. Türkiye'de bu oran 1943 verilerine göre 22 kWh'den 25 kWh'ye çıkmıştır. Bu istatistiklerden de anlaşıldığı üzere Türkiye'de, elektrik enerjisi ihtiyacı çok fazla olmasına rağmen üretim miktarı ihtiyacın çok gerisinde kalmıştır. Hidroelektrik üretim potansiyeli çok yüksek olmasına rağmen Türkiye'de, yeteri kadar bu sulardan istifade edilememiş; dünya ülkeleri arasında hedeflenen düzeye ulaşılammıştır¹¹⁵⁷.

1946 yılı itibarıyla Türkiye'de yerleşim yerlerine göre elektriğin bulunduğu il, ilçe, bucak merkezi ve köy sayıları tabloda verilmiştir. Tablodaki verilerden de anlaşıldığı üzere ülke genelinde elektrik üretiminin yetersiz olduğu köylerin %99,96'sında elektriğin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3.6. Türkiye'de, 1946 yılı itibarıyla yerleşim yerlerine göre; elektriğin bulunduğu il, ilçe, bucak merkezi ve köy sayıları

	Yerleşim Yeri Adı	Elektriğin Olduğu Yer Sayısı	Oran %	Elektriğin Olmadığı Yer Sayısı	Oran %
1	İl	57	90,5	6	9,5
2	İlçe	118	30,8	265	69,5
3	Bucak Merkezi	20	2,2	896	97,8
4	Köy	8	0,04	34.868	99,96
	Toplam	203		35.035	

¹¹⁵⁶ TBMM TD. 7/21, B:30, (30.01.1946), s.150.

¹¹⁵⁷ TBMM TD. 7/21, B:30, (30.01.1946), s.151.

Türkiye’de, enerjinin elde edildiği kaynaklar tabloda, gösterilmiştir; verilere bakıldığında enerji elde etmede hidroelektrik kullanımı, taş kömürü kullanımının çok gerisinde kalmıştır¹¹⁵⁸.

Tablo 3.7. Türkiye’de, enerjinin elde edildiği kaynaklar ve üretim miktarları

	Enerji Kaynağı	Üretim	Oran %
1	Taş Kömürü	347,840	76
2	Linyit	48,804	10
3	Odun	16,689	3,6
4	Akaryakıt	20,655	4,5
5	Su	23,796	5
Toplam		457,424	100

İller Bankası, Ağustos 1949’da Yalvaç, Bozüyük, Zara, Daday, Mesudiye Gökay, Mengen, Seben, Perşembe’ye ait hidroelektrik proje ihalesini yapmıştır¹¹⁵⁹. Banka, bu santrallerin dışında birçok belediyeye ait, elektrik tesisatı yapımını ihaleye çıkarmıştır. Yapılacak olan bu tesisatlar içerisinde hidroelektrik tesisatlarına ait veriler tabloda belirtilmiştir. Buna göre genel keşif bedeli en yüksek olan hidrolik santrali Maraş’tır¹¹⁶⁰.

Tablo 3.8. Belediyelere ait tesisatın cinsi, malzeme, montaj ve keşif bedeli ile ilgili veriler

	Belediyenin Adı	Tesisin Cinsi	Malzeme Montaj Keşfi/TL	Genel Keşif Bedeli /TL
1	Abana	Hidrolik	109387	221.422
2	Akçakoca	Hidrolik	---	351.000
3	Alucra	Dizel	41.216	47.216
4	Anamur	Dizel	107.953	107.953
5	Bekilli	Hidrolik	111.979	190.540
6	Bergama	Dizel	258.916	261.829
7	Bayburt	Dizel	387.755	452.755
8	Buldan	Dizel	385.071	443.228
9	Çal	Hidrolik	106.800	137.006
10	Devrekâni	Hidrolik	293.776	321.179
11	Doğanşehir	Hidrolik	85.518	141.343
12	Dört Yol	Hidrolik	137.984	161.000
13	Giresun	Dizel	212.000	212.000

¹¹⁵⁸ Reuter Ernst “Elektrikleşme Derdi”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, No: 8, Mayıs 1946, s.283.

¹¹⁵⁹ “İller Bankası’nın Çalışmaları”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 47, Ağustos 1949, s.46.

¹¹⁶⁰ “İller Bankası Su ve Elektrik Tesisatı Yaptıracaklar”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 47, Ağustos 1949, s.48.

14	Göle	Hidrolik	135.867	235.306
15	Güney	Dizel	188.276	206.228
16	Hakkâri	Hidrolik	96.044	155.183
17	Harbiye	Hidrolik	2.428.169	3.000.000
18	Hayrabolu	Dizel	82.925	103.971
19	İmroz	Dizel	48.268	65.230
20	İnebolu	Dizel	211.758	229.823
21	Karacasu	Hidrolik	279.102	335.302
22	Korkuteli	Dizel	90.966	108.918
23	Küre	Hidrolik	132.718	151.000
24	Lâpseki	Dizel	48.827	48.827
25	Manavgat	Dizel	38.162	48.052
26	Muğla	Şebeke	150.955	153.504
27	M.Kemalpaşa	Hidrolik Dizel	708.125	932.849
28	Reşadiye	Dizel	45.471	59.165
29	Sorgun	Dizel	106.091	136.091
30	Taşköprü	Hidrolik	62.000	69.500
31	Tekirdağ	Dizel	400.000	400.000
32	Terme	Dizel	93.314	115.178
33	Turhal	Şebeke	165.111	173.111
34	Siirt	Hidrolik	748.957	1.901.554
35	Maraş	Hidrolik	1.040.000	3.214.420
36	Ovacık	Dizel	---	75.000
37	Şarköy	Dizel	---	120.000
38	Aydın	Şebeke	-	250.000
	TOPLAM		9539461	15.336.683

3.2.1. Adala Elektrik Santrali

Ege Bölgesi'nde önemli linyit yatakları olmasına rağmen, bölgenin elektrik ihtiyacını karşılamada öncelikli hedef hidroelektrik üretimi olmuştur. Çalışmalar Gediz Nehri, Büyük Menderes ve kolları ile üzerinde yürütülmüştür. Gediz Nehri üzerinde bulunan Adala mıntıkasında, belirlenen baraj alanında topografik etüt incelemelerine başlanmıştır. Etüt sahalarında, su kuvvetinin araştırılmasına ağırlık verilmiştir. Baraj ve hidroelektrik santrali projesi tamamlanmış, 1941'de sondaj işleri ile jeofizik etütleri bitirilmiştir¹¹⁶¹.

Demirköprü Projesi'nin bazı kısımlarda düzenlemeler yapılmış, sulama programı ile paralel olarak büyük bir baraj inşası düşünülmüştür. Ege Ovası'nı, bol ve ucuz elektriğe kavuşturmak üzere tetkikler yapılmış; Gediz üzerinde,

¹¹⁶¹ Elektrik İşleri Etüt İdaresinin (E.İ.E) üç Aylık Faaliyeti. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Nisan 1941, Yıl 7, S.11, s. 104-105

Adala'da bir hidroelektrik santrali kurulması hedeflenmiştir. Nafia Vekâleti Etüt İşleri Dairesinin değerlendirmeleri neticesinde Ege mıntıkasında 35 elektrik santralının bulunduğu, bu bölgede yaklaşık 164 fabrikanın elektrik ile çalıştığı ifade edilmiştir. Ege Bölgesi'nin kuzeyinde Soma, doğusunda Salihli ve Nazilli ile güneyindeki Aydın'ın elektrik ihtiyacının birkaç yıl içerisinde 70.000.000 kilowatt saat olacağı öngörülmüştür. Bu mıntıkada elektriğin 2/3'ü, mekanik olarak kullanılan enerjinin tamamına yakını üretim amaçlı taşkömürünün yakılmasıyla elde edilmiştir. Bu durum üretim maliyetininim çok yüksek olmasına sebep olmuştur. Bu nedenle barajlardan, hidroelektrik enerjisine yönelim artmıştır¹¹⁶².

Gediz Nehri'nin taşkınlarını engellemek amacıyla da inşa edilen Adala Barajı, Adala'nın üst kısımda yapılmış; taşkınlara maruz kalan 330.000 dönüm arazinin, kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Ayrıca Yan dereler ıslah edilerek değerli bağ ve bahçelerin harap olması engellenmiştir. Baraj taşkın tehdidini ortadan kaldırmanın yanı sıra, Ege Bölgesi'nin elektrik ihtiyacını da karşılamıştır. Bu mıntıkada, sulama şebekesi tesisatlarına da devam edilmiş; Adala'nın sağında ve solunda 250.000 dönüm, Ahmetli'nin solunda ise 440.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur¹¹⁶³.

Gediz Nehri üzerinde Ege Bölgesi'nin enerji ihtiyacını karşılayacak olan Adala Santrali'nden, yıllık 500.000.000 m³ su toplanması amaçlanmıştır¹¹⁶⁴. Gediz Nehri'nin üzerinde bulunan ovada, Demirköprü'de 40 metre yüksekliğinde toprak baraj yapılmış; Adala mevkiinin ihtiyacını karşılamak üzere 30.000 kilovat ve 100.000.000 kilovatsaat enerji üretimi planlanmıştır¹¹⁶⁵. Akhisar, Soma, Edremit, Bayındır, Aydın, Salihli, Turgutlu, İzmir, Ödemiş ve Nazilli'yi de kapsayacak şekilde bütün Ege'nin elektrik ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir¹¹⁶⁶. Adala'da yapılacak santralden üretilen elektriğin yüksek voltajlı bir hava hattı ile dağıtılması düşünülmüştür¹¹⁶⁷. Gediz Nehri'nde yapılan çalışmalara hız verilmiş, iyi sonuçlar elde edilmiştir¹¹⁶⁸.

Gediz Havzası'nı sulayacak olan Adala regülatörler inşası ilerlemiş, Emiralem regülatörü ise 1945 yılı itibariyle tamamlanmıştır. Adala regülatörünün de yıl

¹¹⁶² Demirköprü'de Bir Baraj İnşası Uzak Değil. (6 Kasım 1941). Yeni Asır, s.1.

¹¹⁶³ Sulama Programı. (20 Ağustos 1941). Tasviri Efkâr, s. 3.

¹¹⁶⁴ Su ve Hayat, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Ağustos 1941, Yıl 8, S.3, s. 28.

¹¹⁶⁵ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.25.

¹¹⁶⁶ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.35.

¹¹⁶⁷ Memleketimizin Elektriklendirilmesi. (6 Ağustos 1940). Son Posta, s. 3.

¹¹⁶⁸ Yurdun Ker Köşesi Elektriğe Kavuşuyor. (12 Ocak 1941). Son Posta, s.1.

sonuna kadar tamamlanması hedeflenmiştir¹¹⁶⁹. 1945 yılının sonunda Adala regülatörü tamamlanmış, Büyük Fezlek ve Çoruh Suyu üzerindeki regülatörler ile Derme ve Gömenek regülatörlerin inşaatı son bulmuştur. Kumçay üzerindeki Çömlekçi regülatörü inşası ise aynı yıl devam etmiştir¹¹⁷⁰.

1948 yılı bütçesinden barajlara ayrılan 165.000.000 liralık ödeneğin, 20.000.000 lirası Adala Barajı'na tahsis edilmiştir¹¹⁷¹.

3.2.2. Akşehir Elektrik Santrali

Akşehir Belediyesi ile Akşehir Bankası şehrin su ve elektrik ihtiyacını gidermek amacıyla birlikte hareket etmiş, suyun getirilmesi, elektrik üretimi ve dağıtımı için belediye 31 yıllığına bankaya yetki vermiştir.¹¹⁷²

Banka, belediyeden 31 yıllığına içme suyu tesisatı ile elektrik tesisatını imtiyazını devralmıştır. Bu sürenin sonunda her iki tesisatın belediyeye devredilmesi yönünde anlaşmaya varmışlardır. Banka tesisatın zamanında tamamlanması amacıyla bir yıl boyunca fasılasız müteahhit ve fen heyetlerine etütler yaptırmıştır. Su kuvvetiyle işleyen büyük santral için 263 metre yükseklikten su akıtılarak elektrik elde edilmesi hedeflenmiştir. Belediyenin, daha önce yaptırmış olduğu 60 metre yükseklikteki su akıtma planından vazgeçilmiş; bu projeye karar verilmiştir. Projeye, yüksek bir dağdan boru döşenerek taziyikli su vasıtasıyla elektrik üretilmiştir. Şehirde mevcut olan altı kara un değirmeni, istimlak edilmiş; bu değirmenlere sürekli akan dere suyu verilmiştir. Değirmenlere 1328 rakımlı dere içerisindeki noktada, betondan yapılmış; kanal vasıtasıyla su getirilmiştir. Kanalin üst kısmı, tamamen beton plaklarla örülmüş; kış aylarında donmaması için üzerine en az bir metre toprak atılmıştır. Şehrin tam karşısında, 1316 rakımlı noktada; betonarme su deposu yapılarak buradan 600 metre uzunluğundaki çelik boru ile 1050 rakımdaki Çatırpatır mevkinde yapılan santraldeki tribünlere su verilmiştir¹¹⁷³.

Akşehir Bankasının, su kuvvetiyle elektrik elde ettiği büyük elektrik tesisatı 31 Temmuz 1936'da tamamlanmış, tesisatın geçici kabulü yapılmıştır. Tesisatın kabulü 15 Ağustos 1936'da Nafia Vekâletince onaylanmıştır. Kasabanın Teke Deresi'nden akan suyun yüksek bir noktadan akıtılması sonucu yıllık 2.500.000 kilowatt elektrik elde edilmiştir. Tesisatın gideri 31 yıl boyunca %7,5 faiz amortisman ve sermaye borcu ile bir kilowattı 0,45 kuruşa mal olmuştur.

¹¹⁶⁹ Yeni Regülatör ve Barajlar Kazandık. (31 Temmuz 1945). Ulus, s. 4.

¹¹⁷⁰ Yeni Regülatörler ve Barajlar Kazandık. (31 Temmuz 1945). Ulus, s. 4.

¹¹⁷¹ TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948), s.1038-1044.

¹¹⁷² Yaşar Yıldız, (2010). *Milli Yerel Bir Banka Örneği: Akşehir Bankası T.A.Ş.*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 45.

¹¹⁷³ Akşehir Elektrğe Kavuştu. (10 Eylül 1936). Son Posta, s.1.

Çatırpatır Dağı'nın yarılmasıyla yapılan elektrik santraline, 265 metre yükseklikteki dik yamaçtan su akıtılması sonucunda elektrik üretilmiştir. Üretilen elektriğin kilowattı halka, 12,5 kuruştan satılmıştır¹¹⁷⁴.

Elektrik elde etme tekniğine bakıldığında, 1936 yılı itibariyle Türkiye'de benzer bir örneği yoktur. Su haznesinden santrale kadar uzanan 600 metrelik tazyik hattından, 265 metre gibi bir yükseklikten aşağıya su akıtılmıştır. Bu boruları desteklemek amacıyla 123 adet betonarme ayak yapılmıştır. Çatırpatır mevkinde dağ yarılmış, araya fabrika sokularak beton ile üzeri kapatılmıştır. Su tesisatı için şehirde; bent, su kanalı, su kulesi, tünel de inşa edilmiştir. İnşaat ayakları için gerekli olan kum, çakıl ve çimento, araç ile dağa taşınmadığından, kum ve çakıl şehirde yapıldıktan sonra küçük torbalara doldurulmuş; bu malzemeler eşekler ile inşaat alanına çıkarılmıştır. Taşıma işleri altı ay boyunca bu şekilde devam etmiştir. Banka, hiçbir zayıata uğramadan tribünlerden çıkan suyu, şehrin sokaklarından geçmesi için belirli semtlerde beton kanallar inşa ettirmiştir. Fabrika tribünlerinden çıkan su, bahçe ve tarlaların sulanmasına büyük katkı sağlanmıştır. Suyun tahlili, İstanbul'da yapılmış; çok temiz olduğundan "*her şeyde kullanılabilir, içilebilir*" şeklinde rapor verilmiştir¹¹⁷⁵.

Yapılan elektrik tesisatında; 500 beygir gücünde iki adet pelton sistemi, su tribünleri, otomatik reglajlar yer almıştır. Beş tablo istasyonu için 6300 voltluk transformatör konulmuştur. 26 kilometre uzunluğundaki şehir şebekesinde, sokak aydınlatması; istasyondaki transformatör binasına, 3.400 metre ve 6.300 voltluk yer altı kablosu döşenmiştir. Başlangıç itibariyle 800 abone mevcut olup abonelere kilovatı 12,5 kuruştan satılmıştır¹¹⁷⁶.

Akşehir Bankası, yapılan elektrik tesisatının dışında 160.000 lira ile şehre içme suyunu da getirmiştir. Kasabaya 3.400 metre uzaklıkta ve 1325 rakımında bulunan Şarлак Pınarı'ndan alınan suyun, eski sulara oranla son derece temiz ve sağlıklı olduğu tespit edilmiştir. Buradaki su, ana kaynağın ilk çıkış noktasından alınmış; 3400 metrelik borular ile 1095 rakımında bulunan Topyeri mevkinde yapılan su deposunun içerisine akıtılmıştır. Su hazinesinden, kasabanın en ücra sokağına akıtılan su tesisatı üzerinde; 140 adet yangın musluğu ile halkın ihtiyacını karşılamak maksadıyla otomatik çeşmeler konulmuştur. Yeni şebekeden sonra eski içme suyu şebekesi ile çeşme suları tamamen iptal edilmiştir. Eski şebeke borularının topraktan yapılması damar sertleşmesi, mide hastalığı bilhassa solucan hastalığına sebep olmuştur. Şarлак içme suyu getirildikten sonra eski sular kesilmiş, bu hastalıklardan eser kalmamıştır.

¹¹⁷⁴ Akşehir Elektriğe Kavuştu. (10 Eylül 1936). Son Posta, s.5.

¹¹⁷⁵ Akşehir Elektriğe Kavuştu. (10 Eylül 1936). Son Posta, s.6.

¹¹⁷⁶ Akşehir Elektriğe Kavuştu. (10 Eylül 1936). Son Posta, s.7-8.

Hastalıklar için eczanelerde alınan “*on santonin*” ilacına da gerek duyulmamıştır. Eski şebeke suyunun kullanımı tamamen yasaklanmış, Akşehir hem elektriğe hem de suya kavuşmuştur¹¹⁷⁷.

3.2.3. Çağlayık Elektrik Santrali

Hükümetin uzun müddet üzerinde durduğu önemli hususlardan bir tanesi de elektrik işleri olmuştur. Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Ankara ve çevresinin elektrik ihtiyacını karşılamak girişimde bulunmuştur. Çağlayık ve Gediz barajlarının yapılacağı yerleri belirlemek, etütlerini incelemek amacıyla 1938’de İsviçre’den, Uzman Jeolog Prof. Dr. Lugeon getirtilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün onayı ile Türkiye’ye getirilen uzmana 8.500 lira ücret verilmiştir¹¹⁷⁸.

Eİİİ, ülkenin elektrik ihtiyacını, kullandığı mevcut elektrik miktarının tespiti, takibi için inceleme ve etüt faaliyetlerine sürdürmüştür; 1939’daki hidroelektrik durumu ile ilgili istatistikler oluşturarak hesaplamalar yapmıştır. Çağlayık Hidroelektrik Santraliyle Ankara ve çevresine enerji verilebilmek amacıyla 1939’da hava hattı projelerine yoğunlaşmıştır. Eİİİ, aynı yıl içerisinde Çağlayık Hidroelektrik Santralini tünel ve boru kısım projelerini tamamlanmıştır¹¹⁷⁹.

Ankara ve çevresinin elektrik ihtiyacını karşılamak için en uygun yer olarak belirlenen yukarı Sakarya üzerinde, yapılması planlanan hidroelektrik santrali için etüt çalışmaları 1940’ta tamamlanmıştır. Polatlı’nın 35 km kuzeybatısında Çağlayık Boğazı’nda bir baraj inşası gerekli görülmüştür. İnşa edilecek olan Çağlayık Hidroelektrik Santralinden, yıllık 75.000.000 kilovat elektrik üretimi hedeflenmiştir. Santralden 100.000 voltluk elektrik, yaklaşık 95 km uzunluğunda hava hattı ile Ankara’ya oradan da 60 km uzunluğunda bir hat ile Ankara’nın çevresine ulaştırılmak istenilmiştir¹¹⁸⁰.

Ülkedeki elektrik enerji işlerinin düzenlenmesi, koordinasyonu, tetkik edilmesi için enerji komisyonu kurulmuş; elektrik santrallerin enerji ekonomisine uygunluğu incelenmiştir. Eİİİ, hidroelektrik üretiminde su gücünde yararlanma, etütlerin incelenmesi işini yakından takip etmiştir. Çağlayık hidroelektrik santrali vasıtasıyla Ankara ve çevresine elektrik verecek hava hattı projesini 1941’de bitirmiş; aynı İstanbul Çatalağzı’nda inşa edilen elektrik santralini de tamamlamıştır¹¹⁸¹.

¹¹⁷⁷ Akşehir Elektriğe Kavuştu. (10 Eylül 1936). Son Posta, s.9.

¹¹⁷⁸ BCA.30.18.1.2.93.112.7.

¹¹⁷⁹ Elektrik İşleri Etüt İdaresinin (E.İ.E) 1.6.1940-30.11.1940 Tarihleri Arasındaki 6 Aylık Faaliyeti. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Kânunuevvel 1940, Yıl 7, S.7, s. 36.

¹¹⁸⁰ Memleketimizin Elektriklendirilmesi. (6 Ağustos 1940). Son Posta, s. 3.

¹¹⁸¹ Elektrik İşleri Etüt İdaresinin (E.İ.E) üç Aylık Faaliyeti. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Nisan 1941, Yıl 7, S.11, s. 104-105.

Cumhuriyet Dönemi'nde, Türkiye'deki su kaynaklarını daha etkili kullanabilme adına, hidroelektrik santrallerinden enerji elde etme çalışmaları bu dönemde hız kazanmıştır.¹¹⁸²

Sakarya Nehri üzerindeki Çağlayık mevkiinde yapılması planlanan büyük baraj projesi ile başkent ve çevresinin bol ve ucuz elektriğe kavuşturulması amaçlanmıştır. Buradan, 20.000 beygir gücünde elektrik üretilmesi amaçlanmıştır. Böylece kömür ve benzeri masraflardan azami ölçüde tasarruf edilmiş olacaktı. Barajın temel yüksekliğinin 20 metre, toplam yüksekliğinin ise 40 metre olacağı belirtilmiş; 2,5 yıl içerisinde tamamlanması hedeflenmiştir. Milli Şef, konu ile yakından ilgilenmiş; Ankara valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan, bu konuyu yakından takip etmişlerdir. Elektrik üretiminin gerçekleştirilmesi durumunda, Ankara'da elektrikli otobüs ve tramvay projesi için araştırma ve inceleme çalışmalarına başlanması planlanmıştır¹¹⁸³.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve beraberindeki heyet, 1942'de Nafia Vekâleti su işleri binasını ziyarette bulunmuştur. Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, Su İşleri Başkanı Salahattin Büge, Su İşleri Etüt İdaresi Genel Direktörü Hamdi Toker; Cumhurbaşkanı İnönü'ye eşlik ederek yapılan kanal, baraj, regülatör, sedde ve hidroelektrik santralleri hakkında bilgi alışverişi yapmışlardır. Heyet Sakarya suyunu düzene koyarak Ankara, Kırıkkale ve Eskişehir illerinin elektrik ihtiyacını karşılayacak olan; Çağlayık Hidroelektrik Santrali ve baraj projesini incelemişlerdir¹¹⁸⁴.

Yukarı Sakarya üzerinde, elektrik enerjisi üretimine uygun ilk noktadan başlamak üzere Çağlayık Boğazı'nda kurulacak olan barajdan, hidroelektrik üretimi yapılması planlanmıştır. Baraj inşaatının tamamlanmasıyla 30.000 kilovat ve 70.000.000 kilovatsaat elektrik elde edilmesi düşünülmüştür. Ankara ve çevresinin 45.000.000 kilovat saatlik enerji ihtiyacının buradan karşılanması hedeflenmiştir¹¹⁸⁵.

Vadi zemininden itibaren 27 metre yükseklikte ve 300.000.000 m³ su toplama kapasitesine sahip barajın planlamasına başlanmıştır 1946 başlanmıştır. Yapılacak olan Çağlayık Barajı'nda ucuza mal edilecek bir tesisat ile Kapulu Boğazı'ndan 70.000.000, Ballıktan 50.000.000 kilovatsaat enerji elde edilecekti. Ballıkta yapılacak ikinci baraj ile elde edilecek enerji miktarı 130.000.000 kilovatsaate çıkacaktı¹¹⁸⁶.

¹¹⁸² Su ve Hayat, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Ağustos 1941, Yıl 8, S.3, s. 28.

¹¹⁸³ Polatlı'da Baraj Yapılacak. (25 Nisan 1942). Bugün, s.2.

¹¹⁸⁴ Milli Şef İnönü Su ve Elektrik İşlerini Tetkik Buyurdular, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Ağustos-Eylül 1942, Yıl 9, S.3-4, s.5-7.

¹¹⁸⁵ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.35.

¹¹⁸⁶ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.24-25.

Sakarya Suyundan yararlanılarak inşasına karar verilen Çağlayık Barajı'nın yapımına 1946'da karar verilmiştir. Kırıkkale ve Ankara civarının elektrik ihtiyacını karşılayacak olan barajın modern bir şekilde inşa edilmesi planlanmıştır. Toplam maliyeti ise 2.000.000 lira olarak hesaplanmıştır. Bu tesisatın yapımıyla ilgilenen EİE, 5 Şubat 1946'da TBMM'de kabul edilen kanun tasarısı ile Bayındırlık Bakanlığından, Ekonomi Bakanlığına devredilmiştir¹¹⁸⁷.

Çağlayık Barajı ve hidroelektrik santrali için hazırlanan projeler 1946 yılı itibarıyla tamamlanmıştır. 1946'da bütçeden 2.000.000 lira tahsis edilmiş; ancak daha sonra bu para Ekonomi Bakanlığına iade edilmiştir. Ekonomi Bakanlığı'nın yaptığı izahatta, II. Dünya Savaşı sonrasında ülke kalkınmada hükümet tarafından alınan geniş ölçekteki programların uygulamaya konulduğu belirtilmiştir. 100.000.000 liraya varacak tahsilatın bakanlık vasıtasıyla harcanacağı ifade edilmiştir. Enerji programının da sanayi programlarıyla bir bütünlük halinde geliştirilmesine çalışıldığına dikkat çekilmiştir. Elektrik enerjisi santralleri kurma, işletme, nakletme, elektrik sanayisiyle ilgilenmenin; Ekonomi Bakanlığına bağlı olan Etibank'ın yasal ödevlerinden olduğu ifade edilmiştir. Ancak Etibank'ta etüt, proje ile ilgili bir teşkilat mevcut değildi. Ekonomi Bakanlığı *“Bunun için bu proje ve planları tanzim edecek olan Elektrik İdaresi Birimi, Ekonomi Bakanlığı'na bağlanmıştır”* ifadesine yer vermiştir¹¹⁸⁸.

3.2.4. Dinar Elektrik Santrali

Dinar Belediyesinin 1943'te yaptırdığı proje ile Dinar'ın doğusunda bulunan Büyük Menderes kaynağından yararlanılarak 1500 kilovat gücünde hidroelektrik santral yapımına başlanmıştır. Baraj ve isale kanal yapımı 1945'te tamamlanmıştır. Barajın bütçeye maliyeti 500.000 lira olmuştur¹¹⁸⁹.

Nafia Vekâleti, Dinar'da hidroelektrik santralinin 1946'da tamamladığını, büyük su kanal inşaatının büyük bir kısmının bitirildiğini duyurmuştur. Santral binası, kamulaştırma yoluyla 19 dekarlık alana inşa edilmiş; büyük santralin malzeme ihtiyacı için İngiltere'ye sipariş verilmiştir. Dinar elektrik santrali bölgede Keçiözümlü Kükürt Fabrikası, Sandıklı ilçesi ve Afyon'un elektrik ihtiyacını karşılamıştır¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁷ Çağlayık Baraj İnşasına Başlanıyor. (5 Şubat 1946). Akşam, s. 2.

¹¹⁸⁸ TBMM TD. 7/21, B:30, (16.01.1946), Sıra Sayısı:63, s.2.

¹¹⁸⁹ Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, No: 20-21, Mayıs- Haziran 1947, s.854.

¹¹⁹⁰ Dinar Elektrik Santrali İçin Hazırlıklar. (26 Aralık 1946). Ulus, s. 6.

3.2.5. Diyarbakır Elektrik Santrali

Diyarbakır elektrik tesisatına ait su kanalı ile baraj santrali merkez binası için 1935'te ihale yapılmıştır¹¹⁹¹. 1936'da şehirde, bir hidroelektrik santrali kurulmuştur. Santral 720 kilovat üretim kapasitesine sahip olmasına rağmen suyun az olmasından ötürü sadece 125 kilovatlık üretim elde edilmiştir. Öyle ki yaz aylarında üretim 85 kilovata kadar gerilemiştir. Bu amaçla Diyarbakır Valisi Osman Nuri Tekerli ile Müfettiş Avni Doğan arasında, Diyarbakır Belediyesinde gerçekleştirilen toplantıda önemli kararlar alınmıştır. Şehrin önemli sorunlarından biri olan elektrik meselesi üzerinde detaylı görüşmeler yapılmıştır. Suyun arttırılması hususunda farklı görüşler ortaya atılmış, bazı tedbirler alınmıştır. Su kaçaklarına engel olmak maksadıyla 40.000 lira harcama yapılmış, barajın yanında ikinci bir takviye barajı inşa edilmiştir. Fakat bu tedbirler suyun azalmasını engelleyememiştir. Şehrin elektrik ihtiyacının günden güne artması, su meselesinin çözümünü zorunlu hale getirmiştir. Müfettiş Doğan, elektrik sorununu ortadan kaldırmak amacıyla Genel Müfettişlik emrindeki yardımlardan, belediyeye 100.000 lira ödenek ayrılmasını sağlamıştır. Suyun arttırılması için fen heyeti tarafından bir rapor hazırlanmıştır¹¹⁹².

3.2.6. Gümüşhane Elektrik Santrali

Bakanlığın talimatları doğrultusunda, Gümüşhane Hidroelektrik Santral Projesi 1939'da tamamlanmıştır. Bu projeye ilave olarak Sarayköy'deki Mali elektrik tesisatı için de bir proje hazırlanmıştır¹¹⁹³.

Gümüşhane'de, Harşit Suyundan yararlanılarak şehrin kuvvetli bir elektrige kavuşturulması maksadıyla 1941'de elektrik şirketi kurulmuştur. Şirket, 1946'da 180.000 lira harcayarak kanal yaptırmıştır. Şirketin ortağı Devlet Demiryolları, Amerika'dan transformatör, türbin, makine ve diğer elektrik teçhizatlarını getirmiştir. Teknik sebeplerden ötürü inşaat yapımı durdurulmuş, ancak inşaat yapımına 1949'da tekrar başlanmıştır. İşleri Bakanlığının desteğiyle makinelerin montaj ve tesisat işleri bir müteahhide verilmiştir. Kanalin santral binası ve regülatörü ise başka bir müteahhide ihale yoluyla verilmiştir. 1949'da inşaatın tamamlanması hedeflenmişti¹¹⁹⁴.

3.2.7. İzmir Elektrik Santrali

Hükümet, İzmir çevresindeki sulardan yararlanarak kaza ve köylerini aydınlatmak gayesiyle büyük bir elektrik santrali kurmayı hedeflemiştir. Bu iş

¹¹⁹¹ Diyarbakır Belediyesi'nden. (17 Şubat 1935). Milliyet, s.3.

¹¹⁹² Diyarbakır'ın Elektrik İşleri Yakında Hallediliyor. (22 Mart 1945). Ulus, s.4.

¹¹⁹³ Elektrik İşleri Etüt İdaresinin (E.İ.E) 1.6.1940-30.11.1940 Tarihleri Arasındaki 6 Aylık Faaliyeti. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Kânunuevvel 1940, Yıl 7, S.7, s. 37-38.

¹¹⁹⁴ Gümüşhane Elektrige Kavuşuyor. (17 Mayıs 1949). Ulus, s. 5.

için uzmanlar İzmir'e giderek Büyük ve Küçük Menderes ile Gediz Irmağı'nda incelemelerde bulunmuşlardır. Değerlendirme neticesinde Gediz Nehri üzerinde büyük bir baraj inşa etmeyi ve bu sular vasıtasıyla hidroelektrik üretimi yapmayı hedeflenmişlerdir¹¹⁹⁵.

Tetkiklerde, Küçük Menderes Nehri'nin yaz aylarında kuruduğu, kış aylarında ise nehir sularının azgın bir hal aldığı raporda vurgulanmıştır. Bozdağı ve buna tabi olan sulardan beslenen nehir uzantıları, çevre köylere zarar vermişti. Raporda, Gediz Nehir sularının yaz aylarında azaldığı fakat Büyük Menderes Nehri'nin yaz ve kış demeden sürekli aktığı belirtilmiştir. Bu sebeplerle bütün Ege mıntikasına, elektrik vermek gayesiyle yapılması planlanan büyük elektrik santrali için en uygun yerin Büyük Menderes Nehri civarı olduğu vurgulanmıştır¹¹⁹⁶.

Fen heyetinin incelemeleri, Nazilli ve Çal dolaylarında kadar genişletilmişti. Heyet Çal'da bulunan bir dağdaki büyük bir şelaleden istifade etmeyi düşünmüştür. Şelale suyunun bol olmasından kaynaklı elektrik santrali kurmada ayrıca bir baraja gereksinim olmayacaktı. Böylelikle elektrik santrali kurularak baraj için gerekli olan büyük bir masraftan tasarruf edilmiş olacaktı. Ancak şelalenin yaz aylarında su miktarının azalma olasılığı da göz önünde bulundurulmuştur. Neticenin olumlu çıkması halinde, santralin şelale yakınında yapılması tasarlanmıştır. Şehrin 1936'da sarf ettiği elektrik tüketim miktarı 4.000.000 kilovattı. Beş yıllık plan dahilindeki büyük elektrik santrali projesinin tamamlanmasıyla yıllık tüketim miktarının 25.000.000 kilovata ulaşacağı hesaplanmıştır¹¹⁹⁷.

Hidroelektrik santralinin kurulması durumunda elektriği kilovat bedelinin 2,5-3 kuruşa kadar düşeceği tahmin edilmiştir¹¹⁹⁸.

3.2.8. Kadıncık Suyu Hidroelektrik

Tarsus Irmağı'nın, Toroslardan inen kolu olan Kadıncık Suyundan ilk etapta 27.000 kv, ikinci etapta 19.000 kv enerji elde edilecekti. Bu su, gelişmekte olan Adana endüstriyel sanayisinin elektrik enerjisi ihtiyacı ile Adana-Mersin bölümünün enerji ihtiyacını karşılayacaktı¹¹⁹⁹. Bu santralden 30.000 beygir kuvvetinde elektrik elde edilecekti¹²⁰⁰.

¹¹⁹⁵ İzmir'de Muazzam Bir Elektrik Santrali Kuruluyor. (13 Mayıs 1937). Cumhuriyet, s. 3.

¹¹⁹⁶ Elektrik Santrali. (16 Mayıs 1937). Akşam, s.5.

¹¹⁹⁷ Ege Bölgesinde Hidroelektrik Santrali. (14 Haziran 1937). Ulus, s.2.

¹¹⁹⁸ Elektrik Santralleri. (17 Haziran 1937). Akşam, s.5.

¹¹⁹⁹ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.25-35.

¹²⁰⁰ Su ve Hayat, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Ağustos 1941, Yıl 8, S.3, s. 28.

Adana Ovası'nda bir taraftan su ve sulama işleri devam ederken öte taraftan hidroelektrik üretimine yönelim başlamıştır. Bölgede linyit kaynaklarının bulunmamasından ötürü alternatif kaynak olarak hidroelektrik enerjisi düşünülmüştür. Bunun için de tercih edilenin kaynak Kadıncık Suyu'dur. Bu sudan istifade edilmesi durumunda Tarsus, Mersin, Adana ve Ceyhan için 120 km uzunluğunda hava hattı çekilmesi planlanmıştır. Adana Ovası'nda enerjinin elde edildiği kaynaklar ve miktarı tabloda gösterilmiştir. Adana'da, enerji üretiminde ilk sırada yerli pamuk kozası yer almıştır¹²⁰¹.

Tablo 3.9. Adana Ovası'nda enerjinin elde edildiği kaynaklar ve elde edilen enerji miktarı

	Enerji Kaynağı	Enerji Miktarı / kWh	Oran %
1	Su	225.000	1
2	Kömür	3.197.000	15
3	Yerli Pamuk Kozası	7.968.000	38
4	Kömür, Odun, Şif	7.161.000	34
5	Kömür, Odun, Mayi Mahrul	359.480	2
6	Mayi Mahcuk	2. 151.750	10
	TOPLAM	18.910.480	100

3.2.9. Keban Suyu Hidroelektrik

Elektrik İşleri Etüt İdaresi, İsviçreli Profesör Lugeon'un Fırat Nehri çevresinde bulunan Keban, Kemaliye, Elâzığ, Pertek, Osmaniye ve Çermik mıntıkasında inceleme yapmasını istemiştir. Dahiliye Vekâletini, askeri tesis ve bölgeleri inceleme alanının dışında tutarak 1938'de inceleme yapmak üzere Lugeon'a yasal izin vermiştir¹²⁰².

Sakarya Nehri, Adana, Kayseri, İznik Gölü, Fırat'ın kolları ile Ege sularında etüt çalışmaları da tamamlanmıştır. Fırat üzerinde birçok önemli boğazda baraj inşası için incelemeler yapılmıştır. Kemaliye, Keban, Bakırhan, Kadıköy, Karakilisedeki barajlardan elde edilecek su enerjisi miktarı hesaplanarak buna göre istasyonlar kurulmuştur. Sadece Keban boğazında yapılacak olan santralden

¹²⁰¹ Adana Mıntıkasının Elektriklendirilmesi Mevzuu Etrafında Bazı Düşünceler. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Teşrinisani 1940, Yıl 7, S.6, s. 25-29.

¹²⁰² BCA.30.10.0.0.99.640.9.

55.000 beygir gücünde kuvvet elde edileceği anlaşılmıştır¹²⁰³. Ülkenin en büyük nehirlerinden olan Fırat üzerinde, Keban mevkiinde elektrik üretilmesi hedeflenmiştir¹²⁰⁴.

Akıntısı sebebiyle güçlü bir enerjiye sahip olan Fırat Nehri sularının toplanacağı bir baraj yapılarak hidroelektrik ve sulama suyundan istifade edilmesi düşünülmüştür. Keban boğazında yapılması düşünülen Barajın yüksekliğinin 70 metre olacağı buradan 200.000 kilovat ve 1.750.000.000 kilovatsaat enerji elde edilmesi amaçlanmıştır. Keban'dan sonra Bakıran ve Sarsap boğazlarında barajlar inşa edilerek Bakıran'da 1.500.000.000 kilovatsaat, Sarpsap'ta 1.250.000.000 kilovatsaat; 700.000 kilovat enerji elde edilmesi planlanmıştır¹²⁰⁵.

Elâzığ'ın sulama ve hidroelektrik ihtiyaçlarını görüşmek üzere, 24 Ağustos 1949'da fen heyeti Elâzığ'ı ziyaret etmiş; konuyla ilgili yaklaşık beş gün incelemelerde bulunmuştur¹²⁰⁶.

3.2.10. Salihli Elektrik Santrali

Salihli'nin, Atala nahiyesindeki Suuçtu Şelalesi'nden faydalanılarak inşa edilecek elektrik santrali için etüt çalışması yapılmıştır. Nafia Vekâleti mühendisleri hem elektrik santrali hem de Marmara Gölü'nde yapılacak olan baraj etütlerini tamamlamış; Turgutlu kasabasında çalışmalara başlamıştır. Marmara Gölü çevresinde yapılan setler vasıtasıyla Gediz Nehri'ne akan dere ve çaylar, baraja dönüştürülmüştür. Marmara Gölü Barajı'nda, birikmiş sular ile kanallar açılmış; Salihli Ovası suya kavuşmuştur. Fakat su seviyesinin yükselmesinden kaynaklı, göl çevresindeki birkaç köyün başka bir yere taşınmasına karar verilmiştir¹²⁰⁷.

Marmara Gölü suyundan istifade edilerek Salihli'de, baraj inşaatı yapılması uygun görülmüş; çalışmalara başlanmıştır. Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, 24 Mart sabahı Afyon treniyle İzmir'den ayrılarak Salihli'ye gitmiş; burada incelemelerde bulunmuştur. Adalarda, Demirköprü ile yapılan sondaj işi tetkik edilmiş; regülatör yapımı incelenmiştir. Salihli de yapılacak baraj hem elektrik ihtiyacını hem de buradaki geniş havzanın sulama ihtiyacını karşılayacaktır¹²⁰⁸.

İzmir'de bulunan Su İşleri Genel Müdürü Selahaddin Büke, büyük sulama inşaatını incelemiş; burada açıklamada bulunmuştur. Büke, büyük sulama tesis

¹²⁰³ Zonguldak ve Kütahya'da Elektrik Santralleri Kurulacak. (16 Nisan 1938). Son Posta, 3.

¹²⁰⁴ Su ve Hayat, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), Ağustos 1941, Yıl 8, S.3, s. 28.

¹²⁰⁵ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.22-23.

¹²⁰⁶ Elâzığ Elektrik Santrali. (9 Mayıs 1949). Ulus, s.3.

¹²⁰⁷ Salihli Civarında İnşa Edilecek Elektrik Santrali. (12 Haziran 1938). Kurun, s.8.

¹²⁰⁸ Nafia Vekili Salihli'de. (25 Mart 1940). Yeni Asır, s.2.

inşaatı ve kanal hafriyatının düzenli olarak devam ettiğini, sulama işlerinin 1941’de tamamlanacağını ifade etmiştir. Genel Müdür Büke, Salihli civarındaki çevre köyleri de elektriğe kavuşturacak santral alanında, incelemelerde bulunmuştur¹²⁰⁹.

Salihli civarındaki baraj ve regülatör inşaatına el atılmış, yapılacak olan tesis sayesinde Ege Bölgesi’nin tamamına elektrik verilmesi hedeflenmişti. Küçük Menderes Nehri’nin genişlemesini durdurmak amacıyla yatak, sabit bir şekle getirilmişti. Çam ile Çivril arasındaki yeni barajın toprak kısmı tamamlanmış; Büyük Menderes Ovası’na buradan su verilmiştir¹²¹⁰.

3.2.11. Tarsus Elektrik Santrali

Türkiye’de ilk kurulan elektrik santrali bir hidroelektrik santrali olup, bu santral 1902’de Tarsus’ta faaliyete geçmişti. Hidroelektrik üretimi Cumhuriyet Dönemi’nde ağırlık kazanmış, 1940 yılına kadar farklı şehirlerde 34 hidroelektrik santrali kurulmuştur. Bunlardan 31’i şehir elektrik ihtiyacını karşılarken 3’ü endüstriyel alandaki elektrik ihtiyacını karşılamıştır¹²¹¹.

1925-1931 yılları arasında; Antalya, Aksaray, İnebolu, Bünyan, Malatya, Maraş, Konya, Ödemiş ve Trabzon’da su gücü ile çalışan elektrik santralleri inşa edilmiştir. Tarsus elektrik santrali ise 1910’da hizmete açılmış, 1924’te tesisat yenileme çalışmaları tamamlanmıştır. 1927 ve 1928 yılları arasında elektrik üretme kapasitesi arttırılmıştır¹²¹².

3.2.12. Tokat İlindeki Hidroelektrik Santralleri

Elektrik işleri Genel Müdürlüğüne bağlı elektrik mühendisleri Celal ve Orhan, Erbaa’nın Kaleköy’ünde incelemelerde bulunmuşlardır. Suyla ilgilenen teknik elemanlar bölgeyi ziyaret ederek su tesisat malzemesi götürmüş, mühendisler bölge hakkında olumlu fikirler beyan etmişlerdi. Türkiye’nin aydınlatılması için projeler hazırlayan ekip, Orta Anadolu ve Karadeniz’in en ücra şehirlerine kadar elektriğin ulaştırılacağını söylemişlerdi. Kale köyündeki faaliyetlerin kapsamı her geçen gün daha da genişletilerek iki suyun birleştiği noktada, yapılacak baraj ile büyük miktarda elektrik üretimi hedeflenmişti. Türkiye’nin en büyük elektrik santrallerinden birisinin Kaleköy’de yapılması planlanmıştı¹²¹³.

¹²⁰⁹ Salihli Civarında Elektrik Santrali Kurulacak. 5(Ağustos 1941). İkdam (Sabah Postası), s.4

¹²¹⁰ Ege’nin Su Davasında Yeni İlerlemeler. (27 Mayıs 1944). Cumhuriyet, s.3.

¹²¹¹ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.20-32

¹²¹² Ozan Arslan, (2017). *Tarsus Elektrik Altyapısı Tarihine Bir Bakış*. İstanbul: Tarih İncelemeleri Dergisi, 32(1),4,9.

¹²¹³ Kale Köyünde Elektrik Santrali. (26 Mart 1940). Vakit, s. 4.

Yeşilırmak Havzası birçok bitkinin yetişmesine uygun olup verimli topraklara sahipti. Havza içerisinde yer alan ovaların en büyüğü 200.000 dönüm genişliğindeydi. Ovanın sağ kıyısındaki 100.000 dönümlük arazinin sulama işlerine 1938’de başlanmıştı. Ovanın sulama ve elektrik üretim projeleri birlikte yürütülmüş olup Tokat’ın altı kilometre doğusunda yer alan Gömenek kasabasında regülatör yapılmıştı. Kasabada plan dâhilinde sondaj çalışması yapılmış, tarihi Komana Pontica şehir harabelerine rastlanmıştır.¹²¹⁴ 15 Mayıs 1945’te Gömenek regülatörü ile Kazovası’nın Yeşilırmak sağ sahili sulamaya açılmıştır. Toprağın suya kavuşması ile sulanabilen 3.000 dekar araziye ilave olarak 7.000 dekar arazi daha zirai üretime elverişli hale getirilmişti. Etütleri yapılmış olan Almus Barajı’nın tamamlanmasıyla Sivas, Tokat, Amasya, Samsun ve Ordu illeri 450.000.000 ton suya ve elektriğe kavuşmuş olacaktı¹²¹⁴.

Gömenek ve Tokat arasındaki arazi yapısının kötü olmasından kaynaklı sulama kanallarının temizlenmesinde güçlükler yaşanmış, burada dağ ve tepeler delinerek bazı bölgelerde tüneller açılmış; içinde sular akıtılmıştır. Yeşilırmak Havzası’ndaki sulama tesisleri vasıtasıyla bahçeler sulanmıştır. Nehrin her iki tarafında bulunan 20.000 dönüm genişliğindeki bahçeler derme çatma dolapların yardımıyla sulanmıştır.1940’lı yıllarda meydana gelen taşkınlar, aynı zamanda Yeşilırmak’ın tehlikeli ve zarar veren bir nehir olduğunu da ortaya koymuştur. Bu sebeple sulama kanalları açılmış, taşkın tehlikesine önlem almak kaçınılmaz olmuştur. Öte taraftan Yeşilırmak’ın sulama döneminde taşıdığı suyun, özellikle kurak geçen yıllarda sulama açısından yetersiz olduğu görülmüştür Taşkın sularını muhafaza etme, çevredeki şehir ve kasabaların elektrik enerjisi ihtiyacını karşılama gayesi ile Tokat’ın üst kısmında baraj inşa edilerek biriktirme havuzu tesisi planlanmış; bunun için projeler hazırlanmıştır¹²¹⁵.

Barajın biriktirme havuzu sayesinde Taşkın sularının üçte birini indirmek suretiyle Turhal kasabasının aşağısındaki toprakları taşkınlara karşı korumak hedeflenmiştir. Yapılacak baraj için uygun yer olarak Almus köyünün dar ve derin boğaz yapısı tercih edilmişti. Deprem merkezi olan bölgede yapının yer sarsıntılarına karşı uygun dayanıklılıkta yapılması hedeflenmişti. Bu sebeple barajın “anrosman” adında büyük kaya blokları ile inşası uygun görülmüştü. Bu kaya blokları Mısır piramitlerinden esinlenerek tasarlanmıştır. Barajın su tarafındaki yüz kısmı betonarme bir perde ile örülerek suyun geçişi engellenmiştir. Bendin gövdesini oluşturan kargir ve beton hacmi 335.000 m³’ü, yüksekliği 35 metre olan barajın biriktirme havuzunda 233.000.000 m³ su

¹²¹⁴ BCA.30.10.0.0.65.437.2.

¹²¹⁵ Yeşilırmak Havzası Bol Suya ve Elektriğe Kavuşuyor. (15 Nisan 1943). Ulus, s. 2.

toplanmış olacaktı. Deniz seviyesinden 820 metre yükseklikte bulunan Yeşilirmak, dar ve derin bir vadiden akarak Omala köyü dolayında 720 metre rakımına kadar düşmekteydi. Yapımı tamamlanacak elektrik santrali ile Almus ve Omala arasındaki 100 metrelik yükseklik farkından kaynaklı elektrik enerjisi elde edilmiş olacaktı. Ortalama 45.000 beygir gücündeki santral yıllık 155.000.000 kilovat elektrik üretimi ile Samsun ve Sivas arasındaki geniş bölgenin elektrik ihtiyacını karşılayacaktı. 110 kilometre uzunluğunda ve 100.000 voltluk bir hava hattı ile Sivas'a ulaştırılacaktı¹²¹⁶.

Yeşilirmak'ın döküldüğü Çarşamba Ovası'ndaki topraklar zaman zaman su altında kalabilmekteydi. Bu da bataklıklara sebep olmaktaydı. Bu Bataklığın kurutulması amacıyla kanallar açılmıştır. Hamzalı Bataklığı'nın kurutulması ve Abdal Irmağı'nın bölgedeki araziye zarar vermeden ulaştırılması, bu kanallar vasıtasıyla gerçekleşmişti. Yeşilirmak'ın önemli kollarından olan Kelkit ve Tersakan dereleri vasıtasıyla bölgede sulama çalışmaları yapılmıştır. Kelkit Deresi ile Erbaa Ovası su almakta Erbaa Niksar arasında regülatör çalışması ile dereden alınan su ovanın sol kıyısındaki 120.000 dönüm arazinin sulanmasını sağlamıştır¹²¹⁷.

Kelkit Irmağı yatağının ıslahı ile bataklıklar da kurutulmuştur. Yeşilirmak'ın bir diğer kolu olan Tersakan Deresi sayesinde 150.000 dönüm arazi suya kavuşmuştur. Merzifon Ovası'nı sulamak gayesiyle Çeltikçi mevkiinde gerekli etütler yapılarak bir regülatör inşa edilmişti. Yeşilirmak Havzası'nda yetişen önemli bitkiler arasında olan şeker pancarı ile Turhal Şeker Fabrikasının pancar ihtiyacı karşılanmıştır. Ayrıca ovada yetişen elma, armut, üzüm gibi ürünlerin yetişmesinde bu barajların, sulama kanallarının, santrallerin önemli bir faydası olmuştur¹²¹⁸.

3.2.13. Van Elektrik Santrali

Van Ovası'na, Şamran Suyunu getiren kanalın, şehir merkezinin 12 km yakınındaki, Edremit'in bulunduğu, alanda; kanal rakımı 1720 ve göl rakımı 1.680 olarak hesaplanmıştır. Sular Genel Müdürlüğü, bu alanda inceleme yaparak Van'ın elektrik ihtiyacını karşılamak için 1935'te bir rapor hazırlamıştır. Raporda, Van Ovası'na gelen sulama kanalının suyu ile Edremit civarında tesis edilmesi planlanan hidroelektrik santrali ile 200 beygirlik elektrik enerjisi elde edilmesi amaçlanmıştır¹²¹⁹.

¹²¹⁶ Yeşilirmak Havzası Bol Suyu ve Elektriğe Kavuşuyor. (15 Nisan 1943). Ulus, s. 3.

¹²¹⁷ Yeşilirmak Havzası Bol Suyu ve Elektriğe Kavuşuyor. (15 Nisan 1943). Ulus, s.3-4.

¹²¹⁸ Yeşilirmak Havzası Bol Suyu ve Elektriğe Kavuşuyor. (15 Nisan 1943). Ulus, s. 4.

¹²¹⁹ BCA. 30.10.0.0.157.106.16.

Van'ın sulama sorunu, Şamran Suyu ile çözülmüş; hükümet bu sudan elektrik üretilmesi için bir çalışma başlatmıştır. Çalışmalar neticesinde sulama ve içme suyu olarak faydalanılan Şamran Suyu kaynağından, zamanla hidroelektrik üretimi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Şamran Kanalı'nın suyu ile Devdamı Mevkii'nde, 700 beygirlik elektrik üretimi sağlayacak ikinci elektrik projesi hazırlanmıştır. Ancak mühendis raporları neticesinde, Şamran Suyu'ndan 700 beygirlik elektrik enerjisi üretmenin mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Bu sebepten ötürü ikinci proje uygulanamamış; Karasu, Bend-i Mahî, ve Çatak sularından yararlanma yoluna gidilmiştir¹²²⁰.

3.2.14. Zamanti Elektrik Santrali

Adana Milletvekili Zamir Bey, Mecliste elektrik enerjisi hakkında açıklamada bulunmuştur. İçinde bulunulan asrı medeniyette her memleketin, ülkenin elektrik enerjisinden yararlandığını söylemiştir. Ancak iktisadî sahada büyük bir faaliyet gösteren Adana'nın, elektrik enerji üretimi konusunda dünyanın çok gerisinde kaldığını ifade etmiştir. Adana'da 15 fabrikanın yanı sıra 10.000 hanenin olduğunu, bu evlerin çoğunda gaz kullandığını; gaz sarfiyatının yıllık 300.000 lira tuttuğunu dile getirmiştir. Şehirde elektrik üretme kabiliyetine sahip üç nehrin varlığına değinen Zamir Bey, buradan elektrik üretimi konusunda gerekli adımların atılmasını istemiştir¹²²¹.

1941'de Seyhan Nehri üzerinde bulunan Zamanti'de, 1.000.000 kilovat enerji gücüne sahip elektrik santralinin yapılması düşünülmüştür¹²²². Ayrıca Sivas'ın 80 km güneyi, Kayseri'nin 120 km kuzeyindeki Uzunyayla'da kurulacak olan Torosların Konglomeratik (kum ve çakılların birleşmesi zamanla sertleşmesi sonucu oluşan toprak alan) kısmında Adana Havzası'na akan, Zamanti Suyunun hidroelektrik gücünden istifade edilmesi planlanmıştır. Adana-Kayseri arasında, Habip Köprüsü ile Faraşa mevkiinde yapılması planlanan büyük bir elektrik enerji santralinin hemen yakınında yer altı madenlerinin kıymetlendirilmesi amacıyla dünyanın büyük metalurji endüstrilerinden birisinin yapılması amaçlanmıştır. Toros dağlarının kuzey eteklerinde, Yahyalı'dan Faraşa'ya kadar uzanan geniş alanda önemli yer altı madenleri mevcuttu. Zamanti Suyunun enerjisinin önem teşkil ettiği mıntıkadaki zengin demir yatakları bulunmaktaydı. Bu civarda, Keskin'de Hüseyin Bey Ovası'nda molidenit yatakları; Ergani bakırı, Goleman kromitleri için hidroelektrik üretimi zorunluluk arz etmiştir. Zamanti

¹²²⁰ Abdulaziz Kardaş, (2022). Van'ın Elektrik Tarihine Bir Bakış (1900-1970). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4, 1303.

¹²²¹ TBMM ZC, D:2, C:20, İ.34, (31.12.1925), s.315.

¹²²² Her Köşesi Elektriğe Kavuşuyor. (12 Ocak 1941). Son Posta, s.1.

Suyunun hidroelektrik gücünden istifade edilerek Kayseri ve Adana şehirlerinin enerji ihtiyaçları için devasa bir santral kurulmuştur. Hükümet, zengin madenlerin değerlendirilmesi için bu mınıtkada elektroşimi ve elektrometalürji tesislerinin kurulmasını kararlaştırmıştır. Türk ekonomi ve sanayi hayatında büyük bir çıkır açacak olan bu tesislerin Kayseri Ulukışla Demiryoluna 40 km uzaklıkta bulunan Develi'nin güneyindeki Yahyalı Ovası'nda kurulması planlanmıştı. Nafia Vekâleti Elektrik İşleri Etüt İdaresi ile ilgili makamlar, endüstride madenlerin ve su gücünün değerlendirilmesi için iş birliğı hâlinde çalışmışlardır¹²²³.

Zamanti üzerinde yapılacak olan Faraşa Hidroelektrik Santrali'nin etüt haritaları 1941'de çıkarılmıştı¹²²⁴. Seyhan'ın Zamanti kolu üzerinde kurulan Faraşa santrali Kayseri Bölümünün enerji ihtiyacını karşılamak üzere yapılmıştı. Zamanti'de 10 km uzunluğundan bir tünel yapılacak ve buradan 200.000.000 kW elektrik enerjisi elde edilmesi planlanmıştır¹²²⁵.

Zamanti enerji üretimine uygun olan dağlık bölgede yer alan yaylada, Habip Köprü'sü ile faraşa arasında, 320 metrelik baraj düşünölmüştü. Dağlık bölgede baraj için uygun yer olmasına rağmen eğimin fazla olmasından kaynaklı, barajın yaylada yapılması uygun görölmüştü. Buradan ilk etapta 45.000 kilovat, daha sonra 85.000 kilovat ile 500.000.000 kilovatsaat enerji elde edilmesi düşünölmüştü¹²²⁶. Zamanti Nehri'nin Toroslarda yaptığı büyük akıntının ilk noktasında, buradaki sudan istifade edilerek Faraşa'da elektrik santrali kurulmuştur. Kurulacak diğier santraller ile enerji üretme kabiliyetlerinin 1.000.000.000 kilovatsaate çıkarılması amaçlanmıştı. Elektrometalürji ihtiyacını karşılayacak olan bu santralin, bulunduğı mınıtkada elektrometalürji ve elektroşimi sanayi tesislerin de yapılması kararlaştırılmıştır¹²²⁷. **Zamanti Nehri elektrometalürji, elektroşimi endüstrisinin yararlanabileceğı önemli bir su kaynağı olarak değerlendirilmiştir¹²²⁸.**

3.2.15 Zonguldak ve Kütahya Elektrik Santralleri

Türk Anonim Elektrik Şirketi, Anadolu'da elektrik üretimi için 22 Mayıs 1930'da hidroelektrik projesi hazırlamış; projeyi Nafia Vekâletine sunmuştur.

¹²²³ Çukurova'da Su Kuvvetlerimiz ve Madenlerimiz Kuvvetlendiriyor. (16 Mart 1941). Son Posta, 6.

¹²²⁴ Elektrik İşleri Etüt İdaresinin (E.İ.E) üç Aylık Faaliyeti. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Nisan 1941, Yıl 7, S.11, s. 104-105.

¹²²⁵ Su ve Hayat, T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Ağustos 1941, Yıl 8, S.3, s. 28.

¹²²⁶ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.23-24.

¹²²⁷ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.35.

¹²²⁸ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.30.

Bilhassa İstanbul ve çevresinin enerji ihtiyacını karşılayacak olan projenin tetkikleri için Nafia Vekâletinin onayı istenmiştir. Proje tetkik alanı olarak İznik Gölü, Yağmur Havzası, Sakarya Nehri, Arap Beyli, Gökçesu ve Karasu kolları belirlenmiştir. Yaklaşık beş yıl boyunca sürececek olan incelemelerin neticesi, bakanlığa bildirilecek; olumlu sonuç alınması durumunda şirket, imtiyaz hakkını istemiş olacaktı¹²²⁹.

Nafia Vekâleti, Elektrik İşleri Etüt Dairesi vasıtasıyla ülkenin her tarafına elektrik enerjisi temin etmek üzere aralıksız çalışmalara devam etmiştir. Zonguldak ve Kütahya’da kurulması planlanan santrallerin fenni şartnamelerini tamamlamıştır. Zonguldak santralinden elde edilecek olan elektriği, 50 km uzunluğundaki hava hattı ile Ereğli limanına kadar ulaştırılması planlanmıştır. Kütahya Santrali’nden elde edilecek elektriğin ise Genç hava hattı ile İstanbul’a nakledilmesi tasarlanmıştır¹²³⁰

Cumhuriyet Dönemi’nde Barajlar ve Hidroelektrik Santralleri Politikasına Genel Bir Bakış

Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye çapında, hidrolik güçten elektrik üretmeye yönelik faaliyetler başlamış; ancak bu üretim, ihtiyacın ve Avrupa ülkelerinin çok gerisinde kalmıştır. Hidroelektrik üretimi açısından uygun fiziksel koşullar ile su kaynaklarına sahip olmasına rağmen Türkiye’de bu imkanlardan yeterince yararlanılamamıştır. Bunun başlıca sebepleri bu alanda Avrupa’nın takip edilememesi, genç cumhuriyetin bu alanda yeterince bilgi sahibi olmayışı, teknik eleman yetersizliği, ekonomik sebepler ve politik sebepler gösterilebilir.

Yapılan barajlardan öncelikli olarak içme suyu ve sulama alanında yararlanılmış, süreç dahilinde hidrolik güçten enerji elde etme fikri önem kazanmıştır. Baraj maliyetinin yüksek oluşu ve ülke ekonomisinin yetersiz olması sebebiyle yeterince baraj inşa edilememiştir. Barajların inşa edilemediği alanlarda ise hidroelektrik üretim santralleri şelalelerin olduğu alanlarda inşa edilmiştir.

Bu dönemde, Avrupa’nın gerisinde kalındığı fark edilmiş; yurt dışına eğitim amaçlı personel gönderilmiştir. Ayrıca uluslararası yapılan su ve hidrolik güçten enerji konulu konferanslara katılım sağlanmıştır. Kalifiyeli teknik eleman yetersizliği sebebiyle dışarıdan uzmanlar getirilmiş konferanslar yoluyla alanda uzman kişiler yetiştirilmiştir. Bu konferanslar vasıtasıyla halkı bilinçlendirme çalışmaları da yapılmıştır.

¹²²⁹ BCA. 230.0.0.0.31.34.7.

¹²³⁰ Zonguldak ve Kütahya’da Elektrik Santralleri Kurulacak. (16 Nisan 1938). Son Posta, 3.

Yapılan barajlar ihtiyacı karşılayamamış, ihtiyacı karşılamak amacıyla bu hidroelektrik santrallerinin dışında Türkiye'nin yedi coğrafyasında irili ufaklı santraller de yapılmıştır. Bahsi geçen diğer santraller ise şunlardır:

Ankara ile Kırıkkale sanayisinde, askeri tesis ve fabrikaların elektrik ihtiyacını karşılamak gayesiyle Kızılırmak'tan elektrik üretilmesi düşünülmüştür. Bu amaçla 1928, 1929 ve 1930 yıllarında çok sayıda sondaj çalışması yapılmıştır. Çalışmalara Almanya'dan Uzman Siemens, İtalya'dan Sip katılmıştır. İhaleye çıkılan hidroelektrik üretim tesis işi, SİP şirketine verilmiştir. İhalede SİP şirketi 6.000.000 lira ile en uygun teklifi vermişti. Köprüköy'de yapılacak olan 130 metre uzunluğunda, 30 metre yüksekliğindeki bent ve şelale vasıtasıyla 200.000.000 m³ su toplanması; 40.000.000 kw elektrik elde edilmesi amaçlanmıştı. Yozgat, Kırıkkale sanayi elektrik ihtiyacı; yıllık 10.000.000 kilovat saat olup bu sanayi bölgelerinin enerji ihtiyacının burada inşa edilen Köprüköy Elektrik Santrali'nden karşılanması hedeflenmiştir¹²³¹.

Nazilli ve köyleri başta olmak üzere, bütün Ege Bölgesi'ni aydınlatacak olan Nazilli Elektrik Santrali'nin kurulması düşünülmüştür. Akçay üzerinde kurulması tasarlanan büyük elektrik santrali için İsviçre'den gelen mütehassıs refakatindeki bilirkişi heyeti, bölgede incelemelerde bulunmuştur. İncelemeler sonucunda şelalenin büyük elektrik santrali için kâfi geleceği belirtilmiştir. Tahmini 1.500.000 lira bütçe karşılığında, modern bir eser oluşturularak Ege halkının kilovatı altı kuruştan elektriği tüketmesi sağlanacaktı¹²³².

Nafia Vekâleti, bilhassa Polatlı'nın elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla bir proje hazırlanmıştır. Polatlı'da, su kuvvetiyle çalışacak büyük bir elektrik santralinin yapılmasına karar verilmiş; santralin, Polatlı'nın 37 km kuzeyinde inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Santralin toplam 7.000.000 ton su alma kapasitesine sahip olacağı belirtilmiştir¹²³³. Uzmanlar tarafından Sakarya Nehri üzerinde yapılan etütler, 1941 yılı itibarıyla tamamlanmış; tesisat projeleri oluşturulmuştur. Buradan elektrik ihtiyacını karşılamak için Polatlı Elektrik Santrali inşa edilmiş; yıllık 75.000.000 kilovat enerji üretimi hedeflenmiştir¹²³⁴.

Elektrik ve su mühendislerinin yapmış oldukları hesaplamalara göre Tortum Şelalesi'nin 40.000 beygir kuvvetinde olduğu, teknik baraj tesisatı yapıldığı takdirde enerjinin iki misli artabileceği ifade edilmiştir. Erzurum Elektrik Santrali sayesinde, bütün Doğu Anadolu'nun, bilhassa Erzurum'un önemli bir sanayi

¹²³¹ BCA. 30.10.0.0.157.103.3.

¹²³² Nazilli ve Köylerini Aydınlatacak Büyük Bir Elektrik Santrali Kuruluyor. (26 Temmuz 1937). Son Posta, s. 5.

¹²³³ Ankara ve Çevresi Bol Işığa Kavuşturuluyor. (27 Şubat 1940). Akşam, s. 2.

¹²³⁴ Yurdun Her Köşesi Elektriğe Kavuşuyor. (12 Ocak 1941). Son Posta, s.1.

merkezi olabileceğine dikkat çekilmiştir¹²³⁵. Tortum Suyunun rejimini belirlemek amacıyla hidrografik etütler yapılmıştır. Bu sudan yıllık asgari 300.000.000 kilovatsaatlık bir enerji üretimi hedeflenmiştir¹²³⁶.

Maraş Valisi Atay Bey, 31 Ağustos 1947'de belediye salonunda toplantı düzenlemiştir. Toplantıya CHP, belediye, halkevi başkanları katılmıştır. Toplantıda, Ceyhan Nehri üzerinde yapılması planlanan Ceyhan Hidroelektrik Santrali için şirket kurulmasına karar verilmiştir. Yapılması düşünülen santralden 1200 volt elektrik enerjisi üretilmesi hedeflenmiştir¹²³⁷.

1948'de İskenderun'daki Defne Şelalesi üzerinde Defne Hidroelektrik Santrali kurulması kararlaştırılmıştır. Sondaj çalışmasının yapılabilmesi için şehre, Ankara'dan mühendisler ve takviye sondaj makineleri gönderilmiştir. Sondaj çalışmasıyla çevredeki sular arasındaki bağlantılar tespit edilmiştir. Hatay'ın sanayide kalkınması için şehrin 1948 ve 1951 yılları arasında elektriğe kavuşturulması hedeflenmiştir¹²³⁸. EİEİ tarafından Antakya-Defne Hidroelektrik Projesi hazırlanmış, etüt çalışması tamamlanmıştır. İler Bankası hesabından 40.000 lira harcanmıştır¹²³⁹.

Çorum ilinin elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla Çorum'da bulunan Hopa kasabası su ve yapı kısmı inşaatı için hidroelektrik tesisatı 20 Aralık 1949'da ihaleye çıkarılmıştır. Keşif bedeli 106.988 lira geçici teminat olarak belirlenmiş; ihale tarihi 17 Ocak 1950 olarak tespit edilmiştir¹²⁴⁰.

Gelişen sanayi teknolojisi ve şehirleşme ile ihtiyaç duyulan elektrik enerjisinin, hidroelektrik üreten santrallerden temin edilmesi amaçlanmıştı. Bu maksatla İzmir Basma Kombinası pamuk üretim alanının elektrik enerji ihtiyacı aynı bölgedeki elektrik santralinden; Denizli Pamuk Üretim Tesislerinin, Denizli Hidroelektrik Santralinden karşılanması planlanmıştır. Erzincan Fabrikası ile Iğdır muntıkasındaki pamuk üretim tesisleri elektrik gereksiniminin, Girlevik Hidroelektrik Santralinden elde edilmesi düşünülmüştür¹²⁴¹.

Trabzon'un Sürmene kasabasının su ve yapı kısmı inşaatı Trabzon Elektrik Santrali için 3 Şubat 1950'de ihale duyurusu yapılmıştır. Keşif bedeli 85.030 lira olarak belirlenmiş, 14 Şubat 1950'de ihalesi yapılmıştır¹²⁴².

¹²³⁵ Tortum Şelalesinin 40.000 Beygir Kuvvetinde. (24 Haziran 1938). Haber, s.8.

¹²³⁶ Kuvvetlerimiz ve Su Kuvvetinin Milli Ekonomideki Rolü, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım), İkinci kanun 1942, Yıl 8, S.8, s.23.

¹²³⁷ Ceyhan Üzerinde Hidroelektrik. (31 Ağustos 1947). Ulus, s. 3.

¹²³⁸ Defne Hidroelektrik santrali Kuruluyor. (24 Mayıs 1948). Ulus, s.2.

¹²³⁹ "İller Bankası", *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 44, Mayıs 1949, s.60.

¹²⁴⁰ Hidroelektrik Tesisatı. (20 Aralık 1949). Akşam, s.7.

¹²⁴¹ TBMM TD. VIII/16, B:41, (04.02.1949), s.57.

¹²⁴² Hidroelektrik Tesisatı. (3 Şubat 1950). Son Posta, s. 6.

SONUÇ

Cumhuriyet'e intikal eden sebil, çeşme, bent bu tarihi yapıların çoğu bakımsızlıktan harap olmuş, Cumhuriyetin Dönemi'nde Nafia Vekâleti, bu yapıları onarmış; içme suyu ve sulama faaliyetlerine girişmiştir. Bu dönemde baraj yapımı, hidroelektrik üretimi, ıslah çalışmaları ve tarımsal kalkınmaya yönelim olmuştur. 1925'te Nafia Müdüriyeti Umumiyesine bağlı olarak Sular Fen Heyeti Müdürlüğü kurularak bu çalışmalar program dahilinde yapılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde içme suyu temini, sulama, baraj ve hidroelektrik üretimi gibi yatırımlar, ıslah çalışmaları, tarımsal kalkınmaya yönelik faaliyetlere ağırlık verilmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile ilk çeyrek yüzyılda nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine yönelik politikalar izlenmiştir. 1926-1928 yılları arasında Türkiye'de yaşanan kuraklık neticesinde, ülke ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Ülkenin dört bir yanında çok sayıda su kaynağı bulunmasına rağmen, barajların yetersiz olması sebebiyle ihtiyacı karşılayacak su depolanamamıştır. Bu nedenlerle kuraklık ve içme suyu sorunu doğa koşullarına bağlı olarak devam etmiştir. 1929'da meydana gelen kuraklık neticesinde suyun önemi daha iyi anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Sular Umum Müdürlüğü kurulmuş, baraj inşası ile sulama projelerine öncelik verilerek su faaliyetlerine yönelik çalışmalar sistemli bir hale getirilmiştir.

Sular İdaresi tarafından etüt çalışmaları ve su analizleri yapılmıştır. Suyun doğru kullanılmaması sebebiyle köy, kasaba, şehirler için içme suyu talimatnamesi yayınlanmıştır. Talimatnamede su darlığının ortadan kaldırmak için belediyelerin su ihtiyacını mevcut kaynaklardan, yer altı sularından, akarsu, göllerden ve bent arkasında toplanan sulardan karşılaması istenilmiştir. Şehir içme suyu için kaynak suyu şehirlere doğrudan akıtılmış, sağlık için kimyevi ve bakteriyolojik tahliller yaptırılmıştır.

1933-1950 yılları, iktisadi kalkınma açısından yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmiş ve devletin öncülüğünde yürütülen kalkınma programları esaslı bir politika haline gelmiştir. Ülkenin mevcut koşulları doğrultusunda hızlı ve dengeli bir gelişme sağlamak amacıyla devlet teşebbüsleri üzerinde durularak su ve sulama hizmetlerine özel bir önem verilmiştir. Nafia Vekâleti tarafından hazırlanan beş yıllık büyük sulama planı doğrultusunda 1938'de yurdun 12 mıntıkasında sulama projeleri uygulamaya konulmuştur. Böylece su kaynaklarına yönelik çalışmalar planlı bir şekilde yürütülmüştür.

Tarım arazilerinden istifade edebilmek için su kaynaklarının etkili kullanılmasına önem verilmiştir. Göl, dere, bataklık ve suya dair her ne varsa

bütün su kaynaklarının haritası çıkarılmıştır. Sudan kaynaklı doğal afet tahribatlarını önlemek gayesiyle kurak mevsimlerde, tarımsal mahsullerin ihtiyaç duyduğu suyu bulundurmak ve tarımsal üretimi yağmur sularından bağımsız kılmak için ıslah çalışmaları yapılmıştır. Bu kaynakların yanı sıra sıcak su kaynaklarından da istifade edilmiştir. Bakımsız kaplıcalar, Cumhuriyet Dönemi'nde restore edilmiş; turistik açıdan önemli tesislere dönüştürülmüştür. Ancak su ile ilgili turizm alanındaki faaliyetler ve ıslah çalışmaları çok sınırlı kalmıştır.

Su kaynaklarının daha etkili verimli kullanılabilmesi adına sınırı aşan su kaynakları için de planlamalar yapılmıştır. Bu amaçla Türkiye ile komşu ülkeleri arasında uluslararası ve sınır teşkil eden sulardan faydalanma, bu suların kullanımıyla ilgili anlaşmalar yapılmıştır. Yapılan su anlaşmaları ile barajlar yapılmış, ülke dışına boş yere akan su kaynaklarından yararlanma yoluna gidilmiştir.

Su kaynakları, sulama ve içme suyu kullanımının yanı sıra; su gücünden yararlanılarak elektriğin de elde edilmesi sağlanmıştır. 1932'den itibaren bu alandaki çalışmalar hız kazanmış, 1935'te EİEİ kurulmuş, hidroelektrik enerjisi üretimi ulusal bir politika olarak benimsemiştir. Bu çalışmalar, belirli bir program dahilinde yürütülmüştür. Hidroelektrik üretimi açısından büyük imkanlara sahip olan Türkiye'de, su enerjisinden yararlanmak amacıyla önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Bayındırlık Bakanlığı tarafından baraj ve hidroelektrik üretim projeleri hazırlanarak inşa faaliyetlerine girilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk çeyreğinde, baraj ve hidroelektrik üretimi ivme yakalamıştır. Ancak Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında, bu ivme sulama ve içme suyu alanında olduğu gibi baraj ve hidroelektrik üretimi alanında da yetersiz kalmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşının getirmiş olduğu yorgunluk, 1926-1930 yılları arasındaki kuraklık, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, II. Dünya Savaşı'nın başlaması, 1941 taşkınları su politikasının istenilen düzeye ulaşmasında engel teşkil etmiştir. Bilgi ve teknik eleman yetersizliği, hidroelektrik, modern sulama ve içme suyu tesisatlarındaki alt yapı eksikliği, Avrupa'nın bu alanda takip edilemeyişi Türkiye'yi dünya ülkelerinin gerisinde bırakmıştır.

KAYNAKÇA

1-ARŞİV

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA. 30.18.1.2.90.12.17.
BCA. 30.18.1.2.90.12.17.
BCA. 30.18.1.2.101.8.5.
BCA.30.18.1.2.117.51.12.
BCA.30.18.1.2.122.43.13.
BCA.30.18.1.2.122.44.12.
BCA. 30.18.1.2.53.21.10.
BCA. 230.0.0.0.31.34.7.
BCA. 30.10.0.0.157.103.3.
BCA. 230.0.0.0.33.40.1.
BCA. 30.18.1.2.82.15.19.
BCA.30.10.0.0.99.640.9.
BCA. 30.10.0.0.157.106.16.
BCA. 30.18.1.2.87.65.13.
BCA. 30.18.1.2.87.65.14.
BCA.30.10.0.0.65.437.2.
BCA.30.10.0.0.158.109.9.
BCA. 30.18.1.2.23.67.14.
BCA.30.10.1.2.140.72.3
BCA.30.18.1.2.44.22.15.
BCA.30.18.1.2.50.82.9.
BCA.30.18.1.2.83.47.19.
BCA.30.18.1.2.84.90.6.
BCA. 30.10.0.0.71.465.6.
BCA.30.18.1.2.93.112.7.
BCA.30.18.1.2.100.111.8.
BCA.30.18.1.2.120.72.4.
BCA.30.10.0.0.156.96.12.
BCA.30.18.1.2.83.31.2.
BCA. 30.10.0.0.158.110.3.
BCA.30.10.0.0.158.109.13.
BCA.30.18.1.2.51.5.4.
BCA. 30.18.1.2.2.17.22.
BCA. 30.18.1.2.2.18.4.

BCA. 30.18.1.2.8.8.20.
BCA. 30.18.1.2.33.2.18.
BCA.30.18.1.2.24.74.18.
BCA. 30.18.1.2.98.46.15.
BCA. 31.11.1.0.176.20.19.
BCA. 30.18.1.2.99.77.13.
BCA. 30.18.1.2.50.85.2.
BCA. 30.18.1.2.64.40.5.
BCA. 30.18.1.2.104.8.29.
BCA. 30.18.1.2.100.106.14.
BCA. 30.18.1.2.111.59.19.
BCA. 30.10.0.0.157.106.16.
BCA. 30.10.0.0.81.533.7.
BCA. 30.10.0.0.46.295.2.
BCA. 30.18.1.2.19.22.16.
BCA. 30.18.1.2.22.55.5.
BCA. 30.18.1.2.25.3.20.
BCA. 30.18.1.2.25.9.2.
BCA. 30.18.1.2.47.59.17.
BCA.30.10.0.0.157.106.10.
BCA. 30.18.1.2.33.7.10.
BCA. 30.18.1.2.35.21.12.
BCA. 30.18.1.2.34.16.17.
BCA. 30.10.0.0.122.868.9.
BCA. 30.1.0.0.122.774.1.
BCA. 30.18.1.2.56.56.6.
BCA. 30.18.1.2.59.88.1.
BCA.230.0.0.0.143.25.2.
BCA. 30.18.1.2.81.101.15.
BCA. 30.1.0.0.157.106.15.
BCA. 30.1.0.0.157.106.13.
BCA. 30.1.0.0.157.106.14.
BCA. 30.18.1.2.93.114.4.
BCA. 30.18.1.2.106.79.3.
BCA. 30.18.1.2.93.118.102.5.
BCA. 30.18.1.2.80.100.18.
BCA. 30.18.1.2.25.4.8.
BCA. 30.18.1.2.35.23.12.

BCA. 30.18.1.2.77.63.9.
BCA. 30.18.1.2.22.55.5.
BCA. 30.18.1.2.35.23.15.
BCA. 30.18.1.2.1.13.15
BCA. 30.18.1.2.21.41.16.
BCA. 30.18.1.2.22.52.16.
BCA. 30.10.0.0.118.824.18.
BCA. 30.10.0.0.118.824.25.
BCA. 30.10.0.0.117.821.16.
BCA. 30.10.0.0.118.828.14.
BCA. 30.10.0.0.118.829.2.
BCA. 30.10.0.0.118.829.3.
BCA. 30.10.0.0.118.827.37.
BCA. 30.10.0.0.118.828.3.
BCA. 30.10.0.0.118.828.4.
BCA. 30.10.0.0.118.829.5.
BCA.30.10.0.0.118.822.14.
BCA.30.10.0.0.118.824.9.
BCA.30.10.0.0.118.824.12.
BCA.30.10.0.0.119.846.24.
BCA.30.10.0.0.118.822.1.
BCA.30.10.0.0.118.826.20.
BCA.30.10.0.0.118.826.19.
BCA.30.10.0.0.118.834.9.
BCA.30.10.0.0.118.834.7.
BCA.30.18.1.2.107.98.7.
BCA.30.18.1.2.123.78.2.
BCA.30.10.0.0.118.828.12.
BCA.30.10.0.0.199.361.7.
BCA.30.18.1.2.6.55.11.
BCA.30.10.0.0.117.820.9.
BCA.30.10.0.0.199.361.7.
BCA.30.10.0.0.199.361.7.
BCA.30.10.0.0.117.818.38.
BCA.30.10.0.0.117.819.1.
BCA.30.10.0.0.118.834.4.
BCA.30.10.0.0.74.467.10.
BCA.30.10.0.0.117.821.17.

BCA.30.10.0.0.118.836.7.
BCA.30.10.0.0.199.361.7.
BCA.30.10.0.0.73.478.5.
BCA.30.10.0.0.117.818.40.
BCA.30.10.0.0.199.361.7.
BCA.30.10.0.0.117.821.13.
BCA.30.10.0.0.118.823.14.
BCA.30.10.0.0.118.828.16.
BCA.30.10.0.0.168.170.12
BCA.30.10.0.0.152.78.28.
BCA.30.10.0.0.169.177.37.
BCA.30.10.0.0.170.179.2.

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**

TDA.533.10625.66176.3.
TDA.533.8314.57305.2.
TDA.533.10625.66174.21.
TDA.533.10625.66173.98.
TDA.533.10625.66173.98.
TDA.533.10625.66173.93.
TDA.533.10625.66174.15.
TDA.534.37358.15062.2.
TDA.571.34812.137277.3.
TDA.571.35765.140811.20.
TDA.571.68061.297624.111.

2-RESMÎ YAYINLAR

T.C. Resmî Ceride
T.C. Resmî Gazete

TBMM Zabıt Cerideleri/Tutanak Dergileri

TBMM ZC, D:2, C:4, İ. 65, (10.12.1923).
TBMM ZC, D:2, C:5, İ. 91, (28.01.1924).
TBMM ZC, D:2, C:6, İ. 105, (18.02.1924).
TBMM ZC, D:2, C:6, İ. 110, (24.02.1924).
TBMM ZC, D:2, C:7, İ. 3, (04.03.1924).
TBMM ZC, D:2, C:7, İ. 16, (19.03.1924).

TBMM ZC, D:2, C:8, İ. 26, (01.04.1924).
TBMM ZC, D:2, C:8, İ. 37, (14.04.1924).
TBMM ZC, D:2, C:10, İ.7, (15.11.1924).
TBMM ZC, D:2, C:10, İ.9, (19.11.1924).
TBMM ZC, D:2, C:12, İ.34, (08.01.1925).
TBMM ZC, D:2, C:13, (30.03.1924).
TBMM ZC, D:2, C:15, İ.9, (03.12.1924).
TBMM ZC, D:2, C:15, İ.72, (08.03.1925).
TBMM ZC, D:2, C:15, İ.74, (10.03.1925).
TBMM ZC, D:2, C:15, İ.75, (11.03.1925).
TBMM ZC, D:2, C:18, İ.109, (22.04.1925).
TBMM ZC, D:2, C:19, İ.72, (30.11.1925).
TBMM ZC, D:2, C:20, İ.34, (31.12.1925).
TBMM ZC, D:2, C:23, İ., (03.03.1926).
TBMM ZC, D:2, C:24, İ.91, (26.04.1926).
TBMM ZC, D:2, C:24, İ.91, (26.04.1926).
TBMM ZC, D:2, C:24, (30.10.1924), Sıra Sayısı:149.
TBMM ZC, D:2, C:30, İ.42, (12.03.1927).
TBMM ZC, D:2, C:33, İ.4, (08.06.1927).
TBMM ZC, D:3, C:2, İ.47, (25.02.1928).
TBMM ZC, D:3, C:3, İ.64, (22.04.1928).
TBMM ZC, D:3, C:4, İ. 70, (24.04.1928).
TBMM ZC, D:3, C:4, İ.71, (05.05.1928).
TBMM ZC, D:3, C:4, İ.82, (25.05.1928).
TBMM ZC, D:3, C:5, İ.3, (08.11.1928).
TBMM ZC, D:3, C:11, İ.64, (13.05.1928).
TBMM ZC, D:3, C:11, İ.72, (25.05.1929).
TBMM ZC, D:3, C:12, İ.72, (29.04.1929), Sıra Sayısı:209.
TBMM ZC, D:3, C:18, İ.48, (17.04.1930).
TBMM ZC, D:3, C:19, İ.62, (22.05.1930), Sıra Sayısı:169.
TBMM ZC, D:4, C:8, İ.52, (21.05.1932), Sıra Sayısı:170.
TBMM ZC, D:4, C:9, İ.65, (09.06.1932).
TBMM ZC, D:4, C:11, İ.17, (21.12.1932), Sıra Sayısı:36.
TBMM ZC, D:4, C:12, İ.22, (09.01.1933), Sıra Sayısı:48.
TBMM ZC, D:4, C:14, İ.43, (19.04.1933), Sıra Sayısı:128.
TBMM ZC, D:4, C:14, İ.43, (27.02.1933), Sıra Sayısı:131.
TBMM ZC, D:4, C:15, İ.53, (17.05.1933).
TBMM ZC, D:4, C:15, İ.53, (18.05.1933).

TBMM ZC, D:4, C:16, İ.37, (10.02.1937), Sıra Sayısı:101.
TBMM ZC, D:4, C:16, İ.68, (10.06.1933).
TBMM ZC, D:4, C:16, İ.70, (10.06.1933), Sıra Sayısı:309.
TBMM ZC, D:4, C:23, İ.68, (17.04.1934), Sıra Sayısı:224.
TBMM ZC, D:4, C:25, İ.20, (15.12.1934).
TBMM ZC, D:4, C:25, İ.20, (22.12.1934).
TBMM ZC, D:5, C:2, İ.43, (18.05.1935), Sıra Sayısı:14.
TBMM ZC, D:5, C:3, İ.24, (02.05.1935), Sıra Sayısı:97.
TBMM ZC, D:5, C:4, İ.43, (27.05.1935), Sıra Sayısı:197.
TBMM ZC, D:5, C:7, İ.11, (05.11.1935), Sıra Sayısı:14.
TBMM ZC, D:5, C:7, İ.16, (13.12.1935).
TBMM ZC, D:5, C:8, İ.43, (06.03.1936), Sıra Sayısı:111.
TBMM ZC, D:5, C:11, İ.69, (27.05.1936).
TBMM ZC, D:5, C:14, İ.12, (07.12.1936).
TBMM ZC, D:5, C:15, İ.29, (25.10.1935), Sıra Sayısı:70.
TBMM ZC, D:5, C:18, İ.65, (26.05.1937).
TBMM ZC, D:5, C:20, İ.3, (08.11.1937).
TBMM ZC, D:5, C:25, İ.64, (23.05.1938).
TBMM ZC, D:5, C:25, İ.65, (24.05.1938).
TBMM ZC, D:6, C:2, İ.16, (24.05.1939).
TBMM ZC, D:6, C:11, İ.47, (06.05.1940).
TBMM ZC, D:6, C:12, İ.65, (10.06.1940), Sıra Sayısı:189.
TBMM ZC, D:6, C:14, İ.1, (01.1.1940).
TBMM ZC, D:6, C:16, İ.64, (10.03.1941), Sıra Sayısı:78.
TBMM ZC, D6, C:18, İ.56, (26.05.1941).
TBMM ZC, D6, C:20, İ.76, (02.07.1941), Sıra Sayısı:258.
TBMM ZC, D6, C:20, İ.76, (08.08.1941).
TBMM ZC, D6, C:24, İ.76, (14.04.1941), Sıra Sayısı:93.
TBMM ZC, D:6, C:25, İ.56, (25.05.1941).
TBMM ZC, D:6, C:26, İ.74, (08.05.1942), Sıra Sayısı:211.
TBMM ZC, D7, C:2, İ.26, (25.05.1943).
TBMM ZC, D7, C:2, İ.28, (26.05.1943).
TBMM ZC, D7, C:5, İ.56, (15.09.1943), Sıra Sayısı:143.
TBMM ZC, D7, C:7, İ.17, (05.01.1944).
TBMM ZC, D7, C:13, İ.88, (26.06.1944), Sıra Sayısı:230.
TBMM ZC, D7, C:13, İ.88, (08.07.1944), Sıra Sayısı:230.
TBMM ZC, D7, C:14, İ.1, (01.11.1944).
TBMM ZC, D7, C:17, İ.54, (17.01.1945), Sıra Sayısı:97.

TBMM TD. VII/17, B:58, (08.04.1945).
TBMM TD. VII/20, B:12, (20.11.1945).
TBMM TD. VII/20, B:12, (17.12.1945).
TBMM TD. VII/20, B:13, (25.12.1945).
TBMM TD. VII/20, B:18, (25.12.1945).
TBMM TD. VII/21, B:29, (28.01.1946).
TBMM TD. VII/21, B:30, (16.01.1946), Sıra Sayısı:63.
TBMM TD. VII/21, B:30, (30.01.1946).
TBMM TD. VII/23, B:56, (17.06.1946).
TBMM TD. VIII/3, B:18, (26.11.1946).
TBMM TD. VIII/8, B:17, (28.11.1947).
TBMM TD. VIII/8, B:20, (22.12.1947).
TBMM TD. VIII/10, B:39, (06.02.1948).
TBMM TD. VIII/11, B:63, (26.05.1948).
TBMM TD. VIII/12, B:77, (28.06.1948).
TBMM TD. VIII/12, B:85, (08.07.1948).
TBMM TD. VIII/13, B:4, (10.11.1948).
TBMM TD. VIII/16, B:41, (04.02.1949).
TBMM TD. VIII/20, B:98, (01.06.1949).
TBMM TD. VIII/20, B:102, (06.06.1949).
TBMM TD. VIII/21, B:8, (23.11.1949).
TBMM TD. VIII/23, B:16, (06.01.1950).
TBMM TD. VIII/24, B:39, (06.02.1950).
TBMM TD. VIII/25, B:61, (08.03.1950).

Resmî Kurum Yayınları (Kitaplar)

Düstur, C.5, TBMM Kütüphanesi Başvekalet Matbaası, Ankara, Mayıs 1937.
Türkiye Salnamesi. (1927). Akşehir, İstanbul: Anadolu Matbaası, İmtiyaz
No:189. s.458.

TBMM Kavânîn Mecmuası, C. II, TBMM Matbaası, Ankara, 1340/1924.
TBMM Kavânîn Mecmuası, C. III, TBMM Matbaası, Ankara, 1341/1925.
TBMM Kavânîn Mecmuası, C. V, TBMM Matbaası, Ankara, 1927.
TBMM Kavânîn Mecmuası, C. VI, TBMM Matbaası, Ankara, 1928.
TBMM Kavânîn Mecmuası, C. VI, TBMM Matbaası, Ankara, 1928.
TBMM Kavânîn Mecmuası, C. VI, TBMM, Matbaası, Ankara, 1928.
TBMM Kanunlar Dergisi, C. 6, TBMM Matbaası, Ankara, Mayıs 1928.
TBMM Kanunlar Dergisi, C. 21, TBMM Matbaası, Ankara, Nisan 1940.

Resmî Kurum Yayınları (Dergileri)

Belediyeler Dergisi
Belleten Dergisi
Hilal-i Ahmer Mecmuası
İller ve Belediyeler Dergisi
İnşaat Mühendisleri Odası Mecmuası
Kanunlar Dergisi
Kavanin Mecmuası
Şehremaneti Mecmuası
TBMM Kavânîn Mecmuası
T.C. Bayındırlık Bakanlığı Bayındırlık Dergisi
T.C. Bayındırlık Bakanlığı Bayındırlık İşleri Dergisi
T.C. Nafia Vekâleti Dergisi
T.C. Nafia Vekâleti Nafia Dergisi
T.C. Nafia Vekâleti Nafia İşleri Mecmuası
T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi
T.C. Nafia Vekâleti, Nafia İşleri Dergisi

3-SÜRELİ YAYINLAR

Sürelî Yayınlar

Akşam
Anadolu
Bugün
Cumhuriyet
Haber
Hakimiyet-i Milliye
Halkın Sesi
İkdam (Sabah Postası)
Kurun Servet-i Fünûn (Uyanış)
Kadro Aylık Fikir Mecmuası
Milliyet
Son Posta
Son Telgraf
Tan
Tanin
Tasviri Efkar
Türk Dili

Ulus
Ulusal Birlik
Vakit
Yeni Asır
Yeni Sabah
Zaman

4-ARAŞTIRMA ESERLER

Kitaplar

- Alus, Sermet Muhtar. *İstanbul'un Geçmiş Günlerinde Yeme İçme*. 18.İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2021.
- Aşgın, Sait. *Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.
- Demir, Abdullah. *Su ve DSİ Tarihi*, İstanbul, Devlet Su İşleri Vakfı Yayınları. Devlet Su İşleri Müdürlüğü, Ankara, *Dams and Hydroelectric Power Plants In Turkey* (1991). DSİ Basım Evi, 1991.
- Fagan, Brian. *A History of Water and Humankind*. İstanbul, Bloom Publishing Plc, 2011.
- Husain, Faisal. *Sultan'ın Nehirleri Osmanlı Devleti'nde Dicle ve Fırat*, İstanbul, Timaş Yayınları, Nisan 2023.
- Kardaş, Abdulaziz. *Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlardır (1923-1950)*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.
- Kopar, Metin. *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları (ATAM), 2009.
- Şehsuvaroğlu, Lütfü, *Türkiye sulama raporu*, Ankara, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Öziş. Ünal. *Su mühendisliği ve Tarihi Açısından Anadolu'daki Eski Su Yapıları*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1984.
- Öziş, Ünal. *Çağlar Boyunca Anadolu'da Su Mühendisliği*. İstanbul, Yapım Matbaacılık Yayınları, Mayıs 1995.

- Özkal, İbrahim. *İğdır'da Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Hayat (1923-1970)*. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2022.
- Öztürk, Saygı. *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, İstanbul, Doğan Kitap Yayınları, Aralık 2007.
- Sakar, Zeynep Müjde Sakar. *Tarımsal Sulama Politikalarının Ekonomiye Etkileri*, Ankara, Çizgi Kitabevi Yayınları, Mart 2019.
- Su Politikaları Derneği. *Cumhuriyet ve Su*. Ankara, Su Politikaları Derneği, (2015).
- Şentürk, Fuat. *"Türkiye Mühendislik Haberleri"*, Sayı:35, İnşaat Mühendisleri Odası Mecmuası, Ekim 1957.
- Tellal, Erel. SSCB'yle İlişkiler, Baskın Oran. (Editörler). *Türk Dış Politikası (1919-1980)*. İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- TES-İŞ. *Barajlarımız, Hidroelektrik Santrallerimiz ve Termik Santrallerimiz*, Ankara, TES-İŞ Eğitim Yayınları.
- TRCOLD DSİ. *Dams of Turkey (Türkiye'de Barajlar), Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu Türk Milli Komitesi*, Ankara, DSİ Vakfı Yayınları, 2014.
- Ulaş, Arzu. İstanbul, *Yer altı Yapıları, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, 2023.
- Uluatam. Özhan. *Damlaya Damlaya... Orta Doğu'nun Su Sorunu*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, Nisan 1998.
- Uluatam. Özhan. *Geçmiş Bakmak Cumhuriyet Dönemi İktisadi, Mali, Siyasi Olaylar Kronolojisi (1920-1960)*, Ankara, İmaj Yayınları, 2001.
- Uşşay, Savaş. *Tarımın Yeniden Yapılanmasında Toprak, Su, politika Toprak Muhafaza ve Sulama Politikaları Sempozyumu*, Ankara, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ocak 2001.
- Ural. Orhan., Ungan, Ünver., *Large Dams in Turkey*, CIGB ICOLD, August 1967.
- Yalçın, Semih. *Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1960-1980)*., Ankara, Berikan Yayınları, 2009.
- Yaşa, Memduh. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, 1980.
- Yerebakan, Metin. *Türkiye'de İçme Suyu Sektörü Sorunları ve Çözüm Önerileri*. İstanbul, İTO Yayınları, 1999.
- Yıldız, Dursun., Özbay, Özdemir. *Su ve Toprak*, Ankara, Eylül Yayınları, 2008.
- Yıldız, Dursun., Özbay, Özdemir. *Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku*, İstanbul, Truva Yayınları, 2012.

- Yılmaz, Ömer Faruk. **Osmanlı'nın Konya Ovası Sulama Projesi**, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2010.
- Yönten, Aslı. **Türkiye'de Baraj Yönetimi ve Stratejik Yaklaşımlar**, İzmir, Birleşik Yayınları, 2014.

Makaleler

- Akalın, Muzaffer. “Ankara Su Tesislerinin Belediyeye Devri”, **İller ve Belediyeler Dergisi**, Yıl 5, No: 43, Nisan 1949, s.18-20.
- Akyürek, Faruk. “Bandırma İçme Suyunu Nasıl Temin Etti”, **Belediyeler Dergisi**, Yıl 5, Sayı: 51, İkinciteşrin 1939, s.13-14.
- Ayhan, Yusuf. Adana Ovası Sulama Faaliyeti İlerliyor. **Tasviri Efkar**, 4 Ağustos 1942. s. 3.
- Arslan, Ozan. Tarsus Elektrik Altyapısı Tarihine Bir Bakış, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 2017. 32(1), 4,9.
- Aysel, Nezih. İstanbul'da Tarihi Su Sistemleri Kırkçeşme Tesisleri, İstanbul, **Beşinci Dünya Su Forumu Hazırlık Süreci Bölgesel Toplantısı DSİ**, Haziran 2008. 8.
- Artam, Nurettin. “**Elmayı Şiirleştiren Memleket Niğde.**” Ulus, 21 Ağustos 1939. s.6.
- Başar, Dilek. “1924-1928 Yılları Arası İstanbul Şehremaneti Mecmuasında Şehircilik Açısından Su Konusu”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi (Journal of Eurasian Inquiries)**, İstanbul Üniversty Press, 2020, S 9-1. S. 4.
- Öziş, Ünal., Baran, T., Özdemir, Y. Mayıs 2008. Sınır Aşan Asi Havzası Su Potansiyeli ve Yararlanılması. Ankara, TMMOB Su Politikaları Kongresi, **TMMOB**, 574.
- Eroğlu, Yunus. Türkiye, Irak ve Suriye Arasında Yaşanan Su Sorununun Hukuksal Çerçevesi, 2014. 5.
- Conker, Ahmet. Sınır Aşan Su Sorunları İlişkisi ve Soğuk Savaşın Bıraktığı Miras, Bolu, **Alternatif Politika Yayınları**, 2019. 11(2), 327.
- Derin, Murat. Sınır Aşan Su Sorunu Meriç Örneği, Edirne, **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 2020. 4(10)159.
- Gökbudak, Mehmet. “Elektrik ve Su”, **İller ve Belediyeler Dergisi**, Yıl 5, No: 48, Eylül 1949, s.35.
- Gökcan, Özkan. Su kaynaklarının Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu: Teknik Uzlaşmazlıktan Siyasal Meseleye, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Mayıs 2020. (104).69.
- Işıkpınar, Hasan. Hidroelektrik Santrallerimiz, **Bayındırlık İşleri Dergisi (İdari Kısım)**, Nisan-Mayıs 1943, Yıl 9, S.11-12, s.76-80.

- İnce, Mustafa. İstanbul Su Külliyesi, İstanbul, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Yayınları*, 2004. 2(4), 672.
- Karataş, Atilla. Hidrografik Açısından Kırkçeşme Suları, Yılmaz. C. (Editörler). Mimar Sinan ve Su. İstanbul, *Sultangazi Belediye Yayınları*, 2017. 366.
- Kardaş, Abdulaziz. Bayındırlık, İktisadi ve Sosyal Gelişmelerle Van (1923-1960). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2022. 8 (3), 27.
- Kardaş, Abdulaziz. Van Şamran Kanalı (1935-1970). *Bingöl Araştırmalar Dergisi*, 2023. (19), 87-88.
- Kardaş, Abdulaziz. Van'ın Elektrik Tarihine Bir Bakış (1900-1970). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2022. 8 (4), 1303.
- Kiper, Namık. “Yer altı Su Araştırmalarında Hidrolojik Etütlerden Yararlanmalıyız”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 17, Birincikanun 1936, s.33-34
- Kiper, Cemal. “Konferans” *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 3, No: 15-16, Ocak 1947, s.650-653.
- Kop, Kadri Kemal. “Doğu İlleri Tetkiklerden Van”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkincikanun 1937, s.75-76.
- Kulin, Muhittin, “Antalya İçme Suyu Tesisatı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 45, Haziran 1949, s.16-20.
- Kulin, Muhittin, Orta Anadolu’da Yer altı Sularından İstifade ile Su Kuvvetlerinin Kullanılması, *Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım)*, Birincikanun, İkincikanun 1942-1943, Yıl 9, S.7-8, s.59.
- Kut, Gün. Türk Dış Politikasında Su Sorunu. Sönmezoğlu. F. (Editörler). Türk Dış Politikasının Analizi. İstanbul, *Der Yayınları*, 1994. 225.
- Küçükuşurlu, Murat. Cumhuriyet Dönemi’nde Trabzon’un Su Meselesi ve Atasu Projesi. Erzurum, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Medya Enstitüsü Dergisi*, Aralık 2015. (1),7,12,21.24.26
- Öntuğ, Murat. Osmanlı Devleti Dönemi’nde Balıkesir Şehrinin Su Kaynakları ve Su Yapıları, Yörük. D., Muşmal. H. (Editörler). Prof. Dr. Bayram Ürekli’ye Armağan, Konya, *Palet Yayınları*, Aralık 2023. 443.
- Özgen, Yüksel., Büyüktolu, Recep. Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı. Ankara, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2016. (59),95.
- Sarı, Muhammed. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Beyşehir-Hüyük ve Çevresinin İmarında Sulamanın Islahı Meselesi, Uyanık. N. (Editörler). Göl Medeniyeti Çalışmaları, Konya, *Palet Yayınları*, Eylül 2022. 387.
- Sarısaman, Sadık. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Afyonkarahisar’a Elektrikliğini Getirilmesi. *Akademik Bakış*, 2019. 24(12),196.

- Sınmaz, Kadriye. Ortadoğu’da Su Krizi ve Türkiye. İstanbul, *İnsamer*, Mayıs 2017, 26.
- Soyer, Niyazi. “Siirt Şehrinin Elektrik ve Su İhtiyacı”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 46, Haziran 1949, s.28-35.
- Soyer, Niyazi. “Şehir, Kasaba ve Köylerdeki Su Tesislerinin Bakım ve Onarım Hakkında Genel Bilgi”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 54, Mart 1950, s.21-26.
- Soysal, İsmail. “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)”. Ankara, Türk Tarih Kurumu, *Belleten Yayınları*, Nisan 1985. C.49, S.193, s.100-105.
- Soysal, İsmail. Complémentarité des Intérêts de la Turquie et de la France Vue dans Une Perspective Historique, Ankara, Türk Tarih Kurumu, *Belleten Yayınları*, (April 1990). C.54, S.38, s.477-492.
- Soysal, İsmail. “Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)”. Ankara, *Türk Tarih Kurumu, Yayınları*, Nisan 1983. C.1, 38, s.394-396.
- Söğüt, Bilal., Baykan Orhan. Cumhuriyet Dönemi Su Yapıları. Antalya, *IV. Lisansüstü Öğrenci Araştırmaları Kongresi*. (2008, Nisan. 873.
- Suer, Fikret. Yer altı Sularının Şehir İçme Suyu ve Sulamada Kullanımı, *Nafia İşleri Mecmuası (Yönetmelik Kısım)*, Nisan 1938, Yıl 4, S.1, s.21.
- Şahmuradov, Agil. Rusya Federasyonu’nun Kuzey Kafkasya Bölgesindeki Türk Halklarının Durumu, Ankara, *Türk Tarih Kurumu*, 2018. 8, 29.
- Yazman, Mehmet Şevki. Elektrikli Türkiye, Ankara, *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 1 Şubat 1933, S.14, s.45-52.
- Yılmaz, Taşolan. “Çıldır Belediyesi”, *Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, Sayı:8, İkincikanun -Şubat 1936, s.39.
- Tızlak, Fahrettin. Van Gölü’nde Vapur İşletme Teşebbüsleri (1879-1907), Ankara: *Belleten Dergisi*, Türk Tarih Kurumu, Yayınları, Ağustos 2000, C.64, 240, s.473-474.
- Toksoy, Ali Enver. “İller Bankasının Çalışmaları”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 5, No: 46, Temmuz 1949, s.42-43.
- Tosun, Hasan. Safety Evaluation for Older Large Dams in Turkey. New Delhi, *ICOLD Symposium on Sustainable Development of Dams and River Basins*, 2021, February. 6.
- Tuna, Pınar. Barajı’nın Açılışı ve Sonrasındaki Gelişmeler. İstanbul, *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, 2024. 77,88.
- Tuna, Serkan. Tek Parti Dönemi Ankara’sında Bir Kalkınma ve Modernleşme Simgesi: Çubuk Barajı (1929-1950). İstanbul, *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, 2024. 41.

- Tüzünataç, Safa. “Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, No: 7, Nisan1946, s.240.
- Uçar. Meltem. Gaziantep Tarihi Su Sisteminin Osmanlı Devleti Dönemi’ndeki Yönetimi. İstanbul, *Yıldız Teknik Üniversitesi Megaron*, 2017. 12(1),158.
- Varnalı, Hakkı. “Belediye Haberleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, No: 7, Nisan1946, s.241-242.
- Yaşayanlar, İsmail. Modernleşme Sürecinde Bursa Kentinin Suyunu Sıhıhileştirmek. İstanbul, *Toplumsal Tarih Akademi*, 2023. (2), 79.
- Yılmaz, Levent., Peker, Sencer. Su kaynaklarının Türkiye açısından Ekono-Politik Önemi Ekseninde Olası Bir Tehlike: Su Savaşları, *Çankırı Karatekin Üniversitesi iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013. 69.
- Yaman, Murat. Türkiye’deki Hidroelektrik Santrali Uygulamalarına Çevre Açısından Bakış. İstanbul, *Uluslararası Afro -Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2018. (5),148.
- Yenen, Mithat. “Memleketimizde İmar Hareketleri”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 1, No: 1, Ekim 1945, s. 13-18.
- Yıldırım, Mehmet. Amik Ovası ve Asi Havzası’ndaki Su Taşkınları Sorunu ve Sorunun Çözümü., Gündüz. A., Çoruh. H., Hatipoğlu. S. (Editörler). *Hatay Araştırmaları-V*. Hatay. İksad Puplishing House. 2020. s.350-352.
- Yiğitbaşıoğlu, Hakan. Türkiye’de Barajlar, Ankara, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 2015. 172.
- Yurdakul, İlhami. İstanbul’da Suyun Hikayesi, Emecen. F. (Editörler). İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul, İstanbul, *Kitapevi Yayınları*, 2010. 357.

Tezler

- Akça, Çağatay. *Sınıraşan Sular ile İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2014.
- Aydoğmuş, Ezgi. *Atatürk Dönemi Tarım Politikalarının Balıkesir’deki Uygulamaları (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2017.
- Akgül Gönültaş, Burcu. *İğdır Kazası (1934-1960)*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2014.
- Aygüneş, Fatih Mustafa. *Vali Kazım Dirik Dönemi İzmir’de İmar Faaliyetleri (1926-1935)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2024.

- Birgün, Melis. *Atatürk Dönemi'nde Eskişehir (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2013.
- Coşkun, Salih. *Yukarı Fırat Bölgesi'nde Yaşanan Kıtık Hadiseleri (19 ve 20. Yüzyıl)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2023.
- Çanak, Erdem. *Cumhuriyet Dönemi'nde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956)*, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2013.
- Değirmenci, Serkan. *Türkiye'de Sınır Aşan Sular ve Fırat, Dicle, Asi nehirleri Bağlamında Ortadoğu'da Su Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2007.
- Dinç, Mehmet Hanifi. *Eski Yakındoğu'da Nehir Taşımacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2016.
- Doğan, Ezgigül. *Eski Yakındoğu'da Nehirler*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2015.
- Doğu Kırkıcı, Duygu. *Sınıraşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye, Irak İlişkileri*, Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2014.
- Dümen, Mehmet. *Amasya'da Sel ve Su Taşkınlarının Ulusal Basındaki Yansımaları (1930-1960)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 2024.
- Karacan, Özcan. *Atatürk Dönemi'nde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Karatorğut, Kürşat. *Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları ve Frengi ile Mücadele (1923-1950)*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2019.
- Karayamam, Mehmet. *İzmir'de Sağlık (1920-1938)*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005.
- Kardaş, Abdulaziz. *Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda (Van-Bitlis-Muş) Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum, 2012.
- Kapusuzoğlu, Yusuf Bahri. *Atatürk Dönemi'nde Doğal Afetler (1923-1938)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2022.

- Muşmal, Müjgan. *Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre Konya Ovası Sulama Projesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2022.
- Özçelik, Fatih. *Cumhuriyet Dönemi'nde Düzce (1923-1960)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Yaktı, Özlem. *Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Yalçınkaya, Abdurrahman. *Cumhuriyet Dönemi'nde Sağlık, Tarım ve İskan Politikası Olarak Göl ve Bataklık Kurutma Faaliyetleri (1923-1950)*, Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2024.
- Yıldız, Yaşar. *Milli Yerel Bir Banka Örneği: Akşehir Bankası T.A.Ş.*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2010.
- Yücebaş, Ferit. *Cumhuriyet Dönemi'nde Güneydoğu Anadolu (Gaziantep, Mardin, Urfa)'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Doktora Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis, Şubat 2018.

Sözlükler

- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (1998), Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, s.5,578.

İnternet Kaynakları

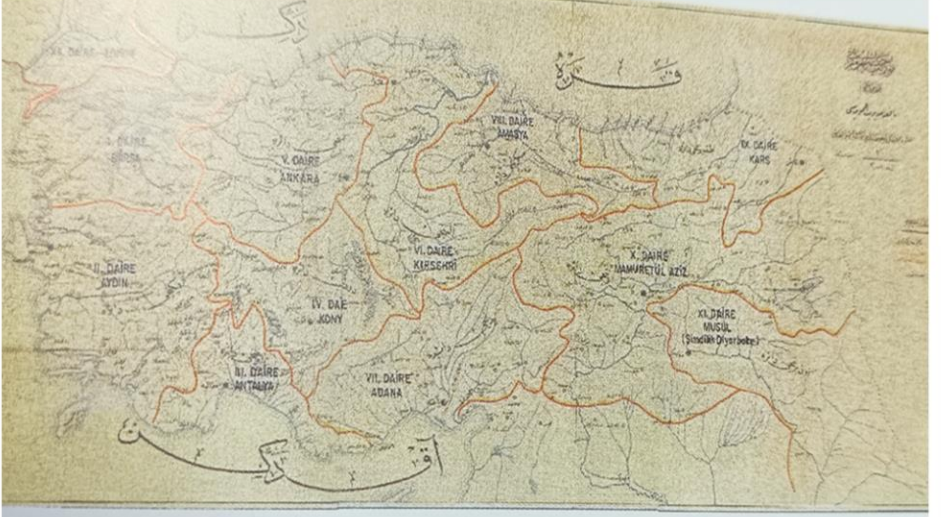
- https://www.instagram.com/reel/DJTzQ_uoic3/
- <https://archive.org/details/OsmanlcaTTrkreAnsiklopedikLkgat/page/n33/mode/2up?view=theater>

EKLER

Haritalar

EK-1 (1925)

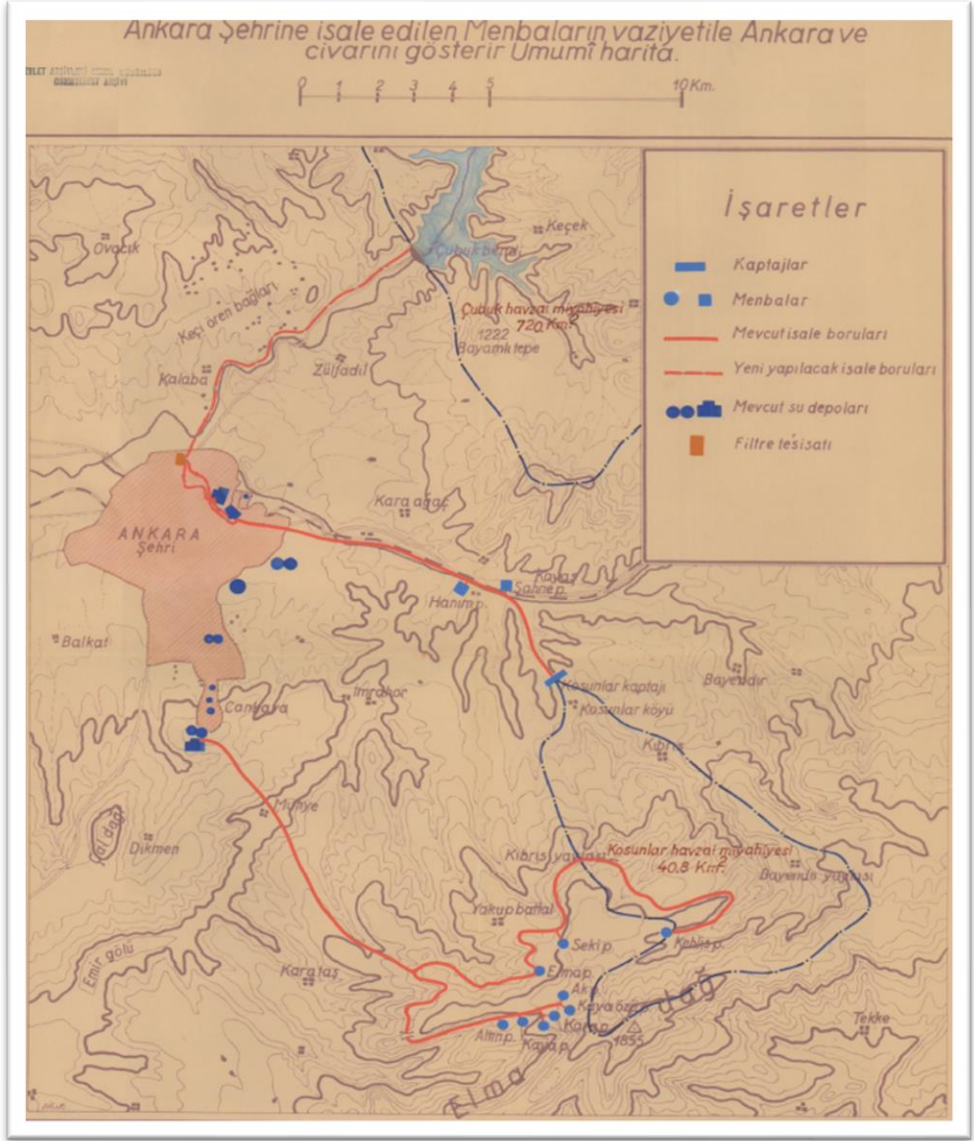
Su İdarelerinin Bölge Taksimatı (22 Temmuz 1925)

*Cumhuriyetin ilk yıllarında Su İdarelerinin
Bölge Taksimatı (22 Temmuz 1925)*

Kaynak: Demir, Abdullah. *Su ve DSİ Tarihi*, İstanbul: Devlet su işleri vakfı Yayınları, 59-60.

EK-2 (1934)
Ankara Şehrini İçme Suyu Proje ve Planları

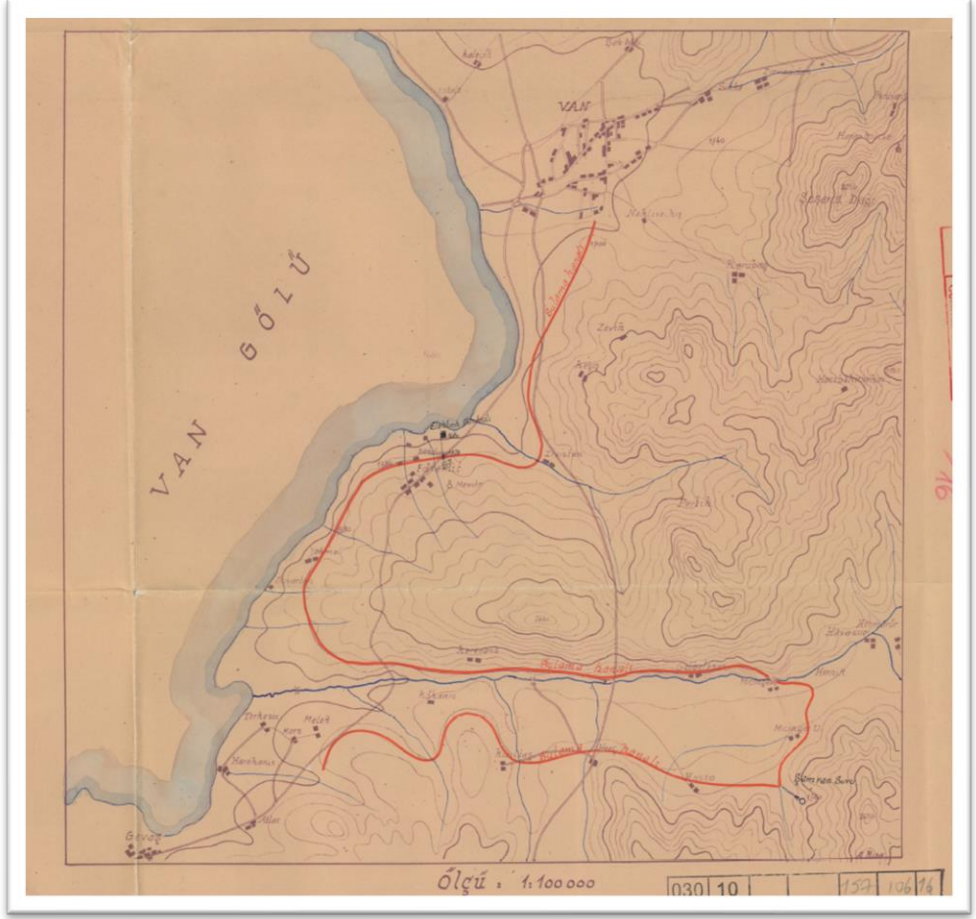

Kaynak: BCA. 30.1.0.0.122.774.1.

[illegible]

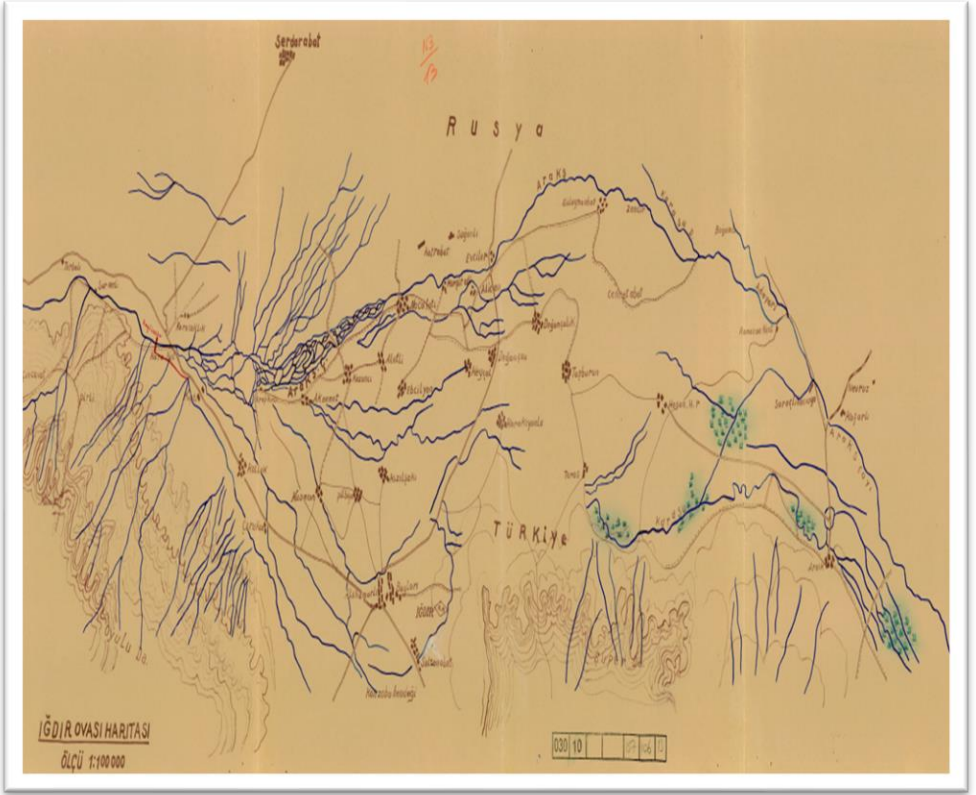
Kaynak: BCA. 30.10.0.0.170.179.2.

EK-4 (1935)
Van'ın İçme Suyu, Sulama ve Elektrik Üretimiyle İlgili Olarak Hazırlanan
Rapor

Kaynak: BCA. 30.10.0.0.157.106.15.

EK-3 (1935)
İğdir'a Orkof Membandan İçme Suyu Getirilmesi

Kaynak: BCA. 30.10.0.0.157.106.13.

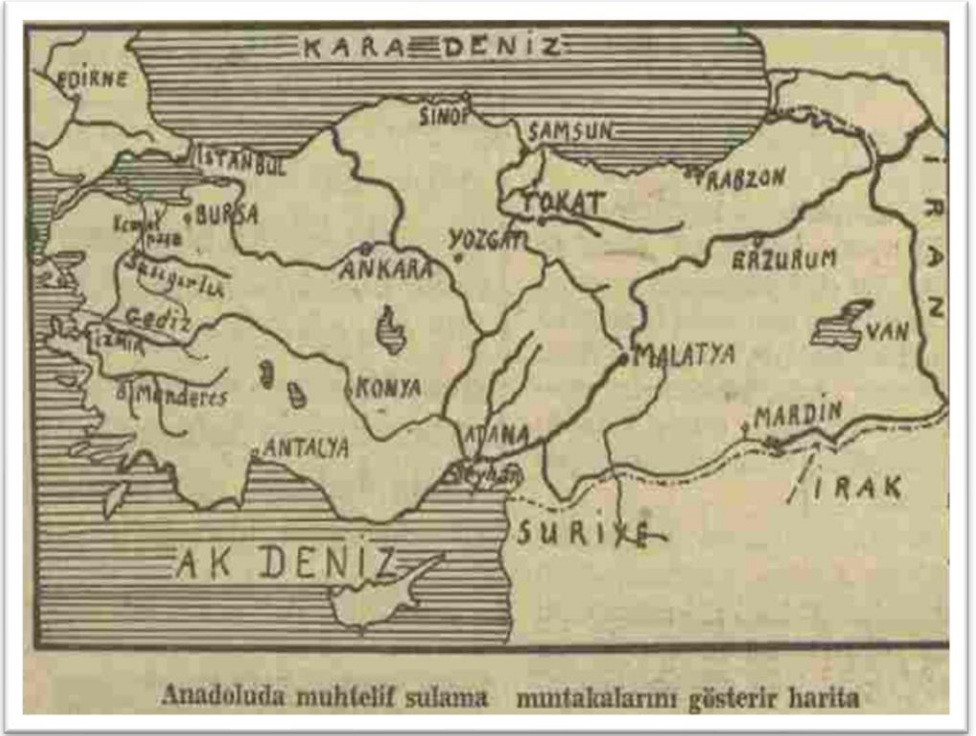
EK-6 (1935)

Seyhan ve Ceyhan Irmaklarının Birleştirme Projesi

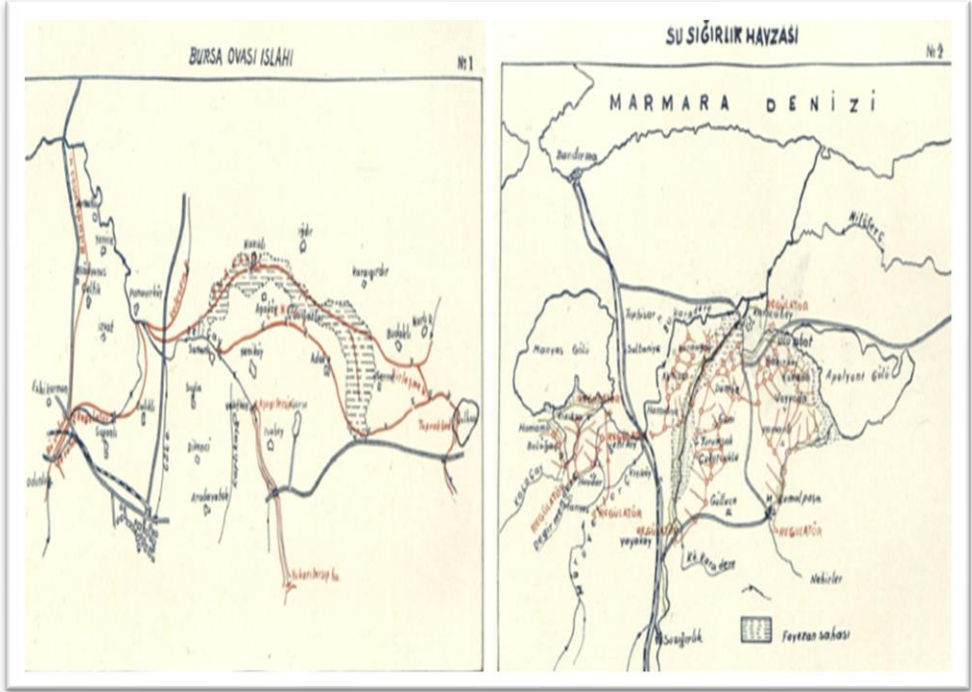
Kaynak: Cumhuriyet, 28 Mayıs 1935, s.4.

EK-7 (1940)
Anadolu'da Sulama Programının Uygulandığı Sahalar

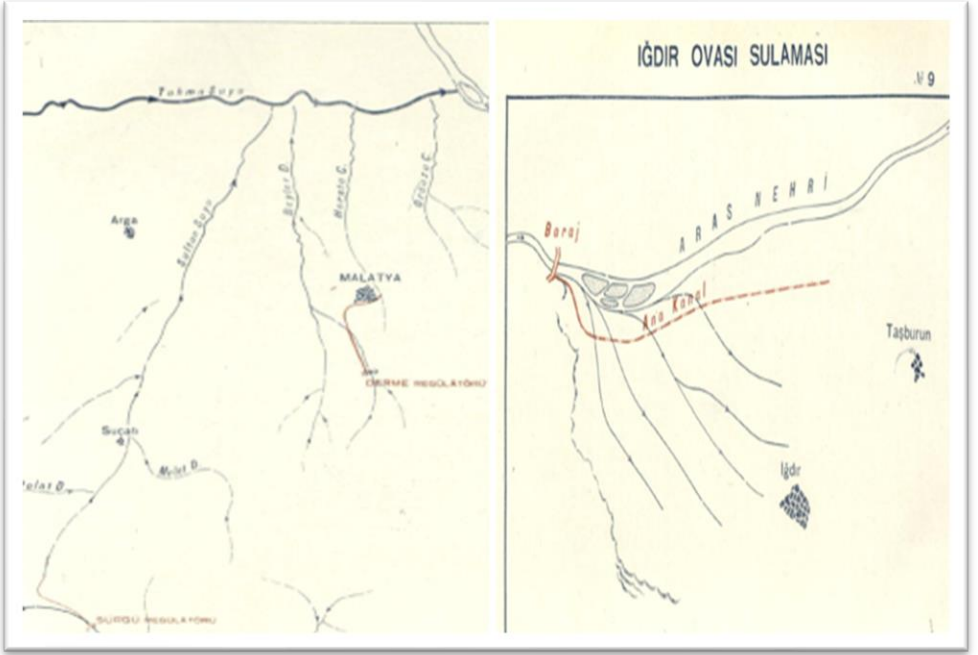
Kaynak: Yeni Asır, 28 Eylül 1940, s.2.

EK-8 (1940)
Susurluk Havzası ve Bursa Ovası'nda Islah Çalışması

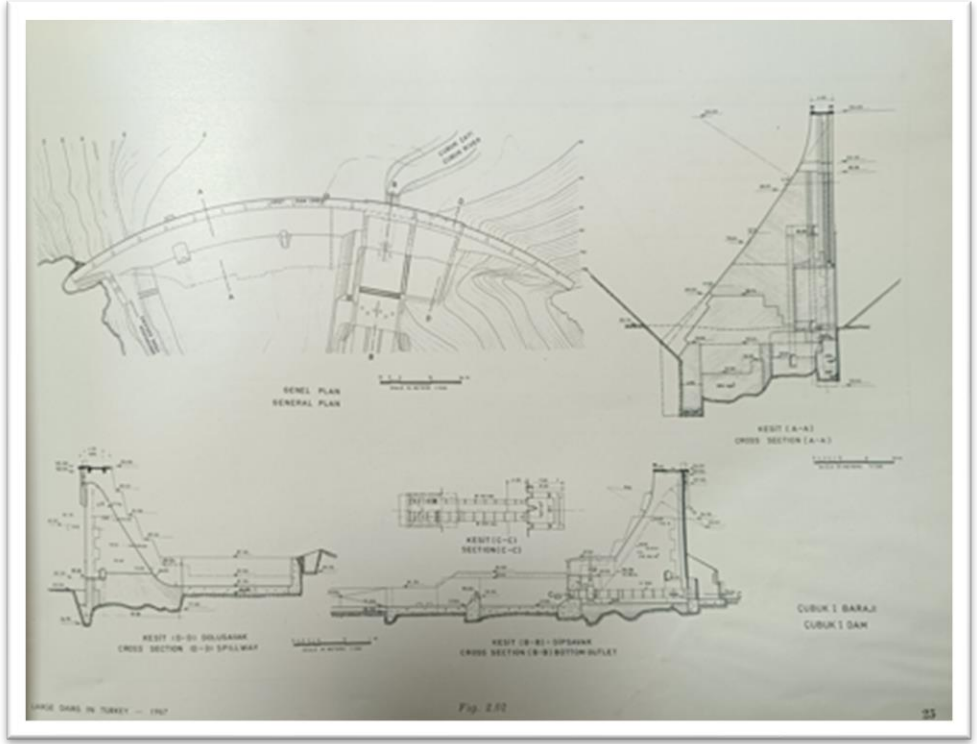
Kaynak: Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 134.

EK-9 (1940)
Malatya Havzası ve Iğdır Ovası'nda Islah Çalışması

Kaynak: Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 161.

EK-10 (1967)
Çubuk Barajı Projesi

Kaynak: Ural. Orhan., Ungan, Ünver., (August 1967). *Large Dams in Turkey*, CIGB ICOLD, 23-24.

Resimler

EK-11 (1935)

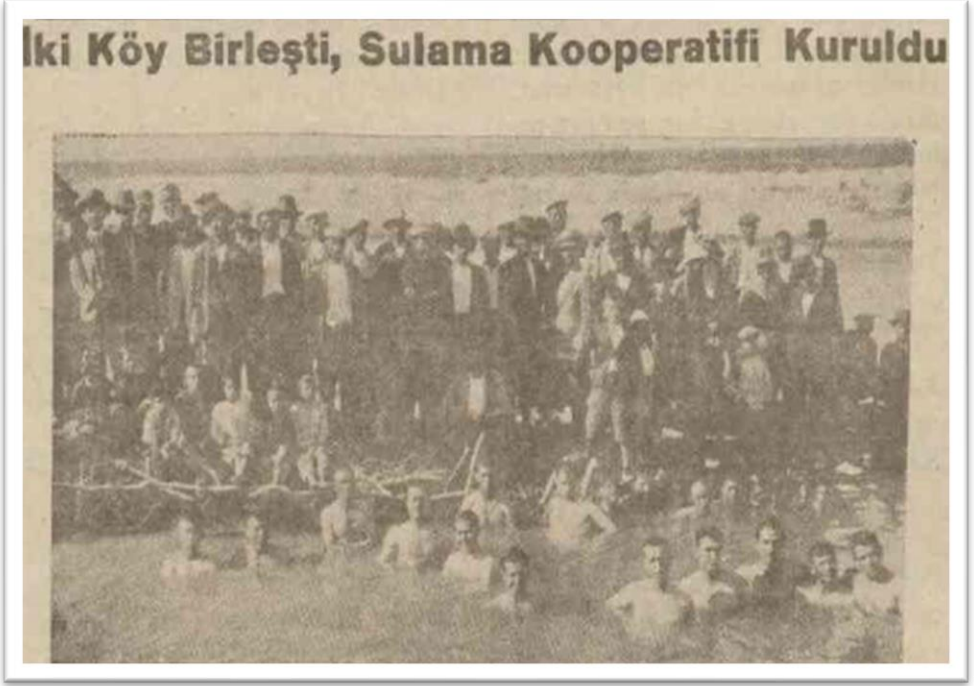
Balıkesir-Bandırma Hattı Üzerindeki Ilıca Köyünde
Çamur Kaynağı Ilıca Çıktı.

Kaynak: Tan, 19 Temmuz 1935, s.1.

EK-12 (1935)

**Donduran ve Birecik köylüleri Kooperatif Kurarak Akçay'ın Suyunu
Açtıkları Kanallar Vasıtasıyla Köylere Ulaştırmışlardır**

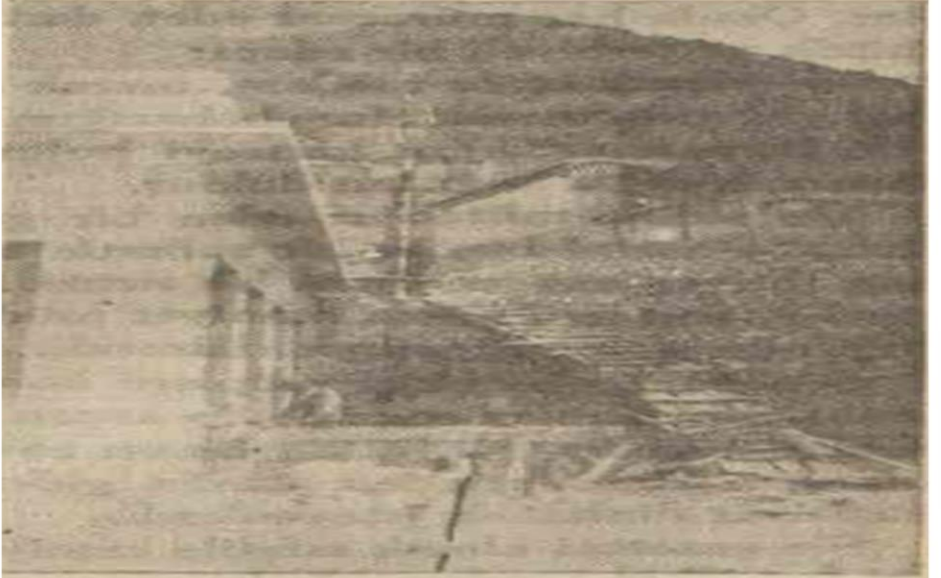

Kaynak: Son Posta, 1 Ağustos 1935, s.4.

EK-13 (1936)
Akşehir Elektrik Santrali

Elektrik santrali için dağlara boru ferşiyatı

Tazviki su tesisatı yapılırken

Kaynak: Son Posta, 10 Eylül 1936, s.5-9.

EK-14 (1936)
Van Gölü'nde Gemi İşletmesi ve Yapılan Taşıma Faaliyetleri

Kaynak: Cumhuriyet, 29 Ekim 1936.s.8.

EK-15 (1939)
Bartın Irmağı Üzerinde Bulunan Gemi Tersanesi

Kaynak: Ulus, 5 Mayıs 1939, s.6.

EK-16 (1939)

Lüleburgaz'da Sondaj Makinesiyle Açılan Artezyen Çeşmesi

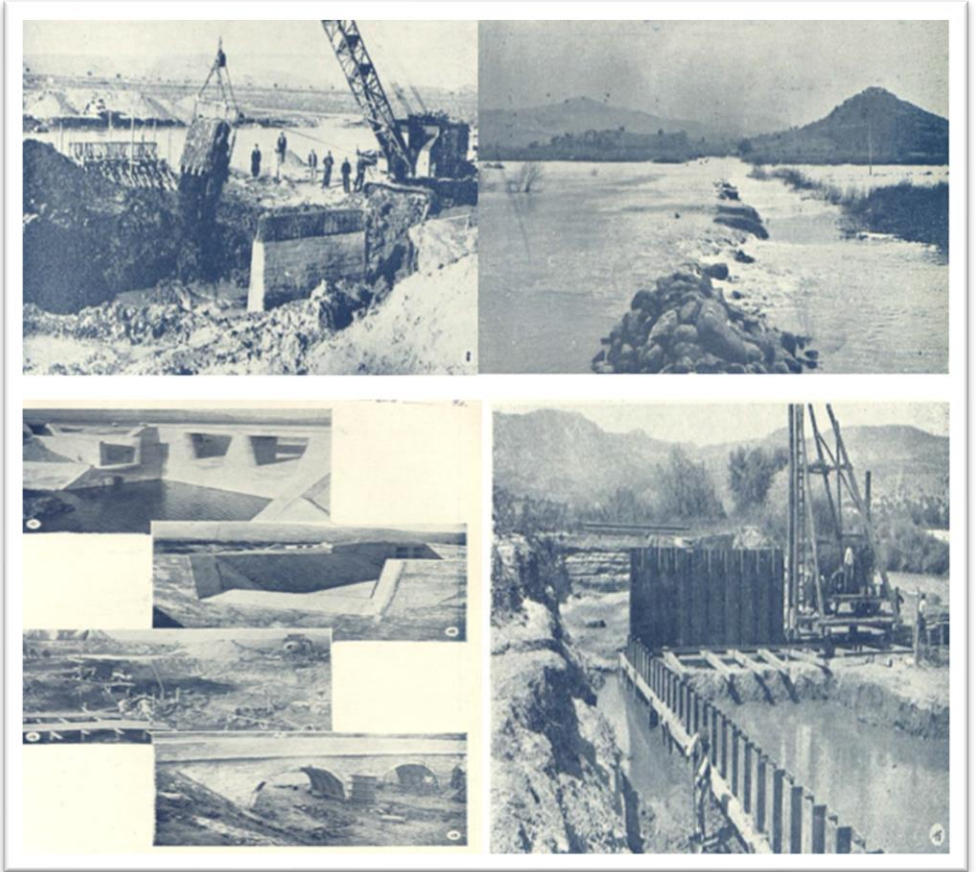
Lüleburgazda bir arteziyen kuyusu

Lüleburgazda bir arteziyen cesmesi

Kaynak: Akşam,10 Eylül 1939, s.10.

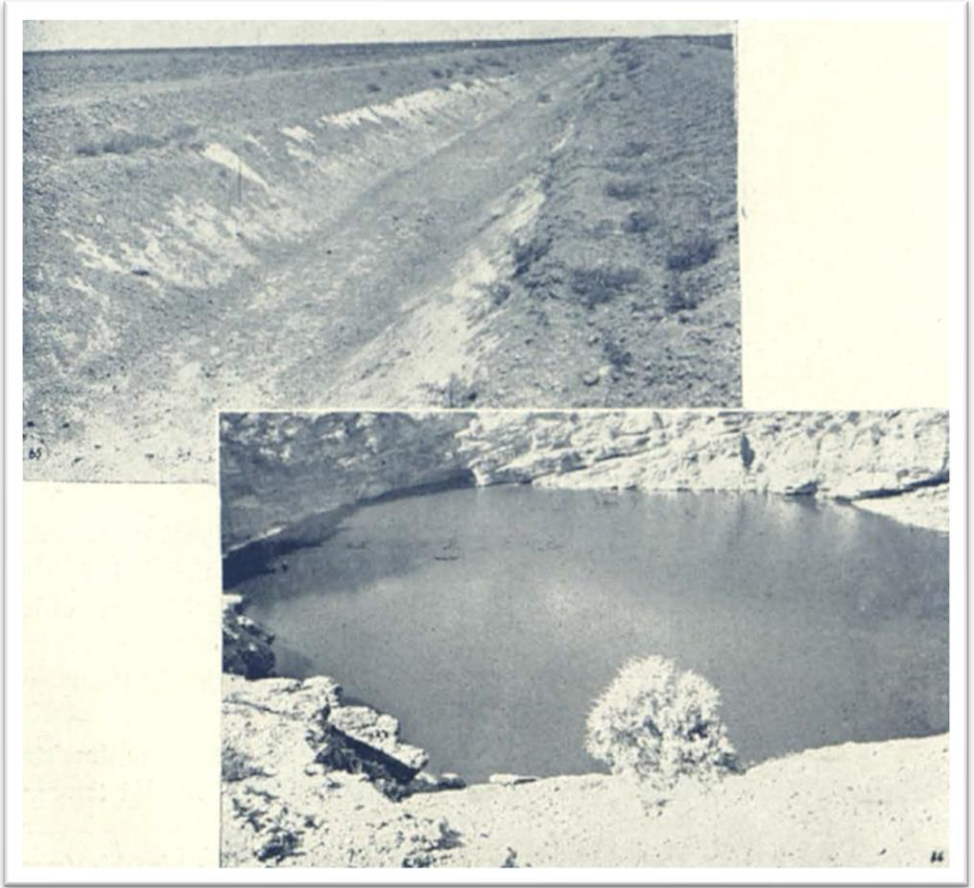
EK-17 (1940)
Susurluk Havzası ve Bursa Ovası'nda Islah Çalışması

**Kaynak: Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti,
Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım),
Birinci teşrin 1940, Yıl 7, S.5, s. 143-145.**

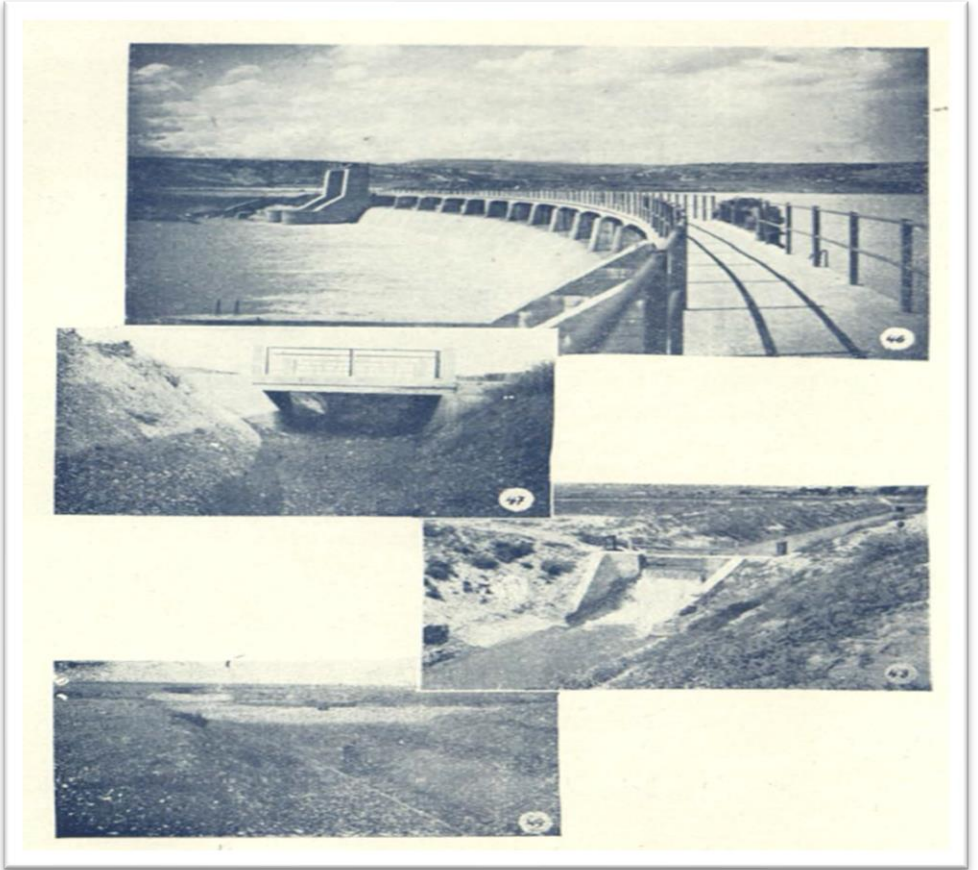
EK-18 (1940)

Konya Ovası Obruk ve Yer altı Suları ile Sulama Çalışması

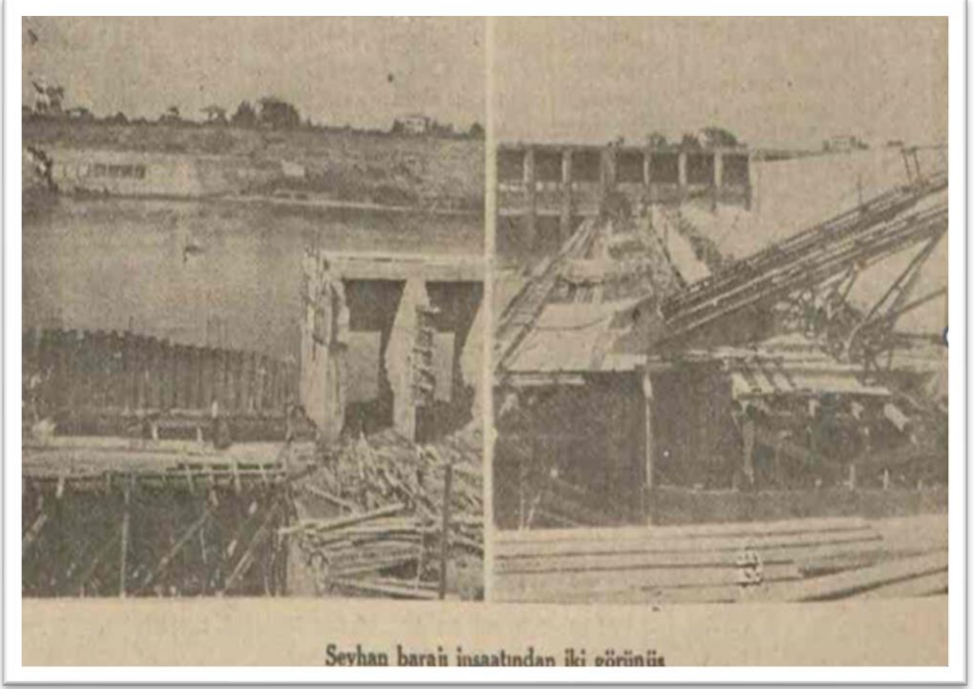
**Kaynak: Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti,
Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940,
Yıl 7, S.5, s. 172-174.**

EK-19 (1940)
Malatya Civarındaki Derme ve Sürgü Suları

**Kaynak: Cumhuriyet'in 17. Yılında Su İşleri. T.C. Nafia Vekâleti,
Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Birinci teşrin 1940,
Yıl 7, S.5, s. 155-159.**

EK-20 (1941)
Seyhan Baraj İnşaatına Ait Görüntü

Kaynak: Son Posta, 14 Şubat 1941, s.1.

EK-21 (1943)
Yeşilırmak Havzası Üzerinde Taşkın ve Regülatör

Kaynak: Ulus, 15 Nisan 1943, s.2.

EK-22 (1943)
İlk Su Kuvveti Amasya Un Değirmeni

Kaynak: Işıkpınar Hasan, Hidroelektrik Santrallerimiz, Bayındırlık İşleri Dergisi (İdarî Kısım), Nisan-Mayıs 1943, Yıl 9, S.11-12, s.76-80.

EK-23 (1945)

Kırkçeşme Suyu İçindeki Tahtakale, Eğrikapı çeşmeleri ile Taşdelen Su Kaynağındaki Tesisat

Musluklarından aynı çeşid su akarken şehrin bir kısmında mikropbu diye kapatılan, diğer kısmında ise açık bırakılan çeşmeleri: Tahtakale ve Eğrikapı çeşmeleri — Yazar 3 üncü sahifemizde —

Kaynak: Cumhuriyet,13 Eylül 1945, s.1

EK-24 (2015)

Çubuk Barajı ve Gazi Mustafa Kemal Su İşlerini Denetlerken

Kaynak: Su Politikaları Derneği. (2015). *Cumhuriyet ve Su*. Ankara: Su Politikaları Derneği, 7-8.

Tablolar
EK-25 (1945)
Tarımsal Sulama ve Sıtmayla Mücadele Kapsamında Kurutulan
Bataklıklarla İlgili İstatistiksel Veriler

— 244 —

Kurutulan bataklık	Doldurulan çukur metre mikâp	Su ve toprak ıslatı				Verilen sıt			
		Temizlenen ark Metre	Temizlenen kanal Metre	Yeniden açılan ark metre	Yeniden açılan kanal metre	Atebrin aded	Ökürin aded	Kuvvet haprı aded	Prokinin aded
493 251	3 572	475 634	47 415	35 617	3 200	615 579	—	2 880	691 249
38 218	335	—	2 660	—	1 270	608 160	—	—	392 262
145 974	16 963	—	37 200	—	3 300	727 709	115	—	—
3 233	808	—	1 300	—	2 500	452 340	51	—	—
453 145	874	—	57 407	—	8 050	371 774	855	142	123 217
292 950	2 891	—	32 400	—	11 560	80 332	—	—	60 781
23 500	4 690	—	22 062	—	13 370	572 502	—	880	146 850
—	—	720 400	—	19 000	—	13 767	1 649	2 120	—
5 400	295	—	3 000	—	1 200	310 142	500	2 304	—
171 000	9 630	—	9 776	—	15 200	510 096	230	920	476 333
44 315	30 567	—	205 200	—	10 818	770 493	315	—	66 750
12 000	2 085	—	8 600	—	1 566	664 518	—	—	133 500
6 200	3 350	—	10 200	—	2 800	374 716	—	1 640	334 514
209 246	2 501	—	14 598	—	3 704	262 852	—	—	340 494
2 696	3 013	—	2 850	—	7 180	510 428	—	—	234 693
59 662	1 219	—	2 370	—	3 440	1 094 513	—	240	—
29 060	1 221	—	1 150	—	250	641 232	225	—	213 600
500	22	—	5 300	—	—	252 563	570	—	80 100
—	—	—	19 000	—	1 000	154 077	—	—	—
1 990 350	84 036	1 196 034	482 488	54 617	90 408	8 988 093	4 510	11 126	3 294 343

Kaynak: TBMM TD. VII/17, B:58, (08.04.1945), s.244.

EK-26 (2021)
Eski ve Büyük Barajların Fiziksel Özellikleri

Table 1 : Physical properties of old large dams considered for this study.

#	Dam	Basin	River	Height from river bed (m)	Function (*)	Type (**)	Completed year	Body Volume (hm ³)	Reservoir Capacity (hm ³)
1	Cubuk-1	Sakarya	Cubuk	25	D+F	CG	1936	0.12	5.6
2	Golbasi	Susurluk	Nilüfer	14	I	EF	1938	0.48	12.8
3	Gebere	<u>Konya</u>	<u>Uzandi</u>	13	I	EF	1941	0.16	2.4
4	Sihke	Van	Sihke	11.2	I+R	EF	1948	0.40	9.2
5	Porsuk	Sakarya	Porsuk	50	I+D+F	CG	1949	0.19	454
6	Sariyar	Sakarya	Sakarya	80	E	CG	1956	0.57	1 900
7	Kemer	B.Menderes	Akcay	109	E+I+F	CG	1958	0.74	432
8	Hirfanli	Kizilirmak	Kizilirmak	78	E+F+I	RF	1959	2.00	5 980

E = Energy I = Irrigation F= Flood control R= Recreation

(**) EF =Earthfill RF = Rockfill CG = Concrete Gravity

Kaynak: Tosun, Hasan. (2021, February). Safety Evaluation for Older Large Dams in Turkey. ICOLD Symposium on Sustainable Development of Dams and River Basins, New Delhi: 6.

EK-27 (1925) Sulama Ücreti Kanunu

— ۲۷۸ —

سولاما اجری قانونی

(مجلس مجله ایله نشر راهبوی: ۲ مایس ۱۳۲۱ - نوبت: ۹۹)

۹۳۰
۹۶۶

برخی ماده — توبه اوردی سولاما تأسیساتک ایندیلر و حسن مفقاس صافلارینل اولوق اوزره
سولاما ساحسی داخلده یوتان وکلن صصورتک طوطاغا قوتولان استغاده ایسی نکل اولان واهوم اراضی
خبروت و باغ وینیلده یوتان وینیلده سولاما اجری آتور .

ایکینجی ماده — مؤسسه مد کورمک سولاما ساحسی و حدودی بوجه آیدر :

یکتم و فروردی کونلری ایشو کورلری ریشلرین یکتمی چایتن ویر وری قایه قالدن ویر .
تعالی قنایه باش ووه قان وچارشدن یاسدن بوزدن آتدب این کورک ، بودک قنایدن سولاما بیل
اکیش کاف اراضی سولاما ساحسی و حدودی داخلده مد راندار اولتور .

اوجینجی ماده — اساس قان و بش قان و حرافه قایه قنایدن مرکب کم ریشک اوزتبه واسطه
سولامایس نکل اولان اکیش اراضی مد کورمک (۱۶۰۰) آرشونل عارت اولان بروتدن سسوی
مخروج سوبت وستی یازلر اییونلار ووسته ، وستانلرک بروتدن سکسایرلرک کورلارلرک بروتدن
ایک بروتدوش سولاما اجری ایشیقا قلدور . ایلکر اشجار مشره و یومشربه تخصیص ایدیلن عذرده سولاما
اجری آتور .

دودجی ماده — شیکه استانیسی آقس اووب باشقارلری اعلی طرفدن آیدیلن اولان شیکدن واعدار
ایندن ایشار چارشدن وچیتک اووه کورلری داخلده جریل ایدل مراچ قوتلن بدعالتک آیدیلن بدک
قنایر واسطه سولاما اراضی مزورده شجه ، یوتان و سوزمک بر دوتدن شیکه استانیسک اکاکه
دیکل اوجنی ماده مدروج اییورتک نصی اخند واسیلد قلدور .

قره وریل و شوطاش ، طاش آیلل وایلل اوزره سوغارلرک بر بروتدن شیکل اوجنی ماده مد ذکر
ایدیلن سولاما اجریلک نصی ایشیقا ایدیلور .

یشنجی ماده — برخی ماده موجهه سولاما اجریلک نفع اراضتک ساحری اراضی قوتنده موین عذرده
جنی اوینلری اوجسه مدله اشو اراضی یاقان ویاچار سوزبه اکدیک قلدورده سولاما مدروتک مد کورسی
وعلی ادره مجلسک قراری مد کور اراضی یازاید آتور . فراغ ویتاسب سوزبه ایچار ایدیلور .

آشجی ماده — هر فرجک حدودی داخلده قایل اوه اولان اراضی مزورده بابت یساکه بایست قدر
سولاما اراضی مریضه مساحه ایشلرک هت اختیاره ایدل عتقا بر قیله تحقیق جدولی نظام قلدورل زوی
مشکلک تصدیق ایدیلرک . شایه حیات اختیاره ایشو جدولی نظام و تصدیقده اعل کورسوزسه قن ماموری
کوی نام اولیش ایشیق اراضی مقدارلرک حیات اختیاره قردرا تیلیجور سوزی جامع یوت استالی ایشلرک
سوت ایدیلرک و سولاما اراضی قریه مد کوربه عله اجرت استاییل حیات اختیاره ک ششمارت طرح
و بروتدن تحصیل ایدیلرک . حیات اختیاره اشپ اراضی مرصحت ایدر .

— ۲۷۹ —

ایشی ماده — اشو تحصیلت جودلری سولاما مؤسسسی قوت اراضی طرفدن مدالمدیق کسب
قسط ایدر . سولاما خصوصیتک بولای دلاستارل طرفدن وایع اوجمن اعزامان عیل عیال ایدیلرک
سوت تپایمه ایشیق اوتور .

سکینجی ماده — آتشی ماده قوتلن کسب قسط ایدیلن سولاما اجریلک ادره تحصیللارلی واسطه
تحصیل اموال و توبه قوتلن تحصیل ایدیلور . سیمی سوه کسب قلدورلک ایدوب تحصیللارل سولاما اجریلری
(۱۳۲۱ ، ۱۳۲۲) سوزمه وخرمن زمانلرک شیکه تحصیل اوتور . صاری تحصیلتک قسطلرک و قساک بروتد
ایشی کور ایدیلور .

طوقلجی ماده — آتشی ماده ذکر ایدیلن قساکلرک ایستاده ، شیکل کورسوی حیات اختیاره بروتد
قسطلرک قوتبه اجرا ایدیلور .

اوجنی ماده — سولاما اجری ایلل قی طرفده قایه ایدیلور .

اوینجی ماده — کسرن اول تپایست قلدورلک ایدیلرک جزا کم . ۲۰ قسطه تحصیل اوتور .

اول ایکینجی ماده — ۴ رمضان ۱۳۲۱ و ۱۰ یشان ۱۳۲۰ قنایل قان ملقادر .

اول اوجنی ماده — اشو قانون ۱۳۲۱ سە مایس ایستادن عتدور .

اول بروجی ماده — اشو قانون اجرا اسکنت مایه ، تلمه و دایلیه و کیشی مامورده .

۲۸ رمضان ۱۳۲۳ و ۲۲ یشان ۱۳۲۱

چورت ویشله ییشی :

برای دیر اعلان اولمک باش اکاکه تیلاج ایدیلرک صبر

صورت وایستادن سوزمه کورمک کورج و ویرسی :

مدارلر اشو ایدیلن خط حرارلرک مد ویشله :

۲۲ - ۴ - ۱۳۲۱ : کورج ویشله سوزمه کورمک اید

۲۸ - ۴ - ۱۳۲۱ : ۲۸

۱۶ - ۱۶ - ۱۳۲۱ : ۱۶

۱۸ - ۱۸ - ۱۳۲۱ : ۱۸

۱۹ - ۱۹ - ۱۳۲۱ : ۱۹

۲۰ - ۲۰ - ۱۳۲۱ : ۲۰

۲۱ - ۲۱ - ۱۳۲۱ : ۲۱

۲۲ - ۲۲ - ۱۳۲۱ : ۲۲

۲۳ - ۲۳ - ۱۳۲۱ : ۲۳

۲۴ - ۲۴ - ۱۳۲۱ : ۲۴

۲۵ - ۲۵ - ۱۳۲۱ : ۲۵

۲۶ - ۲۶ - ۱۳۲۱ : ۲۶

۲۷ - ۲۷ - ۱۳۲۱ : ۲۷

۲۸ - ۲۸ - ۱۳۲۱ : ۲۸

۲۹ - ۲۹ - ۱۳۲۱ : ۲۹

۳۰ - ۳۰ - ۱۳۲۱ : ۳۰

۳۱ - ۳۱ - ۱۳۲۱ : ۳۱

۳۲ - ۳۲ - ۱۳۲۱ : ۳۲

۳۳ - ۳۳ - ۱۳۲۱ : ۳۳

۳۴ - ۳۴ - ۱۳۲۱ : ۳۴

۳۵ - ۳۵ - ۱۳۲۱ : ۳۵

۳۶ - ۳۶ - ۱۳۲۱ : ۳۶

۳۷ - ۳۷ - ۱۳۲۱ : ۳۷

۳۸ - ۳۸ - ۱۳۲۱ : ۳۸

۳۹ - ۳۹ - ۱۳۲۱ : ۳۹

۴۰ - ۴۰ - ۱۳۲۱ : ۴۰

۴۱ - ۴۱ - ۱۳۲۱ : ۴۱

۴۲ - ۴۲ - ۱۳۲۱ : ۴۲

۴۳ - ۴۳ - ۱۳۲۱ : ۴۳

۴۴ - ۴۴ - ۱۳۲۱ : ۴۴

۴۵ - ۴۵ - ۱۳۲۱ : ۴۵

۴۶ - ۴۶ - ۱۳۲۱ : ۴۶

۴۷ - ۴۷ - ۱۳۲۱ : ۴۷

۴۸ - ۴۸ - ۱۳۲۱ : ۴۸

۴۹ - ۴۹ - ۱۳۲۱ : ۴۹

۵۰ - ۵۰ - ۱۳۲۱ : ۵۰

۵۱ - ۵۱ - ۱۳۲۱ : ۵۱

۵۲ - ۵۲ - ۱۳۲۱ : ۵۲

۵۳ - ۵۳ - ۱۳۲۱ : ۵۳

۵۴ - ۵۴ - ۱۳۲۱ : ۵۴

۵۵ - ۵۵ - ۱۳۲۱ : ۵۵

۵۶ - ۵۶ - ۱۳۲۱ : ۵۶

۵۷ - ۵۷ - ۱۳۲۱ : ۵۷

۵۸ - ۵۸ - ۱۳۲۱ : ۵۸

۵۹ - ۵۹ - ۱۳۲۱ : ۵۹

۶۰ - ۶۰ - ۱۳۲۱ : ۶۰

۶۱ - ۶۱ - ۱۳۲۱ : ۶۱

۶۲ - ۶۲ - ۱۳۲۱ : ۶۲

۶۳ - ۶۳ - ۱۳۲۱ : ۶۳

۶۴ - ۶۴ - ۱۳۲۱ : ۶۴

۶۵ - ۶۵ - ۱۳۲۱ : ۶۵

۶۶ - ۶۶ - ۱۳۲۱ : ۶۶

۶۷ - ۶۷ - ۱۳۲۱ : ۶۷

۶۸ - ۶۸ - ۱۳۲۱ : ۶۸

۶۹ - ۶۹ - ۱۳۲۱ : ۶۹

۷۰ - ۷۰ - ۱۳۲۱ : ۷۰

۷۱ - ۷۱ - ۱۳۲۱ : ۷۱

۷۲ - ۷۲ - ۱۳۲۱ : ۷۲

۷۳ - ۷۳ - ۱۳۲۱ : ۷۳

۷۴ - ۷۴ - ۱۳۲۱ : ۷۴

۷۵ - ۷۵ - ۱۳۲۱ : ۷۵

۷۶ - ۷۶ - ۱۳۲۱ : ۷۶

۷۷ - ۷۷ - ۱۳۲۱ : ۷۷

۷۸ - ۷۸ - ۱۳۲۱ : ۷۸

۷۹ - ۷۹ - ۱۳۲۱ : ۷۹

۸۰ - ۸۰ - ۱۳۲۱ : ۸۰

۸۱ - ۸۱ - ۱۳۲۱ : ۸۱

۸۲ - ۸۲ - ۱۳۲۱ : ۸۲

۸۳ - ۸۳ - ۱۳۲۱ : ۸۳

۸۴ - ۸۴ - ۱۳۲۱ : ۸۴

۸۵ - ۸۵ - ۱۳۲۱ : ۸۵

۸۶ - ۸۶ - ۱۳۲۱ : ۸۶

۸۷ - ۸۷ - ۱۳۲۱ : ۸۷

۸۸ - ۸۸ - ۱۳۲۱ : ۸۸

۸۹ - ۸۹ - ۱۳۲۱ : ۸۹

۹۰ - ۹۰ - ۱۳۲۱ : ۹۰

۹۱ - ۹۱ - ۱۳۲۱ : ۹۱

۹۲ - ۹۲ - ۱۳۲۱ : ۹۲

۹۳ - ۹۳ - ۱۳۲۱ : ۹۳

۹۴ - ۹۴ - ۱۳۲۱ : ۹۴

۹۵ - ۹۵ - ۱۳۲۱ : ۹۵

۹۶ - ۹۶ - ۱۳۲۱ : ۹۶

۹۷ - ۹۷ - ۱۳۲۱ : ۹۷

۹۸ - ۹۸ - ۱۳۲۱ : ۹۸

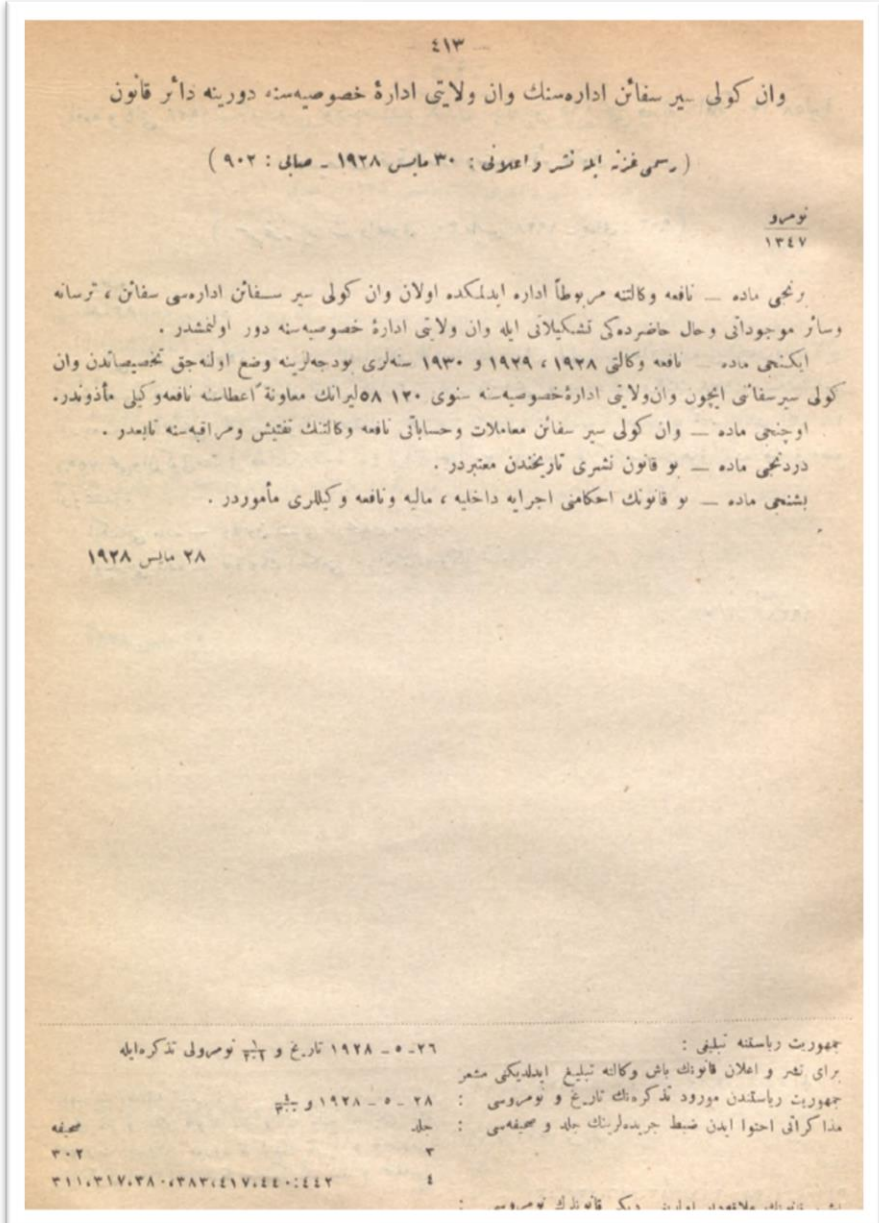
۹۹ - ۹۹ - ۱۳۲۱ : ۹۹

۱۰۰ - ۱۰۰ - ۱۳۲۱ : ۱۰۰

Kaynak: TBMM Kavânîn Mecmuası, C. III, TBMM Matbaası, Ankara, 1341/1925, s. 278.

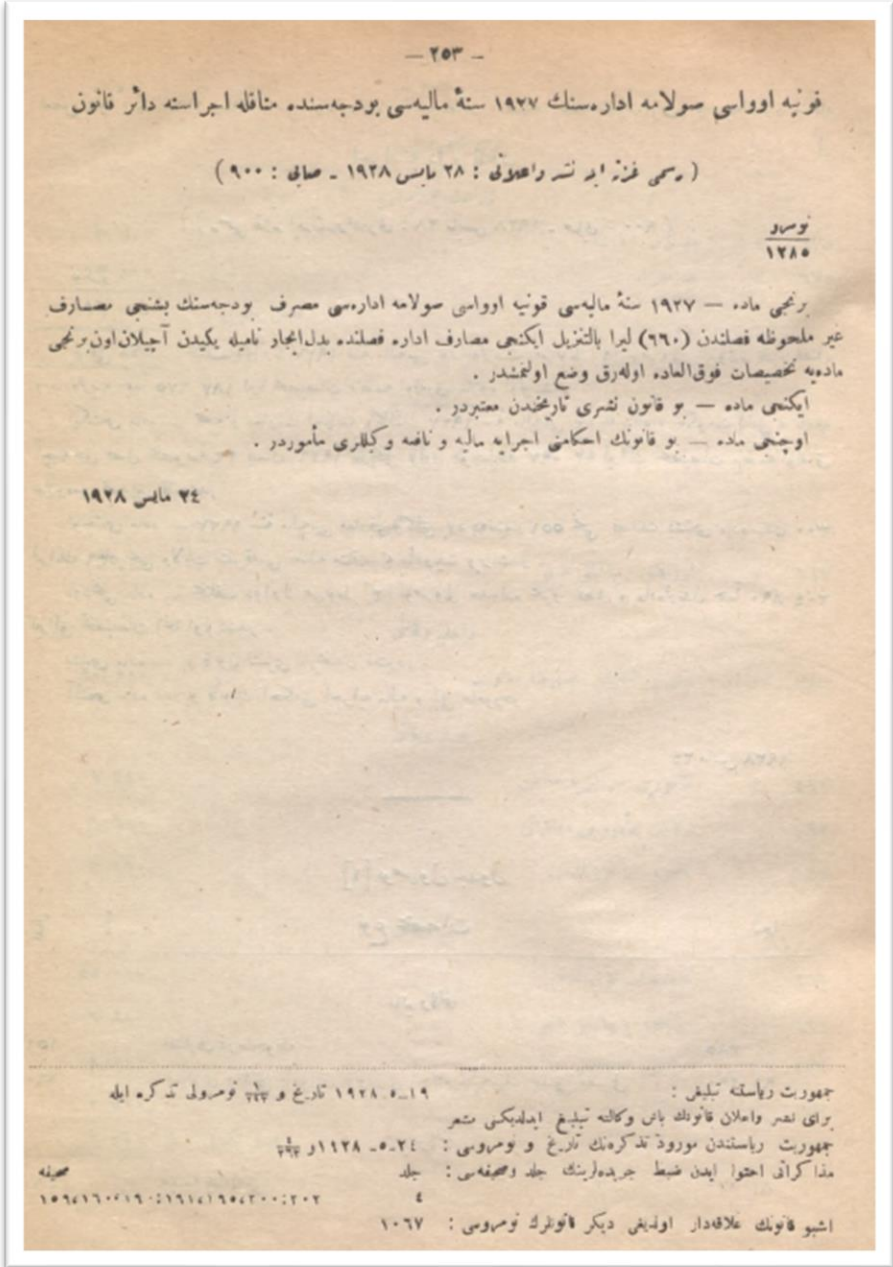
EK-28 (1928)

Van Gölü Seyrisefain İdaresinin Van Vilâyeti İdari Hususiyesine Devrine
Dair Kanun

Kaynak: TBMM Kavânîn Mecmuası, C. VI, TBMM, Matbaası,
Ankara, 1928, s. 41.

EK-29 (1928)
Konya Ovası Sulama İdaresinin 1927 Sene-i Maliyesi Bütçesinde Münakale
İcrasına Dair Kanun

Kaynak: TBMM Kavânîn Mecmuası, C. VI, TBMM Matbaası,
Ankara, 1928, s. 253.

EK-30 (1935)

**Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Arasında Meriç-Ebros Irmağı'nın İki
Yakasinda Yapilacak Hidrolik Tesisat**

— 132 —

Türkiye Cümhuriyeti ile Yunanistan Cümhuriyeti arasında Ankarada 20 hazi-
ran 1934 günlemecinde yapılan Meriç - Ebros ırmağının her iki kıyısında yapı-
lacak idrolik tesisatın tanzimine müteallik itilâfın tasdikına dair kanun

(Resmî Gazete ile neşir ve ilân : 25/V/1935 - Sayı : 3011)

No.
2719

Kabul tarihi
18 - V - 1935

BİRİNCİ MADDE — Türkiye ile Yunanistan arasında 20 haziran 1934 tarih-
inde imzalanan Meriç - Ebros ırmağının her iki kıyısında yapılacak idrolik tesisatın
tanzimine müteallik itilâf onanmış ve tasdik olunmuştur.

İKİNCİ MADDE — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu kanunu icraya Hariciye vekili memurdur.

21 mayıs 1935

Kaynak: Resmî Gazete, No:3011, 25 Mayıs 1935:39.

EK-31 (1940)

“Van Gölü Sefain İşletme İdaresinin 1935 Mali yılı Hesabı Kati Kanunu

— 203. —

Van gölü sefain işletme idaresinin 1935 mali yılı hesabı katği kanunu

(Resmî Gazete ile neşir ve ilân : 5/IV/1940 - Sayı : 4477)

No.
3791

Kabul tarihi
1 - IV - 1940

BİRİNCİ MADDE — Van gölü sefain işletme idaresinin 1935 mali yılı sarfiyatı bitişik (A) cedvelinde gösterildiği üzere 58 688 lira 74 kuruştur.

İKİNCİ MADDE — Adı geçen idarenin aynı yıl tahsilâtı bitişik (B) cedvelinde gösterildiği üzere 32 465 lira 4 kuruştur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Muhassasattan 1935 mali yılı içinde sarfolunmayan ve bitişik (A) cedvelinde ayrı bir sütunda gösterilen 14 541 lira 26 kuruş tahsisat bakiyesi iptal olunmuştur.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

BESİNCİ MADDE — Bu kanunu icraya Dahiliye ve Maliye vekilleri memurdur.

2 nisan 1940

Kaynak:” TBMM Kanunlar Dergisi, C. 21, TBMM Matbaası,
Ankara, Nisan 1940: s. 204.